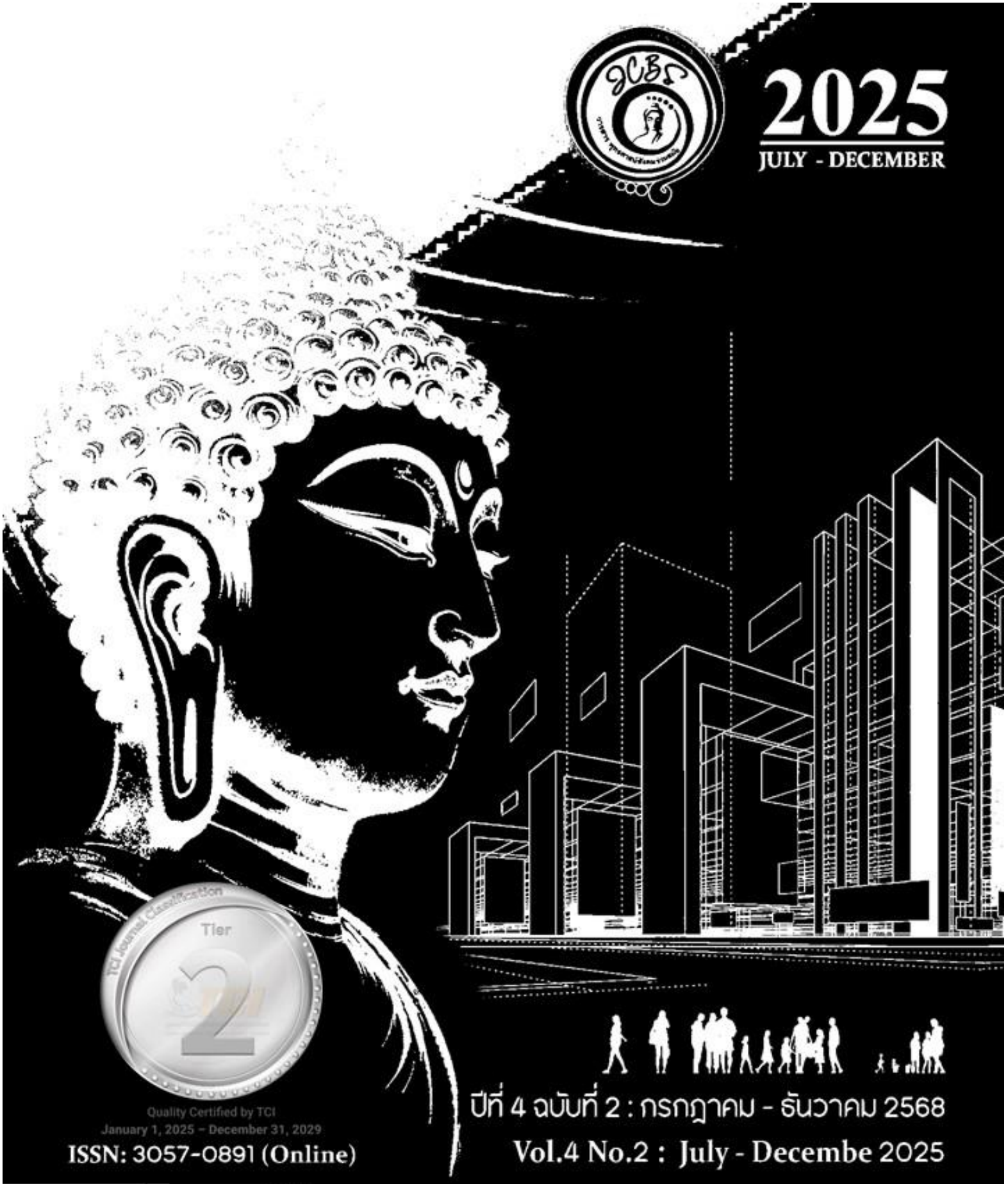

2025
JULY - DECEMBER

Quality Certified by TCI
January 1, 2025 – December 31, 2029
ISSN: 3057-0891 (Online)

ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 : กรกฎาคม - ธันวาคม 2568
Vol.4 No.2 : July - Decembe 2025

วารสาร พุทธศาสน์สังคมร่วมสมัย

Journal of Contemporary Buddhist Society (JCBS)

วารสาร พุทธศาสน์สังคมร่วมสมัย

JCBS Journal of Contemporary Buddhist Society

ISSN : 3057-0891 (Online)

ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2568

Vol.4 No.2 July - December 2025

วัตถุประสงค์

วารสาร พุทธศาสน์สังคมร่วมสมัย มีนโยบายเพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าเผยแพร่บทความวิจัยและบทความวิชาการของนักวิจัย นักวิชาการ คณาจารย์ นิสิต นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไปในมิติทางด้านพระพุทธศาสนา ศิลปศาสตร์ รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ สหวิทยาด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สหวิทยาด้านการพัฒนาสังคม สหวิทยาการด้านการศึกษาและการเรียนรู้ โดยเปิดรับบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

กำหนดการเผยแพร่ ปีละ 2 ฉบับ ๆ ละ 6 บทความ

ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน

ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม

ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสาร:

1) บทความวิชาการ (Academic Article)

2) บทความวิจัย (Research Article)

3) บทความวิจารณ์หนังสือ (Book Review)

4) บทความอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวารสาร

การพิจารณาและคัดเลือกบทความ:

บทความแต่ละบทความจะได้รับพิจารณาจากคณะกรรมการกลั่นกรองบทความวารสาร (Peer Review) จำนวนไม่น้อยกว่า 3 ท่าน ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง และได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการก่อนตีพิมพ์ โดยการพิจารณาบทความจะมีรูปแบบที่ผู้พิจารณาบทความไม่ทราบชื่อหรือข้อมูลของผู้เขียนบทความ และผู้เขียนบทความไม่ทราบชื่อผู้พิจารณาบทความ (Double - Blind Peer Review)

บทความที่ส่งมาตีพิมพ์ในวารสารพุทธศาสน์สังคมร่วมสมัย จะต้องไม่เคยตีพิมพ์ หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาของวารสารอื่น ๆ ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่วารสารกำหนด

ทัศนะและความคิดเห็นที่ปรากฏในบทความวารสาร พุทธศาสน์สังคมร่วมสมัย ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความนั้น และไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร

ที่ปรึกษาวารสาร

พระเทพวัชรสีลาภรณ์, ดร.	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศ.(พิเศษ) รท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ	ราชบัณฑิต
รศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ

บรรณาธิการ:

ผศ.ดร.กฤติยา ถ้ำทอง	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หัวหน้ากองบรรณาธิการ:

พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑฺโฒ. ดร.	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

กองบรรณาธิการ:

พระเมธาวินัยรส, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระครูสุตนันทบัณฑิต, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ. ดร.พิชัย จันทร์มณี	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
รศ. ดร.สายชล ชุดเจือจีน	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
รศ. ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
รศ. ดร.มานพ นักการเรียน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ. ดร.สุวิญ รักสัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผศ. ดร.ธเนศ เกษศิลป์	มหาวิทยาลัยมหิดล
ดร.ชำนาญ เกิดช่อ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร.แม่ชีจิราภรณ์ ขนาดนิด	เสถียรธรรมสถาน

ผู้ช่วยกองบรรณาธิการ:

พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนฺโต, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหานิติทัศน์ ญาณสิทฺธิ	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ผู้ประสานงานฝ่ายกฎหมาย:

รศ.ดร.ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ฝ่ายออกแบบปกและจัดรูปเล่ม:

พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑฺโฒ, ดร.	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
นายวิษณุ โยรัมย์	โรงเรียนวัดพลับพลาชัย สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา กรุงเทพมหานคร

สำนักงาน:

เลขที่ 2 น.6 วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ถนนสนามไชย แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200 โทร. 0619945451

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณากลั่นกรองบทความ (Peer Review)

พระเมธาวินัยรส, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระครูวิมลปริยัติบัณฑิต, ผศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระครูสุตนันทบัณฑิต, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาอริย อริยชโย, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาพุฒิแผน ปญฺญาวุโธ, ดร.	วัดไร่ขิง พระอารามหลวง
พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนฺโต, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระสมุห์นพดล อตฺถยุตฺโต, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ. ดร.พิชัย จันทร์มณี	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
รศ. ดร.สายชล ชุดเจือจีน	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
รศ. ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
รศ. ดร.มานพ นักการเรียน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ. ดร.ประพันธ์ ศุภษร	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ. ดร.ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ. ดร.สุวิญ รักสัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รศ. ดร.มานิตย์ เฟื่องผล	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.พ.ต.อ.หญิง ดร.ทัดดาว โฉมลักษณ์	โรงเรียนนายร้อยตำรวจสามพราน
ผศ. ดร.อุบล วุฒิพรโสภณ	นักวิชาการอิสระ
ผศ. ดร.ชัยศักดิ์ คล้ายแดง	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
ผศ. ดร.ชาติเมธี หงสา	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผศ. ดร.พุทธชาติ แผนสมบุญ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ. ดร.สมคิด เศษวงศ์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ. ดร.ธเนศ เกษศิลป์	มหาวิทยาลัยมหิดล
ผศ. ดร.ยงยุทธ แก้วอุดม	มหาวิทยาลัยหอการค้า
ดร.กฤต พันธุ์ปัญญา	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ดร.แม่ชีจิราภรณ์ ขนาดนิด	เสถียรธรรมสถาน
ดร.วิจิตรา บุญแล	มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ
ดร.สุรัตน์ พักน้อย	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
ข้อมูลเกี่ยวกับวารสาร	**ก**
สารบัญ	**จ**
การเพิ่มมูลค่าทางการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านวังไทร อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช	**1-14**
THE VALUE ADDED CREATION FOR COMMUNITY-BASED TOURISM OF BAANWANGSAI COMMUNITY, THUNGSONG DISTRICT, NAKHON SI THAMMARAT PROVINCE	
ปุณยวีร์ ศรีรัตน์[1], ศราวัสดี นวกัณห์วรกุล[2], ภฤศสร ฤทธิมนตรี ซีมิค[3]	
Poonyawee Srirat[1], Sarawatsadee Nawakanworrakul[2],	
Prutsorn Rittimotri Zimik[3]	
การพัฒนากิจกรรมกระบวนการกลุ่มวิถีพุทธเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 สำหรับเยาวชน โรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี	**15-33**
THE DEVELOPMENT OF BUDDHIST-ORIENTED GROUP PROCESS ACTIVITIES TO ENHANCE 21ST CENTURY LIFE SKILLS FOR YOUTH AT WAT LAT PLA KHAO SCHOOL, SI PRACHAN DISTRICT, SUPHANBURI PROVINCE	
วันไชย์ กิ่งแก้ว[1], พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม[2], พระมหาวชิรวิชญ์ วชิรเมธี[3],	
สัญญา สดประเสริฐ[4], ธวัช หอมทวนลม[5]	
Wanchai Kingkaew[1], Phrakhru Palad Prawit Worathammo[2], Phramaha	
Wachirawich Wachiramethi[3], Sanya Sodprasert[4], Thawat Homthuanlom[5]	
แนวทางการจัดการเชิงกลยุทธ์ของการท่องเที่ยวเชิงอาหารของจังหวัดภูเก็ต เพื่อดำรงสถานะการเป็นเมืองด้านอาหาร	**34-50**
STRATEGIC MANAGEMENT APPROACHES FOR GASTRONOMY TOURISM IN PHUKET TO SUSTAIN ITS CREATIVE CITY OF GASTRONOMY STATUS	
รวีพรรณ กาญจนวัฒน์[1], ชวลีย์ ณ ถลาง[2], เสรี วงษ์มณฑา[3], ชุษณะ เตชะคณา[4]	
Raweepan Kanjanawat[1], Chawalee Na Thalang[2], Seri Wongmontha[3],	
Chusana Techakana[4]	
BUDDHA'S TEACHINGS AND WISDOM FOR CULTIVATING FAMILY HARMONY- A THEMATIC ANALYSIS OF BUDDHIST TEXTS	**51-66**
Ms LAXMIKANTA SUNIL MANE	
DEVELOPMENT OF READING COMPREHENSION SKILLS THROUGH JATAKAS IN THERAVADA BUDDHISM USING KWL PLUS MODEL FOR THE 1ST YEAR UNDERGRADUATE STUDENTS OF FACULTY OF EDUCATION, MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY	**67-88**

Phramahaviradej Adhipañño (Japah)[1], Boonmee Pansa[2], and
Chuenarom Chantimachaiamorn[3]

รูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะอาชีพของนักเรียน โรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก **89-105**

ACADEMIC ADMINISTRATION MODEL USING TO DEVELOP CREATIVITY AND BUILD CAREER SKILLS OF STUDENTS AT THANOM RATBAMRUNG SCHOOL, MUEANG DISTRICT, TAK PROVINCE

พระปลัดพงศธร ประมวลการ[1], ฉัตรชัย ศิริกุลพันธ์[2], คอย ละอองอ่อน[3]
Phrapralard Phongsatorn Pramuankan[1], Chatchai Sirikulapan[2],
Khoy La-ongon[3]

คุณภาพการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ **106-125**

PUBLIC SERVICE QUALITY OF SAMUT PRAKAN PROVINCIAL ADMINISTRATIVE ORGANIZATION **106**

ธนะพัฒน์ วิริต[1], สถิตย์ นิยมญาติ[2], กมลพร กัลยาณมิตร[3] และทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช[4]
Tanapat Virit[1], Satit Niyomyaht[2], Kamolporn Kalyanamitra[3], and
Tassanee Lakkanapichonchat[4]

การจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมของสำนักงานเขตบางขุนเทียนกรุงเทพมหานคร **126-142**

SOLID WASTE MANAGEMENT WITH COMMUNITY PARTICIPATION AT BANG KHUN THIAN DISTRICT OFFICE BANGKOK METROPOLITAN

เอกธนัช สุขลอย[1], สถิตย์ นิยมญาติ[2], กมลพร กัลยาณมิตร[3] และทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช[4]
Ekthanat Sukloy[1], Satit Niyomyaht[2], Kamolporn Kalyanamitra[3], and
Tassanee Lakkanapichonchat[4]

การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการทำงานของ คณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว **143-160**

PUBLIC PARTICIPATION WORKING OF POLICE ADMINISTRATION INSPECTION AND MONITORING COMMITTEE (PAI) OF POLICE STATIONS, SA KAEO PROVINCE

สุวัฒน์ งามแสง[1], สถิตย์ นิยมญาติ[2], กมลพร กัลยาณมิตร[3] และทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช[4]
Suwat Ngamsaeng[1], Satit Niyomyaht[2], Kamolporn Kalyanamitra[3], and
Tassanee Lakkanapichonchat[4]

การบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร **161-178**

INTEGRATED TOURISM MANAGEMENT IN SAMUT SAKHON PROVINCE

ภูวดล แซ่วู[1], สถิตย์ นิยมญาติ[2], กมลพร กัลยาณมิตร[3] และทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช[4]
Puwadon Saewu[1], Satit Niyomyaht[2], Kamolporn Kalyanamitra[3], and
Tassanee Lakkanapichonchat[4]

คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี **179-195**
LIFE QUALITY OF THE ELDRY IN PATHUM THANI PROVINCE
ศิราณี เมฆลอย[1], สถิตย์ นิยมญาติ[2], กมลพร กัลยาณมิตร[3] และทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช[4]
Siranee Makloy[1], Satit Niyomyaht[2], Kamolporn Kalyanamitra[3], and Tassanee Lakkanapichonchat[4]
รูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนประถมศึกษากับชุมชน: กรณีศึกษาสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี **196-211**
ADMINISTRATIVE MODELS FOR ENHANCING RELATIONSHIPS BETWEEN PRIMARY SCHOOLS AND COMMUNITIES: A CASE STUDY OF THE CHANTHABURI PRIMARY EDUCATIONAL SERVICE AREA OFFICE
ชัยดำรงค์ สิงหเจริญวัฒน์[1], ศักดิ์ชัย นิรัญทวี[2], อัจฉรา วัฒนาณรงค์[3], ธารินทร์ รสานนท์[4]
Chaidumrong Singhacharoenwat[1], Sakchai Niranthawee[2], Atchara Wattananarong[3], Tharin Rasanon[4]
การบูรณาการพุทธศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อการพัฒนา วัดเป็นสถานที่รมณีย์ **212-230**
INTEGRATING BUDDHIST ART, LANDSCAPE AND ARCHITECTURE TO DEVELOP TEMPLES INTO RAMANĪYA – THE PLEASANT PLACES
อรอุมา สุขาบูรณ์
Orn-uma Sukhaboon
การตีความแนวคิดจักรวาลวิทยาเจดีย์ของวัดป่าสักเชียงแสน จังหวัดเชียงราย **231-248**
AN INTERPRETATION OF THE COSMOLOGICAL CONCEPT EMBODIED IN THE CHEDI OF WAT PA SAK, CHIANG SAEN, CHIANG RAI
ปฐมพงศ์ บูชาบุตร[1], และพระใบฎีกาแสงธรรม สุปณฺโณ (นามคำ)[2]
Pathompong Buchabutara1, PhraBaidika Saengtham Supañño (Namkham)[2]
นันทนาการเชิงศรัทธาในพื้นที่เขาศักดิ์สิทธิ์ของไทย: ศรัทธา ความเหนื่อย และการข้ามพ้น **249-266**
FAITH-BASED RECREATION IN THAILAND'S SACRED MOUNTAIN AREAS: FAITH, FATIGUE, AND TRANSCENDENCE
เตชภณ ทองเติม[1], และสุรชนา ประจิม[2]
Tachapon Tongterm[1], and Surachana Prachim[2]
พุทธวิธีจัดการความโกรธ: การบูรณาการพุทธจิตวิทยาและพุทธสังคมวิทยา เพื่อสังคมสันติสุข **267-280**
BUDDHIST METHODS FOR MANAGING ANGER: INTEGRATING BUDDHIST PSYCHOLOGY AND BUDDHIST SOCIOLOGY FOR A PEACEFUL SOCIETY
พระมหานิติทัศน์ ญาณสิทฺธิ (ศิริวัง)
Phramaha Nitithat ñāṇasiddhi (Siriwang)

ทวารวดี เมืองโบราณอู่ทอง : ศูนย์กลางการค้าและพระพุทธศาสนาในยุคแรก **281-297**
DVARAVATI, U THONG ANCIENT CITY: THE CENTER OF TRADE AND BUDDHISM IN THE EARLY PERIOD
มานพ นักการเรียน[1], พระมหาวีระชาติ โปธา[2], บานชื่น นักการเรียน[3]
Manop Nakkanrian[1], Phramahaweerachat Potha[2], Banchuen Nakkanrian[3]
การเดินทางบนเส้นทางธรรมของพระเจ้าอโศกมหาราช ในวรรณกรรมพระพุทธศาสนา **298-315**
THE JOURNEY ON THE PATH OF DHAMMA OF KING ASOKA THE GREAT IN BUDDHIST LITERATURE
ต้อง นวลจันทร์[1], พระมหาพุทธสรณ์ ชัยสมบัติ[2], พระมหาศรัญญู มหาวีโร[3] และ พฤฒธร โรสเรส[4]
Tong Nualchan[1], Phramaha Phouthasone Xaysomebath[2], Phramaha Saranyu Mahaveero[3] and Prutthorn Rosres[4]
ภิกษุณีกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม: บทเรียนเชิงเปรียบเทียบจาก ไต้หวัน ศรีลังกา และไทย **316-333**
BHIKKHUNĪS AND SOCIAL CHANGE: COMPARATIVE LESSONS FROM TAIWAN, SRI LANKA, AND THAILAND
พระอภิเดช อภิปุณฺโณ[1], พระมหาวรเชษฐณรภัทร วชิรโพธิวิชชาคุณ (ภัททโก)[2], และศักดิ์สิริภณ วชิรโพธิวิชชาคุณ[3]
Phra Apideh Abhipunno[1], Pramaha Warachettanorraphat Wachirabodhivijjakhun (Phattako)[2], Saksiriphon Wachiraphothiwichakun[3]

การเพิ่มมูลค่าทางการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านวังไทร อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช

THE VALUE ADDED CREATION FOR COMMUNITY-BASED TOURISM OF BAANWANGSAI COMMUNITY, THUNGSONG DISTRICT, NAKHON SI THAMMARAT PROVINCE

ปุณยวีร์ ศรีรัตน์[1], ศราวัสดี นวกัณห์วรกุล[2], ภฤศสร ฤทธิมนตรี ซีมิค[3]

Poonyawee Srirat[1], Sarawatsadee Nawakanworrakul[2], Prutsorn Rittimotri Zimik[3]

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช[1-3]

Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Si Thammarat Rajabhat University[1-3]

Corresponding Author E-mail: sarawatsadee_naw@nstru.ac.th

Received 25 July 2025; Revised 18 August 2025; Accepted 13 October 2025

****

การเพิ่มมูลค่าทางการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านวังไทร อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ปุณยวีร์ ศรีรัตน์, ศราวัสดี นวกัณห์วรกุล, ภฤศสร ฤทธิมนตรี ซีมิค

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเรื่องการเพิ่มมูลค่าทางการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านวังไทร อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพฤติกรรมและการประเมินปัจจัยทางการตลาดของนักท่องเที่ยวชาวไทย และ 2) พัฒนากลยุทธ์การตลาดผ่านกระบวนการสร้างมูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยว กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยนักท่องเที่ยว 98 คน และผู้ให้ข้อมูลหลักจากภาครัฐ เอกชน ชุมชน และนักวิชาการ รวม 13 คน ใช้แบบสอบถามและการสนทนากลุ่มย่อยเป็นเครื่องมือวิจัย วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา (ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน) และการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาท่องเที่ยวชุมชนบ้านวังไทรส่วนใหญ่เดินทางเพื่อการศึกษาและเรียนรู้ โดยรับข้อมูลจากสื่อสังคมออนไลน์ มีหน่วยงานเป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจเดินทางเป็นหมู่คณะในวันหยุด ใช้เวลาเที่ยวมากกว่า 3 ชั่วโมง ใช้จ่ายไม่เกิน 500 บาท และมีความคิดเห็นต่อปัจจัยทางการตลาดในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านบุคลากรที่ได้รับการประเมินสูงสุด ในขณะที่ช่องทางการจัดจำหน่ายอยู่ในระดับต่ำสุด กลยุทธ์การตลาดที่เหมาะสม ได้แก่กลยุทธ์เชิงรุก กลยุทธ์เชิงแก้ไข กลยุทธ์เชิงป้องกัน และกลยุทธ์เชิงรับที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนผลการศึกษายังได้สร้างองค์ความรู้ใหม่จากการประยุกต์ใช้ TOWS Matrix ร่วมกับส่วนประสมการตลาด 7Ps เพื่อกำหนดกลยุทธ์ที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น และบทบาทสำคัญของบุคลากรและการสร้างคุณค่าร่วม (Community Value Co-Creation) ระหว่างชุมชนกับนักท่องเที่ยว มีส่วนช่วยเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะนำไปสู่ความยั่งยืน และเป็นต้นแบบในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่อื่นได้

คำสำคัญ: มูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยว; กลยุทธ์การตลาด; การท่องเที่ยวโดยชุมชน

THE VALUE ADDED CREATION FOR COMMUNITY-BASED TOURISM OF BAANWANGSAI COMMUNITY, THUNGSONG DISTRICT, NAKHON SI THAMMARAT PROVINCE

Poonyawee Srirat, Sarawatsadee Nawakanworrakul,
Prutsorn Rittimotri Zimik

Abstract

This article is part of a research project on the value-added creation for community-based tourism of Baanwangsai Community, Thungsong District, Nakhon Si Thammarat Province. The objectives were: (1) to examine the tourism behavior and evaluate the marketing mix factors of Thai tourists, and (2) to develop marketing strategies through the tourism value-added creation process. The sample consisted of 98 tourists and 13 key informants from government, private sector, community, and academic representatives. Research instruments included questionnaires and focus group discussions, while data were analyzed using descriptive statistics (frequency, percentage, mean, and standard deviation) and content analysis.

The study found that most Thai tourists visited Baan Wang Sai for educational purposes, obtained information from social media, were influenced by organizations in their decision-making, traveled in groups on weekends, spent more than three hours in the community, and spent no more than 500 baht. Overall, tourists rated the marketing mix factors at a high level, with personnel receiving the highest score and distribution channels the lowest. The appropriate marketing strategies identified were proactive, corrective, preventive, and reactive strategies, emphasizing community participation. Furthermore, this study generated new knowledge by integrating the TOWS Matrix with the 7Ps marketing mix to develop strategies suited to the local context and highlighted the critical role of personnel and community value co-creation between residents and tourists. Such co-creation enhances economic, social, cultural, and environmental values, leading to sustainable tourism and serving as a model for community-based tourism development in other areas.

Keywords: Value-Added in Tourism; Marketing Strategies; Community-Based Tourism

บทนำ

ประเทศไทยกำหนดยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580) เพื่อมุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ภายใต้วิสัยทัศน์ “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” โดยเน้นการท่องเที่ยวเชิงคุณค่าเป็นกลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 และแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2566–2570) ซึ่งกำหนดให้ยกระดับประสบการณ์การท่องเที่ยวบนพื้นฐานของคุณค่า ความหลากหลาย ความสะอาด ความสะดวก และความปลอดภัย ผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชนและการส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่น (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2565) นอกจากนี้ องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท. และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ยังมีนโยบายสนับสนุนให้ชุมชนเป็นผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว และส่งเสริมแนวคิด “ไทยเท่” เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวผ่านการพัฒนาเรื่องเล่าที่เชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งช่วยเพิ่มระยะเวลาการพำนักและการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยว (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2563)

ภาคใต้เป็นภูมิภาคหนึ่งที่มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวครอบคลุมสองฝั่งทะเลทั้งอ่าวไทยและอันดามัน โดยมีจังหวัดที่เป็นเมืองท่องเที่ยวหลักที่สร้างรายได้สูง ได้แก่ สุราษฎร์ธานี กระบี่ และสงขลา จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นหนึ่งในพื้นที่เมืองรองทางการท่องเที่ยวที่เชื่อมกับเมืองหลักในภาคใต้ โดยได้รับการส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ด้วยอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ศิลปะ ประเพณี วิถีชีวิต และทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย ซึ่งมีนโยบายส่งเสริมการตลาดทางการท่องเที่ยวภายใต้แนวคิด “มานะ มานคร มาหาศรัทธา” บนฐานอัตลักษณ์ 4 อา (อากาศ อาภรณ์ อาหาร อาราม) และ 5 รักษ์ (รักธรรมะ รักษ์ธรรมชาติ รักษ์ศิลปวัฒนธรรม รักวัฒนธรรม และรักความเป็นธรรมดา) (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานนครศรีธรรมราช, 2566) โดยเฉพาะตำบลถ้ำใหญ่ อำเภอทุ่งสง มีวิสัยทัศน์การพัฒนา คือ “พัฒนาคุณภาพชีวิต ส่งเสริมการท่องเที่ยว สนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียง เคียงคู่การศึกษา รักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (เทศบาลตำบลถ้ำใหญ่, 2565) ซึ่งชุมชนบ้านวังไทร หมู่ที่ 6 ตำบลถ้ำใหญ่ มีทรัพยากรที่สำคัญ ได้แก่ ป่าชุมชนบ้านวังไทรที่เป็นมรดกทางธรรมชาติ กลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชนที่หลากหลาย เช่น ข้าวกรอบต้มยำน้ำพริกดีปลีเชือก ชาดีปลีเชือก เป็นต้น และกิจกรรมท่องเที่ยว เช่น ทำข้าวหลามห่อใบเล็ด ซ่อมและสร้างฝายภูมิปัญญา ทำกระบอกไม้ไผ่ดริฟท์กาแฟ เป็นต้น (ปุณยวีร์ ศรีรัตน์ และคณะ, 2561)

แม้ว่าชุมชนบ้านวังไทรมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่น คือ มรดกทางธรรมชาติที่บริหารจัดการเองโดยคนในชุมชน คือ ป่าชุมชนบ้านวังไทร แต่ยังไม่มีการพัฒนาต่อยอดจากบนฐานอัตลักษณ์ของพื้นที่เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน (รัตนา อุ่นจันทร์ และคณะ, 2566) ซึ่งอัตลักษณะที่โดดเด่นนี้สามารถพัฒนาได้โดยการเพิ่มมูลค่าทางการท่องเที่ยวด้วยการวิเคราะห์พฤติกรรมและความต้องการของนักท่องเที่ยวและการพัฒนากลยุทธ์ทางการตลาดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนให้เติบโตอย่างยั่งยืนและสร้างรายได้แก่ชุมชนอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการท่องเที่ยวและการประเมินปัจจัยทางการตลาดของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มาท่องเที่ยวชุมชนบ้านวังไทรอำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช

2. เพื่อพัฒนากลยุทธ์การตลาดด้วยกระบวนการสร้างมูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยวในชุมชนบ้านวังไทร อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงผสมผสาน (Mixed-Method Research) เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative Data) ด้วยศึกษาพฤติกรรมนักท่องเที่ยวและการประเมินปัจจัยการตลาดทางการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านวังไทร และข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Data) ด้วยการสนทนากลุ่มเพื่อออกแบบกลยุทธ์การตลาดด้วยกระบวนการสร้างมูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยวในชุมชนบ้านวังไทร โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. พื้นที่ศึกษา ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่ศึกษา คือ ชุมชนบ้านวังไทร หมู่ที่ 6 ตำบลถ้ำใหญ่ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ได้รับการส่งเสริมการท่องเที่ยวและมีนักท่องเที่ยวชาวไทยแวะเยือน (เทศบาลตำบลถ้ำใหญ่, 2565)

2. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลหลัก

2.1 ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนบ้านวังไทร จากการตรวจสอบทางสถิติการเข้าจองใช้บริการล่วงหน้าระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2564 จำนวน 3,600 คน (ชมรมการท่องเที่ยวชุมชนตำบลถ้ำใหญ่, 2564)

2.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชนบ้านวังไทร จำนวน 98 คน โดยสุ่มตัวอย่างด้วยวิธีแบบโดยบังเอิญ (Accidental Sampling) ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม คำนวณโดยสูตรของ Taro Yamane (1973) อ้างในบุญชม ศรีสะอาด (2556)

2.3 ผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วยตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยว ได้แก่ ตัวแทนกลุ่มสตรีตำบลถ้ำใหญ่ และวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวคนต้นน้ำบ้านวังไทร ฝ่ายละ 2 คน รวมจำนวน 4 คน ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ เทศบาลตำบลถ้ำใหญ่ สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานนครศรีธรรมราช ฝ่ายละ 2 คน รวมจำนวน 6 คน และภาคเอกชน ได้แก่ ผู้ประกอบการนำเที่ยวในจังหวัดนครศรีธรรมราช 2 คน และภาควิชาการจากสถาบันอุดมศึกษา 1 คน รวมจำนวนทั้งสิ้น 13 คน สุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการเจาะจงโดยกำหนดโควต้าในการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) เพื่อระดมความคิดเห็นร่วมกัน

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) แบบสอบถาม (Questionnaires) ที่เป็นคำถามปลายปิด (Close - Ended Questions) โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ พฤติกรรมการท่องเที่ยว และข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check List) ขณะที่ปัจจัยการตลาด

ทางการท่องเที่ยวใช้เกณฑ์การให้คะแนนแบบมาตราส่วน (Rating Scale) 5 ระดับ (Best, 1977 อ้างใน บุญชม ศรีสะอาด, 2566) และ 2) แบบสนทนากลุ่ม ซึ่งเครื่องมือวิจัยทั้งสองผ่านการตรวจสอบความเที่ยง (Validity) หรือความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับสิ่งที่วัด (Index of item-Objective Congruency: IOC) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 คน พบว่า แบบสอบถามมีค่าเฉลี่ย IOC คือ 0.93 และแบบสนทนากลุ่ม คือ 0.96 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ขั้นต่ำที่ 0.50 (บุญชม ศรีสะอาด, 2556) สำหรับแบบสอบถามยังทำการตรวจสอบความเชื่อมั่นหรือความเที่ยงตรงโดยนำไปทดลองใช้กับนักท่องเที่ยวชาวไทย จำนวน 30 คน และคำนวณหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟ่าของครอนบัค (Cronbach's Alpha) ได้ค่าเท่ากับ 0.92 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่ยอมรับได้ คือ 0.70 (บุญชม ศรีสะอาด, 2556) แสดงว่าเครื่องมือมีความเชื่อมั่นหรือความเที่ยงตรงได้ในระดับดี หลังจากนั้น จัดพิมพ์แบบสอบถามและประเด็นสนทนากลุ่มเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจากนักท่องเที่ยว และแบบสนทนากลุ่มจากผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยข้อมูลจากแบบสอบถามวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean: $\overline{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: SD.) และวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) จากการสนทนากลุ่ม โดยสังเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกลยุทธ์และแนวทางการสร้างมูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านวังไทร

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่องการเพิ่มมูลค่าทางการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านวังไทร อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช แบ่งออกเป็น 2 ส่วนสำคัญ ได้แก่ พฤติกรรมนักท่องเที่ยวและและการประเมินปัจจัยทางการตลาด และกลยุทธ์การตลาดด้วยกระบวนการสร้างมูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยวซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. พฤติกรรมการท่องเที่ยวและการประเมินปัจจัยทางการตลาดของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มาท่องเที่ยวชุมชนบ้านวังไทร อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช

1.1 พฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มาท่องเที่ยวชุมชนบ้านวังไทรส่วนใหญ่เดินทางมาเพื่อวัตถุประสงค์ในทัศนศึกษาหรือแสวงหาความรู้ (ร้อยละ 33.68) แหล่งข้อมูลที่รับรู้ส่วนใหญ่เป็นสื่อออนไลน์ (ร้อยละ 64.15) หน่วยงานมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ (ร้อยละ 45.10) เดินทางมากับหน่วยงาน (ร้อยละ 52.00) มาเที่ยวในชุมชนบ้านวังไทรครั้งแรก (ร้อยละ 39.80) ในวันหยุดสัปดาห์ (ร้อยละ 52.03) ด้วยรถของหน่วยงาน (ร้อยละ 39.44) ร่วมกิจกรรมที่ส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (ร้อยละ 32.47) ใช้เวลาเที่ยวในชุมชนมากกว่า 3 ชั่วโมง (ร้อยละ 52.04) ใช้จ่ายไม่เกิน 500 บาท (ร้อยละ 48.98) และให้ความสำคัญของคุณค่าต่าง ๆ ในการท่องเที่ยวชุมชนบ้านวังไทร ได้แก่ 1) ภูมิปัญญา (การทำข้าวห่อใบเล็ดกกลางป่า การประยุกต์ใช้ดีปลีเชือกทำผลิตภัณฑ์น้ำพริกและชา การดริฟท์กาแฟด้วยกระบอกไม้ไผ่) (ร้อยละ 42.86) 2) คุณค่าด้านการศึกษา (ค่ายสิ่งแวดล้อมเรียนรู้ป่า วิถีคนป่า วิถีสายน้ำ การซ่อมและสร้างฝายภูมิปัญญากับบริษัท ปูนซีเมนต์ ไทย (ทุ่งสง) จำกัด) (ร้อยละ 38.78) 3) คุณค่าด้านสังคมและเศรษฐกิจ (การรวมกลุ่มอาชีพนอกฤดูกาลผลไม้ และกลุ่มสตรีปราศอบายมุข) (ร้อยละ 36.73) และ 4) คุณค่าด้านโบราณคดีและ

ประวัติศาสตร์ (วัดถ้ำใหญ่ ท้าวเวชสุวรรณเฝ้าสมบัติที่ผู้คนนำมาฝากไว้ก่อนเดินทางไปถวายบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร) (ร้อยละ 19.38) ตามลำดับ

1.2 การประเมินปัจจัยทางการตลาด (7Ps) นักท่องเที่ยวให้ความคิดเห็นในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$=4.12, SD.=0.491) โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ด้านบุคลากร ($\overline{X}$=4.56, SD.=0.554) รองลงมา ได้แก่ ด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ($\overline{X}$=4.26, SD.=0.512) ด้านการกำหนดราคา ($\overline{X}$=4.11, SD.=0.584) ด้านผลิตภัณฑ์ ($\overline{X}$=4.08, SD.=0.553) ด้านกระบวนการ ($\overline{X}$=4.03, SD.=0.690) ด้านการประชาสัมพันธ์และการส่งเสริมการตลาด ($\overline{X}$=3.92, SD.=0.603) และด้านช่องทางการจัดจำหน่ายหรือการเข้าถึง ($\overline{X}$=3.88, S.D.=0.642) ตามลำดับ

1.3 ข้อมูลทั่วไปของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชนบ้านวังไทร พบว่าส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 55.10) อายุ 45-54 ปี (ร้อยละ 32.65) สถานภาพ คือ สมรส (มีบุตร) การศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ร้อยละ 37.76) มีอาชีพเป็นเกษตรกร (ร้อยละ 29.59) รายได้เฉลี่ยต่อเดือน 5,001-10,000 บาท (ร้อยละ 28.57) และภูมิลำเนาส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช (ร้อยละ 28.58)

2. กลยุทธ์การตลาดด้วยกระบวนการสร้างมูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยวในชุมชนบ้านวังไทร อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสนทนากลุ่มร่วมกับการใช้ TOWS Matrix เชื่อมโยงกับส่วนประสมทางการตลาด (7Ps) พบว่ามีกลยุทธ์ที่เหมาะสม 4 ด้าน ได้แก่

1) กลยุทธ์เชิงรุก (SO) คือ การกำหนดกลุ่มเป้าหมาย เช่น กลุ่มองค์กร กลุ่มครอบครัว กลุ่มเฉพาะ เป็นต้น พร้อมออกแบบกิจกรรมและพื้นที่ที่สอดคล้องกับความสนใจของแต่ละกลุ่ม

2) กลยุทธ์เชิงแก้ไข (WO) คือ การปรับปรุงการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์ เช่น เพจคนต้นน้ำบ้านวังไทร การออกงานส่งเสริมการขายทางการท่องเที่ยวหรืองานนิทรรศการ เป็นต้น

3) กลยุทธ์เชิงป้องกัน (ST) ได้แก่ การพัฒนาแนวทางบริการที่สอดรับกับยุคปกติใหม่ (New Normal) โดยเข้าร่วมมาตรฐาน SHA (Safety and Health Administration) และการส่งเสริมการท่องเที่ยวสีเขียว (Green Tourism)

4) กลยุทธ์เชิงรับ (WT) ได้แก่ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากร พัฒนาศักยภาพคนในท้องถิ่น และการสร้างกิจกรรมร่วมกับนักท่องเที่ยวในลักษณะร่วมสร้างสรรค์ (Co-Creation)

นอกจากนี้ การพัฒนาคุณค่าเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยวควรดำเนินการผ่านกระบวนการ 4 ขั้นตอน ได้แก่

1) การต่อยอด โดยเลือกใช้ทุนทรัพยากรเด่น เช่น ป่าชุมชน กลุ่มอาชีพ และฝายภูมิปัญญา

2) การเพิ่มค่า โดยออกแบบกิจกรรมที่เชื่อมโยงการเรียนรู้ การเล่าเรื่อง และของที่ระลึกจากทรัพยากรท้องถิ่น

3) การหาจุดต่าง โดยสร้างประสบการณ์เฉพาะถิ่นที่ไม่เหมือนที่ใด ผ่านกิจกรรมเชิงปฏิสัมพันธ์หรือการทำ DIY และการร่วมสร้างสรรค์ระหว่างนักท่องเที่ยวและชุมชน (Co-Creation)

4) การสร้างกระแส โดยใช้ช่องทางสื่อสารออนไลน์และออฟไลน์เข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย นำเสนอรางวัลและมาตรฐานที่ชุมชนได้รับเพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีในการร่วมงานส่งเสริมการท่องเที่ยว

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่องการเพิ่มมูลค่าทางการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านวังไทร อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช สามารถสรุปและอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

1. พฤติกรรมการท่องเที่ยวและการประเมินปัจจัยทางการตลาดของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มาท่องเที่ยวชุมชนบ้านวังไทร อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช

1.1 พฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มาท่องเที่ยวชุมชนบ้านวังไทร อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช

นักท่องเที่ยวชาวไทยที่มาท่องเที่ยวชุมชนบ้านวังไทร ส่วนใหญ่เดินทางมาเพื่อวัตถุประสงค์ในทัศนศึกษาหรือแสวงหาความรู้ รับรู้ข้อมูลจากสื่อออนไลน์ หน่วยงานมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ เดินทางมากับหน่วยงานเป็นครั้งแรกในวันหยุดสัปดาห์ด้วยรถของหน่วยงาน ร่วมกิจกรรมที่ส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ใช้เวลาเที่ยวมากกว่า 3 ชั่วโมง และใช้จ่ายไม่เกิน 500 บาท สอดคล้องกับงานวิจัยของนุชนารถ รัตนสุวงศ์ชัย และคณะ (2566) ที่ศึกษาพฤติกรรมนักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่หาข้อมูลจากเว็บไซต์และสื่อออนไลน์ และสนใจกิจกรรมที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่น นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวยังให้ความสำคัญต่อคุณค่าต่าง ๆ ในชุมชนบ้านวังไทรตามลำดับ ได้แก่ 1) ภูมิปัญญา (ทำข้าวห่อใบเล็ดกลางป่า นำดีปลีเชือกทำผลิตภัณฑ์น้ำพริกและชา และดริฟท์กาแฟด้วยกระบอกไม้ไผ่) 2) คุณค่าด้านการศึกษา (ค่ายสิ่งแวดล้อมเรียนรู้ป่า วิถีคนป่า วิถีสายน้ำ ซ่อมและสร้างฝายภูมิปัญญา) ซึ่งข้อ 1) – 2) สอดคล้องกับงานวิจัยของ รัตนา อุ่นจันทร์ และคณะ (2566) ที่ศึกษาอัตลักษณ์บ้านวังไทรพบว่าทรัพยากรธรรมชาติ อาหารพื้นถิ่นและพิธีกรรมท้องถิ่นสะท้อนคุณค่าที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ โดยเฉพาะอาหารและพิธีกรรมมีภูมิปัญญาเฉพาะถิ่นไม่เหมือนใคร งานวิจัยของ ปุณยวีร์ ศรีรัตน์ และคณะ (2561) ที่ศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวตำบลถ้ำใหญ่ พบว่ามีความหลากหลายของแหล่งท่องเที่ยวทั้งประวัติศาสตร์ เกษตรกรรม ธรรมชาติ และวัฒนธรรม และงานวิจัยของ Noor et al. (2024) ที่ศึกษาการร่วมสร้างคุณค่าของชุมชนในหมู่บ้านท่องเที่ยวอินโดนีเซีย พบว่า สิ่งแวดล้อมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งผลทางตรงและทางอ้อมต่อความยั่งยืนของหมู่บ้านผ่านกระบวนการร่วมสร้างคุณค่า โดยการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับคนในชุมชนผ่านกิจกรรมและผลิตภัณฑ์ 3) คุณค่าด้านสังคมและเศรษฐกิจ (การรวมกลุ่มอาชีพนอกฤดูกาลผลไม้ และกลุ่มสตรีปราศอบายมุข) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Niu & Chen (2022) ที่พบว่าความผูกพันของนักท่องเที่ยวต่อท้องถิ่นส่งผลเชิงบวกต่อเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ และ 4) คุณค่าด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ (วัดถ้ำใหญ่ที่มีท้าวเวชสุวรรณเฝ้าสมบัติที่ผู้คนนำมาฝากไว้ก่อนเดินทางไปถวายพระบรมธาตุเจดีย์ ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร)

1.2 การประเมินปัจจัยทางการตลาด (7Ps)

นักท่องเที่ยวชาวไทยที่มาท่องเที่ยวชุมชนบ้านวังไทรให้ความคิดเห็นต่อปัจจัยทางการตลาดโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านบุคลากรมีค่าเฉลี่ยมากที่สุด สะท้อนถึงความสำคัญของบุคลากรในชุมชนที่สามารถถ่ายทอดอัตลักษณ์ ดูแลนักท่องเที่ยวด้วยจิตบริการ และสร้างความประทับใจ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดส่วนประสมการตลาด 7Ps ของ Kotler et al. (2016) ที่บุคลากรเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างคุณค่าและความแตกต่างให้แก่นักท่องเที่ยว และสอดรับกับแนวคิดการพัฒนาคุณค่าทางการท่องเที่ยวของ Richards (2020) ที่เน้นประสบการณ์ร่วมและคุณค่าที่นักท่องเที่ยวได้รับจากปฏิสัมพันธ์กับคนในพื้นที่ ขณะที่ด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและด้านราคาแสดงถึงความสำคัญของบรรยากาศพื้นที่และความเหมาะสมของต้นทุนค่าใช้จ่ายในการสร้างความพึงพอใจและดึงดูดนักท่องเที่ยว ส่วนด้านช่องทางการจัดจำหน่ายหรือการเข้าถึงมีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด สอดคล้องกับสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดนครศรีธรรมราช (2565) ที่เสนอว่าควรพัฒนาเครือข่ายการเข้าถึงและโครงสร้างพื้นฐานเพื่อเพิ่มศักยภาพในการรองรับการท่องเที่ยวชุมชน และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ นฤมลวรรณ สุขไมตรี และเยาวนาถ บางศรี (2565) ที่ศึกษากลยุทธ์การตลาดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่าการใช้ส่วนประสมการตลาด 7Ps และ TOWS Matrix สามารถกำหนดกลยุทธ์ในการพัฒนาได้ทั้งด้านการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ ด้านการสร้างเอกลักษณ์ผลิตภัณฑ์ และด้านการพัฒนาช่องทางการสื่อสารเพื่อเข้าถึงนักท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนบ้านวังไทรมีจุดแข็งด้านบุคลากรและคุณค่าทางวัฒนธรรม แต่มีข้อจำกัดด้านการเข้าถึงที่ควรได้รับการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนในชุมชน

2. กลยุทธ์การตลาดด้วยกระบวนการสร้างมูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยวในชุมชนบ้านวังไทร อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสนทนากลุ่มย่อยร่วมกับการวิเคราะห์ TOWS Matrix และส่วนประสมทางการตลาด (7Ps) พบว่ามีกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับการสร้างมูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยวในชุมชนบ้านวังไทร 4 ด้าน ได้แก่ (1) กลยุทธ์เชิงรุก (SO) เน้นการกำหนดกลุ่มเป้าหมายและออกแบบกิจกรรมหรือพื้นที่ (Product) ให้ตรงกับความสนใจของนักท่องเที่ยวแต่ละกลุ่ม (2) กลยุทธ์เชิงแก้ไข (WO) มุ่งปรับปรุงการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์ ควบคู่กับกิจกรรมส่งเสริมการขายและการเข้าร่วมงานนิทรรศการ (Place, Promotion และ Price) (3) กลยุทธ์เชิงป้องกัน (ST) ให้ความสำคัญกับการพัฒนามาตรฐานบริการในยุคปกติใหม่ (New Normal) และการส่งเสริมการท่องเที่ยวสีเขียว (Process และ Physical Evidence) และ (4) กลยุทธ์เชิงรับ (WT) มุ่งสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากร ควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพคนในท้องถิ่น (Physical Evidence และ People) และการออกแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ร่วมกันระหว่างชุมชนและนักท่องเที่ยว (Co-Creation) (Product)

การออกแบบกลยุทธ์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิด Kotler et al. (2016) ที่เสนอว่าการประยุกต์ใช้ 7Ps Marketing Mix สามารถตอบสนองความต้องการนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ และยังสอดรับกับแนวทางของกรมการท่องเที่ยว (2560) ในการพัฒนาคุณค่าเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยว ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ การต่อยอดทุนทรัพยากร การเพิ่มค่าผ่านกิจกรรมเชิงประสบการณ์ การสร้าง

จุดต่างจากอัตลักษณ์ และการสร้างกระแสการรับรู้ผ่านการสื่อสารการตลาด ทั้งนี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ นฤมลวรรณ สุขไมตรี และเยาวนาถ บางศรี (2565) ที่นำเสนอว่าการทำ TOWS Matrix และ 7Ps สามารถนำไปสู่กลยุทธ์ที่หลากหลาย เช่น การออกแบบบรรจุภัณฑ์ใหม่ การแปรรูปอาหารท้องถิ่น การพัฒนาช่องทางประชาสัมพันธ์ เป็นต้น ขณะเดียวกันการเน้นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวได้มีปฏิสัมพันธ์กับคนในพื้นที่ก็สอดคล้องกับงานวิจัยของ Noor et al. (2024) ที่พบว่าการร่วมสร้างคุณค่าระหว่างชุมชนกับนักท่องเที่ยว (Community Value Co-Creation) มีบทบาทสำคัญต่อความยั่งยืนในระยะยาว งานวิจัยของ Niu & Chen (2022) ที่พบว่าความผูกพันของนักท่องเที่ยวต่อท้องถิ่นก่อให้เกิดประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมต่อชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งสะท้อนผ่านกิจกรรม DIY และการมีส่วนร่วมกับวิถีชีวิต เช่น การทำข้าวห่อใบเล็ด การดริฟท์กาแฟด้วยไม้ไผ่ การซ่อมฝายภูมิปัญญา เป็นต้น และงานวิจัยของ รัตนา อุ่นจันทร์ และคณะ (2566) ที่พบกว่าชุมชนบ้านวังไทรมีความโดดเด่นทั้งด้านสิ่งแวดล้อม ความเชื่อ และวิถีชีวิต ซึ่งควรได้รับการส่งเสริมผ่านความร่วมมือของทุกภาคส่วน ทั้งหมดนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่าการบูรณาการ TOWS Matrix กับ 7Ps และแนวคิดการพัฒนาคุณค่าทางการท่องเที่ยวสามารถกำหนดกลยุทธ์การตลาดที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว พร้อมทั้งเสริมสร้างความยั่งยืนและอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านวังไทรได้อย่างเป็นรูปธรรม

องค์ความรู้ใหม่

คณะผู้วิจัยได้สรุปองค์ความรู้จากงานวิจัยนี้ออกเป็นแผนภาพ (Diagram) ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 1 การเพิ่มมูลค่าทางการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านวังไทร อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ เช่น เทศบาลตำบลถ้ำใหญ่ สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดนครศรีธรรมราช การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานนครศรีธรรมราช เป็นต้น ควรใช้ผลการวิจัยเพื่อกำหนดกลยุทธ์การตลาด โดยออกแบบกิจกรรมที่ตอบสนองพฤติกรรมนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมาย เช่น กิจกรรมเชิงเรียนรู้ กิจกรรมเชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

1.2 ชุมชนบ้านวังไทรควรนำผลการวิจัยไปใช้ในการพัฒนาและปรับปรุงกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยมุ่งเน้นการเพิ่มคุณค่าผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น การออกแบบกิจกรรมแบบมีส่วนร่วม (Co-Creation and DIY) และการจัดการโดยใช้ทรัพยากรเด่นของชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุดในเชิงเศรษฐกิจและวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

1.3 ผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง กลุ่มอาชีพ และชุมชนบ้านวังไทรควรนำผลการประเมินปัจจัยทางการตลาดไปต่อยอดและปรับปรุง โดยเฉพาะด้านที่ยังมีระดับความคิดเห็นต่ำ เช่น ด้านช่องทางการจัดจำหน่ายหรือการเข้าถึงโดยระบบการเข้าถึงและการจองบริการทั้งรูปแบบออนไลน์และออฟไลน์ และด้านการประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการขายโดยประชาสัมพันธ์ผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

1.4 สถาบันการศึกษาในท้องถิ่นสามารถนำผลการวิจัยนี้เป็นต้นแบบในการออกแบบหลักสูตร การอบรม หรือกิจกรรมบริการวิชาการที่ส่งเสริมศักยภาพของคนในชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรขยายขอบเขตกลุ่มตัวอย่างให้ครอบคลุมนักท่องเที่ยวต่างชาติ เพื่อเปรียบเทียบพฤติกรรม ความต้องการ และการรับรู้คุณค่าทางการท่องเที่ยว ซึ่งจะช่วยให้สามารถกำหนดกลยุทธ์การตลาดที่สร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ชุมชนรองรับนักท่องเที่ยวหรือตลาดในประเทศและต่างประเทศ

2.2 ควรศึกษาในระยะยาวเพื่อวิเคราะห์แนวโน้มพฤติกรรมการท่องเที่ยว และการเปลี่ยนแปลงผลกระทบต่อชุมชน ทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อประเมินความยั่งยืน

2.3 ควรศึกษาเชิงเปรียบเทียบกับชุมชนท่องเที่ยวอื่นที่มีลักษณะทางทรัพยากรและอัตลักษณ์ใกล้เคียงกัน เพื่อแลกเปลี่ยนแนวทางการจัดการที่ประสบความสำเร็จ และพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนร่วมกัน

2.4 ควรพัฒนาเครื่องมือประเมินคุณค่าทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสะท้อนการรับรู้และประเมินผลการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะในกลุ่มที่มุ่งเน้นการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้และเพื่อการอนุรักษ์หรือกลุ่มศึกษาดูงาน

เอกสารอ้างอิง

กรมการท่องเที่ยว. (2560). *คู่มือการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์*. ค้นเมื่อ 19 พฤศจิกายน 2566, จาก http://www.trdnrru.net/img/poster1/project01.pdf.

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2565). *แผนพัฒนาการท่องเที่ยวของไทยตามแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2566-2570)*. กรุงเทพฯ: สำนักปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานนครศรีธรรมราช. (2566). *แผนการตลาดการท่องเที่ยวจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2566*. (อัดสำเนา).

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2563). *การนำเสนอทิศทางการส่งเสริมการท่องเที่ยว ของ ททท. ปี 2563*. ค้นเมื่อ 25 กุมภาพันธ์ 2563, จาก https://www.tatreviewmagazine.com/ article/tourism-direction-2020/

เทศบาลตำบลถ้ำใหญ่. (2565). *ยุทธศาสตร์ พันธกิจ วิสัยทัศน์เทศบาลตำบลถ้ำใหญ่*. ค้นเมื่อ 26 พฤศจิกายน 2566, จาก http://www.thamyaicity.go.th/vision.php

นฤมลวรรณ สุขไมตรี และเยาวนาถ บางศรี. (2565). กลยุทธ์การตลาดเพื่อการท่องเที่ยววัฒนธรรมไท-ยวนของกาดฮิมน้ำพระยาทด ตำบลพระยาทด อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี. *Journal of Academic for Public and Private Management*, *4*(2), 167–179.

นุชนารถ รัตนสุวงศ์ชัย, ศุศราภรณ์ แต่งตั้งลำ และภูริวัจนน์ เดชอุ่ม. (2566). พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของนักท่องเที่ยวชาวไทยในจังหวัดชัยนาท สิงห์บุรี และลพบุรี. *วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ*, *19*(1), 37-73.

ปุณยวีร์ ศรีรัตน์, ศราวัสดี นวกัณห์วรกุล, ภฤศสร ฤทธิมนตรี ซีมิค และขวัญฤทัย ยืดมั่น. (2561). ศักยภาพการท่องเที่ยวตำบลถ้ำใหญ่ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช. *นาคบุตรปริทรรศน์*, *10*, 256-269.

รัตนา อุ่นจันทร์, จารีพร เพชรชิต, สาธิต บัวขาว และนภัสวรรณ เลี่ยมนิมิต. (2566). อัตลักษณ์ของชุมชนบ้านวังไทรเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว ในอำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช. *วารสารวิจัยและส่งเสริมวิชาการเกษตร*, *40*(2), 224-235.

สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดนครศรีธรรมราช. (2565). *แผนพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดนครศรีธรรมราช (พ.ศ. 2565-2570)*. นครศรีธรรมราช: ผู้แต่ง.

Kotler, P. T., Bowen, J. T., Makens, J., and Baloglu, S. (2016). *Marketing for Hospitality and Tourism*. 7th Ed. United States : Pearson Education.

Niu, H.-J., & Chen, M.-J. (2022). Exploring the co-creation value of residents to tourists from the perspective of place attachment and economic benefits. *Frontiers in Psychology*, *13*, 877365. doi:10.3389/fpsyg.2022.877365

Noor, T. B. D. F. S., Hamsal, M., Abdinagoro, S. B., & Raharjana, D. T. (2024). Community value co-creation as a catalyst for village tourism sustainability: A new paradigm. *Journal of Ecohumanism*, *3*(8), 18–33. doi:10.13140/RG.2.2.18071.01445

Richards, G. (2020). Designing creative places: The role of creative tourism. *Annals of tourism research*, *85*, 102922.

การพัฒนากิจกรรมกระบวนการกลุ่มวิถีพุทธเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 สำหรับเยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

THE DEVELOPMENT OF BUDDHIST-ORIENTED GROUP PROCESS ACTIVITIES TO ENHANCE 21ST CENTURY LIFE SKILLS FOR YOUTH AT WAT LAT PLA KHAO SCHOOL, SI PRACHAN DISTRICT, SUPHANBURI PROVINCE

วันไชย์ กิ่งแก้ว[1], พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม[2], พระมหาวชิรวิชญ์ วชิรเมธี[3], สัญญา สดประเสริฐ[4], ธวัช หอมทวนลม[5]

Wanchai Kingkaew[1], Phrakhru Palad Prawit Worathammo[2], Phramaha Wachirawich Wachiramethi[3], Sanya Sodprasert[4], Thawat Homthuanlom[5]

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[1-5]

Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[1-5]

Corresponding Author Email: wanchaikingkaew11@gmail.com

Received 25 July 2025; Revised 20 August 2025; Accepted 13 October 2025

****

การพัฒนากิจกรรมกระบวนการกลุ่มวิถีพุทธเสริมสร้างทักษะชีวิตในตวรรษที่ 21 สำหรับเยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

วันไชย์ กิ่งแก้ว, พระครูปลัดประวิทย์ วรธมฺโม, พระมหาวชิรวิชญ์ วชิรเมธี,
สัญญา สดประเสริฐ, ธวัช หอมทวนลม

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาหลักพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 สำหรับเยาวชน 2) ออกแบบกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธที่ส่งเสริมทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 และ 3) ประเมินผลการจัดกิจกรรมกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธในการเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 ของเยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี วิธีวิจัยที่ใช้เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods) ประกอบด้วย การวิจัยเชิงเอกสารเพื่อวิเคราะห์หลักธรรมที่เกี่ยวข้อง การวิจัยเชิงคุณภาพโดยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลจำนวน 19 ราย และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group) จำนวน 9 ราย ประกอบด้วยครูผู้ดูแลกิจกรรม เยาวชนแกนนำ และพระสงฆ์ รวมถึงการวิจัย รวม 28 รูปคน และเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยจัดกิจกรรมทดลองกับกลุ่มเยาวชนจำนวน 25 คน เพื่อวัดผลก่อนและหลังเข้าร่วมกิจกรรม

ผลการศึกษาพบว่า

1. การศึกษาหลักพระพุทธศาสนาพบว่า มี 5 หลักธรรมสำคัญ ได้แก่ อริยสัจ 4 พรหมวิหาร 4 อิทธิบาท 4 สติปัฏฐาน 4 และไตรสิกขา ซึ่งเชื่อมโยงกับทักษะชีวิตที่จำเป็น ในการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การควบคุมอารมณ์ การสร้างสัมพันธ์ที่ดี และการเรียนรู้ตลอดชีวิต การประยุกต์หลักธรรมมีส่วนช่วยให้เยาวชนมีคุณธรรม มีเหตุผล และพร้อมเผชิญความเปลี่ยนแปลงในสังคมและการใช้เทคโนโลยี

2. การออกแบบกระบวนการกลุ่มมีเป้าหมายพัฒนาเยาวชน 3 ด้านหลัก คือ ทักษะการคิดเชิงวิพากษ์และแก้ปัญหา การจัดการอารมณ์และความเครียด และการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ โดยใช้กรอบคิดจากอริยสัจ 4 และพรหมวิหาร 4 พร้อมขั้นตอน 7 ขั้น ตั้งแต่วางแผน กิจกรรมกลุ่ม สรุปผล ประเมิน และพัฒนา ช่วยพัฒนาทักษะได้ครบถ้วน

3. การประเมินผลพบว่า กิจกรรมทั้ง 4 ได้แก่ “คิดเป็น แก้ปัญหาได้” “ฟังอย่างลึก เห็นอย่างกว้าง” “ปัญญานำทาง” และ “คิดก่อนคลิก” ส่งผลเชิงบวกต่อเยาวชนอย่างชัดเจน ทำให้มีทักษะคิดวิเคราะห์ แก้ปัญหา จัดการอารมณ์ และใช้เทคโนโลยีอย่างรู้เท่าทัน พร้อมนำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตจริงได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: ทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21; กระบวนการกลุ่มวิถีพุทธ; การพัฒนาเยาวชน; โรงเรียนวัดลาดปลาเค้า; สุพรรณบุรี

THE DEVELOPMENT OF BUDDHIST-ORIENTED GROUP PROCESS ACTIVITIES TO ENHANCE 21ST CENTURY LIFE SKILLS FOR YOUTH AT WAT LAT PLA KHAO SCHOOL, SI PRACHAN DISTRICT, SUPHANBURI PROVINCE

Wanchai Kingkaew, Phrakhru Palad Prawit Worathammo, Phramaha Wachirawich Wachiramethi, Sanya Sodprasert, Thawat Homthuanlom

Abstract

The objectives of this research were: (1) to study the Buddhist principles related to the enhancement of 21st-century life skills among youth; (2) to design Buddhist-oriented group process activities that promote 21st-century life skills; and (3) to evaluate the effectiveness of Buddhist-oriented group process activities in enhancing 21st-century life skills among youth at Wat Lat Pla Khao School, Si Prachan District, Suphanburi Province. This study employed a mixed-methods research design, consisting of documentary research to analyze relevant Buddhist doctrines, qualitative research through in-depth interviews with 19 key informants, and a focus group discussion with 9 participants including teachers, youth leaders, and Buddhist monks—a total of 28 participants. Additionally, action research was conducted by organizing experimental activities for a group of 25 youth participants to assess pre- and post-activity outcomes.

The findings revealed the following:

1. The study of Buddhist doctrines identified five key principles the Four Noble Truths (Ariyasacca 4), the Four Divine Abidings (Brahmavihāra 4), the Four Bases of Accomplishment (Iddhipāda 4), the Four Foundations of Mindfulness (Satipaṭṭhāna 4), and the Threefold Training (Sikkhā 3). These principles were found to be closely associated with essential life skills, including analytical thinking, problem-solving, emotional regulation, interpersonal relationship-building, and lifelong learning. The application of these doctrines encourages youth to cultivate moral integrity, rational thinking, and adaptive readiness to face societal and technological changes.

2. The design of the Buddhist-oriented group process aimed to develop youth in three main areas: critical thinking and problem-solving, emotional and stress management, and constructive communication. Guided by the frameworks of the Four Noble Truths and the Four Divine Abidings, the process was structured into seven sequential stages planning, group

activities, reflection, evaluation, and development. This framework comprehensively fostered skill enhancement across all targeted dimensions.

3. The evaluation results indicated that the four designed activities “Think Right, Solve Wisely,” “Deep Listening, Broad Seeing,” “Wisdom as the Way,” and “Think Before Click” had a significantly positive impact on participants. Youth demonstrated notable improvements in analytical thinking, problem-solving, emotional control, and digital literacy, along with the ability to apply Buddhist principles appropriately in their daily lives.

Keywords: Buddhist Participatory Group Process; 21st Century Life Skills; Youth Development; Wat Lat Pla Khao School; Suphanburi Province

บทนำ

ในสถานการณ์ปัญหาเด็กในสังคมไทยในปัจจุบันนั้น ปัญหานับวันจะรุนแรงมากขึ้น เกิดจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่แข่งขันกันอย่างเสรี ต่อสู่กันทางการตลาด กระตุ้นและเร่งเร้า ให้ผู้คนนิยมการบริโภคผ่านสื่อเทคโนโลยีต่างๆ รวมทั้งวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์ทำให้โครงสร้าง ของสังคมไทยอ่อนแอ ต้นทุนทางสังคมศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมไทย ที่เป็นเอกลักษณ์แสดงให้เห็นความเป็นตัวตนของไทยถูกละเลยและถูกปฏิเสธจากเด็กและเยาวชน เด็กและเยาวชนส่วนหนึ่งจึงได้รับการหล่อหลอมจากบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม ส่งผลให้เยาวชน มีพฤติกรรมที่เบี่ยงแบนเสี่ยงต่อการทำผิดกฎหมายและศีลธรรมอันดีงาม มีค่านิยมที่ไม่พึงประสงค์ ขาดคุณธรรม จริยธรรม ในเรื่องความรับผิดชอบ ขาดระเบียบวินัย ความขยันหมั่นเพียรและความซื่อสัตย์ พ่อแม่ ผู้ปกครองทำงานนอกบ้านจนไม่มีเวลาอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน สถาบันครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปตามโลกาภิวัตน์ทำให้ความสัมพันธ์ของครอบครัวลดน้อยลง ขาดการเอาใจใส่ และละเลยในการปลูกฝังเรื่องคุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ดีงาม ของสังคมไทยให้กับเยาวชนเหล่านี้เป็นสาเหตุทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับพฤติกรรมของเด็ก (พระมงคล ชยธมฺโม (สุยะพรม), 2565) และเยาวชนในยุคปัจจุบันจำนวนไม่น้อย ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาและสภาพแวดล้อมที่ไม่สร้างสรรค์ในสังคม ทำให้มีพฤติกรรมแตกต่างไปจากเด็กและเยาวชนในอดีต แม้ว่าผู้ปกครอง ครูอาจารย์และคนทำงานด้านเด็กจะใช้ความรักความปรารถนาดีอย่างมากมายเพียงใดก็ตามก็ไม่อาจพิทักษ์ปกป้องและคุ้มครองเด็กและเยาวชนให้ปลอดภัย หรือมีพฤติกรรมตามที่สังคมคาดหวังได้

จากการประมวลสถิติข้อมูลสถานการณ์ปัญหาเด็กและเยาวชนของหน่วยงานต่าง ๆ พบว่าเด็กและเยาวชนทั้งที่เป็นนักเรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานและระดับอื่น ๆ ส่วนหนึ่งมักมีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ ได้แก่ 1) ติดเกมคอมพิวเตอร์ 2) เด็กแข่งรถมอเตอร์ไซค์ 3) ใช้ความรุนแรงในการตัดสินปัญหา 4) มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร 5) ติดยาเสพติด 6) ให้ความสำคัญ กับวัตถุมากกว่าความมีคุณธรรมน้ำใจ (สมบัติ โยธาทิพย์ และคณะ, 2555) จะเห็นได้ว่าในสังคมโลกนั้น ให้ความสำคัญกับเด็กและเยาวชนเป็นอย่างมาก โดยองค์การสหประชาชาติได้กำหนดให้วันที่ 12 สิงหาคมของทุกปีเป็นวันเยาวชนสากล (International Youth Day) สหประชาชาติได้กำหนดครั้งแรกในปี ค.ศ.1999 โดยมติ 54/120 สำหรับประเทศไทยเริ่มมีขึ้นเมื่อสหประชาชาติกำหนดให้ปี พ.ศ. 2528 เป็นปีเยาวชนสากล คณะรัฐมนตรีในขณะนั้น จึงได้มีมติเมื่อวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2528 กำหนดให้วันที่ 20 กันยายนของทุกปี เป็นวันเยาวชนแห่งชาติ เนื่องจากวันดังกล่าวเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพของพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีสองพระองค์ ซึ่งเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติในฐานะยุวกษัตริย์ คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ 8 (วันเยาวชนสากล, ออนไลน์) ให้ความสำคัญกับเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญ เพราะเด็กและเยาวชนในวันนี้ก็คือผู้ใหญ่ที่จะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาประเทศในอนาคต นอกจากนี้ยังต้องเป็นผู้สืบทอดมรดก วัฒนธรรม และภูมิปัญญาจากคนรุ่นก่อน เป็นผู้ที่กำลังจะก้าวขึ้นมามีบทบาททางเศรษฐกิจสังคม และการเมืองอย่างมากในระยะเวลาอันใกล้ ดังนั้นการส่งเสริมและพัฒนาเด็กและเยาวชนอย่างถูกต้องเหมาะสมจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ และจำเป็นอย่างยิ่ง (วรัทยา

พรหมสุนทร, 2555) ถือว่า เป็นการพัฒนาทักษะการดำเนินชีวิตแบบมนุษย์สมบูรณ์ให้เป็นคนดี มีศีลธรรม คุณธรรม มีวัฒนธรรมของความเป็นคนไทย มีน้ำใจ ยิ้มแย้มแจ่มใส เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความเป็นมิตรกับคนรอบข้าง การดำเนินชีวิตมีความเป็นมนุษย์โดยธรรมชาติ แสวงหาสิ่งต่างๆเพื่อสร้างชีวิตให้อยู่ดีกินดี มีความเป็นอยู่ที่สมบูรณ์ การเอาตัวรอดในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ด้วยแนวทางที่ถูกต้องตามหลักศีลธรรม จริยธรรม แม้ว่าสังคมในปัจจุบัน แทบจะเป็นสังคมบริโภควัตถุนิยมไปเสียส่วนมากผู้คนเห็นคุณค่าของทรัพย์สินเงินทองมากกว่าคุณงามความดี การพัฒนาทักษะชีวิตเยาวชนให้เป็นคนดีนับว่าเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง หลักพุทธธรรมสามารถพัฒนาให้เยาวชนเป็นคนดีได้ การพัฒนาทักษะชีวิตเด็กและเยาวชนไทยด้วยหลักพุทธธรรมนั้นจึ่งเป็นเรื่องที่ท้าทาย ต้องทำอย่างไรที่จะให้เยาวชนมีความสนใจในการศึกษาหลักพุทธธรรม (อนุรุธ ว่องวานิช, 2561) เพื่อเป็นหลักพัฒนาเด็กและเยาวชน ก็เพราะว่าวิถีชีวิตของคนไทยเกินค่อนประเทศมีพุทธธรรมเป็นฐานและฐานของวัฒนธรรมไทยก็คือพุทธธรรม ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยในภาพรวม (มั่นเกียรติ โกศลนิรัติวงษ์, 2541)

ดังนั้น คณะผู้วิจัยเห็นว่า เรื่อง “การพัฒนากิจกรรมกระบวนการกลุ่มวิถีพุทธเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 สำหรับเยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี” เป็นหัวข้อการวิจัยที่มีความสำคัญและจำเป็นยิ่ง เนื่องจากมีเป้าหมายในการพัฒนาเยาวชนให้เป็นคนดี มีศีลธรรม จริยธรรม มีทักษะชีวิตที่เหมาะสมต่อการดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบันและอนาคต โดยอาศัยหลักพุทธธรรมเป็นพื้นฐาน ซึ่งสอดคล้องกับรากฐานวัฒนธรรมไทยและความเชื่อถือในสังคมส่วนใหญ่ อีกทั้งยังช่วยให้เยาวชนสามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างเหมาะสม มุ่งหวังให้เยาวชนเร่งเห็นอนาคตที่ดีของตนเองและพร้อมที่จะเป็นกำลังสำคัญในการนำพาประเทศชาติสู่ความเจริญก้าวหน้าต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 สำหรับเยาวชนของโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

2. เพื่อออกแบบกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 สำหรับเยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

3. เพื่อประเมินผลการจัดกิจกรรมกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธในการเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 สำหรับเยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนากิจกรรมกระบวนการกลุ่มวิถีพุทธเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 สำหรับเยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี โดยนำมาใช้เป็นกรอบการทำวิจัย ดังนี้

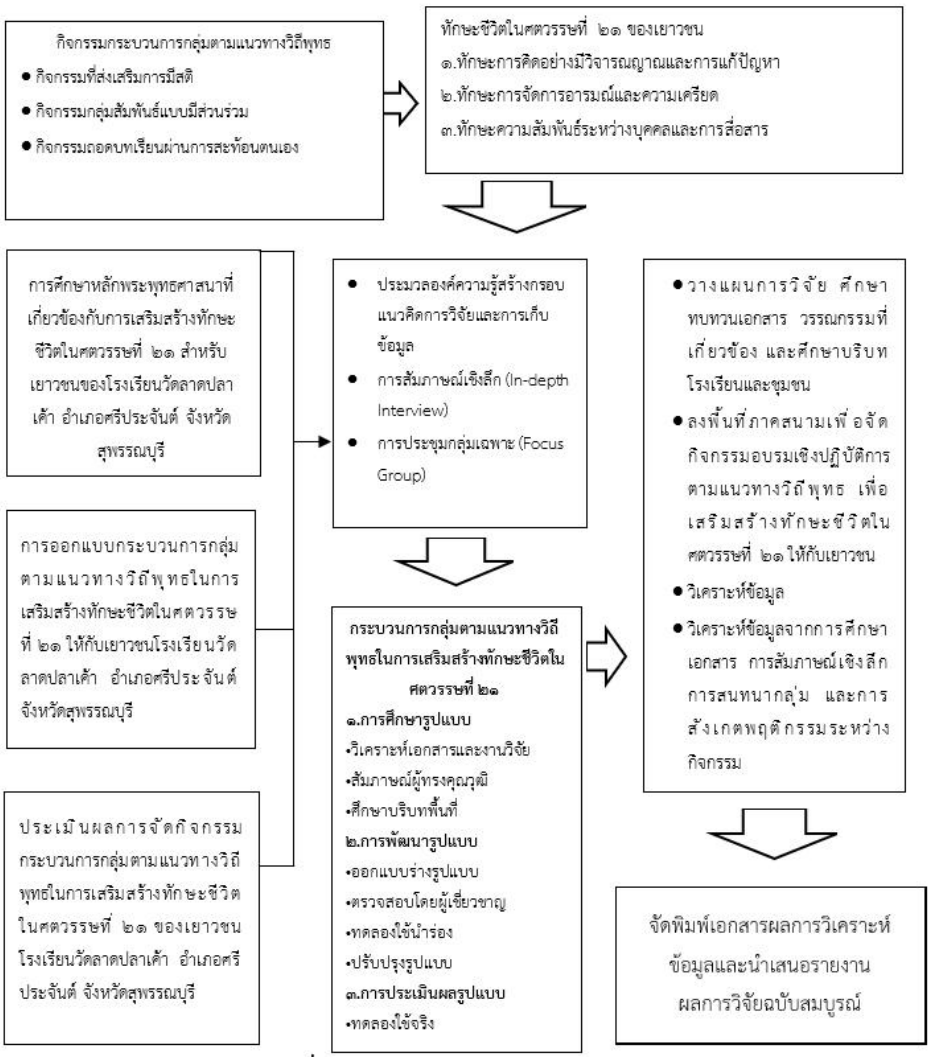

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่อง “การพัฒนากิจกรรมกระบวนการกลุ่มวิถีพุทธเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 สำหรับเยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อศึกษาทั้งในด้านหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และการปฏิบัติจริง โดยมีขั้นตอนสำคัญในการดำเนินการวิจัยอย่างเป็นระบบ

ในกระบวนการแรกของการวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือวิจัย โดยเริ่มจากการศึกษาข้อมูลขั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) เช่น คัมภีร์พระพุทธศาสนา ตำรา และหลักฐานทางโบราณคดี รวมถึงข้อมูลขั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) เช่น งานวิจัย หนังสือ และบทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และกรอบการพัฒนาสื่อสร้างสรรค์อันเป็นพื้นฐานในการกำหนดแนวทางการเก็บ

ข้อมูล จากนั้นได้พัฒนาแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured In-depth Interview) ให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัย โดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ รวมทั้งตรวจสอบความตรงของเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญ และนำข้อเสนอแนะมาปรับปรุงจนสมบูรณ์พร้อมใช้

กระบวนการต่อมาเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวนทั้งสิ้น 19 คน/รูป ซึ่งประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา ด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านโบราณคดี และด้านเทคโนโลยีสื่อ โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญเรียบร้อยแล้ว การสัมภาษณ์ดำเนินการอย่างรอบคอบภายใต้ขอบเขตของจริยธรรมการวิจัย โดยบันทึกข้อมูลทั้งในรูปแบบลายลักษณ์อักษรและบันทึกเสียงตามความยินยอมของผู้ให้สัมภาษณ์

หลังจากการเก็บข้อมูลเสร็จสิ้น ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาถอดเทปและจัดกลุ่มประเด็นที่เกี่ยวข้อง แล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงสาระ (Content Analysis) โดยยึดบริบทของข้อมูลเปรียบเทียบกับกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา พร้อมทั้งสังเคราะห์ผลการวิเคราะห์เพื่อพัฒนาแนวทางกิจกรรมกระบวนการกลุ่มวิถีพุทธที่เหมาะสมกับเยาวชนในศตวรรษที่ 21

ผลการวิจัย

1. ศึกษาหลักพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 สำหรับเยาวชนของโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาหลักพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 สำหรับเยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้าได้ศึกษาและนำหลักธรรมสำคัญจากพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาทักษะชีวิตของเยาวชน โดยผ่านการศึกษาพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และเอกสารทางวิชาการ รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม พบว่า หลักธรรมที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาเยาวชนได้มี 5 หลักธรรมสำคัญ ได้แก่ อริยสัจ 4 พรหมวิหาร 4 อิทธิบาท 4 สติปัฏฐาน 4 และไตรสิกขา ทั้งหมดมีความสัมพันธ์โดยตรงกับทักษะชีวิตที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 อาทิเช่น การคิดเชิงวิพากษ์ การแก้ปัญหา การจัดการอารมณ์ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม และการเรียนรู้ตลอดชีวิต

หลักอริยสัจ 4 หรือ สี่อริยสัจ ช่วยเสริมทักษะการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหา โดยสอนให้เยาวชนเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ในการจัดการกับความเครียดจากการเรียนหรือการทะเลาะกับเพื่อน ผ่านขั้นตอนการระบุปัญหา การหาสาเหตุ การพิจารณาการแก้ไขปัญหา และการเลือกวิธีการที่มีประสิทธิภาพ การฝึกทักษะที่จะช่วยให้เยาวชนสามารถตัดสินใจได้ดีขึ้นในสถานการณ์ที่ซับซ้อน

หลักพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ช่วยเสริมสร้างทักษะการอยู่ร่วมกับผู้อื่น การสื่อสาร และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี โดยการฝึกให้เยาวชนสามารถมีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ช่วยเหลือผู้อื่นในยามทุกข์ ยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น และรักษาความเป็นกลางในทุกสถานการณ์ ทักษะเหล่านี้มีผลใน

การจัดการกับความขัดแย้งและการสร้างบรรยากาศที่ดีในกลุ่ม การฝึกใช้หลักพรหมวิหาร 4 ช่วยให้เยาวชนพัฒนาความสัมพันธ์ที่แข็งแกร่งในสังคมที่เต็มไปด้วยความหลากหลาย

หลักอิทธิบาท 4 ประกอบด้วย ฉันทะ ความพอใจ, วิริยะ ความพยายาม, จิตตะ ความตั้งใจ และวิมังสา การพิจารณา ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง การตั้งเป้าหมาย และความมุ่งมั่นในการพัฒนาเยาวชน การฝึกทักษะเหล่านี้ช่วยให้เยาวชนรู้จักการตั้งเป้าหมายในการทำกิจกรรมต่างๆ การมุ่งมั่นในสิ่งที่ทำ แม้จะมีอุปสรรค และการพิจารณาปรับปรุงเพื่อพัฒนาตนเองไปสู่ความสำเร็จ

หลักสติปัฏฐาน 4 คือการฝึกสติในร่างกาย ความรู้สึก จิตใจ และการปรากฏการณ์ของจิต ช่วยเสริมทักษะการตระหนักรู้ การควบคุมอารมณ์ และการจัดการความเครียดในชีวิตประจำวัน การฝึกสติช่วยให้เยาวชนรับรู้ถึงอารมณ์และความรู้สึกที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ความโกรธ ความเศร้า หรือความวิตกกังวล เป็นขั้นตอนสำคัญในการรับมือกับอารมณ์เหล่านั้น โดยไม่ปล่อยให้มันควบคุมการกระทำหรือการตัดสินใจ

หลักไตรสิกขา ประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา ช่วยเสริมสร้างวินัยในตนเอง การควบคุมพฤติกรรม การฝึกสมาธิในการทำงาน และการใช้ปัญญาในการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล โดยการมีศีลทำให้เยาวชนรู้จักการควบคุมพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตตามหลักจริยธรรม การฝึกสมาธิช่วยให้จิตใจมั่นคงและมีสมาธิในการทำงาน และการพัฒนาปัญญาช่วยให้เยาวชนตัดสินใจได้ดีและมีวิจารณญาณที่ดีในการดำเนินชีวิต

จากการศึกษาหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 พบว่า หลักธรรมที่มีความสัมพันธ์อย่างชัดเจนกับทักษะชีวิตที่จำเป็นในโลกที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ การแก้ปัญหา การจัดการอารมณ์ และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาทักษะชีวิตของเยาวชนในยุคปัจจุบัน

2. การออกแบบกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 ให้กับเยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

การออกแบบกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างทักษะชีวิตแก่เยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี มีลักษณะเป็นกระบวนการที่บูรณาการหลักธรรมพระพุทธศาสนาเข้ากับการพัฒนาทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริง ผ่านกิจกรรมกลุ่มที่เป็นระบบตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน การสะท้อนผล ไปจนถึงการประเมินผลและปรับปรุงกิจกรรม โดยปรับตามข้อเสนอแนะ ของรูปแบบการจัดประชุมกลุ่ม (Focus Groups) และผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ข้อมูลสมบูรณ์ที่สุด มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.การออกแบบกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 ได้พัฒนาขึ้นจากการบูรณาการหลักธรรมพระพุทธศาสนา กับกระบวนการเรียนรู้เชิงมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนา 3 ทักษะหลัก ได้แก่ (1) ทักษะการคิดเชิงวิพากษ์และการแก้ปัญหา (2) ทักษะการจัดการอารมณ์และความเครียด และ (3) ทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและการสื่อสาร โดยการออกแบบครอบคลุมขั้นตอน

ผลการดำเนินการพบว่า การออกแบบกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธสามารถเสริมสร้างทักษะชีวิตสำคัญแก่เยาวชนได้อย่างเป็นระบบ โดยใช้หลักธรรมพระพุทธศาสนาเป็นกรอบแนวคิดและเครื่องมือพัฒนา ผ่านกระบวนการ 7 ขั้นตอน ได้แก่ การวางแผนและตั้งเป้าหมายกิจกรรม โดยกำหนดเป้าหมายชัดเจน เช่น การจัดการอารมณ์ การตัดสินใจอย่างมีสติ การทำงานร่วมกัน และการพัฒนาคุณธรรม พร้อมออกแบบกิจกรรมให้สอดคล้องกับหลักอริยสัจ 4 และพรหมวิหาร 4 การเริ่มกิจกรรมและสร้างบรรยากาศ ด้วยการแนะนำตัว กำหนดเป้าหมายร่วม และสร้างความผ่อนคลาย เช่น ฝึกสมาธิหรือโยคะ เพื่อเปิดใจและเตรียมพร้อมสำหรับการเรียนรู้ การดำเนินกิจกรรมและฝึกปฏิบัติร่วมกัน ด้วยกิจกรรมเจริญสติ อภิปรายกรณีศึกษา และทำโครงการเพื่อสังคม เพื่อฝึกทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ การแก้ปัญหา การทำงานร่วมกัน และการประยุกต์ใช้หลักธรรม การสรุปและประเมินผลการเรียนรู้ ผ่านการสะท้อนผล แชร์ประสบการณ์ และประเมินด้วยแบบสอบถามหรือสัมภาษณ์ เพื่อวัดการพัฒนาทักษะชีวิต การนำข้อเสนอแนะไปปรับปรุงกิจกรรม เพื่อให้เนื้อหาและรูปแบบสอดคล้องกับความต้องการของเยาวชน การประเมินผลการจัดกิจกรรม ทั้งด้านความรู้ ทักษะการทำงานร่วมกัน และการประยุกต์ใช้หลักธรรมในชีวิตประจำวัน โดยใช้แบบสอบถาม การสังเกต และการสัมภาษณ์ และการสรุปและพัฒนาในอนาคต ผลการประเมินชี้ว่าเยาวชนมีพัฒนาการด้านการคิดเชิงวิพากษ์ การจัดการอารมณ์ และการสื่อสารสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างมีสติ จึงควรพัฒนากิจกรรมอย่างต่อเนื่องและปรับให้ทันต่อบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลง สรุปได้ว่าการออกแบบกิจกรรมตามแนวทางวิถีพุทธช่วยให้เยาวชนสามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง เกิดการพัฒนาทั้งด้านความคิด อารมณ์ และสังคม ส่งผลให้สามารถดำเนินชีวิตอย่างมีสติและคุณธรรม

2. การพัฒนากระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธเพื่อเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21

ผลการดำเนินงานพบว่า กระบวนการกลุ่มที่พัฒนาตามแนวทางวิถีพุทธมีความเป็นระบบและสามารถเสริมสร้างทักษะชีวิตที่สำคัญแก่เยาวชนได้ โดยใช้หลักอริยสัจ 4 และพรหมวิหาร 4 เป็นกรอบการเรียนรู้และการฝึกปฏิบัติ ผ่านการสนทนากลุ่มและการทำงานร่วมกัน โดยมีขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การกำหนดประเด็นและเป้าหมายการเรียนรู้ โดยเลือกประเด็นที่สอดคล้องกับความท้าทายในชีวิตประจำวันของเยาวชน ในเรื่องการจัดการอารมณ์ ความเครียด การตัดสินใจอย่างมีสติ และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น พร้อมตั้งเป้าหมายชัดเจนที่สามารถวัดผลได้ การจัดกลุ่มและเปิดโอกาสแสดงความคิดเห็น โดยแบ่งเยาวชนเป็นกลุ่มย่อยเพื่อสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วม ใช้คำถามกระตุ้นความคิด และเปิดโอกาสให้ทุกคนแลกเปลี่ยนประสบการณ์ พร้อมนำหลักธรรมมาวิเคราะห์และแก้ปัญหา การใช้หลักพระพุทธศาสนาในการแก้ปัญหา โดยฝึกใช้หลักอริยสัจ 4 ในการวิเคราะห์ปัญหาและหาทางออก และใช้พรหมวิหาร 4 ในการพัฒนาความสัมพันธ์ ผ่านกรณีศึกษา กิจกรรมเจริญสติ และโครงการเพื่อชุมชน การสะท้อนผลและการเรียนรู้ร่วมกัน โดยเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมแบ่งปันสิ่งที่ได้เรียนรู้และแลกเปลี่ยนมุมมองจากประสบการณ์จริง เพื่อเสริมการเรียนรู้เชิงลึกและการประยุกต์ใช้ในชีวิต การประเมินผลการเรียนรู้ โดยใช้แบบสอบถาม สัมภาษณ์ และการสังเกต เพื่อวัดพัฒนาการด้านการคิดเชิงวิพากษ์ การจัดการอารมณ์ และการสื่อสารสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และการปรับปรุงกิจกรรมในอนาคต โดยนำข้อเสนอแนะจากผู้เข้าร่วมไปปรับเนื้อหาและรูปแบบกิจกรรมให้เหมาะสมกับความสนใจและความต้องการของเยาวชน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้น สรุปได้ว่ากระบวนการนี้ช่วยให้เยาวชนพัฒนา

ทักษะชีวิตทั้ง 3 ด้านหลัก คือ การคิดเชิงวิพากษ์และแก้ปัญหา การจัดการอารมณ์และความเครียด และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและการสื่อสาร โดยสามารถนำหลักธรรมไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันอย่างมีสติและคุณธรรม

3. การประเมินผลกระทบจากการจัดกิจกรรมกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธ

ผลการประเมินพบว่า กิจกรรมทั้ง 4 กิจกรรมที่ออกแบบตามแนวทางวิถีพุทธสามารถส่งเสริมทักษะชีวิตสำคัญของเยาวชนได้ครอบคลุม 3 ด้านหลัก ได้แก่ ทักษะการคิดเชิงวิพากษ์และการแก้ปัญหา ทักษะการจัดการอารมณ์และความเครียด และทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและการสื่อสาร โดยการประเมินดำเนินการด้วยแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การสะท้อนผล และการสังเกตพฤติกรรม ภายใต้กรอบการประเมินตามหลักอริยสัจ 4 และพรหมวิหาร 4 ผลลัพธ์จากแต่ละกิจกรรมทำให้เห็นว่า กิจกรรม “คิดเป็น แก้ปัญหาได้” ทำให้ผู้เข้าร่วมสามารถใช้หลักอริยสัจ 4 วิเคราะห์ปัญหาและหาทางออกได้อย่างมีเหตุผลและสติ กิจกรรม “ฟังอย่างลึก เห็นอย่างกว้าง” ช่วยพัฒนาการฟังเชิงลึก ความเข้าใจผู้อื่น และการจัดการอารมณ์ กิจกรรม “ปัญญานำทาง” ส่งเสริมการใช้ปัญญาและหลักธรรมในการตัดสินใจในสถานการณ์ซับซ้อนพร้อมควบคุมอารมณ์ และกิจกรรม “คิดก่อนคลิก” ทำให้เยาวชนตระหนักและใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติ ลดความเครียดจากสื่อออนไลน์ และรักษาความสัมพันธ์ในสังคมออนไลน์ ผลลัพธ์โดยรวมพบว่า เยาวชนมีความสามารถมากขึ้นในการวิเคราะห์และแก้ปัญหาอย่างมีสติ สามารถควบคุมอารมณ์และจัดการความเครียดได้อย่างเหมาะสม และพัฒนาทักษะการสื่อสารและความสัมพันธ์กับผู้อื่นโดยมีความเข้าใจและการรับฟังมากขึ้น ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาในอนาคต ได้แก่ การเพิ่มกิจกรรมฝึกใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติและปลอดภัย การปรับรูปแบบกิจกรรมให้หลากหลายตรงกับความสนใจของเยาวชน และการใช้เทคนิค Active Learning เพื่อเสริมการทำงานร่วมกันในกลุ่ม โดยสรุป การประเมินยืนยันว่ากิจกรรมตามแนวทางวิถีพุทธสามารถพัฒนาเยาวชนให้มีทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างรอบด้าน และสามารถนำหลักธรรมไปปรับใช้ในชีวิตจริง

3. ประเมินผลการจัดกิจกรรมกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธในการเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 ของเยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

1. การประเมินผลการจัดกิจกรรมกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธในการเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 ของเยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า มี 4 กิจกรรม ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 “คิดเป็น แก้ปัญหาได้” มุ่งการพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์และการแก้ปัญหาอย่างมีระบบ โดยใช้ หลักอริยสัจ 4 เป็นกรอบการวิเคราะห์ ซึ่งเริ่มจากการระบุปัญหา ทุกข์ หาสาเหตุ สมุทัย มองเป้าหมายของการแก้ปัญหา นิโรธ และกำหนดแนวทางปฏิบัติ มรรค การฝึกผ่านสถานการณ์จำลองหรือกรณีศึกษาทำให้เยาวชนสามารถมองปัญหาอย่างรอบด้าน ไม่เร่งด่วนตัดสินใจด้วยอารมณ์ และสามารถกำหนดวิธีแก้ไขที่มีเหตุผลและมีสติ

กิจกรรมที่ 2 “ฟังอย่างลึก เห็นอย่างกว้าง” เน้นการสร้างทักษะการฟังและการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ โดยประยุกต์ใช้ หลักพรหมวิหาร 4 เพื่อฝึกความเข้าใจและความเมตตาในการรับฟังความคิดเห็นผู้อื่น กิจกรรมนี้เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมฝึก “การฟังเงียบ” และการสะท้อนสิ่งที่ได้ยินอย่างไม่ตัดสิน ส่งผลให้เยาวชนลดความขัดแย้ง รู้จักควบคุมอารมณ์ และสร้างความเข้าใจร่วมกับผู้อื่นได้มากขึ้น

กิจกรรมที่ 3 “ปัญญานำทาง” มุ่งพัฒนาทักษะการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลควบคู่กับการควบคุมอารมณ์ โดยใช้ หลักอริยสัจ 4 และ สติปัฏฐาน 4 ในการพิจารณาสถานการณ์ต่างๆ ผู้เข้าร่วมได้รับการฝึกให้มองปัญหาอย่างเป็นกลาง ประเมินทางเลือกอย่างรอบคอบ และใช้สติในการตัดสินใจ ส่งผลให้สามารถจัดการกับสถานการณ์ที่ซับซ้อนได้และไม่ถูกครอบงำด้วยอารมณ์

กิจกรรมที่ 4 “คิดก่อนคลิก” เน้นการใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติและปลอดภัย โดยอ้างอิง หลักสัมมาวาจา และ สัมมาสติ เพื่อให้เยาวชนตระหนักถึงผลกระทบของการสื่อสารในโลกออนไลน์ ทั้งต่อความสัมพันธ์และสภาพจิตใจ ผู้เข้าร่วมเรียนรู้การไตร่ตรองก่อนโพสต์หรือแชร์ข้อมูล การควบคุมเวลาใช้อินเทอร์เน็ต และการป้องกันตนเองจากภัยออนไลน์ ส่งผลให้ลดความเครียดจากการใช้สื่อและสร้างความสัมพันธ์ในสังคมออนไลน์อย่างสร้างสรรค์

โดยรวมแล้ว กระบวนการกิจกรรมทั้งสี่นี้ช่วยพัฒนาเยาวชนให้มีทักษะชีวิตที่ครอบคลุมทั้งด้านการคิดเชิงวิพากษ์และการแก้ปัญหา การจัดการอารมณ์และความเครียด และการสื่อสารและสร้างความสัมพันธ์อย่างมีคุณธรรม พร้อมสามารถนำหลักธรรมพระพุทธศาสนาไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

2. การถอดบทเรียนจากกิจกรรมกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธในการเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 ของเยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

การถอดบทเรียนจากกิจกรรมกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธ เป็นขั้นตอนสำคัญที่ช่วยให้ทั้งผู้จัดกิจกรรมและเยาวชนผู้เข้าร่วมได้ย้อนทบทวนสิ่งที่ได้เรียนรู้ รวมทั้งประสบการณ์ตรงที่เกิดขึ้นตลอดกระบวนการ กิจกรรมนี้ถูกออกแบบมาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อเยาวชนในศตวรรษที่ 21 ในด้านทักษะการตัดสินใจอย่างมีสติ การจัดการอารมณ์ การทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ และการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน การถอดบทเรียนแบ่งออกเป็นสองส่วนหลัก ได้แก่ บทเรียนที่ได้รับจากการดำเนินกิจกรรม และการสะท้อนผลเพื่อนำไปปรับปรุงกิจกรรมในอนาคต

ในส่วนของบทเรียนที่ได้รับจากการดำเนินกิจกรรม เริ่มจากกิจกรรม “คิดเป็น แก้ปัญหาได้” ได้ใช้หลักอริยสัจ 4 เป็นกรอบในการคิดวิเคราะห์ โดยให้เยาวชนได้ฝึกตั้งโจทย์ ระบุปัญหา หาสาเหตุของปัญหา และกำหนดแนวทางแก้ไขอย่างเป็นระบบ กิจกรรมนี้ส่งผลให้เยาวชนเรียนรู้การตัดสินใจบนพื้นฐานของเหตุผล ไม่ถูกชักนำด้วยอารมณ์ และสามารถหาทางออกที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์สูงสุดต่อสถานการณ์ที่เผชิญ

ต่อมา กิจกรรม “ฟังอย่างลึก เห็นอย่างกว้าง” เน้นการสร้างทักษะการฟังอย่างตั้งใจและการใช้สัมมาวาจาในการสื่อสาร เยาวชนได้ฝึกฟังโดยไม่ขัดจังหวะ และสามารถสะท้อนสิ่งที่ได้ยินอย่างเข้าใจ ทำให้

เกิดการยอมรับความคิดเห็นที่หลากหลาย ลดความขัดแย้งในกลุ่ม และสร้างบรรยากาศการทำงานร่วมกันที่มีความไว้วางใจและเกื้อกูลกันมากขึ้น

สำหรับกิจกรรม “ปัญญานำทาง” เป็นการฝึกใช้ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหา เยาวชนได้ฝึกสมาธิเพื่อให้มีจิตที่สงบก่อนตัดสินใจ ใช้ปัญญาในการพิจารณาทางเลือกอย่างรอบด้าน และยึดหลักศีลเป็นเกณฑ์ในการเลือกแนวทางที่ถูกต้อง กิจกรรมนี้ช่วยให้การตัดสินใจมีความรอบคอบ มั่นคง และคำนึงถึงผลกระทบต่อผู้อื่น

กิจกรรมสุดท้าย “คิดก่อนคลิก” มุ่งฝึกให้เยาวชนใช้สติและสัมมาวิจารณ์ในการใช้สื่อออนไลน์ โดยเน้นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลก่อนเผยแพร่หรือส่งต่อ เยาวชนตระหนักถึงผลกระทบของการสื่อสารต่อบุคคลและสังคม เรียนรู้ที่จะกลั่นกรองข้อมูลอย่างรอบคอบ และลดความเสี่ยงจากการเผยแพร่ข้อมูลที่อาจก่อให้เกิดผลเสีย

ส่วนการสะท้อนผลและการปรับปรุงกิจกรรมในอนาคต พบว่ามีความต้องการเพิ่มความหลากหลายของกิจกรรม โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวกับการตัดสินใจในสถานการณ์ซับซ้อนที่มีหลายปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้อง รวมถึงการฝึกจัดการอารมณ์ในสถานการณ์ที่มีความตึงเครียดสูง นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอให้เพิ่มกิจกรรมที่เน้นการทำงานเป็นทีมในสภาพแวดล้อมที่มีความซับซ้อนมากขึ้น เพื่อส่งเสริมการประสานงานและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์

อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญคือการขยายการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในกิจกรรมต่างๆ ให้ครอบคลุมและเข้มข้นขึ้น การประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ 4 ในการวิเคราะห์สถานการณ์ที่ซับซ้อน หรือการใช้ไตรสิกขาในการพัฒนาทักษะชีวิตอย่างต่อเนื่อง การเสริมให้เยาวชนสามารถนำหลักธรรมไปใช้ได้ และสามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้มากขึ้นอีก โดยสรุป การถอดบทเรียนจากกิจกรรมกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธครั้งนี้ ไม่เพียงเป็นการสะท้อนความสำเร็จของกิจกรรม แต่เป็นแผนที่นำทางเพื่อปรับปรุงและพัฒนาแนวทางการเสริมสร้างทักษะชีวิตของเยาวชน ให้ตอบสนองต่อความท้าทายของสังคมในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วย

อภิปรายผลการวิจัย

โดยผู้วิจัยได้นำประเด็นสำคัญมาวิเคราะห์ดังนี้

1. ศึกษาหลักพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 สำหรับเยาวชนของโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า หลักพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาใช้ในการเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 สำหรับเยาวชน ได้แก่ หลักอิทธิบาท 4 พรหมวิหาร 4 สัปปุริสธรรม 7 และหลักสติปัฏฐาน 4 สามารถช่วยพัฒนาเยาวชนในด้านพฤติกรรม คุณธรรม จริยธรรม ความสัมพันธ์ทางสังคม และการคิดวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ นอกจากนี้ยังพบว่าหลักธรรมเหล่านี้มีความสอดคล้องกับองค์ประกอบของทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 เช่น การคิดเชิงสร้างสรรค์ การ

ทำงานร่วมกับผู้อื่น การมีความยืดหยุ่นทางอารมณ์ และการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล สอดคล้องกับงานวิจัยของ วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์ และคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานเพื่อการส่งเสริมอัตลักษณ์วิถีพุทธของโรงเรียนรักษาศีล 5 ในจังหวัดนครปฐม” พบว่า แนวทางการจัดการเรียนรู้แบบชุมชนเป็นฐาน (Community-Based Learning: CBL) สามารถส่งเสริมการเรียนรู้ผ่าน 5 องค์ประกอบ ได้แก่ ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ แนวคิด “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) ที่บูรณาการการศึกษาและการปลูกฝังอัตลักษณ์วิถีพุทธ การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการศึกษา การน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ และนโยบายการศึกษาที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ขณะที่รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่พัฒนาแล้วประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ บริบทชุมชน บทบาทของผู้มีส่วนร่วม กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ แนวทางการประเมินผล และปัจจัยสนับสนุน โดยพัฒนาแผนการเรียนรู้ 3 แผนที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาไปปรับใช้ในชีวิตจริง เสริมสร้างอัตลักษณ์วิถีพุทธ และพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ ผลการประเมินจากนักเรียน 393 คน พบว่ารูปแบบการจัดการเรียนรู้นี้มีประสิทธิภาพในระดับ “มาก” (4.50, S.D. 0.49) โดยนักเรียนมีพัฒนาการด้านคุณธรรมสูงขึ้น และมีข้อเสนอแนะให้เพิ่มกิจกรรมที่หลากหลายและบูรณาการกับบริบทชุมชนมากขึ้น งานวิจัยมีความสำคัญต่อการพัฒนาการจัดการเรียนรู้เชิงพุทธในระยะยาว โดยช่วยให้สถานศึกษาและชุมชนสามารถร่วมมือกันปลูกฝังคุณธรรมและพฤติกรรมที่แสดงถึงอัตลักษณ์วิถีพุทธครอบคลุมทั้งมิติของศีลธรรม จริยธรรม และการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธศาสนา รูปแบบการเรียนรู้ที่พัฒนาแล้วแตกต่างจากแนวทางเดิมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเป็นระบบ มีการออกแบบกิจกรรมที่ตอบโจทย์บริบทของผู้เรียน และมีการประเมินผลที่ชัดเจนสามารถนำไปปรับใช้กับโรงเรียนที่ต้องการส่งเสริมการเรียนรู้แบบพุทธในบริบทอื่น ๆ ได้ต่อไป (วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์ และคณะ, 2568)

2. การออกแบบกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 ให้กับเยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า รูปแบบกิจกรรมกระบวนการกลุ่มตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมประกอบด้วย 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ 1) ขั้นเตรียมการ ซึ่งเน้นการสร้างบรรยากาศแห่งความไว้วางใจและการเรียนรู้ร่วมกัน 2) ขั้นดำเนินกิจกรรม โดยใช้เทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เช่น การสวดมนต์นำสมาธิ การทำกิจกรรมจำลองสถานการณ์ การอภิปรายกลุ่มย่อย และการแบ่งปันประสบการณ์ผ่านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และ 3) ขั้นสะท้อนผล โดยเน้นการประเมินตนเอง การรับฟังอย่างลึกซึ้ง และการเชื่อมโยงการเรียนรู้สู่การใช้ชีวิตจริง ทั้งนี้ กระบวนการดังกล่าวได้ถูกออกแบบให้มีลักษณะยืดหยุ่นตามกลุ่มเป้าหมาย และสามารถประยุกต์ใช้กับบริบทของโรงเรียนวัดลาดปลาเค้าได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระเจริญพงษ์ วิชัย และคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง “ธรรมวิถี: กระบวนการเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับเยาวชน Gen Z โรงเรียนเจี้ยนหัว อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม” พบว่า หลักธรรมเสริมสร้างทักษะชีวิตเยาวชน คือ หลักอริยสัจใช้แก้ปัญหา หลักอิทธิบาทใช้ในการเรียนรู้ หลักสังคหวัตถุใช้ในการเกื้อกูลกันในสังคม หลักภาวนา 4 ใช้ในการพัฒนาสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จากหลักธรรมหล่านี้ นำไปออกแบบกระบวนการกลุ่ม 4 กิจกรรม (1) “คิดได้ ทำได้” ฝึกทักษะการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วอย่างฉับพลัน โดยใช้หลักอริยสัจ (2) “มือถือ มือไถ” ปลูกฝังการใช้เทคโนโลยี ฝึกทักษะการอยู่ร่วมกับผู้อื่น โดยใช้หลักสังคหวัตถุ (3) “กติกา พาพลิกล็อค” ฝึกทักษะการใฝ่เรียนรู้ การเคารพผู้อื่น กติกาสังคม โดยใช้หลักอิทธิ

บาท (4) “มันดาลา พาตื่นรู้” การนำศิลปะไปใช้เพื่อการฝึกสติพัฒนาสมาธิ ผลการประเมิน พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีความพึงพอใจและต้องการให้มีการจัดกิจกรรมลักษณะนี้อย่างต่อเนื่อง ข้อดี คือ การได้ฝึกทักษะการใช้ชีวิตในด้านต่าง ๆ ได้นำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และได้สร้างมิตรภาพที่ดีต่อกันภายในโรงเรียน ได้รู้จักเพื่อน ๆ มากขึ้น เกิดความคิดสร้างสรรค์มีความสามัคคี ได้มุมมองหลาย ๆ ด้าน ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ในส่วนที่ต้องปรับปรุง คือ ระยะเวลาการจัดและควรเพิ่มฐานกิจกรรม (พระเจริญพงษ์ วิชัย และคณะ, 2567)

3. ประเมินผลการจัดกิจกรรมกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธในการเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 ของเยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า หลังจากที่ได้นำกิจกรรมกระบวนการกลุ่มไปทดลองใช้กับเยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า จำนวน 2 รอบ มีการเปลี่ยนแปลงในทางบวกในหลายด้าน ได้แก่ ด้านเจตคติและพฤติกรรมที่สะท้อนถึงการมีทักษะชีวิตเพิ่มขึ้น เช่น การควบคุมตนเองดีขึ้น การสื่อสารอย่างมีเมตตา การคิดแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล และการรู้จักทำงานเป็นทีม นอกจากนี้ ยังพบว่า เยาวชนมีความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในระดับที่ลึกซึ้งมากขึ้น และสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม โดยรวมแล้ว การดำเนินกิจกรรมตามแนวทางวิถีพุทธมีผลต่อการเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างมีนัยสำคัญในระดับพฤติกรรม ทัศนคติ และการตระหนักรู้ทางจิตวิญญาณ สอดคล้องกับงานวิจัยของ เสนห์ สีกาวี และบรรจบ บรรณรุจิ ได้ทำวิจัยเรื่อง “พัฒนากระบวนการเรียนรู้เชิงพุทธบูรณาการ” พบว่า กระบวนการการเรียนรู้แบบบูรณาการของตะวันตกก่อกำเนิดมาจากการทดลองในระบบการศึกษาเฉพาะทางที่เริ่มมาจากผู้สอนกับผู้เรียนเป็นจุดศูนย์กลาง และเจาะจงลงไปที่ความชำนาญพิเศษ ซึ่งขยายไปตามสภาพปัญหาอย่างเป็นระบบและจำกัดฐานข้อมูลที่ซับซ้อน ปฏิบัติการอย่างนี้มีผลออกมาเป็นการบูรณาการกันระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม สำหรับกระบวนการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนามาจากพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ซึ่งเกิดมาจากการสั่งสมบารมี 10 ที่ยาวนาน การสั่งสมบารมีที่ยาวนานเช่นนั้นเป็นส่วนสำคัญของประสบการณ์การเรียนรู้ที่ยาวนานและการทดลองที่ยาวโดยใช้ชีวิตเป็นเดิมพัน หลังจากนั้นทั้งหมดนั้นจึงมีผลออกมาเป็นการรู้แจ้งที่สมบูรณ์ในทุกข์และความดับทุกข์ซึ่งเป็นความจริงของชีวิต การเรียนรู้อย่างนี้สัมพันธ์อย่างสมบูรณ์แบบอยู่กับปริยัติ (การศึกษา) ปฏิบัติและปฏิเวธ (การรู้แจ้ง) ซึ้งพุ่งลงไปที่ความจริง เป็นการศึกษาทดลองที่เป็นธรรมชาติและเป็นวิถีชีวิตซึ่งแสดงตัวออกมาเป็นรูปธรรมผ่านความสะอาดความสงบและความรอบรู้ อีกประการหนึ่ง นี้แหละคือ มัชฌิมาปฏิปทา หรือ ทางสายกลาง ซึ่งทำลายความเห็นผิดและความคิดผิดและขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดความเห็นถูกและความคิดถูก (เสนห์ สีกาวี และบรรจบ บรรณรุจิ, 2560)

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย “การพัฒนากิจกรรมกระบวนการกลุ่มวิถีพุทธเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 สำหรับเยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี” มีรายละเอียดตามแผนภาพดังนี้

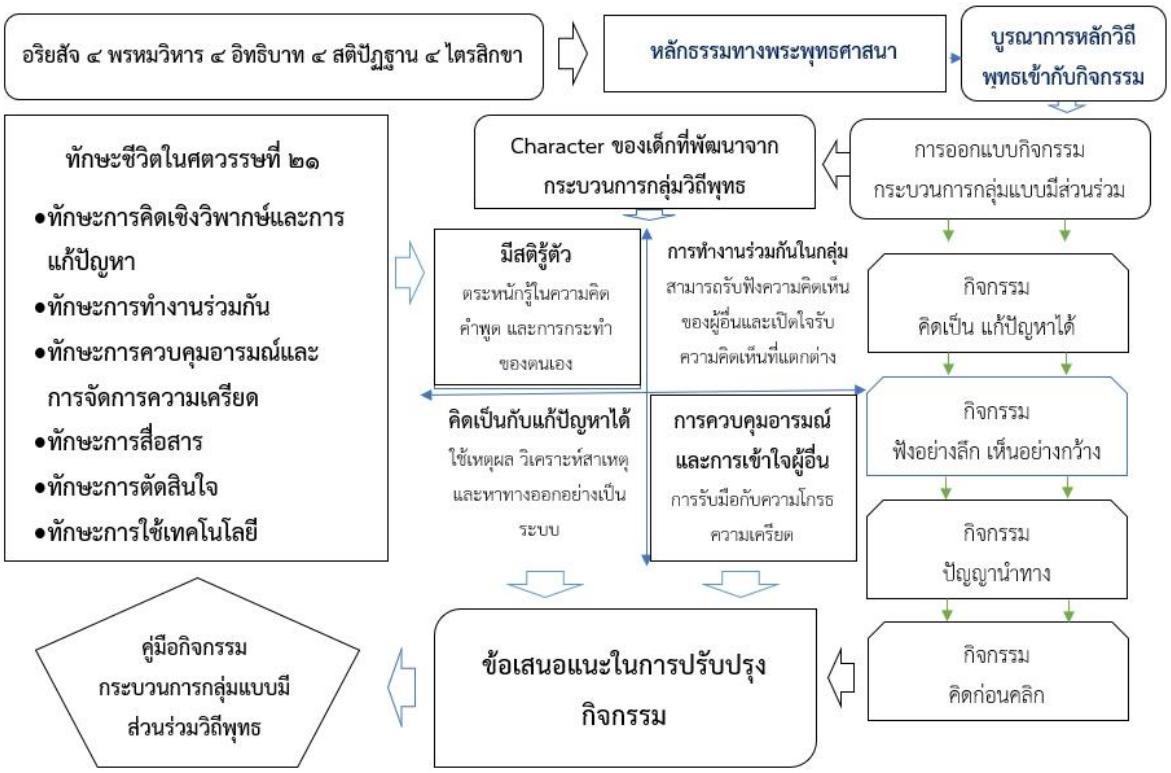

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ เกิดจากการประสานระหว่างหลักพระพุทธศาสนา แนวทางการจัดการศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และการประยุกต์ใช้กับบริบทของเยาวชนในโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการดำเนินงานทำให้เห็นถึงศักยภาพของกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธในการเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 อันประกอบด้วยทักษะการคิดวิเคราะห์ การจัดการอารมณ์ การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ และการทำงานร่วมกัน

จากการทดลองใช้กิจกรรมตามแผนที่ออกแบบ พบว่า หลักธรรม โดนใช้อริยสัจ 4 พรหมวิหาร 4 และอิทธิบาท 4 สามารถนำมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ชีวิตจริงของเยาวชนได้อย่างเป็นรูปธรรม เยาวชนมีความเข้าใจในปัญหา เห็นสาเหตุ รู้วิธีแก้ไข และสามารถนำไปใช้กับปัญหาที่พบเจอในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังทำให้เกิดการพัฒนาทัศนคติที่ดีต่อการใช้เหตุผลและการเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น

จากการดำเนินกิจกรรมกระบวนการกลุ่มวิถีพุทธจำนวน 4 กิจกรรม พบว่าเยาวชนมีพัฒนาการด้าน Character ที่โดดเด่น คือมีสติรู้ตัวและตระหนักรู้ในความคิด คำพูด และการกระทำของตนเองมากขึ้น สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นในกลุ่มได้อย่างราบรื่น รับฟังและเปิดใจต่อความคิดเห็นที่แตกต่าง พร้อมทั้งสามารถคิดเป็นและแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ โดยใช้เหตุผล วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา และหาทางออกที่เหมาะสมตามหลักการ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวช่วยเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 ได้แก่ การคิดเชิงวิเคราะห์ การทำงานเป็นทีม การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ และการจัดการอารมณ์อย่างเหมาะสม

สำหรับข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกิจกรรม ควรเพิ่มเติมความหลากหลายของรูปแบบกิจกรรมให้เหมาะสมกับช่วงวัยและความสนใจของเยาวชน คือ การประยุกต์ใช้สื่อดิจิทัล การเรียนรู้ผ่านสถานการณ์จำลอง และการบูรณาการกิจกรรมกับปัญหาที่เยาวชนเผชิญจริง เพื่อสร้างความแรงจูงใจในการเรียนรู้ อันจะนำไปสู่การพัฒนาคู่มือกิจกรรมกระบวนการกลุ่มแบบมีส่วนร่วมวิถีพุทธที่เป็นระบบ ชัดเจน และสามารถนำไปใช้ต่อยอดในบริบทโรงเรียนหรือชุมชนอื่นได้

องค์ความรู้นี้แสดงให้เห็นว่า การจัดกิจกรรมเสริมทักษะชีวิตตามแนวทางวิถีพุทธ ควรใช้รูปแบบที่ผสมผสานการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ เข้ากับการมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้น เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ทั้งด้านความรู้ ความคิด และพฤติกรรมอย่างสมดุล การวิจัยนี้จึงเป็นต้นแบบที่สามารถนำไปปรับใช้ในสถานศึกษาอื่น หรือพัฒนาเป็นโมเดลการเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับเยาวชนในชุมชนและสังคม

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนากิจกรรมกระบวนการกลุ่มวิถีพุทธเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 สำหรับเยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี” ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในงานวิจัยซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอเชิงนโยบาย

1.1 ควรส่งเสริมให้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น อิทธิบาท 4 พรหมวิหาร 4 สัปปุริสธรรม 7 และสติปัฏฐาน 4 มาเป็นแนวทางในการพัฒนาทักษะชีวิตในระดับสถานศึกษาอย่างเป็นระบบ

1.2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทางเลือกหรือการศึกษาศีลธรรม ควรกำหนดนโยบายสนับสนุนการจัดกิจกรรมกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธในสถานศึกษาทุกระดับ โดยเฉพาะโรงเรียนในสังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ หรือโรงเรียนที่มีบริบททางศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น

1.3 ควรมีนโยบายร่วมระหว่างกระทรวงศึกษาธิการกับคณะสงฆ์ในการพัฒนาหลักสูตรส่งเสริมทักษะชีวิตที่บูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับกรอบทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 เพื่อใช้เป็นแนวทางกลางในการส่งเสริมเยาวชนในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ

2. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติ

2.1 โรงเรียนควรนำรูปแบบกิจกรรมกระบวนการกลุ่มวิถีพุทธที่พัฒนาขึ้นในการวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้กับกลุ่มนักเรียนต่างระดับ โดยปรับกิจกรรมให้เหมาะสมกับวัย ความสนใจ และพื้นฐานทางศาสนาเพื่อให้การเรียนรู้เกิดขึ้นอย่างมีคุณภาพ

2.2 ควรจัดฝึกอบรมครู พระวิทยากร หรือผู้นำเยาวชนให้มีความเข้าใจในการจัดกิจกรรมตามแนวทางวิถีพุทธ พร้อมทั้งให้มีทักษะในการดำเนินกระบวนการกลุ่มอย่างสร้างสรรค์ โดยเฉพาะในด้านการตั้งคำถาม การฟังอย่างลึกซึ้ง และการสะท้อนผลอย่างมีคุณค่า

2.3 ควรจัดระบบติดตามผลการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยอาจใช้แบบประเมินตนเองของผู้เรียน แบบประเมินโดยครูและผู้ปกครอง รวมถึงการสะท้อนผลแบบกลุ่ม เพื่อให้สามารถปรับปรุงกิจกรรมให้มีความยั่งยืนและเหมาะสมยิ่งขึ้น

2.4 ควรเปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมของชุมชน พระสงฆ์ และผู้ปกครองในการจัดกิจกรรมร่วมกับโรงเรียน เพื่อสร้างเครือข่ายการพัฒนาเยาวชนตามแนวทางวิถีพุทธอย่างเป็นรูปธรรม

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

3.1 ควรศึกษาผลของกิจกรรมกระบวนการกลุ่มวิถีพุทธในระยะยาว เพื่อประเมินผลกระทบด้านพฤติกรรม ทัศนคติ และค่านิยมของเยาวชนในช่วงเวลาต่อเนื่อง เช่น 6 เดือน – 1 ปี

3.2 ควรขยายกลุ่มตัวอย่างไปยังเยาวชนในพื้นที่อื่นที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา เพื่อศึกษาศักยภาพในการประยุกต์ใช้กระบวนการกลุ่มแนวพุทธในบริบทที่แตกต่าง

3.3 ควรศึกษาปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธ โดยเน้นบทบาทของผู้นำกลุ่ม เทคนิคการดำเนินกิจกรรม และบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลง

3.4 ควรพัฒนาสื่อการเรียนรู้หรือคู่มือกิจกรรมที่สามารถนำไปใช้โดยครูหรือพระวิทยากรในพื้นที่ต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและสะดวกต่อการนำไปปรับใช้ในบริบทเฉพาะของแต่ละโรงเรียนหรือชุมชน

เอกสารอ้างอิง

พระเจริญพงษ์ วิชัย และคณะ. (2567). ธรรมวิถี: กระบวนการเสริมสร้างทักษะชีวิตสำหรับเยาวชน Gen Z โรงเรียนเจี้ยนหัว อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม. *วารสารเสียงธรรมจากมหายาน*, 10(4), 275–286.

พระมงคล ชยธมฺโม (สุยะพรม). (2565). การพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมของเยาวชนในหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบ จังหวัดเชียงใหม่. *วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต*, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มั่นเกียรติ โกศลนิรัติวงษ์. (2541). *พุทธธรรม : ทฤษฎีและเทคนิคการให้คำปรึกษา.* กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น.

วรัทยา พรหมสุนทร. (2555). ความคิดเห็นของเด็กและเยาวชนที่มีต่อความสำคัญของปัญหาสังคมศึกษาเฉพาะกรณีเด็กและเยาวชนในจังหวัดสงขลา. *ภาคนิพนธ์*, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์ และคณะ. (2568). รูปแบบการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานเพื่อการส่งเสริมอัตลักษณ์วิถีพุทธของโรงเรียนรักษาศีล 5 ในจังหวัดนครปฐม. *วารสารเสียงธรรมจากมหายาน*, 10(4), 130–147.

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2567). *วันเยาวชนสากล*. ค้นเมื่อ 20 ธันวาคม 2567, จาก https://th.wikipedia.org/wiki/วันเยาวชนสากล.

สมบัติ โยธาทิพย์ และคณะ. (2555). รูปแบบและวิธีการพัฒนาเยาวชนเพื่อความมั่นคงของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. *รายงานวิจัย*, มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา.

เสนห์ สีกาวี และบรรจบ บรรณรุจิ. (2560). พัฒนากระบวนการเรียนรู้เชิงพุทธบูรณาการ. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 5(1), 278.

อนุรุธ ว่องวานิช. (2560–2561). *แนวทางการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพเยาวชนไทยด้วยหลักพุทธธรรมในยุค Thailand 4.0***.** วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 60.

แนวทางการจัดการเชิงกลยุทธ์ของการท่องเที่ยวเชิงอาหารของจังหวัดภูเก็ต เพื่อดำรงสถานะการเป็นเมืองด้านอาหาร

STRATEGIC MANAGEMENT APPROACHES FOR GASTRONOMY TOURISM IN PHUKET TO SUSTAIN ITS CREATIVE CITY OF GASTRONOMY STATUS

รวีพรรณ กาญจนวัฒน์[1], ชวลีย์ ณ ถลาง[2], เสรี วงษ์มณฑา[3], ชุษณะ เตชะคณา[4]

Raweepan Kanjanawat[1], Chawalee Na Thalang[2], Seri Wongmontha[3], Chusana Techakana[4]

นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาการจัดการการท่องเที่ยว โรงแรม และธุรกิจบริการ วิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยพะเยา, ประเทศไทย[1]

Ph.D. Candidate, Tourism, Hotel, and Service Business Management, College of Management, University of Phayao, Thailand[1]

รองศาสตราจารยประจำหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาการจัดการการท่องเที่ยว โรงแรม และธุรกิจบริการ วิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยพะเยา[2,3]

Associate Professor, Tourism, Hotel, and Service Business Management, College of Management, University of Phayao[2,3]

รองศาสตราจารยประจำหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบริหารธุรกิจอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ[4]

Associate Professor, Marketing Communication, King Mongkut's University of Technology North Bangkok[4]

Corresponding Author, e-mail: raweepan@vru.ac.th[1]

Received 27 January 2025; Revised 15 April 2025; Accepted 11 November 2025

****

แนวทางการจัดการเชิงกลยุทธ์ของการท่องเที่ยวเชิงอาหารของจังหวัดภูเก็ต เพื่อดำรงสถานะการเป็นเมืองด้านอาหาร

รวีพรรณ กาญจนวัฒน์, ชวลีย์ ณ ถลาง, เสรี วงษ์มณฑา และชุษณะ เตชะคณา

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอาหารของจังหวัดภูเก็ต โดยใช้กรอบการวิเคราะห์ SWOT และ 2) เพื่อเสนอแนวทางการจัดการเชิงกลยุทธ์เพื่อคงสถานะภูเก็ตในฐานะเมืองสร้างสรรค์ด้านอาหาร ผ่านการสังเคราะห์ด้วย TOWS Matrix การวิจัยใช้ระเบียบวิธีแบบผสมผสาน โดยในเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 13 ราย ครอบคลุมภาครัฐ เอกชน วิชาการ และชุมชน ส่วนในเชิงปริมาณ เก็บข้อมูลจากนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างชาติที่มีประสบการณ์ด้านการท่องเที่ยวเชิงอาหาร 400 คน ข้อมูลทั้งหมดถูกวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและสถิติพรรณนา เพื่อนำไปจัดทำ SWOT Analysis และต่อยอดสู่ TOWS Matrix

ผลการวิจัยพบว่า

จุดแข็งของภูเก็ต ได้แก่ มรดกอาหารพื้นถิ่นที่สะท้อนพหุวัฒนธรรม วัตถุดิบสดใหม่ ร้านอาหารที่ได้รับการยอมรับในระดับสากล และสถานะ UNESCO ที่เป็น Soft Power ข้อจำกัดคือการขาดกลไกบูรณาการ การประชาสัมพันธ์ไม่ทั่วถึง ระบบขนส่งไม่ครอบคลุม และกิจกรรมเชิงอาหารที่กระจุกตัวในเมืองเก่า ขณะที่โอกาสมาจากกระแสการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ แนวโน้มสุขภาพและความยั่งยืน การสนับสนุนนโยบาย และการเติบโตของตลาดคุณภาพสูง ส่วนอุปสรรค ได้แก่ การเสื่อมโทรมของทรัพยากร การแข่งขันจากเมืองอาหารโลก วิกฤตเศรษฐกิจและโรคระบาด และความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่อาจกระทบความแท้จริงของอาหารท้องถิ่น จากการประยุกต์ใช้ TOWS Matrix ผู้วิจัยสังเคราะห์กลยุทธ์ 4 มิติ ได้แก่ เชิงรุก (SO) เชิงแก้ไข (WO) เชิงป้องกัน (ST) และเชิงรับ (WT) เพื่อนำไปสู่การสร้าง PHUKET EATERY Paradigm ซึ่งเป็นกรอบเชิงกลยุทธ์แบบองค์รวมที่ผสานการอนุรักษ์ การพัฒนา และการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอาหาร เพื่อสร้างขีดความสามารถในการแข่งขัน รักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่น และคงไว้ซึ่งสถานะเมืองสร้างสรรค์ด้านอาหารอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเชิงอาหาร; การจัดการเชิงกลยุทธ์; การวิเคราะห์ SWOT; เมทริกซ์ TOWS; ภูเก็ต

STRATEGIC MANAGEMENT APPROACHES FOR GASTRONOMY TOURISM IN PHUKET TO SUSTAIN ITS CREATIVE CITY OF GASTRONOMY STATUS

Raweepan Kanjanawat, Chawalee Na Thalang, Seri Wongmontha,
Chusana Techakana

Abstract

This study had two objectives 1) to analyze the strengths, weaknesses, opportunities, and threats of gastronomy tourism management in Phuket using the SWOT Analysis, and 2) to propose strategic management guidelines to sustain Phuket's status as a Creative City of Gastronomy through synthesis with the TOWS Matrix. A mixed-methods approach was employed. For the qualitative part, in-depth interviews were conducted with 13 key informants from government, private sector, academia, and community. For the quantitative part, a semi-structured questionnaire was administered to 400 Thai and international tourists using systematic random sampling. Data were analyzed through content analysis and descriptive statistics to construct the SWOT Analysis and further develop the TOWS Matrix.

The findings revealed that Phuket's strengths include multicultural food heritage, fresh local ingredients, internationally recognized restaurants, and its UNESCO status as a form of soft power. Limitations include the lack of integrated mechanisms, insufficient publicity, inadequate transport systems, and the concentration of food-related activities in the old town area. Opportunities derive from the trend of experiential tourism, health-oriented lifestyles, policy support, and the growth of premium tourist markets. Threats consist of natural resource degradation, competition from other gastronomy cities, economic crises and pandemics, and socio-cultural changes. From the application of the TOWS Matrix, four strategic dimensions were synthesized: aggressive, defensive, corrective, and adaptive. These were developed into the PHUKET EATERY Model, a holistic strategic framework integrating conservation, development, and management of gastronomy tourism. The new contribution of this study is a place-based model that can strengthen Phuket's position as a Creative City of Gastronomy and serve as a prototype for application in other tourism cities.

Keywords: Gastronomy Tourism; Strategic Management; SWOT Analysis; TOWS Matrix; Phuket

บทนำ

จังหวัดภูเก็ตได้รับการประกาศจากองค์การยูเนสโกให้เป็น “เมืองสร้างสรรค์ด้านอาหาร” (UNESCO Creative City of Gastronomy) แห่งแรกของประเทศไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปี พ.ศ. 2558 ซึ่งนับเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่สะท้อนศักยภาพด้าน “ทุนวัฒนธรรมอาหาร” ของจังหวัดภูเก็ตในระดับนานาชาติ (UNESCO, 2015; Tourism Authority of Thailand, 2015) การได้รับการยอมรับนี้ไม่เพียงเป็นเกียรติในเชิงสัญลักษณ์ หากยังเป็นการตอกย้ำแนวคิดเรื่อง “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” (Creative Economy) ที่ใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นแรงขับเคลื่อนการพัฒนา ซึ่งได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในระดับโลก (UNCTAD, 2018)

ภูเก็ตมีเอกลักษณ์ทางอาหารที่โดดเด่นและหลากหลาย สะท้อนการผสมผสานของวัฒนธรรมไทย จีนฮกเกี้ยน มลายู และเปอรานากัน อาหารพื้นถิ่นเหล่านี้มิได้เป็นเพียงเมนูบริโภค หากแต่ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Symbol) ที่บอกเล่าประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และรากเหง้าของผู้คนในพื้นที่ อาหารจึงกลายเป็น “ภาษาวัฒนธรรม” ที่ช่วยถ่ายทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นให้ผู้มาเยือนได้รับรู้และสัมผัสอย่างลึกซึ้ง ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) ที่มุ่งเน้นให้ผู้มาเยือนได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงและการมีปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมท้องถิ่น (Ratanasuwongchai, Taengtanglam, & Dachum, 2023)

ปัจจุบันภูเก็ตได้รับการยอมรับในระดับสากลว่าเป็นจุดหมายปลายทางแห่งอาหารคุณภาพ โดยมีร้านอาหารมากกว่า 20 แห่งที่ได้รับการบรรจุใน Michelin Guide Thailand (MICHELIN Guide, 2023) และมีผู้เยี่ยมเยือนรวมกว่า 14.5 ล้านคนต่อปีในช่วงก่อนการแพร่ระบาดของโควิด-19 (สำนักงานสถิติจังหวัดภูเก็ต, 2562) ซึ่งสะท้อนถึงความสำคัญของ “การท่องเที่ยวเชิงอาหาร” ในฐานะกลไกสำคัญในการสร้างรายได้และมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจของจังหวัด (Bangkok Post, 2023; Soonsana, 2023)

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาภูเก็ตในฐานะเมืองสร้างสรรค์ด้านอาหารยังคงเผชิญกับความท้าทายหลายประการ อาทิ การขาดกลไกบูรณาการระหว่างหน่วยงาน การประชาสัมพันธ์ที่ยังไม่ทั่วถึง ปัญหาโครงสร้างพื้นฐาน และการแข่งขันจากเมืองอาหารระดับโลก เช่น โอซาก้า ประเทศญี่ปุ่น ประเด็นเหล่านี้นำไปสู่คำถามสำคัญของการศึกษา ได้แก่ 1) อะไรคือจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของการท่องเที่ยวเชิงอาหารในจังหวัดภูเก็ต และ 2) กลยุทธ์ใดที่เหมาะสมในการคงสถานะของภูเก็ตในฐานะเมืองสร้างสรรค์ด้านอาหารได้อย่างยั่งยืน

การศึกษานี้จึงเลือกใช้ กรอบการวิเคราะห์ SWOT และ TOWS Matrix ซึ่งเป็นเครื่องมือวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์ที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในด้านการจัดการการท่องเที่ยวและการพัฒนานโยบาย เนื่องจากสามารถสะท้อนทั้งปัจจัยภายในและภายนอกได้อย่างครบถ้วน และเชื่อมโยงข้อมูลไปสู่ข้อเสนอเชิงกลยุทธ์ที่เป็นรูปธรรม (Weihrich, 1982; Helms & Nixon, 2010) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาเมืองสร้างสรรค์ด้านอาหารของภูเก็ตให้ยั่งยืนและมีอัตลักษณ์ชัดเจนในระยะยาว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคที่ส่งผลต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอาหารของจังหวัดภูเก็ต โดยอาศัยการประเมินเชิงระบบผ่านกรอบการวิเคราะห์ SWOT

2. เพื่อเสนอแนวทางการจัดการเชิงกลยุทธ์ของการท่องเที่ยวเชิงอาหารของจังหวัดภูเก็ต เพื่อดำรงสถานะการเป็นเมืองด้านอาหาร ผ่านกระบวนการ TOWS Matrix

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาวรรณกรรมและแนวคิดที่เกี่ยวข้องได้นำไปสู่การกำหนดกลยุทธ์ โดยเลือกใช้ TOWS Matrix เป็นเครื่องมือสำคัญในกระบวนการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งผู้วิจัยได้สังเคราะห์และออกแบบขั้นตอนการดำเนินงานให้เป็นกระบวนการวิจัยที่ชัดเจน

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 13 ราย โดยใช้การเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ครอบคลุม 4 ภาคส่วน ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ และภาคชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่สะท้อนมุมมองรอบด้านเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอาหาร ทั้งนี้ การเก็บข้อมูลหยุดลงเมื่อข้อมูลถึงจุดอิ่มตัว (Theoretical Saturation) ซึ่งหมายถึงการไม่พบประเด็นใหม่ที่แตกต่างหรือเพิ่มเติมจากข้อมูลที่ได้มาแล้ว สำหรับการวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างชาติ จำนวน 400 คน ได้มาจากการสุ่มอย่างมีระบบ (Systematic Random Sampling) โดยใช้ทั้งแบบสะดวก (Convenience Sampling) และแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ณ แหล่งท่องเที่ยวสำคัญในจังหวัด

ภูเก็ต เช่น ย่านเมืองเก่า แหล่งท่องเที่ยวเชิงอาหาร และร้านอาหารที่มีชื่อเสียง โดยกำหนดขนาดตัวอย่างจากสูตรของ Yamane (1973) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% เพื่อให้ได้จำนวนที่เหมาะสมต่อการวิเคราะห์ทางสถิติ

2. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในส่วนของการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยออกแบบแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสนทนากับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เครื่องมือนี้ถูกสร้างขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรมและประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอาหาร ครอบคลุมเนื้อหาทั้งด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว การบริการ รวมถึงการตลาดการท่องเที่ยว สำหรับการวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยพัฒนาแบบสอบถาม (Questionnaire) เพื่อเก็บข้อมูลจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ แบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 5 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 ข้อมูลลักษณะประชากรศาสตร์ ตอนที่ 2 พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาหาร ตอนที่ 3 ความคิดเห็นต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาหารสร้างสรรค์ ตอนที่ 4 ความคิดเห็นต่อส่วนประสมทางการตลาด (7P's) และตอนที่ 5 การรับรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอาหารสร้างสรรค์ในจังหวัดภูเก็ต ทั้งนี้แบบสอบถามดังกล่าวถูกใช้เป็นฐานข้อมูลสำคัญสำหรับการวิเคราะห์เชิงปริมาณในขั้นต่อไป ก่อนนำแบบสอบถามไปเก็บข้อมูลจริง ก่อนนำไปเก็บข้อมูลจริงได้ทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่าง 30 คน เพื่อตรวจสอบความน่าเชื่อถือด้วยค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบัค (Cronbach's alpha) ผลการทดสอบมีค่าเท่ากับ 0.80 แสดงว่าเครื่องมือมีความน่าเชื่อถือสูง

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึกถูกถอดเทปและวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยจัดกลุ่มประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาและสังเคราะห์เป็นข้อค้นพบที่สะท้อนจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของการท่องเที่ยวเชิงอาหาร ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสอบถามได้รับการตรวจสอบความครบถ้วนก่อนนำมาวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ตลอดจนสถิติเชิงอนุมาน เช่น การทดสอบค่าเฉลี่ยและการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างกลุ่ม เพื่อให้ผลลัพธ์มีความแม่นยำและครอบคลุมรอบด้าน ข้อมูลทั้งหมดได้รับการจัดการอย่างเป็นระบบ โดยในส่วนของการสัมภาษณ์เชิงลึกมีการบันทึกเสียงและถอดความเพื่อทำการเข้ารหัส (Coding) ตามประเด็นที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ขณะที่ข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสอบถามถูกป้อนเข้าสู่โปรแกรมสถิติและจัดเก็บทั้งในรูปแบบไฟล์อิเล็กทรอนิกส์และเอกสารสิ่งพิมพ์ โดยมีการกำหนดสิทธิ์เข้าถึงเฉพาะผู้วิจัยเพื่อรักษาความถูกต้องและความปลอดภัยของข้อมูล

การวิจัยทั้งหมดดำเนินการภายใต้หลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยผู้ให้ข้อมูลและผู้ตอบแบบสอบถามได้รับการอธิบายวัตถุประสงค์ ขั้นตอน และสิทธิในการถอนตัวโดยไม่เสียประโยชน์ พร้อมทั้งลงนามในแบบฟอร์ม Informed Consent ทั้งนี้ ข้อมูลส่วนบุคคลทั้งหมดได้รับการเก็บรักษาเป็นความลับและรายงานในลักษณะภาพรวมโดยไม่เปิดเผยตัวบุคคล นอกจากนี้ เครื่องมือที่ใช้ทั้งการสัมภาษณ์และแบบสอบถามได้รับการออกแบบให้ครอบคลุมองค์ประกอบของ SWOT ได้แก่ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ทำให้ข้อมูลที่ได้สามารถนำไปจัดทำ SWOT Analysis (Panagiotou, 2003) และต่อยอดสู่การ

สังเคราะห์กลยุทธ์ด้วย TOWS Matrix ได้โดยตรง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสอดคล้องของกระบวนการเก็บข้อมูลกับวัตถุประสงค์เชิงกลยุทธ์ของงานวิจัย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคที่ส่งผลต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอาหารของจังหวัดภูเก็ต โดยอาศัยการประเมินเชิงระบบผ่านกรอบการวิเคราะห์ SWOT

ผลการวิจัยพบว่า จังหวัดภูเก็ตมีปัจจัยเชิงคุณภาพที่สามารถจำแนกออกได้เป็น 4 ด้าน ได้แก่ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ดังนี้

1. ด้านจุดแข็ง (Strengths) ภูเก็ตมีทุนวัฒนธรรมอาหารสืบทอดยาวนาน สะท้อนพหุวัฒนธรรมไทย จีน มุสลิม เปอรานากัน เมนูพื้นถิ่นรสจัดจ้าน ใช้วัตถุดิบสดโดยเฉพาะอาหารทะเลและสมุนไพร ร้านอาหารจำนวนหนึ่งได้รับการยอมรับในระดับสากล (เช่น ติด Michelin Guide) และสถานะ “เมืองสร้างสรรค์ด้านอาหารของ UNESCO” ช่วยเสริม Soft Power และโอกาสทางการตลาด

2. ด้านจุดอ่อน (Weaknesses) กลไกบูรณาการระหว่างหน่วยงานยังไม่เป็นระบบ การสื่อสารประชาสัมพันธ์ยังไม่ครอบคลุมภาษาต่างประเทศ ระบบขนส่งและสิ่งอำนวยความสะดวกยังไม่ทั่วถึง กิจกรรมเชิงอาหารสร้างสรรค์กระจุกในเขตเมืองเก่า และราคาอาหารบางประเภทค่อนข้างสูง

3. ด้านโอกาส (Opportunities) กระแส Experiential & Gastronomy Tourism เติบโตต่อเนื่อง นโยบายรัฐ–ท้องถิ่นหนุนการท่องเที่ยว กระแสสุขภาพและความยั่งยืนเพิ่มมูลค่าผลผลิตท้องถิ่น ตลาดนักท่องเที่ยวต่างชาติกลุ่มพรีเมียมขยายตัว และแบรนด์ UNESCO ช่วยยกระดับความน่าเชื่อถือการตลาด

4. ด้านอุปสรรค (Threats) การเสื่อมโทรมของทรัพยากร (โดยเฉพาะทางทะเล) การแข่งขันกับแหล่งท่องเที่ยวอื่น ผลกระทบเศรษฐกิจและโรคระบาด และความเปลี่ยนแปลงทางสังคม–วัฒนธรรมที่อาจลดทอนอัตลักษณ์อาหารพื้นถิ่น

และจากแบบสอบถามนักท่องเที่ยวไทยและต่างชาติ 400 คน พบว่า ทัศนคติรวมต่อศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอาหารอยู่ในเชิงบวก โดยสรุปดังนี้

1. จากการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถามกับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ จำนวน 400 คน พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความคิดเห็นเชิงบวกต่อศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอาหารของจังหวัดภูเก็ต โดยลักษณะประชากรส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (61.00%) อายุระหว่าง 20–30 ปี (35.25%) และมีรายได้มากกว่า 30,000 บาทต่อเดือน ซึ่งสะท้อนถึงศักยภาพด้านกำลังซื้อและความพร้อมในการใช้จ่ายด้านการท่องเที่ยว พฤติกรรมการเดินทางส่วนใหญ่เลือกเดินทางกับเพื่อนหรือครอบครัว และมีระยะเวลาพักเฉลี่ย 3–4 วัน แสดงให้เห็นว่าภูเก็ตเหมาะสำหรับการท่องเที่ยวระยะสั้นที่สามารถสร้างประสบการณ์และความประทับใจได้ครบถ้วน สำหรับกิจกรรมที่ได้รับความนิยมสูงสุด ได้แก่ การชิมอาหารท้องถิ่นและการซื้ออาหารเป็นของฝาก ซึ่งสอดคล้องกับบทบาทของอาหารในฐานะจุดขายหลักของภูเก็ตที่สามารถดึงดูดและสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวได้อย่างชัดเจนเมื่อวิเคราะห์ความคิดเห็นใน 3 ด้านหลัก ได้แก่ 1) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาหาร 2) ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (7Ps) และ 3) การรับรู้ต่อภูเก็ตในฐานะเมืองอาหาร

พบว่า ไม่ปรากฏความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระหว่างกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างชาติ นักท่องเที่ยวทุกกลุ่มมีการรับรู้ที่สอดคล้องกัน โดยให้คะแนนอยู่ในระดับ “เห็นด้วย” ถึง “เห็นด้วยมาก” ซึ่งมีค่าเฉลี่ยรวมระหว่าง 3.90–4.35 คะแนนจากระดับเต็ม 5 คะแนน แสดงถึงการรับรู้และทัศนคติที่เป็นบวกต่อภูเก็ตในฐานะเมืองสร้างสรรค์ด้านอาหาร ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อ ภาพรวมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาหาร ภาพรวมปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (7Ps) และ ภาพรวมด้านการรับรู้ต่อภูเก็ตในฐานะเมืองอาหาร จำแนกตามกลุ่มนักท่องเที่ยว

ผลรวมความคิดเห็นแต่ละด้าน	จำนวนกลุ่มนักท่องเที่ยว	$\overline{x}$	S.D.	ความหมาย	t-value	p-value
1. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาหาร	ไทย	4.24	0.58	มากที่สุด	-0.185	0.169
	ต่างชาติ	4.25	0.48	มากที่สุด		
2. ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด (7Ps)	ไทย	4.23	0.51	มากที่สุด	0.099	0.481
	ต่างชาติ	4.23	0.53	มากที่สุด		
3. ด้านการรับรู้ต่อภูเก็ตในฐานะเมืองอาหาร	ไทย	4.32	0.42	มากที่สุด	0.424	0.419
	ต่างชาติ	4.30	0.53	มากที่สุด		

หมายเหตุ: มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

2. จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ผลดังกล่าวสะท้อนว่า ไม่ว่านักท่องเที่ยวจะมาจากที่ใดหรือสัญชาติต่างมีการรับรู้และความเข้าใจต่อการท่องเที่ยวเชิงอาหารของจังหวัดภูเก็ตในทิศทางเดียวกัน โดยทุกกลุ่มมองตรงกันว่าภูเก็ตมีศักยภาพโดดเด่นในฐานะจุดหมายปลายทางด้าน Gastronomy Tourism และสามารถสร้างความประทับใจได้ในระดับสากล เมื่อนำความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวมาจัดหมวดหมู่ตามกรอบ SWOT Analysis พบว่า

จุดแข็ง ภูเก็ตได้รับการยืนยันว่ามีเอกลักษณ์อาหารพื้นถิ่นที่โดดเด่น ใช้วัตถุดิบสดใหม่ และมีร้านอาหารที่ได้รับการยอมรับระดับสากล เช่น Michelin Guide นอกจากนี้ กิจกรรมชิมอาหารและการซื้อของฝากยังเป็นแรงดึงดูดสำคัญที่นักท่องเที่ยวทุกกลุ่มให้ความสนใจ

จุดอ่อน นักท่องเที่ยวรับรู้ถึงข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งอาหาร โดยเฉพาะด้านระบบขนส่งและสิ่งอำนวยความสะดวกที่ยังไม่ครอบคลุม อีกทั้งการสื่อสารหลายภาษายังไม่ทั่วถึง ราคาอาหารบางประเภทถูกมองว่าสูงเกินไป และกิจกรรมเชิงอาหารยังคงกระจุกตัวอยู่ในเขตเมืองเก่า

โอกาส แนวโน้มการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ เช่น การเรียนทำอาหาร การเยี่ยมชมฟาร์ม และการเข้าร่วมเทศกาลอาหาร กำลังเป็นที่นิยม กระแสสุขภาพและความยั่งยืนช่วยเอื้อให้เกิดการพัฒนาเมนูใหม่ ๆ ขณะเดียวกัน ตลาดนักท่องเที่ยวต่างชาติรายได้สูงยังให้ความสนใจในวัฒนธรรมอาหาร และการสนับสนุนจากภาครัฐและ UNESCO ยิ่งเพิ่มความน่าเชื่อถือและศักยภาพทางการตลาด

อุปสรรค นักท่องเที่ยวบางส่วนยังมีความกังวลเกี่ยวกับมาตรฐานสุขอนามัย โดยเฉพาะหลังสถานการณ์โควิด-19 นอกจากนี้ยังเผชิญการแข่งขันจากจังหวัดท่องเที่ยวอื่นในประเทศและเมืองท่องเที่ยว

ระดับโลก ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสถานการณ์โลกส่งผลต่อกำลังซื้อ รวมถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมและการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติที่กระทบต่อคุณภาพวัตถุดิบและภาพลักษณ์อาหารของภูเก็ตในระยะยาว

ตารางที่ 2 แสดงผลสรุปปัจจัยสภาพแวดล้อมของการท่องเที่ยวเชิงอาหารของภูเก็ต โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์ SWOT Analysis

จุดแข็งของการท่องเที่ยวเชิงอาหารของภูเก็ต (Strengths)	**จุดอ่อนของการท่องเที่ยวเชิงอาหารของภูเก็ต (Weakness)**
S1 ทุนวัฒนธรรมอาหารยาวนาน หลากหลายชาติพันธุ์ S2 เมนูพื้นถิ่นเอกลักษณ์ รสชาติจัดจ้าน S3 วัตถุดิบสดใหม่ โดยเฉพาะอาหารทะเลและสมุนไพร S4 ร้านอาหารหลายแห่งได้รับการยอมรับในระดับสากล เช่น ร้านอาหารติด Michelin Guide S5 การได้รับการรับรองจากองค์การยูเนสโกให้เป็นเมืองสร้างสรรค์ด้านอาหารช่วยสร้าง Soft Power S6 นักท่องเที่ยวสนใจชิมอาหารท้องถิ่นและซื้อของฝาก	W1 ขาดการบูรณาการและความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน W2 การประชาสัมพันธ์ไม่ทั่วถึง ขาดความหลากหลายทางภาษา W3 ระบบขนส่ง–สิ่งอำนวยความสะดวกไม่ครอบคลุม W4 กิจกรรมเชิงอาหารกระจุกในเขตเมืองเก่า W5 ราคาอาหารบางประเภทค่อนข้างสูง
โอกาสของการท่องเที่ยวเชิงอาหารของภูเก็ต ในฐานะเมืองสร้างสรรค์ด้านอาหาร (Opportunity)	**อุปสรรคของการท่องเที่ยวเชิงอาหารของภูเก็ต ในฐานะเมืองสร้างสรรค์ด้านอาหาร (Threats)**
O1 กระแส Experiential & Gastronomy Tourism กำลังได้รับความนิยม O2 การสนับสนุนเชิงนโยบายจากรัฐและท้องถิ่น O3 เทรนด์สุขภาพและความยั่งยืนช่วยเพิ่มมูลค่าอาหารท้องถิ่น O4 ตลาดนักท่องเที่ยวต่างชาติกลุ่มพรีเมียมเติบโต O5 การสนับสนุนจาก UNESCO เพิ่มความน่าเชื่อถือด้านการตลาด	T1 ทรัพยากรธรรมชาติ–ทะเลเสื่อมโทรม กระทบวัตถุดิบ T2 การแข่งขันจากแหล่งท่องเที่ยวอื่นในและต่างประเทศ T3 ผลกระทบวิกฤตเศรษฐกิจและโรคระบาด T4 ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม–วัฒนธรรม อาจทำให้อัตลักษณ์อาหารลดลง

การวิเคราะห์ TOWS Matrix

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน นักวิชาการและภาคชุมชน มาวิเคราะห์ร่วมกับสภาวะแวดล้อมภายนอก แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศ แผนพัฒนาจังหวัด และบริบทพื้นที่จังหวัดภูเก็ต โดยใช้เทคนิค SWOT Analysis เพื่อระบุจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของการท่องเที่ยวเชิงอาหารของภูเก็ต จากนั้นผู้วิจัยได้สังเคราะห์ข้อมูลเชิงกลยุทธ์ด้วยเทคนิค TOWS Matrix Analysis (Weihrich, 1982) เพื่อพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอาหารของจังหวัดภูเก็ตอย่างมีทิศทางและยั่งยืน โดยจัดกลุ่มกลยุทธ์ออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1) กลยุทธ์เชิงรุก (SO) 2) กลยุทธ์เชิงแก้ไข (WO) 3) กลยุทธ์เชิงป้องกัน (ST) 4) กลยุทธ์เชิงรับ (WT) ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 3 แสดงผลสรุปปัจจัยสภาพแวดล้อมของการท่องเที่ยวเชิงอาหารของภูเก็ต โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์ TOWS Matrix

TOWS Matrix	**โอกาส (O)** 1) กระแส Experiential & Gastronomy Tourism กำลังได้รับความนิยม 2) การสนับสนุนเชิงนโยบายจากรัฐและท้องถิ่น 3) เทรนด์สุขภาพและความยั่งยืนช่วยเพิ่มมูลค่าอาหารท้องถิ่น 4) ตลาดนักท่องเที่ยวต่างชาติกลุ่มพรีเมียมเติบโต 5) การสนับสนุนจาก UNESCO เพิ่มความน่าเชื่อถือด้านการตลาด	**อุปสรรค (T)** 1) ทรัพยากรธรรมชาติ–ทะเลเสื่อมโทรมกระทบวัตถุดิบ 2) การแข่งขันจากแหล่งท่องเที่ยวอื่นในและต่างประเทศ 3) ผลกระทบวิกฤตเศรษฐกิจและโรคระบาด 4) ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม–วัฒนธรรม อาจทำให้อัตลักษณ์อาหารลดลง
จุดแข็ง (S) 1) ทุนวัฒนธรรมอาหารยาวนานหลากหลายชาติพันธุ์ 2) เมนูพื้นถิ่นเอกลักษณ์ รสชาติจัดจ้าน 3) วัตถุดิบสดใหม่ โดยเฉพาะอาหารทะเลและสมุนไพร 4) ร้านอาหารติด Michelin Guide 5) ได้รับการรับรอง UNESCO เมืองสร้างสรรค์ด้านอาหาร 6) นักท่องเที่ยวสนใจชิมอาหารท้องถิ่นและซื้อของฝาก	**กลยุทธ์ SO (เชิงรุก)** - จัดกิจกรรม Gastronomy ระดับนานาชาติ โดยใช้ Michelin และ UNESCO เป็นตัวชูโรง - สร้างเมนูสุขภาพจากวัตถุดิบท้องถิ่นเชื่อมโยงกระแส Sustainability - ทำแคมเปญการตลาด “Phuket Gastronomy” เจาะตลาดนักท่องเที่ยวพรีเมียม	**กลยุทธ์ ST (เชิงป้องกัน)** - ใช้ Soft Power ของ UNESCO & Michelin สร้างความมั่นใจด้านมาตรฐานและความปลอดภัยอาหาร - ผลักดันแบรนด์ “Phuket Gastronomy” เพื่อต่อสู้กับคู่แข่งเมืองท่องเที่ยวอื่น - ส่งเสริมการใช้วัตถุดิบ GI และการอนุรักษ์ทรัพยากรเพื่อลดผลกระทบจากสิ่งแวดล้อม
จุดอ่อน (W) 1) ขาดการบูรณาการและความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน 2) การประชาสัมพันธ์ไม่ทั่วถึง ขาดความหลากหลายทางภาษา 3) ระบบขนส่ง–สิ่งอำนวยความสะดวกไม่ครอบคลุม 4) กิจกรรมเชิงอาหารกระจุกในเขตเมืองเก่า 5) ราคาอาหารบางประเภทค่อนข้างสูง	**กลยุทธ์ WO (เชิงแก้ไข)** - พัฒนาสื่อประชาสัมพันธ์หลายภาษาและ Food Festival เจาะตลาดต่างชาติ - กระจายกิจกรรมออกนอกเมืองเก่าโดยใช้การสนับสนุนจากรัฐและชุมชน - พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านขนส่งเชื่อมโยง Gastronomy Routes	**กลยุทธ์ WT (เชิงรับ)** - จัดตั้งเครือข่ายการจัดการอาหารท้องถิ่นแบบบูรณาการ - พัฒนามาตรฐานความปลอดภัยอาหารและระบบตรวจสอบคุณภาพ - จัดทำแผนรับมือวิกฤตเศรษฐกิจ/โรคระบาดสำหรับธุรกิจท่องเที่ยวและอาหาร

จากตางรางที่ 3 การวิเคราะห์ TOWS Matrix ช่วยให้เห็นแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับศักยภาพของภูเก็ต ทั้งการใช้จุดแข็งและโอกาสสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน (SO) การใช้จุดแข็งเพื่อลดผลกระทบจากอุปสรรค (ST) การแก้ไขข้อจำกัดด้วยโอกาส (WO) และการเตรียมรับมือความเสี่ยง (WT) ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการผลักดันภูเก็ตสู่การเป็น เมืองสร้างสรรค์ด้านอาหารอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อเสนอแนวทางการจัดการเชิงกลยุทธ์ของการท่องเที่ยวเชิงอาหารของจังหวัดภูเก็ต เพื่อดำรงสถานะการเป็นเมืองด้านอาหาร ผ่านกระบวนการ TOWS Matrix

ผลการวิจัยพบว่า ภูเก็ตมีสถานะเป็น “เมืองสากลด้านอาหาร” (International Gastronomy City) อยู่แล้ว จึงทำให้การรับรู้ของนักท่องเที่ยวไม่ได้จำกัดเฉพาะในชาติใดชาติหนึ่ง แต่เกิดการยอมรับในระดับนานาชาติอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับบทบาทของภูเก็ตในฐานะ Creative City of Gastronomy ของ UNESCO ที่ต้องสะท้อนอัตลักษณ์ ความงดงาม และวัฒนธรรมด้านอาหารให้ผู้คนทั่วโลกเข้าใจตรงกัน ดังนั้น การออกแบบกลยุทธ์ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอาหารของภูเก็ต ไม่จำเป็นต้องแยกไทย – ต่างชาติอย่างชัดเจน แต่สามารถใช้แนวทางการสื่อสารและการตลาดชุดเดียวกันเพื่อเข้าถึงนักท่องเที่ยวหลากหลายเชื้อชาติได้อย่างสมดุลและมีประสิทธิภาพ จึงช่วยยืนยันข้อค้นพบที่ตอบโจทย์วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ผ่านการสังเคราะห์ TOWS Matrix (ตารางที่ 3) ทำให้ผู้วิจัยได้แนวทางการจัดการเชิงกลยุทธ์ของการท่องเที่ยวเชิงอาหารของจังหวัดภูเก็ต เพื่อดำรงสถานะการเป็นเมืองด้านอาหาร ในการขับเคลื่อนความร่วมมือ 4 ภาคส่วน (รัฐ เอกชน วิชาการ และชุมชน) เป็นแผนพัฒนา 4 แนวทาง ดังนี้

1. แนวทางการจัดการเชิงกลยุทธ์ของการท่องเที่ยวเชิงอาหารของจังหวัดภูเก็ต เพื่อดำรงสถานะการเป็นเมืองด้านอาหาร ตามกลยุทธ์เชิงรุก (SO: Strength + Opportunity) คือ แนวทางที่ 1 การส่งเสริมและต่อยอดศักยภาพด้านอาหารเพื่อสร้างโอกาสใหม่ โดยมีกลยุทธ์ ดังนี้

กลยุทธ์ที่ 1 (SO1) การจัดเทศกาลและกิจกรรม Gastronomy เชิงสร้างสรรค์อย่างต่อเนื่อง เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ

กลยุทธ์ที่ 2 (SO2) ทำการตลาดระดับนานาชาติผ่านเครือข่าย UNESCO และ Michelin Guide สร้างภาพลักษณ์ภูเก็ตในฐานะเมืองอาหารโลก

กลยุทธ์ที่ 3 (SO3) พัฒนานวัตกรรมเมนูอาหารสุขภาพและอาหารยั่งยืน โดยใช้วัตถุดิบท้องถิ่นเป็นจุดขาย

2. แนวทางการจัดการเชิงกลยุทธ์ของการท่องเที่ยวเชิงอาหารของจังหวัดภูเก็ต เพื่อดำรงสถานะการเป็นเมืองด้านอาหาร ตามกลยุทธ์เชิงแก้ไข (WO: Weakness + Opportunity) คือ แนวทางที่ 2 การยกระดับระบบสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงอาหาร โดยมีกลยุทธ์ ดังนี้

กลยุทธ์ที่ 4 (WO1) พัฒนาระบบขนส่งและสิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อให้เข้าถึงแหล่งอาหารได้ทั่วถึง

กลยุทธ์ที่ 5 (WO2) จัดทำสื่อประชาสัมพันธ์หลายภาษาและพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวต่างชาติ

กลยุทธ์ที่ 6 (WO3) ขยายกิจกรรมเชิงประสบการณ์ เช่น คลาสเรียนทำอาหาร หรือการท่องเที่ยวชุมชนด้านอาหาร

3. แนวทางการจัดการเชิงกลยุทธ์ของการท่องเที่ยวเชิงอาหารของจังหวัดภูเก็ต เพื่อดำรงสถานะการเป็นเมืองด้านอาหาร ตามกลยุทธ์เชิงป้องกัน (ST: Strength + Threats) คือ แนวทางที่ 3 การใช้จุดแข็งเพื่อลดผลกระทบจากความท้าทาย โดยมีกลยุทธ์ ดังนี้

กลยุทธ์ที่ 7 (ST1) ใช้ Soft Power ของอาหารภูเก็ต เช่น เรื่องราวและเอกลักษณ์วัฒนธรรม เพื่อตอบโต้การแข่งขันจากคู่แข่ง

กลยุทธ์ที่ 8 (ST2) อนุรักษ์สูตรอาหารดั้งเดิมและวัตถุดิบ GI เพื่อรักษาความโดดเด่นและความแตกต่าง

กลยุทธ์ที่ 9 (ST3) ใช้เครือข่ายระหว่างประเทศ เช่น UNESCO และ Michelin Guide เป็นกลไกสร้างความเชื่อมั่นและฟื้นฟูตลาด

4. แนวทางการจัดการเชิงกลยุทธ์ของการท่องเที่ยวเชิงอาหารของจังหวัดภูเก็ต เพื่อดำรงสถานะการเป็นเมืองด้านอาหาร ตามกลยุทธ์เชิงรับ (WT: Weaknesses + Threats) คือ แนวทางที่ 4 การป้องกันความเสี่ยงและสร้างความยั่งยืน โดยมีกลยุทธ์ ดังนี้

กลยุทธ์ที่ 10 (WT1) จัดตั้งเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน ชุมชน และสถาบันการศึกษา เพื่อบูรณาการการทำงาน

กลยุทธ์ที่ 11 (WT2) ยกระดับมาตรฐานสุขอนามัยและความปลอดภัยด้านอาหาร ให้สอดคล้องกับมาตรฐานสากล

กลยุทธ์ที่ 12 (WT3) กำหนดระบบราคาที่เหมาะสมและแข่งขันได้ เพื่อลดข้อจำกัดในการเข้าถึงของนักท่องเที่ยวบางกลุ่ม

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของการท่องเที่ยวเชิงอาหารจังหวัดภูเก็ตด้วย SWOT Analysis พบว่า จุดแข็ง ของภูเก็ตประกอบด้วย “ทุนวัฒนธรรมอาหารที่ยาวนานและหลากหลายชาติพันธุ์” และ “เมนูพื้นถิ่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ” อันเกิดจากการผสมผสานของชุมชนไทย–จีนฮกเกี้ยน–มลายู–เปอรานากัน ตลอดจนความโดดเด่นด้านวัตถุดิบสดใหม่โดยเฉพาะอาหารทะเลและสมุนไพรท้องถิ่น ซึ่งได้รับการต่อยอดสู่คุณค่ามรดกอาหารระดับเมือง (Hongsittichaikul, 2024) ยิ่งไปกว่านั้น ภูเก็ตยังได้รับการประกาศจากยูเนสโกให้เป็น เมืองสร้างสรรค์ด้านอาหาร (Creative City of Gastronomy) ตั้งแต่ปี 2015 ซึ่งส่งเสริมภาพลักษณ์และ Soft Power ของพื้นที่ในเวทีนานาชาติ (UNESCO, 2015) และสอดคล้องกับกรอบแนวโน้มของ UNWTO ที่ชี้ว่า “การท่องเที่ยวเชิงอาหาร” ช่วยยกระดับอัตลักษณ์พื้นที่และขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (UNWTO, 2019) จุดอ่อน ที่เป็นข้อจำกัด ได้แก่ ความท้าทายด้านการบูรณาการหน่วยงานและการประชาสัมพันธ์ที่ยังไม่ทั่วถึง ตลอดจนโครงสร้างพื้นฐานด้านการเดินทางและระบบขนส่งสาธารณะของเมืองท่องเที่ยวที่ยังต้องยกระดับให้รองรับการเติบโต (Iamtrakul et al., 2025) ในด้าน โอกาส ผลการวิเคราะห์พบว่าแนวโน้ม Experiential/Gastronomy Tourism กำลังเติบโต และนโยบายสนับสนุนพร้อมกระแส

สุขภาพช่วยเพิ่มคุณค่าอาหารท้องถิ่น สอดรับแนวทางของ UNWTO ที่เน้นการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง และการใช้ทุนอาหารเป็นเครื่องมือเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของจุดหมาย (UNWTO & BCC, 2019) ขณะเดียวกัน อุปสรรค ได้แก่ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากร การแข่งขันจากแหล่งท่องเที่ยวอื่น และผลกระทบจากวิกฤตต่าง ๆ ซึ่งต้องการการจัดการเชิงระบบและการยกระดับความยั่งยืนของปลายทาง สำหรับผลเชิงปริมาณ ในประเด็น “นักท่องเที่ยวไทยและต่างชาติไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ” ต่อการรับรู้/ประสบการณ์ด้านอาหาร พบว่าสอดคล้องกับงานศึกษาพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาหารในเชียงใหม่ที่ชี้ว่าหลายตัวแปรด้านประสบการณ์และค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวต่างกลุ่มไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ (พิชญ์สินี บุญญานุพงศ์, 2562) พร้อมหลักฐานสนับสนุนจากงานไทยร่วมสมัยที่ชี้บทบาทของอาหารท้องถิ่นในฐานะตัวแทนอัตลักษณ์และประสบการณ์ร่วมของผู้เยือน (ชวรินทร์ สุดสวาท และคณะ, 2565)

ในภาพรวม ข้อค้นพบดังกล่าวชี้ว่า “นักท่องเที่ยวไทยและต่างชาติ” มีการรับรู้คุณค่า อัตลักษณ์และเสน่ห์ของอาหารพื้นถิ่นภูเก็ตในทิศทางสอดคล้องกัน จึงสามารถใช้เป็นฐานข้อมูลกำหนด ยุทธศาสตร์ ที่เน้นการ เล่าเรื่องอาหาร (food storytelling) การยกระดับ ความแท้จริง (authenticity) ตลอดจนการพัฒนาเครือข่ายผู้ประกอบการ–ชุมชน–รัฐ ขับเคลื่อนภูเก็ตให้คงสถานะ เมืองสร้างสรรค์ด้านอาหาร อย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่

จากข้อมูลสรุปและอภิปรายการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยขอนำเสนอกระบวนทัศน์ (Paradigm) ที่ประกอบด้วยแนวคิดในการพัฒนาที่เชื่อมโยงศักยภาพเหล่านี้เข้ากับการจัดการเชิงกลยุทธ์ เพื่อสร้างความยั่งยืนในระยะยาว ที่เป็นกรอบในการบูรณาการทั้งมิติด้านการอนุรักษ์ การพัฒนา และการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอาหาร เพื่อส่งเสริมแนวทางการจัดการเชิงกลยุทธ์ของการท่องเที่ยวเชิงอาหารของจังหวัดภูเก็ต เพื่อดำรงสถานะการเป็นเมืองด้านอาหาร ดังนี้ PHUKET EATERY Paradigm” The strategic Framework to Promote Phuket’s Gastronomy Tourism ซึ่งเป็นโมเดลแบบองค์รวมที่ โดยประกอบด้วยองค์ประกอบ 12 ด้าน ดังนี้

P Promotion การตลาดที่มีประสิทธิผลเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายรับรู้เอกลักษณ์ด้านอาหารของภูเก็ต โดยดำเนินการส่งเสริมการตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ (กลยุทธ์ที่เชื่อมโยง SO3 และ WO1)

H Heritage เน้นการสืบสานขนบธรรมเนียมด้านอาหารของภูเก็ตที่หลากหลาย และใช้วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นในการดึงดูดนักท่องเที่ยว อนุรักษ์และนำเสนออาหารต้นตำรับที่ดำรงคงอยู่มาอย่างนยาวนาน (กลยุทธ์ที่เชื่อมโยง SO1)

U Uniqueness นำเสนออาหารท้องถิ่นที่โดดเด่นทั้งวัตถุดิบ และประสบการร์ในการได้ลิ้มลองอาหารที่ทำให้ภูเก็ตเป็นเมืองเป้าหมายของการลิ้มลองอาหารจานพิเศษที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น (กลยุทธ์ที่เชื่อมโยง SO2)

K Knowledge สร้างความรู้ความเข้าใจให้พ่อครัว แม่ครัว ผู้ประกอบการร้านอาหาร และผู้ดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวด้วยการฝึกอบรมให้ทุกฝ่ายดำรงมาตรฐานการบริการ และการพัฒนานวัตกรรมอย่างต่อเนื่อง (กลยุทธ์ที่เชื่อมโยง ST1 และ WT2)

E Experiential Tourism สร้างประสบการณ์ให้นักท่องเที่ยวดื่มด่ำกับประสบการร์ด้านอาหารของภูเก็ต ทั้งการตะเวนรับประทานอาหาร การหัดทำอาหาร การได้ปฏิสัมพันธ์กับผู้เชี่ยวชาญด้านอาหารท้องถิ่น (กลยุทธ์ที่เชื่อมโยง SO1)

T Tourism Ecosystem พัฒนาระบบนิเวศของการท่องเที่ยวด้วยการบูรณาการความร่วมมือและความเป็นหุ้นส่วนระหว่างผู้มีส่วนได้เสีย ได้แก่ภาครัฐ ภาคธุรกิจ ภาคชุมชนเพื่อสร้างเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวเชิงอาหารที่เข้มแข็ง (กลยุทธ์ที่เชื่อมโยง ST2)

E Easy Access อำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวในการเดินทางไปยังร้านอาหารทั่งพื้นที่ภูเก็ตด้วยขนส่งสาธารณะ ให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวให้ครบถ้วน และสิ่งอำนวยความสะดวกที่ครบครันสำหรับนักท่องเที่ยวทุกคน (กลยุทธ์ที่เชื่อมโยง WO3)

A Authenticity ส่งเสริมอาหารที่เป็นของแท้ดั้งเดิมที่ปรุงแบบดั้งเดิมเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณกับวัฒนธรรมอาหารที่เป็นของจริงตามธรรมเนียมปฏิบัติทางวัฒนธรรมดั้งเดิม (กลยุทธ์ที่เชื่อมโยง ST3)

T Tourism Infrastructure พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับการท่องเที่ยว สร้างตลาดอาหาร ติดป้ายนำทาง และพัฒนาการบริการที่เสริมสร้างคุณค่าให้แก่ประสบการณ์ในการมาเยือนภูเก็ต (กลยุทธ์ที่เชื่อมโยง WO3 และ WT3)

E Engagement สร้างแรงจูงใจให้คนในพื้นที่ โดยเฉพาะพ่อครัวแม่ครัวให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอาหารของภูเก็ต สร้างความประทับใจให้นักท่องเที่ยวเพื่อการเล่าประสบการณ์ที่ประทับใจช่วยสร้างการประชาสัมพันธ์ให้การท่องเที่ยวเชิงอาหารของภูเก็ต (กลยุทธ์ที่เชื่อมโยง WO2)

R Reputation พัฒนาและดำรงรักษาชื่อเสียงของภูเก็ตในฐานะเป็นเมืองสร้างสรรค์ได้อาหารเพื่อให้ภูเก็ตเป็นเมืองเป้าหมายการท่องเที่ยวเชิงอาหารชั้นนำของประเทศไทยที่เป็นที่รู้จักไปทั่วโลก เน้นเรื่องการได้รับรางวัลและการได้รับยกย่องจาก UNESCO (กลยุทธ์ที่เชื่อมโยง SO1 และ ST1)

Y Yield Management ใช้ประโยชน์จากการมีชื่อเสียงด้านอาหารเสริมสร้างความแข็งแกร่งทางด้านเศรษฐกิจให้แก่จังหวัดภูเก็ต ด้วยการพัฒนาธุรกิจอย่างยั่งยืน มีความโปร่งใสด้านราคา และมุ่งพัฒนาการบริการด้วยไมตรีที่เป็นอัตลักษณ์ของคนไทย (กลยุทธ์ที่เชื่อมโยง ST3)

PHUKET EATERY Model ถือเป็นกรอบแนวคิดเชิงกลยุทธ์แบบองค์รวมที่ผสานมิติของ การอนุรักษ์ การพัฒนา และการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงอาหารเข้าไว้ด้วยกันอย่างเป็นระบบ โดยครอบคลุมทั้งด้านการตลาด การสร้างคุณค่าเชิงวัฒนธรรม การยกระดับคุณภาพบริการ และการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือ ซึ่งช่วยให้ภูเก็ตสามารถ รักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่น ควบคู่กับการ สร้างความสามารถในการแข่งขัน ในระดับสากล

ภาพที่ 1 PHUKET EATERY MODEL

นอกจากนี้ โมเดลนี้ยังเน้นการสร้าง ประสบการณ์ท่องเที่ยวที่แท้จริงและมีคุณภาพ ให้กับนักท่องเที่ยว ผ่านการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ การใช้วัตถุดิบดั้งเดิม การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกที่ครบถ้วน และการเชื่อมโยงสู่ตลาดโลก ส่งผลให้ภูเก็ตสามารถเสริมสร้างชื่อเสียง (Reputation) ควบคู่กับการสร้างรายได้และผลตอบแทนทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน (Yield Management) PHUKET EATERY Model ไม่เพียงช่วยให้จังหวัดภูเก็ต ดำรงสถานะเมืองสร้างสรรค์ด้านอาหาร (Creative City of Gastronomy) ได้อย่างยั่งยืน แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนา เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคม ไปพร้อมกัน สร้างภูเก็ตให้เป็นต้นแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาหาร ที่สามารถต่อยอดไปยังเมืองท่องเที่ยวอื่น ๆ ของประเทศไทยและในระดับนานาชาติได้อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

1. เชิงนโยบาย

1.1 หน่วยงานภาครัฐควร บูรณาการความร่วมมือ ระหว่างเทศบาล อบจ. และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงอาหารที่สอดคล้องกับการเป็นเมืองสร้างสรรค์ด้านอาหาร

1.2 ควรมีการ กำหนดนโยบายสนับสนุนทรัพยากรอาหารพื้นถิ่น เช่น การคุ้มครองวัตถุดิบ GI (Geographical Indications) และการส่งเสริมความยั่งยืนของทรัพยากรทะเล

1.3 ผลักดันให้ภูเก็ตเป็น ศูนย์กลาง Gastronomy Tourism ระดับนานาชาติ โดยจัดงานเทศกาลอาหารเชื่อมโยงเครือข่ายเมืองสร้างสรรค์ (Creative Cities Network)

2. เชิงปฏิบัติ

2.1 ส่งเสริมให้ ผู้ประกอบการท้องถิ่น พัฒนากิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ เช่น เวิร์กช็อปทำอาหาร การท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้วัตถุดิบ หรือเส้นทางอาหารท้องถิ่น (Food Trail)

2.2 พัฒนาระบบ ข้อมูลและประชาสัมพันธ์หลายภาษา (Multilingual Digital Platform) เพื่อเข้าถึงนักท่องเที่ยวต่างชาติได้ทั่วถึงมากขึ้น

2.3 สนับสนุน การตลาดดิจิทัลและการรีวิว โดยเชื่อมโยงกับผู้ทรงอิทธิพล (influencers/food bloggers) เพื่อขยายฐานผู้รับรู้ระดับโลก

2.4 กระจายกิจกรรมเชิงอาหารออกจากย่านเมืองเก่า ไปยัง ชุมชนรอบนอก เพื่อสร้างรายได้อย่างทั่วถึงและยั่งยืน

3. เชิงวิชาการ

3.1 ควรมีงานวิจัยต่อเนื่องเกี่ยวกับ พฤติกรรมผู้บริโภคและแนวโน้มการท่องเที่ยวเชิงอาหาร ทั้งในกลุ่มนักท่องเที่ยวไทยและต่างชาติ

3.2 ศึกษาการเชื่อมโยง แนวคิด Soft Power เข้ากับ Gastronomy Tourism เพื่อเสริมบทบาทของภูเก็ตในเวทีโลก

3.3 พัฒนา ฐานข้อมูลดิจิทัลด้านอาหารภูเก็ต (สูตรอาหาร ภูมิปัญญา วัตถุดิบเฉพาะถิ่น) เพื่อเป็นองค์ความรู้สำหรับชุมชนและสถาบันการศึกษา

เอกสารอ้างอิง

ชวรินทร์ สุดสวาท, อติคุณ เลรามัญ, นภัสนันท์ วินิจวรกิจกุล, สุประภา สมนักพงษ์, และ อนัญญา รัตนประเสริฐ (2565). การท่องเที่ยวเชิงอาหารพื้นบ้านล้านนา. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 11(2), 405–417.

พิชญ์สินี บุญญานุพงศ์. (2562). *พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาหารของนักท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่* (เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สำนักงานสถิติจังหวัดภูเก็ต. (2562). *รายงานสถิติจังหวัดภูเก็ต ประจำปี 2562*. 11 มีนาคม 2565, จาก https://phuket.nso.go.th

Bangkok Post. (2023, July 17). *Phuket bounces back.* 11 may 2525, Retrieved from https://www.bangkokpost.com

Helms, M. M., & Nixon, J. (2010). Exploring SWOT analysis Where are we now?. *Journal of Strategy and Management, 3*(3), 215–251.

Hongsittichaikul, C. & Kongpradit, W. (2024). The Thai Chinese-Malaysian bonding story of Baba Nyonya's cuisine in Phuket to contemporary jewelry. *Journal of Fine and Applied Arts*, 21(1), 35–48.

Iamtrakul, P., Phonphitak, R., & Suthikarnnarunai, N. (2025). A case study of urban tourism patterns in Phuket, Thailand*. City, Territory and Architecture,* 12(2), 45–60.

MICHELIN Guide. (2025). *Phuket restaurants.* 11 may 2525. Retrieved from https://guide.michelin.com/en/thailand

Ratanasuwongchai, N., Taengtanglam, S., & Dachum, P. (2023). Creative tourism behavior of Thai tourists in Chainat, Sing Buri, and Lopburi. *Journal of International and Thai Tourism*, 19(1), 37–73.

Reuters. (2025, January 16). *Thai resort island Phuket grapples with growing garbage crisis.* 11 may 2525, Retrieved from https://www.reuters.com/world/asia-pacific/thai-resort-island-phuket-garbage-crisis-2025-01-16

Soonsana, C. (2023). *Gastronomy tourism and community participation in Phuket.* Prince of Songkla University, Faculty of Hospitality and Tourism.

Thailand Science Research and Innovation (TSRI). (2018). *Local food heritage of Baba-Phuket: Authenticity and inheritance of local wisdom.* Research Project Report. Bangkok: TSRI.

Tourism Authority of Thailand. (2015, December 21). *Phuket recognised in UNESCO Creative City listing.* TAT Newsroom.

UNCTAD. (2018). *Creative Economy Outlook: Trends in international trade in creative industries.* Geneva: United Nations Conference on Trade and Development.

UNWTO & Basque Culinary Center. (2019). *Guidelines for the Development of Gastronomy Tourism.* Madrid: World Tourism Organization (UNWTO).

Weihrich, H. (1982). The TOWS matrix A tool for situational analysis*. Long Range Planning,* 15(2), 54–66.

BUDDHA'S TEACHINGS AND WISDOM FOR CULTIVATING FAMILY HARMONY- A THEMATIC ANALYSIS OF BUDDHIST TEXTS

Ms LAXMIKANTA SUNIL MANE

Savitribai Phule Pune University (SPPU), India

Corresponding Author Email: glaxmi77@gmail.com

Received 3 August 2025; Revised 31 August 2025; Accepted 14 October 2025

****

ABSTRACT

This research paper examines how the Buddha's teachings can be applied to promote harmony within today's family systems, especially in the context of increasing emotional stress, broken relationships and conflict in a fast-paced, technology-driven world. The main goals of the study are to explore the core Buddhist teachings on family ethics, assess their practical relevance for everyday life, and suggest general principles that can support healthy and lasting family relationships.

The method used in this study is thematic content analysis, where important ideas from the texts were identified, grouped into themes, and then linked to common family issues seen today-like conflict between parents and children, emotional stress, or lack of communication between partners. Along with the primary texts, relevant commentaries and modern writings on Buddhist ethics and psychology were also referred to for deeper understanding.

The goal was to find how the original teachings of the Buddha could help us deal with real-life problems in families today. The study highlights important causes of disharmony, such as greed (lobha), anger (dosa), and delusion (moha), and also explores positive qualities like gratitude (kataññutā), patience (khanti), truthfulness (sacca), and loving-kindness (mettā), which can support healthy relationships. As a key contribution, the study offers a conceptual model that matches the common family problems with Buddhist teachings along with suggested actions thereby making it easier to see how the Dhamma can be applied in daily life. The study also brings together ideas like the Five Precepts and the Four Brahmavihāras that can be followed by anyone who wants to build a peaceful and caring home environment. This model may also serve as a foundation for future studies on the effectiveness of Buddhist approaches to real-world family issues. This research contributes new knowledge by presenting a conceptual model that systematically links Buddhist virtues with contemporary family conflicts

Keywords: Buddhist Ethics; Family Conflict; Harmony; Relationships; Sigālovāda Sutta,

INTRODUCTION

We are all living fast-paced lives. With the changing dynamics of family life and the ever-evolving new-age technology, society is becoming more isolated- surrounded less by human emotions and more by technology. It is no surprise that society is fragmenting, leading to emotional imbalance, short-lived, strained, unstable and superficial relationships, and an overall decline in individual well-being. This is contributed by insufficient communication between family members, less respect between partners, egos, dominance, and many other contributing elements.

Current trends highlight that the crumbling families are on the rise. For instance, although divorce rates in India have traditionally been low, recent data from the National Family and Health Survey (NFHS) shows a 35% increase in divorces over the past five years, particularly in urban centers such as Delhi, Mumbai, and Bengaluru. Contributing factors include infidelity, financial disputes, loss of intimacy, domestic violence, and spousal abuse, with nearly 29.3% of women aged 18-49 reporting such abuse (Latest Laws.com, 2015).

Countries with the lowest divorce rates, like Sri Lanka and Vietnam, may reflect legal difficulties or societal barriers. Western countries are higher on the Divorce Chart with Maldives making 2002, which earned the country a Guinness World Record. (Worldpopulation review.com, 2024)

Simultaneously, the country faces a surge in its elderly population, projected to reach 179 million by 2026. The rise of old age homes- exceeding 1,000 by 2018- reflects a shift from traditional values that once revered parents as divine figures. However, a Statista survey indicated that 69% of elderly respondents found the available facilities inadequate, exposing a growing gap between family realities and societal support structures (Statista, 2023).

Specific issues such as poor communication, generation gaps, addiction, and behavioural problems are increasingly prevalent in today's families, resulting in mental health challenges, and rebellious behaviour among children, and neglect of elders. These trends underscore the urgent need for effective, sustainable approaches to conflict resolution and relationship-building.

In this context, this research investigates whether Buddhist teachings- particularly those found in the Tipitakā-can offer practical, universal solutions for sustaining peace and harmony within families. By examining key suttas such as the Sigālovāda Sutta, alongside other

canonical sources, the study aims to demonstrate how ancient Buddhist wisdom can address contemporary family challenges, strengthen relationships, and foster overall well-being.

Although previous studies have examined Buddhist ethics in relation to family issues, none have systematically mapped canonical teachings onto specific types of modern family conflict. This study fills that gap by using thematic coding and matrix tables to connect Buddhist teachings with real-life family problems. It also offers practical steps that families can take to resolve these issues.

AIM & OBJECTIVE

1. To analyse Buddha's teachings with a focus on family values.
2. To explore practical applications of these teachings in daily life.
3. To propose ethical models for maintaining family harmony.

LITERATURE REVIEW

Chaiworamankul, Yota (2018) in his paper "Buddhist-based Solutions over the Thai Family Problems", elaborates the role of the sila and practice of Middle path and Eight Noble paths as prime in maintaining harmony in the family. With the help of Sigalovada sutta, he explained social role of families, children, Mother/ Parents. These social roles have been compared with ethical behavior, such as mutual trust, compassion, moral action, practiced under real understanding, and loving kindness. Sig**ā**lov**ā**da sutta find mention in all the research paper when discussing the family harmony or relationship at various levels.

While highlighting the importance of equal good kamma of spouses, Dr. Sanu & Dr. Sarita Mahatthanadull (2017) in their paper- The Creation Of Buddhist Behavioural Model: Concept, Principal, And The Promotion Of Life And Family's Balance points out that the Unmatched couple refers to a couple with unmatched in preferences and tastes in terms of faith (sam**ā**-saddh**ā**), morality (sam**ā**-s**ī**l**ā**), generosity (sam**ā**-c**ā**g**ā**) and wisdom (sam**ā**-pañ**ñā**). Unsuccessful taste management, which is not consistent, will lead to disruption in family life. That's why sharing faith, love, morality, generosity and wisdom only just guarantee the life to come. Even though they practice according to the Principle but still there is no guarantee for them to meet each other forever in the same formation as human realms. It's very difficult to reborn in the same place, same time, same age in the same womb.

Swe Swe Mon (2019) in in her research paper on Overcoming conflicts and tension within family: a Buddhist response sheds light on the conflicts between children and parents leading to considering old parents as burden when children grow up. She explains solution through samukhāvinaya that is dialogue between parents and children for all family conflicts.

In The Integrated Way for the Balance of Family Life Based on Buddhist Doctrines and Bowen's Theory, Sarita Mahatthanadull (2018) analyses selected Theravāda suttas alongside Bowen's family systems theory, with particular attention to faith, virtue, generosity and wisdom. This research paper scans many suttas and tries to explore conflicts with respect to three poisons- lobha, moha, and dosa.

RESULTS

1. DEFINITIONS

According to the Cambridge English Dictionary, family is "a group of people who are related to each other, such as a mother, a father, and their children." Harmony is defined as "a situation in which people are peaceful and agree with each other, or when things seem right or suitable together." Conflict is "an active disagreement between people with opposing opinions or principles." These working definitions provide a foundation for examining how Buddhist teachings reinterpret such concepts in the context of family life.

2. REASONS OF THE CONFLICTS

Conflicts in a family unit involving a couple, their parents, and children can stem from a variety of interpersonal dynamics, lack of communications, generational differences, and moral or behavioural issues. These conflicts often lead to various challenges and emotional strains. Husband-Wife Conflicts can lead to separation & divorce. Parents-Kids Conflicts can lead kids to rebellious behaviour, strained relationships and mental health issues like anxiety or depression. The increasing rate of Divorces, growing demand for old age homes, overflowing jails and de-addiction centres are the extended results of these causes.

3. CONFLICTS BETWEEN SPOUSES CAN ARISE OUT OF

1) Ego clashes- belonging to different social strata, differences in income/salary, social status, professional success or failure, gender biases, and contemporary family roles.

2) Not being on the same page regarding household expenses, division of chores, and approaches to child-rearing.

3) Failure to maintain the sanctity of marriage- not spending enough time with family, emotional disconnect, expressing love only through materialistic gifts, etc.

4) Addiction of various kinds- alcohol, substance abuse, lottery, gambling.

5) Shouldering multiple responsibilities without support- leading to burnout, resentment, or emotional fatigue.

6) Unrealistic expectations from one another- over-comparison with other families or individuals, entitlement, lack of appreciation.

7) Poor communication or miscommunication- leading to misunderstandings, prolonged silence, or unresolved arguments.

8) Behavioural issues and emotional instability like- short temperament, anger, insecurity, suspicious nature, dominating behaviour etc

9) All above mentioned issues leading to Domestic violence

4. CONFLICTS BETWEEN PARENTS AND CHILDREN CAN ARISE OUT OF

1) Conflicts arising from generation gap- children may find it difficult to connect with parents who hold on to old or regressive norms; lack of emotional support from parents

2) Helicopter parenting- not giving children enough space to grow, make mistakes, or develop independence

3) Children exhibiting problematic behaviour- frequent tantrums, non-sharing attitude, dis-respect toward elders, involvement in illegal habits or addictions, disregard for the value of money

4) Excessive digital/media consumption- reducing family bonding, encouraging isolation or imitation of harmful content

5) Lack of open communication or trust- children may hesitate to express concerns or parents may impose decisions unilaterally.

6) Perceived favouritism or biased parenting- leading to sibling rivalry or resentment

7) Not taking care of elderly parents or abusing mis-treating them, considering them as burden

5. BUDDHA'S TEACHINGS ON FAMILY & HARMONY:

The Pāli canon is rich source of the Buddha's Teachings that comment on several aspects of household life. There are many suttas where the Buddha showed path to a harmonious and peaceful householder life arising out of conflicts. These suttas gives us a

comprehensive value of the Buddhas teaching that can act as antidote to many of the present day conflicts. The Sigālovāda Sutta is regarded as the Buddha's "householder's code," outlining six key directions of duties that structure household and social life. Among these, the duties between parents and children, and between husband and wife, are most directly related to family harmony. These relationships are emphasized as the foundation of household ethics, grounded in mutual respect, care, and protection. By highlighting these two core bonds, the sutta provides a practical guide for maintaining stability and harmony within the family (Sujato, 2018). The Vasala Sutta defines a true "outcaste" not by birth but by actions. Traits such as disrespect toward parents, verbal or physical abuse, arrogance and greed are highlighted as causes of disharmony. Any member of a family who has these characteristics will never have a stable mind, and his anxious behaviour will ruin the peace of the house. (Sujato, 2018)

The Parābhava Sutta highlights a comprehensive list of actions detrimental to the harmony of family co-existence and individual well-being. With its universal appeal, the sutta covers the causes of personal and social downfall such as neglecting parents, arrogance, indulgence in intoxicants, gambling, and infidelity, all of which undermine stability within families (Sujato, 2018). In Dhammapada's verse 53- Visakha Vatthu, the Vishakha, the Buddha's foremost lay disciple, is highly revered for embodying ideal behavior and dedication to the Dhamma. As she left for her in-laws' home after marriage, her father imparted in her the 10 secrets of happy married life to guide her in cultivating wisdom, patience, and skill in managing household life (Burlingame, 1921).

The Paṭhamasamajīvīsutta beautifully highlights the importance of shared values of faith, virtue, generosity, and wisdom between spouses as the foundation for marital harmony (Sujato, 2018). Pemasutta explains how love and hate are mutually conditioned: love may arise from love, hate may arise from love, love may arise from hate and hate may arise from hate. It warns against ego-centered views such as "I am" or "mine," emphasizing that letting go of such attachments is essential for equanimity and balanced relationships (Sujato, 2018). The Mangala Sutta presents the 'highest blessings' in life advocating caring for parents, cherishing one's spouse and children, and right livelihood, generosity, moral conduct and helping others, paired with abstaining from harmful actions and intoxicants, which together support peaceful family life (Sujato, 2018).

Saṅgaha Sutta, draws light on the importance of having generosity, kind speech, helpful conduct and impartiality as the four cornerstones for any relationship to be harmonious. The Buddha emphasizes that even parents would not receive love or respect from their children if these values were absent (Bodhi, 2012). The Kataññu Sutta teaches that a grateful person is noble, while ingratitude is the mark of a rude person. The Buddha explains that parents are "hard to repay" because they give life, care, and guidance. A child can truly honor them not just through material support, but by helping them to grow in faith, virtue, generosity, and wisdom (Thanissaro, 2002). The Subhāsita Sutta teaches that good speech has four qualities: it is true, just, endearing, and beneficial. Such speech does not harm the speaker or the listener, avoids harshness and falsehood. It helps in building trust and peace. These qualities make communication mindful, supportive and helps prevent conflict therey strengthening harmony in family life. (Thanissaro, 2020).

Summary the Buddha's teachings across these suttas present a practical, ethical, and emotionally intelligent framework for addressing modern family and marital challenges.. The Sigālovāda Sutta teaches mutual respect and responsibility, while Paṭhama Samajīvī Sutta talks about shared moral values, the Subhāsita & Saṅgaha Suttas advocates the importance of Right speech and open communication. The Pema Sutta advocates saying no to I, Me, Mine and giving away ego, the Maṇgala Sutta speaks on the dutiful living, parenting and partnership. The Vasala Sutta and Parābhava Sutta gives warning against downfall through vices. The Kataññu Sutta is all about showing gratitude toward parents.

6. PRACTICAL APPLICATION: MAPPING CONFLICTS TO BUDDHIST SOLUTIONS

1) Matrix of Conflicts & Solutions: Between Spouses

Table 1 Conflicts & Buddhist Solutions- Spouses

Conflict Type/ Root	Buddhist Solution / Value	Practical Application / Exercise
Ego Clashes (*Lobha- diṭṭhi Māna)*	Gratitude (*Kataññutā*), Empathetic joy (*Muditā)*, Right View	- Weekly gratitude journaling - Compliment each other's efforts - Reflect on shared goals, not status

Conflict Type/ Root	Buddhist Solution / Value	Practical Application / Exercise
Disputes over chores, finances, parenting (*Moha*)	Mindful Co-living, *Saṅgaha* (social harmony), Compassion (*Karuṇā*)	- Co-create responsibility charts - Biweekly family meetings - Practice listening without interrupting
Emotional neglect, broken sanctity (*Dosa*)	Faithfulness (*Sīla*), Emotional engagements	- Tech-free family dinners - Express affection through time & words - Reflect on impermanence and priorities
Addiction (*Lobha*)	*Pañcasīla*, Non-attachment,	Mindfulness, Right Association
Burnout / Overload (*Moha*)	Compassion (*Karuṇā*), Equanimity (*Upekkhā*), Right Effort	- Rotate roles regularly - Schedule “me-time” for each member - Appreciate efforts aloud
Unrealistic Expectations / Entitlement (*Lobha*)	Contentment (*Santutthi*), Gratitude, Letting Go (*Vossagga*)	- Daily appreciation ritual - Reduce social comparison - Reflect on contentment
Communication breakdown *(Moha leading to Dosa)*	Right Speech, *Subhāsita* (well-spoken words), Loving-kindness	- Use "Pause–Think–Speak" method - Practice Nonviolent Communication - Daily emotional check-in moments
Anger, Suspicion, Emotional Instability *(Dosa)*	Right Mindfulness, Patience (*Khanti*), Restraint (*Saṃvar)*	- *Mettā* (loving-kindness) meditation - Journaling triggers & insights - Use breathing pauses in anger
Domestic Violence *(Dosa)*	non-violence (*Ahimsa*), *Pañcasīla,*	- Refer to legal/medical services immediately

Conflict Type/ Root	Buddhist Solution / Value	Practical Application / Exercise
	Human Dignity	- Safe space and boundaries - Seek counseling support - Teach *sīla*-based relationships

2) Matrix of Conflicts & Solutions: Between Parents & Children

Table 2 Conflicts & Buddhist Solutions-Parents & Children

Generation gap (*Moha*)	Respect for Elders (*Kataññutā*), Right View	- Weekly "shared stories" session - Mutual learning approach - Open conversations rather than keeping issues to self.
Helicopter parenting (*Lobha*)	Non-delusion (*Amoha*) Non-attachment	- Offer choices to the child - Allow space for mistakes (failure is okay) - Encourage independence - Practice self-reflection for parents
3. Disrespectful children (*Moha*)	*Pañcasīla*, Good Friendship (*Kalyāṇamittatā*), Patience (*Khanti)*	- Precept-based storytelling (e.g. Jātakas) - Positive role modelling
4. Digital isolation (*Lobha*)	Right Mindfulness (*Sati*), Right Attention (*Yoniso Manasikāra*)	- Tech-free hours - Family mindfulness walks
5. Lack of trust (*Dosa*)	Right Speech, Open Dialogue	- "Worry Box" method, member anonymously/ openly write down their worries - Regular private 1-on-1 talks
6. Sibling rivalry / favouritism (*Dosa*)	Fairness (*Saṅgaha*), Equanimity	- Rotate privileges - Celebrate each child's strengths

7. Neglect of elders (*Dosa*)	Gratitude (*Kataññutā*), Right Conduct	- Involve kids in care of grandparents - Teach through example & ritual (prayers, offering service)

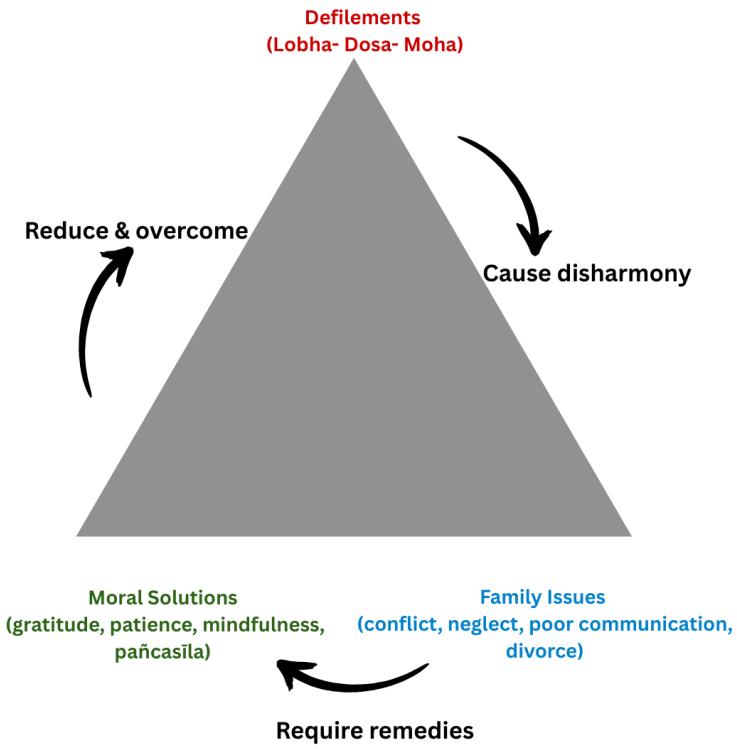

Figure 1 Conceptual framework showing how defilements generate family issues, which require remedies through Buddhist virtues that, in turn, reduce defilements

DISCUSSION

This study aimed to understand how Buddhist teachings- especially those found in the Tipiṭaka can help create harmony in families facing the demanding nature of modern life. The results show that the Buddha's advice to laypeople, especially in suttas like the Sigālovāda sutta, Vasala sutta, Parābhava sutta, Saṅgaha sutta and Kataññu suttas gives not just moral guidance but also practical ways to deal with family problems and build healthier relationships.

Swe Swe Mon's (2019) view that respectful dialogue and mutual understanding between parents and children are key to resolving problems and experiencing peace and unity

aligns with encouraging open conversations. However, apart from this engaging children in caring for elders, practicing family rituals will improve hearty and emotional connect that will have more emotionally balanced relationship. Dr. Sanu & Dr. Sarita Mahatthanadull mentioned wholesome benefits of samajīvidhamma and kataññūkataveditā between spouses but there are far more facets of marital life that needs additional elements like subhasita vācā, practising pañcasīla, saṃvar, khanti to name a few.

While earlier studies have highlighted individual aspects of Buddhist family ethics such as respect between generations or gratitude and marital harmony this research goes further by bringing these elements together into an integrated model. Through thematic coding and the use of matrix tables, it systematically links Buddhist teachings on respect, gratitude, right speech, patience, and moral conduct with specific modern family problems, making the guidance both practical and comprehensive.

One of the key contributions of this research is linking the three unwholesome roots i.e greed (lobha), anger (dosa), and ignorance/delusion (moha) with common causes of family conflict. These are well-known in Buddhist psychology and are also reflected in modern studies on relationship breakdown. This study builds on that work by matching these negative roots with practical antidotes like gratitude, patience, honesty, and loving-kindness. These values were not just discussed in theory but were organized into daily practices that families can apply to improve their relationships.

The Abhidhammatthasaṅgaha further expands these roots into associated defilements such as envy, avarice, worry, conceit, sloth, doubt etc. These factors map closely to modern descriptions of resentment, jealousy, procrastination, and lack of trust within households, showing the depth of Buddhist psychological analysis. A unique feature of this research is the use of matrix tables that connect common family problems (like poor communication or generational conflict) with specific Buddhist teachings. These tools help translate ancient ethical values into everyday actions that families can actually use. This makes the teachings more accessible and practical for real-life situations.

In addition, by applying Anattā (non-self) and Paṭiccasamuppāda (Dependent Origination) conflicts are reframed as conditioned and transient rather than absolute. This perspective helps families move beyond cycles of blame and strengthens resilience. Further, by integrating the insights of mindfulness (sati) and the Four Brahmavihāras: karuṇā, mettā, muditā and upekkhā families can cultivate emotional balance and peace. As hypothesized in

this research paper, modern-day family conflicts can be alleviated by adopting the Buddha's teachings. If practiced widely these teachings may reduce problems such as marital breakdown, conflict between generations, and neglect of elders. Families that practice respect, clear communication, and mutual care are more likely to build strong and supportive relationships. Respecting elders also encourages younger members to live by virtuous values. When elders are respected for their wisdom, younger family members will naturally adopt virtuous behaviours. By handling disagreements properly, families grounded in morality, as outlined in the Four Noble Truths, pañcasīla and the Eightfold Path, will be respected in society and grow in merit.

Overall, the findings show that Buddhist values can play an important role in building emotional strength, kindness, and better communication in families. Because of this, the study recommends that family educators, counsellors, and community leaders consider using Buddhist-based practices- like gratitude exercises, mindfulness, and kind speech- in their work with families. At the same time, it is important to remember that in serious cases like abuse or deep psychological trauma, families should seek professional medical and psychological support, as both modern therapy and the Buddhist tradition advice.

In conclusion, this study highlights how Buddhist teachings remain relevant today, especially in helping families live with more peace and understanding. It also opens the door for future studies that can test how effective these teachings are in different cultures and real-life family settings.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

1. MAIN RESULTS

This study shows that the Buddha's teachings especially from suttas like the Sigālovāda Sutta, Vasala Sutta, and Parābhava Sutta remain highly relevant for addressing family problems today. These teachings emphasize ethics, respect, mindfulness, and emotional care. They also explain the root causes of conflict: greed (lobha), anger (dosa), and ignorance (moha) and provide practical ways to overcome them. The study developed a new model for family harmony that combines Buddhist virtues (gratitude, patience, honesty, loving-kindness) with the Five Precepts and the Four Brahmavihāras.

2. IMPLICATIONS

The findings show that families who practice gratitude, patience, honesty, and loving-kindness build stronger relationships. These virtues improve communication, prevent animosity and create emotional balance. When supported by mindfulness and moral conduct they lead to healthier family life. The study also links Buddhist psychology with modern research. It shows that greed, anger, and ignorance are the roots of many conflicts. These can be reduced by matching virtues as antidotes. In this way, Buddhist values help not only individuals but also families and society in reducing the rate of divorces, generational conflict and neglect of elders.

RECOMMENDATIONS

1. For families

Make gratitude, patience, honesty and loving-kindness daily habits. Speak with respect, listen mindfully, and honour parents through simple rituals. Follow the Five Precepts as a family code to prevent conflict and strengthen harmony.

2. For Educators

Schools and universities should integrate mindfulness-based conflict resolution programs into curricula eg **Ā**n**ā**p**ā**na sessions. Further practices like gratitude exercises, mindful speech, should be brought in as practical tools for relationship building

3. For Policymakers

Develop initiatives like Bhutan's "Gross National Happiness," where family harmony is a core social goal. Support Vipassan**ā** centres, temples and community halls to provide training in mindfulness. At the policy level, governments can direct educational institutes to include family values, respect for elders and mindful parenting under value based education.

4. For Counselors/Therapists

The defilements- issues- solutions framework (Figure 1) can be used as a guide in therapy by linking family problems with matching Buddhist virtues, for example, patience for anger or honesty for mistrust. These practices can be combined with modern approaches such as Cognitive Behavioral Therapy (CBT), which reshapes negative thoughts, Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR), which reduces stress through mindfulness, and Emotion-Focused Therapy (EFT), which strengthens empathy and secure bonds. Gratitude journaling and loving-kindness meditation also reflect Buddhist practices of kataññut**ā** (gratitude) and mett**ā**

bhāvanā (loving-kindness). Together they provide counselors with a culturally sensitive and practical way to build emotional balance and family harmony.

5. For Researchers

Test this model urgently in real households across cultures. Measure its impact on reducing divorce, generational conflict, and neglect of elders to prove its practical value.

REFERENCES

Bodhi, B. (2000). (Ed.). *A comprehensive manual of Abhidhamma: The Abhidhammattha Saṅgaha of Ācariya Anuruddha*. Pariyatti Publishing.

Bodhi, B. (2017). *The Sutta-Nipāta: An ancient collection of the Buddha's discourses together with its commentaries*. The Pali Text Society.

Buddhaghosa, A. (2000). *Dhammapadaṭṭhakathā (The commentary on the Dhammapada).* (S.D. Śāstri, Trans.; P. Singh, Ed.; Vol. 1). Bauddha Ākara Granthamālā, M.G. Kāshi Vidyāpīth.

Buddharakkhita, A. (Trans.). (1996). *Dhammapada: The Buddha (Buddhavagga, verse 184).* Access to Insight. https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/kn/dhp/dhp.html

Burlingame, E. W. (Trans.). (1921). *Buddhist legends: Translated from the original Pali text of the Dhammapada commentary* (C. R. Lanman, Ed.; Harvard Oriental Series, Vol. 30). Harvard University Press.

Chaiworamankul, Y. (2017). Buddhist-based solutions over the Thai family problems. *Journal of Peace Studies, 5*(1), 370–384.

Khuddaka Nikāya. (1995). *Dhammapada-Aṭṭhakathā, Paṭhamo Bhāgo*. Vipassana Research Center.

LatestLaws.com. (2015). *Divorce fact sheet: Where India stands in the world*. https://www.latestlaws.com/did-you-know/divorce-fact-sheet-india-stands-world/

Mahatthanadull, S. (2017). *The integrated way for the balance of family life based on Buddhist doctrines and Bowen's theory* (Doctoral dissertation). Mahachulalongkornraja vidyalaya University, Thailand.

Mahatthanadull, S., & Mahatthanadull, S. (2020). Human behaviors in promoting balance of family according to Buddhist psychology. *Journal of MCU Peace Studies, 8*(1).

Statista. (2023). *Availability of old age homes/shelters for the aged in India 2021 [Graph].* https://www.statista.com/statistics/1302781/india-availability-of-old-age-homes-shelters-for-the-aged/

Sujato, B. (Trans.). (2018). *Maṅgala Sutta: Discourse on blessings (Sutta Nipāta 2.4).* SuttaCentral. https://suttacentral.net/snp2.4/en/sujato

Sujato, B. (Trans.). (2018). *Parābhava Sutta: Downfall (Sutta Nipāta 1.6).* SuttaCentral. https://suttacentral.net/snp1.6/en/sujato

Sujato, B. (Trans.). (2018). *Paṭhama Samajīvī Sutta: Living in harmony (Aṅguttara Nikāya 4.55).* SuttaCentral. https://suttacentral.net/an4.55/en/sujato

Sujato, B. (Trans.). (2018). *Pema Sutta: On love (Aṅguttara Nikāya 7.60).* SuttaCentral. https://suttacentral.net/an7.60/en/sujato

Sujato, B. (Trans.). (2018). *Siṅgālovāda Sutta: To Siṅgāla (Dīgha Nikāya 31).* SuttaCentral. https://suttacentral.net/dn31/en/sujato

Sujato, B. (Trans.). (2018). *Vasala Sutta: The outcaste (Sutta Nipāta 1.7).* SuttaCentral. https://suttacentral.net/snp1.7/en/sujato

Suttapiṭaka. (1993). *Dīgha Nikāya, Tatiyo Bhāgo: Pathikavaggapāli*. Vipassana Research Center.

Suttapiṭaka. (1995). *Aṅguttara Nikāya*. Vipassana Research Institute.

Suttapiṭaka. (1995). Khuddaka Nikāya: Khuddakapāṭhapāli, Dhammapadapāli, Udānapāli. Vipassana Research Center.

Swe Swe Mon. (2019). Overcoming conflicts and tension within family: A Buddhist response. In T. N. Tu & T. D. Thien (Eds.), *Buddhist approach to harmonious families, healthcare and sustainable societies* (pp. 197–209). Hong Duc Publishing House.

Thanissaro, B. (Trans.). (2002). *Kataññu Sutta: Gratitude (Aṅguttara Nikāya 2.31).* Access to Insight. https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/an/an02/an02.031.than.html

Thanissaro, B. (Trans.). (2020). *Subhāsita Sutta: Well-spoken speech (Aṅguttara Nikāya 5.198).* SuttaCentral. https://suttacentral.net/an5.198/en/thanissaro

Walshe, M. (Trans.). (1995). *The long discourses of the Buddha: A translation of the Dīgha Nikāya*. Wisdom Publications.

World Population Review. (2024). *Divorce rates by country 2024*. https://worldpopulationreview.com/country-rankings/divorce-rates-by-country

DEVELOPMENT OF READING COMPREHENSION SKILLS THROUGH JATAKAS IN THERAVADA BUDDHISM USING KWL PLUS MODEL FOR THE 1ST YEAR UNDERGRADUATE STUDENTS OF FACULTY OF EDUCATION, MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY

Phramahaviradej Adhipañño (Japah)[1], Boonmee Pansa[2], and Chuenarom Chantimachaiamorn[3]

Student of Doctorate of education, teaching English, Faculty of Education[1-3]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author Email: aviradej.jap@mcu.ac.th

Received 6 July 2025; Revised 24 July 2025; Accepted 18 October 2025

****

DEVELOPMENT OF READING COMPREHENSION SKILLS THROUGH JATAKAS IN THERAVADA BUDDHISM USING KWL PLUS MODEL FOR THE 1ST YEAR UNDERGRADUATE STUDENTS OF FACULTY OF EDUCATION, MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY

Phramahaviradej Adhipañño (Japah), Boonmee Pansa, and Chuenarom Chantimachaiamorn

ABSTRACT

This research aimed to 1) study the problems in English reading comprehension skills for the first-year undergraduate students, 2) design and develop the English reading comprehension skills through Jatakas in Theravada Buddhism using the KWL plus model for the first-year undergraduate students and 3) assess students' feedback on the KWL plus model. The research employed a Research and Development (R&D) methodology. The target group comprised of 40 first-year undergraduates, with a sample of 20 students enrolled in the 2024 academic year.

The findings revealed that confidence, understanding grammar, anxiety to read Jataka stories in English and Reading Jataka Stories were satisfied at high mean scores (ranking from 3.92 to 4.71), after learning using KWL PLUS model. Moreover, students are highly motivated and confident in reading Jataka stories in English, but still need targeted support to overcome persistent comprehension challenges. By focusing on vocabulary, grammar, digital support, and explicit reading strategies, educators can help these students achieve greater success and enjoyment in their reading and further boost their confidence and reading success. Meanwhile, students' English reading comprehension skills significantly improved after learning by using the KWL Plus model with Jataka stories, as evidenced by higher post-test scores compared to pre-test scores at $\bar{x}$=25.5, S.D.= 1.9 and $\bar{x}$ =18.4, S.D.= 4.1 and the t-test result was statistically significant at the 0.05 level ($p < 0.05$). Students enhanced their abilities in vocabulary acquisition, understanding text structure, identifying main ideas, and summarizing content. Moreover, their Feedback also indicated high levels of satisfaction. This results supported progress in integrating familiar and relevant Jataka stories into the structured KWL Plus model.

Key Words: Reading Comprehension Skills, Jatakas, KWL Plus, Theravada Buddhism.

INTRODUCTION

Proficiency in English, particularly reading comprehension is crucial in the modern interconnected world for academic progress, career development, and access to information (Harmer, 2001: 265). Traditional language teaching often uses instructor-centered methods, highlighting a need for approaches that promote self-directed learning and active engagement (Crystal, David, 2019) In Thailand, despite significant investment in education and policies aimed at developing 21st-century skills (including the 3Rs: Reading, Writing, Arithmetic), English proficiency levels remain a concern, as evidenced by international assessments like the English Proficiency Index (EPI) and PISA results (EF EPI and OECD, 2022).

In English learning approach, Thai students often face challenges of various skills including low skills in reading, insufficient teaching methodologies, and a lack of an active learning environment (Kongsungnoen K, Suttisan, and 2017: 3). Reading comprehension is crucial ability to understand and derive meaning from text as the fundamental for acquiring knowledge (Rienasemsakul, 2015). The researcher observed that first-year undergraduate students at Mahachulalongkornrajavidyalaya University exposed varied English reading comprehension levels, often struggling with understanding texts and identifying main ideas, despite their eagerness to improve (Jedsarid Sangkapan, 2015: 270).

In today's interconnected digital world, proficiency in English reading and writing skills has become essential for accessing vast information networks, engaging in cross-cultural communication, and participating effectively in the global economy. The ability to comprehend English texts not only providing accessment to extensive literature and academic resources but also enhancing critical thinking, analytical abilities, and cultural awareness by exposing readers to diverse perspectives and intellectual traditions. Thailand's educational landscape reflects the urgent need for enhanced English language proficiency, particularly in reading comprehension skills. Despite significant investment in education, Thailand consistently ranks poorly in international assessments, with the 2023 English Proficiency Index placing the country 8th among ASEAN nations and 101st globally with a score of 416 points (Office of Policy and Strategy2021). The 2022 Programme for International Student Assessment (PISA) results further underscore this challenge, revealing that Thai 15-year-old students scored significantly below OECD averages in reading (379 out of 600 points), mathematics (394 points), and science (409 points) (PISA: 2022).

These concerned statistics align with domestic assessment data showing that only 31.10% of primary school students, 14.23% of lower secondary students, and 10.25% of high school students achieved passing scores of 50% or higher in English proficiency tests during the 2021-2022 academic year. The persistent challenges in English education stem from multiple systemic factors, including inadequate teacher preparation, traditional instructor-centered pedagogical approaches, and insufficient emphasis on active learning environments. Research indicates that only 25.29% of English instructors in primary schools hold degrees specifically in English, while many students revealed limited foundational knowledge and lack confidence in speaking, listening, reading, and writing skills (Kongsungnoen, K, Sutthisan, 2017:3). To address these deficiencies and alignment with Thailand's national education goals emphasizing 21st-century skills (3Rs: Reading, Writing, and Arithmetic; 8Cs including Critical Thinking, Creativity, and Cross-cultural Understanding), innovative pedagogical approaches are essential. The integration of culturally relevant materials, such as Jataka stories from Theravada Buddhism, combined with evidence-based instructional models like the KWL plus technique, offers promising potential for enhancing reading comprehension skills while simultaneously fostering moral development and cultural appreciation among undergraduate students.

This research, therefore, employs Jataka stories (of the Buddha's past lives in Theravada Buddhism) with the KWL plus teaching model in order to develop English reading comprehension skills and enhance students' engagement and comprehension on the cultural familiarity and moral value.

OBJECTIVES

1. To study the problem of reading comprehension skills of the 1st year undergraduate students

2. To develop the reading comprehension skills through Jatakas in Theravada Buddhism using the KWL plus model for the 1st year undergraduate students

3. To experiment and evaluate the development of English reading comprehension skills through Jatakas in Theravada Buddhism using the KWL plus model for the 1st year undergraduate students;

(1) To compare the test score of the reading comprehension skills before and after using the teaching model through jataka stories,

(2) To evaluate the students' feedback on the reading comprehension skills through jataka stories.

CONCEPTUAL FRAMEWORK

Researcher had researched the development of English reading comprehension skills through Jatakas in Theravada Buddhism using the KWL Plus model for the 1st year undergraduate students: The researcher has conducted this research within the scope of research Framework:

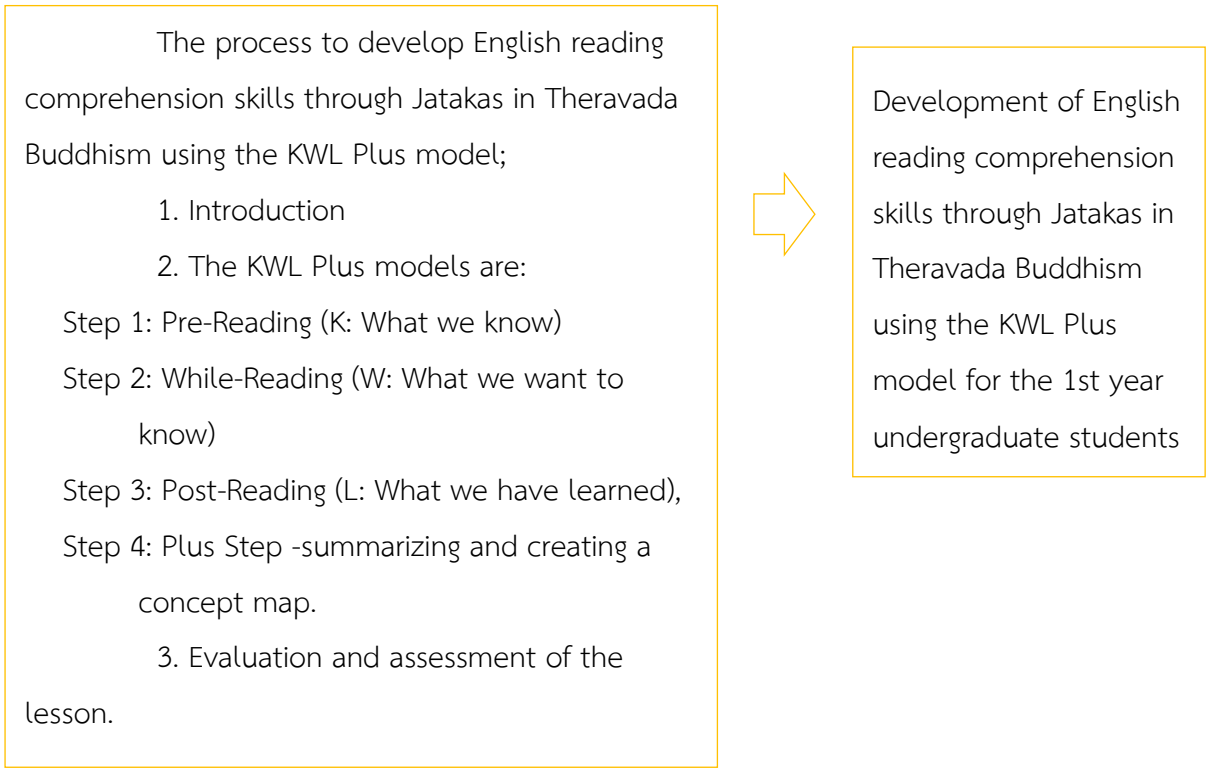

Figure 1: the research Framework

THE RESEARCH METHODOLOGY

This research aimed to study and develop English reading comprehension skills through Jatakas in Theravada Buddhism using the KWL plus model for the first-year undergraduate students, Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University was conducted by a Research and Development (R&D) process in conjunction with the ADDIE Model (Analysis, Design, Development, Implementation, and Evaluation). The research methodology employs a mixed-methods approach in order to integrate both quantitative and qualitative techniques to study and find answers to the research questions. It had been

defined the following scope. The Population was the first undergraduates enrolled in academic year 2024, which divided into: 1) target group was 40 students and 2) sample group was 20 first year students. Therefore, the research sample group applied 20 first year students out of 40 students.

The research instruments were developed for data collection as followings: 1) The Questionnaire survey on Problems in Developing English Reading Comprehension Skills for first year undergraduate Students.: students' problems and all data information were compiled to design and develop the lesson plans of enhancing English reading comprehension skills appropriate for the first-year undergraduate students. 2) The Experimental Instruction: 1) on the development of English reading comprehension skills through Jatakas in Theravada Buddhism using the KWL plus model, 2) A manual for implementing the instructional model, 3) Lesson plans designed according to the model, and 4) Supporting instructional material. This Instruction process was including the 30 item multiple questions of pre-test and post-test. 3) The collection of students' Feedback on the development of English reading comprehension skills through Jatakas in Theravada Buddhism using the KWL plus model.

The research data collection process was conducted to these followings: 1) The official Permission letter: a formal request for permission of the problems survey on English reading comprehension skills and the Experimental Instruction is submitted to faculty of Education, revealed to the target educational department. This request seeks collaboration for data collection from the first-year undergraduate students. 2) Data Collection Implementation: the structured instruction model was examined the 40 undergraduate students of the piloted target group and then all the examined results were synthesized and approved by the five experts. The approved data collection tools were examined to the sample group: Semester 2 of the 2024 academic year. The total number of students involved in the study is 20 students. 3) Students' Feedback on the development of English reading comprehension skills through Jatakas in Theravada Buddhism using the KWL plus model for the first-year undergraduate students.

The researcher analyzed data from the problem survey, the pre & post-test and the feedback as follows: 1) The research data on students' problems survey of English reading comprehension skills was gathered and then analyzed using the mean ($\bar{x}$) and standard deviation (S.D.) and interpretation based on a five-level rating scale. 2) the results data of the

examination on the development of English reading comprehension skills through Jatakas in Theravada Buddhism using the KWL plus model in the form of pretest and posttest and the statistics used was the mean ($\bar{x}$) and standard deviation (S.D.) and comparing the different scores by t – test for dependent sample. 3) The analysis of students' feedback on development of English reading comprehension skills through Jatakas in Theravada Buddhism using the KWL plus model was using the mean ($\bar{x}$) and standard deviation (S.D.) scores and then interpreting the meaning based on a five-level rating scale.

RESULTS

The findings of students' problems survey of English reading comprehension skills through jatakas in Theravada Buddhism showed explicitly that item students have struggled to reach the reading approach:

Section 1, Confidence for Reading Jataka Stories; it showed that all items have high mean scores (ranking from 3.92 to 4.71), indicating strong overall confidence. The highest Confidence is Reading more Jataka stories in English; I am able to understand grammar sentences." (M = 4.71, Rank 1). This suggests that reading these stories is perceived as an effective way to improve grammar. Interestingly, the item "I often feel anxious when asked to read Jataka stories in English." is also rated high (M = 4.58, Rank 2). This reveals that even confident readers may experience anxiety, possibly due to language challenges or performance pressure. About lowest confidence: the lowest mean is for background knowledge (M = 3.92, Rank 6), suggesting some respondents feel less prepared in terms of content familiarity.

Section 2: motivation and interest for reading Jataka Stories, in general trend, Motivation and interest are very high (means from 4.09 to 4.55). The top is "Reading more Jataka stories in English, I am able to understand more grammatical sentences." (M = 4.55, Rank 1), again highlighting grammar as a key motivator. Other Motivators: Improving reading skills (M = 4.51, Rank 2) and vocabulary (M = 4.49, Rank 3) are also strong motivators. The lower motivation "I believe that my English reading skills improve fluently when Jataka stories in English read." (M = 4.09, Rank 5) is slightly lower, perhaps reflecting uncertainty about fluency gains.

Section 3: Problems of Reading Comprehension Skills, in general trend: All items are rated as high problems (means from 3.98 to 4.55), indicating widespread difficulties. The biggest Problems “I often need to use a dictionary or translation tools when reading Jataka stories.” (M = 4.55, Rank 1) and “I cannot summarize Jataka stories in my own words after reading them in English.” (M = 4.53, Rank 2) are the most significant issues, suggesting vocabulary and synthesis are major barriers. Other Issues: Complex sentences (M = 4.51, Rank 3) and identifying main ideas (M = 4.25, Rank 4) are also problematic. The least Problematic: “I cannot find specific information in the content.” (M = 3.98, Rank 9) is the lowest, but still considered a high problem.

Section 4: Reading Activities and Strategies, in general trend: Respondents value activities and strategies highly (means from 4.09 to 4.57). The most helpful: “Digital tools would help me study Jatakas more.” (M = 4.57, Rank 1) and “Answering comprehension questions after reading helps me understand the stories more deeply.” (M = 4.55, Rank 2) are seen as especially beneficial. The areas for improvement: “I cannot use the proper reading technique.” (M = 4.09, Rank 5) suggests a need for explicit instruction in reading strategies. The findings of interpreting means and standard deviations showed that how to improve and require reading skills in order to bridge the gap between lower and high ability of reading skills. Means (M): The consistently high means across all sections indicate strong agreement or frequent occurrence of the statements among respondents. This suggests that the group is both motivated and confident, but also faces significant challenges. Look at Standard Deviations (S.D.): Most S.D. values are below 0.55, indicating that responses are relatively consistent and clustered around the mean. This consistency strengthens the reliability of the findings.

Conclusions. Strengths: High motivation and confidence, especially regarding grammar and vocabulary improvement, are clear. Respondents are eager to engage with Jataka stories for language development. Challenges: Despite motivation, comprehension difficulties-especially with vocabulary, summarization, and complex sentences-persist. Anxiety is also notable. Respondents express a desire for digital tools and structured activities to support their reading, as well as explicit instruction in reading techniques. In summary, the data reveals a group of learners who are highly motivated and confident in reading Jataka stories in English, but who need targeted support to overcome persistent comprehension challenges. By

focusing on vocabulary, grammar, digital support, and explicit reading strategies, educators can help these learners achieve greater success and enjoyment in their reading journey and further boost their confidence and reading success.

The findings of development of English reading comprehension skills through jatakas in Theravada Buddhism using the KWL plus model before and after test showed explicitly.

Table 1: analysis of pre & post-test outcomes

Students	Scores 30		Deviation (D)	Students	Scores 30		Deviation (D)
	Pretest	Posttest			Pretest	Posttest	
1	16	29	13	11	12	27	15
2	15	27	12	12	18	26	8
3	12	26	14	13	17	24	7
4	15	26	11	14	15	26	11
5	25	28	3	15	17	24	7
6	15	26	11	16	23	26	3
7	23	28	5	17	19	25	6
8	22	27	5	18	25	28	3
9	20	26	6	19	20	25	5
10	16	23	7	20	21	25	4

This dataset presents the pre-test and post-test scores of 20 students assessing their English reading comprehension skills, using the KWL plus teaching model. The primary focus of the analysis is to evaluate the extent of improvement, using the difference (D) between their initial and final test scores. Additionally, observations can be made regarding overall trends and individual performance shifts. Upon reviewing the pre-test and post-test scores, all students showed an increase in their reading comprehension ability. The difference in scores ranges from 3 to 15 points, indicating varying levels of improvement among the students. The presence of differences suggests that while some made moderate progress, others revealed substantial gains in their comprehension skills.

Student getting the 12 scores in the pre-test but increased to 27 in the post-test, it was a remarkable 15 point growth. This suggests that the student had benefited significantly from the learning model and instructional techniques applied. Similarly, another student

improved from 12 to 26, revealing a 14-point increase, further reinforcing the effectiveness of the intervention. Conversely, some lower score increases (e.g., 3–5 points). For instance, whose pre-test score was 25 only increased to 28, showing limited improvement. While these students still exhibited gains, their progress was not as pronounced as those who initially scored lower in the pre-test. This may suggest that students getting higher prior reading abilities had less room for improvement, or that the instructional model was more beneficial for struggling students. From a quantitative perspective, the mean pre-test and post-test scores provide further insights into overall student growth. It is given that most students displayed improvement, the post-test mean is expected to be higher than the pre-test mean. Additionally, the standard deviation (S.D.) would indicate how widely the scores vary. If S.D. decreases, it suggests that students' performances became more consistent after instruction.

The significant progress on the majority of students suggests that the effectiveness of the applied teaching strategies, particularly the structured comprehension techniques used. The KWL method, which encourages students to engage in pre-reading strategies, apply comprehension skills during reading, and reflect post-reading, appears to have contributed to measurable improvement in their understanding. However, the data also highlights the importance of individualized learning approaches. While many students benefited from the method, some exhibited only marginal growth, indicating the need for additional strategies to ensure consistent development across all learners. Differentiated instruction, personalized feedback, and targeted interventions for higher-performing students might be areas to explore in refining the model further.

Conclusion: the data provides valuable insights into student learning and instructional efficacy. The clear overall improvement confirms that the applied teaching approach was beneficial. However, disparities in individual growth suggest the need for fine-tuning methodologies to support both lower- and higher-performing students more effectively. Future implementations could incorporate adaptive learning strategies, peer discussions, and additional reinforcement exercises to maximize student outcomes. These will be able to summarize all result scores by comparing Pre-Test and Post-Test after Implementing the KWL plus Model in table 2:

Table 2: Comparison of Pre-Test and Post-Test Scores After Implementing the Teaching Model.

Outcomes	students	Total Score	M	S.D.	T-Test
Pre-test	20	30	18.4	4.1	0.00
Post-test	20	30	25.5	1.9	

statistically significant level at 0.05

The case study involved 20 students, each completing a 30-item test before receiving instruction (pre-test) and again after the intervention (post-test). The mean pre-test score was 18.4, indicating that students had a moderate level of comprehension before receiving instruction. The mean post-test score, however, increased significantly to 25.5, reflecting clear improvement after engaging with the teaching model. This increase suggests that the instructional approach effectively enhanced students' reading comprehension skills.

Variability in Performance: Standard Deviation Analysis, Standard deviation (S.D.) serves as a crucial metric to assess the spread of scores among students. The S.D. for the pre-test was 4.1, meaning that scores varied considerably before instruction, with some students performing much higher or lower than the average. After the teaching model was applied, the post-test S.D. reduced to 1.9, indicating that student performance became more consistent. The lower standard deviation in the post-test implies that the intervention helped students achieve similar levels of proficiency. It ensured that learning gains were more uniform across the group. Statistical Significance: to determine whether the observed improvement was statistically significant, a t-test was conducted. The reported t-test value of 0.00 suggests an extremely strong statistical significance, meaning that the difference between pre-test and post-test scores did not occur by chance but was instead a direct result of the applied teaching model. This confirms that the instructional approach effectively contributed to measurable improvement in students' reading comprehension skills through Jatakas in Theravada Buddhism using the KWL plus.

Nevertheless, the findings in Table support the importance of structured teaching methodologies in enhancing students' comprehension abilities. The significant increase in mean scores and reduction in variability suggests that the model was effective across different proficiency levels, benefiting both struggling and proficient learners. The results highlight the need for educators to implement strategic, evidence-based approaches, such as KWL techniques, reciprocal teaching, and semantic mapping, to ensure comprehensive skill development. Additionally, the lower standard deviation in post-test scores suggests that

students gained a more model understanding of reading strategies. This implies that the teaching model was structured in a way that provided equal opportunities for improvement, making learning outcomes more predictable across diverse learners. Conclusion: the comparison of pre-test and post-test scores demonstrates clear improvements in English reading comprehension skills following the implementation of the teaching model. The significant increase in mean scores, reduced standard deviation, and statistical confirmation via the t-test all point to the effectiveness of the instructional approach. These findings reinforce the value of structured reading techniques, highlighting their role in promoting consistent student growth and academic success. For further enhance reading instruction, educators may consider adjusting methodologies to accommodate individual learning differences, integrating multimedia tools, and introducing more personalized interventions. Continued research and refinement of instructional techniques will ensure long-term educational effectiveness, benefiting students across varying proficiency levels.

Based on students' feedback, it was comprised of four main dimensions: Teaching Methods, the Content of the Teaching Methods, Learning Activities, and the Benefits of the Teaching Method. The findings found that each item was rated on a scale resulted in high mean scores (generally above 4.0) with relatively low standard deviations, it was indicating the consistent responses among participants. A detailed analysis of each section and its implications are: Section 1: Teaching Methods; students rated aspects such as the clarity of teaching steps, the alignment of teaching with their learning goals, the logical organization of content, and the appropriateness of the methods relative to their skill levels. The statement "The teaching steps are clear and easy to follow" received the highest mean score (4.15) with a standard deviation of 0.48 and ranked first. This indicates that students highly appreciate a structured and understandable sequence in the instructional process, which is fundamental for effective learning.

Although the item "The teaching method indicates my learning goals effectively" is still rated high (mean = 3.88, S.D. = 0.46, rank 4). This suggests that while the overall method is well-designed, there might be potential to more closely tailor the approach to individual learning objectives. Logical Organization of Content: with a mean score of 4.08 (S.D. = 0.47) and a ranking of second, the organization of the teaching content is deemed highly beneficial. The students found that clear and logical presentation of the material supports their comprehension and retention. Appropriateness to Skill Level: the evaluation item "The

teaching method was appropriate for my skill level" scored a mean of 3.93 (S.D. = 0.47) and ranked third. Although this rating is solid, it indicates that there's room for enhancing the adaptability of the teaching method to fit diverse skill levels more precisely. Cumulatively, the overall mean for Teaching Methods is 4.01 with a standard deviation of 0.47, suggesting that students are generally very satisfied with the instructional process, particularly valuing clarity and coherent organization.

Section 2: The Content of the Teaching Methods; this focuses on the educational materials provided to the students. It considers the relevance, practical utility, appropriateness for the learner's level, and overall clarity of the content. The content is perceived as highly relevant, with the item "The content provided is relevant and aligned with the objectives" achieving a mean of 4.15 (S.D. = 0.52) and securing the top rank in this category. This demonstrates that the materials are closely aligned with the intended learning outcomes. On Practical Examples and Resources: the statement "The examples and resources are useful and practical" had a slightly lower mean of 3.98 (S.D. = 0.49) and ranked fourth. While still high, this suggests that there may be opportunities to enhance these resources to increase their practical value or to diversify the examples provided. The level Appropriateness: the item "The content is appropriate for the learners' level" received a mean score of 4.02 (S.D. = 0.48) and ranked third, indicating that students feel the difficulty and scope of the content are well-matched to their capabilities. Lastly, "The content is easy to understand and includes clear explanations" scored a mean of 4.08 (S.D. = 0.51) and was ranked second. This reflects the importance of clear presentation in supporting student comprehension.

The overall mean for the content of the teaching methods is 4.06 with an S.D. of 0.5, underscoring that students are satisfied with the quality and presentation of the material, though practical examples could still be refined.

Section 3: Learning Activities; Learning activities are instrumental in engaging students and promoting active learning. This category evaluates the extent to which the activities promote participation, critical thinking, questioning, and application of reading strategies. One key aspect, "The activities motivated me to actively participate in the lessons," received a mean of 4.01 (S.D. = 0.5) and ranked sixth. Although this rating is high, relative to other items, it suggests that engagement could be further enhanced. On the process of encouragement of critical thinking: the item "The activities encourage me to think and express my opinions at every stage of the learning process" scores a mean of 4.07 (S.D. = 0.42) and is

ranked fourth. This shows that students value opportunities to articulate their thoughts and engage critically with the material. The item “The activities stimulate me to ask questions and explore what we want to learn” is rated at 4.08 (S.D. = 0.48) and ranks second, highlighting that provoking inquiry is an effective component of the teaching method. The statement on direct impact on reading comprehension “The activities help me improve my reading comprehension skills” receives a mean of 4.02 (S.D. = 0.47) and is ranked fifth, affirming that the activities are supporting the primary educational goal.

Items related to shared learning environments, such as “Sharing activities help me review my background understanding of the content read and learn about others' reading processes” (mean = 3.85, S.D. = 0.45, rank 8), indicate that while these are highly rated, they rank lower in comparison. Similarly, “The activities encourage me to be courageous in asking questions and discussing in class” (mean = 3.97, S.D. = 0.47, rank 7) points to a need for even more supportive environments that foster confident participation. The items on application of techniques and enhancement of skills “The activities helped me apply appropriate reading strategies” get higher ratings of 4.08 (S.D. = 0.45) (rank 1) and 4.15 (S.D. = 0.48) for “The teaching method enhances my ability to summarize and analyze texts” (rank 1) reveal that the activities are highly effective in developing practical reading skills. Overall, Learning Activities have an average mean score of 4.03 (S.D. = 0.465), indicating that the interactive components of the model are well-received and contribute significantly to the students’ learning experiences.

Section 4: Benefits of the Teaching Method; the final category assesses the broader benefits of the teaching model as perceived by students. These benefits go beyond classroom engagement to include enhanced understanding, improved reading skills, and greater confidence in applying these skills. The statement “Students have become more confident in using their enhanced reading skills effectively” boasts the highest mean in this category at 4.20 (S.D. = 0.48, rank 1). This underscores that an increase in confidence is one of the most appreciable outcomes of the model. The statement on improved comprehension via kwl plus “Learning through the KWL Plus technique improves comprehension of the lesson content” is rated at 4.15 (S.D. = 0.52) and ranks second, confirming the effectiveness of the employed strategy. An item assessing the depth of knowledge, “The activities help students gain deeper knowledge and understanding of the lesson content,” has a mean of 4.13 (S.D. = 0.49) and ranks third. This suggests that the instructional model successfully reinforces conceptual understanding. While teamwork is important, the item “The activities enhance reading skills

and promote teamwork in group settings" received a mean of 4.08 (S.D. = 0.48) and ranked fourth, indicating that although group work is valued, its impact is slightly less emphasized than individual skill development and confidence-building. The overall mean for the benefits of the teaching method is 4.14 (S.D. = 0.493), reflecting that students acknowledge the comprehensive and multifaceted improvements brought about by the teaching model.

In summary, the student feedback reveals a highly positive evaluation of the integrated teaching model. Each category-from the methods and content to the interactive activities and broader benefits-displays strong mean scores and low variability, attesting to the overall effectiveness and consistency of the model. Notably, clear instructional procedures, relevant and well-organized content, engaging activities that enhance practical skills, and the boost in student confidence are the standout features of this approach. These insights not only validate the current teaching practices but also point to areas for potential enhancement, such as further refining practical examples and boosting collaborative activities. Ultimately, the systematic gathering and analysis of this feedback serve as a roadmap for ongoing improvements to further elevate student learning outcomes.

DISCUSSION

This research study had investigated the efficacy of integrating Jataka stories from Theravada Buddhist literature with the KWL-Plus instructional model to enhance English reading comprehension skills. It was structured as a multi-phase Research and Development (R&D) project, the study systematically addressed four research questions aligned with its objectives: identifying existing reading comprehension problems, designing a tailored instructional model, experimentally validating its effectiveness, and evaluating student feedback. The results, analyzed through quantitative and qualitative methods, are discussed as follows:

Step 1: Analysis of Pre-Existing Problems in English Reading Comprehension skills through Jatakas in Theravada Buddhism. The initial phase involved administering a questionnaire to 40 first-year undergraduates to diagnose problems in English reading comprehension skills. Results revealed significant deficiencies across five domains: vocabulary acquisition (mean score = 2.15/5), decoding syntactic structures (mean = 2.30), identifying main ideas (mean = 2.08), inferencing (mean = 1.92), and summarization (mean = 1.85). These findings align with prior studies documenting Thailand's systemic struggles in English

proficiency, including its ranking of 101st globally in the EF English Proficiency Index and PISA 2022 results showing Thai students scored in reading, below the OECD average. The low scores in vocabulary acquisition corroborate Kongsungnoen and Sutthisan's (2017):5) observation that Thai learners often lack foundational lexical knowledge due to limited exposure to authentic English materials. Similarly, the difficulty in syntactic decoding reflects broader issues in grammar instruction identified by Sumitra Angwattanakul (1997), who noted that traditional Thai curricula prioritize rote memorization over analytical skills. The problems in inferencing and summarization further Echo McNamara's (2007) assertion that Thai students often remain at the "shallow comprehension" level, struggling to synthesize implicit meanings or contextualize information. These results underscore the urgency of adopting pedagogical models that bridge the gap between literal comprehension and higher-order cognitive processes-a gap exacerbated by Thailand's teacher-centered instructional norms.

Step 2: Design and Development of English reading comprehension skills through Jatakas in Theravada Buddhism using the KWL-Plus Model:

2.1 The KWL-Plus model was adapted to incorporate Jataka narratives, aligning with Carr and Ogle's (1987) original framework while leveraging culturally resonant content structured as follows: 1) Pre-Reading (K - Know): Students brainstormed prior knowledge about Jataka themes (e.g., morality, compassion) and documented responses in collaborative concept maps. This phase activated schema theory principles, as emphasized by Brantmeier (2003, p.4) to enhance readiness for new information. 2) During-Reading (W - Want to Learn): Learners formulated questions about narrative elements (e.g., "Why did the Bodhisattva sacrifice himself?") and engaged in guided reading sessions. This step operationalized Duke and Pearson's (2002) strategy of "purposeful questioning" to foster active engagement. 3) Post-Reading (L - Learned): Students summarized key plot points and moral lessons, followed by group discussions to refine interpretations. This mirrored Nuttall's (2005, p.21) recommendation for "reorganization" and "evaluation" tasks to deepen comprehension. 4) Plus (Synthesis): Learners created semantic maps linking Jataka themes to modern ethical dilemmas and presented findings through multimedia projects. This extension incorporated Watchara Laorearndi's (2005, pp. 146–147) emphasis on mind mapping as a tool for synthesizing complex ideas.

2.2 Curricular Integration of Jataka Stories Four Jataka Tales-Demons in the Desert, The Best Friends, The Pigeon and the Crow, and The Dog King Silver-were selected for

their moral depth and linguistic accessibility. Each story was graded using the Flesch-Kincaid Readability Index to ensure alignment with CEFR A2-B1 levels, addressing Chalouy Moungpluan's (2010) critique that many Thai EFL texts are either overly simplistic or lexically overwhelming. Supplementary materials included audio recordings of stories to aid phonological processing and bilingual glossaries to scaffold vocabulary acquisition, strategies endorsed by Hedgcock and Ferris (2009) for low-proficiency learners.

Step 3: Experimental Validation of the Model's Efficacy:

1. Quantitative Analysis of Pre- and Post-Test Scores. A population of 20 students underwent a six-week intervention using the KWL-Plus model. Pre-test mean scores ($M = 45.2/100$, $S.D. = 8.7$) indicated baseline struggles in comprehension, consistent with national proficiency data. Post-test results showed marked improvement ($M = 72.8$, $SD = 6.4$), with a statistically significant difference ($t = 9.34$, $p < 0.001$). Subcomponent analysis revealed: 1) Vocabulary Acquisition: scores increased from 12.1 to 28.5/35, validating the glossary-based scaffolding approach. This aligns with Beck et al.'s (2004: 255) finding that explicit vocabulary instruction enhances lexical retention, 2) Main Idea Identification: Improvement from 8.3 to 16.7/20 reflects the model's emphasis on concept mapping, a strategy shown by Somsak Phuwiphatdowarath (2010:75) to improve thematic synthesis, and 3) Inferencing: Gains from 6.8 to 14.2/20 support McNamara's (2007) argument that structured questioning during reading fosters deeper comprehension.

2. Qualitative Insights from Reflective texts Students maintained journals documenting their KWL-Plus experiences. Recurring themes included: 1) Cultural Resonance: 85% of participants noted that Jataka stories' moral themes made abstract vocabulary (e.g., "altruism," "karmic retribution") more relatable, echoing Ahmadi et al.'s (2013:238) finding that culturally familiar texts enhance engagement, 2) Collaborative Learning: Group mind-mapping activities were praised by 78% of students as "transformative," reinforcing Vygotskian social constructivism principles cited in Duke and Pearson, 3) Metacognitive Growth: 63% reported increased awareness of their reading strategies, a key outcome of KWL-Plus's reflective components as per Kanat Thatthong (2009).

Step 4: Student Feedback and Model Acceptability; A post-intervention survey (Likert scale: 1–5) assessed perceptions of the KWL-Plus model's usability and effectiveness: This showed that high scores in content relevance (4.52) correlated with Ajzen and Fishbein's

theory that attitude formation depends on perceived value alignment. Positive feedback on activity structure (4.38) validates Carr and Ogle's (1987) phased approach, which reduces cognitive overload during complex tasks. Critiques centered on time management, with 22% requesting extended sessions for mind-mapping-challenge anticipated by Watchara Laorearndi (2005, pp. 146–147) in initial KWL-Plus implementations.

Finally, this study conclusively revealed that the KWL-Plus model, when integrated with culturally resonant Jataka narratives, significantly enhances English reading comprehension skills for Thai undergraduate students. By addressing lexical, syntactic, and cognitive barriers through phased scaffolding, the intervention offered a replicable blueprint for EFL contexts grappling with low proficiency rates. The results not only validate Carr and Ogle's (1987) original framework but also expand its applicability to non-Western educational settings, affirming the transformative potential of pedagogy rooted in local cultural capital.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

This research demonstrates the efficacy of the KWL Plus model in enhancing English reading comprehension among first-year undergraduates through culturally embedded Jataka stories from Theravada Buddhism. Quantitative analysis revealed statistically significant improvements in post-test scores (mean increase from 18.4 to 25.5, *p* < 0.05), validating the model's structured approach. Students exhibited heightened confidence in identifying main ideas, decoding vocabulary, and summarizing texts via mind maps. Qualitative feedback highlighted high satisfaction with the integration of familiar Jataka narratives, which bridged prior cultural knowledge with language learning. The model's emphasis on metacognitive strategies (activating prior knowledge, inquiry-driven reading, and visual synthesis) aligned with 21st-century educational goals, fostering critical thinking and self-directed learning. This study focused on Development of English Reading Comprehension Skills through Jatakas in Theravada Buddhism Using the KWL-Plus Model for First-Year Undergraduates: A Comprehensive Analysis of Research Results.

The research followed a Research and Development (R&D) framework and applied the ADDIE model. The study adopted a mixed-methods approach, integrating quantitative tools (tests, statistical analyses) with qualitative techniques (student feedback, document analysis) to meet the research objectives. These objectives included identifying students'

needs, designing a KWL Plus-based instructional model, testing its implementation, and evaluating its effectiveness through pre-test/post-test comparison and student satisfaction surveys. The methodology was divided into four major phases. The first phase (R1) identified the students' needs and difficulties in reading comprehension through surveys and document analysis. The second phase (D1) involved designing and validating the teaching model, which consisted of structured lesson plans, learning materials, and assessment tools. The third phase (R2) entailed the experimental implementation of the model with a sample of 20 first-year English-major students. The final phase (D2) focused on evaluating the effectiveness of the model using statistical analysis (mean, standard deviation, dependent t-test) and collecting students' feedback on the instructional process. The research findings were categorized into three main steps.

The first step revealed that students faced significant problems in English reading comprehension, particularly in vocabulary development, grammar understanding, and reading fluency. Survey results showed high levels of anxiety and a lack of confidence in reading English Jataka texts, despite recognizing the potential learning benefits. Students reported a strong need for strategic reading models to help interpret narrative content and grasp deeper meanings.

The second step reported on the design and development of the teaching model. The KWL Plus model was implemented in four structured lesson plans, incorporating pre-reading (K), while-reading (W), post-reading (L), and the additional "Plus" stage (mind mapping and synthesis). Experts validated the model, confirming its clarity, effectiveness, and alignment with students' needs. Students rated the instructional process positively, noting clarity, logical sequencing, and relevance to their learning goals.

The third step involved experimental testing. Pre-test and post-test scores demonstrated statistically significant improvement in reading comprehension among the 20 participants. The average post-test scores increased notably, while standard deviation decreased, suggesting not only improvement in individual performance but also reduced score variance across the group. This implies consistent effectiveness of the model. Student opinions further confirmed satisfaction with the teaching strategy, particularly praising its clear structure and supportive learning activities.

In conclusion, the study confirmed that the KWL Plus model, when integrated with culturally relevant content such as Jataka stories, significantly not only enhances reading

comprehension and boosts learner confidence, but also fosters positive attitudes towards English language learning in an EFL context.

Recommendations for further study

1. research should investigate the long-term retention of reading comprehension skills and the sustained impact on students' reading habits and attitudes following an intervention based on the Jataka-KWL Plus model. The primary study focused on immediate pre- and post-test comparisons

2. Research could examine the impact of using other types of culturally significant narratives, beyond Jataka stories, in conjunction with the KWL Plus model to determine if similar benefits are achievable.

3. Impact on Other Language Skills: Future research could explore the potential transfer effects of this model on the development of other interconnected language skills, such as writing, as the KWL-Plus strategy offers a framework that can bridge reading comprehension to writing tasks, or on oral communication skills through increased classroom discussion.

NEW KNOWLEDGE

This study conducted at Mahachulalongkornrajavidyalaya University developed and tested an innovative approach for enhancing English reading comprehension for the first-year undergraduate students by integrating intimate Jataka stories from Theravada Buddhism with the structured KWL Plus pedagogical model. The study revealed the significant varied challenges encountered by students in English reading comprehension, evidenced by Thailand's poor international rankings (101st globally in English proficiency and below OECD averages in reading assessments). A Research and Development (R&D) approach with the ADDIE model was implemented a four-phase methodology including needs assessment, instructional design and validation, experimental implementation with 20 students, and comprehensive evaluation through mixed-methods analysis.

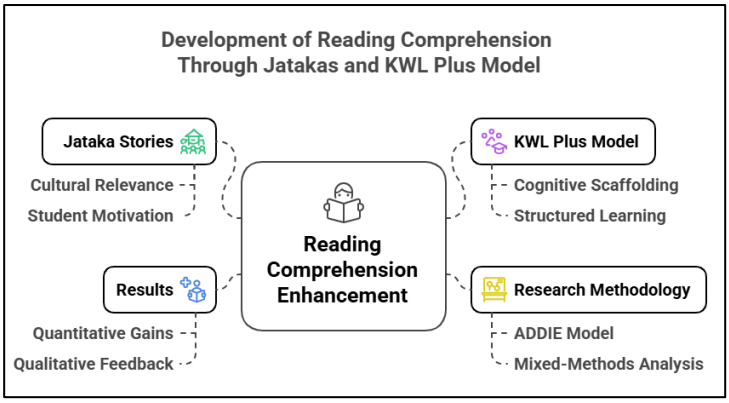

Figure 1: development of reading comprehension through Jatakas and KWLPlus model

The findings exposed remarkable effectiveness with students' reading comprehension scores improving significantly from a pre-test mean of 18.4 (S.D. = 4.1) to a post-test mean of 25.5 (S.D. = 1.9), representing a 38.6% improvement with statistical significance at the 0.05 level. Moreover quantitative gains, the reduced standard deviation indicated more consistent performance across all students, while qualitative feedback revealed high satisfaction levels (4.14/5.0 overall) and excellent content relevance ratings (4.52/5.0). The framework's success is caused by from its synergistic combination of resonant content that enhances student motivation and engagement with a structured reading strategy that provides cognitive scaffolding. This approach validates the principle that effective language learning emerges when familiar cultural narratives are integrated with proven pedagogical methodologies, offering a replicable template for educators seeking to bridge traditional cultural content with contemporary language instruction.

REFERENCES

Ahmadi, M. R., Ismail, H. N., & Abdullah, M. K. K. (2013). The importance of metacognitive reading strategy awareness in reading comprehension. *English Language Teaching*, 6(10), 235–244.

Angwattanakul, S. (1997). *Methods of teaching English*. Chulalongkorn University.

Beck, I. L., McKeown, M. G., Hamilton, R. L., & Kucan, L. (2004). Strategies for reading comprehension: A meta-analysis. *Reading Research Quarterly*, 39(3), 254–266.

Brantmeier, C. (2003). The effects of gender and genre on language learners' reading comprehension ability. *Reading in a Foreign Language*, 15(1), 1–17.

Carr, E., & Ogle, D. (1987). KWL Plus: A strategy for comprehension and summarization. *Journal of Reading*, 30(7), 626–631.

Crystal, D. (2019). *The gift of the gab: How eloquence works*. Yale University Press.

EF English Proficiency Index. (2024). *the world's largest ranking of countries and regions by English skills*. From https://www.ef.com/wwen/epi/

Harmer, J. (2001). *The practice of English language teaching* (4th Ed.). Pearson Education.

Hedgcock, J. S., & Ferris, D. R. (2009). *Teaching readers of English: Students, text, and context*. Routledge.

Laorearndi, W. (2005). *Techniques for teaching and supervision*. Silpakorn University Press.

McNamara, D. S. (2007). *Reading comprehension strategies: Theories, interventions, and technologies*. Lawrence Erlbaum Associates.

Moungpluan, C. (2010). Development of self-directed model in English reading using metacognitive activities for industrial diploma students. *Doctoral dissertation*. Silpakorn University.

Nuttall, C. (2005). *Teaching reading skills in a foreign language* (2nd Ed.). Macmillan Education.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2024). *PISA 2022 results: Thailand*. from https://www.oecd.org/publication/pisa-2022-results/country-notes/thailand-6138f4af/

Phuwipadawat, S. (2010). *Learner-centered approach and authentic assessment* (4th ed.). Dok Knowledge Center.

Permanent Mission of Thailand to the United Nations. (n.d.). *Thailand candidature for UNSC*. From https://unmissionnewyork.thaiembassy.org/en/content/53893-thailand-candidature -for-unsc.

Thatthong, K. (2009). *Techniques for developing school curricula*. Phetkasem Printing.

รูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก

ACADEMIC ADMINISTRATION MODEL USING TO DEVELOP CREATIVITY AND BUILD CAREER SKILLS OF STUDENTS AT THANOM RATBAMRUNG SCHOOL, MUEANG DISTRICT, TAK PROVINCE

พระปลัดพงศธร ประมวลการ[1], ฉัตรชัย ศิริกุลพันธ์[2], คอย ละอองอ่อน[3]

Phrapralard Phongsatorn Pramuankan[1], Chatchai Sirikulapan[2], Khoy La-ongon[3]

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา[1-2]

Mahamakut Buddhist University Lanna Campus[1-2]

วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี พะเยา[3]

Boromarajonani College of Nursing, University of Phayao[3]

Corresponding Author Email: Pramuankan123@gmail.com

Received 30 July 2025; Revised 12 August 2025; Accepted 13 November 2025

****

รูปแบบการบริหารงานวิชาการเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก

พระปลัดพงศธร ประมวลการ, ฉัตรชัย ศิริกุลพันธ์, คอย ละอองอ่อน

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) ศึกษาสภาพการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง 2) สร้างรูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง 3) ทดลองรูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง 4) ประเมินผลรูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง ผลการวิจัยพบว่า :

1. สภาพการจัดการเรียนรู้จากการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น ค่าการวิเคราะห์สูงสุดคือ ด้านการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะอาชีพ I= 31 สภาพที่ต้องการ D=97 (I-D)/D= 0.680 แสดงว่าผู้บริหารและครูผู้สอน ต้องการที่จะพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียนให้มีสมรรถนะที่ดียิ่งขึ้น

2. สร้างรูปแบบและยืนยันรูปแบบ 1) โดยใช้การสอนแบบ Active Learning และการสอนด้วยการคิดเชิงออกแบบ 2) ยืนยันรูปแบบด้วย Delphi Technique ผลการวิเคราะห์ค่า IQR = 0 ทุกข้อ แสดงว่าผู้เชี่ยวชาญมีความคิดเห็นที่เป็นฉันทามติ และยืนยันความถูกต้องของรูปแบบด้วยโมเดลการวัด CFA

3. นำรูปแบบไปทดลองจัดการเรียนรู้กับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 และปีที่ 6 ของโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง จำนวน 157 คน วัดความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 และ ปีที่ 6 รวม 14 ด้าน ด้วยแบบทดสอบความคิดสร้างสรรค์ของ Jellen & Urban

4. ประเมินผลการใช้รูปแบบด้วยสถิติ LGM พบว่าหลังการใช้รูปแบบนักเรียน มีอัตราพัฒนาการด้านความคิดสร้างสรรค์ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .01 **ทั้ง 14 ด้าน

คำสำคัญ: การพัฒนารูปแบบ; การบริหารงานวิชาการ; ทักษะอาชีพ; ความคิดสร้างสรรค์

ACADEMIC ADMINISTRATION MODEL USING TO DEVELOP CREATIVITY AND BUILD CAREER SKILLS OF STUDENTS AT THANOM RATBAMRUNG SCHOOL, MUEANG DISTRICT, TAK PROVINCE

Phrapralard Phongsatorn Pramuankan, Chatchai Sirikulapan,
Khoy La-ongon

Abstract

The objectives of this research were : 1) Study the learning management conditions of Thanomrat Bamrung School. 2) Create an academic administration model, to develop creativity and build career skills of students at Thanomrat Bamrung School. 3) Experiment with the academic administration model, to develop Creativity and building career skills of students at Thanomrat Bamrung School 4) Evaluate the academic administration Model to develop creativity and build career skills of students at Thanomrat Bamrung School.

The research results found that:

1. Management conditions learned from analysis of necessary needs The maximum analysis value is In terms of learning management to develop career skills, I= 31, desired condition D=97 (I-D)/D= 0.680, indicating that administrators and teachers Want to develop students' career skills to have better competencies.

2. Create a model and confirm the model 1) using Active Learning teaching and teaching with design thinking 2) Confirm the model with Delphi Technique. The results of the analysis of IQR = 0 for all items show that the experts have opinions that consensus and confirm the validity of the model with a CFA measurement model.

3. Use the model to experiment with learning management with 157 students in Mathayom 4 and 6 of Thanomrat Bamrung School. The creativity of students in Mathayom 4 and 6 was measured in 14 areas as well. Jellen & Urban's Creativity Test

4. Evaluate the results of using the model with LGM statistics. It was found that after using the student model There is a rate of development in creativity. They are significantly different at .01 **all 14 aspects.

Keywords: model development; academic administration; career skills; creativity

บทนำ

การศึกษาเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ ถ้าหากคนมีคุณภาพแล้วย่อมส่งเสริมให้สังคมและประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้า การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ดังที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553 ได้กำหนดความมุ่งหมายของการศึกษาไว้ว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อมุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข รวมเป็นพลังสร้างสรรค์การพัฒนาประเทศได้อย่างยั่งยืน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542) จากแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 - 2579 ได้กำหนดวัตถุประสงค์ ในการจัดการศึกษาไว้ 4 ประการ คือ 1) เพื่อพัฒนาระบบและกระบวนการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ 2) เพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นพลเมืองดี มีคุณลักษณะและสมรรถนะ 3) เพื่อพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ และคุณธรรม จริยธรรม รู้รักสามัคคี และร่วมมือผนึกกำลังมุ่งสู่การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 4) เพื่อนำประเทศก้าวข้ามกับดักประเทศมีรายได้ปานกลาง และลดความเหลื่อมล้ำภายในประเทศให้ลดลง และเพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์และจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษา ดังนั้นการจัดการระบบการศึกษาไทยทุกระดับชั้น แผนการศึกษาแห่งชาติพ.ศ. 2560-2579 ยุทธศาสตร์ในแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 12 มีทั้งหมด 6 ยุทธศาสตร์โดยในยุทธศาสตร์ที่ 2 การผลิตและพัฒนากำลังคน การวิจัยและนวัตกรรมเพื่อสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาศักยภาพคนทุกช่วงวัย และการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์ที่ 6 การพัฒนาประสิทธิภาพของระบบบริหารจัดการศึกษา แผนการศึกษาชาติ โดยเฉพาะยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาศักยภาพคนทุกช่วงวัย และการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ (แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2560-2579: 101-102) ทักษะเพื่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 มีสาระวิชาที่มีความสำคัญ แต่ไม่เพียงพอสำหรับการเรียนรู้เพื่อมีชีวิตในโลกยุคศตวรรษที่ 21 ปัจจุบันการเรียนรู้สาระวิชา (content หรือ subject matter) ควรเป็นการเรียนจากการค้นคว้าเองของศิษย์ โดย ครูช่วยแนะนำ และช่วยออกแบบกิจกรรมที่ช่วยให้นักเรียนแต่ละคนสามารถประเมินความก้าวหน้าของการเรียนรู้ของตนเองได้ ซึ่งกรอบแนวคิด “ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21” มีองค์ประกอบหลัก 2 ส่วนที่มุ่งเน้นการผสมผสาน ความรู้วิชาการซึ่งเป็นวิชาแกนบวกกับทักษะสำคัญ ที่ผู้เรียนต้องพัฒนา 3 หมวดหลัก คือ ทักษะชีวิตและการทำงาน(Life and Career Skills) ทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี (Information, Media and Technology Skills) และทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม (Learning and Innovation Skills) (วิจารณ์ พานิช, 2555: 16-21)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดมาตรฐานการศึกษา ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2561 ลงวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ.2561 มีจำนวน 3 มาตรฐาน ได้แก่มาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน 1.1 ผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการของผู้เรียน 1.2 คุณลักษณะที่พึงประสงค์มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ มาตรฐานที่ 3 กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ในด้านที่ 1 มาตรฐาน

คุณภาพผู้เรียน ด้านผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการของผู้เรียน ข้อที่ 2 มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ คิดอย่างมีวิจารณญาณ อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และแก้ปัญหา ข้อที่ 3 มีความสามารถในการสร้างนวัตกรรม (มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2561)

โรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง เป็นสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก กระทรวงศึกษาธิการ จัดการเรียนการสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – มัธยมศึกษาปีที่ 6 นักเรียนส่วนใหญ่เป็นพหุชาติพันธุ์ ที่ขาดโอกาสทางการศึกษา มีแนวทางในการพัฒนาสถานศึกษา โดยใช้การบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participative Management) ตามโครงสร้างการบริหารงาน 4 ฝ่าย และพัฒนาสถานศึกษาโดยใช้วิสัยทัศน์ของโรงเรียน วิสัยทัศน์"เป็นโรงเรียนชั้นนำด้านกีฬา มีทักษะอาชีพที่หลากหลาย หารายได้ด้วยตัวเอง ไม่เป็นภาระสังคม"

ผู้วิจัยได้ทราบถึงปัญหาและความต้องการในการพัฒนานักเรียนจากครูผู้สอน พบว่าจากสภาพบริบทของโรงเรียนนักเรียนส่วนใหญ่เป็นพหุชาติพันธุ์ ที่จบการศึกษาภาคบังคับแล้วมุ่งที่จะทำงานเพื่อหาเงินเลี้ยงชีพไม่ได้มุ่งที่จะศึกษาต่อหากมีโอกาสได้ศึกษาต่อก็จะมุ่งไปเรียนสายอาชีพหรืออาชีวศึกษา จึงเห็นว่าการปรับการเรียนการสอนที่จะสามารถตอบสนองความต้องการของผู้เรียนคือการสอนทักษะอาชีพให้ผู้เรียนเพื่อเตรียมความพร้อมของนักเรียนให้พร้อมเพื่อจะสามารถไปประกอบอาชีพหารายได้ระหว่างเรียน หรือไปศึกษาต่อด้านสายอาชีพ พบว่ากระบวนการเรียนการสอน ในรายวิชากิจกรรมเลือก 1 วัน ใน1 สัปดาห์ จะสามารถทำให้โรงเรียนสามารถดำเนินกิจกรรมการสอนเสริมด้านอาชีพให้นักเรียนได้อย่างหลากหลายตามความต้องการ โดยได้รับความร่วมมือจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิทยาลัยการอาชีวศึกษาและองค์กรต่างๆ

จากสภาพปัญหาดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าหากสถานศึกษายังไม่มีกระบวนการปรับวิธีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ผู้เรียนมีทักษะอาชีพ ทักษะกระบวนการคิดที่เป็นระบบ โดยเฉพาะความคิดสร้างสรรค์จะส่งผลทำให้นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4 และมัธยมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งจะสำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2567 และปีการศึกษาต่อๆไป ทำให้การเรียนรู้ในสายอาชีพจะขาดทักษะพื้นฐานที่ดีในการเรียนสายอาชีพ รวมทั้งในการการพัฒนาประเทศที่มีเป้าหมายในการก้าวข้ามประเทศที่มีรายได้ปานกลางเป็นประเทศที่พัฒนาและมีรายได้สูงอย่างยั่งยืนตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี สอดคล้องกับแนวคิดเชิงการออกแบบ (Design Thinking) ของ Stand ford d. school ซึ่ง Brown (เตชินี ทิมเจริญ และคณะ, 2565: 1-12) 1. ผลการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัย โดยใช้การทบทวนวรรณกรรม แบบวิเคราะห์เอกสารและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ พบว่า 1.1 ผลการสังเคราะห์กระบวนการคิดเชิงออกแบบที่สามารถพัฒนาทักษะการคิดเชิงนวัตกรรมของนักเรียนอาชีวศึกษาเชียงใหม่มี 6 ขั้นตอน โดยมีรายละเอียดดังนี้ 1) ขั้นทำความเข้าใจเป้าหมายอย่างลึกซึ้ง (Empathy) เป็นขั้นแรกของกระบวน การคิดเชิงออกแบบ ในขั้นนี้ผู้เรียนควรได้เลือกศึกษาหัวข้อที่ตนเองสนใจ เพื่อเป็นการกระตุ้นความสนใจและสร้างแรงบันดาลใจของผู้เรียน 2) ขั้นความต้องการเป็นขั้นที่นักเรียนต้องตีความความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลเพื่อสร้างสรรค์ความคิดใหม่ที่หลากหลาย โดยใช้ข้อมูลจากขั้น Empathy เพื่อให้เข้าใจความต้องการของเป้าหมายในเชิงลึก 3) ขั้นกรอบความคิด (Ideation)กรอบความคิดคือเป้าหมายและวิธีการดำเนินงานเป็นขั้นกำหนดเป้าหมายให้

ชัดเจนโดยใช้การคิดเชิงระบบ ให้ทีมสามารถตั้งเป้าหมายที่เป็นไปได้จากการคิดแบบองค์รวม 4) ขั้นสร้างต้นแบบ (Prototype)เป็นขั้นตอนที่สร้างแนวคิดจากนามธรรมให้เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน ด้วยการจำลองแบบหรือสร้างต้นแบบอย่างรวดเร็ว เช่น การเขียนสตอรี่บอร์ดการเขียนผังความคิด 5. ขั้นการทดลอง (Test) เป็นขั้นที่นำต้นแบบอย่างง่ายที่สร้างขึ้นไปทดลองกับเป้าหมาย หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นการทดสอบกับบริบทจริงหรืออาจทำการทดสอบในบริบทที่เสมือนจริงก็ได้เพื่อทำให้ทราบประสิทธิภาพของต้นแบบในการแก้ปัญหาหรือตอบสนองต่อประเด็นที่ตั้งไว้ รวมทั้งเป็นการหาแนวทางการพัฒนาต้นแบบให้ดีขึ้น 6) ขั้นสะท้อนการออกแบบ(Reflect-design) ขั้นสะท้อนการออกแบบเป็นขั้นที่นักเรียนจะได้สะท้อนกระบวนการทำงานของตนและทีม รวมทั้งสะท้อนต้นแบบที่ได้ทำการทดลอง ว่าสามารถนำไปใช้ได้จริงหรือจะต้องนำไปปรับปรุงและพัฒนา

ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 จนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 6 เพื่อใช้เป็นแนวทางในแก้ไขปัญหาในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง โดยได้ดำเนินงานติดตามและตรวจสอบคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนจากการประเมินคุณภาพภายในและคุณภาพภายนอก ปีพ.ศ.2564-2565 มีข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาว่า “นักเรียนขาดทักษะกระบวนการคิด โดยเฉพาะด้านความคิดสร้างสรรค์อยู่ในระดับพอใช้ “ จึงต้องแก้ไขปัญหาอย่างเร่งด่วน ซึ่งสอดคล้องกับผลการประเมินภายนอกเมื่อวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ.2565 โดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพ (รายงานการประเมินคุณภาพภายนอก, 2565: 3)

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยต้องพัฒนาแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยการเริ่มอบรมให้ความรู้พัฒนาครูผู้สอนให้มีทักษะการสอนให้เกิดกระบวนการคิด และปลูกฝังทักษะด้านความคิดสร้างสรรค์ให้กับนักเรียนตั้งแต่ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 6 จะเป็นพื้นฐานสำหรับการเรียนรู้ในอนาคต เพื่อพัฒนานักเรียนตั้งแต่ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 6 ให้มีทักษะด้านความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งสอดคล้องกับการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะแห่งอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการบริหารงานวิชาการ ของโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก

2. เพื่อสร้างรูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก

3. เพื่อทดลองใช้รูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก

4. เพื่อประเมินประสิทธิภาพ รูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยและพัฒนา R&D โดยผู้วิจัยศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหาโดยการศึกษาเอกสารและผลการประเมินตนเอง (SAR) มาสร้างแบบแบบสอบถามความต้องการจำเป็น โดยใช้ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 6 ของโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก โดยการกำหนด Effect size จำนวน 157 คน ในปีการศึกษา 2565 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 6 ของโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน 135 คน โดยการกำหนด Effect size สูตรดัชนีความต้องการจำเป็น (PNI) Modified Priority Needs Index (สุวิมล ว่องวาณิช, 2550) เพื่อศึกษาหาความต้องการของบุคลากรและคณะครู โดยใช้แบบสอบถามสภาพปัญหาและความต้องการของคณะครูและบุคลากรของโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง จากนั้นนำเครื่องมือหาค่าความสอดคล้องของเนื้อหาส่งให้ผู้เชี่ยวชาญ ได้ตรวจสอบหาค่า IOC (พิศิษฐ ตัณฑวณิช และพนา จินดาศรี, 2561) ซึ่งมีค่าเฉลี่ยที่ยอมรับได้คือ ค่าเฉลี่ย 0.65 – 1.00 นำเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยไปหาค่าความเชื่อมั่น ด้วยค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficient) ตามวิธีการของครอนบาค Cronbach, Lee J. (1990). และมีการยืนยันรูปแบบการบริหารงานวิชาการด้วยเทคนิค MINE Model เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และสร้างทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง ด้วยเทคนิคเดลฟาย (Delphi Technique) (น้ำผึ้ง มีศีล, 2559) โดยกำหนดให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 21 ท่าน ตอบแบบสอบถาม 3 รอบ รอบที่1 เป็นแบบสอบถามแบบปลายเปิด โดยผู้วิจัยส่งคำถามครั้งที่ 1 ด้วยจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (Google From) เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญได้ตอบกลับมาแล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูล และจัดทำแบบสอบถามแบบ Rating Scale เพื่อสอบถาม ในรอบที่ 2 และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยสถิติ Medium (ค่ามัธยฐาน) IR (Inter Quartiles) หากมีข้อคำถามที่ยังไม่เป็นฉันทามติ ผู้วิจัยจะส่งแบบสอบถามไปในรอบที่ 3 สำหรับผู้เชี่ยวชาญที่มีความเห็นแตกต่างเพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญที่มีความคิดเห็นแตกต่างได้ทบทวนเพื่อแก้ไขคำตอบที่ถูกต้อง ขั้นทดสอบประสิทธิภาพรูปแบบ (Tryout) กับโรงเรียนนาโบสถ์พิทยาคม อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก ที่มีบริบทใกล้เคียงกับโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุงด้วยเทคนิค E1,E2, การทดสอบประสิทธิภาพนวัตกรรม ตามเกณฑ์, 80/80 ได้ = 87.53/88.64 สูงกว่าเกณฑ์ เพื่อยืนยันรูปแบบการบริหารงานวิชาการด้วยเทคนิค MINE Model เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และสร้างทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง และยืนยันรูปแบบด้วยสถิติโมเดลการวัด CFA (Confirmatory Factor Analysis)ก่อนดำเนินการทดลองและวิเคราะห์ผลการทดลองเพื่อทดสอบประสิทธิภาพของรูปแบบ

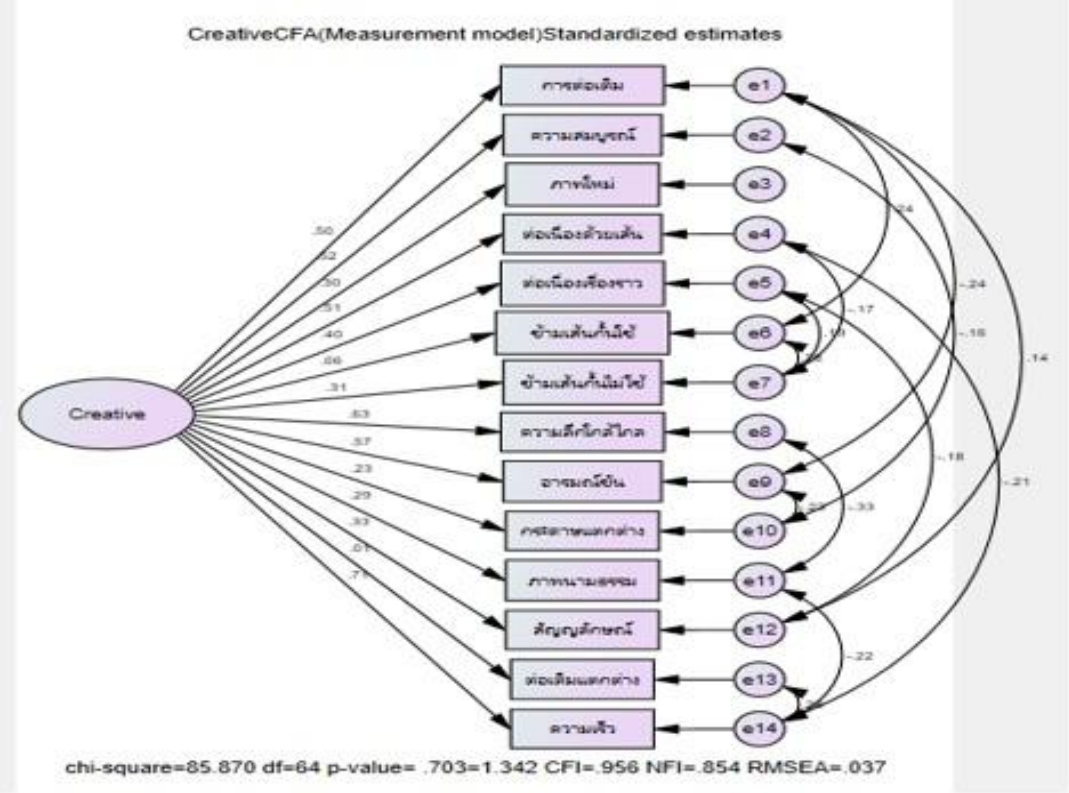

ภาพที่ 1 โมเดลด้วยการวัด CFA.(Confirmatory Factor Analysis) เพื่อยืนยันว่ารูปแบบถูกต้องตามหลักการแนวคิด ทฤษฎี สามารถนำไปใช้ในการทดลองได้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการทดลอง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 6 ของโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก โดยการกำหนด Effect size จำนวน 157คน ในปีการศึกษา 2565

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 6 ของโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน 135 คน โดยการกำหนด Effect size โดยใช้การทดสอบ Chi-square test Goodness of fit test โดยการกำหนด Effect size 0.3, ค่า α err prop = .05 power = .95 , DF 5, จากการวิเคราะห์ด้วยโปรแกรม G*power สามารถกำหนดกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 100 คน แสดงค่าดังตารางกราฟการวิเคราะห์ (Faul, F.,Erdfelder, E., Buchner, A., & Lang, A.-G (2009) 1149-1160.)

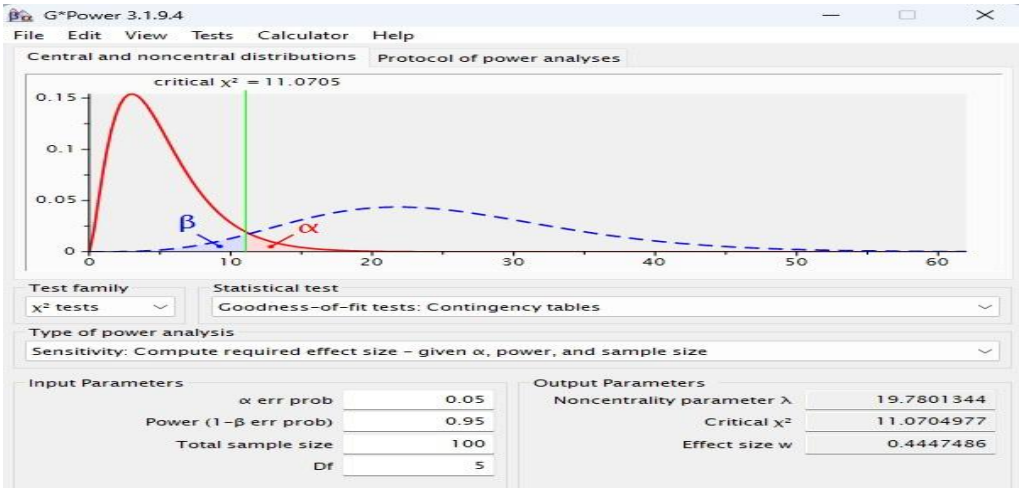

ภาพที่ 2 กราฟการวิเคราะห์

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารงานวิชาการด้วยเทคนิค MINE Model เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และสร้างทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยได้ตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

1) ผลการศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการบริหารงานวิชาการ ของครูและบุคลากรโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก จากการวิเคราะห์ศึกษาความต้องการ ค่าการวิเคราะห์สูงสุดคือ ด้านการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะอาชีพ (PNI) =(I-D)/D สภาพที่เป็นจริง I= 33 สภาพที่ต้องการ D=97 (I-D)/D= 0.68

2) ผลการสร้างรูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก ประกอบด้วย 1) ขั้นศึกษาเอกสาร M (Management) การบริหารจัดการใช้หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม Participation I (Imagination and active learning) การส่งเสริมจินตนาการและการเรียนรู้แบบเชิงรุก ทฤษฎีผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยตนเอง Constructionism และกระบวนการออกแบบนวัตกรรม Design Thinking N (Nice supervision & PLC) กระบวนการนิเทศภายในที่ดี ใช้การนิเทศแบบกัลยาณมิตรและ PLC E (Evaluation and development) การประเมินและพัฒนาใช้แบบประเมินความคิดสร้างสรรค์ด้วยทฤษฎีของ Jellen & Urban และวิจัยชั้นเรียน Classroom Action Research การยืนยันรูปแบบ โดยมีผู้เชี่ยวชาญจำนวน 21 คน ด้วย Delphi Technique และใช้สถิติ IQR และ Medium ผลการวิเคราะห์ค่า IQR = 0 ทุกข้อ แสดงว่าผู้เชี่ยวชาญมีความคิดเห็นที่เป็นฉันทามติ (Consensus) และยืนยันว่ารูปแบบมีความถูกต้องสามารถนำไปใช้ในการทดลองได้ 3) ขั้นทดสอบประสิทธิภาพรูปแบบ (Tryout) กับโรงเรียนนาโบสถ์พิทยาคม อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก ที่มีบริบทใกล้เคียงกับ

โรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุงด้วยเทคนิค E1, E2, การทดสอบประสิทธิภาพนวัตกรรม ตามเกณฑ์, 80/80 ได้ = 87.53/88.64 สูงกว่าเกณฑ์

3) การทดลองใช้รูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก มาจัดอบรมพัฒนาครูผู้สอน ซึ่งผู้วิจัยได้จัดอบรมพัฒนาครูผู้สอน จำนวน 20 คน ผลการประเมินก่อนและหลังการอบรมผลการประเมินในภาพรวมค่าเฉลี่ย $\bar{x}$=.3.51 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน SD.= 1.29 P-value = .05* แสดงว่าครูผู้เข้ารับการอบรม หลังการอบรมมีพัฒนาการสามารถนำความรู้เรื่องรูปแบบการบริหารงานวิชาการ MINE Model ไปจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่ผู้เรียนได้

4) ผลการประเมินรูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก และให้ครูผู้สอนนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้กับนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 6 ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน 135 คน โดยการกำหนด Effect size 0.3, ค่า α err prop = .05 power = .95 , DF 5, จากการวิเคราะห์ด้วยโปรแกรม G*power ผลการใช้รูปแบบการบริหารงานวิชาการด้วยเทคนิค MINE Model เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และสร้างทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง โดยวัดประสิทธิภาพและ วิเคราะห์ผลการทดลองในภาพรวม ด้วยการใช้สถิติโค้งพัฒนาการ LGM (Latent Growth Curve Model) (สุขุม มูลเมือง, 2559)

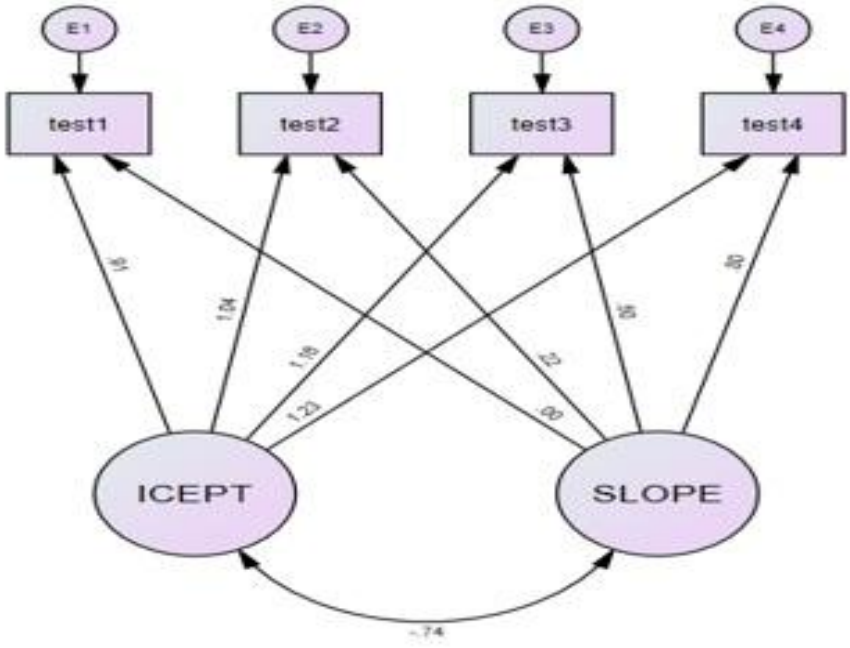

ภาพที่ 3 ผลการวิเคราะห์อัตราพัฒนาการความคิดสร้างสรรค์โดยภาพรวม
นักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง

พบว่าความคิดสร้างสรรค์ 14 ด้าน ในภาพรวมของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง มีอิทธิพลคงที่ (Fix effects) ค่าประมาณค่าเท่ากับ Intercept 3.31 และมีนัยสำคัญทางสถิติ (p=.000) 3.31 ค่าเฉลี่ยของ อิทธิพลสุ่ม (Random effects) เท่ากับ .788 มีนัยสำคัญทางสถิติ (p=.000) ความแปรปรวนของ Intercept มีค่าเท่ากับ .318 มีนัยสำคัญทางสถิติ (p=.000) แสดงว่าอัตราพัฒนาการความคิดสร้างสรรค์ในภาพรวมของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง เมื่อเริ่มต้นที่จุดเวลาที่ 1 มีความสัมพันธ์ในทางลบกับอัตราพัฒนาการความคิดสร้างสรรค์ ที่มีคะแนนพัฒนาการมากเมื่อเริ่มต้นจะมีแนวโน้มมีคะแนนพัฒนาการน้อยลง

ผลการประเมินและพัฒนารูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก พบว่าหลังการทดลองใช้รูปแบบการบริหารวิชาการ นักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง มีพัฒนาการด้านความคิดสร้างสรรค์แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่.01 ** แสดงว่ารูปแบบการบริหารงานวิชาการด้วยเทคนิค MINE Model เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และสร้างทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง มีประสิทธิภาพสามารถพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุงได้ ซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐานการวิจัยข้อที่ 1 และประเมินความพึงพอใจของครูและครูผู้สอน หลังการใช้รูปแบบอยู่ในระดับมากที่สุดค่าเฉลี่ย $\bar{X}$=.4.51 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน SD. = 1.380 ซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐานการวิจัยข้อที่ 2

ผลการแข่งขันด้านทักษะอาชีพที่ได้เหรียญทอง 10 เหรียญทอง 1. การแข่งขันเครื่องบินพลังยางประเภทบินนาน 3 มิติ (3D) 2. การออกแบบสิ่งของเครื่องใช้ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ 3. การแข่งขันเรียงร้อยถ้อยความ(เรียงความ) 4. การแข่งขันต่อสมการคณิตศาสตร์ 5. การแข่งขันร้องเพลงไทยลูกทุ่ง 6. การแข่งขันร้องเพลงสากล 7. การแข่งขันเขียนภาพจิตรกรรมไทยสีเอกรงค์ 8. การแข่งขันจัดสวนแก้ว 9. การแข่งขันเต้นประกอบเพลงต้านยาเสพติด 10. การประกวดทำหนังสือเล่มเล็ก

อภิปรายผลการวิจัย

จากการสรุปผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงขอนำมาอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังต่อไปนี้

1. ผลการศึกษาสภาพและความต้องการจำเป็นในการแก้ไขปัญหาและพัฒนางานวิชาการของครูโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ ดัชนีชี้ความต้องการจำเป็น (PNI) Modified Priority Needs มีความต้องการในการแก้ไขและพัฒนางานวิชาการของครูและบุคลากรโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง มีค่าการวิเคราะห์สูงสุด คือด้านการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียนค่า (PNI) =(I-D)/D สภาพที่เป็นจริง I= 33 สภาพที่ต้องการ D=99 (I-D)/D= 0.667 ซึ่งสอดคล้องกับ (สมโภชน์ พูลเขตกิจ,2563) ได้ศึกษาการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ ที่สร้างขึ้นมีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ที่กำหนด มีทักษะด้านการสร้างสรรค์และนวัตกรรมหลังจากการเรียนอยู่ในระดับมาก

2. ผลการสร้างรูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก ผลการวิจัยพบว่า จากการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคเดลฟาย (Delphi Technic) ค่าสถิติวิเคราะห์ภาพรวมค่าพิสัยระหว่าง ควอไทล์ IQR (interquartile range) มีค่าเท่ากับ 0 ทุกข้อ ผู้เชี่ยวชาญ มีความคิดเห็นที่เป็นฉันทามติ (Consensus) และยืนยันว่ารูปแบบการบริหารงานวิชาการด้วยเทคนิค MINE Model เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และสร้างทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง มีความถูกต้องในด้านหลักการ แนวคิด ทฤษฎีสามารถนำไปใช้ ในการทดลองได้สอดคล้องกับผลการวิจัยของ (ศรันยู หมื่นเดช, 2560) ได้ศึกษาการพัฒนารูปแบบการสอนแบบโครงงานร่วมกับสื่อสังคมเพื่อส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ พบว่า รูปแบบที่พัฒนาขึ้น ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่องค์ประกอบที่ 1) ที่มาของรูปแบบ องค์ประกอบที่ 2) เป้าหมายของรูปแบบ องค์ประกอบที่ 3) กระบวนการจัดการเรียนรู้ของรูปแบบ องค์ประกอบที่ 4) การนำรูปแบบไปใช้ และองค์ประกอบที่ 5) ผลที่เกิดต่อผู้เรียน โดยในการจัดการเรียนการสอนมีกระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วย6ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมความพร้อม ขั้นตอนที่ 2 เลือกปัญหาที่จะศึกษาขั้นตอนที่ 3 วางแผนการทำโครงงาน ขั้นตอนที่ 4 กำหนดวิธีการดำเนินงาน ขั้นตอนที่ 5 กำหนดวิธีการสร้างสรรค์ชิ้นงาน ขั้นตอนที่ 6 ศึกษาหลักการและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง นักเรียนมีความพึงพอใจต่อการเรียนโดยใช้ชุดกิจกรรมโครงงานร่วมกับสื่อสังคม โดยรวมอยู่ในระดับมาก

3. ผลการเพื่อทดลองใช้รูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก โดยใช้เครื่องมือวัดความคิดสร้างสรรค์ของ Jellen & Urban(1989) ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก วิเคราะห์กลุ่มตัวอย่างด้วยโปรแกรม G*power ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 100 คน ใช้สถิติในการทดสอบสมมติฐาน ด้วยสถิติโค้งพัฒนาการ LGM (Latent Growth Curve Model พบว่า อัตราพัฒนาการด้านความคิดสร้างสรรค์ของกลุ่มในภาพรวม มีอัตราเพิ่มขึ้นทุกเดือน มีค่า= .788 ในส่วนอิทธิพลสุ่ม (Random effects) พบว่าค่าความแปรปรวนของ Intercept มีค่า= .318 และมีนัยสำคัญทางสถิติ (p=.01**) เมื่อเริ่มต้นนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุงมีความคิดสร้างสรรค์แตกต่างกัน ส่วนความแปรปรวนของ Slop มีค่า= .133 และมีนัยสำคัญทางสถิติ (p=.000) แสดงว่าอัตราพัฒนาการความคิดสร้างสรรค์ ในภาพรวมของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุงในช่วงเวลา 4 เดือนมีอัตราพัฒนาการแตกต่างกันค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่าง Intercept กับ Slop มีค่า-.152 และมีนัยสำคัญทางสถิติ (p=.01)** พัฒนาการด้านความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง เมื่อเริ่มต้นที่จุดเวลาที่ 1 มีความสัมพันธ์ในทางลบกับอัตราพัฒนาการความคิดสร้างสรรค์ หมายความว่า นักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง ที่มีพัฒนาการน้อยเมื่อเริ่มต้นจะมีแนวโน้มมีคะแนนพัฒนาการสูงขึ้น นักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง ที่มีคะแนนพัฒนาการมากเมื่อเริ่มต้นจะมีแนวโน้มมีคะแนนพัฒนาการน้อยลง สอดคล้องกับวิจัยของ (พิพัฒน์พงศ์ จิตต์เทพ และคณะ, 2564) ได้ศึกษาการพัฒนาความสามารถการสร้างสรรค์นวัตกรรมทางสังคมในสาระภูมิศาสตร์ ด้วยกระบวนการจัดการเรียนรู้การคิดเชิง

ออกแบบของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 พบว่า 1) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในสาระภูมิศาสตร์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 หลังการจัดการเรียนรู้ด้วยกระบวนการจัดการเรียนรู้การคิดเชิงออกแบบ สูงกว่าเกณฑ์ร้อยละ 70 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 2) ความสามารถในการสร้างสรรค์นวัตกรรมทางสังคมหลังการจัดการเรียนรู้ด้วยกระบวนการจัดการเรียนรู้การคิดเชิงออกแบบ อยู่ในระดับดี 3) กระบวนการคิดเชิงออกแบบหลังการจัดการเรียนรู้ด้วยกระบวนการจัดการเรียนรู้การคิดเชิงออกแบบ อยู่ในระดับดีในช่วงเวลาเดียวกัน นักเรียน นักศึกษา ที่มีพัฒนาการมากเมื่อเริ่มต้นจะมีแนวโน้มมีคะแนนพัฒนาการน้อยลงในช่วงเวลาต่อมา อันเป็นผลมาจากกระบวนจัดการเรียนรู้ ไม่ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาทักษะความคิดสร้างสรรค์ให้นักเรียน นักศึกษาที่มีทักษะด้านความคิดสร้างสรรค์ในระดับสูงอยู่แล้วให้สูงขึ้นได้ ครูผู้สอนจึงต้องออกแบบนวัตกรรม เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมความกล้าแสดงความคิดนำเสนอผลงาน ฝึกให้นักเรียน นักศึกษา วางแผนการทำงานใช้คำถามกระตุ้นให้นักเรียน นักศึกษา เกิดความคิดสร้างสรรค์ให้สามารถพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง พบว่านักเรียนมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย= 4.51, S.D. = 0.45)

4. ผลการเพื่อสรุปผลการประเมินรูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก ผลการวิจัยพบว่า หลังการใช้รูปแบบการบริหารงานวิชาการด้วยเทคนิค MINE Model เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และสร้างทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์ หลังการทดลองแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .01 ** ด้วยเทคนิค MINE Model เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และสร้างทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง มีประสิทธิภาพสามารถพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐานการวิจัยข้อที่ 1 และผลการประเมินความพึงพอใจของครูผู้สอน หลังการใช้รูปแบบการบริหารงานวิชาการด้วยเทคนิค MINE Model เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และสร้างทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง ครูผู้สอนมีความพึงพอใจในระดับมาก ค่าเฉลี่ย $\bar{X}$=.4.40 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน SD. = 1.19 ซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐานการวิจัยข้อที่ 2 สอดคล้องกับวิจัยของ (อภิชาติ เนินพรหม, 2559) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้าง ความสามารถทางการคิดสร้างสรรค์สำหรับผู้เรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ ประเภทวิชาช่างอุตสาหกรรม พบว่า รูปแบบกระบวนการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างความสามารถทางการคิดสร้างสรรค์ สำหรับผู้เรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ ประเภทวิชาช่างอุตสาหกรรม ประกอบด้วยกระบวนการเรียนการสอนสำคัญ 4 ขั้นตอน คือ ขั้นสร้างการรับรู้ (Perception) ขั้นประมวลผล (Processing) ขั้นประยุกต์ใช้ (Applying) และขั้นประเมินผล (Evaluation) ผลการใช้รูปแบบมีมิติด้านการคิด โดยผู้เรียนมีคะแนนความสามารถทางการคิดสร้างสรรค์หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ .05 มิติด้านจิตใจและบุคลิกภาพภาพรวมอยู่ในระดับดี โดยมีอัตราพัฒนาการเฉลี่ย .23 ต่อครั้งของการวัดและมิติด้านผลงานสร้างสรรค์อยู่ในระดับค่อนข้างมาก และผลการเปรียบเทียบผู้เรียนกลุ่มทดลองมีคะแนนความสามารถทางการคิดสร้างสรรค์สูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่จากการพัฒนารูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และสร้างทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง มีประสิทธิภาพคือสามารถพัฒนาทักษะด้านความคิดสร้างสรรค์จากการจัดการเรียนการสอนของครูให้มีประสิทธิภาพ ครูสามารถออกแบบการจัดการเรียนการสอนพัฒนาผู้เรียนให้ มีกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบมีความคิดสร้างสรรค์สามารถแก้ปัญหาได้อย่างสร้างสรรค์ตามเป้าหมายของหลักสูตรสถานศึกษา

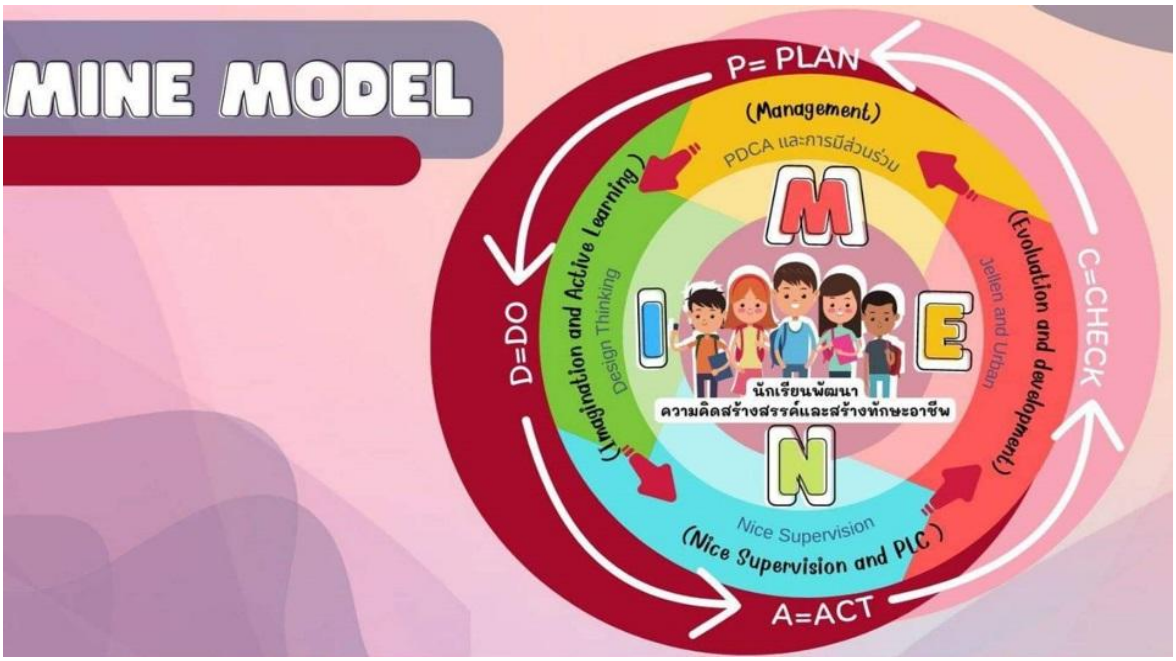

ภาพที่ 4 รูปแบบการบริหารงานวิชาการด้วยเทคนิค MINE Model เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และสร้างทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก

สรุปและข้อเสนอแนะ

รูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดตาก ผลการวิจัยพบว่า หลังการใช้รูปแบบการบริหารงานวิชาการด้วยเทคนิค MINE Model เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และสร้างทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์มีประสิทธิภาพคือสามารถพัฒนาทักษะด้านความคิดสร้างสรรค์จากการจัดการเรียนการสอนของครูให้มีประสิทธิภาพ ครูสามารถออกแบบการจัดการเรียนการสอนพัฒนาผู้เรียนให้ มีกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบมีความคิดสร้างสรรค์สามารถแก้ปัญหาได้อย่างสร้างสรรค์ตามเป้าหมายของหลักสูตรของสถานศึกษามีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1.รูปแบบการบริหารงานวิชาการด้วยเทคนิค MINE Model เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และสร้างทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์สามารถพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียน ที่สำคัญ คือ สามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้กับโรงเรียนหรือสถานศึกษาอื่นๆโดยควรให้ความสำคัญกับครูที่มีความสนใจที่ต้องการจะพัฒนาตนเองในด้านการจัดการเรียนการสอนที่จะให้เกิดความคิดสร้างสรรค์

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และสร้างทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์หลังการทดลองสามารถพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทั้ง 14 ด้าน ของครูและผู้ดูแลเด็กได้ตามเกณฑ์การวัดทั้ง 14 ด้านของ Jellen & Urban ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการดังนี้

1.1 โรงเรียนควรนำเสนอรูปแบบให้กับโรงเรียนที่มีบริบทและการจัดการเรียนการสอนเหมือนกันไปดำเนินการจัดอบรมให้ความรู้แก่คณะครูที่ยังไม่ได้รับการอบรมเพื่อที่จะได้พัฒนาครูทุกคนให้มีความรู้และทักษะด้านการจัดการเรียนการสอนให้เกิดความคิดสร้างสรรค์แก่นักเรียนของตนเอง

1.2 การเผยแผ่รูปแบบการจัดการเรียนการสอนนี้ให้แก่โรงเรียนอื่นๆเพื่อที่จะนำไปพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของตนเอง ได้อย่างทั่วถึงเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานต่อไป

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. การวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยประเด็นเกี่ยวกับ การนำรูปแบบการบริหารงานวิชาการด้วยเทคนิค MINE Model เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และสร้างทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนถนอมราษฎร์ไปดำเนินการศึกษาวิจัยด้านจัดการเรียนการสอน ในช่วงชั้นระดับที่สูงขึ้นต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2553*. ราชกิจจานุเบกษา. กรุงเทพฯ : คุรุสภา.

เตชินี ทิมเจริญ, จิราภรณ์ วรรณไพศาล, และ ประเสริฐ รุปวิจิตร์. (2565). การพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ฐานการคิดเชิงออกแบบเพื่อส่งเสริมทักษะการคิดเชิงนวัตกรรมของนักเรียนในวิทยาลัยอาชีวศึกษาเชียงใหม่. *วารสารวิชาการธรรมทัศน์*, 22(3), 1–12.

น้ำผึ้ง มีศิล. (2559). การวิจัยด้วยเทคนิคเดลฟาย: การหลีกเลี่ยงมโนทัศน์ที่ไม่ถูกต้อง. *Veridian E-Journal, Silpakorn University (ฉบับภาษาไทย มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ)*, 9(1), 1256–1267.

พิพัฒน์พงศ์ จิตต์เทพ, มนัสนันท์ น้ำสมบูรณ์, เพ็ญพนอ พ่วงแพ, และวิสูตร โพธิ์เงิน. (2564). การพัฒนาความสามารถการสร้างสรรค์นวัตกรรมทางสังคมในสาระภูมิศาสตร์ ด้วยกระบวนการจัดการเรียนรู้

การคิดเชิงออกแบบ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 6(10), 78–93.

พิมพ์พรรณ แก้วโต และ อธิพัชร์ วิจิตสถิตรัตน์. (2564). *การพัฒนาชุดกิจกรรมศิลปะเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะทางศิลปะ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6* (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

พิศิษฐ ตัณฑวณิช และพนา จินดาศรี. (2561). ความหมายที่แท้จริงของค่า IOC. *วารสารการวัดผลการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 24 (2), 3–12

วิจารณ์ พานิช. (2555). *วิถีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ 21*.กรุงเทพฯ : มูลนิธิสดศรี- สฤษดิ์วงศ์.

ศรัณยู หมื่นเดช, และ รุจโรจน์ แก้วอุไร. (2563). การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนแบบโครงงานร่วมกับสื่อสังคมเพื่อส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 22(2), 182–192.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579*. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2561). *มาตรฐานการศึกษาชาติ พศ. 2562*. กรุงเทพฯ: บริษัท21 เซ็นจูรี่ จำกัด.

สุขุม มูลเมือง. (2559). *เทคนิคการวิเคราะห์สถิติขั้นสูงโมเดลสมการโครงสร้างการประยุกต์ใช้โปรแกรม Amos และ Mplus*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุวิมล ว่องวาณิช. (2550). *การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมโภชน์ พูลเขตกิจ. (2563). *การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดเชิงออกแบบเพื่อเสริมสร้างทักษะด้านการสร้างสรรค์และนวัตกรรม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6* (การค้นคว้าอิสระศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยนเรศวร.

อภิชาติ เนินพรหม. (2559). *การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างความสามารถทางการคิดสร้างสรรค์สำหรับผู้เรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ ประเภทวิชาช่างอุตสาหกรรม* (ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา.

Cronbach, L. J. (1990). *Essentials of psychological testing* (5th ed.). New York : Harper Collins Publishers.

Faul, F., Erdfelder, E., Buchner, A., & Lang, A.-G. (2009). Statistical power analyses using G*Power 3.1: Tests for correlation and regression analyses. *Behavior Research Methods*, 41, 1149-1160.

Jellen, H.G. &Urban, K.K. (1989). Assessing Creative Potential World-wide: The First cross – cultural Application of the Test for Creative Thinking-drawing Production (TCT-DP). *Gifted Education International*, 6(2), 78 155.

คุณภาพการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ

PUBLIC SERVICE QUALITY OF SAMUT PRAKAN PROVINCIAL ADMINISTRATIVE ORGANIZATION

ธนะพัฒน์ วิริต[1], สถิตย์ นิยมญาติ[2], กมลพร กัลยาณมิตร[3] และทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช[4]

Tanapat Virit[1], Satit Niyomyaht[2], Kamolporn Kalyanamitra[3], and Tassanee Lakkanapichonchat[4]

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี, ประเทศไทย[1-4]

Faculty of Political Science, Bangkokthonburi University, Thailand.

Email: Pao7000@gmail.com

Received 14 October 2025; Revised 4 December 2025; Accepted 8 December 2025

****

คุณภาพการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ

ธนะพัฒน์ วิริต
สถิตย์ นิยมญาติ
กมลพร กัลยาณมิตร
ทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาคุณภาพการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ 2) วิเคราะห์สภาพปัญหาและอุปสรรคในการให้บริการ และ 3) เสนอแนวทางพัฒนาคุณภาพบริการสาธารณะ การวิจัยเป็นแบบเชิงคุณภาพ โดยใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 22 คน ได้แก่ ผู้บริหารระดับสูง 5 คน เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติ 5 คน นักวิชาการสาขารัฐศาสตร์ 2 คน ผู้นำชุมชน 5 คน และประชาชนในพื้นที่ 5 คน เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีสรุปเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) คุณภาพการให้บริการสาธารณะมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยด้านโครงสร้างพื้นฐานมุ่งปรับปรุงถนนและระบบระบายน้ำ ด้านคุณภาพชีวิตขยายบริการด้านสาธารณสุขและการศึกษา แม้ยังพบความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงบริการ ด้านการจัดระเบียบชุมชนเน้นสร้างความปลอดภัยผ่านการติดตั้งกล้องวงจรปิดและอบรมประชาชน ด้านการลงทุนและการท่องเที่ยวมีนโยบายดึงดูดนักลงทุนและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ ด้านสิ่งแวดล้อมมุ่งเน้นการจัดการขยะอย่างยั่งยืน และด้านศิลปวัฒนธรรมส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านโครงการชุมชน 2) ปัญหาและอุปสรรคสำคัญ ได้แก่ งบประมาณไม่เพียงพอ บุคลากรขาดแคลน และการประชาสัมพันธ์ไม่มีประสิทธิภาพ ส่งผลต่อความน่าเชื่อถือและการเข้าถึงบริการของประชาชน 3) แนวทางการพัฒนาคือ การวางแผนระยะยาวและจัดสรรงบประมาณอย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น การพัฒนาระบบออนไลน์เพื่อเพิ่มความปลอดภัย การสร้างแรงจูงใจด้านการลงทุน การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการใช้เทคโนโลยีเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่น

คำสำคัญ: คุณภาพ; การบริการสาธารณะ; องค์การบริหารส่วนจังหวัด

PUBLIC SERVICE QUALITY OF SAMUT PRAKAN PROVINCIAL ADMINISTRATIVE ORGANIZATION

Tanapat Virit,
Satit Niyomyaht
Kamolporn Kalyanamitra
Tassanee Lakkanapichonchat

Abstract

The research aimed to: (1) examine the quality of public services provided by the Samut Prakan Provincial Administrative Organization (PAO); (2) analyze the challenges and obstacles in service provision; and (3) propose strategies for improving service quality. This qualitative research employed purposive sampling with 22 key informants, including five senior executives, five operational staff members, two political science scholars, five community leaders, and five local residents. Data were collected through in-depth interviews and analyzed using descriptive summarization.

The findings revealed that: (1) The PAO has consistently improved public services. In infrastructure, road and drainage systems have been upgraded to meet community needs. In quality of life, healthcare and educational services have expanded, although disparities in access remain. Community organization emphasized safety through the installation of CCTV systems and safety training programs. Investment and tourism development policies focused on attracting investors and improving infrastructure to promote local economic growth. Environmental services prioritized sustainable waste management, while cultural initiatives promoted the preservation of local heritage and indigenous knowledge through community-based projects. (2) Major obstacles included insufficient budgets, shortages of personnel, and ineffective public communication, which undermined service credibility and limited public access to information, thereby reducing citizens' confidence in the PAO's capacity to address community needs. (3) Recommended strategies for service improvement include long-term planning and efficient budget allocation, developing collaborative networks with other agencies, creating online reporting systems to enhance community security, introducing tax incentives to attract investment, promoting cultural tourism, fostering environmental awareness, and utilizing digital technology to disseminate and revitalize local cultural heritage.

Keywords: Quality; Public Service; Provincial Administrative Organization

บทนำ

คุณภาพการให้บริการสาธารณะมีบทบาทสำคัญในการสร้างความพึงพอใจและความประทับใจให้กับประชาชน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการเสริมสร้างความไว้วางใจและความเชื่อมั่นของประชาชนต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คุณภาพการบริการ (Service Quality) หมายถึง การรับรู้ในด้านของคุณภาพการบริการ ด้วยความสามารถที่ดีกว่าของสินค้าหรือบริการที่ผู้ใช้บริการรับรู้ได้ (Lee, Lee & Yoon, 2019) การพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพการให้บริการสาธารณะเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างมากที่องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นควรให้ความสำคัญ เพื่อเสริมสร้างความเชื่อมั่นและความพึงพอใจของประชาชนในการบริการของตน

สมุทรปราการเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคกลาง มีเนื้อที่ประมาณ 1,004 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 627,557 ไร่ มีประชากร 1,375,065 คน ข้อมูลเดือน พฤษภาคม 2567 (สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง, 2567) แบ่งการปกครองออกเป็น 6 อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอเมืองสมุทรปราการ อำเภอบางบ่อ อำเภอบางพลี อำเภอพระประแดง อำเภอพระสมุทรเจดีย์ และอำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการเป็นพื้นที่ที่กำลังขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีจำนวนประชากรมากและมีการพัฒนาที่ต่อเนื่องทั้งในด้านเศรษฐกิจ การศึกษา และการท่องเที่ยว การขยายตัวนี้ได้มีผลในการนำเสนอปัญหาต่าง ๆ ที่ต้องการการจัดการให้เหมาะสม เพื่อให้การบริการสาธารณะประสบความสำเร็จและมีประสิทธิภาพที่ยั่งยืน องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศไทย มีจังหวัดละหนึ่งแห่ง (ยกเว้นกรุงเทพมหานคร)

ภายใต้มุมมองเรื่องคุณภาพการให้บริการสาธารณะ องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ มีหน้าที่ในการจัดทำ บำรุงรักษา และให้บริการสาธารณะแก่ประชาชน โดยยึดหลักการว่า ประชาชนต้องได้รับการบริการสาธารณะที่ดีขึ้นไม่ต่ำกว่าเดิม มีคุณภาพมาตรฐาน การบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความโปร่งใส มีประสิทธิภาพและรับผิดชอบต่อผู้ใช้บริการมากขึ้น รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมดำเนินการและติดตามตรวจสอบ เพื่อให้ได้มาตรฐานที่องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการบริหารและให้บริการอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เกิดประโยชน์และความพึงพอใจแก่ประชาชน รวมทั้งเป็น หลักประกันว่าประชาชนไม่ว่าจะอยู่ส่วนใดของประเทศจะได้รับบริการสาธารณะในมาตรฐานขั้นต่ำ ที่เท่าเทียมกัน ส่งผลให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, 2562) แต่จากผลการดำเนินการที่ผ่านมา ปัญหาการจัดบริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังไม่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของประชาชน รวมทั้งไม่เข้ากับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น นอกจากนี้ บริการสาธารณะยังมีลักษณะที่ไม่เหมาะสม อันเป็นผลจากการให้บริการที่ไม่ครบถ้วนในทุกด้านและไม่ทั่วถึงประชาชนทุกกลุ่ม เช่น อาจเน้นประโยชน์ของบุคคลบางกลุ่มและละเลยประโยชน์ของประชาชนบางกลุ่ม ขาดการลำดับความสำคัญในการจัดบริการสาธารณะ ซึ่งควรมีการเตรียมการล่วงหน้าหรือพิจารณาถึงความจำเป็นเร่งด่วน ทำให้การจัดบริการสาธารณะขาดคุณภาพ ขาดความชัดเจน ขาดความเป็นธรรม และไม่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของท้องถิ่น (มหาวิทยาลัยสวนดุสิต ศูนย์การศึกษานอกที่ตั้งนครนายก, 2561) ทั้งปัญหาเกี่ยวกับกระบวนการที่ซับซ้อน หรือไม่สอดคล้องในการ

ดำเนินงาน ทำให้มีปัญหาในการจัดการและการให้บริการ ขาดแคลนทรัพยากรทางบุคลากร โดยเฉพาะการขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการให้บริการหรือการดูแลประชาชน (ทรัพย์อนันต์ ชูศรีทอง, 2562) สอดคล้องกับงานวิจัยของ พงษ์พัต วัฒนพงศ์ศิริ และสุรีย์พร สลับสี (2561) เรื่อง การจัดการเชิงกลยุทธ์ในการบริหารการจัดทำบริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดสมุทรปราการ พบว่าส่วนใหญ่มีจุดอ่อนที่คล้ายคลึงกันในส่วนของโครงสร้างขององค์การที่ขาดการประสานงานระหว่างงานที่ดีก่อให้เกิดความล่าช้าในการทำงาน อีกทั้งบุคลากรบางคนยังขาดทักษะ (รุ่งนภา เมธมุทา, 2560)

จากเหตุผลที่ได้กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยเล็งเห็นความสำคัญของคุณภาพการให้บริการสาธารณะว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากมีบทบาทสำคัญในการสร้างความพึงพอใจและความประทับใจให้กับประชาชน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการเสริมสร้างความไว้วางใจและความเชื่อมั่นของประชาชนในองค์การบริหารส่วนจังหวัด ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา “คุณภาพการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ” เนื่องจากผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์อย่างมากในการพัฒนาและปรับปรุงการบริการเพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดความพึงพอใจและความประทับใจในการให้บริการขององค์การบริหารส่วนจังหวัดมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การวิเคราะห์คุณภาพการให้บริการยังช่วยให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการสามารถกำหนดนโยบายในการจัดระบบบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์คุณภาพการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ

2. เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาและอุปสรรคในการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ

3. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาคุณภาพการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดเกี่ยวกับการบริการสาธารณะ

จิรัฏฐภัทร ทราฤทธิ์ และกัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์ (2567) กล่าวถึง การบริการสาธารณะด้านโครงสร้างพื้นฐาน มีดังนี้ 1) ด้านการคมนาคมและการขนส่ง 2) ด้านการสาธารณูปโภค 3) ด้านการสาธารณูปการ 4) ด้านการผังเมืองและการควบคุม อาคาร เสาวลักษณ์ ดีมั่น (2560) กล่าวถึง การให้บริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีดังนี้ 1) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน 2) ด้านงานส่งเสริมคุณภาพชีวิต 3) ด้านการจัดระเบียบชุมชน/สังคม และการรักษาความสงบเรียบร้อย 4) ด้านการวางแผนการส่งเสริมการลงทุน

พาณิชยกรรม และการท่องเที่ยว 5) ด้านการบริหารจัดการ และการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และ 6) ด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา และภูมิปัญญาท้องถิ่น พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ได้จัดแบ่งกรอบการให้บริการสาธารณะออกเป็น 6 ด้าน ได้แก่ (วุฒิสาร ตันไชย, 2559) 1) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน 2) ด้านงานส่งเสริมคุณภาพชีวิต 3) ด้านการจัดระเบียบชุมชน สังคม และการรักษาความสงบเรียบร้อย 4) ด้านการวางแผน การส่งเสริมการลงทุน พาณิชยกรรมและการท่องเที่ยว 5) ด้านการบริหารจัดการ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และ 6) ด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. แนวคิดที่เกี่ยวกับคุณภาพการให้บริการ

Parasuraman, Zeithaml and Berry ให้คำนิยามของ คุณภาพการบริการ (Service Quality) คือ บุคคลผู้ปฏิบัติรับใช้หยิบยื่นและนำส่งความซาบซึ้งใจของบริการที่เป็นเลิศแก่ลูกค้า เพื่อสร้างผลลัพธ์จากการนำส่งบริการที่ดีให้ลูกค้าผู้รับบริการได้รับความซาบซึ้งพึงพอใจ อันก่อเกิดความสัมพันธภาพที่ดีแก่ลูกค้า รวมทั้งเพื่อกระตุ้นให้ลูกค้าเหล่านี้กลับมาซื้อสินค้าหรือ กลับมาใช้บริการกันอย่างสม่ำเสมอ ตลอดจนเกิดฐานลูกค้าให้มีความ สัมพันธ์ยั่งยืนยาว และก่อให้เกิดความภักดีกับสินค้าบริการตลอดไป โดยทั่วไป คุณภาพการบริการสามารถนิยามได้ว่าเป็นผลที่รับรู้ได้จาก “การเปรียบเทียบความคาดหวังของผู้บริโภคกับประสิทธิภาพการบริการจริง” (Parasuraman et al., 1985; Lin et al., 2016) Ziethaml, Parasuraman and Berry (2013) กล่าวถึงคุณภาพการบริการ (Service Quality) เป็นสิ่งที่ลูกค้าทุกคนคาดหวังที่จะได้รับจากการบริการ ในการให้บริการลูกค้าจะวัดจากเครื่องมือวัดคุณภาพการบริการซึ่งเป็นการวัดคุณภาพจาก 5 ด้าน ดังนี้ 1) ความเป็นรูปธรรมของการบริการ (Tangibles) 2) ความน่าเชื่อถือ (Reliability) 3) การตอบสนองลูกค้า (Responsive) 4) การให้ความมั่นใจแก่ลูกค้า (Assurance) และ 5) การเข้าใจและรู้จักลูกค้า (Empathy) Etzel (2014) กล่าวว่าการจัดการคุณภาพการบริการขององค์กรนั้นควรจะคำนึงถึง 1) การตั้งความคาดหวังของผู้บริโภค 2) ควรวัดระดับความคาดหวังจากกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย และ 3) พยายามรักษาคุณภาพการบริการให้เหนือกว่าระดับความคาดหวังของผู้บริโภค วิรัตน์ ชนะสิมมา และทตมัล แสงสว่าง (2564) ได้ให้แนวคิดเรื่อง คุณภาพการบริการไว้ว่า คุณภาพการบริการคือคุณภาพที่หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งส่งมอบให้แก่ผู้รับบริการ โดยประกอบด้วย 5 มิติอันได้แก่ 1) สิ่งที่จับต้องได้ 2) ความน่าเชื่อถือ 3) การตอบสนอง 4) ความมั่นใจ และ 5) การเอาใจใส่

3. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่

บทความเรื่อง Public Management for all Seasons? ที่ Christopher Hood เขียนไว้ในปี 1991 สามารถอธิบายให้เห็นถึงหลักการของ NPM ได้เป็นอย่างดี โดยหลักการนั้นประกอบด้วย (ภัสนันท์ พ่วงเถื่อน, 2561) 1) การจัดการแบบมืออาชีพ (“Hands- on professional management” in the public sector) โดยอาศัยการควบคุมของผู้บริหารที่มีอิสระในการจัดการ (Free to manage) มีความคล่องตัว ชัดเจน สุขุมรอบคอบ และมีความพร้อมรับผิดต่องาน (Accountability) 2) การมีมาตรฐานและระบบการวัดผลงานที่ชัดเจน (Explicit standards and measures of performance) เป้าหมาย จุดมุ่งหมาย และตัวชี้วัด

ความสำเร็จต้องกาหนดให้ชัดเจน สามารถวัดได้ในเชิงปริมาณ เพื่อให้เกิดการรับผิดชอบต่อผลงานและประสิทธิภาพ 3) การมุ่งเน้นที่การควบคุมผลผลิต (Greater emphasis on output controls) มากกว่าวิธีการโดยการจัดสรรทรัพยากรและการให้รางวัลตอบแทนต้องเชื่อมโยงไปกับผลงานที่ออกมา ยกเลิกระบบราชการแบบรวมศูนย์ 4) การปรับเปลี่ยนหน่วยงานให้แยกเป็นหน่วยย่อย (Shift to disaggregation of units in the public sector) ไม่ควรสร้างหน่วยงานขนาดใหญ่ และไม่ควรใช้ U-form management system ควรดาเนินการให้มีการกระจายอานาจด้านงบประมาณ ติดต่อกับหน่วยงานอื่นตามหลักคู่สัญญา (Arms-length) และทาให้หน่วยงานมีความสามารถในการจัดการ ควรแยกส่วนระหว่างฝ่ายจัดหาบริการและสินค้าสาธารณะ (Provision) ออกจากฝ่ายผลิต (Production) นอกจากนี้ควรใช้ประโยชน์จากการทาสัญญา (Contract) หรือแฟรนไชส์ (Franchise) 5) การเพิ่มการแข่งขันในภาครัฐ (Shift to greater competition in public sector) โดยอาจใช้วิธีการทาสัญญา (Contract) หรือการประมูลงาน (Tendering) ซึ่งการแข่งขันจะช่วยลดต้นทุนและเพิ่มมาตรฐานให้ดียิ่งขึ้น 6) การหันมาใช้วิธีการปฏิบัติงานแบบเอกชนในการจัดการ (Stress on private-sector styles of management practice) ควรปรับให้มีความยืดหยุ่น ใช้เทคนิคการประชาสัมพันธ์และเครื่องมือทางการจัดการในลักษณะป้องกันแบบเอกชน และ 7) การสร้างความมีวินัยและความประหยัดการใช้ทรัพยากร (Stress on greater discipline and parsimony in resource use) โดยต้องมีการตรวจสอบความต้องการใช้ทรัพยากร พยายามลดต้นทุนและทำงานให้ได้ผลมากขณะที่ใช้ทรัพยากรให้น้อยลง (Do more with less)

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารงานบริการสาธารณะในองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ โดยแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลออกเป็น 4 กลุ่มหลัก ได้แก่ 1) บุคลากรในการบริหารงานบริการสาธารณะ ประกอบด้วยผู้บริหารระดับสูง จำนวน 5 คน และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน จำนวน 5 คน 2) นักวิชาการที่เกี่ยวข้อง จำนวน 2 คน (3) ผู้นำชุมชน จำนวน 5 คน และ 4) ประชาชนในพื้นที่ จำนวน 5 คน รวมจำนวน 22 คน โดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection)

2. พื้นที่ในการศึกษา

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาในพื้นที่ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ หน่วยงานที่ศึกษาองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ (Interview Form) โดยการศึกษาและสังเคราะห์ข้อมูลจากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วน

จังหวัดสมุทรปราการ เพื่อสร้างแบบสัมภาษณ์ที่สามารถสะท้อนประสบการณ์และมุมมองของผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่าง ๆ

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1) การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นกระบวนการที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลที่มีอยู่ในรูปแบบของเอกสารทางวิชาการหลากหลายแหล่ง เช่น วารสารทางวิชาการ หนังสือ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ รายงานการประชุม คู่มือการปฏิบัติงาน ระเบียบ ประกาศ คำสั่ง เป็นต้น ที่เกี่ยวข้อง

2) การวิจัยสนาม (Field Research) เป็นกระบวนการที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In - depth Interview) แบบตัวต่อตัวกับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ โดยผู้วิจัยทำหนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลวิจัย จากนั้นผู้วิจัยจะติดต่อประสานงานกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อส่งหนังสือขอความอนุเคราะห์นัดหมายผู้ให้สัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์โดยตรงกับผู้ให้ข้อมูล โดยมีการขออนุญาตให้บันทึกเสียงการสัมภาษณ์เพื่อให้ข้อมูลที่ได้มีความถูกต้องและครบถ้วน

3. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) เป็นกระบวนการที่ผู้วิจัยจะทำการสังเกตและบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายในสภาพแวดล้อมที่ต้องการศึกษา โดยที่ผู้วิจัยจะไม่มีการแทรกแซงหรือมีส่วนร่วมใด ๆ กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อให้ข้อมูลที่ได้ถูกต้องตามความเป็นจริงของสภาพที่ต้องการศึกษา การสังเกตของผู้วิจัยจะถูกดำเนินการอย่างเป็นระบบเพื่อเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรที่ศึกษา

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพในวิจัยเรื่องคุณภาพการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการประกอบด้วย 3 ขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การลดทอนข้อมูล ซึ่งเป็นการคัดเลือกข้อมูลที่สำคัญและเกี่ยวข้อง การจัดระเบียบข้อมูล โดยจัดข้อมูลเป็นหมวดหมู่เพื่อความเข้าใจง่าย และการหาข้อสรุปและตีความ ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสรุปผลและตีความตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยกระบวนการทั้งหมดมุ่งเน้นความชัดเจนและคุณภาพสูงสุดของข้อสรุป

ผลการวิจัย

1. คุณภาพการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ จำแนกเป็นรายด้าน ดังนี้

1) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ผลการวิจัยพบว่า มีการพัฒนาและปรับปรุงอย่างต่อเนื่องเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการได้ให้ความสำคัญในการวางผังเมืองและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน สะพาน และระบบระบายน้ำ เพื่อส่งเสริมความสะดวกสบายและความปลอดภัยในการเดินทางของประชาชน นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาโครงข่ายระบบขนส่ง

มวลชนที่เชื่อมโยงระหว่างพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจและการค้าระหว่างจังหวัด การจัดการน้ำท่วมในช่วงฤดูฝน โดยมีแผนการปรับปรุงระบบระบายน้ำและการเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับภัยพิบัติให้แก่ประชาชน เพื่อให้ชุมชนสามารถรับมือกับสถานการณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการสร้างช่องทางให้ประชาชนสามารถแจ้งปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ยังมีการปรับปรุงภูมิทัศน์เพื่อสร้างบรรยากาศที่น่าอยู่ รวมถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ถือเป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มคุณภาพการให้บริการสาธารณะในจังหวัดสมุทรปราการ

2) ด้านงานส่งเสริมคุณภาพชีวิต ผลการวิจัยพบว่า มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในหลายมิติที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในด้านสวัสดิการและสาธารณสุข ซึ่งมีการขยายบริการสาธารณสุขให้ครอบคลุมยิ่งขึ้น และมีการสนับสนุนโครงการด้านการศึกษา เช่น การจัดทุนการศึกษาและสื่อการเรียนการสอน รวมถึงการจัดกิจกรรมเสริมทักษะการเรียนรู้นอกห้องเรียน นอกจากนี้ ยังมีมาตรการด้านความปลอดภัย การป้องกันยาเสพติด และการดูแลกลุ่มผู้สูงอายุ คนพิการ และผู้มีรายได้น้อยที่ได้รับความใส่ใจเป็นพิเศษ อย่างไรก็ตาม พบปัญหาในบางพื้นที่ที่ยังมีการเข้าถึงบริการสาธารณสุขไม่เท่าเทียมกัน รวมถึงข้อจำกัดในการจัดหาอุปกรณ์การเรียนที่ยังขาดแคลน

3) ด้านการจัดระเบียบชุมชน สังคม และการรักษาความสงบเรียบร้อย ผลการวิจัยพบว่า องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการมีการดำเนินมาตรการต่าง ๆ ที่มีประสิทธิภาพเพื่อสร้างความปลอดภัยในพื้นที่ โดยได้เน้นการจัดตั้งระบบรักษาความปลอดภัยในชุมชน ทั้งการติดตั้งกล้องวงจรปิด การเพิ่มแสงสว่างในพื้นที่เสี่ยง และการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อเฝ้าระวังและรับมือกับเหตุการณ์ฉุกเฉิน นอกจากนี้ยังมีการดำเนินโครงการเสริมสร้างความแข็งแกร่งของชุมชน เช่น โครงการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด การอบรมชุมชนร่วมกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ และการจัดตั้งทีมอาสาสมัครรักษาความปลอดภัย ซึ่งได้รับการตอบรับที่ดีจากทั้งผู้บริหารและประชาชน ในด้านการจัดการพื้นที่สาธารณะ มีการตรวจสอบและจัดระเบียบการใช้พื้นที่เพื่อป้องกันการบุกรุกและใช้ประโยชน์ในทางที่ไม่เหมาะสม เช่น การปรับปรุงแสงสว่างในสวนสาธารณะและทางเดินเท้า การติดตั้งป้ายเตือนภัย การวางแนวทางการป้องกันอุบัติเหตุ และการจัดทำจุดตรวจความปลอดภัยในช่วงเทศกาลสำคัญ นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลความสงบเรียบร้อยถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยสร้างความมั่นใจให้กับประชาชน และช่วยให้ชุมชนมีความเข้มแข็งในการเฝ้าระวังและป้องกันอาชญากรรม

4) ด้านการวางแผน การส่งเสริมการลงทุน พาณิชยกรรมและการท่องเที่ยว ผลการวิจัยพบว่า องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการมีการวางแผนและดำเนินนโยบายที่สอดคล้องกับความต้องการในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของจังหวัดอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะด้านการส่งเสริมการลงทุน พาณิชยกรรม และการท่องเที่ยว การให้ความสำคัญกับการดึงดูดนักลงทุน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และการปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจในพื้นที่และสร้างรายได้ให้กับประชาชน อย่างไรก็ตาม การบริหารจัดการและการดำเนินนโยบายยังต้องพัฒนาการเชื่อมโยงและการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาว นอกจากนี้การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและการรักษาวัฒนธรรม

ท้องถิ่นในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สมุทรปราการเป็นจุดหมายปลายทางด้านการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าและสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศได้

5) ด้านการบริหารจัดการ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ผลการวิจัยพบว่า องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการมีนโยบายที่เน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยใช้แนวทางธรรมชาติผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การฟื้นฟูป่าชายเลนและการใช้ระบบเขื่อนธรรมชาติที่ช่วยลดปัญหาน้ำท่วมและการกัดเซาะชายฝั่ง นอกจากนี้ การจัดการขยะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมยังเป็นประเด็นที่ได้รับความสำคัญ โดยมีการรณรงค์ให้ความรู้แก่ประชาชนเกี่ยวกับการคัดแยกขยะและการรีไซเคิล รวมถึงการพัฒนาระบบจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน นอกจากนี้ อบจ. ยังสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการดำเนินโครงการต่าง ๆ เพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศและสร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในจังหวัดอย่างยั่งยืน

6) ด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการมีความตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยได้ดำเนินโครงการต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดเทศกาลวัฒนธรรมประจำปี การฟื้นฟูสถานที่ทางประวัติศาสตร์ และการสนับสนุนศิลปินและช่างฝีมือท้องถิ่น ขณะเดียวกันยังมีการบูรณาการวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้าสู่การศึกษา เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในคุณค่าทางวัฒนธรรมให้แก่เยาวชน นอกจากนี้ องค์การบริหารส่วนจังหวัดยังได้ส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน โดยเชื่อมโยงการอนุรักษ์วัฒนธรรมกับการพัฒนาการท่องเที่ยว ส่งผลให้ชุมชนได้รับประโยชน์ในด้านรายได้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

2. สภาพปัญหาและอุปสรรคในการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ

1) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ปัญหาหลักที่พบคือ ความไม่เพียงพอของงบประมาณในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนนและระบบสาธารณูปโภคที่ต้องรองรับการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว ประชาชนได้รับผลกระทบจากคุณภาพของถนนที่มีหลุมบ่อและน้ำท่วมในช่วงฤดูฝน ส่งผลต่อการเดินทางและการใช้ชีวิตประจำวัน อีกทั้งการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคก็มีความล่าช้า ทำให้โครงการต่าง ๆ ไม่สามารถดำเนินการได้ตามแผน

2) ด้านงานส่งเสริมคุณภาพชีวิต พบว่า งานด้านส่งเสริมสุขภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชน เช่น การจัดกิจกรรมสันทนาการและโครงการดูแลสุขภาพ ยังมีปัญหาเรื่องการขาดบุคลากรและงบประมาณในการดำเนินโครงการ ทำให้ไม่ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายทั้งหมด นอกจากนี้ การพัฒนาศักยภาพของบุคลากรด้านสาธารณสุขในท้องถิ่นก็ยังต้องการการส่งเสริมมากขึ้นเพื่อให้สามารถดูแลสุขภาพของประชาชนได้อย่างทั่วถึง

3) ด้านการจัดระเบียบชุมชน สังคม และการรักษาความสงบเรียบร้อย พบว่า ปัญหาหลักคือการขาดแคลนเจ้าหน้าที่ตรวจตราความเรียบร้อยในชุมชน ทำให้เกิดปัญหาความไม่เป็นระเบียบ เช่น การบุกรุกพื้นที่สาธารณะและการตั้งร้านค้าในพื้นที่ที่ไม่ได้รับอนุญาต นอกจากนี้ การประสานงานระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่ก็ยังมีข้อจำกัด ส่งผลให้การแก้ไขปัญหาช้า และการจัดการความปลอดภัยในชุมชนยังไม่เป็นไปตามความต้องการของประชาชน

4) ด้านการวางแผน การส่งเสริมการลงทุน พาณิชยกรรม และการท่องเที่ยว พบว่า การส่งเสริมการลงทุนและการท่องเที่ยวยังขาดความเป็นระบบ โครงสร้างพื้นฐานยังไม่พร้อมที่จะรองรับการขยายตัวของธุรกิจ อีกทั้งการประชาสัมพันธ์และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวยังไม่สามารถดึงดูดนักลงทุนและนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ ปัญหาการประสานงานระหว่างหน่วยงานก็ยังเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ทำให้โครงการต่าง ๆ ไม่เติบโตตามที่ควร

5) ด้านการบริหารจัดการ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่า องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการมีการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น การรณรงค์ลดการใช้พลาสติกและการจัดการขยะ แต่ยังพบปัญหาในเรื่องการสร้างจิตสำนึกให้กับประชาชน นอกจากนี้ การจัดการขยะยังคงเป็นปัญหาหลักที่ยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในบางพื้นที่ที่ระบบการเก็บขยะไม่เพียงพอ

6) ด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นยังไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างเพียงพอ ทั้งในด้านการสร้างการรับรู้และความเข้าใจในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม การจัดกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นยังคงขาดการประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึง ทำให้ประชาชนบางส่วนไม่ได้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรม

3. แนวทางในการพัฒนาคุณภาพการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ

3.1 ด้านโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเป็นสิ่งสำคัญในการรองรับการเติบโตของชุมชน โดยควรเน้นการปรับปรุงถนน ระบบน้ำประปา และไฟฟ้าให้มีคุณภาพและเพียงพอต่อความต้องการของประชาชน โดยเฉพาะในเขตชุมชนที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ความสำคัญของการวางแผนระยะยาวและการจัดสรรงบประมาณที่มีประสิทธิภาพจะช่วยให้การพัฒนานั้นเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและตอบสนองความต้องการของประชาชนได้จริง

3.2 ด้านงานส่งเสริมคุณภาพชีวิต การส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนต้องมุ่งเน้นการเพิ่มการเข้าถึงบริการสุขภาพ การศึกษา และสวัสดิการสังคมที่เป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน การพัฒนาเครือข่ายการทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ จะช่วยให้กลุ่มเป้าหมายที่ยากจะเข้าถึงได้รับบริการที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยเฉพาะในด้านสุขภาพจิตและการส่งเสริมกิจกรรมทางกาย

3.3 ด้านการจัดระเบียบชุมชน สังคม และการรักษาความสงบเรียบร้อย การจัดระเบียบชุมชนและรักษาความสงบเรียบร้อยควรเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเฝ้าระวังและป้องกันเหตุการณ์ความไม่สงบ การสร้างระบบแจ้งเหตุออนไลน์และการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่จะช่วยเพิ่มความมั่นคงในชุมชน โดยสามารถเสริมสร้างความรู้และจิตสำนึกในการรักษาความสงบเรียบร้อยให้กับชุมชน

3.4 ด้านการวางแผน การส่งเสริมการลงทุน พาณิชยกรรมและการท่องเที่ยว การส่งเสริมการลงทุนต้องสร้างแรงจูงใจให้นักลงทุน โดยการสนับสนุนด้านภาษีและการสร้างเครือข่ายร่วมกับนักธุรกิจท้องถิ่น นอกจากนี้ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยวและสร้างรายได้ให้กับพื้นที่ การวางแผนการลงทุนที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานจะมีส่วนช่วยในการขยายโอกาสทางเศรษฐกิจ

3.5 ด้านการบริหารจัดการ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควรมุ่งเน้นการจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพและการรณรงค์ลดการใช้พลาสติก นอกจากนี้ การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้กับประชาชนเป็นสิ่งที่สำคัญ การสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและเอกชนเพื่อร่วมกันรักษาสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืนจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานในด้านนี้

3.6 ด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่สำคัญในการสร้างความภาคภูมิใจให้กับชุมชน ควรมีการจัดกิจกรรมเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมและให้ความรู้เกี่ยวกับจารีตประเพณีแก่คนรุ่นใหม่ โดยใช้เทคโนโลยีและสื่อออนไลน์เพื่อเผยแพร่และกระตุ้นความสนใจในศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่

อภิปรายผลการวิจัย

1. คุณภาพการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ

1) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน พบว่า องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอย่างต่อเนื่อง เช่น ถนน สะพาน ระบบระบายน้ำ และโครงข่ายขนส่งมวลชน เพื่อเพิ่มความสะดวกและปลอดภัยในการเดินทาง รวมถึงการจัดการน้ำท่วมและเผยแพร่ข้อมูลภัยพิบัติให้ประชาชนรับมือได้ดีขึ้น นอกจากนี้ยังปรับปรุงภูมิทัศน์และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการยกระดับคุณภาพการให้บริการสาธารณะ ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ สมบุญ พูลเกลี้ยง, สุกัญญาณัฏฐ อบสิน และภูนท สลัดทุกข์ (2564) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ประสิทธิผลการให้บริการสาธารณะตามหลักสังคหวัตถุธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลท่างิ้ว อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัยพบว่า ด้านโครงสร้างพื้นฐาน (ทาน) ควรดำเนินการจัดหา รักษา และซ่อมบำรุงไฟฟ้าสาธารณะ ถนน ทางเดิน ทางเท้า น้ำประปา การควบคุมอาคารเพื่อคุณภาพชีวิตและความปลอดภัยให้กับประชาชนในพื้นที่ (สมานัตตตตา) มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ วิธาน จันทร์นาลาว (2566) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ประสิทธิภาพในการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนตำบลบางกระสอบ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า การให้บริการสาธารณะของ

องค์การบริหารส่วนตำบลบางกระสอบ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ มีประสิทธิภาพอยู่ในเกณฑ์ดีเป็นส่วนใหญ่ และมีความเห็นไปในทางที่สอดคล้องกันว่า การให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนตำบลบางกระสอบ อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ มีการวางแผนการดำเนินงานเป็นอย่างดีในทุก ๆ ด้าน และมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ จิรัฏฐภัทร ทราฤทธิ์ และกัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์ (2567) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความคาดหวังของประชาชนต่อการบริการสาธารณะด้านโครงสร้างพื้นฐานขององค์การบริหารส่วนตำบลแก่งโสภา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยพบว่า ข้อเสนอแนะและแนวทางในการพัฒนาความคาดหวังของประชาชนต่อการบริการสาธารณะด้านโครงสร้างพื้นฐาน พบว่าการดำเนินการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต้องคำนึงถึงความเหมาะสมในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานร่วมกัน

2) ด้านงานส่งเสริมคุณภาพชีวิต พบว่า องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนในด้านสวัสดิการและสาธารณสุข เช่น ขยายบริการสาธารณสุข และสนับสนุนโครงการการศึกษา เช่น ทุนการศึกษาและกิจกรรมเสริมทักษะ นอกจากนี้ยังมีมาตรการด้านความปลอดภัยและการดูแลกลุ่มเสี่ยง เช่น ผู้สูงอายุและผู้พิการ อย่างไรก็ตาม พบปัญหาการเข้าถึงบริการสาธารณสุขไม่เท่าเทียมและข้อจำกัดในการจัดหาอุปกรณ์การเรียน ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ สมบุญ พูลเกลี้ยง, สุกัญญาณัฏฐ อบสิน และภูนท สลัดทุกข์ (2564) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ประสิทธิผลการให้บริการสาธารณะตามหลักสังคหวัตถุธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลท่างิ้ว อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัยพบว่า 2) ด้านงานส่งเสริมคุณภาพชีวิต (อัตถจริยา) ควรส่งเสริมคุณภาพชีวิตในเด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการและผู้ไร้ที่พึ่ง มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ ชัยรัตน์ นทีประสิทธิพร (2563) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยความสำเร็จสามารถแบ่งงานตามภารกิจ ด้านที่หน่วยงานต้องเป็นผู้ก่อตั้งและสนับสนุนให้เกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มแรก ได้แก่ ด้านการบริหารจัดการ ด้านสุขภาพอนามัยและสิ่งแวดล้อม ด้านคุณภาพชีวิต ผู้สูงอายุ สตรี และครอบครัว และมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ ปาริชาติ ละดาไส, กนกกาญจน์ คำบุญชู, ศรสวรรค์ ราบบำเพิง, ศิรประภา รอดแก้ว และโชติ บดีรัฐ (2565) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การส่งเสริมและพัฒนาบริการสาธารณะของท้องถิ่นที่มีต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน พบว่า ท้องถิ่นต้องมีความสามารถในการสร้างสรรค์ประเภทบริการสาธารณะใหม่ ๆ เพื่อตอบโจทย์ความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปของแต่ละท้องถิ่นได้มาจากการตัดสินใจของท้องถิ่นเองมาจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเป็นผู้เสนอและดำเนินการเพิ่มเติม จากการริเริ่มของภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเสนอ หรือบางบริการสาธารณะอาศัยเพียงการปรับเปลี่ยน “วิธีการ” บริหารจัดการบริการสาธารณะที่มีอยู่เดิมให้ได้ประโยชน์สูงสุดและตอบโจทย์ของประชาชนและท้องถิ่น

3) ด้านการจัดระเบียบชุมชน สังคม และการรักษาความสงบเรียบร้อย พบว่า องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนในด้านสวัสดิการและสาธารณสุข เช่น ขยายบริการสาธารณสุข และสนับสนุนโครงการการศึกษา เช่น ทุนการศึกษาและกิจกรรมเสริมทักษะ นอกจากนี้ยังมีมาตรการด้านความปลอดภัยและการดูแลกลุ่มเสี่ยง เช่น ผู้สูงอายุและผู้พิการ อย่างไรก็ตาม พบปัญหาการเข้าถึงบริการสาธารณสุขไม่เท่าเทียมและข้อจำกัดในการจัดหาอุปกรณ์การเรียน ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ สมบุญ พูลเกลี้ยง, สุกัญญาณัฏฐ อบสิน และภูนท สลัดทุกข์ (2564) ได้ทำการศึกษาเรื่อง

ประสิทธิผลการให้บริการสาธารณะตามหลักสังคหวัตถุธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลท่างิ้ว อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัยพบว่า ด้านการจัดระเบียบชุมชน สังคม และการรักษาความสงบเรียบร้อย (อัตถจริยา) ควรมีการเตรียมความพร้อมรับสาธารณภัย มีการป้องกันในการแก้ไขปัญหายาเสพติดเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในชุมชน และมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ กรรณิการ์ ไกรกิจราษฎร์ และคณะ (2565) ได้ทำการศึกษาเรื่อง องค์กรปกครองท้องถิ่นไทยกับการบริหารจัดการบริการ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์กรปกครองท้องถิ่นไทยกับการบริหารจัดการบริการสาธารณะ พบว่า การบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในปัจจุบัน ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีความตระหนักในหน้าที่ โดยเฉพาะการบริหารงานที่มีลักษณะเป็นการบริการสาธารณะให้แก่ประชาชน ต้องคำนึงถึงความสะดวกในการเข้าถึงบริการ คำนึงถึงช่องทางการเข้ารับบริการ ความปลอดภัยในการใช้บริการ และที่สำคัญต้องพร้อมรับมือกับการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ทุกสถานการณ์

4) ด้านการวางแผน การส่งเสริมการลงทุน พาณิชยกรรม และการท่องเที่ยว พบว่า องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการมีการวางแผนและดำเนินนโยบายส่งเสริมการลงทุน พาณิชยกรรม และการท่องเที่ยว โดยเน้นการดึงดูดนักลงทุน พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง เพื่อเสริมเศรษฐกิจและสร้างรายได้ให้กับประชาชน การเชื่อมโยงและการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนยังเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความยั่งยืน และการรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นช่วยเพิ่มมูลค่าให้กับการท่องเที่ยวในจังหวัด ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ สมบุญ พูลเกลี้ยง, สุกัญญาณัฏฐ อบสิน และภูนท สลัดทุกข์ (2564) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ประสิทธิผลการให้บริการสาธารณะตามหลักสังคหวัตถุธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลท่างิ้ว อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัยพบว่า ด้านการวางแผน การส่งเสริมการลงทุน พาณิชยกรรมและการท่องเที่ยว (ทาน) ควรดำเนินการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจด้านการตลาด การท่องเที่ยว และการประกอบอาชีพให้กับประชาชนในท้องถิ่น และมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ ชัยรัตน์ นทีประสิทธิพร (2563) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยความสำเร็จสามารถแบ่งงานตามภารกิจด้านที่หน่วยงานเข้าไปสนับสนุนในสิ่งที่มีอยู่แล้ว ซึ่งพื้นที่นั้นจำเป็นต้องมีทรัพยากรที่พร้อมอยู่แล้ว ได้แก่ ด้านธุรกิจ และท่องเที่ยว และด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญา

5) ด้านการบริหารจัดการ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม พบว่า องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการเน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยผสมผสานธรรมชาติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การฟื้นฟูป่าชายเลนและใช้เขื่อนธรรมชาติเพื่อลดน้ำท่วมและกัดเซาะชายฝั่ง การจัดการขยะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้รับความสำคัญผ่านการรณรงค์ให้ความรู้เกี่ยวกับการคัดแยกขยะและรีไซเคิล รวมถึงพัฒนาระบบจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพ และสร้างความร่วมมือกับภาครัฐและเอกชนเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ สมบุญ พูลเกลี้ยง, สุกัญญาณัฏฐ อบสิน และภูนท สลัดทุกข์ (2564) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ประสิทธิผลการให้บริการสาธารณะตามหลักสังคหวัตถุธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลท่างิ้ว อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัย

พบว่า ด้านการบริหารจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม (ทาน) ควรดำเนินการในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างความยั่งยืนและสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีในท้องถิ่น (สมานัตตตตา) มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ ณัทกวี ศิริรัตน์ และคณะ (2565) ได้ทำการศึกษาเรื่อง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น : การบริการสาธารณะ พบว่า ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีความตระหนักในความมีมาตรฐาน โดยเฉพาะการบริหารงานที่มีลักษณะเป็นการบริการสาธารณะให้แก่ประชาชน โดยคำนึงถึงการให้บริการที่ดี และมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ พีระยุทธ ศิลาพรหม, บุญเหลือ บุบผามาลา, สุรชัย ชูคง และวนิดา ณ ลำพูน (2564) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการของเทศบาลนครอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษาพบว่า ทิศทางและแนวโน้มในการบริหารจัดการของเทศบาลนครอุดรธานีในอนาคตควรมีลักษณะ

6) ด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านโครงการต่าง ๆ เช่น การจัดเทศกาลวัฒนธรรมและการฟื้นฟูสถานที่ทางประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งสนับสนุนศิลปินท้องถิ่นและบูรณาการวัฒนธรรมเข้าสู่การศึกษาเพื่อสร้างความรู้แก่เยาวชน นอกจากนี้ ยังส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีประโยชน์ต่อชุมชน ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ ธัชฎามาศ อุไรวรรณ (2566) ได้ทำการศึกษาเรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ที่ส่งผลต่อการจัดบริการสาธารณะ เขตเทศบาลนครภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ที่ส่งผลต่อการจัดบริการสาธารณะพบว่าควรนำเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมาใช้ในการให้บริการประชาชน รวมถึงเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน พัฒนา ติดตามและประเมินผล พร้อมเผยแพร่ข้อมูลให้ประชาชนรับทราบอย่างโปร่งใสและเปิดเผย และมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ สมบุญ พูลเกลี้ยง, สุกัญญาณัฏฐ อบสิน และภูนท สลัดทุกข์ (2564) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ประสิทธิผลการให้บริการสาธารณะตามหลักสังคหวัตถุธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลท่างิ้ว อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัยพบว่า ด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น (ทาน) ควรส่งเสริม สร้างสรรค์ และอนุรักษ์ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา และภูมิปัญญาในท้องถิ่น (ปิยวาจา) การประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ศิลปะและภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. สภาพปัญหาและอุปสรรคในการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ พบว่า งบประมาณไม่เพียงพอในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและรองรับการเพิ่มขึ้นของประชากร ขาดบุคลากรและงบประมาณในการส่งเสริมคุณภาพชีวิต ขาดเจ้าหน้าที่ดูแลการจัดระเบียบชุมชน การส่งเสริมการลงทุนและการท่องเที่ยวยังไม่มีระบบที่ชัดเจนและขาดการประชาสัมพันธ์ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นยังมีข้อจำกัดในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน การแก้ไขปัญหาเหล่านี้จึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการพัฒนาคุณภาพบริการ ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ วิธาน จันทร์นาลาว (2566) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ประสิทธิภาพในการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนตำบลบางกระสอบ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า ปัญหาและอุปสรรคที่พบเป็นเรื่องของจำนวนบุคลากรในการให้บริการที่มีจำนวนน้อย และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และมีความสอดคล้อง

กับการศึกษาของ พีระยุทธ ศิลาพรหม, บุญเหลือ บุบผามาลา, สุรชัย ชูคง และวนิดา ณ ลำพูน (2564) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการของเทศบาลนครอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษาพบว่า ทิศทางและแนวโน้มในการบริหารจัดการของเทศบาลนครอุดรธานีในอนาคตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรจะมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ทั้งจากรายได้ที่จัดเก็บในท้องถิ่น เงินอุดหนุนและงบประมาณที่จะถ่ายโอนตามภารกิจที่เกิดขึ้น

3. แนวทางในการพัฒนาคุณภาพการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ พบว่า แนวทางพัฒนาคุณภาพการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการประกอบด้วยการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ระบบน้ำประปา และไฟฟ้า ผ่านการวางแผนระยะยาวและจัดสรรงบประมาณอย่างมีประสิทธิภาพ การส่งเสริมคุณภาพชีวิตเน้นการเพิ่มการเข้าถึงบริการสุขภาพ การศึกษา และสวัสดิการสังคม โดยสร้างเครือข่ายความร่วมมือ การจัดระเบียบชุมชนควรมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมและการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ การส่งเสริมการลงทุนควรมีแรงจูงใจด้านภาษีและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติควรเน้นการจัดการขยะและลดการใช้พลาสติกและการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นควรมีการจัดกิจกรรมและใช้เทคโนโลยีเผยแพร่ความรู้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ ปาริชาติ ละดาไส, กนกกาญจน์ คำบุญชู, ศรสวรรค์ ราบบำเพิง, ศิรประภา รอดแก้ว และโชติ บดีรัฐ (2565) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การส่งเสริมและพัฒนาบริการสาธารณะของท้องถิ่นที่มีต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน พบว่า กระบวนการและวิธีการส่งเสริมและพัฒนาการบริการสาธารณะของท้องถิ่นที่มีต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน เป็นความสำเร็จในการจัดบริการสาธารณะที่เกิดจากความร่วมมือของภาครัฐเอกชน และประชาชน มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ ณัทกวี ศิริรัตน์ และคณะ (2565) ได้ทำการศึกษาเรื่อง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น : การบริการสาธารณะ พบว่า การจัดบริการสาธารณะที่ดีต้องมีการจัดบริการสาธารณะที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม มีการพัฒนาสมรรถนะของบุคลากรให้สามารถตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น มีความเสมอภาค ความต่อเนื่อง และความโปร่งใสในการให้บริการ และมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ วิธาน จันทร์นาลาว (2566) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ประสิทธิภาพในการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนตำบลบางกระสอบ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า แนวทางการพัฒนาได้แก่ การจัดการด้านทรัพยากรบุคคลเพื่อให้มีเจ้าหน้าที่เพียงพอ และสานต่อการดำเนินงานเดิมที่ดีอยู่แล้วให้เกิดความต่อเนื่อง และเพิ่มการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนให้มากขึ้น

สรุปองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

การศึกษานี้สร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพบริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ โดยเน้นการพัฒนาระบบบริการที่ตอบสนองปัจจุบันและรองรับอนาคต การมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยให้โครงการเหมาะสมและยั่งยืน นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการบูรณาการคุณภาพชีวิตผ่านการส่งเสริมการศึกษา การพัฒนาทักษะ และการเข้าถึงบริการสุขภาพ โดยเฉพาะในกลุ่มเปราะบาง เช่น ผู้สูงอายุและคนพิการ การพัฒนาศักยภาพเยาวชนและการสนับสนุนการศึกษาเป็นกุญแจ

สำคัญต่อการพัฒนาสังคมระยะยาว การเสริมสร้างความเข้มแข็งในชุมชนผ่านการมีส่วนร่วมด้านความปลอดภัยและการจัดการพื้นที่สาธารณะช่วยสร้างความเชื่อมั่น ขณะเดียวกัน การส่งเสริมการลงทุนด้วยนโยบายชัดเจนและเครือข่ายที่ยั่งยืนสามารถเสริมศักยภาพเศรษฐกิจชุมชน งานวิจัยยังเน้นการพัฒนาการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจชุมชน เพื่อสร้างงานและส่งเสริมความยั่งยืน การใช้เทคโนโลยี เช่น แอปพลิเคชัน ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการบริการ รวมถึงการพัฒนาการสื่อสารที่ชัดเจน เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน องค์ความรู้เหล่านี้ช่วยกำหนดแนวทางพัฒนาบริการสาธารณะที่ตอบสนองความต้องการประชาชนได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1) องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการควรเพิ่มงบประมาณเพื่อรองรับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการสร้างระบบการรับฟังเสียงจากประชาชนให้มีความชัดเจนและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้การให้บริการสาธารณะมีคุณภาพและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้ดียิ่งขึ้นในอนาคต

2) องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการควรพัฒนาระบบสวัสดิการและบริการสาธารณะให้เข้าถึงได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะบริการสุขภาพและการศึกษา นอกจากนี้ควรจัดกิจกรรมประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความรู้เกี่ยวกับสิทธิและสวัสดิการแก่ประชาชน และพัฒนาทักษะอาชีพเพื่อเพิ่มโอกาสในการทำงาน โดยเน้นการสร้างเครือข่ายการสนับสนุนจากชุมชนเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนในจังหวัดสมุทรปราการ

3) องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการควรเน้นการเสริมสร้างการศึกษาและความรู้ของประชาชนเกี่ยวกับความปลอดภัยและการป้องกันอาชญากรรม โดยการจัดกิจกรรมให้ความรู้ในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ ควรพัฒนาระบบเฝ้าระวังโดยเพิ่มกำลังเจ้าหน้าที่และทีมอาสาสมัครในพื้นที่เสี่ยง เพื่อสร้างความมั่นใจให้ประชาชนรู้สึกปลอดภัยยิ่งขึ้น ควรมีมาตรการบังคับใช้กฎหมายที่ชัดเจนเกี่ยวกับการจัดระเบียบชุมชนและการรักษาความสะอาด เพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัดและส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

4) องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการควรพัฒนาแผนกลยุทธ์ในการดึงดูดนักลงทุนที่ชัดเจนและเข้าถึงได้ง่าย โดยการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลการลงทุนที่มีประสิทธิภาพ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวควรมีการมีส่วนร่วมของชุมชนและการจัดสรรงบประมาณที่เหมาะสมเพื่อสนับสนุนโครงการที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม และควรจัดตั้งโครงการสร้างเครือข่ายการสนับสนุนระหว่างภาครัฐและเอกชนเพื่อเพิ่มโอกาสทางการตลาดสำหรับสินค้าท้องถิ่น

5) องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการควรสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ องค์กรเอกชน และชุมชนในการพัฒนาโครงการที่มุ่งเน้นการฟื้นฟูและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน และควรพัฒนา

ระบบการจัดการขยะให้มีประสิทธิภาพ ตั้งแต่การคัดแยกขยะต้นทางจนถึงการกำจัด จะช่วยเพิ่มคุณภาพชีวิตของประชาชนและลดมลพิษในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

6) องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการควรมีการพัฒนากิจกรรมทางวัฒนธรรมที่หลากหลายและต่อเนื่อง โดยการจัดตั้งกลุ่มทำงานร่วมระหว่างชุมชนและองค์การบริหารส่วนจังหวัด เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้ ควรบูรณาการการศึกษาเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในหลักสูตรการเรียนการสอน เพื่อสร้างความตระหนักรู้และเข้าใจในคุณค่าของวัฒนธรรมให้กับคนรุ่นใหม่

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างการบริหารจัดการขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการกับจังหวัดอื่น ๆ ที่มีความสำเร็จในด้านการให้บริการสาธารณะ เพื่อเรียนรู้แนวทางที่สามารถนำมาปรับใช้ได้

2) ควรมีการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับบริการที่ได้รับ เพื่อใช้ข้อมูลในการปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพการให้บริการให้ดียิ่งขึ้น

3) ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับผลกระทบทางเศรษฐกิจจากนโยบายและโครงการต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินการ เพื่อให้สามารถวางแผนและปรับนโยบายให้ตรงกับความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง (References)

กรรณิการ์ ไกรกิจราษฎร์ และคณะ. (2565). องค์กรปกครองท้องถิ่นไทยกับการบริหารจัดการบริการสาธารณะ. *Journal of Modern Learning Development*, 8(1), 403-412.

จิรัฏฐภัทร ทราฤทธิ์ และกัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์. (2567). ความคาดหวังของประชาชนต่อการบริการสาธารณะด้านโครงสร้างพื้นฐานของ องค์การบริหารส่วนตำบลแก่งโสภา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก. *Journal of Modern Learning Development*, 9(2), 31-43.

ชัยรัตน์ นทีประสิทธิพร. (2563). ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวิจัยราชภัฏเชียงใหม่*, 21(3), 193-208.

ณัทกวี ศิริรัตน์ และคณะ. (2565). องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น : การบริการสาธารณะ. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี*, 12(1), 131-142.

ทรัพย์อนันต์ ชูศรีทอง. (2562). รูปแบบการพัฒนาสมรรถนะของบุคลากรองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์*, 21 (1), 111–122.

ธัชฎามาศ อุไรวรรณ. (2566). รูปแบบการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ที่ส่งผลต่อการจัดบริการสาธารณะ เขต เทศบาลนครภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต. *วารสารการวิจัยการบริหารการพัฒนา*, 13(1), 24-41.

ปาริชาติ ละดาไส, กนกกาญจน์ คำบุญชู, ศรสวรรค์ ราบบำเพิง, ศิรประภา รอดแก้ว และโชติ บดีรัฐ. (2565). การส่งเสริมและพัฒนาบริการสาธารณะของท้องถิ่นที่มีต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน. *Journal of Modern Learning Development*, 8(4), 348-361.

พงษ์พัต วัฒนพงศ์ศิริ และสุรีย์พร สลับสี. (2561). *การจัดการเชิงกลยุทธ์ในการบริหารการจัดทำบริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดสมุทรปราการ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.

พีระยุทธ ศิลาพรหม, บุญเหลือ บุบผามาลา, สุรชัย ชูคง และวนิดา ณ ลำพูน. (2564). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการของเทศบาลนครอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี. *วารสารวิทยาลัยบัณฑิตเอเชีย*, 11(3), 109-120.

ภัสนันท์ พ่วงเถื่อน. (2561). จุดจบหรือการกลายร่างของการจัดการภาครัฐแนวใหม่: บทสำรวจภาครัฐไทย. *วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย*, 10(2), 73-106.

มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี. (2562). ความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสระบุรี อำเภอเมืองสระบุรี จังหวัดสระบุรี. *รายงานการวิจัย.* ลพบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี.

มหาวิทยาลัยสวนดุสิต ศูนย์การศึกษานอกที่ตั้งนครนายก. (2561). ระดับความพึงพอใจของผู้รับบริการองค์การบริหารส่วนตำบลหาดนางแก้ว อำเภอกบินทร์บุรีจังหวัดปราจีนบุรี ประจำปี 2561. *รายงานการวิจัย.* ปราจีนบุรี: องค์การบริหารส่วนตำบลหาดนางแก้ว.

รุ่งนภา เมธมุทา, พาณีสีตกะลิน และนิตยา เพ็ญศิรินภา. (2560). *คุณภาพบริการที่ได้รับจริงและคุณภาพบริการที่คาดหวังของผู้รับบริการแผนกเภสัชกรรมผู้ป่วยนอกโรงพยาบาลเอกชนแห่งหนึ่งในจังหวัดปทุมธานี*. *การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 8*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. นนทบุรี.

วุฒิสาร ตันไชย. (2559). *รูปแบบและประเภทการจัดบริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.* กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

วิรัตน์ ชนะสิมมา และ ทตมัล แสงสว่าง. (2564). คุณภาพการให้บริการที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของประชาชนที่ชำระภาษีท้องถิ่นกับเทศบาลตำบลหนองนาคำ กรณีศึกษาตำบลบ้านโคก อำเภอหนองนาคำ จังหวัดขอนแก่น. *วารสารวิชาการและวิจัย มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. 11(2), 15-28.

วิธาน จันทร์นาลาว. (2566). ประสิทธิภาพในการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนตำบลบางกระสอบ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ. *วารสารการจัดการภาครัฐและการเมือง*, 1(3), 42-52.

สมบุญ พูลเกลี้ยง, สุกัญญาณัฏฐ อบสิน และภูนท สลัดทุกข์. (2564). ประสิทธิผลการให้บริการสาธารณะตามหลักสังคหวัตถุธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลท่างิ้ว อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 4(2), 225-234.

สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง. (2567). *สถิติจำนวนประชากร พื้นที่ จังหวัดสมุทรปราการ ข้อมูลเดือน พฤษภาคม 2567*. ปทุมธานี: สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง.

เสาวลักษณ์ ดีมั่น. (2560). ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการให้บริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในอำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา. *วิทยานิพนธ์หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์.

Lee, J. S., Lee, C. K., & Yoon, Y. (2009). Investigating Differences in Antecedents to Value Between First-time and Repeat Festival-goers. *Journal of Travel &Tourism Marketing*, 26(7), 688-702.

Lin et al. (2016). Exploring The Service Quality in The Ecommerce Context: a Triadic View. *Industrial Management and Data Systems*, 116(3), 388-415.

Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1985). A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research. *Journal of Marketing*, 49, 41-50.

Parasuraman, A., Zeithaml, V.A., & Berry, L.L. (2013). A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research. *Journal of Marketing*, 49(41), 50.

การจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมของสำนักงานเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร

SOLID WASTE MANAGEMENT WITH COMMUNITY PARTICIPATION AT BANG KHUN THIAN DISTRICT OFFICE BANGKOK METROPOLITAN

เอกธนัช สุขลอย[1], สถิตย์ นิยมญาติ[2], กมลพร กัลยาณมิตร[3] และทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช[4]

Ekthanat Sukloy[1], Satit Niyomyaht[2], Kamolporn Kalyanamitra[3], and Tassanee Lakkanapichonchat[4]

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี, ประเทศไทย

Faculty of Political Science, Bangkokthonburi University, Thailand

Email: 96.tongek@gmail.com[1]

Received 14 October 2025; Revised 4 December 2025; Accepted 8 December 2025

****

การจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมของสำนักงานเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร

เอกธนัช สุขลอย, สถิตย์ นิยมญาติ,
กมลพร กัลยาณมิตร และทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมของสำนักงานเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร (2) วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการขยะ (3) สะท้อนปัญหาและอุปสรรค และ (4) เสนอแนวทางการจัดการขยะโดยชุมชนมีส่วนร่วม การวิจัยเป็นแบบเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 20 คน ได้แก่ ผู้บริหารสำนักงานเขต 4 คน เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน 6 คน ผู้นำชุมชน 5 คน และประชาชนในพื้นที่ 5 คน โดยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการตีความเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า (1) การจัดการขยะโดยชุมชนมีส่วนร่วมของสำนักงานเขตบางขุนเทียน มีบทบาทสำคัญใน 4 ด้าน คือ ด้านการตัดสินใจ ชุมชนมีส่วนในการวางแผนการจัดการขยะ ด้านการปฏิบัติการ ชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม เช่น การคัดแยกขยะและการรณรงค์ลดใช้ทรัพยากร ด้านผลประโยชน์ ชุมชนได้รับประโยชน์จากระบบการจัดการขยะและรายได้จากการรีไซเคิล และด้านการประเมินผล ชุมชนสามารถตรวจสอบและประเมินโครงการได้อย่างมีส่วนร่วม (2) ปัจจัยสำคัญต่อการจัดการขยะ ได้แก่ บทบาทของผู้นำชุมชนในการสร้างความร่วมมือ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการคัดแยกขยะ การตระหนักในผลกระทบสิ่งแวดล้อม และการสื่อสารที่ชัดเจน ซึ่งช่วยส่งเสริมพฤติกรรมที่เหมาะสมและเพิ่มการมีส่วนร่วม (3) ปัญหาและอุปสรรค ได้แก่ การขาดความร่วมมือของประชาชน ระบบการเก็บขยะที่ไม่สอดคล้อง ความไม่เพียงพอของถังขยะ และการขาดการตระหนักรู้ในวงกว้าง ทำให้การจัดการขยะไม่บรรลุเป้าหมาย (4) แนวทางการพัฒนา ประกอบด้วย การสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมความร่วมมือผ่านคณะกรรมการชุมชน การใช้เทคโนโลยีจัดการขยะ การสร้างแรงจูงใจ และการสนับสนุนการอบรมอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: การจัดการขยะมูลฝอย; การมีส่วนร่วมของชุมชน; สำนักงานเขตบางขุนเทียน

SOLID WASTE MANAGEMENT WITH COMMUNITY PARTICIPATION AT BANG KHUN THIAN DISTRICT OFFICE BANGKOK METROPOLITAN

Ekthanat Sukloy, Satit Niyomyaht,
Kamolporn Kalyanamitra and Tassanee Lakkanapichonchat

Abstract

The research aimed to: (1) examine community-based solid waste management in Bang Khun Thian District, Bangkok; (2) analyze key factors influencing waste management; (3) identify challenges and obstacles; and (4) propose strategies for effective community participation. This qualitative research employed semi-structured interviews with 20 key informants, including four district executives, six staff members, five community leaders, and five local residents. Data were analyzed through descriptive interpretation.

The findings revealed that: (1) Community-based waste management played critical roles in four dimensions. In decision-making, communities actively engaged in planning and setting directions with the district office. In implementation, residents participated in activities such as waste separation and resource reduction campaigns. In benefit-sharing, communities gained from systematic waste management and income from recycling. In evaluation, communities could monitor and assess project performance, fostering shared accountability. (2) Factors influencing effective waste management included the leadership role of community leaders in mobilizing participation, public knowledge of waste separation, environmental awareness that encouraged sustainable behaviors, and clear communication that enhanced community engagement. (3) Major obstacles were insufficient community cooperation, collection systems that did not meet local needs, a shortage of waste bins, and low public awareness, which hindered the achievement of waste management goals. (4) Proposed strategies emphasized raising environmental awareness, strengthening collaboration through community committees, applying technology in waste management, creating incentives for participation, and supporting continuous training programs.

Keywords: Waste Management; Community Participation; Bang Khun Thian District Office

บทนำ

ภาพไม่ชวนตา เช่น กองขยะที่ล้นปรี่ออกมาจากถัง ขวดน้ำพลาสติกที่ไม่ได้แยกขยะ การใช้ถุงพลาสติกอย่างพร่ำเพรื่อ ภาพเหล่านี้มักพบเห็นตามเมืองใหญ่ ๆ ไม่เว้นแม้แต่ กรุงเทพมหานคร (Krungsri Plearn Plearn, 2567) อย่างไรก็ดี หากย้อนดูปริมาณขยะมูลฝอย 5 ปี ข้อมูลจากสำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล กรุงเทพมหานคร ระหว่างปี 2559 – 2563 ชี้ให้เห็นว่า 5 เขตแชมป์ขยะมูลฝอยมากที่สุด ได้แก่ จัตุจักร คือเขตที่ครองแชมป์มีปริมาณขยะมูลฝอยมากที่สุด 5 ปีซ้อน (2559 – 2563) จัตุจักรมีขยะมูลฝอย 123,617 ตัน หรือเฉลี่ย 338 ตันต่อวัน ขณะที่บางกะปิติดท็อป 3 อย่างสม่ำเสมอ และขึ้นแท่นอันดับ 2 เขตที่มีขยะมูลฝอยมากที่สุดในปี 2563 โดยมีขยะมูลฝอย 114,040 ตัน หรือเฉลี่ย 312 ตันต่อวัน และอีกหนึ่งเขตที่ติดท็อป 5 ต่อเนื่อง 5 ปี ก็คือบางขุนเทียน มีขยะมูลฝอย 110,656 ตัน หรือเฉลี่ย 302 ตันต่อวัน เป็นเขตที่มีขยะมูลฝอยมากเป็นอันดับ 4 ของปี 2563 (workpointTODAY, 2563) ปีงบประมาณ พ.ศ. 2565 เขตที่มีปริมาณขยะมูลฝอยมากที่สุด 5 อันดับ คือ 1) เขตจตุจักรเป็นเขตที่มีปริมาณขยะมูลฝอยมากที่สุด 5 ปีซ้อน โดยในปี 2565 เขตจตุจักรมีปริมาณขยะมูลฝอย อยู่ที่ 111,870.62 ตันต่อปี หรือเฉลี่ย 306.49 ตันต่อวัน 2) เขตบางขุนเทียนอยู่ที่ 110,975.40 ตันต่อปี หรือเฉลี่ย 304.04 ตันต่อวัน 3) เขตประเวศอยู่ที่ 109,237.55 ตันต่อปี หรือเฉลี่ย 299.28 ตันต่อวัน 4) เขตบางกะปิอยู่ที่ 107,788.77 ตันต่อปี หรือเฉลี่ย 295.31 ตันต่อวัน และ 5) เขตลาดกระบังอยู่ที่ 105,636.51 ตันต่อปี หรือเฉลี่ย 289.42 ตันต่อวัน (สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2566) จากข้อมูลดังกล่าว จะเห็นว่า เขตบางขุนเทียน ติดอันดับ 5 ในกลุ่มเขตที่มีปริมาณขยะมูลฝอยสูงที่สุดของกรุงเทพมหานครอย่างต่อเนื่อง สถานการณ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของพื้นที่เขตบางขุนเทียน และปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยที่เรื้อรังมายาวนาน

เขตบางขุนเทียน เป็น 1 ใน 50 เขตการปกครอง ของกรุงเทพมหานคร อยู่ในกลุ่มเขตกรุงธนใต้ สภาพพื้นที่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของเขตเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย การค้า และอุตสาหกรรม ในขณะที่พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเขตเกษตรกรรมและมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เนื่องจากเป็นเขตเดียวของกรุงเทพมหานครที่มีพื้นที่ติดกับอ่าวไทย (เป็นระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตร) และยังมีป่าชายเลนหลงเหลืออยู่ (สำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล กรุงเทพมหานคร, 2565) การพัฒนาทางด้านกายภาพของพื้นที่เขต ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมไปสู่พื้นที่อุตสาหกรรม พื้นที่บริการ ที่พักอาศัย และแหล่งท่องเที่ยวเกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม เนื่องจากมีโรงงานอุตสาหกรรม สถานประกอบการ และร้านอาหารที่เกิดขึ้นใหม่ตั้งอยู่ในพื้นที่เป็นจำนวนมาก ทำให้มีประชากรแฝง (โดยเฉพาะกลุ่มแรงงานต่างด้าว) เข้ามาทำงานและพักอาศัยอยู่ในพื้นที่เขตเป็นจำนวนมาก การประกอบอุตสาหกรรมรวมถึงนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวและรับประทานอาหารร้านอาหาร ก่อให้เกิดกากอุตสาหกรรม มลพิษทางน้ำ ทางอากาศ รวมถึงขยะฯลฯ ส่งผลให้เกิดปัญหาคุณภาพชีวิตประชาชน ส่วนใหญ่ไม่เห็นความสำคัญในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม (สำนักงานเขตบางขุนเทียน, 2564) ด้วยสภาพพื้นที่ของเขตเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย การค้า และอุตสาหกรรมมากมาย ทำให้พื้นที่บางขุนเทียนมีการผลิตขยะมูลฝอยในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก ข้อมูลจากสำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร ตั้งแต่วันที่ 1 ตลาคม 2566 ถึงวันที่ 31 ธันวาคม 2566 สำนักงานเขตบางขุนเทียน ปริมาณมูลฝอยที่จัดเก็บได้เดือนตุลาคม

10,071.69 ตัน เดือนพฤศจิกายน 8,818.36 ตัน และเดือนธันวาคม 8,865.23 ตัน รวม 27,755.28 ตัน ค่าเฉลี่ย 301.69 ตัน/วัน (สำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร, 2566) ซึ่งจัดอยู่ในอันดับที่ 2 ของเขตที่มีค่าเฉลี่ยปริมาณมูลฝอยที่จัดเก็บได้ต่อวันมากที่สุดใน 3 อันดับแรก นอกจากนี้ ข้อมูลร้อยละค่าเฉลี่ยปริมาณมูลฝอยปีงบประมาณ 2567 เพิ่มขึ้น/ลดลง จากค่าเฉลี่ยปริมาณมูลฝอยปีงบประมาณ 2566 ประจำเดือนธันวาคม 2566 ปริมาณมูลฝอยของกรุงเทพมหานครเพิ่มขึ้น 34 เขต และอื่น ๆ ซึ่งหนึ่งในนั้น คือ เขตบางขุนเทียน มีปริมาณมูลฝอยเพิ่มขึ้น 3.47 (สำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร, 2566) ข้อมูลเหล่านี้บ่งบอกถึงความเร่งด่วนในการจัดการขยะมูลฝอยในพื้นที่เขตบางขุนเทียน เนื่องจากปัญหาขยะมูลฝอยมีผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ได้โดยตรง ปัญหานี้อาจทำให้เกิดการระบาดของโรคต่าง ๆ และมีผลทำลายต่อทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ อีกทั้ง ส่งผลให้เกิดความยากลำบากในการจัดเก็บ รวบรวม การขนส่ง การคัดแยก ตลอดจนการนำไปกำจัดด้วยวิธีฝังกลบ ซึ่งต้องอาศัยพื้นที่และงบประมาณจำนวนมากในการบริหารจัดการ (สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2566)

จากความเป็นมาและความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่า จึงทำให้ผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัยในเรื่อง การจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมของสำนักงานเขตบางขุนเทียน เพื่อผลการศึกษานี้จะช่วยเสริมสร้างนโยบายและกิจกรรมที่เหมาะสมในการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชน ทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ที่ดีต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมในเขตบางขุนเทียนได้ดีขึ้น และช่วยเพิ่มการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหานี้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์การจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมของสำนักงานเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร

2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมของสำนักงานเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร

3. เพื่อสะท้อนปัญหาและอุปสรรคในการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมของสำนักงานเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร

4. เพื่อเสนอแนะแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมของสำนักงานเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดเกี่ยวกับขยะมูลฝอย พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 มาตรา 4 ได้ให้ความหมายของ มูลฝอย หมายถึง เศษกระดาษ เศษผ้า เศษอาหาร เศษสินค้า เศษวัสดุ ถุงพลาสติก ภาชนะที่ใส่อาหาร เถ้ามูลสัตว์ ซากสัตว์ หรือสิ่งอื่นใดที่เก็บกวาดจากถนน ตลาด ที่เลี้ยงสัตว์ หรือที่อื่น ๆ และ

หมายความรวมถึงมูลฝอยติดเชื้อ มูลฝอยที่เป็นพิษหรืออันตรายจากชุมชน ต่อมา พระราชบัญญัติการสาธารณสุข (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2550 มาตรา 4 นิยามคำว่า “มูลฝอย” หมายความว่า เศษกระดาษ เศษผ้า เศษอาหาร เศษสินค้า เศษวัตถุ ถุงพลาสติก ภาชนะที่ใส่อาหาร เถ้า มูลสัตว์ ซากสัตว์ หรือสิ่งอื่นใดที่เก็บกวาดจากถนน ตลาด ที่เลี้ยงสัตว์ หรือที่อื่น และหมายความรวมถึงมูลฝอยติดเชื้อ มูลฝอยที่เป็นพิษหรืออันตรายจากชุมชน กรมควบคุมมลพิษ (2559) ขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้น สามารถแบ่งตามลักษณะ ทางกายภาพได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1) ขยะอินทรีย์ (Compostable Waste) 2) ขยะรีไซเคิล (Recyclable Waste) 3) ขยะอันตราย (Hazardous Waste) 4) ขยะทั่วไป (General Waste) ขณะที่ เทศบาลตำบลหนองยวง (2564) ได้ระบุเกี่ยวกับประเภทขยะไว้ 5 ประเภท ดังนี้ 1) ขยะอินทรีย์ 2) ขยะรีไซเคิล 3) ขยะทั่วไป 4) ขยะอันตราย 5) ขยะติดเชื้อ

2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย บริษัท โคลเวอร์ เพาเวอร์ จำกัด (มหาชน) (2566) ระบุว่า ระบบการจัดการขยะมูลฝอยเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะมูลฝอย โดยเริ่มที่แหล่งกำเนิด ครอบคลุมถึงกระบวนการกำจัดขั้นสุดท้าย โดยองค์ประกอบของระบบการจัดการขยะมูลฝอยประกอบไปด้วย 6 ปัจจัย ดังนี้ 1) การเกิดขยะมูลฝอย มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การขยายตัวทางเศรษฐกิจ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี รวมถึงพฤติกรรมการบริโภคในสังคม โดยมีแหล่งกำเนิดมาจากชุมชน เช่น บ้านพักอาศัย หอพัก คอนโดมิเนียม ร้านค้า สถานประกอบการ ภาคเกษตรกรรม และภาคอุตสาหกรรม โดยประเภทของขยะที่เกิดขึ้นจะมีทั้งขยะทั่วไป ขยะติดเชื้อ และขยะอิเล็กทรอนิกส์ หากมีการจัดการที่ไม่ถูกต้องตามหลักจะทำให้เกิดผลกระทบในด้านต่าง ๆ อย่างมาก 2) การจัดการขยะมูลฝอยที่แหล่งกำเนิด ประกอบด้วยกระบวนการที่สำคัญ 2 ส่วน คือ การคัดแยกประเภทของขยะมูลฝอย ได้แก่ ขยะอินทรีย์ ขยะทั่วไป ขยะอันตราย ขยะติดเชื้อ และขยะรีไซเคิล ถือเป็นมาตรการสำคัญประการหนึ่งที่จะช่วยให้การจัดการขยะในขั้นตอนต่อไปเป็นไปอย่างมีระบบและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ส่วนการกักเก็บขยะมูลฝอยไว้ชั่วคราวเป็นการเก็บรวบรวมขยะมูลฝอยที่แหล่งกำเนิดไว้ในภาชนะรองรับขยะที่เหมาะสมก่อนนำไปวางยังจุดรวบรวมมูลฝอยเพื่อรอการเก็บรวบรวมโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 3) การเก็บรวบรวมขยะมูลฝอย เป็นการดำเนินกิจกรรมเพื่อเก็บรวบรวมขยะมูลฝอยบริเวณจุดวาง เช่น บริเวณที่พักอาศัย โรงเรียน ตลาดสด สถานพยาบาล ฯลฯ ไปยังรถเก็บรวบรวมขยะมูลฝอยเพื่อนำไปจัดการในขั้นตอนต่อไป ระบบการเก็บรวบรวมขยะมูลฝอยที่ใช้ในปัจจุบัน มีอยู่ 2 วิธี คือ ระบบการเก็บรวบรวมขยะมูลฝอยแบบถังเคลื่อนที่และระบบการเก็บรวบรวมขยะมูลฝอยแบบถังคงที่ จึงจำเป็นต้องมีการวางแผนและจัดการให้ดีเพื่อลดปัญหาการสะสมของขยะมูลฝอย 4) การแปรสภาพขยะมูลฝอย เป็นการแปรสภาพทางกายภาพและเคมีของขยะก่อนนำไปใช้ประโยชน์หรือขนส่งเพื่อนำไปกำจัด 5) การขนถ่ายและการขนส่งขยะมูลฝอย เป็นกิจกรรมเพื่อขนส่งขยะมูลฝอยที่เก็บรวบรวมได้ไปยังสถานที่นำวัสดุกลับคืน สถานที่กำจัด หรือการขนส่งผ่านสถานขนถ่ายขยะมูลฝอย ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับชุมชนที่อยู่ห่างไกลจากสถานที่นำวัสดุกลับคืนหรือสถานที่กำจัดขยะมูลฝอย ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในระบบการจดัการขยะมูลฝอย ต่อจากขั้นตอนการเก็บรวบรวมขยะมูลฝอย 6) การกำจัดขยะมูลฝอย หรือการทำลายถือเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการจัดการขยะมูลฝอย ซึ่งหลังจากมีการดำเนินงานในขั้นตอนต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ขยะมูลฝอยที่ไม่สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้อีกจะถูกขนส่งไปกำจัดด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การฝังกลบ และการเผาในเตาเผา เป็นต้น

3. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะ Cohen and Uphoff (1980) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนว่า สมาชิกของชุมชนต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องใน 4 มิติ ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมการตัดสินใจว่าควรทำอะไรและทำอย่างไร 2) การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา รวมทั้งลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ 3) การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน และ 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ ส่วนทรงศักดิ์ วลัยใจ (2564) กระบวนการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วม 1) การสร้างความตระหนักให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย 2) การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพแกนนำชุมชนแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอย 3) การแก้ปัญหาขยะโดยแยกประเภทของกลุ่มเป้าหมาย 4) กระบวนการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชน/ประชาชนในพื้นที่/หน่วยงานท้องถิ่นในพื้นที่ 5) ระบบการติดตามแก้ไขและตรวจสอบ 6) บทบาทการส่งเสริมของหน่วยงานในพื้นที่ และ 7) กระบวนการกระตุ้นพฤติกรรมและสร้างแรงบันดาลใจของชุมชน ด้านอรประภา อาดัม (2564) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน มีดังนี้ 1) ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 2) ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ 3) ด้านการมีส่วนร่วมในการรักษาผลประโยชน์ และ 4) ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเครื่องนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วยกลุ่มผู้ให้ข้อมูล 4 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มผู้บริหารสำนักงานเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร จำนวน 4 คน 2) กลุ่มเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานของสำนักงานเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร จำนวน 6 คน 3) กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน 5 คน จำนวน 5 ชุมชน ชุมชนละ 1 คน และ 4) กลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร จำนวน 5 คน จำนวน 5 ชุมชน ชุมชนละ 1 คน จำนวน 20 คน ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection)

พื้นที่ในการศึกษา พื้นที่ในเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ได้แก่ สำนักงานเขตบางขุนเทียน และ ชุมชนต่าง ๆ ในเขตบางขุนเทียน จำนวน 5 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนเคหะชุมชนธนบุรี 1 ส่วน 3 2) ชุมชนเพชรทองคำ 3) ชุมชนวัดนาคสี่บาท 4) ชุมชนศาลเจ้าแม่ทับทิม และ 5) ชุมชนหมู่บ้านวงแหวนทวีสุข

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพนี้ ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interviews) ซึ่งแบบสัมภาษณ์ได้รับการพัฒนาจากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง คำถามถูกออกแบบให้เป็นแบบปลายเปิด เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถแสดงความคิดเห็นและประสบการณ์ของตนได้อย่างอิสระ

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 1) การรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร เป็นการรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และตอบคำถามการวิจัย ได้แก่ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์และดุษฎีนิพนธ์ วารสารวิชาการ กฎหมายและระเบียบ ข่าวสาร บทความจากสื่อมวลชน เอกสาร

จากหน่วยงานราชการ ข้อมูลจากเว็บไซต์ของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วม 2) การเก็บข้อมูลภาคสนาม เป็นการเก็บข้อมูลในรูปแบบการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interviews) ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 20 คน ซึ่งผู้วิจัยใช้เวลาประมาณ 30 นาที ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลแต่ละท่านอย่างเจาะลึก โดยใช้การบันทึกเสียงและการจดบันทึกเพื่อบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ ซึ่งได้รับความยินยอมแล้ว 3) การสังเกต (Observation) วิธีการสังเกต โดยเข้าไปในพื้นที่ชุมชนต่าง ๆ ของเขตบางขุนเทียน ซึ่งผู้วิจัยพยายามกลมกลืนไปกับสภาพแวดล้อม หลีกเลี่ยงการดึงดูดความสนใจ และเก็บข้อมูลอย่างเงียบ ๆ ผู้วิจัยจะให้เคารพสิทธิและความเป็นส่วนตัวของผู้ถูกสังเกต โดยจะหลีกเลี่ยงการกระทำใด ๆ ที่อาจสร้างความเสียหาย หรือความเดือดร้อนให้กับผู้ถูกสังเกต

การวิเคราะห์ข้อมูล งานวิจัยนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยเริ่มต้นจากการตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ เพื่อให้แน่ใจว่าข้อมูลครบถ้วนและน่าเชื่อถือด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การตรวจสอบแบบสามเส้าและโดยผู้เชี่ยวชาญ หลังจากนั้นผู้วิจัยจะเรียบเรียงข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่ตามประเด็นที่ศึกษา แล้วใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัยเพื่อหาความหมายและความสัมพันธ์ของข้อมูลที่เก็บมา โดยเฉพาะการศึกษาการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชนบางขุนเทียน ต่อมาผู้วิจัยจะตีความข้อมูลโดยเปรียบเทียบกับทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสรุปผลการวิจัยให้กระชับ ชัดเจน และน่าเชื่อถือ

ผลการวิจัย

1. การจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมของสำนักงานเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร สรุปผลการวิจัยจำแนกตามรายด้าน ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ พบว่า การจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมของสำนักงานเขตบางขุนเทียนแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย ซึ่งถือเป็นแนวทางที่ช่วยให้การจัดการมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งนี้ สำนักงานเขตบางขุนเทียนได้เชิญชุมชนเข้ามามีบทบาทตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผน เช่น การกำหนดจุดเก็บขยะและการวางแผนเส้นทางการเก็บขยะ โดยการเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็นจากตัวแทนชุมชนและประชาชนทั่วไป ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าความคิดเห็นของพวกเขามีค่าและมีส่วนร่วมในกระบวนการนี้ นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมยังช่วยแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เช่น การขาดแคลนถังขยะหรือเวลาเก็บขยะที่ไม่เหมาะสมได้อย่างตรงจุด การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนยังสอดคล้องกับระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน พ.ศ. 2548 ได้กำหนดไว้ และทำให้การจัดการขยะในพื้นที่มีความโปร่งใสและยั่งยืนมากขึ้น

2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ พบว่า การจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนในเขตบางขุนเทียนมีการมีส่วนร่วมที่ชัดเจน ทั้งหน่วยงานและประชาชนในพื้นที่ โดยสำนักงานเขตเน้นการสร้างจิตสำนึก

ผ่านการจัดอบรม ประชุม และใช้สื่อออนไลน์เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนเข้าใจถึงปัญหาขยะและความสำคัญของการคัดแยกตั้งแต่ต้นทาง การมีส่วนร่วมครอบคลุมถึงนักเรียน เยาวชน และผู้สูงวัยในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยลดปริมาณขยะ นอกจากนี้ ชุมชนยังมีการจัดการขยะอย่างมีระบบ เช่น การคัดแยกขยะอินทรีย์ ขยะรีไซเคิล ขยะอันตราย และขยะทั่วไป โดยผู้นำชุมชนและเจ้าหน้าที่มีบทบาทสำคัญในการกระจายข้อมูลและกระตุ้นให้ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ความร่วมมือจากประชาชนยังไม่สม่ำเสมอ บางกลุ่มยังไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการคัดแยกขยะ การกระตุ้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้นยังคงเป็นสิ่งที่สำนักงานเขตต้องดำเนินการต่อไป เพื่อให้การจัดการขยะในพื้นที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้น

3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ พบว่า ชุมชนมีบทบาทสำคัญในกระบวนการนี้ โดยมีการร่วมมือกับสำนักงานเขตในการจัดการปัญหาขยะตั้งแต่การคัดแยก การลดใช้ทรัพยากร และการรีไซเคิลขยะ ชุมชนได้รับประโยชน์จากความสะอาดของพื้นที่และมีส่วนสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จากขยะรีไซเคิล ทำให้เกิดรายได้เสริม นอกจากนี้ ยังมีการจัดกิจกรรมอบรมให้ความรู้ด้านการคัดแยกขยะและการลดการใช้พลาสติก ทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกร่วมในการดูแลสิ่งแวดล้อม ผลประโยชน์ที่ได้เห็นได้ชัดเจนคือ ความสะ อาดของชุมชน ความยั่งยืนในการจัดการขยะ และการสร้างรายได้จากขยะรีไซเคิล

4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล พบว่า การจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนในเขตบางขุนเทียนมีการมีส่วนร่วมในการประเมินผลในหลายด้าน โดยชุมชนได้รับโอกาสเข้ามาร่วมตรวจสอบและประเมินผล การดำเนินงานของโครงการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะ ทั้งจากการเข้าร่วมประชุมเพื่อเสนอความคิดเห็น การตรวจสอบข้อมูลการจัดการขยะ เช่น การสร้างฐานข้อมูลและการนำเสนอผลผ่าน Dashboard ซึ่งช่วยให้ชุมชนเห็นภาพการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ และยังมีการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการจัดการขยะ เพื่อสร้างความโปร่งใสในการใช้จ่ายงบประมาณ นอกจากนี้ การให้ประชาชนเข้ามาแจ้งปัญหาผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น แอปพลิเคชัน และการร่วมประเมินผลการทำงานของพนักงาน ช่วยเสริมสร้างความรับผิดชอบและเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการขยะในพื้นที่

2. ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมของสำนักงานเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร สรุปผลการวิจัยจำแนกตามรายด้าน ดังนี้

1) ผู้นำชุมชน พบว่า บทบาทของผู้นำชุมชนมีผลต่อการจัดการขยะมูลฝอยในเขตบางขุนเทียนอย่างมีนัยสำคัญ ผู้นำชุมชนมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนผ่านการสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับการคัดแยกขยะและการจัดกิจกรรมรณรงค์ต่าง ๆ นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนยังทำหน้าที่เชื่อมโยงและประสานงานกับสำนักงานเขตบางขุนเทียน ทำให้การสื่อสารระหว่างประชาชนและหน่วยงานมีความคล่องตัว ส่งผลให้ปัญหาขยะได้รับการแก้ไขอย่างรวดเร็ว ประชาชนมีความเชื่อมั่นในผู้นำชุมชน ส่งผลให้การจัดการขยะเป็นไปอย่างราบรื่น อีกทั้งผู้นำชุมชนยังพัฒนากิจกรรมและโครงการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะในระดับชุมชน เช่น การจัดกิจกรรมทำความสะอาดพื้นที่สาธารณะและอบรมเกี่ยวกับการจัดการขยะ ซึ่งช่วยกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน ผู้นำชุมชนยังมีบทบาทในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือภายในชุมชนและกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้การจัดการขยะมูลฝอยมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

2) ความรู้ความเข้าใจ พบว่า ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการขยะมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อประสิทธิภาพในการจัดการขยะในพื้นที่ การมีความรู้ที่ถูกต้องส่งผลให้ประชาชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถดำเนินการคัดแยกขยะ ลดปริมาณขยะที่เกิดขึ้น และมีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดการขยะที่เหมาะสมมากขึ้น ทั้งนี้ กลุ่มผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ของสำนักงานเขตต่างเห็นพ้องกันว่าการให้ความรู้และข้อมูลที่ถูกต้องสามารถสร้างพฤติกรรมที่รับผิดชอบต่อการจัดการขยะในชุมชน ส่วนกลุ่มผู้นำชุมชนและประชาชนต่างเน้นย้ำว่าความรู้ช่วยให้การจัดการขยะภายในครัวเรือนและชุมชนมีความเป็นระบบและมีประสิทธิภาพมากขึ้น การมีความเข้าใจที่ดีเกี่ยวกับแนวทางการจัดการ เช่น กระบวนการ 3Rs การคัดแยกขยะและการนำขยะไปหมักปุ๋ย ช่วยส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากประชาชนในการลดปัญหาขยะอย่างต่อเนื่อง ส่งผลดีต่อสภาพแวดล้อมและสุขอนามัยของคนในชุมชน

3) ความตระหนัก พบว่า ความตระหนักมีผลอย่างมากต่อการจัดการขยะมูลฝอยในเขตบางขุนเทียน โดยความตระหนักของประชาชนเกี่ยวกับผลกระทบของขยะต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมากขึ้น ผู้คนมีแนวโน้มที่จะเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะ เช่น การคัดแยกขยะที่บ้านและการลดใช้พลาสติก นอกจากนี้ ความตระหนักยังช่วยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการรักษาความสะอาดและการจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งส่งผลให้พฤติกรรมของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น โดยร่วมมือกันในการลดปริมาณขยะและรักษาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ การสร้างความตระหนักจึงถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมการจัดการขยะที่ยั่งยืนในชุมชน

4) การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร พบว่า การรับรู้ข้อมูลข่าวสารมีผลอย่างสำคัญต่อการจัดการขยะมูลฝอยในเขตบางขุนเทียน โดยการสื่อสารข้อมูลที่ชัดเจนและถูกต้องเกี่ยวกับการจัดการขยะ เช่น การคัดแยกขยะและการรีไซเคิล สามารถสร้างความตระหนักรู้และกระตุ้นให้ประชาชนเกิดพฤติกรรมที่สอดคล้องกับการจัดการขยะที่เหมาะสมได้ ข้อมูลข่าวสารที่เข้าถึงได้ง่ายและตรงประเด็นช่วยเพิ่มการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะ ทั้งในแง่ของการลดปริมาณขยะและการนำขยะไปใช้ใหม่อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การเผยแพร่ข้อมูลอย่างต่อเนื่องผ่านกิจกรรมสาธารณะหรือช่องทางออนไลน์ยังช่วยสร้างแรงจูงใจให้ชุมชนเห็นความสำคัญของการจัดการขยะ ส่งผลให้การจัดการขยะในพื้นที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นและส่งเสริมความยั่งยืนในระยะยาว

3. ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมของสำนักงานเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร พบว่า มีปัญหาหลัก ๆ ที่ต้องเผชิญดังนี้ การขาดความร่วมมือจากประชาชนเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้การจัดการขยะไม่เป็นไปตามเป้าหมาย แม้ว่าจะมีการรณรงค์ให้ประชาชนแยกขยะ แต่ประชาชนส่วนใหญ่ไม่เห็นความสำคัญและไม่ปฏิบัติตามอย่างที่คาดหวัง นอกจากนี้ ระบบการเก็บขยะยังไม่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ส่งผลให้การจัดการขยะมีความยุ่งยากมากขึ้น อีกปัญหาหนึ่งคือการขาดความรู้และการตระหนักรู้ในเรื่องการแยกขยะของประชาชน ทำให้การมีส่วนร่วมในการจัดการขยะต่ำ สถานการณ์นี้ยังเกิดจากการไม่มีถังขยะที่เพียงพอสำหรับการแยกประเภทขยะตามชุมชน ซึ่งทำให้การจัดการขยะยิ่งยากขึ้น นอกจากนี้ ยังมีปัญหาการขาดการสื่อสารที่ชัดเจนระหว่างหน่วยงานรัฐกับประชาชน ซึ่งเป็น

อุปสรรคในการสร้างความเข้าใจและความร่วมมือในการจัดการขยะ โดยประชาชนเองยังมีการวิจารณ์พฤติกรรมการทิ้งขยะในชุมชนที่ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการรักษาความสะอาด ส่งผลให้ขยะถูกทิ้งไม่เป็นที่ จากการศึกษา พบว่าปัญหาหลักๆ ที่เกิดขึ้นล้วนแล้วแต่มีส่วนทำให้การจัดการขยะมูลฝอยในเขตบางขุนเทียนมีอุปสรรคและต้องการการแก้ไขอย่างเร่งด่วนเพื่อให้การจัดการขยะมีความยั่งยืนและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

4. แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมของสำนักงานเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร พบว่า แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมในเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร มุ่งเน้นความร่วมมือจากทุกภาคส่วนเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ยั่งยืน ประกอบด้วยแนวทางสำคัญดังนี้ 1) การสร้างจิตสำนึกในชุมชน ส่งเสริมความเข้าใจเรื่อง 3Rs (Reduce, Reuse, Recycle) ผ่านศูนย์เรียนรู้ชุมชนและสื่อประชาสัมพันธ์ เช่น โซเชียลมีเดีย เพื่อกระตุ้นการมีส่วนร่วม 2) การสร้างความร่วมมือจัดตั้งคณะกรรมการชุมชนที่รวมตัวแทนจากภาคส่วนต่าง ๆ และทำบันทึกความเข้าใจกับภาคีเครือข่าย เพื่อเสริมประสิทธิภาพการจัดการขยะ 3) การใช้เทคโนโลยี พัฒนาแอปพลิเคชันหรือแพลตฟอร์มออนไลน์เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการขยะ เช่น วันเก็บขยะและวิธีแยกขยะ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชน 4) การสร้างแรงจูงใจ จัดกิจกรรม เช่น ธนาคารขยะและการทำปุ๋ยหมัก พร้อมทั้งตั้งกองทุนรับซื้อขยะรีไซเคิลเพื่อสร้างรายได้และกระตุ้นการมีส่วนร่วม และ 5) การสนับสนุนและอบรม จัดการอบรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการแยกขยะและการทำปุ๋ยหมัก พร้อมสนับสนุนทรัพยากรที่จำเป็น เพื่อพัฒนาทักษะและสร้างความตระหนักในชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

1. การจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมของสำนักงานเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร อภิปรายผลจำแนกตามรายด้าน ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ พบว่า การจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนในเขตบางขุนเทียนเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ ซึ่งช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการ เช่น การวางแผนจุดเก็บขยะและเส้นทางเก็บขยะ โดยการเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็นจากชุมชน ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าความคิดเห็นของตนมีค่า การมีส่วนร่วมช่วยแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เช่น ขาดแคลนถังขยะและเวลาการเก็บขยะที่ไม่เหมาะสม และสอดคล้องกับระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2548 ทำให้การจัดการขยะโปร่งใสและยั่งยืนมากขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของสายใจ เลิศวิริยะประภา (2567) ได้ศึกษาเรื่อง รูปแบบการจัดการขยะแบบครบวงจรของเทศบาลเมืองเขาสามยอด จังหวัดลพบุรี ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนานวัตกรรมการจัดการขยะแบบครบวงจรของเทศบาลเมืองเขาสามยอด พบว่า เทศบาลเมืองเขาสามยอดได้ให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาขยะในชุมชน และเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาขยะในชุมชน ตลอดจน สามารถตอบสนองการบริหารงานของเทศบาลให้บรรลุผลสำเร็จในการปฏิบัติงานตามภารกิจอำนาจหน้าที่จนสามารถบรรลุถึงเป้าหมาย ซึ่งเป็นนวัตกรรมเชิงกระบวนการ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดนโยบาย การตัดสินใจ การวางแผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

รวมถึงการติดตามตรวจสอบและประเมินผล โดยการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน อันจะนำไปสู่การขยายผลสู่การต่อยอดการพัฒนาในการอื่น ๆ และทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็งโดยมีปัจจัยแห่งความสำเร็จในการบริหารจัดการขยะแบบครบวงจร

2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ พบว่า การจัดการขยะมูลฝอยในเขตบางขุนเทียนแสดงถึงการมีส่วนร่วมทั้งจากหน่วยงานและประชาชน โดยสำนักงานเขตเน้นสร้างจิตสำนึกผ่านการอบรม ประชุม และสื่อออนไลน์ เพื่อให้ชุมชนเข้าใจปัญหาขยะและความสำคัญของการคัดแยก ตั้งแต่ต้นทาง การมีส่วนร่วมครอบคลุมถึงนักเรียน เยาวชน และผู้สูงวัยในการลดปริมาณขยะ ชุมชนมีระบบการคัดแยกขยะอย่างมีระเบียบ แต่ความร่วมมือจากประชาชนยังไม่สม่ำเสมอ การกระตุ้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้นยังเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการต่อไปเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการขยะ สอดคล้องกับการศึกษาของพัทธยาพร อุ่นโรจน์ (2564) ได้ศึกษาเรื่อง แนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมของเทศบาลตำบลเวียงเทิง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย - พลิกวิกฤต เป็นโอกาส ผลการศึกษาพบว่า การปลูกจิตสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อม เกี่ยวกับแนวทางการลดและคัดแยกขยะให้กับเด็กนักเรียน เยาวชน ผ่านการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง นับเป็นแนวทางที่ดีและยั่งยืน เพื่อขยายผลในครัวเรือน ชุมชน และเป็นการสร้างพลเมืองที่ดี มีคุณภาพต่อไป

3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ พบว่า ชุมชนมีบทบาทสำคัญในการจัดการขยะร่วมกับสำนักงานเขต ตั้งแต่การคัดแยก การลดใช้ทรัพยากร และการรีไซเคิล ชุมชนได้รับประโยชน์จากความสะอาดของพื้นที่และรายได้จากการผลิตสินค้าจากขยะรีไซเคิล รวมถึงการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการคัดแยกขยะและลดการใช้พลาสติก ทำให้เกิดจิตสำนึกในการดูแลสิ่งแวดล้อม ผลประโยชน์ที่เห็นได้ชัดคือ ความสะอาด ความยั่งยืนในการจัดการขยะ และรายได้จากขยะรีไซเคิล สอดคล้องกับการศึกษาของพัทธยาพร อุ่นโรจน์ (2564) ได้ศึกษาเรื่อง แนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมของเทศบาลตำบลเวียงเทิง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย - พลิกวิกฤต เป็นโอกาส ผลการศึกษาพบว่า มีการนำมาตรการต่าง ๆ ทั้งในด้านของกฎหมาย และทางด้านเศรษฐศาสตร์มาส่งเสริมการเปลี่ยนพฤติกรรมการบริโภค การลดปริมาณขยะต้นทาง รวมถึงการคัดแยกขยะต้นทาง

4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล พบว่า ชุมชนในเขตบางขุนเทียนมีส่วนร่วมในการประเมินผลการจัดการขยะ โดยเข้าร่วมประชุมเสนอความคิดเห็น ตรวจสอบข้อมูลการจัดการขยะผ่าน Dashboard และรวบรวมข้อมูลค่าใช้จ่ายเพื่อสร้างความโปร่งใส นอกจากนี้ยังมีช่องทางให้ประชาชนแจ้งปัญหา เช่น แอปพลิเคชัน และร่วมประเมินผลการทำงานของพนักงาน ช่วยเสริมสร้างความรับผิดชอบและเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการขยะในพื้นที่ สอดคล้องกับการศึกษาของพัทธยาพร อุ่นโรจน์ (2564) ได้ศึกษาเรื่อง แนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมของเทศบาลตำบลเวียงเทิง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย - พลิกวิกฤต เป็นโอกาส ผลการศึกษาพบว่า การจัดการขยะชุมชนเป็นหน้าที่ของทุกคนที่ต้องเข้ามามีบทบาท เพื่อสนับสนุนให้มีการจัดการขยะชุมชนที่ดี เช่นเดียวกับเทศบาลตำบลเวียงเทิง ซึ่งนับเป็นความโชคดีที่เป็นท้องที่ที่มีตัวแปรแห่งความสำเร็จค่อนข้างครบถ้วน นับตั้งแต่มีผู้บริหารเทศบาลที่มีนโยบายสนับสนุนการจัดการขยะในชุมชน ฝ่ายปฏิบัติรับนโยบายไปปฏิบัติอย่างเต็มกำลัง ชุมชนตอบรับแนวทางปฏิบัติ มีการประชุมประชาคม

อย่างต่อเนื่อง เพื่อรับทราบแนวปฏิบัติร่วมกัน รวมถึงมีการประเมินผลระหว่างปฏิบัติ เพื่อปรับปรุง และพัฒนาแนวทางจัดการขยะให้ดียิ่งขึ้นต่อไป อีกทั้งยังเปิดรับแนวคิดใหม่ ๆ จากสถาบันการศึกษาในพื้นที่

2. ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมของสำนักงานเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร อภิปรายผลจำแนกตามรายด้าน ดังนี้

1) ผู้นำชุมชน พบว่า ผู้นำชุมชนในเขตบางขุนเทียนมีบทบาทสำคัญในการจัดการขยะมูลฝอย โดยส่งเสริมการคัดแยกขยะและจัดกิจกรรมรณรงค์ต่าง ๆ รวมถึงประสานงานกับสำนักงานเขต ทำให้การสื่อสารระหว่างประชาชนและหน่วยงานมีความคล่องตัว ส่งผลให้การจัดการขยะเป็นไปอย่างรวดเร็วและราบรื่น ผู้นำชุมชนยังพัฒนากิจกรรมเช่น การทำความสะอาดพื้นที่สาธารณะและอบรมเกี่ยวกับการจัดการขยะ ซึ่งช่วยกระตุ้นการมีส่วนร่วมและสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน สอดคล้องกับการศึกษาของกิติยา โต๊ะทอง (2565) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการขยะของชุมชนในเขตเมือง กรณีศึกษา ชุมชนมัสยิดสุวรรณภูมิ เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการขยะของชุมชนมัสยิดสุวรรณภูมิจนได้รับรางวัลชุมชนต้นแบบด้านการจัดการขยะในเขตเมืองมี 5 ปัจจัยหลัก ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชนมีความเข้มแข็ง 2) หน่วยงานภาครัฐมีนโยบายชัดเจนและทำงานร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง 3) วิธีการที่ใช้ในการจัดการขยะมีความหลากหลาย 4) ชาวชุมชนมีความสามัคคีและนำหลักคำสอนทางศาสนามาประยุกต์ใช้ และ 5) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

2) ความรู้ความเข้าใจ พบว่า ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการขยะมีผลสำคัญต่อประสิทธิภาพการจัดการขยะในพื้นที่ การให้ความรู้ที่ถูกต้องช่วยให้ประชาชนและผู้เกี่ยวข้องสามารถ คัดแยกขยะ ลดปริมาณขยะ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้ดีขึ้น ผู้นำชุมชนและประชาชนเน้นว่าความรู้ช่วยให้การจัดการขยะในครัวเรือนและชุมชนเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ การเข้าใจแนวทางการจัดการเช่น 3 Rs และการทำปุ๋ยจากขยะ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและช่วยปรับปรุงสภาพแวดล้อมและสุขอนามัยในชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของวัลลภ แจ้งเหตุผล (2564) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการบริหารจัดการขยะมูลฝอย: กรณีศึกษา สำนักงานเขตบางบอน กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่เป็นความสำเร็จในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ประกอบด้วย การบอกกล่าวให้มีการสร้างจิตสำนึกให้รู้จักหน้าที่ตนเองรู้จักปฏิบัติตนให้อยู่ในความรับผิดชอบช่วยกันรักษาความสะอาด มีจิตสำนึกต่อการปฏิบัติตนในชุมชน เช่น ช่วยกันแยกขยะจากต้นทาง ทิ้งขยะมูลฝอยลงถัง รณรงค์การลดขยะมูลฝอยให้เหลือน้อยลง บางชุมชนมีการประชาสัมพันธ์จัดกิจกรรมให้รู้วิธีการลดขยะและแยกขยะเพื่อนำไปใช้ประโยชน์จะได้ลดขยะปลายทาง

3) ความตระหนัก พบว่า ความตระหนักมีผลสำคัญต่อการจัดการขยะในเขตบางขุนเทียน การตระหนักถึงผลกระทบของขยะต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคัดแยกขยะและลดการใช้พลาสติก ความตระหนักยังช่วยให้ชุมชนร่วมมือในการรักษาความสะอาดและจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้พฤติกรรมของประชาชนดีขึ้นและการจัดการขยะในชุมชนยั่งยืน สอดคล้องกับการศึกษาของสุรศักดิ์ โตประสี (2563) ได้ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ของความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะในรูปแบบ 3R ที่ส่งผลต่อความเต็มใจที่

จะแบกรับค่าใช้จ่าย ในการกำจัดขยะตามหลักการผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่ายของประชาชน ในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร : กรณีศึกษา ค่าธรรมเนียมการจัดการและค่าธรรมเนียมผลิตภัณฑ์ ผลการวิจัยพบว่า ความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับมาก

4) การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร พบว่า การรับรู้ข้อมูลข่าวสารมีผลสำคัญต่อการจัดการขยะในเขตบางขุนเทียน การสื่อสารข้อมูลที่ชัดเจนเกี่ยวกับการคัดแยกและรีไซเคิลช่วยสร้างความตระหนักและกระตุ้นพฤติกรรมที่เหมาะสม ข้อมูลที่เข้าถึงง่ายเพิ่มการมีส่วนร่วมในการลดขยะและนำขยะไปใช้ใหม่ การเผยแพร่ข้อมูลอย่างต่อเนื่องช่วยส่งเสริมการจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนในชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของนฤนาท ยืนยง และพิชชานาถ เงินดีเจริญ (2565) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของตำบลสำพะเนียง อำเภอโนนแดง จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการขยะ โดยการให้ความรู้และสร้างตระหนักการรักษาความสะอาด การให้ประชาชนได้เสนอแนวทางการลดปริมาณขยะ

3. ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมของสำนักงานเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร พบว่า มีปัญหาหลัก ๆ ที่ต้องเผชิญดังนี้ การขาดความร่วมมือจากประชาชนเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้การจัดการขยะไม่เป็นไปตามเป้าหมาย แม้ว่าจะมีการรณรงค์ให้ประชาชนแยกขยะ แต่ประชาชนส่วนใหญ่ไม่เห็นความสำคัญและไม่ปฏิบัติตามอย่างที่คาดหวัง สอดคล้องกับการศึกษาของสายใจ เลิศวิริยะประภา (2567) ได้ศึกษาเรื่อง รูปแบบการจัดการขยะแบบครบวงจรของเทศบาลเมืองเขาสามยอด จังหวัดลพบุรี ผลการวิจัยพบว่า ปัจจุบันประสบปัญหาในการดำเนินงาน ดังนี้ (1) ปัญหาการคัดแยกขยะต้นทาง (2) ปัญหาปริมาณ ขยะที่เพิ่มขึ้น (3) การแปรรูปจำเป็นต้องแปรรูปเพิ่มขึ้น (4) ปัญหาด้านจิตสำนึก (5) ปัญหากระบวนการจัดการ เทศบาลต้องใช้งบประมาณ (6) ปัญหาสถานที่และการกำจัดขยะมูลฝอย (7) ปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชน

4. แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมของสำนักงานเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร พบว่า แนวทางการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วมในเขตบางขุนเทียนนั้นเน้นความสำคัญของความร่วมมือจากทุกภาคส่วนเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนในระยะยาว โดยเริ่มจากการสร้างจิตสำนึกในชุมชน ซึ่งสำนักงานเขตควรพัฒนาศูนย์เรียนรู้และใช้สื่อประชาสัมพันธ์เพื่อกระตุ้นความเข้าใจตามหลัก 3Rs (Reduce, Reuse, Recycle) ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น นอกจากนี้ การสร้างความร่วมมือในชุมชนผ่านการตั้งคณะกรรมการที่มีตัวแทนจากทุกภาคส่วนและทำบันทึกความเข้าใจกับภาคีเครือข่ายจะช่วยเสริมสร้างความร่วมมือและการตัดสินใจที่มีประสิทธิภาพ การใช้เทคโนโลยีในการจัดการขยะ เช่น แอปพลิเคชันหรือแพลตฟอร์มออนไลน์ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเก็บและแยกขยะ จะเพิ่มความสะดวกในการเข้าถึงข้อมูลและกระตุ้นการมีส่วนร่วมของประชาชน การสร้างแรงจูงใจผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์ เช่น ธนาคารขยะและการทำปุ๋ยหมักจะช่วยกระตุ้นการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะ และสอดคล้องกับการศึกษาของธนิษฐา หอมสุวรรณ, จุฬาภรณ์ กำเนิดเพชร และศรัณยา สุจริตกุล (2566) ได้ศึกษาเรื่อง องค์ประกอบและแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยจากแผงลอยย่านเทเวศร์ กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า มีแนวทาง

ดำเนินการหลัก 3 ด้าน คือ 1) การลดและคัดแยกขยะมูลฝอยที่แหล่งกำเนิด 2) การปรับปรุง ระบบเก็บรวบรวมขยะมูลฝอย และการนำขยะมูลฝอยกลับไปใช้ประโยชน์ ตามแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน และ 3) การส่งเสริมระบบการจัดการขยะมูลฝอยแบบมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

สรุปองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากการศึกษาการจัดการขยะมูลฝอยโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในสำนักงานเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร พบองค์ความรู้สำคัญที่ช่วยพัฒนาแนวทางการจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนี้ 1) การใช้เทคโนโลยี การใช้ระบบฐานข้อมูลและ Dashboard ช่วยติดตามผลการดำเนินงาน ประเมินผล และเพิ่มความโปร่งใสในการจัดการขยะ 2) การสร้างความร่วมมือ ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานและชุมชนเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการขยะ และสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมของชุมชน 3) การจัดการขยะที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ การใช้โมเดล 3R และเศรษฐกิจหมุนเวียนช่วยลดปริมาณขยะและสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน 4) การส่งเสริมจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม การปลูกฝังจิตสำนึกในการคัดแยกขยะและลดการใช้วัสดุที่ไม่จำเป็นจะช่วยการจัดการขยะให้มีประสิทธิภาพ 5) ช่องทางการมีส่วนร่วมใหม่ การใช้ช่องทางออนไลน์เพื่อให้ประชาชนมีบทบาทในการตัดสินใจทำให้กระบวนการจัดการขยะโปร่งใสมากขึ้น 6) การพัฒนานโยบายที่ยืดหยุ่น การสร้างนโยบายการจัดการขยะที่ครอบคลุมและปรับตามสภาพแวดล้อมและความต้องการของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการประสบความสำเร็จ 7) บทบาทของผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชนเป็นสื่อกลางในการสร้างความร่วมมือและช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาขยะ องค์ความรู้เหล่านี้สามารถใช้เป็นกรอบแนวทางในการพัฒนานโยบายและการจัดการขยะทั้งในสำนักงานเขตบางขุนเทียนและพื้นที่อื่น ๆ เพื่อส่งเสริมการจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1) ผู้บริหารสำนักงานเขตบางขุนเทียนควรเพิ่มโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ ตั้งแต่การวางแผนไปจนถึงการติดตามผล โดยเน้นการประชุมสาธารณะและการหารือเพื่อรับฟังความคิดเห็นอย่างเปิดกว้าง ซึ่งจะช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของและความรับผิดชอบร่วมกันในชุมชนมากขึ้น

2) ผู้บริหารสำนักงานเขตบางขุนเทียนควรมีการฝึกอบรมและจัดกิจกรรมที่เน้นให้ความรู้เรื่องการคัดแยกขยะตั้งแต่ต้นทาง โดยเฉพาะการนำหลักการ 3R (Reduce, Reuse, Recycle) ไปใช้ในชีวิตประจำวันอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อช่วยลดปริมาณขยะที่ต้องกำจัดและเพิ่มมูลค่าจากการนำขยะกลับมาใช้ใหม่

3) ผู้บริหารสำนักงานเขตบางขุนเทียนควรสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานชุมชน และภาคเอกชน เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ และทรัพยากรในการจัดการขยะอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ การสร้างเครือข่ายจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการขยะและลดภาระของสำนักงานเขต

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

1) ควรมีการศึกษาการจัดการขยะในชุมชนอื่น ๆ เพื่อเปรียบเทียบแนวทางการจัดการขยะและเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ประสบความสำเร็จ

2) ควรมีการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางการจัดการขยะ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สะท้อนถึงความต้องการและข้อเสนอแนะแก่ผู้เกี่ยวข้อง

3) ควรมีการศึกษาเชิงคุณภาพเกี่ยวกับพฤติกรรมและทัศนคติของประชาชนต่อการจัดการขยะ เพื่อให้เข้าใจถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการจัดการขยะในชุมชน

เอกสารอ้างอิง (References)

กรมควบคุมมลพิษ. (2559). *รายงานสถานการณ์ขยะมูลฝอยชุมชนของประเทศไทยปี พ.ศ. 2559*. สืบค้นเมื่อ 20 พฤษภาคม 2563 จาก http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER3/DRAWER056/

กิติยา โต๊ะทอง. (2565). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการขยะของชุมชนในเขตเมือง กรณีศึกษาชุมชนมัสยิดสุวรรณภูมิ เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร. *วารสารวิจัยราชภัฏธนบุรี รับใช้สังคม*, 8(1), 147–162.

ธนิษฐา หอมสุวรรณ, จุฬาภรณ์ กำเนิดเพชร, และศรัณยา สุจริตกุล. (2566). องค์ประกอบและแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยจากแผงลอยย่านเทเวศร์ กรุงเทพมหานคร. *วารสารวิทยาศาสตร์บูรพา,* 28(3), 1522–1542.

ธิดารัตน์ เลิศวิทยากุล, โศภิษฐ์ นามขำ, อาทิตย์ ฉัตรชัยพลรัตน์, อาบจิตร กอมาตย์, สุวิมล ตอบุตร, อรนุช ยังเจริญ, และภูมิภักด์ พิทักษ์เขื่อนขันธ์. (2566). รูปแบบภาวะผู้นำแบบร่วมสมัยของผู้นำชุมชนที่มีผลต่อการลดขยะต้นทางโดยใช้แนวคิด 3Rs: กรณีศึกษาชุมชนบ้านหัวถนน ตำบลพระลับ จังหวัดขอนแก่น. *วารสารวิทยาลัยบัณฑิตเอเชีย*, 13(1), 150–161.

ทรงศักดิ์ วลัยใจ. (2564). กระบวนการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนมีส่วนร่วม เทศบาลตำบลเวียงพร้าว อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่. *วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต*. มหาวิทยาลัยแม่โจ้, เชียงใหม่.

นฤนาท ยืนยง, และพิชชานาถ เงินดีเจริญ. (2565). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของตำบลสำพะเนียง อำเภอโนนแดง จังหวัดนครราชสีมา. *วารสารวิชาการและวิจัย มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*, 12(2), 279–297.

บริษัท โคลเวอร์ เพาเวอร์ จำกัด (มหาชน). (2566). *MSW ขยะมูลฝอยชุมชน (Municipal Solid Waste): ระบบการจัดการขยะมูลฝอยชุมชน*. กรุงเทพฯ: บริษัท โคลเวอร์ เพาเวอร์ จำกัด (มหาชน).

สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2566). *โครงการศึกษาเพื่อจัดทำนโยบายสาธารณะปฏิรูประบบการจัดการขยะ และส่งเสริมเศรษฐกิจหมุนเวียน (ระยะที่ 2) เล่มที่ 3*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สายใจ เลิศวิริยะประภา. (2567). รูปแบบการจัดการขยะแบบครบวงจรของเทศบาลเมืองเขาสามยอด จังหวัดลพบุรี. *วารสาร มจร การพัฒนาสังคม*, 9(1), 397–421.

สำนักงานเขตบางขุนเทียน. (2564). *สภาพทั่วไปของเขตบางขุนเทียน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเขตบางขุนเทียน.

สำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล กรุงเทพมหานคร. (2565). *ข้อมูลประกอบการพิจารณาความเหมาะสมในการกำหนดกิจกรรมเพื่อพัฒนาพื้นที่เขตบางขุนเทียน*. กรุงเทพฯ: สำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล กรุงเทพมหานคร.

สำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร. (2566). *สถิติปริมาณมูลฝอย ประจำปีงบประมาณ 2567*. กรุงเทพฯ: สำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร.

สุภาณี ศรีมงคล, และพระครูพิสุทธิธรรมาภรณ์. (2565). การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลตำบลนาอ้อ จังหวัดเลย. *วารสารสังคมศาสตร์บูรณาการ,* 2(5), 17–23.

สุรศักดิ์ โตประสี. (2563). ความสัมพันธ์ของความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะในรูปแบบ 3R ที่ส่งผลต่อความเต็มใจที่จะแบกรับค่าใช้จ่ายในการกำจัดขยะตามหลักการผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย: กรณีศึกษาค่าธรรมเนียมการจัดการและค่าธรรมเนียมผลิตภัณฑ์. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี*, 3(3), 46–64.

อรประภา อาดัม. (2564). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนในเขตเทศบาลตำบลบางเสาธง อำเภอบางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ. *(วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ.

Krungsri Plearn Plearn. (2024). *รู้จัก Zero Waste สร้างชีวิตยุคใหม่ ให้ขยะเป็นศูนย์*. Retrieved June 6, 2024, from https://www.krungsri.com/th/plearn-plearn/zero-waste-lifestyle

workpointTODAY. (2020). *ส่องสารพัดปัญหากรุงเทพ “ขยะ” กับงบประมาณหมื่นล้านบาทต่อปีที่สูญเสียไป*. Retrieved June 6, 2024, from https://workpointtoday.com/bkk2022-garbage/

Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (1980). *Participation place in rural development: Seeking clarity through specificity*. New York: Cornell University.

การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการทำงานของ คณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว

PUBLIC PARTICIPATION WORKING OF POLICE ADMINISTRATION INSPECTION AND MONITORING COMMITTEE (PAI) OF POLICE STATIONS, SA KAEO PROVINCE

สุวัฒน์ งามแสง[1], สถิตย์ นิยมญาติ[2], กมลพร กัลยาณมิตร[3] และทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช[4]

Suwat Ngamsaeng[1], Satit Niyomyaht[2], Kamolporn Kalyanamitra[3], and Tassanee Lakkanapichonchat[4]

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี, ประเทศไทย[1-4]

Faculty of Political Science, Bangkokthonburi University, Thailand[1-4]

Received 14 October 2025; Revised 4 December 2025; Accepted 8 December 2025

****

การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการทำงานของ คณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว

สุวัฒน์ งามแสง สถิตย์ นิยมญาติ
กมลพร กัลยาณมิตร และทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว (2) ศึกษาถึงสภาพปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว และ (3) เสนอแนะแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ (1) เจ้าหน้าที่ตำรวจ จำนวน 5 คน (2) สมาชิกกต.ตร.จำนวน 6 คน (3) นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 2 คน และ (4) ประชาชนทั่วไป จำนวน 10 คน รวม 26 คน ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ทำการวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัยเพื่อสร้างข้อสรุปในลักษณะพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า (1) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว ประกอบด้วย ประชาชนยังขาดความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของ กต.ตร. ทัศนคติของประชาชนมีทั้งคาดหวังและขาดความไว้วางใจ ช่องทางการมีส่วนร่วมยังอยู่ในรูปแบบเดิม การสนับสนุนจากภาครัฐยังขาดการประสานงานที่ดีและขาดทรัพยากรที่เพียงพอ ข้อมูลเข้าถึงได้ยาก ค่านิยมที่เน้นความเคารพผู้ใหญ่ กลัวความขัดแย้ง (2) สภาพปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว พบว่า ยังเผชิญกับปัญหาการขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของ กต.ตร. การสื่อสารที่ไม่ทั่วถึง ความไม่เชื่อมั่นในความเป็นกลางของ กต.ตร. การมีส่วนร่วมที่ไม่ต่อเนื่อง วัฒนธรรมที่ไม่ส่งเสริมการแสดงความคิดเห็นและข้อจำกัดด้านทรัพยากรและการสนับสนุนจากภาครัฐ และ (3) แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว คือ แนะนำให้จัดเวทีประชาคมและประชาสัมพันธ์ข้อมูลเกี่ยวกับ บทบาทและหน้าที่ของ กต.ตร. สร้างช่องทางการมีส่วนร่วม และฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ตำรวจให้มีทักษะการสื่อสาร สร้างความเชื่อมั่นผ่านการทำงานที่โปร่งใส สร้างเครือข่ายความร่วมมือในการมีส่วนร่วมของประชาชน

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมภาคประชาชน; กต.ตร.; จังหวัดสระแก้ว

PUBLIC PARTICIPATION WORKING OF POLICE ADMINISTRATION INSPECTION AND MONITORING COMMITTEE (PAI) OF POLICE STATIONS, SA KAEO PROVINCE

Suwat Ngamsaeng, Satit Niyomyaht, Kamolporn Kalyanamitra,
and Tassanee Lakkanapichonchat

Abstract

This research article aims to: (1) analyze the factors influencing public participation in the operations of the Police Administration Monitoring and Inspection Committees (PMC) of police stations in Sa Kaeo Province; (2) examine the current problems and obstacles affecting public participation in the work of the PMC; and (3) propose recommendations to enhance community engagement in the functioning of the PMC in Sa Kaeo Province. This qualitative research employed purposive sampling to select 26 key informants, consisting of: (1) five police officers; (2) six PMC members; (3) two scholars and experts; and (4) ten general citizens. Semi-structured interviews were used as the primary research instrument, and the data were analyzed through inductive reasoning and presented in descriptive form.

The findings reveal that: (1) public participation is affected by limited public understanding of the PMC's roles and mandates, mixed attitudes involving expectations and distrust, conventional participation channels that remain unchanged, insufficient state support and coordination, difficulties in accessing information, and socio-cultural norms emphasizing hierarchy and conflict avoidance; (2) major obstacles to public engagement include the lack of knowledge concerning PMC responsibilities, ineffective communication channels, low confidence in PMC neutrality, inconsistent participation, cultural constraints on public expression, and limited resources and governmental support; and (3) strategies for strengthening participation include organizing community forums and disseminating information regarding PMC responsibilities, expanding participatory channels, enhancing communication skills among police personnel, promoting public trust through transparency, and building collaborative networks to support sustained civic engagement.

Keywords: Public Participation; PAI; Sa Kaeo Province

บทนำ

ในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมากระบวนการยุติธรรมของไทย ซึ่งประกอบไปด้วยหน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงาน โดยเฉพาะตำรวจนั้น มักจะถูกมองว่าเป็นหน่วยงานที่ประชาชนแทบจะไม่มีโอกาสเข้าไปสัมผัสหรือเข้าไปมีส่วนร่วมในเรื่องใดได้เลย ทั้ง ๆ ที่การมีส่วนร่วมของประชาชนถือได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญประการหนึ่งของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่จะทำให้หน่วยงานแห่งนี้เกิดภาพแห่งความโปร่งใส และมีความน่าเชื่อถือขึ้นมาได้ ต่อมาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้มีการนำเรื่องเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนมาบัญญัติไว้ในมาตรา 76 กล่าวคือ “รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รวมทั้งการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ” ซึ่งจากบทบัญญัติมาตรานี้เองจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้หน่วยงานตำรวจต้องทำการขยายผลออกไปด้วยการออกกฎหมายเพื่อจัดตั้งคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ขึ้น โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นกรรมการตรวจสอบและติดตามเพื่อทำหน้าที่ต่าง ๆ ตามที่ได้บัญญัติไว้ในระเบียบก.ต.ช. ว่าด้วยคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ พ.ศ. 2549 ข้อ 20 (นรเศรษฐ เจียมจิโรจน์, 2562) กำหนดให้คณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจมี 3 ระดับ ได้แก่ คณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ กรุงเทพมหานคร คณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจจังหวัด และคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจระดับสถานีตำรวจ บทบาทและภารกิจของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) สามารถจำแนกได้ 3 ภารกิจ คือ 1) ภารกิจหลัก ได้แก่ การตรวจสอบ ติดตาม และประเมินผลการปฏิบัติงาน 2) ภารกิจสนับสนุน ได้แก่ การให้คำปรึกษา ให้ข้อมูลข่าวสาร เสนอปัญหาความเดือดร้อนและความต้องการของประชาชน แนะนำ ช่วยเหลือและสนับสนุนการปฏิบัติงานของตำรวจ 3) ภารกิจการมีส่วนร่วม ได้แก่ การมีส่วนร่วมในกิจการงานตำรวจ คือ ร่วมคิด ศึกษา สภาพสาเหตุและปัญหาตลอดจนความต้องการของท้องถิ่นและชุมชน ร่วมในการริเริ่มและตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติการและสนับสนุนในการปฏิบัติตามกิจกรรมเพื่อลดและแก้ไขปัญหาท้องถิ่นและชุมชน ร่วมในการตรวจสอบและติดตามการดำเนินกิจกรรม ตลอดจนร่วมในการเสนอแนะและปรับปรุงการบริหารงานตำรวจให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลยิ่งขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายตำรวจแห่งชาติ, 2556)

สถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินงานด้านการให้ความปลอดภัยและรักษาความสงบสังคมในพื้นที่ของจังหวัดสระแก้ว ซึ่งสถานีตำรวจภูธรเป็นศูนย์กลางในการดำเนินงานของตำรวจภูธรในพื้นที่ โดยให้บริการในหลายด้าน เช่น การดำเนินงานด้านความปลอดภัย ตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้วมีหน้าที่ในการดำเนินการความปลอดภัย เช่น ป้องกันการกระทำผิดกฎหมาย เฝ้าระวังการเกิดอุบัติเหตุ และป้องกันการกระทำความผิดอื่น ๆ ในพื้นที่ที่เป็นเขตรับผิดชอบ การจัดการกับอาชญากรรม การสืบสวนและจับกุมผู้กระทำความผิดต่าง ๆ เพื่อให้ความเป็นธรรมและเสรีภาพในสังคม ทั้งยังมีบทบาทในการสนับสนุนและเข้าร่วมกับกิจกรรมชุมชน เช่น การแนะนำการป้องกันอาชญากรรม การเข้าร่วมกิจกรรมสังคมที่เพื่อสร้างสังคมที่ปลอดภัยและเจริญก้าวหน้า นอกจากนี้ ยังให้บริการด้านกฎหมาย เช่น

การดำเนินการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย การสนับสนุนการพิจารณาคดีทางกฎหมาย และการให้คำปรึกษาทางกฎหมาย สถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้วจึงเป็นหน่วยงานสำคัญที่มีบทบาทในการรักษาความปลอดภัยและสร้างสังคมที่มั่นคงและเจริญก้าวหน้าในพื้นที่ดังกล่าว โดยมีการทำงานร่วมกับชุมชนและหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อสร้างสังคมที่ดีและปลอดภัยอย่างยั่งยืนในระยะยาว

การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้วเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้มีการควบคุมและเฝ้าระวังการดำเนินงานของตำรวจอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ เช่น การตรวจสอบและติดตามการดำเนินงาน ภาคประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและติดตามการดำเนินงานของตำรวจผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเข้าร่วมการประชุมของคณะกรรมการ การรายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อให้กต.ตร. สามารถตรวจสอบและติดตามการดำเนินงานของตำรวจได้อย่างมีประสิทธิภาพ การให้ข้อเสนอแนะและแนวทางการปฏิบัติ ภาคประชาชนสามารถให้ข้อเสนอแนะและแนวทางการปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อช่วยให้กต.ตร. สามารถปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินงานของตำรวจได้อย่างเหมาะสม การเสริมสร้างความโปร่งใสและความเชื่อมั่น การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนช่วยเสริมสร้างความโปร่งใสและความเชื่อมั่นในการดำเนินงานของตำรวจ ทำให้มีความเชื่อมั่นในการใช้งานและการปฏิบัติงานของตำรวจเพิ่มขึ้น การสร้างชุมชนที่มั่นคงและปลอดภัย การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนช่วยให้มีการสร้างชุมชนที่มั่นคงและปลอดภัย เนื่องจากมีการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินงานของตำรวจอย่างสม่ำเสมอ ดังนั้น การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นและความโปร่งใสในการทำงานของกต.ตร. ทำให้การบริหารงานตำรวจมีประสิทธิภาพและมีความเป็นธรรมในการปฏิบัติงาน

อย่างไรก็ตาม ยังคงประสบกับอุปสรรค ปัญหา และข้อขัดข้องในหลายกรณี อาทิ วัฒนธรรมองค์กรตำรวจที่ไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามารับรู้หรือมีส่วนร่วม ทัศนคติของประชาชนที่ไม่เชื่อถือหรือไม่ไว้เนื้อเชื่อใจ ตลอดจนกำหนดนโยบายที่ไม่ชัดเจน (อานนท์ณัฏฐ์ กมลรัตน์, 2561)

ผู้วิจัยในฐานะที่ทำงานเกี่ยวข้องกับคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว จึงมีความสนใจศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว” โดยมุ่งเน้นที่จะวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการมีส่วนร่วม และเสนอแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมดังกล่าว เพื่อสร้างโอกาสในการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชน ซึ่งจะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการทำงานของกต.ตร. ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ส่งผลให้เกิดความเชื่อมั่นและความร่วมมือระหว่างตำรวจและชุมชน ตลอดจนพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในจังหวัดสระแก้วอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว

2. เพื่อศึกษาถึงสภาพปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว

3. เพื่อเสนอแนะแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลักการสากลที่อารยประเทศให้ความสำคัญ การส่งเสริม การบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมเป็นเงื่อนไขและเป็นกุญแจดอกสำคัญของความสำเร็จของการพัฒนาระบบราชการให้สามารถตอบสนองความต้องการและเอื้อต่อประโยชน์สุขของประชาชน รวมทั้งเป็นประเด็นหลักในการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมตามหลักธรรมาภิบาลที่ ภาครัฐต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ เพื่อสร้าง ความโปร่งใสและเพิ่มคุณภาพการตัดสินใจของภาครัฐให้ดีขึ้น และเป็นที่ยอมรับร่วมกันของทุกฝ่าย (พรรณิลัย นิติโรจน์, 2557) Cohen and Uphoff (1980) นักทฤษฎีการมีส่วนร่วมได้วิจัยและเสนอประเภทของการมีส่วนร่วมของประชาชน แบ่งออกเป็น 4 แบบ ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ซึ่งประกอบด้วยการริเริ่มตัดสินใจ การดำเนินการตัดสินใจ การกำหนดนโยบายจากความต้องการ และการตัดสินใจปฏิบัติการ อาจเป็นการตัดสินใจในช่วงระยะเริ่มแรก การตัดสินใจในช่วงของกิจกรรม หรือการตัดสินใจในช่วงการดำเนินกิจกรรม 2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม (Implementation) ซึ่งอาจเป็นไปในรูปแบบของการเข้าร่วมโครงการโดยใช้การสนับสนุนด้านการบริหาร การประสานความร่วมมือ รวมทั้งการลงมือปฏิบัติการด้วยแรงงาน แรงเงิน และการสนับสนุนทรัพยากรอื่น ๆ 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) เป็นการร่วมกันที่จะรับผิดชอบต่อผลที่จะเกิดขึ้น หรือการมีส่วนร่วมต่อผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในทุก ๆ ด้าน และ 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) เป็นการร่วมกันควบคุมตรวจสอบผลการดำเนินงานตลอดจนเข้าไปแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

2. แนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน

ในการปฏิบัติงานขององค์กร ผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงาน ควรให้ความสำคัญในเรื่องประสิทธิภาพของงาน เนื่องจากประสิทธิภาพของงานจะส่งผลให้องค์การประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ แนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่กล่าวถึงประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานโดยทั่วไปส่วนใหญ่กล่าวถึงผลของการปฏิบัติงาน เพราะถือได้ว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน คือ การมีผลการปฏิบัติงานที่ดีก็ถือได้ว่ามี

ประสิทธิภาพในการทำงานสูง และถ้ามีผลการปฏิบัติงานไม่ดีก็ถือได้ว่ามีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานต่ำ (สิริญา แดงโกมุท, 2559) Becker and Neuhauser (2015) ได้เสนอตัวแบบจำลองเกี่ยวกับประสิทธิภาพขององค์กร โดยได้กล่าวว่า ประสิทธิภาพขององค์กร นอกจากจะพิจารณาถึงทรัพยากร เช่น คน เงิน และวัสดุอุปกรณ์ที่เป็นปัจจัยนำเข้า และผลผลิตขององค์กร คือ การบรรลุเป้าหมายแล้ว องค์กรในฐานะที่เป็นองค์กรระบบเปิด ยังมีปัจจัย ประกอบอื่น ๆ อีก ดังแบบจำลองในรูปสมมติฐาน ได้แก่ 1) หากสภาพแวดล้อมในการทำงานขององค์กรมีความซับซ้อนต่ำ หรือมีความแน่นอน มีการกำหนดระเบียบปฏิบัติในการทำงานขององค์กรอย่างละเอียดแน่ชัด จะนำไปสู่ความมีประสิทธิภาพขององค์กรมากกว่าองค์กรที่มีสภาพแวดล้อมในการทำงานที่ยุ่งยากซับซ้อนสูง หรือมีความไม่แน่นอน 2) การกำหนดระเบียบปฏิบัติชัดเจน เพื่อเพิ่มผลการทำงานที่มองเห็นได้ มีผลทำให้ประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นด้วย 3) ผลการทำงานที่มองเห็นได้ สัมพันธ์ในทางบวกกับประสิทธิภาพ และ 4) หากพิจารณาควบคู่กัน จะปรากฏว่าการกำหนดระเบียบปฏิบัติอย่างชัดเจน และผลการทำงานที่มองเห็นได้ มีความสัมพันธ์มากขึ้นต่อประสิทธิภาพ มากกว่าตัวแปรแต่ละตัวตามลำพัง

3. ข้อมูลเกี่ยวกับคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ

ในปี พ.ศ. 2547 ได้มีการตรา พ.ร.บ.ตำรวจแห่งชาติ พ.ศ. 2547 ขึ้นเพื่อเป็นกฎหมาย บริหารราชการตำรวจโดยเฉพาะ ตามกฎหมายนี้ได้วางระบบการบริหารงานตำรวจโดยกำหนดให้มีคณะกรรมการนโยบายตำรวจแห่งชาติ (กต.ช.) เป็นองค์กรที่ได้กำหนดนโยบายและมีคณะกรรมการ ตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจกรุงเทพมหานคร คณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจจังหวัด และคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจสถานีตำรวจ เพื่อเป็นองค์กรที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ ติดตาม และประเมินผลการปฏิบัติงานของ ตำรวจในพื้นที่ (ซึ่งได้แก่ กองบัญชาการตำรวจนครบาล และตำรวจภูธรภาค 1-9) สำหรับการจัดตั้งคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร) ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ พ.ศ. 2542 นายกรัฐมนตรีเป็นประธานกรรมการ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยและผู้บัญชาการ ตำรวจแห่งชาติเป็นรองประธานกรรมการ มีกรรมการโดยตำแหน่ง และผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้บัญชาการสำนักงานแผนงานและงบประมาณเป็นเลขานุการ เพื่อทำหน้าที่ให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะและการกำหนดนโยบาย การพัฒนาและบริหารงานตำรวจ โดยยึดถือหลักการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ตามเจตนารมณ์ของการโอนกรมตำรวจ กระทรวงมหาดไทยไปจัดตั้งเป็นสำนักงานตำรวจแห่งชาติ อยู่ใต้บังคับบัญชาของนายกรัฐมนตรี เพื่อให้การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง

ผลที่คาดหวังว่าคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ 1) ประชาชนจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการตำรวจอย่างแท้จริงโดยการเข้าไปกำหนดนโยบายและประสานการตรวจสอบการบริหารกิจการตำรวจในทุกระดับได้ 2) ส่งเสริมความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างประชาชนและข้าราชการตำรวจให้สูงขึ้น เพื่อเป็นตำรวจเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง 3) ประชาชนจะได้รับการบริการแก้ไขในด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ตลอดจนการอำนวยความยุติธรรมในขั้นตอนที่สั้น กะทัดรัด รวดเร็ว และมีประสิทธิภาพ (บรรพต เทพพาณิช, 2556)

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ในจังหวัดสระแก้ว มีผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 26 คน แบ่งเป็นกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้ (1) เจ้าหน้าที่ตำรวจ จำนวน 5 คน มาจากสถานีตำรวจภูธร 5 แห่งในจังหวัดสระแก้ว แห่งละ 1 คน (2) สมาชิก กต.ตร. จำนวน 6 คน ประกอบด้วย ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 2 คน ข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการ 1 คน กำนัน 2 คน และประชาชนที่มาจากการเลือกตั้ง 1 คน (3) นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 2 คน ได้แก่ นักรัฐประศาสนศาสตร์ 3 คน และผู้เชี่ยวชาญด้านความมั่นคง 2 คน และ (4) ประชาชนทั่วไป จำนวน 10 คน อาศัยอยู่ในพื้นที่สถานีตำรวจภูธร 5 แห่ง แห่งละ 2 คน การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องและมีคุณภาพสูงสุดในการศึกษา

2. พื้นที่ในการศึกษา

การวิจัยนี้ดำเนินการศึกษาในพื้นจังหวัดสระแก้ว และอำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interviews) เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1) การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นการศึกษาวิจัยเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งจากของไทยและของต่างประเทศ เพื่อศึกษาทางการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว

2) การวิจัยภาคสนาม (Field Research) เป็นการรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยวิธีสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ซึ่ง ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 26 คน ด้วยแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยใช้เวลาประมาณ 45 นาทีต่อครั้ง ตามวัน เวลา และสถานที่ที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสะดวก

3) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เป็นการศึกษาแบบมีส่วนร่วมโดยที่ผู้วิจัยเข้าไปเกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วมโดยตรงกับเหตุการณ์หรือกิจกรรมที่เกิดขึ้น เพราะผู้วิจัยได้ทำงานในสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว จึงสามารถสังเกตการทำงานของตำรวจ การสนทนากับบุคคลภายในสถานีและการสังเกตพฤติกรรมของผู้คนและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของตำรวจภูธร การ

ทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้วได้อย่างใกล้ชิด

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยวิเคราะห์เนื้อหาโดยใช้วิธีการแบบอุปนัย เพื่อศึกษาปรากฏการณ์และสร้างข้อสรุปเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว โดยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อปรากฏการณ์ดังกล่าว พร้อมเชื่อมโยงข้อมูลกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดระบบข้อมูลให้ชัดเจนและเข้าใจง่าย ในส่วนของการสรุปผลการวิจัย ผู้วิจัยนำเสนอผลในรูปแบบพรรณนา

ผลการวิจัย

1. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว พบว่า

1) การรับรู้และความเข้าใจของประชาชน พบว่า การรับรู้และความเข้าใจของประชาชนเกี่ยวกับคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ในจังหวัดสระแก้วยังมีข้อจำกัด ประชาชนส่วนใหญ่ขาดความรู้เกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของ กต.ตร. โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบท การสื่อสารข้อมูลยังไม่ครอบคลุมและขาดประสิทธิภาพ ทำให้ขาดความเข้าใจในบทบาทและความสำคัญของ กต.ตร. นอกจากนี้ ความเชื่อมั่นในความเป็นกลางของ กต.ตร. ยังเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อแก้ปัญหา ควรมุ่งปรับปรุงการสื่อสารและสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับบทบาทของ กต.ตร. พร้อมทั้งเสริมสร้างความเชื่อมั่นในความเป็นกลางขององค์กร ซึ่งจะช่วยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ และพัฒนาคุณภาพชีวิตในจังหวัดสระแก้ว

2) ทัศนคติของประชาชนต่อองค์กรตำรวจและ กต.ตร. พบว่า ทัศนคติของประชาชนต่อองค์กรตำรวจและคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ในจังหวัดสระแก้วมีทั้งด้านบวกและลบ ประชาชนคาดหวังว่า กต.ตร. จะเพิ่มความโปร่งใสในการทำงานของตำรวจ แต่ก็ยังมีความไม่ไว้วางใจเนื่องจากประสบการณ์ในอดีต เช่น การทุจริตและการปฏิบัติหน้าที่ไม่เป็นธรรม ปัจจัยที่ส่งผลต่อทัศนติของประชาชน ได้แก่ ประสบการณ์ส่วนตัว การสื่อสารที่ไม่ชัดเจน และความโปร่งใสในการทำงานของตำรวจและ กต.ตร. การปรับปรุงทัศนคติของประชาชนจำเป็นต้องเพิ่มความโปร่งใส การปรับปรุงการสื่อสารและเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ การสร้างความเชื่อมั่นระหว่างประชาชนกับตำรวจและ กต.ตร. จะช่วยพัฒนาความสัมพันธ์และเพิ่มความไว้วางใจ

3) ช่องทางการมีส่วนร่วม พบว่า ช่องทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในปัจจุบันยังเป็นรูปแบบดั้งเดิม เช่น การประชุมชุมชนหรือการแจ้งปัญหาผ่านผู้นำชุมชน แม้จะมีการใช้เทคโนโลยีบ้าง แต่ยังมี

ข้อจำกัดในการเข้าถึงและการใช้งาน ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ ความเข้าใจในบทบาทของ กต.ตร. ที่ยังไม่ทั่วถึง และการสื่อสารที่ไม่ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมควรพัฒนาระบบที่เข้าถึงง่าย เช่น เว็บไซต์หรือแอปพลิเคชันสำหรับรับฟังความคิดเห็น และการอบรมเกี่ยวกับบทบาทของ กต.ตร. การสร้างความเชื่อมโยงระหว่าง กต.ตร. กับชุมชน และการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีจะช่วยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการทำงานของตำรวจได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4) การสนับสนุนจากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พบว่า การสนับสนุนจากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังมีข้อจำกัด เช่น การขาดการประสานงานที่ชัดเจน ข้อมูลไม่ครบถ้วน ทรัพยากรไม่เพียงพอ และขาดความต่อเนื่องในการสนับสนุน เพื่อปรับปรุงการทำงานของ กต.ตร. ควรสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่างๆ พัฒนาระบบการสื่อสารที่โปร่งใส จัดสรรทรัพยากรให้เพียงพอ และพัฒนาศักยภาพบุคลากร รวมถึงการประเมินผลการทำงานอย่างสม่ำเสมอ การปรับปรุงการสนับสนุนจะช่วยให้ กต.ตร. ดำเนินงานได้มีประสิทธิภาพและสร้างความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรม

5) ความโปร่งใสในการทำงานของ กต.ตร. พบว่า แม้จะมีความพยายามสร้างความโปร่งใสในการทำงานของ กต.ตร. ในจังหวัดสระแก้ว แต่ยังพบข้อจำกัด เช่น การเข้าถึงข้อมูลที่ไม่ทั่วถึง และการสื่อสารที่ไม่ชัดเจน เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ควรเพิ่มช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย เปิดเผยข้อมูลอย่างโปร่งใส และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน การดำเนินการเหล่านี้จะช่วยสร้างความเชื่อมั่น และทำให้การทำงานของ กต.ตร. มีประสิทธิภาพมากขึ้น

6) ปัจจัยด้านวัฒนธรรมและค่านิยมของชุมชน พบว่า ปัจจัยทางวัฒนธรรมและค่านิยมมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบการทำงานของ กต.ตร. ในจังหวัดสระแก้ว โดยค่านิยมที่เคารพผู้ใหญ่และหลีกเลี่ยงความขัดแย้งทำให้ประชาชนบางส่วนลังเลที่จะมีส่วนร่วม ขณะเดียวกัน กลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาสูงมักมีความตระหนักในสิทธิและหน้าที่มากกว่า เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วม จำเป็นต้องปรับกลยุทธ์การสื่อสารและสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการแสดงความคิดเห็นจากทุกกลุ่ม

7) การรับรู้ผลประโยชน์จากการมีส่วนร่วม พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนใน กต.ตร. จังหวัดสระแก้วนำไปสู่ความเชื่อมั่นและความไว้วางใจระหว่างประชาชนและตำรวจ ข้อมูลและข้อเสนอแนะจากประชาชนช่วยปรับปรุงการทำงานของตำรวจให้ตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การมีส่วนร่วมไม่เพียงแต่สร้างความโปร่งใส แต่ยังส่งเสริมความเป็นเจ้าของชุมชนและความร่วมมือในการแก้ไขปัญหา ส่งผลให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

2. สภาพปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว พบว่า ยังคงเผชิญกับอุปสรรคและปัญหาหลายประการ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้ 1) การขาดความรู้ความเข้าใจ ประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาท หน้าที่ และกระบวนการทำงานของ กต.ตร. ทำให้ไม่เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม 2) การสื่อสารที่ไม่ทั่วถึง การสื่อสารข้อมูลเกี่ยวกับ กต.ตร. ไปยังประชาชนยังไม่ครอบคลุมและมีประสิทธิภาพเพียงพอ โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบท 3) ความไม่เชื่อมั่น

ประชาชนบางส่วนยังไม่เชื่อมั่นในความเป็นกลางของ กต.ตร. หรือไม่เชื่อมั่นว่าเสียงของตนจะได้รับการฟังและนำไปปฏิบัติ 4) ขาดการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนมักไม่ต่อเนื่อง เนื่องจากขาดแรงจูงใจและเห็นผลลัพธ์ที่ชัดเจน 5) อุปสรรคด้านวัฒนธรรม วัฒนธรรมการไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับเรื่องของส่วนรวม และความเคารพนับถือผู้ใหญ่ ทำให้ประชาชนบางส่วนไม่กล้าแสดงความคิดเห็น 6) ข้อจำกัดด้านโครงสร้าง การขาดทรัพยากรและการสนับสนุนจากภาครัฐ ทำให้การดำเนินกิจกรรมของ กต.ตร. ไม่ครอบคลุมและมีประสิทธิภาพเพียงพอ

3. แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว พบว่า จากการศึกษาความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน พบว่ามีแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ในจังหวัดสระแก้ว ดังนี้ 1) สร้างความเข้าใจและความตระหนัก 1.1) จัดเวทีประชาคมเพื่อให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นและสอบถามข้อสงสัย 1.2) ประชาสัมพันธ์ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาท หน้าที่ และกระบวนการทำงานของ กต.ตร. ผ่านช่องทางต่างๆ เช่น สื่อสังคมออนไลน์ เว็บไซต์ หรือป้ายประกาศ และ 1.3) จัดฝึกอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ในการมีส่วนร่วม 2) สร้างช่องทางการมีส่วนร่วม 2.1) จัดตั้งกลุ่มผู้แทนจากชุมชนเพื่อทำหน้าที่สื่อสารระหว่างประชาชนและ กต.ตร. 2.2) สร้างหรือพัฒนาแอปพลิเคชันหรือเว็บไซต์เพื่อให้ประชาชนสามารถส่งข้อเสนอแนะหรือรายงานปัญหาได้สะดวก และ 2.3) จัดกิจกรรมร่วมกับชุมชน เช่น การสำรวจความคิดเห็น การจัดอบรม หรือการทำโครงการร่วมกัน 3) ส่งเสริมการสื่อสาร 3.1) ฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ตำรวจให้มีทักษะการสื่อสารและการรับฟังความคิดเห็น 3.2) สร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เปิดรับความคิดเห็นของประชาชน และ 3.3) เผยแพร่ผลการดำเนินงานของ กต.ตร. ให้ประชาชนได้รับรู้ 4) สร้างความเชื่อมั่น 4.1) ทำให้กระบวนการทำงานของ กต.ตร. โปร่งใสและตรวจสอบได้ 4.2) ตอบกลับข้อเสนอแนะและคำร้องเรียนของประชาชนอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ และ 4.3) สร้างความไว้วางใจระหว่างตำรวจและประชาชนผ่านการปฏิบัติงานที่เป็นธรรมและโปร่งใส 5) การสนับสนุนจากภาครัฐ 5.1) จัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน และ 5.2) สร้างนโยบายที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม โดยเฉพาะนโยบายที่ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและการตัดสินใจ 6) สร้างเครือข่ายความร่วมมือ 6.1) ร่วมมือกับองค์กรภาคประชาสังคมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และ 6.2) ร่วมมือกับสถาบันการศึกษาในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วม

อภิปรายผลการวิจัย

1. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว ดังนี้

1) การรับรู้และความเข้าใจของประชาชน ผลการวิจัยพบว่า การรับรู้และความเข้าใจของประชาชนเกี่ยวกับคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ในจังหวัดสระแก้วยังมีข้อจำกัดหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชนบท ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาท หน้าที่ และกระบวนการทำงานของ กต.ตร. ทั้งนี้เพราะการสื่อสารข้อมูลเกี่ยวกับ กต.ตร. ไปยังประชาชนยังไม่ครอบคลุมและมีประสิทธิภาพเพียงพอ ทำให้ประชาชนยังไม่เข้าใจบทบาทและความสำคัญของ กต.ตร. อย่างแท้จริง ดังที่ Creighton (2015) กล่าวว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการที่ความสนใจความต้องการและคุณค่าของประชาชนได้รับการพิจารณา รวมเข้าไปในขั้นตอนการตัดสินใจของรัฐบาลและหน่วยงานภาคเอกชน โดยตั้งบนพื้นฐานของการสื่อสารแบบสองทาง นอกจากนี้ จำเป็นต้องมีการปรับปรุงกลยุทธ์ในการสื่อสารและสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของ กต.ตร. ให้กับประชาชน รวมถึงการสร้างความเชื่อมั่นในความเป็นกลางของ กต.ตร. ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์สำนักงานตำรวจแห่งชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 - 2580) ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 4.6 สร้างการรับรู้และความเข้าใจของประชาชนต่อการปฏิบัติหน้าที่ของตำรวจอย่างทันต่อสถานการณ์และทั่วถึง กลยุทธ์ (4.6.1) วิเคราะห์ข้อมูลและวางแผนการประชาสัมพันธ์ เพื่อสร้างการรับรู้และเข้าใจแก่ ประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ (4.6.2) พัฒนาเทคนิคการสื่อสารและการประชาสัมพันธ์ สร้างการรับรู้และเข้าใจในรูปแบบต่าง ๆ ให้ทันต่อสถานการณ์ (4.6.3) เพิ่มช่องทางการสื่อสารและการประชาสัมพันธ์ให้ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมาย และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานตำรวจแห่งชาติ, 2561) ซึ่งจะช่วยพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่าง กต.ตร. กับประชาชน และเพิ่มระดับการมีส่วนร่วมในกระบวนการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ นรเศรษฐ เจียมจิโรจน์ (2564) ได้ศึกษาเรื่อง “ประสิทธิผลในการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ระดับสถานีตำรวจตามที่กฎหมายบัญญัติ ศึกษากรณีกองบังคับการตำรวจนครบาล 4” จากการวิจัยได้พบปัญหา/อุปสรรคในการทำงานเพียงประการเดียว คือ สถานีตำรวจบางแห่งยังขาดการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในพื้นที่ได้รู้จักคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของ สถานีตนเอง จึงส่งผลให้ประชาชนไม่รู้จักและไม่เข้าใจในหน้าที่ รวมไปถึงช่องทางการติดต่อเพื่อแจ้งข้อมูลข่าวสาร หรือข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของตำรวจไปยังคณะกรรมการตรวจสอบฯ ของสถานีตำรวจแห่งนั้น ๆ

2) ทัศนคติของประชาชนต่อองค์กรตำรวจและ กต.ตร. ผลการวิจัยพบว่า ทัศนคติของประชาชนต่อองค์กรตำรวจและคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ในจังหวัดสระแก้ว มีความหลากหลายและซับซ้อน โดยประชาชนส่วนใหญ่คาดหวังว่า กต.ตร. จะช่วยเพิ่มความโปร่งใสในการทำงานของตำรวจและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีความไม่ไว้วางใจในองค์กรตำรวจ เนื่องจากประสบการณ์ในอดีต เช่น การใช้ความรุนแรงและการปฏิบัติหน้าที่ที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งส่งผลต่อการรับรู้ในปัจจุบัน โดยสามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีการรับรู้ของ Goldstein (2012) ที่ระบุขั้นตอนการรับรู้ว่า (1) พบสิ่งเร้าต่าง ๆ ที่อยู่ในสิ่งแวดล้อม (2) เกิดการตอบสนองต่อสิ่งเร้าเหล่านั้น (3) มีการเชื่อมโยงเข้ากับความรู้เดิม (4) ผ่านกระบวนการทางสมอง (5) เกิดการรับรู้ (6) ในขณะเดียวกันก็เกิดการระลึกได้หรือจำได้ (7) ส่งผลเป็นการกระทำ และ (8) เกิดความรู้ที่เป็นผลจากกระบวนการ นอกจากนี้ ประวัติการปฏิบัติหน้าที่ของ

ตำรวจยังมีผลต่อความเชื่อมั่นและทัศนคติของประชาชนในปัจจุบัน โดยเฉพาะการสื่อสารที่ไม่ชัดเจนระหว่างตำรวจและประชาชน รวมถึงความโปร่งใสในการทำงานของทั้งตำรวจและ กต.ตร. ซึ่งสะท้อนถึงความสำคัญของการสร้างความไว้วางใจในองค์กรตำรวจ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ บุรินทร์ ศรีสุรางค์ และจอมเดช ตรีเมฆ (2564) ได้วิจัยเรื่อง “ปัญหาและอุปสรรคการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจสถานีตำรวจนครบาลราษฎร์บูรณะ” ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนมีความคาดหวังว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจจะสามารถแก้ไขปัญหาได้ทุกเรื่อง แต่ความเป็นจริงในทางปฏิบัติแล้ว บางกรณีก็ไม่ได้อยู่ภาย ใต้อำนาจขอบเขตของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ความไม่เข้าใจในเรื่องกฎหมายของประชาชน ส่งผลให้ขาดความเข้าใจซึ่งกันและกัน และในบางครั้งประชาชนก็ขาดความเชื่อมั่นในการทำงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจ นอกจากนี้ งานวิจัยของ พงษ์พันธ์ นารีน้อย, ประพันธ์ สหพัฒนา และอภิสิทธิ์ คุณวรปัญญา (2566) ได้วิจัยเรื่อง “ภาพลักษณ์องค์การและภาพลักษณ์ของข้าราชการตำรวจไทยในบริบทของประชาชนในพื้นที่แขวงหิรัญรูจี เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร” ยังยืนยันว่าหากภาพลักษณ์ของข้าราชการตำรวจไทยออกมาในทางที่ดีก็จะได้รับความน่าเชื่อถือ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน ในทางกลับกัน หากภาพลักษณ์ออกมาในทางไม่ดี องค์การต้องเร่งสร้างภาพลักษณ์ขึ้นมาให้ดีขึ้น เนื่องจากหากภาพลักษณ์ตกต่ำจะทำให้การดำเนินงานขององค์การล้มเหลวและอาจนำไปสู่การต่อต้านหรือดูหมิ่น ภาพลักษณ์จึงเปรียบเสมือนพื้นฐานความคิดที่บุคคลมีต่อองค์การ ซึ่งมีผลต่อการสร้างความไว้วางใจและความสัมพันธ์ที่ดีกับประชาชน ดังนั้น เพื่อปรับปรุงทัศนคติของประชาชนให้ดีขึ้น จำเป็นต้องมีการดำเนินการหลายด้าน เช่น การเพิ่มความโปร่งใสในการทำงานของตำรวจและ กต.ตร. การปรับปรุงการสื่อสารให้ชัดเจนและเข้าใจง่าย รวมถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและติดตามการทำงานของตำรวจ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความเชื่อมั่นและความพึงพอใจในระบบการทำงานขององค์กรตำรวจมากยิ่งขึ้น

3) ช่องทางการมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า ช่องทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในการทำงานของ กต.ตร. ยังคงจำกัดอยู่ที่รูปแบบดั้งเดิม เช่น การเข้าร่วมประชุมชุมชนหรือการแจ้งปัญหาผ่านผู้นำชุมชน ทั้งนี้เป็นเพราะการเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลของประชาชนยังไม่เท่าเทียมกัน โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุหรือประชาชนในพื้นที่ห่างไกล ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Mariscal (2005) กล่าวว่า วิวัฒนาการสารสนเทศเป็นสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุด เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดโอกาสและการเติบโตทางเศรษฐกิจ และการสื่อสารแบบประชาธิปไตย แต่สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้หากบุคคลสามารถและเข้าถึงในการใช้เทคโนโลยีใหม่เหล่านี้ได้เท่านั้น นอกจากนี้ความเข้าใจในบทบาทและหน้าที่ของ กต.ตร. ที่ยังไม่ทั่วถึงในกลุ่มประชาชนก็เป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม ดังนั้น เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและติดตามการทำงานของตำรวจได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาระบบและกลไกในการมีส่วนร่วมที่หลากหลายและเข้าถึงง่ายมากขึ้น เช่น การจัดทำเว็บไซต์หรือแอปพลิเคชันสำหรับรับฟังความคิดเห็นของประชาชน การจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของ กต.ตร. และการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในกลุ่มประชาชน โดยสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ กันตินันท์ สงครามยศ และศุภวัฒนากร วงศ์ธนวสุ (2563) ได้วิจัยเรื่อง “การดำเนินการของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจสถานีตำรวจภูธรกระนวนจังหวัดขอนแก่น” ผลการศึกษาพบว่า แนวทางในการดำเนินงานของ กต.ตร. 9 ประการ ได้แก่ กต.ตร. ต้องมีบทบาท

ในการกำหนดนโยบายของสถานีตำรวจในพื้นที่ของตนมีการประชุมติดตามการดำเนินการตามนโยบายของเจ้าหน้าที่ตำรวจมีบทบาทในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมประสานแก้ไขปัญหาให้ประชาชนได้รับความเป็นธรรมจากข้อร้องเรียนต่าง ๆ กต.ตร. จะต้องเป็นคนที่มีความรู้กว้างขวางสามารถเข้าถึงและเป็นที่รู้จักของประชาชน ยึดประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก อีกทั้งยังต้องเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างตำรวจกับประชาชนและมีช่องทางสำหรับให้ประชาชนได้ติดต่อหรือร้องเรียนได้อย่างสะดวก และสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ อิทธิพล จันทร์รัตนกุล (2564) ได้กล่าวถึงบทบาทของหน่วยงานภาครัฐต่อการใช้สื่อสังคมออนไลน์ ผลการวิจัยพบว่า 1) บทบาทของหน่วยงานภาครัฐต่อการใช้สื่อสังคมออนไลน์ ประกอบด้วย (1) การประชาสัมพันธ์ เป็นช่องทางที่เพิ่มความสะดวกในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของหน่วยงานภาครัฐ รวมทั้งใช้ชี้แจงแก้ไขความเข้าใจผิดเกี่ยวกับองค์กร (2) บทบาทตามที่กำหนด ช่วยให้การปฏิบัติงานและการติดต่อราชการง่ายขึ้น รวดเร็วขึ้น และลดภาระค่าใช้จ่าย โดยช่วยในการติดต่อสื่อสาร การประสานงานระหว่างบุคคล หน่วยงาน และประชาชน รวมถึงการเผยแพร่ข้อมูลด้านการประชาสัมพันธ์ของหน่วยงาน (3) การส่งเสริมภาพลักษณ์ ช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์ด้านบริการของหน่วยงานภาครัฐ เพราะทำให้ประชาชนได้รับบริการของรัฐเร็วขึ้น (4) การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเพิ่มช่องทางการสื่อสารและการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับประชาชน ช่วยทำให้หน่วยงานภาครัฐสามารถรับทราบข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการทำงานของ กต.ตร. ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการทำงานของ กต.ตร. ยังคงเผชิญกับอุปสรรคและปัญหาหลายประการ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายในการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและติดตามการทำงานของตำรวจ ทั้งนี้เป็นเพราะ ปัจจัยหลายประการที่เกี่ยวข้องกัน เช่น การขาดความรู้ความเข้าใจของประชาชน การสื่อสารที่ไม่ทั่วถึง ความไม่เชื่อมั่นในความเป็นกลางของ กต.ตร. และอุปสรรคทางวัฒนธรรมและโครงสร้าง สอดคล้องกับแนวคิดของ เดชา เลิศวิลัย (2563) ได้สรุปเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางสังคมว่า มีปัจจัยถึง 32 ตัวที่มีส่วนร่วมในการกำหนดระดับการมีส่วนร่วมทางสังคม ได้แก่ อายุ เพศ สุขภาพ ระยะเวลาในการอาศัยในชุมชน ระยะห่างของที่ตั้งบ้านเรือน ขนาดของครอบครัว มาตรฐานทางสังคมของประชาชน ระดับการศึกษา ระดับความเป็นอยู่ การครอบครองที่ดิน ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เชื้อชาติและสัญชาติ พื้นเพทางครอบครัว ลำดับชั้นทางสังคม ปัจจัยส่วนบุคคล การปรับตัวทางสังคม ความเฉลียวฉลาด ความสนใจ การอบรมทางพฤติกรรม ทัศนคติ ข่าวสารและการติดต่อสื่อสาร ความเชื่อทางศาสนา ค่านิยมทางสังคม ความเชื่อในตนเอง ความเชื่อและการแสดงออกทางพฤติกรรม ความพึงพอใจ การเป็นผู้นำ และการตระหนักถึงความสำคัญของกิจกรรม ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่ออุปสรรคเหล่านี้คือ การสื่อสารข้อมูลเกี่ยวกับ กต.ตร. ไปยังประชาชนยังไม่ชัดเจนและเข้าใจง่าย ทำให้ประชาชนไม่เข้าใจบทบาทและหน้าที่ของ กต.ตร. อย่างแท้จริง นอกจากนี้ ความไม่เชื่อมั่นในความโปร่งใสและประสิทธิภาพของ กต.ตร. ก็เป็นอุปสรรคสำคัญ เนื่องจากประชาชนต้องการเห็นหลักฐานที่ชัดเจนว่าการมีส่วนร่วมของตนจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรม เพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคเหล่านี้ จำเป็นต้องมีการปรับปรุงระบบการทำงานของ กต.ตร. โดยเน้นการสื่อสารที่ชัดเจน เข้าใจง่าย และครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย การสร้างความโปร่งใสในการทำงานของ กต.ตร. และการสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนมีส่วนร่วม นอกจากนี้ การปรับปรุงโครงสร้างและระบบสนับสนุนให้มีประสิทธิภาพ

มากขึ้น ก็เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง โดยสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ ณิชาภัทร สิงหพันธ์ และเสกสัณ เครือคำ (2566) ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันอาชญากรรมในเขตพื้นที่ เทศบาลตำบลศรีสุนทร อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต” ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาอุปสรรคในการแสวงหาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันอาชญากรรม คือ ประชาชนบางส่วนไม่สามารถเข้าถึงข่าวสารได้ต้องรอประกาศจากทางผู้นำชุมชน และไม่ให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ในการให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ แนวทางการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมและเพิ่มการมีส่วนร่วม คือการสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยเหลืองานของเจ้าหน้าที่ตำรวจ อันจะส่งผลต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้มีความปลอดภัย และน่าอยู่มากขึ้น

3. แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว พบว่า แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน สามารถจัดกลุ่มได้เป็น 6 แนวทางหลัก ได้แก่ การสร้างความเข้าใจและความตระหนัก การสร้างช่องทางการมีส่วนร่วม การส่งเสริมการสื่อสาร การสร้างความเชื่อมั่น การสนับสนุนจากภาครัฐ และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ทั้งนี้เพราะการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างความโปร่งใสและการรับผิดชอบในการทำงานของตำรวจ การที่ประชาชนมีความเข้าใจในบทบาทและหน้าที่ของ กต.ตร. จะช่วยเพิ่มการมีส่วนร่วมในการสื่อสารและการให้ข้อเสนอแนะที่มีคุณภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ อัตติยาพร ไชยฤทธิ์ (2565) ได้กล่าวถึงแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมในมิติของกระบวนการปฏิบัติ ประกอบด้วย (1) ให้ข้อมูลที่เข้าถึงได้แก่ประชาชนเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ และทางเลือกต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างมีหลักการเหตุผล (2) ให้กรอบการกำหนดนโยบายของภาครัฐที่เป็นธรรม เที่ยงตรง โดยให้ประชาชนเข้าร่วมพิจารณา โดยให้ข้อมูลอย่างครบถ้วนแก่ประชาชนเกี่ยวกับการตัดสินใจที่ยุ่งยากด้วย (3) สร้างตัวแทนภาคประชาชนตามพื้นที่ต่าง ๆ ตามถิ่นที่อยู่อาศัยและสร้างกลุ่มผู้นำภาคประชาสังคมเพื่อเป็นผู้นำเสนอความคิดเห็นของชุมชน (4) อำนวยการในการประชุมสัมมนา อภิปรายอย่างมีคุณค่า โดยให้ทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็นได้ (5) สร้างฐานข้อมูลในสิ่งที่ประชาชนจัดลำดับให้ความสำคัญ (6) สร้างกระบวนการมีส่วนร่วม และทำให้เกิดความมั่นใจว่าผลลัพธ์ของการแสดงความคิดเห็นเป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดนโยบายในเรื่องต่าง ๆ และ (7) สนับสนุนการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง โดยศึกษาผลกระทบ การกำกับดูแล และประเมินผลการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างสม่ำเสมอ โดยผลการวิจัยนี้ยังสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ ปิยะนุช เงินคล้าย, วงพักตร์ ภู่พันธ์ศรี และวีณา พึงวิวัฒน์นิกุล (2563) ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น พบว่า แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นนั้น แบ่งออกเป็น 2 บทบาทหลัก ได้แก่ บทบาทของภาครัฐ ซึ่งประกอบด้วยการออกแบบช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และบทบาทของภาคประชาชน ซึ่งส่งเสริมให้ประชาชนให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น

สรุปองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

การวิจัยนี้พบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ของสถานีตำรวจภูธรในจังหวัดสระแก้ว ยังเผชิญกับข้อจำกัดหลายประการ เช่น ความเข้าใจที่ไม่ชัดเจนเกี่ยวกับบทบาทของ กต.ตร. การสื่อสารที่ไม่ทั่วถึง และความเชื่อมั่นในความโปร่งใส อย่างไรก็ตาม การวิจัยได้เสนอแนวทางสำคัญเพื่อปรับปรุงกลไกการมีส่วนร่วมให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ได้แก่ การสื่อสารที่โปร่งใสและหลากหลายช่องทาง เช่น สื่อออนไลน์และการจัดเวทีประชาคม เพื่อสร้างความเข้าใจและกระตุ้นการมีส่วนร่วม การพัฒนาความรู้ความเข้าใจของประชาชนเกี่ยวกับบทบาทของ กต.ตร. การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเพิ่มการเข้าถึงและสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างตำรวจและประชาชน รวมถึงการสร้างความเชื่อมั่นในความโปร่งใสและความเป็นกลางของ กต.ตร. นอกจากนี้ ยังเน้นความสำคัญของการพัฒนาศักยภาพบุคลากรใน กต.ตร. การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน และการวัดผลกระทบจากการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างแรงจูงใจในระยะยาว การมีส่วนร่วมดังกล่าวไม่เพียงช่วยสร้างความโปร่งใสในกระบวนการทำงานของตำรวจ แต่ยังส่งเสริมความไว้วางใจและความยั่งยืนในชุมชน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1) กต.ตร. จังหวัดสระแก้วควรปรับปรุงกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น ซึ่งจะช่วยเพิ่มความเชื่อมั่นในความเป็นกลางและส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการทำงานของตำรวจ ส่งผลให้คุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้นอย่างยั่งยืน

2) กต.ตร. จังหวัดสระแก้วควรสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน พัฒนาระบบการสื่อสารที่เข้าถึงง่าย และจัดสรรทรัพยากรพร้อมพัฒนาศักยภาพบุคลากรอย่างต่อเนื่อง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานและสร้างความเชื่อมั่นให้ประชาชนในกระบวนการยุติธรรม

3) กต.ตร. จังหวัดสระแก้วควรเพิ่มช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย เปิดเผยข้อมูลอย่างโปร่งใส และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างจริงจัง เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงาน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

1) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการทำงานของ กต.ตร. ระหว่างจังหวัดต่างๆ เพื่อทำความเข้าใจในปัจจัยที่ส่งผลต่อความแตกต่างนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการปรับปรุงแนวทางการทำงานของ กต.ตร.

2) ควรมีการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนใน กต.ตร. เช่น ปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เป็นต้น

3) ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับวิธีการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสร้างความเชื่อมโยงระหว่าง กต.ตร. และประชาชน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการมีส่วนร่วม

เอกสารอ้างอิง (References)

กันตินันท์ สงครามยศ และศุภวัฒนากร วงศ์ธนวสุ. (2563). การดำเนินการของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจสถานีตำรวจภูธรกระนวนจังหวัดขอนแก่น. *Journal of Modern Learning Development*, 5(6). 61-74.

ณิชาภัทร สิงหพันธ์ และเสกสัณ เครือคำ. (2566). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันอาชญากรรมในเขตพื้นที่ เทศบาลตำบลศรีสุนทร อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต. *วารสารอาชญาวิทยาและสังคมศาสตร์*, 6(1), 56-74.

เดชา เลิศวิลัย. (2563). ปัจจัยที่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการดำเนินงานโรงพยาบาลชุมชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. *รายงานผลงานวิจัย*. มหาวิทยาลัยมหิดล: นครปฐม.

นรเศรษฐ เจียมจิโรจน์. (2562). การศึกษาระดับการทำงานตามอำนาจหน้าที่ที่กฎหมายบัญญัติของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ระดับสถานีตำรวจสังกัดกองบังคับการตำรวจนครบาล 5. *วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์*, 4(3), 593-604.

นรเศรษฐ เจียมจิโรจน์. (2564). ประสิทธิผลในการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) ระดับสถานีตำรวจตามที่กฎหมายบัญญัติ ศึกษากรณีกองบังคับการตำรวจนครบาล 4. *วารสารรัชต์ภาคย์*, 15(40), 111-123.

บรรพต เทพพาณิช. (2556). การพัฒนารูปแบบการทำงานอย่างมีส่วนร่วมที่ส่งผลการทำงานของคณะกรรมการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจ (กต.ตร.) กรณีศึกษา กต.ตร. สถานีตำรวจภูธรนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู. (ปริญญานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. มหาสารคาม.

บุรินทร์ ศรีสุรางค์ และจอมเดช ตรีเมฆ. (2564). ปัญหาและอุปสรรคการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจ สถานีตำรวจนครบาลราษฎร์บูรณะ. *วารสารอาชญาวิทยาและสังคมศาสตร์*, 3(2), 55-68.

ปิยะนุช เงินคล้าย, วงพักตร์ ภู่พันธ์ศรี และวีณา พึงวิวัฒน์นิกุล. (2563). การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น. *วารสารวิจัยรามคำแหง (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 23(1), 11(20).

พงษ์พันธ์ นารีน้อย, ประพันธ์ สหพัฒนา และอภิสิทธิ์ คุณวรปัญญา. (2566). ภาพลักษณ์องค์การและภาพลักษณ์ของข้าราชการตำรวจไทยในบริบทของประชาชนในพื้นที่แขวงหิรัญรูจี เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร. *วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์*, 6(3), 212-227.

พรรณิลัย นิติโรจน์. (2557). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนของกรุงเทพมหานคร : ศึกษาเฉพาะกรณีการจัดทำแผน ชุมชนพึ่งตนเองเขตวังทองหลาง. (วิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. กรุงเทพฯ.

สิริญา แดงโกมุท. (2559). ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานการตรวจเงินแผ่นดิน ภาค 12. (วิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยนานาชาติแสตมฟอร์ด. เพชรบุรี.

สำนักงานคณะกรรมการนโยบายตำรวจแห่งชาติ. (2566). *บทบาทหน้าที่ กต.ตร.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการนโยบายตำรวจแห่งชาติ.

สำนักงานตำรวจแห่งชาติ. (2561). *ยุทธศาสตร์สำนักงานตำรวจแห่งชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 - 2580)*. สืบค้นเมื่อ 29 พฤษภาคม 2567, จาก https://royalthaipolice.go.th/downloads/rtpstrategy20years.pdf

อานนท์ณัฏฐ์ กมลรัตน์. (2561). *การศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงานตำรวจ : กรณีศึกษาคณะกรรมการการตรวจสอบและติดตามการบริหารงานตำรวจในสังกัดกองกำกับการ 2 กองบังคับการตำรวจท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

อัตติยาพร ไชยฤทธิ์. (2565). พัฒนาการและแนวคิดการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมของประชาชนในประเทศไทย. *วารสารวิชาการวิทยาลัยบริหารศาสตร์*, 5(2), 113-129.

อิทธิพล จันทร์รัตนกุล. (2564). บทบาทของหน่วยงานภาครัฐต่อการใช้สื่อสังคมออนไลน์. *วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์ฯ*, 8(1), 222-234.

Banard, M. (2005). *Manual for the Multifactor Leadership. Questionnaire*. California: Consenting Psychologists.

Becker, J & Neuhauser, D. (2015). *The Efficient Organization*. New York: Elsevier Scientific.

Cohen, John M. & Uphoff, Norman T. (1980). Participation's place in rural development: Seeking clarity through specificity, *World Development, Elsevier*, 8(3), 213-235.

Creighton, J. L. (2015). The Public Participation Handbook: Making Better Decisions. Through Citizen Involvement. San Francisco: Jossey-Bass. Page 7.

Goldstein, H. (2012). Francis Galton, Measurement, Psychometrics and Social Progress. *Assessment in Education: Principles, Policy and Practice*, 19(2), 147-158.

Mariscal, J. (2005). Digital divide in a developing country. *Telecommunications Policy*, 29(5–6), 409-428.

Shaw, D. R. (2007). Manchester United Football Club: Developing A Network Orchestration Model. *European Journal of Information Systems*, 16(5), 628-642.

การบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร

INTEGRATED TOURISM MANAGEMENT IN SAMUT SAKHON PROVINCE

ภูวดล แซ่วู[1], สถิตย์ นิยมญาติ[2], กมลพร กัลยาณมิตร[3] และทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช[4]

Puwadon Saewu[1], Satit Niyomyaht[2], Kamolporn Kalyanamitra[3], and Tassanee Lakkanapichonchat[4]

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี, ประเทศไทย[1-4]

Faculty of Political Science, Bangkokthonburi University, Thailand[1-4]

Corresponding Author E-mail: puwadonsaewu@gmail.com[1]

Received 1 December 2025; Revised 6 December 2025; Accepted 10 December 2025

****

การบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร

ภูวดล แซ่วู, สถิตย์ นิยมญาติ,
กมลพร กัลยาณมิตร และทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์สภาพการบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร 2) ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร และ 3) เสนอแนะแนวทางในการบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้บริหารส่วนราชการ 4 คน ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 3 คน ผู้ประกอบธุรกิจการท่องเที่ยวและผู้แทนกลุ่มธุรกิจต่าง ๆ 7 คน ผู้นำชุมชน 2 คน ปราชญ์ชาวบ้าน 2 คน และชาวบ้านในพื้นที่ 2 คน โดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การสรุปความแบบพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า (1) สภาพการบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร มีนโยบายการท่องเที่ยวที่ชัดเจนและมีการวางแผนเชิงบูรณาการอย่างเป็นระบบ แต่การประสานงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และชุมชนยังต้องพัฒนาให้ดีขึ้น ชุมชนมีบทบาทสำคัญในการวางแผนและจัดการการท่องเที่ยว โดยมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวโดยเฉพาะอาหารทะเลและกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจท้องถิ่น การตลาดและการประชาสัมพันธ์มีการใช้สื่อออนไลน์และสร้างเครือข่ายเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยว บุคลากรได้รับการการพัฒนาให้มีทักษะและความรู้ในการให้บริการและการจัดการท่องเที่ยว (2) ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร พบว่าปัญหาหลัก ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวคือ การขาดแคลนบุคลากรที่มีทักษะ ขาดความร่วมมือระหว่างภาครัฐและชุมชน ขาดแคลนงบประมาณ การตลาดไม่เหมาะสม และปัญหาทางสิ่งแวดล้อมและการจัดการขยะที่ยังไม่ได้รับการแก้ไข และ (3) แนวทางในการบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการนั้นมี 3 หลัก ได้แก่ การพัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวและโครงสร้างพื้นฐาน การสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชนในรูปแบบ “ไตรภาคี” ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืนเพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน

คำสำคัญ: การบริหาร; การท่องเที่ยว; การบูรณาการ; จังหวัดสมุทรสาคร

INTEGRATED TOURISM MANAGEMENT IN SAMUT SAKHON PROVINCE

Puwadon Saewu, Satit Niyomyaht, Kamolporn Kalyanamitra,
and Tassanee Lakkanapichonchat

Abstract

This research objectives were (1) to analyze the integrated tourism management in Samut Sakhon Province, (2) to study the problems and obstacles in integrated tourism management in Samut Sakhon Province, and (3) to propose guidelines for integrated tourism management in Samut Sakhon Province. The research was qualitative. The key informants were 4 government executives, 3 local government executives, 7 tourism business operators and representatives of various business groups, 2 community leaders, 2 local scholars, and 2 local villagers. The selection method was purposive selection. The research instrument was an interview. Data analysis was performed using descriptive summarization.

The research results found that (1) the integrated tourism management in Samut Sakhon Province was a clear tourism policy and systematic integrated planning. The coordination between government agencies, private sectors, and communities still need to be improved. Communities played an important role in planning and managing tourism, with sustainable management of natural and cultural resources. In addition, the development of tourism products, especially seafood, and tourism promotion activities were important for the local economy. Marketing and public relations used online media and created networks to increase the number of tourists. Personnel were developed to have skills and knowledge in providing services and managing tourism, (2) the problems and obstacles in integrated tourism management in Samut Sakhon Province found that the main problems affecting tourism development were: lack of skilled personnel, lack of cooperation between the government and the community, lack of budget, inappropriate marketing, and unresolved environmental and waste management problems, and (3) the guidelines for integrated tourism management in Samut Sakhon Province's approach had 3 principles: developing the quality of tourist attractions and infrastructure, creating cooperation between the government, private sector, and the community in a "trilateral" format, using local resources sustainably to generate income for the community.

Keywords: Integrated; Tourism Management; Samut Sakhon Province

บทนำ

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่เกื้อกูลความมั่นคง เศรษฐกิจ สังคม จิตวิทยาและการต่างประเทศ เป็นอุตสาหกรรมที่ต้องบูรณาการทุกภาคส่วนเข้าด้วยกัน แต่การท่องเที่ยวมีจุดอ่อน คือ มีความอ่อนไหวสูงต่อผลกระทบตลอดเวลา เช่น ภัยธรรมธรรมชาติ การเมือง และเศรษฐกิจผันผวน รวมทั้งสถานการณ์ล่าสุดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 ที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวของประเทศมหาศาล ซึ่งแม้ที่ผ่านมาประเทศไทยสามารถฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว แต่ความท้าทายคือ ด้วยอัตราการขยายตัวดังกล่าว จึงต้องเตรียมพร้อมด้านสังคม สิ่งแวดล้อม เร่งเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน ทั้งนี้การปรับตัวในแนวทางการท่องเที่ยวตามความปกติใหม่ (New normal) และการท่องเที่ยว 4.0 ยังมีบริบทสอดรับกับเป้าหมายความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ หรือ Sustainable Development Goals (SDGs) ที่ส่งเสริมให้ทั่วโลกพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวมุ่งสู่คุณค่าสูงและสร้างผลกระทบทางลบต่ำในอนาคตด้วย (นฤมล เกษมสุข, 2560) ดังนั้นการเพิ่มขีดความสามารถในการรองรับของเมืองหรือแหล่งท่องเที่ยวเป็นสิ่งจำเป็นที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนต้องเตรียมการให้พร้อมเพื่อให้เมืองหรือแหล่งท่องเที่ยวนั้นได้รับเลือกให้เป็นจุดหมายปลายทางในการเดินทางท่องเที่ยวในอนาคต หรือที่เรียกว่า “เมืองเป้าหมายทางการท่องเที่ยว” (สาลินี ทิพย์เพ็ง, กุลดารา เพียรเจริญ และสุชาติ อินกล่ำ, 2560)

จังหวัดสมุทรสาคร ตั้งอยู่ชายฝั่งทะเล มีป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลาย ทางชีวภาพ เหมาะกับการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติ นอกจากนี้ จังหวัดสมุทรสาครยังเป็นเมืองที่บันทึกในประวัติศาสตร์เรื่องราวของพันท้ายนรสิงห์ผู้ซื่อสัตย์ จงรักภักดี และป้อมวิเชียรโชฎก ซึ่งสร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 เพื่อป้องกันข้าศึกทางทะเล ซึ่งเหมาะแก่การเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ (สำนักงานจังหวัดสมุทรสาคร, 2566) จังหวัดสมุทรสาครเป็นจังหวัดรองในด้านการท่องเที่ยว การส่งเสริมการท่องเที่ยวยังขาดการบูรณาการในระดับพื้นที่ ทั้งในแง่ของการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว และการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักสถานที่ท่องเที่ยวที่มีอยู่ภายในจังหวัด (สำนักงานจังหวัดสมุทรสาคร, 2566) ดังบทวิเคราะห์สถานภาพด้านการท่องเที่ยวภายนอกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร ในด้านอุปสรรคที่ระบุว่า 1) ในมุมมองของนักท่องเที่ยวสมุทรสาครยังมีภาพจำของตนเองไม่ชัดเจน และ/หรือมีภาพจำด้านอื่นมากกว่าการเป็นเมืองท่องเที่ยว ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักท่องเที่ยวไม่เกิดการนำเข้าข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว/สินค้าการท่องเที่ยวของสมุทรสาคร เข้าสู่กระบวนการตัดสินใจเมื่อต้องวางแผนการเดินทางท่องเที่ยว 2) แหล่งท่องเที่ยวและสินค้าการท่องเที่ยวสมุทรสาครยังได้รับความสนใจจากนักข่าว, สื่อมวลชนด้านการท่องเที่ยว, Blogger, Youtuber ฯลฯ น้อย ทำให้การประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว/สินค้าการท่องเที่ยวมีน้อย รวมถึงช่องทางการเผยแพร่สื่อฯ น้อย จึงทำให้เข้าถึงจำนวนคนได้น้อย และไม่สามารถสร้างแรงกระทบได้มากพอก่อให้เกิดอุปสงค์ (Demand) 3) ผู้ประกอบการแหล่งท่องเที่ยวและสินค้าการท่องเที่ยวของ สมุทรสาคร ยังขาดทักษะการประชาสัมพันธ์และการตลาด โดยเฉพาะการตลาดออนไลน์ เมื่อเทียบกับผู้ประกอบการในจังหวัดใกล้เคียง 4) แหล่งท่องเที่ยว และสินค้าการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ดำเนินงาน โดยเอกชน และมีความเป็นปัจเจกบุคคลสูง ไม่ได้บูรณาการ/หรือเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน จึงไม่ก่อให้เกิดเป็นเส้นทางท่องเที่ยว (Travel Route) ที่สามารถท่องเที่ยวได้จริง 5) ยังขาดบุคลากร หรือองค์กร

ที่รับบทบาทผู้ให้บริการด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับการท่องเที่ยว และสินค้าการท่องเที่ยว เช่น มัคคุเทศก์, บริษัทนำเที่ยว, ผู้ให้บริการการโดยสารสาธารณะ, นักสื่อสาร หรือนักเล่าเรื่องชุมชน (Community Teller), ผู้มีอิทธิพลต่อจิตใจ (Influencers) 6) การลงทุนและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีศักยภาพด้านการแข่งขันในตลาดอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจากภาครัฐและภาคเอกชนเองยังมีต่ำ เมื่อเทียบกับจังหวัดอื่น ๆ ที่มีบริบทคล้ายกัน และ 7) แหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นจุดแวะพัก ใช้เวลาในการชม หรือทำกิจกรรมอยู่ที่แหล่งท่องเที่ยวไม่เกิน 40 ในแต่ละแห่ง จึงทำให้ไม่สามารถก่อให้เกิดการใช้เวลา (Time Spent) ได้ทั้งวัน และไม่กระตุ้น ให้เกิดการพักค้างคืน (องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร, 2565) อย่างไรก็ดี สมุทรสาครก็ยังมีโอกาสหรือมีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ด้วยภาพลักษณ์เป็นศูนย์กลางของอาหารทะเลและมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ มีร้านอาหารและคาเฟ่จำนวนมาก มีการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงกิจกรรมต่าง ๆ และมีพื้นที่อยู่ติดกรุงเทพมหานครทำให้เหมาะสมสำหรับการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงกิจกรรมต่าง ๆ และเหมาะสำหรับการพัฒนาด้านท่องเที่ยวอย่างครอบคลุมและยั่งยืนในระยะยาว จึงเห็นได้ว่า จังหวัดมีศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวและทรัพยากรในการส่งเสริมพื้นที่การท่องเที่ยวอยู่ แต่ต้องดึงอัตลักษณ์ของสินค้าและการบริการการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่หลากหลายและหันกลับมาท่องเที่ยวอีกครั้ง เพื่อจะนำมาสู่การสร้างรายได้ให้กับชุมชน (สำนักงานจังหวัดสมุทรสาคร, 2566)

จากที่มาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสนใจศึกษาเรื่อง “การบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร” ซึ่งผู้เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยมาปรับใช้ในการวางแผนการบริหารจัดการท่องเที่ยวในจังหวัดสมุทรสาคร ได้อย่างเหมาะสม โดยการพัฒนานโยบายและแนวทางในการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวก การสร้างสถานที่ท่องเที่ยว การส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และสังคมท้องถิ่น เพื่อสร้างเสริมศักยภาพการท่องเที่ยวของจังหวัดสมุทรสาครให้เติบโตและยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์สภาพการบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีรายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยภาครัฐมีผู้เข้าร่วมจำนวน 7 คน ประกอบด้วยผู้บริหารส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวในจังหวัดสมุทรสาคร 4 คน และผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 3 คน ในส่วนของภาคเอกชนมีจำนวน 7 คน ได้แก่ ผู้ประกอบธุรกิจด้านการท่องเที่ยว 2 คน ผู้ประกอบธุรกิจที่พัก 1 คน ผู้ประกอบธุรกิจร้านอาหาร 1 คน กลุ่มอาชีพและภูมิปัญญาชาวบ้าน 1 คน และคณะบุคคลที่เป็นผู้แทนกลุ่มธุรกิจต่าง ๆ อีก 2 คน สำหรับภาคประชาชน มีผู้เข้าร่วมจำนวน 6 คน ได้แก่ ผู้นำชุมชน 2 คน ปราชญ์ชาวบ้าน 2 คน และชาวบ้านในพื้นที่อีก 2 คน รวมจำนวน 20 คน ได้มาจากการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection)

2. พื้นที่ในการศึกษา

พื้นที่การวิจัย คือจังหวัดสมุทรสาคร โดยมุ่งเน้นศึกษาตามแหล่งท่องเที่ยวและชุมชนที่สำคัญภายในจังหวัด

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview or Formal Interview) ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเก็บข้อมูลที่เฉพาะเจาะจงและเป็นมาตรฐานจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1) การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร หรือ Documentary Research เป็นวิธีการที่สำคัญในการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับการบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร โดยเอกสารที่นำมาศึกษาและวิจัยนั้นมีหลายประเภท ประกอบไปด้วย หนังสือ ตำรา บทความวิชาการ วารสารงานวิจัย ข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เอกสารทางราชการ เป็นต้น 2) การจัดเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม การจัดเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในงานวิจัยนี้จะใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured interview) เพื่อเก็บข้อมูลที่มีคุณภาพและเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยอย่างเชื่อถือได้ ผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์ตามคำถามที่กำหนดไว้ในแบบสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) เป็นการสังเกตแบบห่าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายยิ่งขึ้น ในการศึกษาการบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร ผู้วิจัยเลือกวิธีการนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความเที่ยงตรงและหลีกเลี่ยงผลกระทบจากการมีส่วนร่วมของผู้วิจัยในสถานการณ์ที่กำลังสังเกตให้น้อยที่สุด

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพในงานวิจัยนี้ มีขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามเนื้อหา เช่น สภาพการบริหาร ปัญหา และแนวทางพัฒนา การประเมินความถี่และรูปแบบการตอบกลับเพื่อค้นหาแนวโน้มและความสัมพันธ์ การทำความเข้าใจแนวคิดเชิงลึกและความหมายที่ซ่อนอยู่โดยเชื่อมโยงกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ การวิเคราะห์ความเชื่อมโยงในแต่ละองค์ประกอบเพื่อระบุประเด็น

สำคัญ การสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อสร้างภาพรวมที่ครอบคลุม และการนำเสนอผลวิจัยในรูปแบบรายงานที่ครบถ้วน พร้อมข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ

ผลการวิจัย

1. การบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร

1) การบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาครในด้านนโยบายการท่องเที่ยว พบว่า นโยบายการท่องเที่ยวจังหวัดสมุทรสาครมีความชัดเจน โดยใช้แผนส่งเสริมการท่องเที่ยว พ.ศ. 2565-2570 และแผนพัฒนาจังหวัด 5 ปี (พ.ศ. 2566-2570) เป็นกรอบการดำเนินงานหลักที่เน้นการบูรณาการการทำงานเพื่อสร้างรายได้อย่างสมดุลและยั่งยืน พร้อมเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขัน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาคุณภาพชีวิต การดำเนินงานมุ่งเน้นการประสานงานระหว่างหน่วยงานในด้านการตลาด การเปิดเส้นทางท่องเที่ยวใหม่ และการสร้างความเข้าใจในยุทธศาสตร์ร่วมกัน รวมถึงการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง นโยบายดังกล่าวช่วยส่งเสริมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพและตอบสนองความต้องการของประชาชนและสังคม ซึ่งส่งผลให้เศรษฐกิจของจังหวัดมีความมั่นคงและยั่งยืนในระยะยาว

2) การบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาครในด้านการประสานงาน พบว่า การประสานงานระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครมีความร่วมมือในระดับหนึ่ง แต่ยังจำเป็นต้องปรับปรุง โดยเฉพาะด้านภาครัฐที่ยังประสบปัญหาความล่าช้าในการสื่อสารและอนุมัติจากส่วนกลาง แม้ว่าจะมีการประชุมและเวทีพูดคุยระหว่างหน่วยงานอย่างต่อเนื่อง ภาคเอกชนและชุมชนมีการทำงานร่วมกันอย่างดี โดยเฉพาะในกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว แต่การจัดกิจกรรมยังไม่เพียงพอต่อการสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็ง การฟื้นฟูการท่องเที่ยวและการฝึกอบรมเพิ่มมูลค่าให้ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นถือเป็นตัวอย่างความสำเร็จที่ช่วยพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม ปัญหาด้านงบประมาณและทรัพยากรยังเป็นอุปสรรคต่อการประสานงานที่มีประสิทธิภาพ การเพิ่มการประชุมและสร้างความเข้าใจร่วมกันจะช่วยเสริมสร้างความร่วมมือในระยะยาว เพื่อการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในอนาคต

3) การบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาครในด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า ชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ตั้งแต่การวางแผน การตัดสินใจ ไปจนถึงการจัดการ ซึ่งช่วยสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งและพัฒนาที่ยั่งยืน มีการจัดประชุมร่วมระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน เพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ชุมชนยังได้รับการอบรมเกี่ยวกับการบริหารจัดการ การตลาด และการประชาสัมพันธ์ โดยเฉพาะการใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ ทำให้การท่องเที่ยวมีความน่าสนใจมากขึ้น นอกจากนี้ ชุมชนร่วมมือกันอนุรักษ์วัฒนธรรมและพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ แต่ยังคงต้องการการสนับสนุนเพิ่มเติมในด้านการประชาสัมพันธ์และการอบรมเพื่อเสริมศักยภาพ ผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมความร่วมมือและความเชื่อมั่น นำไปสู่การพัฒนาท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนในอนาคต

4) การบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาครในด้านการจัดการทรัพยากร พบว่า จังหวัดสมุทรสาครจัดการทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และโครงสร้างพื้นฐานอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ด้านทรัพยากรธรรมชาติ มีการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าชายเลน เช่น ป่าอ่าวมหาชัยทั้งฝั่งตะวันออกและตะวันตก โดยชุมชน ภาครัฐ และเอกชนร่วมมือกันดูแลสิ่งแวดล้อม ด้านวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ มีการส่งเสริมงานเทศกาลท้องถิ่นและสถานที่สำคัญ เช่น วัดกาหลง วัดท่ากระบือ และป้อมวิเชียรโชฎก ซึ่งสะท้อนเอกลักษณ์เฉพาะของจังหวัด ในด้านโครงสร้างพื้นฐาน จังหวัดได้พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ระบบโลจิสติกส์ การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ร้านค้า และที่จอดรถ ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางสะดวกสบายมากขึ้น การบริหารจัดการนี้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรอย่างยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การท่องเที่ยวของจังหวัดประสบความสำเร็จ

5) สภาพการบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาครในด้านผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยว พบว่า จังหวัดสมุทรสาครมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวอย่างครอบคลุม โดยเน้นอาหารทะเลซึ่งเป็นจุดเด่นของพื้นที่ การจัดเทศกาลอาหารทะเลประจำปีในช่วงเดือนกุมภาพันธ์หรือมีนาคมได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ เอกชน และประชาชน ช่วยสร้างชื่อเสียงและกระตุ้นเศรษฐกิจในจังหวัด นอกจากนี้ ยังมีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวในช่วง low season และกระจายรายได้ไปยังพื้นที่ต่าง ๆ กิจกรรมที่สำคัญ เช่น การสำรวจเส้นทางท่องเที่ยวใหม่ การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์ และการจัด Press Tour ถูกบูรณาการร่วมกันระหว่างภาครัฐและเอกชน ผลิตภัณฑ์เด่นประกอบด้วยอาหารทะเลสด การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น งานแห่หลวงพ่อโต และการนำเสนอวิถีชีวิตชาวประมง การทำงานร่วมกันระหว่างทุกภาคส่วนช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายการท่องเที่ยวในพื้นที่ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้การท่องเที่ยวมีความยั่งยืนและสร้างรายได้ให้กับชุมชนในระยะยาว

6) การบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาครในด้านการตลาดและประชาสัมพันธ์ พบว่า การตลาดและประชาสัมพันธ์ในจังหวัดสมุทรสาครดำเนินการหลากหลายรูปแบบ เช่น การจัดเทศกาลอาหารทะเลที่ได้รับความนิยม การเชิญสื่อมวลชนมาประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ ทั้งโทรทัศน์ วิทยุ และอินเทอร์เน็ต รวมถึงการพัฒนาเครื่องมือสื่อสาร เช่น เว็บไซต์และ E-book เพื่อให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวอย่างสะดวก นอกจากนี้ ยังมีการทำงานร่วมกับภาครัฐ เอกชน และชุมชนท้องถิ่น เพื่อสร้างตราสินค้าการท่องเที่ยวที่แข็งแกร่งและใช้เทคโนโลยีช่วยประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวใหม่ ๆ แม้จะมีข้อจำกัดด้านอุปกรณ์ผลิตสื่อ แต่การบูรณาการความร่วมมือและพัฒนากลยุทธ์ที่ต่อเนื่องถือเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างภาพลักษณ์และกระตุ้นเศรษฐกิจของจังหวัดให้เติบโตอย่างยั่งยืน พร้อมรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่เป็นจุดเด่น

7) การบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาครในด้านการพัฒนาบุคลากร พบว่า จังหวัดสมุทรสาครให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรในภาคการท่องเที่ยว โดยเน้นการเพิ่มทักษะด้านการบริการ การตลาดออนไลน์ และการสื่อสาร เพื่อปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรม เช่น การฝึกอบรมผู้นำท่องเที่ยวชุมชน และพัฒนานักเรียนให้พร้อมทำงานในภาคการท่องเที่ยว การพัฒนา

ดังกล่าวยังส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน เพื่อสร้างความสามารถในการจัดการการท่องเที่ยวด้วยตนเองอย่างยั่งยืน โครงการต่าง ๆ ถูกออกแบบให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัด โดยมีความร่วมมือจากภาครัฐ เอกชน และชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความมั่นคงและยั่งยืนของอุตสาหกรรมในระยะยาว

2. ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร

การบริหารการท่องเที่ยวในจังหวัดสมุทรสาครเผชิญกับปัญหาหลักหลายด้าน ได้แก่ การขาดแคลนบุคลากรที่มีทักษะและจำนวนเพียงพอ ส่งผลต่อการส่งเสริมภาพลักษณ์และการประชาสัมพันธ์ของจังหวัด อีกทั้งยังพบความขัดแย้งในเป้าหมายระหว่างภาครัฐที่เน้นพัฒนาเศรษฐกิจกับภาคท้องถิ่นที่มุ่งอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ทำให้การพัฒนาไม่สมดุล งบประมาณที่จำกัดส่งผลให้โครงการต่าง ๆ ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มที่ ผู้ประกอบการยังขาดทักษะด้านการตลาดดิจิทัล ทำให้แหล่งท่องเที่ยวไม่เป็นที่รู้จักเท่าที่ควร รวมถึงการขาดการบูรณาการเส้นทางและแหล่งท่องเที่ยว ทำให้การท่องเที่ยวขาดความเชื่อมโยง ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดการขยะ และการขาดการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีศักยภาพ ยังเป็นอุปสรรคสำคัญ หากสามารถแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้ จะช่วยส่งเสริมการเติบโตของการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจในจังหวัดอย่างยั่งยืน

3. แนวทางในการบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร

1) พัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวและโครงสร้างพื้นฐาน ควรมุ่งพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีคุณภาพสูง พร้อมปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน น้ำ ไฟ และสิ่งอำนวยความสะดวก ตลอดจนการดูแลสิ่งแวดล้อมและบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวให้ยั่งยืน เพื่อสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว

2) สร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชน ส่งเสริมความร่วมมือแบบ “ไตรภาคี” โดยภาครัฐสนับสนุนด้านนโยบายและโครงสร้างพื้นฐาน ภาคเอกชนพัฒนาบริการและกิจกรรมท่องเที่ยว และชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการบริหารทรัพยากรท่องเที่ยวของตน

3) ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เน้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม เพื่อสร้างรายได้ให้ชุมชน พัฒนาแผนท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับท้องถิ่นและส่งเสริมให้ชุมชนมีบทบาทสำคัญในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

1. การบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร ประกอบด้วยปัจจัยด้านต่างๆ ได้แก่

1) นโยบายการท่องเที่ยว ผลการศึกษาพบว่า นโยบายการท่องเที่ยวในจังหวัดสมุทรสาครมีความชัดเจนและการวางแผนที่ดี โดยแผนส่งเสริมการท่องเที่ยวประจำปี พ.ศ. 2565-2570 ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดเน้นการทำงานแบบบูรณาการเพื่อสร้างรายได้ที่ยั่งยืนให้กับชุมชน แผนพัฒนาจังหวัด 5 ปี

(พ.ศ. 2566-2570) ยังมุ่งเน้นการเสริมขีดความสามารถในการแข่งขัน การดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ประจวบ จันทร์หมื่น (2565) ได้ศึกษาเรื่อง การบูรณาการแผนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ไทย-ลาว จากจังหวัดนครพนมถึงจังหวัดอุบลราชธานี และแขวงคำม่วนถึงแขวงจำปาสัก ผลการวิจัยพบว่า แต่ละจังหวัดและแขวงมีแผนยุทธศาสตร์ท่องเที่ยวของตนเอง สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สาลินี ทิพย์เพ็ง, กุลดารา เพียรเจริญ และสุชาติ อินกล่ำ (2565) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจการท่องเที่ยวลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาสู่การเป็นเมืองเป้าหมายทางการท่องเที่ยวแบบบูรณาการอย่างยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า โอกาส คือ จังหวัดมีแผนส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวที่เป็นรูปธรรม และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ เทพิน ใคร้วานิช (2566) ได้ศึกษาเรื่อง แผนยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แบบบูรณาการอย่างยั่งยืนในกรุงเทพมหานครประเทศไทย และโครงการนำร่องในชุมชนสุนทรศิริ เขตห้วยขวาง ผลการวิจัยพบว่า ในส่วนที่เกี่ยวกับแผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แบบบูรณาการอย่างยั่งยืน พบว่า วิสัยทัศน์ของแผนพัฒนาดังกล่าว ได้แก่ การพัฒนากรุงเทพมหานครเป็นจุดหมายปลายทางที่โดดเด่น ระดับนานาชาติ

2) การประสานงาน ผลการศึกษาพบว่า การประสานงานระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครมีความร่วมมือในระดับหนึ่ง แต่ยังต้องพัฒนา โดยเฉพาะภาครัฐที่มีปัญหาความล่าช้าในการสื่อสารและอนุมัติจากส่วนกลาง ส่งผลกระทบต่อการดำเนินงาน แม้ภาคเอกชนและชุมชนจะประสานงานได้ดีในการส่งเสริมการท่องเที่ยว แต่กิจกรรมที่จัดยังไม่เพียงพอต่อการสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็ง การฝึกอบรมและฟื้นฟูการท่องเที่ยวเป็นตัวอย่างความสำเร็จในการทำงานร่วมกัน อย่างไรก็ตาม งบประมาณและทรัพยากรยังเป็นข้อจำกัดที่ต้องพัฒนา การจัดประชุมเพิ่มเติมจะช่วยบูรณาการการทำงานให้มีประสิทธิภาพและเป็นรูปธรรมมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พัทธนันท์ ตลาดทรัพย์ (2566) ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารราชการแบบบูรณาการในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชียงคาน ผลการศึกษาพบว่า การบริหารราชการแบบบูรณาการในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชียงคาน ใช้รูปแบบการบริหารงานตามยุทธศาสตร์เชิงพื้นที่พิเศษ มีการบูรณาการการทำงานร่วมกันของส่วนราชการในระดับต่างๆ ตามอำนาจหน้าที่ที่เกี่ยวข้องร่วมกับภาคเอกชน ภาคประชาชน และสถาบันการศึกษา มีองค์การบริหารพื้นที่พิเศษเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน อพท. (องค์การมหาชน) เป็นหน่วยงานกลางในการประสานงานและบูรณาการการทำงานร่วมกัน

3) การมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาครมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ เช่น การวางแผน การตัดสินใจ และการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งช่วยสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งและพัฒนาที่ยั่งยืน ชุมชนได้เรียนรู้การบริหารการท่องเที่ยว การตลาด และการประชาสัมพันธ์ โดยใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ ทำให้การท่องเที่ยวมีความน่าสนใจและแข่งขันได้ ชุมชนร่วมมือในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน อย่างไรก็ตาม ชุมชนต้องการการสนับสนุนจากหน่วยงานในการประชาสัมพันธ์และการอบรมเพิ่มเติม ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและความร่วมมือในท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ศุศราภรณ์ แต่งตั้งลำ (2563) ได้ศึกษาเรื่องผลกระทบจากการเดินทาง

ท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดสมุทรสาคร ผลการศึกษาพบว่า ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ และเกิดการกระจายรายได้ไปสู่ท้องถิ่นมากขึ้น ผลกระทบด้านสังคม ทำให้เกิดการตระหนักและหวงแหนคุณค่าของทรัพยากรท่องเที่ยว และเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างนักท่องเที่ยวกับคนในชุมชน ส่วนผลกระทบด้านวัฒนธรรม คนในท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง และเกิดการส่งเสริมการผลิตสินค้าและจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ทำให้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นและก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาและปรับปรุงสิ่งแวดล้อมของชุมชน และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ธิดารัตน์ สืบญาติ (2566) ได้ศึกษาเรื่องกลไกการบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์: ปัญหาและแนวทางแก้ไข โดยมีกรณีตัวอย่างชุมชนท่องเที่ยวในจังหวัดนครปฐม ผลการศึกษาพบว่า แนวทางของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์สมาชิกในชุมชนมีบทบาทที่สำคัญในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวของชุมชน รวมทั้งผู้นำท้องถิ่น และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ เริงศักดิ์ แก้วเพ็ชร (2566) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาอัตลักษณ์การจัดการ การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแบบบูรณาการของชุมชนในอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า อำเภอเขมราฐ โดยการร่วมมือของประชาชนเจ้าของพื้นที่ ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเอกชน และมหาวิทยาลัยรังสิต ได้ร่วมกันจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นในอำเภอเขมราฐ จากอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนในชุมชนอำเภอเขมราฐ กำหนดเป็นรูปแบบการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในอำเภอเขมราฐ ภายใต้การมีส่วนร่วมจัดการพื้นที่ท่องเที่ยวในมิติวัฒนธรรมเมืองปลายแดนเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี

4) การจัดการทรัพยากร ผลการวิจัยพบว่า จังหวัดสมุทรสาครมีการจัดกาทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และโครงสร้างพื้นฐานอย่างเป็นระบบเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวยั่งยืน การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าชายเลนในพื้นที่ต่าง ๆ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีประสิทธิภาพ การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านเทศกาลและสถานที่สำคัญ เช่น วัดกาหลงและป้อมวิเชียรโชฎก ช่วยเสริมเอกลักษณ์และดึงดูดนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ระบบโลจิสติกส์และสิ่งอำนวยความสะดวกช่วยให้นักท่องเที่ยวสะดวกสบายมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ เริงศักดิ์ แก้วเพ็ชร (2566) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาอัตลักษณ์การจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแบบบูรณาการของชุมชน ในอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัจจุบันของการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแบบบูรณาการของชุมชนในอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า สภาพปัจจุบันการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแบบบูรณาการของชุมชนในอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี มีการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแบบบูรณาการตามลักษณะทางวัฒนธรรม สอดคล้องกับผลการศึกษาของ จิตราภรณ์ เถรวัตร (2565) ได้ศึกษาเรื่องแผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แบบบูรณาการอย่างยั่งยืนในจังหวัดสุพรรณบุรี ประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า จังหวัดสุพรรณบุรี มีศักยภาพด้านการมีทรัพยากรท่องเที่ยวที่โดดเด่นด้านธรรมชาติ วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม มีศักยภาพด้านการจัดการการท่องเที่ยวแบบบูรณาการอย่างยั่งยืน มีศักยภาพด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวจากประชากรในจังหวัด และศักยภาพด้านการสร้างกิจกรรมเพื่อปลุกจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาด้านจิตใจ สำหรับประชาชนและนักท่องเที่ยว และสอดคล้อง

กับผลการศึกษาของ ทัศนีย์ ปิยะเจริญเดช (2564) ได้ศึกษาเรื่องรูปแบบการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวบนพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษในจังหวัดสงขลา ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษในจังหวัดสงขลา พบว่า การพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวใน 5 ด้าน ประกอบด้วย 1) การพัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว 2) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก 3) การพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยว 4) การสร้างความเชื่อมั่นของนักท่องเที่ยว 5) การบูรณาการการบริหารจัดการการท่องเที่ยว

5) ผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยว ผลการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวในจังหวัดสมุทรสาครครอบคลุมหลายมิติ โดยเฉพาะอาหารทะเลที่เป็นจุดเด่น การจัดเทศกาลอาหารทะเลประจำปีช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจท้องถิ่นและสร้างชื่อเสียงระดับสากล การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ๆ และกิจกรรมต่าง ๆ ช่วยกระตุ้นการท่องเที่ยวในช่วงฤดูต่ำ และสร้างประสบการณ์หลากหลายให้กับนักท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์และกิจกรรมสื่อมวลสัญจรเป็นกลยุทธ์สำคัญในการเข้าถึงนักท่องเที่ยว ผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวที่เด่น ได้แก่ อาหารทะเลสด และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประเพณี เช่น การแห่หลวงพ่อโตและวิถีชีวิตชาวประมง การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนช่วยสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวที่แข็งแกร่งในจังหวัด ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ กชนิภา อินทสุวรรณ์ (2564) ได้ศึกษาเรื่องรูปแบบประสิทธิผลการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรมของจังหวัดสมุทรสาคร ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบประสิทธิผลการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรมของจังหวัดสมุทรสาคร มีปัจจัยที่สำคัญ คือ ด้านคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว มีสถานที่ท่องเที่ยว สินค้า และบริการที่ได้มาตรฐาน สถานที่ท่องเที่ยวมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่น ด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก สถานที่ท่องเที่ยวอยู่ใกล้กรุงเทพมหานคร มีถนนเพื่อการคมนาคมที่สะดวกสบายและปลอดภัย ด้านบุคลากรด้านการท่องเที่ยว สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สาลินี ทิพย์เพ็ง, กุลดารา เพียรเจริญ และสุชาติ อินกล่ำ (2565) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจการท่องเที่ยวลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาสู่การเป็นเมืองเป้าหมายทางการท่องเที่ยวแบบบูรณาการอย่างยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาเศรษฐกิจการท่องเที่ยวลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาควรมีการพัฒนาสินค้าและบริการให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์วิถีโหนด นา เล สอดคล้องกับผลการศึกษาของ เริงศักดิ์ แก้วเพ็ชร (2566) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาอัตลักษณ์การจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแบบบูรณาการของชุมชนในอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัจจุบันการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแบบบูรณาการของชุมชนในอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี มีการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแบบบูรณาการตามลักษณะทางวัฒนธรรม 5 ด้านคือ (1) ศิลปะการแสดง/จิตรกรรม (2) อาหาร (3) ผ้าและการแต่งกาย (4) โบราณสถาน/ศาสนสถาน และ (5) ขนบธรรมเนียม และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ นิตยา เทพนิมิตร และเสรี วงษ์มณฑา (2564) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการส่งเสริมศักยภาพการท่องเที่ยวจังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการวิจัยพบว่า แนวทางในการส่งเสริมศักยภาพการท่องเที่ยวของจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้ 1) ควรส่งเสริมการจัดทำรายการการท่องเที่ยวที่น่าสนใจและเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย 2) ควรมีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับกิจกรรมทางการท่องเที่ยว รวมทั้งพัฒนารูปแบบกิจกรรมให้มีความหลากหลายและ

น่าสนใจมากยิ่งขึ้น 3) ควรสร้างอัตลักษณ์และจุดเด่นของสินค้าของที่ระลึกในท้องถิ่นเพื่อเพิ่มความน่าสนใจให้แก่นักท่องเที่ยว 4) ควรกำหนดมาตรฐานในการให้บริการที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน เพื่อเพิ่มความเชื่อมั่นในด้านการบริการให้แก่นักท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น

6) การตลาดและประชาสัมพันธ์ ผลการศึกษาพบว่า การส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดสมุทรสาครใช้กลยุทธ์การตลาดและประชาสัมพันธ์ที่หลากหลาย เช่น การจัดงานเทศกาลอาหารทะเลและการใช้สื่อมวลชนเพื่อสร้างการรับรู้ในวงกว้าง การร่วมมือกับภาครัฐ เอกชน และชุมชนช่วยสร้างตราสินค้าท้องถิ่น เช่น อาหารทะเลสด การใช้เทคโนโลยีและสื่อออนไลน์ช่วยให้นักท่องเที่ยวเข้าถึงข้อมูลได้สะดวก แม้ว่าจะมีปัญหาขาดแคลนอุปกรณ์ในการผลิตสื่อ แต่การพัฒนาเครื่องมือสื่อสารและความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชนจะช่วยเสริมสร้างภาพลักษณ์และกระตุ้นเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน พร้อมรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ปวีณา ขำพัด และพยอม ธรรมบุตร (2564) แนวทางเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวแบบบูรณาการอย่างยั่งยืนของจังหวัดพิษณุโลก ประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า จุดอ่อน คือ ขาดการประชาสัมพันธ์ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สโรธร ล้อมกำปัง (2564) ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพการท่องเที่ยว จังหวัดนครนายก พบว่า การส่งเสริมการท่องเที่ยว จังหวัดนครนายกควรมีการส่งเสริมการโฆษณาประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นช่องทางออนไลน์ ใบปลิว หรือแผ่นพับก็ตาม และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ตรียากานต์ พรมคำ (2565) ได้ศึกษาเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนภายใต้แนวคิดการจัดการแบบร่วมมือกัน: กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้าและชุมชนบ้านร่องกล้า อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยพบว่า การแบ่งสรรปันส่วนเทคโนโลยีเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านร่องกล้าให้สามารถยกระดับการพัฒนาในอนาคต รวมถึงเป็นความร่วมมือรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นภายใต้การดำเนินกิจกรรมที่สนับสนุนการท่องเที่ยวระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน

7) การพัฒนาบุคลากร ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาบุคลากรในภาคการท่องเที่ยวของจังหวัดสมุทรสาครมุ่งเน้นการเพิ่มทักษะและความรู้ในหลายด้าน เช่น การบริการ การตลาดออนไลน์ และการปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว การจัดโครงการฝึกอบรมผู้นำท่องเที่ยวชุมชนและพัฒนาทักษะเยาวชนท้องถิ่นเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับงานในอนาคตเป็นแนวทางสำคัญ นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การบริหารจัดการบุคลากรในจังหวัดสมุทรสาครมีทิศทางที่ดีด้วยความร่วมมือจากภาครัฐ เอกชน และชุมชนเพื่อเตรียมความพร้อมรองรับนักท่องเที่ยวในอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ธิดารัตน์ สืบญาติ (2566) ได้ศึกษาเรื่อง กลไกการบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์: ปัญหาและแนวทางแก้ไข โดยมีกรณีตัวอย่างชุมชนท่องเที่ยวในจังหวัดนครปฐม ผลการศึกษาพบว่า ควรอยู่บนกลไกที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ศักยภาพด้านบุคลากร ศักยภาพด้านพื้นที่และสาธารณูปโภค และศักยภาพด้านการบริหารจัดการ เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ประสบการณ์ทางศิลปะและมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สาลินี ทิพย์เพ็ง, กุลดารา เพียรเจริญ และสุชาติ อินกล่ำ (2565) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจการท่องเที่ยวลุ่ม

น้ำทะเลสาบสงขลาสู่การเป็นเมืองเป้าหมายทางการท่องเที่ยวแบบบูรณาการอย่างยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า พัฒนาชุดการท่องเที่ยว เพิ่มช่องทางจำหน่ายที่หลากหลาย เช่น เว็บไซต์แอพลิเคชั่นต่าง ๆ ฝึกอบรมแก่คนในชุมชนในการให้บริการนักท่องเที่ยว และพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางการท่องเที่ยว และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ประจวบ จันทร์หมื่น (2565) ได้ศึกษาเรื่อง การบูรณาการแผนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ไทย-ลาว จากจังหวัดนครพนมถึงจังหวัดอุบลราชธานี และแขวงคำม่วนถึงแขวงจำปาสัก ผลการวิจัยพบว่า ยุทธศาสตร์หลัก ได้แก่ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก การพัฒนาภาพลักษณ์และกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้วยการบริหารแบบมีส่วนร่วม และการพัฒนาศักยภาพบุคลากร คุณภาพสินค้า และมาตรฐานการบริการ

2. ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร

การศึกษาพบปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัดสมุทรสาคร ได้แก่ 1) ขาดบุคลากรที่มีทักษะและความรู้เพียงพอในการส่งเสริมการท่องเที่ยว 2) การขาดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและภาคท้องถิ่นที่มีเป้าหมายต่างกัน 3) งบประมาณที่จำกัด ส่งผลให้การพัฒนาไม่เป็นไปตามแผน 4) การขาดทักษะการใช้สื่อออนไลน์ในการตลาดท่องเที่ยว 5) ขาดการบูรณาการระหว่างแหล่งท่องเที่ยวและเส้นทางท่องเที่ยวที่ชัดเจน 6) ปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยที่ส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์การท่องเที่ยว และ 7) ขาดคณะกรรมการร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว ทำให้การดำเนินงานขาดการบูรณาการและไม่คล่องตัว ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พัทธนันท์ ตลาดทรัพย์ (2566) ได้ศึกษาเรื่องการบริหารราชการแบบบูรณาการในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชียงคาน ผลการศึกษาพบว่า ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยว ได้แก่ ปัญหาขยะและการจัดการขยะ ปัญหาการจราจรและที่จอดรถไม่เพียงพอ ปัญหาด้านมลภาวะทางอากาศและปัญหาน้ำเสีย เป็นต้น สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สโรธร ล้อมกำปัง (2564) ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพการท่องเที่ยว จังหวัดนครนายก ผลจากการศึกษาแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพการท่องเที่ยวจังหวัดนครนายก พบว่า จังหวัดนครนายกในหลายแห่งมีการจัดการเกี่ยวกับขยะที่ดี แต่ในบางพื้นที่ยังขาดการดูแลเรื่องการจัดการขยะ และควรมีการจัดการเรื่องสถานที่จอดรถภายในสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อให้เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พระอธิการภูวไนย จับใจนาย (2565) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม กรณีศึกษาวัดหิรัญญาวาส ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวของวัด มี ประเด็นหลัก คือ ปัญหาจากคนในชุมชนที่ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว และปัญหาที่เกิดจากบุคลากรของวัดที่ยังขาดการเผยแพร่ข้อมูลที่มีผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งยังขาดการสนับสนุนให้ชุมชนมีการรวมกลุ่มหรือสร้างเครือข่ายเพื่อมีส่วนร่วมในการพัฒนาวัด

3. แนวทางในการบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร

ควรมุ่งพัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวและโครงสร้างพื้นฐาน เช่น สิ่งอำนวยความสะดวกและการเข้าถึงน้ำ ไฟฟ้า และถนน พร้อมรักษาสิ่งแวดล้อมและการจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ความร่วมมือ

ระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบ “ไตรภาคี” เป็นกลยุทธ์สำคัญ โดยภาครัฐสนับสนุนด้านนโยบายและโครงสร้างพื้นฐาน ภาคเอกชนพัฒนาบริการ และชุมชนท้องถิ่นร่วมในการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนและสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ธิดารัตน์ สืบญาติ (2566) ได้ศึกษาเรื่อง กลไกการบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์: ปัญหาและแนวทางแก้ไข โดยมีกรณีตัวอย่างชุมชนท่องเที่ยวในจังหวัดนครปฐม กลไกการบริหารจัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์ให้ประสบความสำเร็จนั้น สมาชิกในชุมชนต้องเห็นประโยชน์ของการจัดการท่องเที่ยวและสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในทุกขั้นตอนการทำกิจกรรมเรียนรู้ร่วมกันผ่านประสบการณ์โดยเน้นนักท่องเที่ยวและคนในชุมชน รวมทั้งการพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยวให้อยู่ในเกณฑ์มาตรฐานของการท่องเที่ยวเพื่อพร้อมรองรับนักท่องเที่ยว มีการส่งเสริมการตลาดในด้านผลิตภัณฑ์ และประชาชนในชุมชนและนักท่องเที่ยวร่วมมือกันในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดความยั่งยืน สอดคล้องกับผลการศึกษาของ นารีลักษณ์ ศิริวรรณ (2567) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาการท่องเที่ยวเมืองรอง ผลการศึกษาพบว่า องค์ประกอบที่ทำให้การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเมืองรองประสบความสำเร็จขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละเมือง อาทิ แหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดใจ มาตรฐานที่พักอาศัย การคมนาคม ความเข้มแข็งของผู้นำ และความพร้อมของคนในชุมชน และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พระอธิการภูวไนย จับใจนาย และพลวัฒ ประพัฒน์ทอง (2565) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม กรณีศึกษาวัดหิรัญญาวาส ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ผลการศึกษาพบว่า แนวทางในการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของวัดหิรัญญาวาสมี 2 ประเด็นหลัก คือ (1) แนวทางการพัฒนาที่เกิดจากประชาชน ควรส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งควรฝึกอบรมประชาชนให้การมีผลิตภัณฑ์ OTOP เพื่อสร้างรายได้และเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้าน และ (2) แนวทางการพัฒนาที่เกิดจากบุคลากรของวัด ควรจัดหาวิทยากรเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของวัด และควรให้บุคลากรไปศึกษาดูงานที่แหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ เพื่อพัฒนาวัดต่อไป

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาการบริหารการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรสาคร พบว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องอาศัยการผสานหลายปัจจัยสำคัญ ทั้งการบูรณาการนโยบายการท่องเที่ยวกับแผนพัฒนาจังหวัด การเสริมสร้างบทบาทของชุมชนในทุกกระบวนการ และการประชุมร่วมระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างเป้าหมายและการทำงานที่ชัดเจน การส่งเสริมบทบาทของภาคเอกชนในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการบริหารทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจ พร้อมทั้งสร้างความร่วมมือที่ยั่งยืนกับชุมชน ขณะเดียวกัน การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ช่วยเสริมเอกลักษณ์และดึงดูดนักท่องเที่ยวที่มองหาประสบการณ์เฉพาะตัว การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาประยุกต์ใช้ในการประชาสัมพันธ์ช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน และเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้น รวมถึงการพัฒนาบุคลากรรุ่นใหม่โดยเน้นการฝึกทักษะด้านภาษา เทคโนโลยี และการบริการ เพื่อตอบสนองต่อแนวโน้มตลาดแรงงาน การพัฒนานี้ไม่เพียงเพิ่มโอกาสการจ้างงานแต่ยังสร้างความพร้อมให้

เยาวชนในการเข้าสู่อุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างมั่นคง แนวทางทั้งหมดนี้สะท้อนถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดสมุทรสาครอย่างครอบคลุมและยั่งยืน ซึ่งส่งผลดีต่อเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพัฒนานโยบายการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม โดยสร้างระบบติดตามและประเมินผลนโยบายเพื่อให้ยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนและตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว

2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดตั้งกลไกประสานงานที่ชัดเจนระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชน โดยทำข้อตกลงความร่วมมือและการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการพัฒนา

3) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสร้างความรู้และทักษะด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวให้ชุมชนผ่านการฝึกอบรมและเวทีประชาคม เพื่อเพิ่มความสามารถในการมีส่วนร่วมและสร้างช่องทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ

4) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืนเพื่อใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและสร้างความยั่งยืนในระยะยาว โดยฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น

5) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพัฒนาและสร้างผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวใหม่ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวตลอดปี โดยเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ท้องถิ่น เช่น การจัดเทศกาลหรือกิจกรรมพิเศษที่ส่งเสริมผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรทำการศึกษาเปรียบเทียบการบริหารการท่องเที่ยวในจังหวัดสมุทรสาครกับจังหวัดอื่น ๆ ที่มีความคล้ายคลึงกัน เพื่อหาแนวทางที่สามารถปรับใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพในระดับท้องถิ่น

2) แนะนำให้ศึกษาแนวทางการบริหารจัดการที่ยั่งยืนในมุมมองของการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมในการส่งเสริมการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความสะดวกสบายและประสิทธิภาพให้กับนักท่องเที่ยว

3) ควรมีการศึกษาต่อเนื่องเกี่ยวกับผลกระทบของการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและเป็นประโยชน์ในการวางแผนการพัฒนาท่องเที่ยวในอนาคต

4) ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับกลยุทธ์การส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

กชนิภา อินทสุวรรณ์. (2564). *รูปแบบประสิทธิผลการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรมของ จังหวัดสมุทรสาคร.* (ปริญญานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระนครศรีอยุธยา.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2565). *การจัดการการท่องเที่ยว*. ค้นเมื่อ 21 พฤษภาคม 2567 จาก http://www.saradd.com/index.php?option=com_content&view=article&id=218:tourism- element&catid=25:the-project&Itemid-72.

จิตราภรณ์ เถรวัตร. (2565). แผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แบบบูรณาการอย่างยั่งยืนในจังหวัดสุพรรณบุรี ประเทศไทย. ปริญญานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต : มหาวิทยาลัยพะเยา.

ฉัตรชญา ศรีบุรี. (2561). การบริหารจัดการเชิงบูรณาการเพื่อป้องกันการกระทำผิดซ้ำของผู้ต้องขังคดียาเสพติด กรณีศึกษา: เรือนจำจังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

ตรียากานต์ พรมคำ. (2565). การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนภายใต้แนวคิดการจัดการแบบร่วมมือกัน: กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้าและชุมชนบ้านร่องกล้า อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก. วิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยนเรศวร.

ทัศนีย์ ปิยะเจริญเดช. (2564). *รูปแบบการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวบนพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษในจังหวัดสงขลา*. ปริญญานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เทพิน ใคร้วานิช. (2566). แผนยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แบบบูรณาการอย่างยั่งยืนในกรุงเทพมหานคร ประเทศไทย และโครงการนำร่องในชุมชนสุนทรศิริ เขตห้วยขวาง. ปริญญานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต) : มหาวิทยาลัยพะเยา.

ธิดารัตน์ สืบญาติ. (2566). กลไกการบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์: ปัญหาและแนวทางแก้ไข. *วารสารรามคำแหง ฉบับบัณฑิตวิทยาลัย*, *6*(2), 15-30.

นฤมล เกษมสุข. (2560). *ททท.ดัน “ท่องเที่ยว 4.0” เคลื่อนเศรษฐกิจ*. ค้นเมื่อ 26 เมษายน 2567, จาก https://www.bangkok biznews.com/business/756663.

นารีลักษณ์ ศิริวรรณ. (2567). การพัฒนาการท่องเที่ยวเมืองรอง. วิจัยปริทัศน์ฉบับเดือนเมษายน 2567 กลุ่มงานวิจัยและพัฒนาสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 25(เมษายน 2567), 1-12.

นิตยา เทพนิมิตร และเสรี วงษ์มณฑา. (2564). แนวทางการส่งเสริมศักยภาพการท่องเที่ยวจังหวัดนครศรีธรรมราช. *วารสารการบริหารนิติบุคคลและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 275-286.

ประจวบ จันทร์หมื่น. (2565). การบูรณาการแผนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สังคมและวัฒนธรรม ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงไทย-ลาว จังหวัดนครพนมถึงจังหวัดอุบลราชธานีและแขวงคำม่วนถึงแขวงจำปาสัก. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม*, *12*(1), 82-95.

ปวีณา ขำพัด และพยอม ธรรมบุตร. (2564). แนวทางเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวแบบบูรณาการอย่างยั่งยืนของจังหวัดพิษณุโลก ประเทศไทย. *วารสารการวิจัยการบริหารการพัฒนา*, *11*(1), 187-199.

พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการบริหารงานเชิงพื้นที่แบบบูรณาการ พ.ศ. 2565. (2565, 19 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 139 ตอนที่ 51 ก. 21-48.

พระอธิการภูวไนย จับใจนาย และพลวัฒ ประพัฒน์ทอง. (2565). ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม กรณีศึกษาวัดหิรัญญาวาส ตำบลเกาะช้าง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย. เชียงราย: สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.

พัทธนันท์ ตลาดทรัพย์. (2566). การบริหารราชการแบบบูรณาการในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชียงคาน. *วารสารรามคำแหง ฉบับรัฐประศาสนศาสตร์*, *6*(2), 64-97.

เริงศักดิ์ แก้วเพ็ชร. (2566). การศึกษาอัตลักษณ์การจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแบบบูรณาการของชุมชนในอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, *8*(5), 446-457.

ศุภานันท์ ผลศิริ. (2566). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีศึกษาตำบลไทรทอง อำเภอคลองหาด จังหวัดสระแก้ว. *วารสารโครงการทวิปริญญาทางรัฐประศาสนศาสตร์และบริหารธุรกิจ*. 1-11.

ศุศราภรณ์ แต่งตั้งลำ. (2563). ผลกระทบจากการเดินทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดสมุทรสาคร. *HUSO Journal of Humanities and SocialSciences*, *4*(2), 49-63.

สมบัติ นามบุรี. (2562). นวัตกรรมและการบริหารจัดการ, *วารสารวิจัยวิชาการมหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต*, *2*(2), 121-134.

สาลินี ทิพย์เพ็ง, กุลดารา เพียรเจริญ และสุชาติ อินกล่ำ. (2565). การพัฒนาเศรษฐกิจการท่องเที่ยวลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาสู่การ เป็นเมืองเป้าหมายทางการท่องเที่ยวแบบบูรณาการอย่างยั่งยืน. *วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย*, *17*(61), 36-45.

สโรธร ล้อมกำปัง. (2564). แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพการท่องเที่ยว จังหวัดนครนายก. *วารสารศิลปศาสตร์ มทร.ธัญบุรี*, *2*(1), 83-94.

สำนักงานจังหวัดสมุทรสาคร. (2566). *บรรยายสรุปจังหวัดสมุทรสาคร*. ค้นเมื่อ 21 พฤษภาคม 2567, จาก https://www.samutsakhon.go.th/_new/files/com_news_devpro1/2023-2_d2eb329e2082486.pdf

สำนักงานจังหวัดสมุทรสาคร. (2566). *แผนพัฒนาจังหวัด 5 ปี พ.ศ. 2566-2570 ฉบับทบทวน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567*. สมุทรสาคร: สำนักงานจังหวัดสมุทรสาคร.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร. (2565). *แผนส่งเสริมการท่องเที่ยวองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร ประจำปี พ.ศ.2565- 2570*. สืบค้นเมื่อ 20 พฤษภาคม 2567, จาก http://samutsakhonpao.go.th/WEB%20NEW/travelplan65-70.pdf

คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี

LIFE QUALITY OF THE ELDRY IN PATHUM THANI PROVINCE

ศิราณี เมฆลอย[1], สถิตย์ นิยมญาติ[2], กมลพร กัลยาณมิตร[3] และทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช[4]

Siranee Makloy[1], Satit Niyomyaht[2], Kamolporn Kalyanamitra[3], and Tassanee Lakkanapichonchat[4]

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี, ประเทศไทย[1-4]

Faculty of Political Science, Bangkokthonburi University, Thailand[1-4]

Corresponding Author E-mail: snmm9899@gmail.com[1]

Received 1 December 2025; Revised 6 December 2025; Accepted 10 December 2025

****

คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี

ศิราณี เมฆลอย, สถิตย์ นิยมญาติ,
กมลพร กัลยาณมิตร และทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อวิเคราะห์สภาพคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี (2) เพื่อสะท้อนถึงปัญหาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี และ (3) เพื่อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดปทุมธานี จำนวน 4 คน ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในอำเภอเมืองปทุมธานีและอำเภอหนองเสือ จำนวน 4 คน บุคลากรองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในอำเภอเมืองปทุมธานีและตำบลหนองเสือ จำนวน 4 คน ผู้สูงอายุทั้งเพศชายและหญิงที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ที่อาศัยอยู่ในอำเภอเมืองปทุมธานีและอำเภอหนองเสือ จำนวน 10 คน รวมทั้งหมดจำนวน 22 คน ใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การตีความข้อมูลและนำเสนอแบบพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า (1) สภาพคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี ได้แก่ ผู้สูงอายุมีปัญหาสุขภาพเรื้อรัง ปัญหาการเข้าถึงบริการสุขภาพ ขาดสัมพันธภาพที่ใกล้ชิดในครอบครัว ผู้สูงอายุพึ่งพาเบี้ยยังชีพจากภาครัฐและต้องการสร้างรายได้เพิ่ม ความสัมพันธ์ทางสังคมผ่านการจัดกิจกรรมจากหน่วยงานภาครัฐและกิจกรรมทางศาสนา โรงเรียนผู้สูงอายุและเทคโนโลยีในยุคดิจิทัลเป็นช่องทางในการพัฒนาทักษะใหม่ ๆ ด้านสิ่งแวดล้อมพบปัญหาที่อยู่อาศัยและมลภาวะที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตผู้สูงอายุ ต้องได้รับการสร้างโอกาสให้มีส่วนร่วมและรู้สึกถึงคุณค่าในสังคม (2) ปัญหาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี ได้แก่ ปัญหาเศรษฐกิจ สุขภาพ การเข้าถึงบริการสาธารณสุข ความโดดเดี่ยวทางสังคม การขาดแคลนทรัพยากร และปัญหาด้านสิทธิที่ผู้สูงอายุควรได้รับ และ (3) แนวทางการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี ประกอบด้วย การเสริมสร้างความร่วมมือในชุมชน การจัดเตรียมอุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับผู้สูงอายุ การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของครอบครัวช่วยดูแลผู้สูงอายุ การจัดกิจกรรมให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในชุมชน จัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครในชุมชนและฝึกอาชีพเสริม พัฒนาระบบสนับสนุนทางสังคมและเศรษฐกิจ

คำสำคัญ: คุณภาพชีวิต; ผู้สูงอายุ; จังหวัดปทุมธานี

LIFE QUALITY OF THE ELDRY IN PATHUM THANI PROVINCE

Siranee Makloy, Satit Niyomyaht, Kamolporn Kalyanamitra,
and Tassanee Lakkanapichonchat

Abstract

This research objectives were (1) to analyze the life quality of the elderly in Pathum Thani Province, (2) to reflect problems on the life quality of the elderly in Pathum Thani Province, and (3) to provide recommendations to promote the life quality of the elderly in Pathum Thani Province. The research was qualitative. The key informants in this research were 4 executives and staff of the Office of Social Development and Human Security, Pathum Thani Province, 4 executives of local administrative organizations in Mueang Pathum Thani District and Nong Suea District, 4 personnel of local administrative organizations in Mueang Pathum Thani District and Nong Suea Subdistrict, and 10 elderly men and women aged 60 and over living in Mueang Pathum Thani District and Nong Suea District, totaling 22 people. The purposive selection was used. The research instrument was a semi-structured interview. Data were analyzed using data interpretation and presented descriptively.

The research results found that (1) the life quality of the elderly in Pathum Thani Province included: the elderly had chronic health problems, problems in accessing health services, lacked of close family relationships, the elderly relied on government welfare and wanted to increase their incomes and social relationships through organizing activities from government agencies and religious activities. Elderly schools and digital technology were channels for developing new skills, environmental issues, housing problems and pollution affect the lives of the elderly. Opportunities must be created to participate and felt valued in society, (2) the problems on the life quality of the elderly in Pathum Thani Province included economic problems, health problems, access to public health services, social isolation, lacked of resources, and problems of rights that the elderly should receive, (3) the recommendations to promote the life quality of the elderly in Pathum Thani Province included strengthening community cooperation, providing equipment and facilities for the elderly, supporting family participation in caring for the elderly, organizing activities for the elderly to play a role in the community, establishing volunteer groups in the community and training in additional occupations, developing social and economic support systems.

Keywords: Quality of Life, Elderly, Pathum Thani Province

บทนำ

ประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ในปี 2565 โดยจำนวนผู้สูงอายุอยู่ที่ราวร้อยละ 20-30 และที่สำคัญ ประเทศไทยจะกลายเป็นสังคมสูงอายุระดับสุดยอดเช่นเดียวกับญี่ปุ่นที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปร้อยละ 28 ในปี 2574 (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2564) ทั้งนี้ การเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงวัยอย่างรวดเร็วของไทยจะนำมาซึ่งความท้าทายหลายมิติ อาทิ มิติด้านเศรษฐกิจ มิติด้านสังคม มิติด้านสุขภาพ (รังสิมา ศรีสวัสดิ์, 2565) ดังนั้นคุณภาพชีวิตจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อผู้สูงอายุในสังคม ผู้สูงอายุที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีจึงเป็นผู้สูงอายุที่สามารถดำเนินชีวิตอย่างผาสุกและมีสุขภาวะในบั้นปลายของชีวิต (นริสา วงศ์พนารักษ์ และสายสมร เฉลยกิตติ, 2557)

จังหวัดปทุมธานีเป็นหนึ่งในจังหวัดของประเทศไทยที่เข้าสู่สังคมสูงอายุ ซึ่งจำนวนผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นไม่ได้เป็นประเด็นสำหรับผู้สูงอายุเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังมีประเด็นที่ขึ้นอยู่กับคุณภาพชีวิตด้านภาวะสุขภาพทั้งร่างกาย จิตใจ และเศรษฐกิจอีกด้วย ด้วยวัยผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงที่มีความเสื่อมลงทั้งทางร่างกายและจิตใจ จึงส่งผลต่อปัญหาสุขภาพตามมา (วรากร พุมมา, 2563) จังหวัดปทุมธานีมีประชากรจำนวน 1,219,199 คน โดยมีผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 208,951 คน คิดเป็นร้อยละ 17.14 ของจำนวนประชากรทั้งหมด โดยพบสถานการณ์ปัญหาจังหวัด 4 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1) การหย่าร้าง โดยมีสถิติการหย่าร้างและความรุนแรงในครอบครัวจำนวน 3,750 ครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 57.3 สูงสุดเป็นลำดับที่ 5 ของประเทศ 2) เด็กที่อยู่ในสภาพยากลำบาก มีเด็กที่เข้ารับบริการบ้านพักเด็กและครอบครัวจังหวัดปทุมธานี จำนวน 930 คน สูงที่สุดเป็นลำดับที่ 5 ของประเทศเช่นเดียวกัน 3) การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ โดยมีผู้สูงอายุประสบปัญหาไม่มีงานทำ ไม่มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต และติดสังคมร้อยละ 97.60 และ 4) ความเดือดร้อนด้านที่อยู่อาศัย มีผู้สูงอายุเดือดร้อนด้านที่อยู่อาศัยและแจ้งความประสงค์ในการซ่อมแซมจำนวน 406 หลังคาเรือน และมีชุมชนที่ประสบปัญหาบุกรุกที่ดินสาธารณะเพื่ออยู่อาศัยจำนวน 3,490 หลัง (ธเนศพล ธนบุณยวัฒน์, 2567)

จากรายงานสถานการณ์ทางสังคมจังหวัดปทุมธานี ปี 2565 (ข้อมูลล่าสุด) การวิเคราะห์และจัดลำดับความรุนแรงของสถานการณ์ทางสังคมในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี กลุ่มผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) พบว่าจังหวัดปทุมธานีมีจำนวนผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 15.68 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ความรุนแรงของสถานการณ์ทางสังคมจังหวัดปทุมธานี ปี 2565 ของกลุ่มผู้สูงอายุ ลำดับที่ 1 คือ ผู้สูงอายุช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ (ติดเตียง) จำนวน 159 คน คิดเป็นร้อยละ 0.08 ลำดับที่ 2 คือ ผู้สูงอายุมีที่อยู่อาศัยไม่เหมาะสมจำนวน 53 คน คิดเป็นร้อยละ 0.028 และลำดับที่ 3 คือ ผู้สูงอายุที่ต้องดำรงชีพด้วยการเร่ร่อน/ขอทานจำนวน 29 คน คิดเป็นร้อยละ 0.015 นอกจากนี้ สถานการณ์ความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดปทุมธานี ภาพรวมประเทศมีค่าเฉลี่ยดัชนีความมั่นคงของมนุษย์อยู่ที่ 69.60 จังหวัดปทุมธานีมีค่าดัชนีความมั่นคงของมนุษย์อยู่ที่ 53.77 ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยภาพรวมประเทศ โดยอยู่ในอันดับที่ 73 จาก 77 จังหวัดทั่วประเทศ เมื่อพิจารณาข้อมูลตามตัวชี้วัดมิติที่มีจุดที่น่าเป็นห่วง ได้แก่ มิติที่อยู่อาศัย มิติการมีงานทำและรายได้ มิติครอบครัว มิติสิทธิและความเป็นธรรม และมิติสิ่งแวดล้อม/ทรัพยากร/พลังงาน เมื่อพิจารณาข้อมูลตามตัวชี้วัดที่อยู่ในอันดับท้าย

ได้แก่ ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อครัวเรือน จำนวนหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือน (อันดับที่ 77) จำนวนเรื่องร้องเรียนจากประชาชนผ่านศูนย์บริการประชาชนต่อประชากร 100,000 คน (อันดับที่ 76) และอัตราการเข้าถึงบริการของผู้ป่วยต่อประชากร 100,000 คน (สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดปทุมธานี, 2565)

จากข้อมูลข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า สถานการณ์คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานีต้องการการแก้ไขและปรับปรุงเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุให้ดีขึ้นมากยิ่งขึ้น โดยมีปัญหาหลายด้านที่ต้องเร่งแก้ไข เช่น มีผู้สูงอายุที่ไม่มีงานทำและรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิตจำนวนมาก ทำให้ต้องการระบบส่งเสริมและการสนับสนุนในด้านการจัดการเรียนรู้และทักษะเพื่อช่วยเพิ่มความสามารถในการทำงานหรือสร้างรายได้เสริมให้กับผู้สูงอายุ นอกจากนี้ยังมีความเดือดร้อนด้านที่อยู่อาศัยและการรักษาพยาบาล จะเห็นว่ามีจำนวนผู้สูงอายุที่ยังเจ็บป่วยและมีสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม หรือต้องการความช่วยเหลือในการปรับปรุงซ่อมแซมที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นปัญหาที่ต้องการการแก้ไขทันทีเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิต นอกจากนี้ก็ยังมีปัญหาทางสังคมอื่น ๆ เช่น การหย่าร้างที่สูงขึ้นมากทำให้มีครอบครัวที่ประสบปัญหาทางอารมณ์และเศรษฐกิจ และระบบบริการสังคมในเรื่องการให้บริการทางสาธารณสุขที่ยังคงมีข้อจำกัดทำให้ไม่เพียงพอต่อการให้บริการหรือผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยไม่สามารถเข้าถึงบริการได้ จากที่กล่าวมา จะเห็นว่าปัญหาของผู้สูงอายุไม่ได้ขึ้นอยู่กับจำนวนที่เพิ่มขึ้นเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุด้วย ได้แก่ การจัดระบบบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขเพื่อรองรับปัญหาผู้สูงอายุตลอดจนการจัดบริการขั้นพื้นฐานทางสังคม การดูแลป้องกันและรักษาสุขภาพอนามัย การศึกษาต่อเนื่องและความมั่นคงของรายได้ให้เกิดขึ้นในครอบครัวและชุมชน เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับผู้สูงอายุ (พิมพ์วดี โตยิ่ง, 2564) การปรับปรุงและพัฒนาในด้านเหล่านี้จะช่วยเพิ่มคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานีได้อย่างยั่งยืน และการพัฒนาในด้านเหล่านี้จะช่วยสร้างสังคมที่เข้มแข็งและสนับสนุนการดูแลผู้สูงอายุให้ได้มีชีวิตที่มีความสุขและมีคุณภาพสูงขึ้น

ดังนั้น การศึกษาเรื่องคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานีจึงเป็นสิ่งที่สำคัญและควรทำเพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับการดูแลที่เหมาะสมและมีชีวิตที่มีคุณภาพอย่างแท้จริงในอนาคต ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเรื่อง “คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี” เพราะการวิจัยเรื่องนี้จะทำให้เกิดความเข้าใจถึงสภาพการณ์ปัจจุบันของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี ปัญหาและข้อจำกัด ทั้งปัญหาที่ผู้สูงอายุพบเจอในชีวิตประจำวันและปัญหาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สุดท้ายคือได้ทราบถึงข้อเสนอแนะในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานีจากหลากหลายมุมมอง ซึ่งหน่วยงานและผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อมูลไปใช้ในการพัฒนานโยบายและแนวทางการดำเนินงานที่เหมาะสม เพื่อปรับปรุงและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นในอนาคตได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์สภาพคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี
2. เพื่อสะท้อนถึงปัญหาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี
3. เพื่อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดปทุมธานี จำนวน 4 คน ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในอำเภอเมืองปทุมธานีและอำเภอหนองเสือ จำนวน 4 คน บุคลากรองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในอำเภอเมืองปทุมธานีและอำเภอหนองเสือ จำนวน 4 คน ผู้สูงอายุทั้งเพศชายและหญิงที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ที่อาศัยอยู่ในอำเภอเมืองปทุมธานีและอำเภอหนองเสือ จำนวน 10 คน รวมทั้งหมดจำนวน 22 คน ใช้การเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection)

2. พื้นที่ในการศึกษา

ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่ในการวิจัย คือ เขตพื้นที่จังหวัดปทุมธานี โดยศึกษาในพื้นที่ของ (1) อำเภอเมืองปทุมธานี และ (2) อำเภอหนองเสือ

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) โดยลักษณะคำถามจะเป็นคำถามปลายเปิด (Open-ended Question) คือ คำถามที่ออกแบบมาเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยสามารถตอบคำถามนั้น ๆ โดยไม่มีข้อจำกัด ผู้ให้ข้อมูลหลักสามารถใช้ประสบการณ์ส่วนตัว ความคิดเห็น ความเชื่อ หรือความรู้สึกของตนเองเข้ามาในการตอบคำถามได้อย่างอิสระเท่าที่ต้องการ

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1) การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Study) เป็นกระบวนการที่ใช้ในการรวบรวมแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี โดยการค้นคว้าเอกสารจะเน้นการรวบรวมข้อมูลจากหลากหลายแหล่งที่มีความเกี่ยวข้อง เช่น หนังสือ ตำรา บทความ วารสาร เอกสารทางราชการ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม กฎหมาย ประกาศ ระเบียบ นโยบาย ยุทธศาสตร์ และแผนงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิต รวมถึงข้อมูลอื่น ๆ ที่มีประโยชน์สำหรับการศึกษาและการเขียนรายงานการวิจัย

2) การศึกษาข้อมูลจากวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ได้รวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บุคลากรองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้สูงอายุในพื้นที่ศึกษา จำนวน 22 คน ตามแนวคำถามที่กำหนดไว้เพื่อให้ได้ข้อมูลสำคัญตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย หรือสามารถตอบคำถามการวิจัยได้ครอบคลุมทุกประเด็น หรือจนกว่าข้อมูลอิ่มตัว (Data Saturation)

3) การศึกษาจากการสังเกต (Observation) เป็นวิธีการที่สำคัญในการศึกษาและเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมและสภาพแวดล้อมของบุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ โดยผู้วิจัยจะทำการสังเกตโดยไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มนั้น ในการลงพื้นที่สังเกตในจังหวัดปทุมธานีในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะดำเนินการตามขั้นตอนที่

กำหนดไว้ ซึ่งประกอบไปด้วย การสังเกต และการจดบันทึกข้อมูล เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์และเข้าใจเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในพื้นที่

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่องคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานีใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนานโยบายในอนาคต โดยเริ่มจากการพิจารณาและจับประเด็นสำคัญจากข้อมูลที่ถอดความจากการบันทึกเสียงและภาคสนาม เพื่อตีความและวิเคราะห์เกี่ยวกับสภาพ ปัญหา และแนวทางส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ จากนั้นสร้างข้อสรุปแบบอุปนัยที่ชัดเจน โดยนำแนวคิดและทฤษฎีมาอธิบายเพื่อเพิ่มความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่ศึกษา

ผลการวิจัย

1. วัตถุประสงค์ในการวิจัยที่ 1 เพื่อวิเคราะห์สภาพคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี แยกเป็นแต่ละด้าน ดังนี้

1) สุขภาพและการดูแลสุขภาพ จากการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีปัญหาสุขภาพเรื้อรัง เช่น โรคเบาหวานและโรคความดันโลหิตสูง ส่งผลให้การดูแลสุขภาพเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง โดยหลายคนมีการดูแลตัวเองผ่านการออกกำลังกายเบา ๆ และการรับประทานอาหารที่ดีต่อสุขภาพ แต่ยังพบว่า มีผู้สูงอายุบางกลุ่มที่ขาดความรู้ในการจัดการสุขภาพตนเอง ทำให้ไม่สามารถดูแลตนเองได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ยังมีปัญหาในด้านการเข้าถึงบริการสุขภาพ เช่น การเดินทางไปพบแพทย์ที่อาจเป็นเรื่องยากลำบาก รวมถึงการขาดข้อมูลเกี่ยวกับบริการที่มีอยู่ ในด้านการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ พบว่า มีการจัดโครงการส่งเสริมสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุที่เน้นการตรวจสุขภาพประจำปี รวมถึงการจัดบริการฟื้นฟูสมรรถภาพที่เหมาะสม การพัฒนาความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพในชุมชน และการสร้างความตระหนักรู้ในเรื่องการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุ เช่น การจัดอบรมให้ความรู้แก่ผู้ดูแลและสมาชิกในครอบครัว นอกจากนี้ยังมีการสนับสนุนการสร้างเครือข่ายอาสาสมัครในชุมชนเพื่อช่วยดูแลและให้คำปรึกษาเกี่ยวกับสุขภาพของผู้สูงอายุ ซึ่งทั้งหมดนี้มีเป้าหมายเพื่อให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีและสามารถใช้ชีวิตอย่างมีความสุขในชุมชน

2) สัมพันธภาพในครอบครัว จากการศึกษาพบว่า การมีทัศนคติที่ดีต่อผู้สูงอายุเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้ครอบครัวมีความสัมพันธ์ที่ดี ซึ่งจะนำไปสู่การดูแลผู้สูงอายุทั้งทางกายและใจ ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น หน่วยงานภาครัฐได้ทำงานร่วมกับชุมชนและครอบครัวในการส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของครอบครัวในการดูแลผู้สูงอายุ โดยมีการจัดกิจกรรมที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว นอกจากนี้ การสื่อสารภายในครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้สมาชิกในครอบครัวเข้าใจและสนับสนุนซึ่งกันและกันได้ดียิ่งขึ้น กิจกรรมร่วมกัน เช่น การออกกำลังกายหรือพักผ่อนร่วมกัน ช่วยเสริมสร้างความผูกพันและความอบอุ่นในครอบครัว อย่างไรก็ตาม หลายครอบครัวประสบปัญหาเมื่อลูกหลานต้องออกไปทำงานต่างถิ่น ทำให้ผู้สูงอายุขาดการดูแลอย่างใกล้ชิด ส่งผลให้บางครั้งผู้สูงอายุรู้สึกเหงาหรือขาด

ความสัมพันธ์กับครอบครัว สุดท้าย การสร้างพื้นที่สาธารณะที่เหมาะสมในการจัดกิจกรรมครอบครัวเป็นอีกปัจจัยที่ช่วยให้สมาชิกในครอบครัวมีโอกาสสื่อสารและสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดยิ่งขึ้น ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่าสัมพันธภาพในครอบครัวมีผลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ

3) การทำงาน/รายได้ จากการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุยังคงมีความต้องการทางเศรษฐกิจและต้องการสร้างรายได้เพิ่มเติมเพื่อความมั่นคงในชีวิต หน่วยงานภาครัฐได้ส่งเสริมการฝึกอบรมทักษะอาชีพ เช่น การใช้คอมพิวเตอร์ การทำอาหาร การนวดแผนไทย และงานฝีมือ เพื่อเพิ่มโอกาสสร้างรายได้ และสนับสนุนการจ้างงานผู้สูงอายุที่มีสุขภาพแข็งแรง บางคนยังมีบทบาทเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้แก่คนรุ่นใหม่ อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุหลายคนยังคงพึ่งพาเบี้ยยังชีพซึ่งไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต ทำให้ต้องขอความช่วยเหลือจากบุตรหลาน การส่งเสริมการสร้างรายได้เพิ่มเติม รวมถึงการสนับสนุนอาชีพและการขายสินค้าผ่านช่องทางออนไลน์ เป็นแนวทางสำคัญ นอกจากนี้ การจัดตั้งกองทุนผู้สูงอายุ การให้เงินกู้ไม่มีดอกเบี้ย และการสนับสนุนการดูงานเพื่อเรียนรู้จากผู้ประกอบการที่ประสบความสำเร็จ ล้วนเป็นกลยุทธ์ช่วยเสริมความมั่นคงทางการเงิน อย่างไรก็ตาม ปัญหาสุขภาพยังเป็นอุปสรรคสำหรับผู้สูงอายุบางกลุ่มที่ไม่สามารถทำงานได้เต็มที่ ย้ำถึงความจำเป็นในการสร้างโครงการช่วยเหลือเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มความมั่นคงทางการเงินแก่ผู้สูงอายุ

4) ความสัมพันธ์ทางสังคม จากการศึกษาพบว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเน้นการสร้างเครือข่ายทางสังคมเพื่อเสริมสุขภาพจิตและลดความโดดเดี่ยวของผู้สูงอายุ โดยจัดกิจกรรมชุมชน เช่น การพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ กิจกรรมวัฒนธรรม และการสนับสนุนบทบาทในชุมชน เช่น การเป็นที่ปรึกษาแก่เยาวชน ช่วยให้ผู้สูงอายุรู้สึกมีคุณค่า อย่างไรก็ตาม ปัญหาสุขภาพ ภาระการดูแลหลาน และการขาดคนพามาร่วมกิจกรรม ยังคงเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของบางกลุ่ม การใช้เทคโนโลยี เช่น โซเชียลมีเดียและการเรียนรู้ออนไลน์ ช่วยให้ผู้สูงอายุเชื่อมโยงกับสังคมได้แม้ไม่ต้องออกจากบ้าน แต่จำเป็นต้องพัฒนากิจกรรมและการสื่อสารให้เข้าถึงกลุ่มที่มีข้อจำกัดทางสุขภาพหรือเทคโนโลยี นอกจากนี้ วัดและประเพณีท้องถิ่นยังเป็นศูนย์กลางสำคัญในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ โดยการจัดกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม เช่น สัปดาห์ผู้สูงอายุ หรือการทำบุญร่วมกัน ช่วยสร้างมิตรภาพและความสามัคคีในชุมชน

5) การพัฒนาตนเอง จากการศึกษาพบว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเน้นการสร้างเครือข่ายทางสังคมเพื่อเสริมสุขภาพจิตและลดความโดดเดี่ยวของผู้สูงอายุ โดยจัดกิจกรรมชุมชน เช่น การพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ กิจกรรมวัฒนธรรม และการสนับสนุนบทบาทในชุมชน เช่น การเป็นที่ปรึกษาแก่เยาวชน ช่วยให้ผู้สูงอายุรู้สึกมีคุณค่า อย่างไรก็ตาม ปัญหาสุขภาพ ภาระการดูแลหลาน และการขาดคนพามาร่วมกิจกรรม ยังคงเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของบางกลุ่ม การใช้เทคโนโลยี เช่น โซเชียลมีเดียและการเรียนรู้ออนไลน์ ช่วยให้ผู้สูงอายุเชื่อมโยงกับสังคมได้แม้ไม่ต้องออกจากบ้าน แต่จำเป็นต้องพัฒนากิจกรรมและการสื่อสารให้เข้าถึงกลุ่มที่มีข้อจำกัดทางสุขภาพหรือเทคโนโลยี นอกจากนี้ วัดและประเพณีท้องถิ่นยังเป็นศูนย์กลางสำคัญในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ โดยการจัดกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม เช่น สัปดาห์ผู้สูงอายุ หรือการทำบุญร่วมกัน ช่วยสร้างมิตรภาพและความสามัคคีในชุมชน

6) สิ่งแวดล้อม จากการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุในพื้นที่ประสบปัญหาทางสิ่งแวดล้อม เช่น ที่อยู่อาศัยไม่เหมาะสม ความแออัด มลภาวะ และการขาดสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน ซึ่งส่งผลต่อคุณภาพชีวิต แม้หน่วยงานต่าง ๆ เช่น สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดปทุมธานี จะดำเนินโครงการปรับปรุงบ้านเรือน เช่น ติดตั้งราวบันได ระบบไฟฟ้า และห้องน้ำที่ปลอดภัย รวมถึงสร้างความตระหนักในชุมชนเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม แต่ยังมีผู้สูงอายุบางรายที่เข้าถึงการช่วยเหลือได้ยากเนื่องจากขาดทรัพยากรหรือการสนับสนุนจากครอบครัว นอกจากนี้ หน่วยงานท้องถิ่นในพื้นที่ เช่น อำเภอหนองเสือและอำเภอเมืองปทุมธานี ได้สำรวจและให้ความช่วยเหลือด้านการซ่อมแซมที่อยู่อาศัย พร้อมส่งเสริมความร่วมมือของประชาชนในการจัดการปัญหาขยะ มลพิษ และน้ำขังที่กระทบต่อสุขภาพผู้สูงอายุ อย่างไรก็ดี ความช่วยเหลือส่วนใหญ่ยังจำกัด ทำให้บางรายต้องพึ่งพาการสนับสนุนจากเพื่อนบ้านหรือหน่วยงานในชุมชน

7) ความมีคุณค่า จากการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญในชุมชน โดยเฉพาะในด้านการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้คนรุ่นใหม่ อีกทั้งยังมีคุณค่าในฐานะที่ปรึกษาและแหล่งข้อมูลสำคัญ หน่วยงานรัฐได้ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุใช้เทคโนโลยีและโซเชียลมีเดียเพื่อเพิ่มความรู้และพัฒนาคุณภาพชีวิต พร้อมสนับสนุนการทำงานอาสาสมัครและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน เพื่อให้ผู้สูงอายุรู้สึกภาคภูมิใจและมีชีวิตชีวา อย่างไรก็ตาม อุปสรรคยังคงมี เช่น การขาดโอกาสพัฒนาตนเองและทัศนคติที่มองว่าผู้สูงอายุไม่มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องสร้างสภาพแวดล้อมที่เปิดกว้าง รวมถึงการพัฒนากิจกรรมที่เหมาะสมกับความสนใจและวัฒนธรรมท้องถิ่น การสนับสนุนจากครอบครัวและชุมชนจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ผู้สูงอายุรู้สึกถึงคุณค่าและความเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

2. วัตถุประสงค์ในการวิจัยที่ 2 สะท้อนถึงปัญหาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี

จากการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานีเผชิญปัญหาหลายด้าน เช่น ด้านเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่พึ่งพาเบี้ยยังชีพและรายได้จากลูกหลานที่ไม่เพียงพอ ทำให้บางคนต้องกู้ยืมเงิน ส่งผลกระทบต่อโภชนาการและสุขภาพ ด้านการเข้าถึงบริการสุขภาพ ผู้สูงอายุในพื้นที่ห่างไกลเผชิญความลำบากในการเดินทางไปโรงพยาบาล ส่งผลให้การรักษาไม่ต่อเนื่อง ด้านสุขภาพจิต ผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยรู้สึกเหงาและโดดเดี่ยว บางรายมีภาวะซึมเศร้าหรือความคิดฆ่าตัวตาย ด้านการจัดการทรัพยากร พบปัญหาขาดแคลนงบประมาณและการบริหารจัดการที่ไม่ครอบคลุม ส่งผลต่อคุณภาพการบริการสำหรับผู้สูงอายุ นอกจากนี้ ผู้สูงอายุหลายคนไม่ทราบสิทธิที่ควรได้รับเนื่องจากการขาดข้อมูลที่เข้าถึงง่าย ปัญหาด้านความปลอดภัย เช่น การลื่นล้มและการลักขโมยในชุมชน ก็ยังเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน

3. วัตถุประสงค์ในการวิจัยที่ 3 เสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี

จากการศึกษาพบว่า แนวทางสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุควรมุ่งเน้นความร่วมมือในชุมชน เพื่อให้เกิดระบบการดูแลที่ยั่งยืน โดยชุมชนควรมีบทบาทในการสนับสนุนการดูแลสุขภาพและการจัดการปัญหาที่ตอบโจทย์ผู้สูงอายุอย่างแท้จริง นอกจากนี้ การประสานงานระหว่างองค์กรปกครองส่วน

ท้องถิ่น โรงพยาบาล และสถาบันการศึกษา จะช่วยส่งเสริมด้านสุขภาพ สังคม และเศรษฐกิจอย่างรอบด้าน ด้านการให้บริการ ควรจัดเตรียมอุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวก รวมถึงการให้คำปรึกษาและเยี่ยมเยียนผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความมั่นใจในการดูแล สำหรับการเสริมสร้างบทบาทผู้สูงอายุในชุมชน การจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วม เช่น กลุ่มอาสาสมัครหรือการฝึกอาชีพเสริม จะช่วยเพิ่มคุณค่าและบทบาทในสังคม ในระยะยาว ควรพัฒนาระบบสนับสนุน เช่น การดูแลแบบครอบครัวอุปถัมภ์ การเยี่ยมบ้านเพื่อติดตามสุขภาพ และการสร้างเครือข่ายผู้สูงอายุเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ สุดท้าย การจัดกิจกรรมเสริมสร้างความสัมพันธ์ เช่น การออกกำลังกายหรือกิจกรรมสร้างสรรค์ในชุมชน จะช่วยลดความเหงาและเพิ่มความสุขในชีวิตของผู้สูงอายุ

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลวิจัยเรื่องคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี สามารถนำมาอภิปราย ผลการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

1. สภาพคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี

1) สุขภาพและการดูแลสุขภาพ พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีปัญหาสุขภาพเรื้อรัง เช่น เบาหวานและความดันโลหิตสูง จึงต้องดูแลสุขภาพด้วยการออกกำลังกายและรับประทานอาหารที่เหมาะสม แต่บางกลุ่มยังขาดความรู้และการเข้าถึงบริการสุขภาพ รัฐจึงจัดโครงการส่งเสริมสุขภาพ เช่น การตรวจสุขภาพประจำปี ฟื้นฟูสมรรถภาพ อบรมผู้ดูแล และสนับสนุนเครือข่ายอาสาสมัคร เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในชุมชนให้ดีขึ้น สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 4 (2565) ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในท้องถิ่นโดยใช้โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นฐาน ในพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 4 ความต้องการของผู้สูงอายุในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ ด้านสุขภาพกาย ผู้สูงอายุต้องการบริการดูแลสุขภาพที่สะดวกในชุมชน และการดูแลรักษาตนเอง ด้านจิตใจ ผู้สูงอายุต้องการเยี่ยมเยียนให้กำลังใจ/เครื่องอุปโภค-บริโภคคนยากไร้ในชุมชน สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สิริมา มงคลสัมฤทธิ์, นนท์ธิยา หอมขำ และคัติยา อีวาโนวิช (2565) ได้ศึกษาเรื่องการสำรวจระบาดวิทยาปัญหาสุขภาพ และความต้องการที่จำเป็นของผู้สูงอายุที่พักอาศัย ในพื้นที่เทศบาลเมือง จังหวัดปทุมธานี ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีโรคประจำตัว พบร้อยละ 74.6 ได้แก่ โรคความดัน-โลหิตสูง โรคเบาหวาน โรคข้อและกระดูก โรคหัวใจและหลอดเลือด โรคภูมิแพ้หรือหอบหืด และอัมพฤกษ์อัมพาต ความต้องการที่จำเป็นด้านการจัดบริการทางกายและจิตใจ คือ บริการตรวจสุขภาพและให้ความรู้ในพื้นที่ของชุมชนโดยแพทย์ พยาบาล เจ้าหน้าที่สาธารณสุข และการจัดบริการของสถานพยาบาลใกล้บ้าน และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ขนิษฐา บูรณพันศักดิ์ (2563) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะส่วนบุคคลกับสุขภาวะของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุมีความต้องการความรู้ในการดูแลตัวเองและดูแลผู้สูงอายุ และต้องการให้เข้าถึงโรงพยาบาลได้อย่างรวดเร็วมากที่สุด

2) สัมพันธภาพในครอบครัว พบว่า การมีทัศนคติที่ดีและการสื่อสารในครอบครัวช่วยเสริมความสัมพันธ์และการดูแลผู้สูงอายุ ส่งผลให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น รัฐสนับสนุนกิจกรรมสร้างความเข้าใจและความผูกพันในครอบครัว แต่ปัญหาการขาดการดูแลจากลูกหลานที่ทำงานต่างถิ่นทำให้ผู้สูงอายุบางคนรู้สึกเหงา การสร้างพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมครอบครัวช่วยแก้ปัญหาและเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 11 (2565) ได้ศึกษาเรื่องโครงการวิจัยการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยการมีส่วนร่วมของคนทุกช่วงวัยในครอบครัวและชุมชน ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยการมีส่วนร่วมของคนทุกช่วงวัยในครอบครัวและชุมชนตลอดจนภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ การส่งเสริมบทบาทของเยาวชนให้ทำหน้าที่ในการช่วยเหลือดูแลเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุ ไม่สอดคล้องกับผลการศึกษาของ กุลญาดา เนื่องจำนงค์ (2563) ได้ศึกษาเรื่องยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการจัดการภาวะผู้สูงอายุในประเทศไทย: การจัดสวัสดิการสังคมเพื่อความมั่นคงของผู้สูงอายุ ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีพักอาศัยอยู่กับบุตร/หลาน มีสัมพันธภาพในครอบครัวอยู่ในระดับดีมาก

3) การทำงาน/รายได้ พบว่า ผู้สูงอายุยังต้องการสร้างรายได้เพื่อความมั่นคงในการดำรงชีพ รัฐส่งเสริมการฝึกอบรมทักษะอาชีพ การจ้างงาน และการใช้เทคโนโลยีขายสินค้า รวมถึงจัดตั้งกองทุนและเงินกู้ไม่มีดอกเบี้ยเพื่อสนับสนุนอาชีพ อย่างไรก็ตาม หลายคนยังพึ่งพาเบี้ยยังชีพที่ไม่เพียงพอและเผชิญปัญหาสุขภาพ จึงจำเป็นต้องมีโครงการเพิ่มความมั่นคงทางการเงินให้ผู้สูงอายุมากขึ้น สอดคล้องกับผลการศึกษา สิริมา มงคลสัมฤทธิ์, นนท์ธิยา หอมขำ และคัติยา อีวาโนวิช (2565) ได้ศึกษาเรื่อง การสำรวจระบาดวิทยาปัญหาสุขภาพ และความต้องการที่จำเป็นของผู้สูงอายุที่พักอาศัย ในพื้นที่เทศบาลเมือง จังหวัดปทุมธานี ผลการศึกษาพบว่า แหล่งรายได้ของผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่มาจากเบี้ยผู้สูงอายุ ร้อยละ 85.3 สอดคล้องกับผลการศึกษาของ กุลญาดา เนื่องจำนงค์ (2563) ได้ศึกษาเรื่องยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการจัดการภาวะผู้สูงอายุในประเทศไทย: การจัดสวัสดิการสังคมเพื่อความมั่นคงของผู้สูงอายุ ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีเงินได้จากเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่ไม่มีเงินออม ทั้งยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 4 (2565) ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในท้องถิ่นโดยใช้โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นฐาน ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุต้องการมากถึงมากที่สุดภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรน่า 2019 คือ การเพิ่มขึ้นของเบี้ยยังชีพที่เท่ากันทุกช่วงอายุ นั่นคือ 1,000 บาท การส่งเสริมการประกอบอาชีพที่บ้านเพื่อให้ผู้สูงอายุได้มีรายได้เพิ่มขึ้น แต่ไม่สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ขนิษฐา บูรณพันศักดิ์ (2563) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะส่วนบุคคลกับสุขภาวะของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี ผลการศึกษาพบว่า สุขภาวะทางเศรษฐกิจมีจำนวนผู้ประกอบอาชีพในครอบครัว 1-2 คน มีรายได้เพียงพอกับรายจ่าย โดยไม่มีหนี้สินและไม่มีเงินออม

4) ความสัมพันธ์ทางสังคม พบว่า การสร้างเครือข่ายและกิจกรรมในชุมชน เช่น การพบปะ การทำกิจกรรมวัฒนธรรม และบทบาทในชุมชน ช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์และลดความโดดเดี่ยวของผู้สูงอายุ แต่ปัญหาสุขภาพและภาระชีวิตประจำวันยังเป็นอุปสรรค การใช้เทคโนโลยีและการพัฒนากิจกรรมที่เข้าถึงได้

ช่วยให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมมากขึ้น ขณะเดียวกัน ศาสนสถานและวัฒนธรรมท้องถิ่นยังคงมีบทบาทสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและความสามัคคีในชุมชน สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 11 (2565) ได้ศึกษาเรื่อง โครงการวิจัยการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยการมีส่วนร่วมของคนทุกช่วงวัยในครอบครัวและชุมชน ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยการมีส่วนร่วมของคนทุกช่วงวัยในครอบครัวและชุมชนตลอดจนภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ ผู้สูงอายุที่มีทักษะความรู้/ภูมิปัญญาที่ควรส่งเสริมบทบาทการเป็นวิทยากรหรือเป็นผู้ให้ข้อมูลเพื่อนำไปสู่การจัดการความรู้ที่สามารถเผยแพร่หรือพัฒนาต่อยอดได้ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ กุลญาดา เนื่องจำนงค์ (2563) ได้ศึกษาเรื่องยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการจัดการภาวะผู้สูงอายุในประเทศไทย: การจัดสวัสดิการสังคมเพื่อความมั่นคงของผู้สูงอายุ ผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมที่ผู้สูงอายุเข้าร่วมมากที่สุด คือ ทำบุญ และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 4 (2565) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในท้องถิ่นโดยใช้โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นฐาน พบว่า แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุโดยใช้โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นฐาน ด้านจิตใจ ได้แก่ กิจกรรมนันทนาการ อาทิ ศิลปะ วัฒนธรรม โดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

5) การพัฒนาตนเอง พบว่า หน่วยงานรัฐและท้องถิ่นส่งเสริมการพัฒนาตนเองของผู้สูงอายุผ่านกิจกรรม เช่น โรงเรียนผู้สูงอายุและศูนย์เรียนรู้ชุมชน เพื่อพัฒนาทักษะเทคโนโลยี อาชีพ และสุขภาพ แม้บางกลุ่มจะเผชิญข้อจำกัดด้านร่างกายและแรงจูงใจ แต่ผู้สูงอายุที่สนใจยังเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อเพิ่มความสามารถและสร้างรายได้ หน่วยงานจึงปรับกิจกรรมให้เหมาะสมกับความต้องการและศักยภาพของผู้สูงอายุมากขึ้น สอดคล้องกับผลการศึกษาของ กุลญาดา เนื่องจำนงค์ (2563) ได้ศึกษาเรื่อง ยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการจัดการภาวะผู้สูงอายุในประเทศไทย: การจัดสวัสดิการสังคมเพื่อความมั่นคงของผู้สูงอายุ ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาโดยใช้คอมพิวเตอร์ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ชลิดา แย้มศรีสุข, รัชนีวรรณ หมื่นพันธ์, วรัญญา ท่าห้อง และภัทรมน กาเหย็ม (2566) ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการเสริมสร้างอาชีพผู้สูงอายุในกลุ่มจังหวัดอันดามัน: กรณีศึกษาจังหวัดภูเก็ต พังงา และกระบี่ ผลการศึกษาพบว่า แนวทางการเสริมสร้างอาชีพผู้สูงอายุที่สอดคล้องกับศักยภาพและความต้องการทางด้านอาชีพของผู้สูงอายุ คือ 1) การนำประสบการณ์ของผู้สูงอายุมาถ่ายทอดความรู้ให้กับคนรุ่นหลัง 2) การฟื้นฟูภูมิปัญญา ในด้านการทำอาหารและขนมพื้นเมือง การแปรรูปอาหาร การเกษตรปลอดสารพิษ งานหัตถกรรม การทำเครื่องจักรสาน 3) การเพิ่มช่องทาง การจำหน่ายสินค้า โดยให้คนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมโดยใช้เทคโนโลยีมาช่วยเหลือ เช่น การทำการตลาดออนไลน์ การจัดส่งแบบเดลิเวอรี่ และการส่งสินค้าไปยังจุดจำหน่ายสินค้าประจำจังหวัด เป็นต้น สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 4 (2565) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในท้องถิ่นโดยใช้โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นฐาน ในพื้นที่รับผิดชอบของสำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 4 ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุต้องการมีบทบาทในการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ การรวมกลุ่มเป็นศูนย์เรียนรู้ต่าง ๆ เช่น ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์ ศูนย์เรียนรู้ศิลปะพื้นบ้าน เป็นต้น เพื่อให้ผู้สูงอายุได้มีกิจกรรมทำลดความเครียด และยังสามารถมี

รายได้เพิ่มขึ้นด้วย เป็นทั้งช่องทาง การจำหน่ายสินค้า และการถ่ายทอดภูมิปัญญา-สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นที่ด้วย

6) สิ่งแวดล้อม พบว่า ผู้สูงอายุในพื้นที่เผชิญปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น ที่อยู่อาศัยไม่เหมาะสม ความแออัด มลภาวะ และขาดสิ่งอำนวยความสะดวก หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานพัฒนาสังคมและท้องถิ่น ได้ดำเนินโครงการปรับปรุงบ้านเรือน ติดตั้งสิ่งอำนวยความสะดวก และสร้างความตระหนักเรื่องสิ่งแวดล้อม พร้อมส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการปัญหา อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุบางรายยังคงขาดทรัพยากรและการสนับสนุน จึงต้องพึ่งพาหน่วยงานหรือเพื่อนบ้านในการแก้ปัญหาเหล่านี้ สอดคล้องกับผลการศึกษา สิริมา มงคลสัมฤทธิ์, นนท์ธิยา หอมขำ และคัติยา อีวาโนวิช (2565) ได้ศึกษาเรื่องการสำรวจระบาดวิทยาปัญหาสุขภาพ และความต้องการที่จำเป็นของผู้สูงอายุที่พักอาศัย ในพื้นที่เทศบาลเมือง จังหวัดปทุมธานี ผลการศึกษาพบว่า ด้านบริการทางด้านสังคมสิ่งแวดล้อม คือ การจัดการขยะที่ดีและเป็นระบบ/ปัญหาทางกลิ่น ความสะอาดภายในชุมชน อาคาร ดังนั้น หน่วยงานรัฐในระดับท้องถิ่นซึ่งเป็นหน่วยงานที่อยู่ใกล้ชิดประชาชนทุกกลุ่มวัย จึงควรจัดบริการทางด้านสุขภาพแบบครบวงจรให้แก่ผู้สูงอายุในพื้นที่ รวมถึงสนับสนุนให้เกิดสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัยและถูกสุขอนามัยผู้สูงอายุ และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 11 (2565) ได้ศึกษาเรื่องโครงการวิจัยการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยการมีส่วนร่วมของคนทุกช่วงวัยในครอบครัวและชุมชน ผลการวิจัยพบว่า มิติด้านสิ่งแวดล้อมในการปรับปรุงที่อยู่อาศัยให้มีสภาพเหมาะสม โดยบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภายใต้การสนับสนุนงบประมาณของสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด และการช่วยเหลือปรับสภาพบ้านให้ถูกสุขลักษณะในกลุ่มของผู้สูงอายุที่ไม่มีกำลังความสามารถ

7) ความมีคุณค่า พบว่า ผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญในชุมชน โดยเป็นแหล่งความรู้และที่ปรึกษา หน่วยงานรัฐส่งเสริมคุณค่าของผู้สูงอายุผ่านเทคโนโลยี กิจกรรมอาสาสมัคร และการมีส่วนร่วมในชุมชน อย่างไรก็ตาม อุปสรรค เช่น การขาดโอกาสพัฒนา การปรับตัวกับเทคโนโลยี และทัศนคติในสังคมที่มองว่าผู้สูงอายุไม่มีประสิทธิภาพ ยังคงมีอยู่ การสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและการสนับสนุนจากครอบครัวและชุมชนจึงมีความสำคัญในการส่งเสริมคุณค่าและบทบาทของผู้สูงอายุในสังคม สอดคล้องกับผลการศึกษา เชษฐา แก้วพรม, สายฝน อินศรีชื่น และลักษณา พงษ์ภุมมา (2567) ได้ศึกษาเรื่องความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมโรงเรียนผู้สูงอายุ ผลการวิจัยพบว่า ความรู้สึกมีคุณค่าของผู้สูงอายุเป็นประสบการณ์ส่วนบุคคลที่เกิดจากการมองตนเองในด้านบวกในสามประเด็นหลัก ได้แก่ 1) การนับถือตนเองว่าเป็นคนมีสุขภาพดี มีความสามารถ และมีรายได้ 2) การทำประโยชน์ด้วยการช่วยเหลือผู้อื่นและช่วยเหลือสังคม 3) การได้รับการปฏิบัติจากผู้อื่นที่แสดงถึงการเอาใจใส่และการยอมรับ นอกจากนี้ ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุยังเกิดจากการเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยกิจกรรมดังกล่าวมีลักษณะช่วยสร้างความสัมพันธ์ สร้างสุขภาพ สร้างการยอมรับ สร้างการเรียนรู้ สร้างความสำเร็จ สร้างประโยชน์ และสร้างความสนุก ดังนั้น ในการจัดกิจกรรมในโรงเรียนผู้สูงอายุ ควรออกแบบกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมความมีคุณค่าในตนเอง ซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมสุขภาพจิตและคุณภาพชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ

2. ปัญหาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี

ปัญหาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานีประกอบด้วยหลายด้าน ได้แก่ (1) ปัญหาทางเศรษฐกิจ ที่ผู้สูงอายุต้องพึ่งพาเบี้ยยังชีพและลูกหลาน ซึ่งไม่เพียงพอต่อการใช้ชีวิต (2) ปัญหาการเข้าถึงบริการสุขภาพ โดยเฉพาะผู้สูงอายุในพื้นที่ห่างไกล (3) ปัญหาสุขภาพจิตและความเหงา ที่เกิดจากการขาดการดูแลจากครอบครัว (4) การขาดแคลนทรัพยากรในการให้บริการจากหน่วยงานท้องถิ่น (5) ปัญหาสังคมและสิทธิ ที่ผู้สูงอายุไม่ทราบสิทธิที่ควรได้รับ และปัญหาความปลอดภัยในบ้านและชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของสำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 11 (2565) ได้ศึกษาเรื่องโครงการวิจัยการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยการมีส่วนร่วมของคนทุกช่วงวัยในครอบครัวและชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ส่วนสภาพปัญหาสำคัญคือปัญหาด้านสุขภาพ ทั้งการเจ็บป่วยด้วยโรคประจำตัว การประสบปัญหาป่วยติดเตียง และการเป็นโรคอัลไซเมอร์ซึ่งพบมากขึ้นในกลุ่มผู้สูงอายุ รวมทั้งปัญหาด้านรายได้ที่ไม่เพียงพอในกลุ่มผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ หรือผู้สูงอายุที่มีหนี้สินจากการกู้ยืมเงินให้กับบุตร การดำเนินงานของหน่วยงานและภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในปัจจุบัน และสอดคล้องกับการวิจัยของ กุลญาดา เนื่องจำนงค์ (2563) ได้ศึกษาเรื่องยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการจัดการภาวะผู้สูงอายุในประเทศไทย: การจัดสวัสดิการสังคมเพื่อความมั่นคงของผู้สูงอายุ ผลการวิจัยพบว่า ผลกระทบของผู้สูงอายุ แบ่งเป็นผลกระทบระดับประเทศ ได้แก่ ผลกระทบต่อ GDP ผลกระทบต่อศักยภาพการเติบโตทางเศรษฐกิจ งบประมาณของประเทศ การออม ด้านแรงงาน และการปรับตัวในภาคธุรกิจ ผลกระทบระดับบุคคล ได้แก่ รายได้ของผู้สูงอายุ ปัญหาสุขภาพทางกาย ปัญหาด้านความรู้ ปัญหาด้านสังคม ปัญหาด้านจิตใจ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่พักอาศัย และผู้ดูแลผู้สูงอายุ

3. แนวทางการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี

แนวทางการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี ได้แก่ (1) ความร่วมมือในชุมชนในการดูแลและจัดการปัญหาสุขภาพของผู้สูงอายุ เพื่อให้เข้าถึงบริการที่เหมาะสม (2) การประสานงานระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงพยาบาล และสถาบันการศึกษา เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในด้านสุขภาพ สังคม และเศรษฐกิจ (3) การจัดเตรียมอุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวกให้ผู้สูงอายุ และ (4) การให้คำปรึกษาและเยี่ยมเยียนอย่างสม่ำเสมอเพื่อการดูแลที่ใกล้ชิดและเฝ้าระวังปัญหาต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษา ชลิดา แย้มศรีสุข, รัชนีวรรณ หมื่นพันธ์, วรัญญา ท่าห้อง และ ภัทรมน กาเหย็ม (2566) ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการเสริมสร้างอาชีพผู้สูงอายุในกลุ่มจังหวัดอันดามัน: กรณีศึกษาจังหวัดภูเก็ต พังงา และกระบี่ ผลการศึกษาพบว่า ให้มีการส่งเสริมให้คนทุกช่วงวัย ในชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลผู้สูงอายุร่วมกัน โดยเฉพาะการใช้เทคโนโลยีในการเพิ่มช่องทางในการจำหน่ายสินค้าที่ผลิตโดยผู้สูงอายุและองค์กรปกครองท้องถิ่นควรส่งเสริมงานด้านผู้สูงอายุอย่างจริงจัง การสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงความสัมพันธ์ ระหว่างผู้สูงอายุในกลุ่มจังหวัดอันดามัน เพื่อให้เกิดพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนความรู้ เปิดมุมมองใหม่ ๆ ซึ่งจะช่วยพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุธิดา แจ้งประจักษ์ (2566) ได้ศึกษาเรื่องการดูแลผู้สูงอายุระยะยาวของประเทศไทย: มุมมองด้านนโยบาย ผลการศึกษาพบว่า ประเทศไทยได้ดำเนินนโยบายเกี่ยวกับระบบบริการในครอบครัวและชุมชนเป็นหลัก เนื่องจากมีทุนทางสังคมที่สามารถใช้เป็นกลไกในการ

ดูแลผู้สูงอายุได้ เช่น ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ระบบเครือญาติ ในระยะหลังมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมก่อให้เกิดความต้องการใช้บริการในการดูแลผู้สูงอายุจากภาคเอกชนเพิ่มขึ้น รัฐจึงมีการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการบริการในสถาบันมากขึ้น และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ธัญวรัตน์ แจ่มใส (2564) ได้ศึกษาเรื่องนโยบายเกี่ยวกับสวัสดิการของผู้สูงอายุในประเทศไทย จากการศึกษาพบว่า แผนผู้สูงอายุในระดับท้องถิ่นซึ่งมีเนื้อหาสาระในการจัดสวัสดิการสังคมในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 7 ด้าน ได้แก่ การศึกษา สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย การทำงานและการมีรายได้ ความมั่นคงทางสังคม บริการสังคม และนันทนาการ ซึ่งระบบสวัสดิการดังกล่าวเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้ประชาชนในสังคมสามารถเข้าถึงการสงเคราะห์ในยามที่เดือดร้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจุบันประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มรูปแบบ

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษานี้ได้สร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี โดยพบว่าผู้สูงอายุเผชิญปัญหาหลากหลาย ทั้งด้านสุขภาพ เช่น โรคประจำตัว เศรษฐกิจ เช่น รายได้ไม่เพียงพอ และข้อจำกัดในการเข้าถึงบริการที่จำเป็น เช่น การรักษาพยาบาลและฟื้นฟูสมรรถภาพ ความสำคัญของครอบครัวและชุมชนถูกเน้นย้ำว่ามีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนและสร้างความสุขให้ผู้สูงอายุ ขณะเดียวกัน การส่งเสริมการใช้เทคโนโลยี เช่น สมาร์ทโฟน ช่วยให้ผู้สูงอายุเข้าถึงข้อมูลและมีส่วนร่วมในสังคมออนไลน์ นอกจากนี้ การพัฒนาระบบสนับสนุนที่ครอบคลุมด้านสุขภาพ สังคม และเศรษฐกิจ รวมถึงบทบาทของภาครัฐในการจัดสรรทรัพยากรและสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน มีความสำคัญต่อการยกระดับคุณภาพชีวิต อีกทั้งการส่งเสริมบทบาทของผู้ชายในการดูแลผู้สูงอายุช่วยสร้างความสมดุลในครอบครัวและเสริมสร้างความสัมพันธ์ โดยองค์ความรู้ทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการจัดการปัญหาและสนับสนุนผู้สูงอายุอย่างมีระบบเพื่อให้พวกเขามีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีความสุขในสังคม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1) รัฐบาล หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรพัฒนาระบบการดูแลสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุ โดยเฉพาะการส่งเสริมการเข้าถึงบริการสุขภาพที่ง่ายขึ้น และการให้ข้อมูลเกี่ยวกับบริการสุขภาพที่มีอยู่ให้กับผู้สูงอายุและครอบครัว นอกจากนี้ ควรสร้างนโยบายสนับสนุนการพัฒนาเครือข่ายอาสาสมัครที่ให้ความช่วยเหลือและคำปรึกษาแก่ผู้สูงอายุในชุมชน

2) รัฐบาล หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรมีนโยบายสนับสนุนการฝึกอบรมอาชีพและการจ้างงานผู้สูงอายุที่มีสุขภาพแข็งแรง เพื่อให้พวกเขาสามารถมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานและสร้างรายได้

3) รัฐบาล หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรมีการพัฒนาพื้นที่สาธารณะและที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ เช่น การจัดทำสวนสาธารณะหรือพื้นที่กิจกรรมที่เข้าถึงง่าย

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

1) ควรมีการศึกษาความต้องการและปัญหาที่แท้จริงของผู้สูงอายุในแต่ละพื้นที่ในจังหวัดปทุมธานี เพื่อนำข้อมูลมาพัฒนานโยบายที่ตอบสนองต่อความต้องการจริง

2) ควรมีการศึกษาที่เน้นไปที่ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ เพื่อทำความเข้าใจและสร้างแนวทางในการพัฒนาอย่างยั่งยืน

3) ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับผลกระทบของเทคโนโลยีในการส่งเสริมการพัฒนาตนเองของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะการใช้สื่อออนไลน์ในการเรียนรู้และสร้างเครือข่ายทางสังคม เพื่อหาแนวทางการจัดการที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กุลญาดา เนื่องจานงค์. (2563). ยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการจัดการภาวะผู้สูงอายุในประเทศไทย: การจัดสวัสดิการสังคมเพื่อความมั่นคงของผู้สูงอายุ. *วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย*, *12*(2), 219-236.

ขนิษฐา บูรณพันศักดิ์. (2563). การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะส่วนบุคคลกับสุขภาวะของผู้สูงอายุในจังหวัดปทุมธานี. *TUH Journal online*, *5*(3), 12-28.

ชลิดา แย้มศรีสุข, รัชนีวรรณ หมื่นพันธ์, วรัญญา ท่าห้อง และ ภัทรมน กาเหย็ม. (2566). แนวทางกาเสริมสร้างอาชีพผู้สูงอายุในกลุ่มจังหวัดอันดามัน: กรณีศึกษาจังหวัดภูเก็ต พังงา และกระบี่. *วารสารสหวิทยาการวิจัยและวิชาการ*, *3*(4), 47-66.

เชษฐา แก้วพรม, สายฝน อินศรีชื่น และลักษณา พงษ์ภุมมา. (2567). ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมโรงเรียนผู้สูงอายุ. *วารสารวิชาการสุขภาพภาคเหนือ*, *7*(1), 76-89.

ธเนศพล ธนบุณยวัฒน์. (2567). *“ธเนศพล” นำทีม ลุย จ.ปทุมธานี ติดตามงาน พม. เร่งพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ - คนไร้ที่พึ่ง - คนพิการ*. ค้นเมื่อ 23 พฤษภาคม 2567, จาก https://www.thaigov.go.th/news/contents/details/81341

ธัญวรัตน์ แจ่มใส. (2564). นโยบายเกี่ยวกับสวัสดิการของผู้สูงอายุในประเทศไทย. *วารสาร มจร การพัฒนาสังคม*, *6*(3), 1-16.

นริสา วงศ์พนารักษ์ และสายสมร เฉลยกิตติ. (2557). คุณภาพชีวิต: การศึกษาในผู้สูงอายุไทย. *วารสารพยาบาลทหารบก*, *15*(3), 64-70.

นิธิวรรธน์ คูเจริญไพศาล. (2565). *การจัดสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครสมุทรสาคร*. (วิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พระราชบัญญัติผู้สูงอายุแห่งชาติพ.ศ. 2546. (2546, 31 ธันวาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 120. ตอนที่130ก. หน้า 1-8.

พิมพ์วดี โตยิ่ง. (2564). *การวิเคราะห์คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ กรณีศึกษา ตำบลคลองเกตุ อำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี*. การค้นคว้าอิสระรัฐประศาสนศาสตร์และบริหารธุรกิจ : มหาวิทยาลัรามคำแหง.

วรากร พุมมา (2563). การประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ในการจัดทำแผนที่โรคในผู้สูงอายุเพื่อพัฒนาชุมชนสำหรับ ผู้สูงอายุ: กรณีศึกษา: จังหวัดปทุมธานี. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง.

ศตพร เพียรวิมังสา. (2561). คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในหมู่บ้านดอนเซ่ง ตำบลบางแพ อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี. *Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*, *11*(1), 3144-3156.

ศิริมาศ โกศัลย์พิพัฒน์. (2561). *รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในชนบทภาคเหนือ โดยการมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่น*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

สิริมา มงคลสัมฤทธิ์, นนท์ธิยา หอมขำ และคัติยา อีวาโนวิช. (2565). การสำรวจระบาดวิทยาปัญหาสุขภาพและความต้องการที่จำเป็นของผู้สูงอายุที่พักอาศัย ในพื้นที่เทศบาลเมือง จังหวัดปทุมธานี. *วารสารวิชาการสาธารณสุข*, *31*(2), 199-210.

สุธิดา แจ้งประจักษ์. (2566). การดูแลผู้สูงอายุระยะยาวของประเทศไทย: มุมมองด้านนโยบาย. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์*, *10*(5), 233-243.

สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดปทุมธานี. (2565). *รายงานสถานการณ์ทางสังคมจังหวัดปทุมธานี ปี 2565*. ค้นเมื่อ 26 พฤษภาคม 2567, จาก https://www.msociety.go.th/ewtadmin/ewt/mso_web/download/article/article_20220920143226.pdf

สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 4. (2565). *แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในท้องถิ่นโดยใช้โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นฐาน*. ค้นเมื่อ 25 พฤษภาคม 2567, จากhttps://opendata.nesdc.go.th/dataset/guidelines-for-improving- the-quality-of-life-for-the-elderly-in-the-local-rea

สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 11. (2565). *โครงการวิจัยการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยการมีส่วนร่วมของคนทุกช่วงวัยในครอบครัวและชุมชน*. สงขลา: สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

รูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนประถมศึกษากับชุมชน: กรณีศึกษาสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี

ADMINISTRATIVE MODELS FOR ENHANCING RELATIONSHIPS BETWEEN PRIMARY SCHOOLS AND COMMUNITIES: A CASE STUDY OF THE CHANTHABURI PRIMARY EDUCATIONAL SERVICE AREA OFFICE

ชัยดำรงค์ สิงหเจริญวัฒน์[1], ศักดิ์ชัย นิรัญทวี[2], อัจฉรา วัฒนาณรงค์[3], ธารินทร์ รสานนท์[4]

Chaidumrong Singhacharoenwat[1], Sakchai Niranthawee[2],

Atchara Wattananarong[3], Tharin Rasanon[4]

วิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยพะเยา[1-4]

College of Management University of Phayao[1-4]

Corresponding Author Email: lan.qieng@gmail.com

Received 24 July 2025; Revised 28 July 2025; Accepted 24 October 2025

****

รูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนประถมศึกษากับชุมชน: กรณีศึกษาสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี

ชัยดำรงค์ สิงหเจริญวัฒน์, ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, อัจฉรา วัฒนาณรงค์, ธารินทร์ รสานนท์

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและแนวทางการบริหารเพื่อพัฒนาการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษาที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี โดยพิจารณาทั้งในด้านบทบาทของผู้บริหาร กระบวนการบริหาร การมีส่วนร่วมของบุคลากรในโรงเรียน ตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนระหว่างโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพ เนื้อหาในบทความมุ่งวิเคราะห์กระบวนการบริหารที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ตั้งแต่การวางแผน การจัดกิจกรรม การประเมินผล และการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นการสื่อสารสองทางระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การเปิดโอกาสให้ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง องค์กรท้องถิ่น และภาคีเครือข่ายอื่น ๆ เข้ามามีบทบาทในการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมพัฒนาโรงเรียน

จากการศึกษา พบว่า รูปแบบการบริหารที่มีประสิทธิภาพประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) การสื่อสารสองทางอย่างต่อเนื่องระหว่างโรงเรียนและชุมชน 2) การวางแผนแบบมีส่วนร่วมทุกระดับ ส่งเสริมความรู้สึกเป็นเจ้าของและความยั่งยืนของโครงการ และ3) การเชื่อมโยงภาคีในรูปแบบเครือข่ายความร่วมมือ และรูปแบบการบริหารที่เด่นชัด 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) การบริหารแบบมีส่วนร่วมเชิงนโยบาย การกำหนดนโยบายร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 2) รูปแบบเครือข่ายแนวดิ่ง การประสานงานกับหน่วยงานต้นสังกัดเชิงยุทธศาสตร์ และ 3) การมีส่วนร่วมจากภาคีท้องถิ่น การเปิดพื้นที่ให้ภาคีท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษา ซึ่งรูปแบบเหล่านี้สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมและโครงสร้างทางสังคมของจังหวัดจันทบุรี ดังนั้น การบริหารเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์กับชุมชนจึงไม่ใช่เพียงการติดต่อประสานงาน หากแต่ต้องเป็นการวางแผนอย่างมีเป้าหมาย มีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน และส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนได้อย่างแท้จริง

คำสำคัญ: การบริหารสถานศึกษา; ความสัมพันธ์กับชุมชน; สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี; การมีส่วนร่วมของชุมชน; การบริหารแบบมีส่วนร่วม

ADMINISTRATIVE MODELS FOR ENHANCING RELATIONSHIPS BETWEEN PRIMARY SCHOOLS AND COMMUNITIES: A CASE STUDY OF THE CHANTHABURI PRIMARY EDUCATIONAL SERVICE AREA OFFICE

Chaidumrong Singhacharoenwat, Sakchai Niranthawee,
Atchara Wattananarong, Tharin Rasanon

Abstract

This academic article aims to examine the models and approaches of school administration for enhancing community relations in primary schools under the supervision of the Chanthaburi Primary Educational Service Area Office. The study considers the roles of school administrators, administrative processes, participation of school personnel, and the effectiveness of school–community relationship development. The content focuses on analyzing administrative processes that emphasize community participation across planning, implementation, evaluation, and continuous development stages. The article highlights the importance of two-way communication between schools and communities, as well as the engagement of community leaders, parents, local organizations, and other stakeholders in co-thinking, co-creating, and co-developing educational initiatives.

Findings reveal that effective administrative models consist of three core components 1) continuous two-way communication between the school and the community, 2) participatory planning at all levels, which fosters a sense of ownership and ensures the sustainability of projects, and 3) partnership linkage through collaborative network structures. Three prominent administrative models were identified: 1) Policy Co-creation Model – involving joint policy formulation with local administrative organizations, 2) vertical Network Model – focusing on strategic coordination with central or affiliated agencies, and 3) local Stakeholder Participation Model – opening space for local partners to actively engage in educational development. These models are aligned with the cultural context and social structures of Chanthaburi province. Thus, administration aimed at fostering school–community relationships must go beyond basic coordination. It requires goal-oriented planning, a clear vision, and sustained participatory mechanisms to truly position the school as a center for learning and community quality-of-life development.

Keywords: School Administration; Community Relations; Chanthaburi Primary Educational Service Area Office; Community Participation; Participatory Management

บทนำ

ในการพัฒนาโรงเรียน ชุมชนย่อมมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนโรงเรียน ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาของชุมชน โรงเรียนต้องการความช่วยเหลือจากชุมชนในหลายด้าน เช่น เงินทุน วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน รวมถึงกำลังใจจากชุมชน ความร่วมมือเหล่านี้ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสนใจของชุมชนที่มีต่อโรงเรียน และถือว่าโรงเรียนเป็นทรัพย์สินที่มีค่าของชุมชน โรงเรียนมีหน้าที่ในการให้การศึกษาแก่ประชาชนร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ ซึ่งการทำงานให้ประสบผลสำเร็จนั้น ต้องอาศัยความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียนและหน่วยงานต่าง ๆ ดังนั้น ชุมชนจึงมีความสำคัญในการดูแลและส่งเสริมโรงเรียน เพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้รับการศึกษา และพัฒนาเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ในทางกลับกันโรงเรียนเองก็ต้องตอบสนองความต้องการของชุมชน เพื่อให้ได้รับการสนับสนุนและความช่วยเหลือจากชุมชนอย่างต่อเนื่อง (พนิจดา วีรชาติ, 2552, หน้า 25) อย่างไรก็ตาม รายงานการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในหลายพื้นที่ยังคงอยู่ในระดับที่ไม่เข้มแข็งเพียงพอ โรงเรียนยังขาดศักยภาพในการให้บริการชุมชน ขาดความช่วยเหลือสนับสนุนจากชุมชน ไม่มีการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน ขาดการเป็นภาวะผู้นำ ไม่ให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนเท่าที่ควร และโรงเรียนขาดการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีแนวทางการแก้ไขปัญหา งานชุมชนสัมพันธ์ของโรงเรียนได้อย่างเหมาะสม และมีประสิทธิภาพตามระเบียบงานชุมชนสัมพันธ์ (จริยาพร กลิ่นขจร และกิตติ รัตนราษี, 2564)

การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้การจัดการศึกษามีประสิทธิภาพและตอบสนองต่อบริบทท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะในยุคที่การศึกษามุ่งเน้นแนวคิด "โรงเรียนเป็นฐาน" ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน การส่งเสริมความร่วมมือดังกล่าวจำเป็นต้องเริ่มจากการเตรียมความพร้อมของผู้บริหารและบุคลากรในโรงเรียน เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน เห็นคุณค่าของการมีส่วนร่วม และสามารถบริหารจัดการได้อย่างเป็นระบบ (ธีระ รุญเจริญ, 2554: 178) ทั้งนี้ ผู้อำนวยการสถานศึกษา ครู และคณะกรรมการสถานศึกษาจำเป็นต้องเข้าใจบทบาทของตนในฐานะผู้นำ ผู้สนับสนุน และผู้ร่วมพัฒนา เพื่อให้สามารถสร้างความร่วมมือกับผู้ปกครองและองค์กรต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาความรู้และทักษะด้านการบริหารและการจัดการจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยมีเป้าหมายร่วมกันคือการยกระดับคุณภาพการศึกษา และพัฒนาผู้เรียนให้เต็มศักยภาพ

จากแผนพัฒนาการศึกษาของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี ปี พ.ศ. 2567 พบว่า โรงเรียนในสังกัดหลายแห่งยังประสบปัญหาในการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ปกครองและคนในชุมชนมีบทบาทในการพัฒนาการศึกษาอย่างไม่ต่อเนื่อง และมีส่วนร่วมค่อนข้างน้อย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความห่างเหินระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในด้านการบริหารจัดการศึกษา ในสถานการณ์ปัจจุบัน โรงเรียนจำเป็นต้องพึ่งพาทรัพยากรจากชุมชนเพื่อสนับสนุนด้านต่าง ๆ เช่น อาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ และกิจกรรมการเรียนการสอน การที่ชุมชนเข้ามามีบทบาทมากขึ้น จะช่วยส่งเสริมการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพและเกิดประโยชน์ต่อผู้เรียนมากยิ่งขึ้น ดังนั้นบทบาทของผู้อำนวยการสถานศึกษาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี โดยต้องดำเนินการวางแผน ประสานงาน และเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามา

มีส่วนร่วมในการดำเนินงานของโรงเรียน รวมถึงส่งเสริมให้โรงเรียนมีบทบาทร่วมในกิจกรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติยังพบว่าผู้บริหารสถานศึกษาบางรายยังขาดความเข้าใจและขาดทักษะในการบริหารจัดการด้านความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholders) ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการบริหารสถานศึกษายุคใหม่ การละเลยหรือให้ความสำคัญน้อยเกินไปต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนย่อมนำไปสู่ความไม่ไว้วางใจ และอาจส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพในการบริหารจัดการโรงเรียนในระยะยาว การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนจึงไม่เพียงเป็นภารกิจของโรงเรียนเท่านั้น แต่ยังเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาการศึกษาทั้งในระดับสถานศึกษาและระดับพื้นที่อย่างยั่งยืน

จากความสำคัญและปัญหาดังกล่าวข้างต้น บทความนี้จึงมุ่งศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการบริหารสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเกี่ยวกับความสำคัญของการบริหารสถานศึกษา การบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Management) และแนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาในระดับท้องถิ่น จากบริบทของพื้นที่ที่มีความแตกต่างทั้งด้านทรัพยากร วัฒนธรรม และโครงสร้างทางสังคม การบริหารสถานศึกษาที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนท้องถิ่นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทของพื้นที่ และส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งในด้านการจัดการเรียนรู้ คุณภาพผู้เรียน และความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร

การบริหารเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการและการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยมีความหลากหลายในการนิยามจากผู้เชี่ยวชาญหลายท่าน ตัวอย่างเช่น เฮอร์เบิร์ต (Simon A. Herbert, 1950: 1) กล่าวว่า การบริหารคือศิลปะในการทำให้สิ่งต่าง ๆ ได้รับการกระทำจนบรรลุผลสำเร็จ ซึ่งผู้บริหารไม่ใช่ผู้ปฏิบัติ แต่เป็นผู้ที่ใช้ศิลปะในการกระตุ้นและทำให้ผู้ปฏิบัติงานบรรลุเป้าหมายที่ผู้บริหารตั้งไว้ ในขณะที่เฮนซ์ และคูนซ์ (Heinz Weihrich, Harold Koontz, 1993: 18-45) ให้ความหมายของการบริหารว่าเป็นการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด โดยใช้ปัจจัยต่าง ๆ เช่น คน เงิน และทรัพยากรอื่น ๆ ในการดำเนินงาน ทั้งนี้ ปณิชา ภัทรกิตติ์ธำรง (2566: 175) ได้กล่าวถึง การบริหารว่าเป็นการดำเนินงานผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การวางแผน การจัดการ การชี้แนะและการควบคุมตามลำดับขั้นตอน โดยสามารถปรับตัวได้ตามสถานการณ์และคำนึงถึงปัจจัยพื้นฐานอย่างคน เงิน และวัสดุอุปกรณ์ ซึ่งทั้งสองคำคือการบริหารและการจัดการสามารถใช้แทนกันได้ เนื่องจากมีหลักการและกระบวนการที่เหมือนกันในการบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร ดังนั้น การบริหารจัดการการศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยพัฒนาคุณภาพการศึกษาและการประเมินผลการเรียนรู้ในชุมชนและท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งในบริบทการศึกษาตามที่ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2553) ได้กำหนด การบริหารจัดการการศึกษาคือกระบวนการที่เน้นการกระจายอำนาจในการบริหารทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป ไปยังสถานศึกษาตามภารกิจหลัก เพื่อให้สถานศึกษาสามารถดำเนินการได้อย่างอิสระและคล่องตัว สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ชุมชน และท้องถิ่น โดยมีการมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายเพื่อให้เกิดประสิทธิผลสูงสุดในสถานศึกษา ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งในการบริหารจัดการและ

พัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ รวมถึงการประเมินผลและการวัดผลการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาคุณภาพนักเรียนในชุมชนและท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพการบริหารจัดการในภาครัฐและภาคธุรกิจมีความเหมือนกันในแง่ของการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กร

สรุปได้ว่า การบริหาร หมายถึง กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการวางแผน การจัดการองค์กร การสั่งการ การควบคุม และการดำเนินการ เพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กร โดยใช้ทรัพยากรและเทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพทั้งในภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งไม่แตกต่างกันในแง่ของหลักการและกระบวนการทำงาน ทั้งนี้ การบริหารจัดการการศึกษามีความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาและการประเมินผลการเรียนรู้ในชุมชนและท้องถิ่น

ความสำคัญของการบริหารสถานศึกษา

การบริหารสถานศึกษาเป็นกระบวนการสำคัญในการยกระดับคุณภาพการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในศตวรรษที่ 21 ปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบต่อการบริหารจัดการสถานศึกษา ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย ความคาดหวังของสังคม และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ซึ่งล้วนเป็นแรงผลักดันให้ผู้บริหารต้องปรับตัวและดำเนินการด้วยวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ที่ทันสมัย (Spillane & Kenney, 2012) การบริหารสถานศึกษาจึงไม่ใช่เพียงการจัดการภายในองค์กรเท่านั้น แต่ต้องครอบคลุมถึงการเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ การสร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ และการมีปฏิสัมพันธ์อย่างมีประสิทธิภาพกับครู นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน การตัดสินใจอย่างมีส่วนร่วมและการสร้างความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้การบริหารสถานศึกษามีความยั่งยืนและตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนอย่างแท้จริง (Spillane & Kenney, 2012)

จารุวรรณ ตาลสุกเรือง (2565) กล่าวว่า การบริหารสถานศึกษาควรมีความเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยต้องอาศัยบุคลากรที่มีความรู้ ความเข้าใจ และความชำนาญในการจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะที่ จิรศักดิ์ จันกัน (2566) ชี้ว่าผู้นำสถานศึกษาจำเป็นต้องมีความสามารถในการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลง โดยยึดหลักการบริหารที่เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียนเพื่อความยั่งยืนทั้งด้านการเงินและผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา อีกทั้งควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของครูและชุมชนในการขับเคลื่อนองค์กร

นฤมล พุฒิฤทธิ์ (2566) กล่าวว่า ผู้บริหารต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการดำเนินงาน ควบคู่กับการพัฒนาระบบการวัดผลที่เที่ยงตรงและเชื่อถือได้ เพื่อให้การบริหารมีความแม่นยำและนำไปสู่ความสำเร็จในระยะยาว แนวคิดนี้สอดคล้องกับ ฐิตาพร พุ่มแดง (2567) ที่อธิบายว่า การบริหารสถานศึกษาเป็นภารกิจสำคัญที่ต้องอาศัยแบบแผนและกระบวนการที่มีประสิทธิภาพ การดำเนินงานอย่างมีระบบและต่อเนื่องจะช่วยขับเคลื่อนสถานศึกษาไปข้างหน้าได้อย่างมั่นคง ท้ายที่สุด วัฒนา โอทาตะวงษ์ (2566) เสริมว่าในยุคศตวรรษที่ 21 ผู้นำสถานศึกษาควรมีภาวะผู้นำที่ขับเคลื่อนองค์กรสู่เป้าหมายตามพันธกิจ พร้อมทั้งพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่ออนาคต และติดตามผลการดำเนินงานอย่างใกล้ชิด เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างทันท่วงที

สรุปได้ว่า ความสำคัญของการบริหารสถานศึกษาเป็นการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับภาระหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลทุกส่วน ของสถานศึกษา มีขั้นตอนการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ และต่อเนื่อง มี

กระบวนการบริหารจัดการความเที่ยงตรง และเชื่อถือได้เหมาะสม มีประสิทธิภาพที่มีส่วนทำให้งานนั้นประสบความสำเร็จ ด้วยการบริหารจัดการสถานศึกษาอย่างมีระบบประสบเพื่อความสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กระบวนการบริหาร

กระบวนการบริหารเป็นเครื่องมือสำคัญที่ผู้บริหารทุกองค์กรต้องเลือกใช้ตามความจำเป็นและความเหมาะสมของสถานการณ์เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร กระบวนการบริหารประกอบด้วยลำดับขั้นตอนที่ต่อเนื่องและมีปฏิสัมพันธ์กันทุกทิศทาง ซึ่งมีหลายแนวคิดจากนักวิชาการต่าง ๆ ที่ได้พัฒนาและเสนอแนวทางการบริหาร เช่น ดราฟต์ (Daft, 2000) ได้พัฒนาแนวคิดจากฟาโยล์ (Fayol) โดยเสนอการบริหารที่ประกอบด้วย POCCC หรือ POLC ซึ่งมีการวางแผน (Planning), การจัดองค์กร (Organizing), การนำ (Leading), การควบคุม (Controlling), และการประสานงาน (Coordinating) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการดำเนินการขององค์กรให้มีประสิทธิภาพ ในขณะที่กูลิคและเออร์วิก (Luther Gulick and Urwick, 1937) เสนอแนวคิด POSDCoRB ซึ่งเป็นการบริหารที่ประกอบด้วยการวางแผน, การจัดองค์กร, การจัดบุคลากร, การอำนวยการ, การประสานงาน, การรายงาน และการงบประมาณ นอกจากนี้ ฟาโยล (Fayol, 1916) ได้สรุปทฤษฎีการบริหารด้วย 5 ปัจจัย POCCC ซึ่งเน้นการวางแผน การจัดองค์กร การบังคับบัญชา การประสานงาน และการควบคุม เพื่อให้องค์กรบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย การบริหารยังเกี่ยวข้องกับการนำแนวคิดวงจร PDCA ซึ่งประกอบด้วยการวางแผน (Plan), การดำเนินการ (Do), การตรวจสอบ (Check), และการปรับปรุง (Act) เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสามารถปรับปรุงได้อย่างต่อเนื่อง โดยยุทธนา เกื้อกูล (2560) กล่าวถึงการนำ PDCA มาใช้ในองค์กรเพื่อปรับปรุงงานอย่างต่อเนื่องและประเมินผลที่ทำให้บรรลุเป้าหมาย ทั้งนี้ การบริหารสถานศึกษาตามหลักการของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2563) ใช้กระบวนการ PDCA เพื่อให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพและสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ โดยครอบคลุมการวางแผน การจัดองค์กร การควบคุม และการประเมินผลการดำเนินงาน รวมถึงการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ เช่น บุคลากร งบประมาณ และสื่อการสอน เพื่อให้การบริหารสถานศึกษาบรรลุเป้าหมายและคุณภาพการศึกษาที่สูงขึ้น

สรุปได้ว่า การบริหารสถานศึกษาเป็นกระบวนการจัดการและดำเนินงานเพื่อให้สถานศึกษาสามารถดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ โดยการบริหารเกี่ยวข้องกับการวางแผน การจัดองค์กร การควบคุม และการประเมินผล ซึ่งรวมถึงการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ เช่น บุคลากร งบประมาณ และสื่อการสอน การใช้วงจร PDCA (Plan-Do-Check-Act) ในการบริหารช่วยให้การดำเนินงานมีคุณภาพและประสิทธิภาพ โดยการวางแผน การดำเนินการที่เป็นระบบ การตรวจสอบผลการดำเนินงาน และการปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในองค์กร

แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารแบบมีส่วนร่วม

การบริหารแบบมีส่วนร่วม หมายถึง ความพยายามที่จะจูงใจ ให้ผู้ที่ร่วมปฏิบัติงานในองค์กรได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมรับผิดชอบและร่วมมือกันพัฒนางานด้วยความเต็มใจ สำหรับนักการศึกษาไทยได้ให้ความหมายของการบริหารแบบมีส่วนร่วมไว้ อาทิเช่น คุณวุฒิ คนฉลาด (2540: 165) ได้กล่าวว่า การ

บริหารแบบมีส่วนร่วม เป็นเทคนิคที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง โดยหลักการ คือ มุ่งให้สมาชิกในองค์การมีโอกาสทำงานร่วมกันเป็นทีมหรือเป็นกลุ่ม ให้ทุกคนมีส่วนร่วม งานจึงประสบความสำเร็จ และมีประสิทธิภาพ การจัดการแบบมีส่วนร่วม เน้นการจัดการที่ผู้เกี่ยวข้องหรือควบคุมปัญหาได้ มาช่วยกันแก้ปัญหาแบบเป็นทีม ซึ่งจะได้ยอมรับในปัญหาและช่วยกันแก้ปัญหาได้ดีขึ้นมักจะได้ผลทางจิตวิทยา สร้างขวัญกำลังใจในการทำงานของทุกคนด้วย

ขณะที่ ธงชัย สันติวงษ์ (2543: 138) ได้ให้ความหมายของการบริหารแบบมีส่วนร่วม เป็นการที่ผู้บริหาร หรือ เจ้าของกิจการ ใช้วิธีการแบบเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงาน ได้มีส่วนร่วมในการบริหารงานด้านต่าง ๆ เช่น การให้มีส่วนร่วมในการวางแผน ช่วยเสนอแนะข้อคิดเห็นเพื่อประกอบการตัดสินใจ ของผู้บริหาร ตลอดจนการให้โอกาส และอิสระกับกลุ่มที่จะตัดสินใจ ทำงานเองภายใต้เป้าหมายและนโยบายที่มอบหมายไว้ให้กว้าง และ สมยศ นาวีการ (2545: 1) นิยามว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ การบริหารแบบมีส่วนร่วมเน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของบุคคล โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความเชี่ยวชาญของพวกเขาในการแก้ปัญหาของการบริหารที่สำคัญอยู่บนพื้นฐานแนวคิดของการแบ่งอำนาจหน้าที่การบริหารให้ผู้ใต้บังคับบัญชา ประการสุดท้าย การบริหารแบบมีส่วนร่วมต้องการให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างแท้จริง ในกระบวนการตัดสินใจที่สำคัญขององค์การสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2540: 9) ได้ให้ความหมายของ การบริหารแบบมีส่วนร่วมว่า เป็นการจูงใจให้ผู้ร่วมปฏิบัติงานในองค์การได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมมือกันในการพัฒนาปฏิบัติอยู่ด้วยความเต็มใจ เช่นเดียวกัน สมเดช สีแสง (2547: 229) ได้สรุปความหมายไว้ว่า เป็นการบริหารที่เปิดโอกาสให้พนักงานทุกระดับได้มีส่วนร่วมในการบริหารกิจการภายในขอบเขตหน้าที่ของตน ถือว่าเป็นการดีและเหมาะสมที่สุดกับคุณสมบัติของมนุษย์ในปัจจุบัน การบริหารแบบมีส่วนร่วมนี้เป็นหลักการสำคัญของการบริหารแบบใหม่ที่เรียกว่า การบริหารคุณภาพทั่วทั้งองค์การ (Total Quality Control หรือ TQC)

สรุปได้ว่าการบริหารแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การกระจายอำนาจ และความรับผิดชอบของผู้บริหารไปยังผู้ได้บังคับบัญชา หรือกลุ่มงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้กลุ่มมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมายและยุทธศาสตร์ขององค์กร พร้อมทั้งร่วมดำเนินการให้งานบรรลุเป้าหมายอย่างเต็มใจ และเกิดความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ

แนวคิดและหลักการการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนระหว่างโรงเรียน

การศึกษาคือรากฐานสำคัญของการพัฒนาสังคม และโรงเรียนในฐานะสถาบันการศึกษามีบทบาทใน การส่งเสริมความสามารถของผู้เรียนทั้งด้านวิชาการ การคิด การทำงาน และการรักการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนมีศักยภาพในการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ อย่างไรก็ตาม การจัดการศึกษาให้เกิดผลสัมฤทธิ์ที่แท้จริงไม่อาจทำได้โดยโรงเรียนเพียงลำพัง แต่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากชุมชนและผู้ปกครอง โดยเฉพาะในด้านการร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ และร่วมวางแผนการศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น สำนักงานปฏิรูปการศึกษา (สปศ.) ได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของสังคมในการจัดการศึกษา โดยเห็นว่าการปฏิรูปการศึกษาจะประสบผลสำเร็จได้นั้น จำเป็นต้องสร้างความตระหนักให้ประชาชนเห็น

ความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และพัฒนาบุตรหลานของตนในชุมชน การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชนจะกลายเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญที่ช่วยให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการวางแผน ดำเนินงาน ติดตาม และประเมินผลการศึกษา ซึ่งเป็นปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมคุณภาพชีวิตและอนาคตของเด็กและเยาวชนในท้องถิ่น

แนวคิดของนักวิชาการหลายท่านก็สนับสนุนมุมมองนี้ โดย Harris (1975) ให้ความหมายของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนว่า เป็นการเสริมสร้างความเข้าใจระหว่างกันและการให้การสนับสนุนซึ่งกันและกัน ในทำนองเดียวกัน รัตนา กาญจนพันธ์ (2556) กล่าวว่า กระบวนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเกิดจากความร่วมมือของทั้งสองฝ่ายในการพัฒนาและส่งเสริมกิจกรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน วาสนา ชูแสง (2557) ได้กล่าวถึง การสร้างความร่วมมือด้านต่าง ๆ ระหว่างโรงเรียนและชุมชนเพื่อพัฒนาทั้งสองฝ่ายไปพร้อมกัน ในด้านของการปฏิบัติ นาวิน แกละสมุทร (2562) ได้เสนอว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินกิจกรรม การวางแผน และการประเมินผลร่วมกับโรงเรียน จะนำไปสู่ผลสำเร็จทั้งระยะสั้นและระยะยาว ส่วน นพธี หอมชื่นชม (2564) เน้นการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียน โดยมุ่งเน้นให้การจัดการศึกษาตอบสนองต่อความต้องการและบริบทเฉพาะของท้องถิ่น

สรุปได้ว่า การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน หมายถึง การเสริมสร้างความร่วมมือ ความเข้าใจระหว่างกันและพร้อมการให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ซึ่งมีความสำคัญในการพัฒนาการศึกษา โดยโรงเรียนและชุมชนมีการร่วมมือกันในการวางแผนและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนและพัฒนาเด็กเยาวชนให้มีคุณภาพ ชุมชนและผู้ปกครองมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการศึกษาและช่วยเสริมสร้างความเข้าใจระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีจะช่วยให้การบริหารจัดการภายในโรงเรียนเป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ ทั้งการร่วมมือและการสื่อสารอย่างต่อเนื่องที่จะทำให้เกิดผลสำเร็จในการพัฒนาการศึกษาร่วมกัน

หลักในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

หลักในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนไม่เพียงเน้นการมีส่วนร่วมเชิงสัญลักษณ์ แต่ต้องเป็นความร่วมมือที่มีความหมาย ผ่านกระบวนการสื่อสารที่โปร่งใส การวางแผนร่วมกัน การตัดสินใจร่วม และการรับผิดชอบร่วมกัน โรงเรียนในฐานะศูนย์กลางทางการศึกษาของชุมชน จึงควรมีบทบาทเชิงรุกในการประสานภาคี เครือข่าย และทุนทางสังคมจากภายนอก เพื่อเสริมสร้างโอกาสการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนและชุมชนในภาพรวมมีนักวิชาการหลายท่านที่ได้ให้ความหมาย และนิยามถึงการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับชุมชน ไว้หลายท่าน ดังนี้

Sumption and Engstrom (1966: 148-158) ได้เสนอแนะเกี่ยวกับหลักการดำเนินการเพื่อความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนว่า การที่จะให้โรงเรียนมีความสัมพันธ์ต่อชุมชนอย่างแท้จริงนั้น ผู้บริหารการศึกษาจะต้องมีความเชื่อและศรัทธาในหลักใหญ่ ๆ 4 ประการ คือ โรงเรียนรัฐบาลเป็นสถาบันการศึกษาที่เกิดขึ้นจากการลงทุนของประชาชนผ่านงบประมาณของรัฐ ซึ่งหมายความว่าประชาชนมีส่วนร่วมในการสนับสนุนและพัฒนาคุณภาพการศึกษา ดังนั้น โรงเรียนจึงควรเปิดโอกาสให้ทุกคนได้รับ

การศึกษาอย่างเท่าเทียมและมีคุณภาพหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ทำให้การศึกษาเกิดประสิทธิภาพ คือ เสรีภาพทางวิชาการและความคิด นักเรียนและครูควรมีอิสระในการเรียนรู้และแสดงความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้

นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการศึกษาเป็นอีกปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมคุณภาพของระบบการเรียนการสอน เมื่อชุมชนเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนการศึกษา เช่น การให้ข้อเสนอแนะ การร่วมมือกับโรงเรียน หรือการสนับสนุนทรัพยากร จะช่วยให้การศึกษาตอบสนองต่อความต้องการของสังคมมากขึ้น สุดท้ายการสื่อสารสองทางระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเป็นสิ่งจำเป็น เพราะช่วยให้ทั้งสองฝ่ายสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็น และข้อเสนอแนะ เพื่อพัฒนาการศึกษาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โรงเรียนควรรับฟังความคิดเห็นจากชุมชนและนำไปปรับปรุง ขณะเดียวกันชุมชนก็ควรให้ความร่วมมือกับโรงเรียนในการพัฒนาเยาวชนให้เป็นบุคลากรที่มีคุณภาพของสังคม ดังนั้น การศึกษาในโรงเรียนจึงเป็นเรื่องที่ชุมชนควรมีส่วนร่วมและช่วยกันพัฒนา เพื่อให้ระบบการศึกษามีคุณภาพสูงสุดและสามารถสร้างสรรค์อนาคตที่ดีให้กับประเทศต่อไป ดังนั้นการที่จะให้โรงเรียนมีความสัมพันธ์ต่อชุมชนอย่างแท้จริงนั้น ผู้บริหารการศึกษาจะต้องมีความเชื่อและศรัทธาในหลักใหญ่ ๆ 4 ประการ คือ 1) โรงเรียนรัฐบาลได้มาจากการลงทุนของประชาชน 2) การผดุงไว้ซึ่งเสรีภาพทางวิชาการและความคิด 3) ความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการศึกษาของประชาชน 4) ความจำเป็นในในการติดต่อสื่อสารทั้งสองทาง

สตูปส์และแรฟเฟอร์ดี (Rafferty) (Stoops, 1961: 515-519) และแรฟเฟอร์ดี (Rafferty) ได้กล่าวถึงหลักการสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนว่า ควรเป็นทั้งกระบวนการรับและให้ข่าวสาร โดยที่บุคคลภายนอกต้องเข้าใจความเป็นมาของชุมชนอย่างลึกซึ้ง ในขณะเดียวกันโรงเรียนก็ต้องชี้แจงปัญหา อุปสรรค และแนวทางการดำเนินงานให้ชุมชนรับทราบ หลักการนี้ยังเน้นว่าควรใช้หลากหลายวิธีในการสร้างความสัมพันธ์ ไม่ควรจำกัดเพียงด้านเดียว และที่สำคัญที่สุด คือ การทำให้ชุมชนเข้าใจโรงเรียนอย่างแท้จริง รวมถึงการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และการให้ข้อมูลที่ง่ายต่อความเข้าใจและสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนและสร้างสรรค์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ต่อมา แฮร์ริส (Harris, 1975) อธิบายถึงความสำคัญของการสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะของการประชาสัมพันธ์ด้านการศึกษา โดยมุ่งเน้นการแจ้งข่าวสารความเคลื่อนไหวด้านการศึกษาให้ชุมชนทราบ การแสวงหาความช่วยเหลือจากชุมชน และการส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างโรงเรียนและชุมชน

ขณะที่ ซัมชั่น (Sumtion, 1996) ได้ให้ความหมายของการสร้างความสัมพันธ์ว่าเป็นการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาและรู้สึกถึงความร่วมมือกันระหว่างบ้าน โรงเรียน และชุมชน โดยมีโรงเรียนเป็นศูนย์กลางของประชาชน ศูนย์กลางการศึกษา และวัฒนธรรม ในประเทศไทยนักวิชาการหลายท่านได้ให้แนวทางที่น่าสนใจ เช่น ไพเราะ กาญจนสิงห์ (2551) ที่กล่าวถึงการสร้างมนุษยสัมพันธ์ ความบริสุทธิ์ใจ และการเอื้อเฟื้อระหว่างบุคคลในชุมชนเพื่อเสริมสร้างความร่วมมืออย่างมีความหมาย ในขณะที่ พีรพล เวทีกูล (2560) ได้กล่าวถึง แนวทางที่เน้นการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและจัดกิจกรรมต่าง ๆ รวมถึงการใช้ “ทฤษฎีตาสับปะรด” เพื่อควบคุมดูแลนักเรียนร่วมกันโรงเรียนต้องเป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน และบุคลากรต้องสร้าง

ความสัมพันธ์ที่ดีและตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน นาวิน แกละสมุทร (2562) กล่าวว่า ผู้บริหารและครูต้องมีความรู้ลึกซึ้งเกี่ยวกับชุมชน มีความจริงใจ และร่วมมือในการพัฒนาการศึกษา รวมทั้งส่งเสริมการใช้ทรัพยากรในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด และนพธี หอมชื่นชม (2564) การพัฒนาความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ทำให้โรงเรียนสามารถสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการเติบโตของนักเรียน ทั้งด้านวิชาการและคุณธรรม

ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในบริบทท้องถิ่น และกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนถือเป็นหนึ่งในกลยุทธ์สำคัญของการบริหารจัดการสถานศึกษาที่มุ่งเน้นความร่วมมือแบบมีส่วนร่วม (Participatory management) โดยเฉพาะในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งความร่วมมือนี้ช่วยเสริมสร้างคุณภาพการศึกษาอย่างรอบด้าน ทั้งในด้านทรัพยากร การเรียนรู้ และการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (วิจารณ์ พานิช, 2566) บริบทของโรงเรียนในเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรีเป็นตัวอย่างที่สะท้อนบทบาทของชุมชนในการสนับสนุนการจัดการศึกษา เช่น โรงเรียนบ้านประแกด ในจังหวัดจันทบุรี ได้รับความร่วมมือจากโครงการ ENCAP (Engineering Civic Assistance Program) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความร่วมมือระหว่างกองทัพไทย สหรัฐอเมริกา และสิงคโปร์ ในการก่อสร้างอาคารอเนกประสงค์ เพื่อสนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษาของนักเรียนและชุมชน (1st Marine Aircraft Wing, 2024) โครงการนี้สะท้อนให้เห็นว่าโรงเรียนสามารถพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพได้ผ่านความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก และชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเป็นรูปธรรม

นอกจากนี้ งานวิจัยของ Suphawadee, Sombat และ Rassamee (2012) ยังแสดงให้เห็นถึงรูปแบบ การสื่อสารและสร้างความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับผู้ดูแลเด็กในชุมชนจันทบุรี ผ่านการเสริมสร้างความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมเกี่ยวกับการป้องกันโรคไข้เลือดออก ซึ่งชี้ให้เห็นถึงบทบาทของโรงเรียนในฐานะศูนย์กลางของการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน การบริหารงานในโรงเรียนประถมศึกษาหลายแห่งในจังหวัดจันทบุรี ยังสะท้อนรูปแบบภาวะผู้นำที่ส่งเสริมการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน เช่น การบริหารจัดการโดยใช้แนวคิดการเป็นผู้นำแบบเสริมพลัง (Super Leadership) และการบริหารงานเป็นทีมของผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งเป็นแนวทางที่ส่งผลให้โรงเรียนสามารถขับเคลื่อนพันธกิจร่วมกับภาคีในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (บรรจง พันธ์ศรี, 2565)

แนวคิดและรูปแบบการบริหารความสัมพันธ์โรงเรียนและชุมชนจากต่างประเทศ

การบริหารความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในบริบทสากล มีแนวคิดที่หลากหลายและมุ่งเน้นการบูรณาการทรัพยากรของชุมชนเข้าสู่การจัดการศึกษา โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้แบบองค์รวม สร้างการมีส่วนร่วมของครอบครัว และเสริมสร้างความเท่าเทียมในการเข้าถึงบริการทางการศึกษาและสังคม (Epstein et al., 2002; Oakes et al., 2017) หนึ่งในแนวคิดที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลาย คือ Epstein’s Framework of Six Types of Involvement ซึ่งเสนอว่าการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนกับโรงเรียน สามารถแบ่งออกเป็น 6 ประเภท ได้แก่ 1) การอบรมเลี้ยงดู (parenting), 2) การสื่อสาร (communicating), 3) การเป็นอาสาสมัคร (volunteering), 4) การเรียนรู้ที่บ้าน (learning at

home), 5) การตัดสินใจร่วม (decision making), และ 6) การร่วมมือกับชุมชน (collaborating with the community) (Epstein et al., 2002) แนวคิดนี้สามารถประยุกต์ใช้ในบริบทไทยเพื่อพัฒนาแนวทางการบริหารที่สร้างความร่วมมืออย่างรอบด้าน นอกจากนี้ โมเดล Community Schools ที่ใช้ในประเทศสหรัฐอเมริกา ยังถือเป็นรูปแบบการจัดการศึกษาที่โรงเรียนทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยมี 4 เสาหลักสำคัญ ได้แก่ 1) การสนับสนุนทางวิชาการและบริการเสริม, 2) การขยายเวลาเรียนรู้, 3) การมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน และ4) ภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วม (Oakes, Maier, & Daniel, 2017) และโครงการ Communities In Schools (CIS) ซึ่งดำเนินการในหลายรัฐของสหรัฐอเมริกา โดยมีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนนักเรียนที่มีความเสี่ยงผ่านการบูรณาการทรัพยากรจากชุมชนเข้าสู่โรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นอาหาร ยารักษาโรค หรือการให้คำปรึกษาทางจิตวิทยา (Communities In Schools, 2023)

สรุปได้ว่า การศึกษาเหล่านี้ ช่วยสะท้อนให้เห็นว่าการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในประเทศไทยสามารถประยุกต์ใช้แนวคิดสากลได้อย่างยืดหยุ่น เพื่อให้เหมาะสมกับวัฒนธรรม โครงสร้าง และความหลากหลายของท้องถิ่นจันทบุรี ที่มีลักษณะเป็นจังหวัดชายแดนที่มีชุมชนเข้มแข็ง และเครือข่ายท้องถิ่นที่พร้อมต่อการมีส่วนร่วม วิธีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนนั้นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเป็นกระบวนการที่สำคัญและมีหลายมิติที่ต้องพิจารณา โดยเน้นการแลกเปลี่ยนข่าวสารและการสร้างความเข้าใจระหว่างโรงเรียนและชุมชนเพื่อความร่วมมือที่ยั่งยืน โรงเรียนต้องเป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน และบุคลากรต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน ผู้บริหารและครูต้องมีความรู้ลึกซึ้งเกี่ยวกับชุมชน มีความจริงใจ และร่วมมือในการพัฒนาการศึกษา รวมทั้งส่งเสริมการใช้ทรัพยากรในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด การพัฒนาความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ทำให้โรงเรียนสามารถสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการเติบโตของนักเรียน ทั้งด้านวิชาการและคุณธรรม

บทสรุป

การบริหารสถานศึกษาเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนคุณภาพของการศึกษาให้ตอบสนองต่อเป้าหมายทางการศึกษาและความต้องการของสังคมในระดับพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แนวคิดและทฤษฎีด้านการบริหาร ทฤษฎีการบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participative Management) เน้นการเปิดโอกาสให้บุคลากรในองค์กร ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องภายนอก เช่น ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน องค์กรท้องถิ่น เข้ามามีบทบาทในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการเสริมสร้างความไว้วางใจ ความโปร่งใส และการยอมรับในแนวทางการบริหารงานของโรงเรียน อีกทั้งยังเป็นแนวทางที่ส่งผลต่อความยั่งยืนของการพัฒนาสถานศึกษาในระยะยาว ทฤษฎีดังกล่าว ต่างเน้นให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วน โดยเฉพาะการบริหารโรงเรียนในระดับประถมศึกษาซึ่งมีบริบทที่เชื่อมโยงกับชุมชนอย่างใกล้ชิด การบริหารในลักษณะนี้จึงต้องมีการประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายในชุมชนอย่างมีระบบ ความสำคัญของการบริหารสถานศึกษาจึงไม่ได้อยู่เพียงแค่การบริหารภายในโรงเรียน แต่ยังรวมถึงการเสริมสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนเพื่อส่งเสริมทรัพยากร สนับสนุนการเรียนรู้ และสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน กระบวนการบริหารที่มีประสิทธิภาพจึงควรครอบคลุมการวางแผน การจัดองค์กร

การอำนวยการ การประสานงาน และการประเมินผล ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบที่ต้องอาศัยความร่วมมือและการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน

รูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนประถมศึกษากับชุมชน สามารถจัดจำแนกออกได้เป็น 3 ลักษณะสำคัญ ได้แก่ 1) การสื่อสารสองทางอย่างต่อเนื่อง การร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับภาคีในท้องถิ่น โดยโรงเรียนมีบทบาทในการเปิดช่องทางการสื่อสารทั้งในรูปแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อสะท้อนปัญหาและความต้องการของชุมชนอย่างเท่าทัน 2) การวางแผนแบบมีส่วนร่วมทุกระดับ ตั้งแต่การกำหนดทิศทางนโยบาย การจัดทำแผนกิจกรรม ตลอดจนการประเมินผลการดำเนินงาน โดยชุมชนได้รับโอกาสในการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ส่งผลให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม และความยั่งยืนของโครงการ 3) การเชื่อมโยงภาคีในลักษณะเครือข่ายความร่วมมือ โดยเฉพาะการบูรณาการผู้นำท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชนในกระบวนการพัฒนาการศึกษา ทำให้เกิดการระดมทรัพยากรและความรู้จากภายนอกเข้าสู่ระบบโรงเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ จากการสังเคราะห์ข้อมูลกรณีศึกษา พบรูปแบบการบริหารที่ชัดเจน 3 ประการ ได้แก่ 1) การบริหารแบบมีส่วนร่วมเชิงนโยบาย (Policy Co-creation Model) ดำเนินความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการกำหนดนโยบายด้านการศึกษา เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นและแผนพัฒนาของพื้นที่ 2) รูปแบบเครือข่ายแนวดิ่ง (Vertical Collaborative Model) จัดการประสานงานกับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และหน่วยงานต้นสังกัดอย่างเป็นระบบ โดยเน้นการจัดลำดับความสำคัญของนโยบาย การแบ่งปันข้อมูล และการกำหนดเป้าหมายร่วมกันเชิงยุทธศาสตร์ 3) การมีส่วนร่วมจากภาคีท้องถิ่น (Community Partnership Model) เปิดโอกาสให้ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง และภาคเอกชนในท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการออกแบบกิจกรรม ส่งเสริมทุนทางสังคม และจัดสรรทรัพยากรร่วมกัน เพื่อสนับสนุนพัฒนาการของผู้เรียนในบริบทของจังหวัดจันทบุรี ซึ่งมีความเข้มแข็งด้านเครือญาติ วัฒนธรรมท้องถิ่น และความเชื่อมโยงเชิงประวัติศาสตร์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ได้กลายเป็นปัจจัยเสริมสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนารูปแบบความร่วมมือดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม การดำเนินการยังเผชิญข้อจำกัด ได้แก่ ขาดกลไกเชิงนโยบายที่ชัดเจนในการสนับสนุนรูปแบบความร่วมมือ บุคลากรในโรงเรียนบางส่วนยังขาดทักษะด้านการมีส่วนร่วม และการจัดการเครือข่ายความต่อเนื่องในการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนอย่างเป็นระบบและยั่งยืน ควรมีการกำหนดนโยบายในระดับเขตพื้นที่การศึกษาที่มีความชัดเจน โดยมุ่งเน้นการสนับสนุนและกำกับทิศทางการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนอย่างต่อเนื่องและทั่วถึง คือ 1) การกำหนดนโยบายระดับเขตพื้นที่การศึกษาที่มีเป้าหมายเฉพาะในการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน พร้อมทั้งมีมาตรการสนับสนุนด้านวิชาการและการติดตามประเมินผลอย่างเป็นระบบ 2) การพัฒนาหลักสูตรหรือชุดการอบรมเฉพาะทางสำหรับผู้บริหารสถานศึกษาในประเด็น “การบริหารความสัมพันธ์กับชุมชน” เพื่อยกระดับความรู้ ความเข้าใจ และทักษะในการดำเนินงานร่วมกับภาคีท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ 3) การส่งเสริมการจัดตั้ง “โรงเรียนต้นแบบด้านความสัมพันธ์กับชุมชน” ในแต่ละเขตพื้นที่การศึกษา เพื่อเป็นพื้นที่ทดลองนวัตกรรมการมีส่วนร่วม แลกเปลี่ยนแนวปฏิบัติที่ดี และสร้างแรงบันดาลใจแก่โรงเรียนอื่น ๆ ในการพัฒนาเครือข่ายชุมชนอย่างสร้างสรรค์ และ 4) การจัดสรรงบประมาณเฉพาะ

สำหรับกิจกรรมส่งเสริมความร่วมมือกับชุมชน อาทิ งบกิจกรรมชุมชนศึกษา งบพัฒนาเครือข่าย หรือโครงการบริการวิชาการแก่ชุมชน เพื่อให้โรงเรียนมีทรัพยากรเพียงพอในการดำเนินกิจกรรมอย่างมีคุณภาพและต่อเนื่อง

การศึกษาครั้งนี้ใช้กรณีศึกษาเฉพาะในเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี ซึ่งอาจมีความเฉพาะตัวในด้านวัฒนธรรมและภูมิศาสตร์ ทำให้การนำผลไปใช้ในบริบทอื่นต้องพิจารณาปรับให้เหมาะสม สำหรับประเด็นต่อยอดในการศึกษาในครั้งต่อไป ควรขยายผลการศึกษาในเขตพื้นที่อื่นที่มีความแตกต่างด้านประชากรหรือเศรษฐกิจ พร้อมศึกษาผลลัพธ์ระยะยาวของการบริหารความสัมพันธ์กับชุมชนต่อคุณภาพการเรียนรู้ของนักเรียนอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อส่งเสริมให้การบริหารสถานศึกษาสามารถสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพในระยะยาว

ภาพที่ 1 รูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนประถมศึกษากับชุมชน

เอกสารอ้างอิง

จารุวรรณ ตาลสุกเรือง. (2565). รูปแบบการบริหารตามศาสตร์พระราชาเพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียนในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา. *วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา* : มหาวิทยาลัยนเรศวร.

จิรศักดิ์ จันกัน. (2566). รูปแบบการพัฒนาสมรรถนะความเป็นผู้ประกอบการของนักศึกษาในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา. *วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา* : : มหาวิทยาลัยนเรศวร.

จริยาพร กลิ่นขจร และ กิตติ รัตนราษี. (2564). การบริหารงานชุมชนสัมพันธ์ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยงานชุมชนสัมพันธ์. *วารสารราชพฤกษ์*, 19(1), 30–40.

ฐิตาพร พุ่มแดง. (2567). รูปแบบการบริหารจัดการการถดถอยทางการเรียนรู้ของนักเรียนในสถานศึกษา. *Journal of Arts Management*, 8(1), 498-517.

ธงชัย สันติวงษ์. (2543). **องค์การและการบริหาร** (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิชย์.

ธีระ รุญเจริญ, ปราชญา กล้าผจัญ และสัมมา รธนิจย์. (2554). *การบริหารเพื่อปฏิรูปการเรียนรู้*. กรุงเทพฯ : ข้าวฟ่าง.

นพธี หอมชื่นชม. (2564). การบริหารความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนที่ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการจัดการเรียนรู้ของครูในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดนครปฐม. *วารสารบริหารการศึกษา มศว*, 19(36).

นฤมล พุฒิฤทธิ์. (2566). รูปแบบการบริหารสถานศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี เขต 2. *วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยเวสเทิร์น มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 9(2).

นาวิน แกละสมุทร. (2562). การส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนวัดใหญ่บ้านบ่อ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร. *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา* : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บรรจง พันธ์ศรี. (2565). รูปแบบภาวะผู้นำแบบเสริมพลังของผู้บริหารสถานศึกษากับการเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางการศึกษา. *วารสารบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 18(2), 15–30.

รัตนา กาญจนพันธุ์. (2556). *ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

วาสนา ชูแสง. (2557). การดำเนินงานการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตราษฎร์บูรณะ กรุงเทพมหานคร. *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา* : มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.

วิจารณ์ พานิช. (2566). *การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน*. คุรุสภาวิทยาจารย์, 4(2), 1–12.

สมเดช สีแสง. (2547). *คู่มือการบริหารโรงเรียนสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตาม พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ*. ชัยนาท : ชมรมพัฒนาความรู้ด้านระเบียบกฎหมายและพัฒนามาตรฐานวิชาชีพครู.

สมยศ นาวีการ. (2545). การบริหารเพื่อความเป็นสุข. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

Daft, R. L. (2000). *Management* (5 th ed.). New York: Harcourt College.

Epstein, J. L., Sanders, M. G., Simon, B. S., Salinas, K. C., Jansorn, N. R., & Van Voorhis, F. L. (2002). *School, family, and community partnerships: Your handbook for action* (2nd ed.). Corwin Press.

Fayol, H. (1916). *General and industrial management*. Institute of Electrical and Electronics Engineering.

Gulick, L. and Urwick, L. (1937). *Papers on the Science of Administration*. Institute of Public Administration, New York.

Heinz Weihrich, Harold Koontz. (1993). *Management, A Global Perspective*. 10th (ed.), McGraw Hill.

Oakes, J., Maier, A., & Daniel, J. (2017). *Community Schools: An evidence-based strategy for equitable school improvement.* Learning Policy Institute.

Stoops, E., & Rafferty, M. L. (1961). *Practice and trends in school adminirtration*. New York: Ginn.

Sumtion, M. L. (1996). *School community relation*. New York: McGraw.

การบูรณาการพุทธศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อการพัฒนาวัดเป็นสถานที่รมณีย์

INTEGRATING BUDDHIST ART, LANDSCAPE AND ARCHITECTURE TO DEVELOP TEMPLES INTO RAMANĪYA – THE PLEASANT PLACES

อรอุมา สุขาบูรณ์

Orn-uma Sukhaboon

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding Author Email: o.sukhaboon@gmail.com

Received 16 July 2025; Revised 24 July 2025; Accepted 10 November 2025

****

การบูรณาการพุทธศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อการพัฒนาวัดเป็นสถานที่รมณีย์

อรอุมา สุขาบูรณ์

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาการบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์ โดยศึกษาผ่านกรอบแนวคิดพุทธปรัชญาและการออกแบบสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการเยียวยาจิตใจ ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์ควรคำนึงถึงองค์ประกอบทางสุนทรียศาสตร์และการส่งเสริมการเยียวยาจิตใจที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) การสร้างสรรค์งานพุทธศิลปะที่สื่อถึงปรัชญาธรรมและพุทธสุนทรียทัศน์ เช่น การใช้พุทธสัญลักษณ์ธรรมจักรเป็นต้นแบบแนวคิดในการสร้างสรรค์ชิ้นงาน 2) การออกแบบภูมิทัศน์ที่ส่งเสริมความสงบร่มรื่นตามหลักสัปปายะ เช่น หลักการออกแบบที่เชื่อมโยงมนุษย์กับธรรมชาติ (Biophilic Design) และ 3) การจัดวางผังบริเวณและสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับแนวคิดพุทธศาสนา ได้แก่ จักรวาลวิทยา ไตรภูมิ ประโยชน์ใช้สอย และภูมิปัญญาช่างท้องถิ่น แนวคิดทางพุทธศาสนาเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่สามารถนำมาบูรณาการอย่างเป็นองค์รวมเพื่อการพัฒนาวัด โดยมีธรรมจักรเป็นสัญลักษณ์แห่งธรรมะในแง่ของศิลปะ ขณะที่หลักจักรวาลวิทยา ไตรภูมิ และสัปปายะ เป็นต้นแบบการออกแบบวัดไทยทางด้านภูมิสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรม หากบูรณาการองค์ประกอบทั้งสามด้านอย่างเหมาะสมจะช่วยเสริมสร้างบรรยากาศให้วัดเป็นสถานที่รมณีย์ที่เอื้อต่อการศึกษาธรรม ปฏิบัติสมาธิภาวนา และพัฒนาจิตวิญญาณ อีกทั้งยังส่งเสริมให้วัดในฐานะเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณที่รักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างยั่งยืน และหากประกอบกับชุมชนที่มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและพัฒนาวัด จะสามารถส่งผลต่อความยั่งยืนของการเป็นสถานที่รมณีย์ของวัดด้วยเช่นกัน

คำสำคัญ: การบูรณาการ, พุทธศิลปะ, ภูมิทัศน์ในวัด, สถาปัตยกรรมของวัดไทย, สถานที่รมณีย์

INTEGRATING BUDDHIST ART, LANDSCAPE AND ARCHITECTURE TO DEVELOP TEMPLES INTO RAMANĪYA – THE PLEASANT PLACES

Orn-uma Sukhaboon

Abstract

This article aims to study the integration of art, landscape, and architecture in developing Buddhist temples into ramanīya—pleasant and spiritually conducive places. The study is framed within Buddhist philosophy and environmental design that fosters psychological healing. The findings indicate that the development of temples as ramanīya places should emphasize three essential components: (1) The creation of Buddhist art that embodies Dhamma philosophy and Buddhist aesthetics, such as employing the Dhamma-cakka (Wheel of Dhamma) as a symbolic representation and as an inspirational basis for artistic creation. (2) Landscape design that enhances tranquility in accordance with the principle of Sappāya, including the application of Biophilia that connects humans with nature; and (3) Site planning and architectural arrangements that align with Buddhist concepts, particularly cosmology, Tribūmi (Three Worlds), practical functionality, and local craftsmanship. Buddhist thought serves as both science and art, wherein the Dhamma-cakka symbolizes Dhamma in artistic terms, while cosmology, Tribūmi, and Sappāya function as archetypal models for Thai temple design in landscape architecture and architecture. A balanced integration of these three elements fosters a temple atmosphere conducive to Dhamma study, meditative practice, and spiritual cultivation. Moreover, temples can serve as sustainable spiritual and cultural centers that preserve community identity, especially when community participation in maintenance and development is encouraged, thereby ensuring the sustainability of temples as ramanīya places.

Keywords: Integration; Buddhist Arts; Temple Landscape; Thai Temple Architecture; Ramanīya Place

บทนำ

ในปัจจุบัน วัดไทยกำลังประสบปัญหาทั้งทางกายภาพและจิตวิญญาณ การออกแบบสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์ส่วนใหญ่ขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อบริบททางวัฒนธรรมและหลักพุทธปรัชญา ส่งผลให้พื้นที่ทางศาสนาขาดความหมายและคุณค่าที่แท้จริง (Wallipodom, 2009) การพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์จึงไม่เพียงแต่เป็นการสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่และการสืบทอดพระพุทธศาสนา รวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมได้อย่างยั่งยืน

การพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์มีความสำคัญในหลายด้าน (Ashiwa and Wank, 2023) โดยในบริบทของบทความวิชาการนี้ ได้แก่ 1) ด้านจิตวิญญาณ เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม เจริญสมาธิภาวนา และขัดเกลาจิตใจ 2) ด้านสังคมและวัฒนธรรม เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน อนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม 3) ด้านการศึกษาและการเรียนรู้ เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา สื่อความหมายผ่านงานพุทธศิลป์และสถาปัตยกรรม และ 4) ด้านสิ่งแวดล้อม เป็นการอนุรักษ์พื้นที่สีเขียวในชุมชนและสร้างระบบนิเวศที่สมดุล

บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมในบริบทของวัด 2) สังเคราะห์หลักการและแนวคิดการออกแบบวัดที่บูรณาการองค์ประกอบทั้ง 3 ด้านตามกรอบพุทธปรัชญา และ 3) เสนอแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์ที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้คนในปัจจุบัน

การพัฒนาวัดเป็นพื้นที่รมณีย์

1. ความหมายของการพัฒนาวัดเป็นพื้นที่รมณีย์

“รมณีย์” (Ramanīya) เป็นคำที่มาจากภาษาบาลี แปลว่า น่ารื่นรมย์ น่าเพลิดเพลินใจ หรือชวนให้เกิดความสงบสุข ในทางพระพุทธศาสนา พื้นที่รมณีย์มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นสถานที่ที่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรและปฏิบัติธรรม ดังปรากฏในพุทธประวัติที่พระพุทธเจ้าทรงเลือกประทับ ณ สถานที่รมณีย์หลายแห่ง เช่น ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน และป่าอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อการบำเพ็ญภาวนา โดยพื้นที่รมณีย์ประกอบด้วยลักษณะที่สำคัญ ได้แก่ 1) มีความร่มรื่น สงบ เย็นสบาย 2) มีธรรมชาติที่งดงาม เช่น ต้นไม้ ลำธาร สระน้ำ 3) มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเจริญสมาธิภาวนา 4) มีความสะอาด เป็นระเบียบ และปลอดภัย และ 5) มีการจัดวางพื้นที่ที่เหมาะสมกับการประกอบศาสนกิจ (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2011)

2. ความสำคัญของการพัฒนาวัดเป็นพื้นที่รมณีย์

วัด เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมที่สำคัญของสังคมไทยมาตั้งแต่อดีต นอกจากจะเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว วัดยังเป็นแหล่งเรียนรู้ ที่พึ่งทางใจ และศูนย์รวมของชุมชน การที่วัดจะทำหน้าที่เหล่านี้ได้อย่างสมบูรณ์จำเป็นต้องมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม สงบ ร่มรื่น หรือที่เรียกว่า "สถานที่รมณีย์" ตามแนวคิดทางพุทธศาสนา ในปัจจุบัน วัดจำนวนมากกำลังเผชิญกับความท้าทายในการรักษาและพัฒนาสภาพแวดล้อมให้เป็นสถานที่รมณีย์ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมเมือง การขยายตัวของ

ชุมชน และข้อจำกัดด้านพื้นที่ บางวัดประสบปัญหาการจัดการพื้นที่ที่ไม่เป็นระบบ ขาดการดูแลพุทธศิลปะ ภูมิทัศน์ที่เหมาะสม หรือมีการก่อสร้างอาคารที่ไม่สอดคล้องกับแนวคิดทางพุทธศาสนาและสถาปัตยกรรมไทย ส่งผลให้บรรยากาศโดยรวมไม่เอื้อต่อการเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมและประกอบศาสนกิจ และเหมาะสมกับการเป็นสถานที่รมณีย์

การพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์ จึงเป็นแนวคิดจากการบูรณาการแนวคิดทั้ง 3 ด้าน ด้วยการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปะที่สื่อถึงหลักธรรมและความงามทางพระพุทธศาสนา การออกแบบภูมิทัศน์จามแนวคิดพุทธปรัชญาว่าด้วยสถานที่รมณีย์ที่ส่งเสริมความสงบร่มรื่นตามหลักสัปปายะ และการจัดวางผังบริเวณและสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับหลักแนวคิดพระพุทธศาสนา รวมถึงการออกแบบสภาพแวดล้อมเพื่อการเยียวยา ที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาพื้นที่ทางศาสนา องค์ประกอบทั้ง 3 ด้านมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน และมีเป้าหมายร่วมกัน เพื่อการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์ที่ตอบสนองความต้องการทั้งทางกายและทางจิตวิญญาณของผู้ใช้ในบริบทสังคมปัจจุบัน โดยการพิจารณาความสำคัญของพัฒนาวัดให้เป็นพื้นที่รมณีย์ ดังนี้

1) การพัฒนาวัดเป็นสัปปายะสถาน ตามกรอบแนวคิดแนวคิดพุทธปรัชญาว่าด้วยสถานที่

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับสถานที่ที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม เป็นสถานที่สงบ และเป็นที่ตั้งแห่งความรู้แจ้ง สถานที่ที่เหมาะสมและเอื้อแก่การปฏิบัติธรรมจะมีลักษณะเป็นสัปปายะที่เกื้อกูลต่อการภาวนา ได้แก่ อาวาสสัปปายะ (ที่อยู่อาศัยเหมาะสม) โคจรสัปปายะ (แหล่งอาหารเหมาะสม) ภัสสสัปปายะ (การพูดคุยเหมาะสม) ปุคคลสัปปายะ (บุคคลเหมาะสม) โภชนสัปปายะ (อาหารเหมาะสม) อุตุสัปปายะ (ดินฟ้าอากาศเหมาะสม) และอิริยาปถสัปปายะ (อิริยาบถเหมาะสม) (Buddhaghosa, 1976; Vinaya Commentary, 1975; Majjhima Commentary, 1976)

ดังนั้น การพัฒนาวัดให้เป็นสัปปายะสถาน ตามกรอบแนวคิดแนวคิดพุทธปรัชญาสัปปายะ 7 ในพุทธศาสนา จะช่วยส่งเสริมให้วัดเป็นสถานที่ที่เหมาะสมที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม การพักผ่อน การฟื้นฟูและเยียวยาจิตใจ รวมถึงการเป็นศูนย์รวมจิตใจ แหล่งศึกษาเรียนรู้ กล่าวคือ จะช่วยส่งเสริมให้วัดเป็นพื้นที่ที่ช่วยยกระดับจิตใจของผู้ที่เข้ามาปฏิบัติ ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ที่เข้าไปอยู่อาศัย ช่วยสร้างความสงบและความผ่อนคลายทางจิตใจ ช่วยส่งเสริมพระพุทธศาสนามีบทบาทต่อการช่วยเหลือเกื้อกูลสังคมได้มากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้วัดเป็นที่พึ่งทางใจของพุทธศาสนิกชนได้อย่างแท้จริง

2) การพัฒนาวัดตามคติความเชื่อในการวางผังวัดไทยแบบดั้งเดิม

Jiratatsanakul (2011) สมคิด จิระทัศนกุล ได้กล่าวว่า การวางผังวัดไทยตามคติความเชื่อแบบดั้งเดิม มีพื้นฐานมาจากแนวคิดทางพุทธศาสนาหลายประการ ได้แก่ การออกแบบวัดตามหลักจักรวาลวิทยา วัดไทยมักวางผังตามคติความเชื่อจักรวาลวิทยาในรพระพุทธศาสนา โดยพระอุโบสถหรือพระวิหารหลักมักตั้งอยู่กึ่งกลาง เปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุศูนย์กลางจักรวาล และมีการจำลององค์ประกอบต่าง ๆ ของจักรวาลผ่านสถาปัตยกรรม ให้วัดเปรียบเสมือนจักรวาลจำลอง ซึ่งเป็นการสะท้อนความเชื่อทางพุทธศาสนาผ่านการจัดองค์ประกอบทางกายภาพ (Diskul, 1996) โดยมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้ (1) พระเจดีย์หรือพระอุโบสถ เป็นศูนย์กลางของวัด เปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นศูนย์กลางของจักรวาล (2) กำแพงแก้ว ล้อมรอบเขต

พุทธาวาส เปรียบเสมือนกำแพงจักรวาล ที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ แสดงขอบเขตระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับพื้นที่สามัญ โดยมีการแบ่งเขตพุทธาวาส-สังฆาวาส คือ เขตพุทธาวาส เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ประกอบด้วยพระอุโบสถ เจดีย์ และพระวิหาร ส่วนเขตสังฆาวาส เป็นที่พักของพระสงฆ์ ประกอบด้วยกุฏิ ศาลาการเปรียญ และรวมถึงเขตธรณีสงฆ์ ที่เป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับฆราวาส (Jiratatsanakul, 2003) รวมไปถึงทิศทางและการวางแนวอาคาร นิยมวางแนวอาคารหลักตามแกนทิศตะวันออก-ตะวันตก โดยพระอุโบสถมักหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ซึ่งถือเป็นทิศมงคล และมีการกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่สามัญอย่างชัดเจน (3) สระน้ำ ล้อมรอบวัด เปรียบเสมือนสีทันดรสมุทรหรือมหาสมุทรทั้ง 4 ในจักรวาลที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ ที่ถือเป็นการจัดภูมิทัศน์ที่มีความหมายเชิงพุทธสัญลักษณ์ และ (4) ทวีปทั้งสี่ อาคารบริวารที่ตั้งอยู่โดยรอบ เปรียบเสมือนทวีปทั้งสี่ในจักรวาล

การออกแบบวัดตามหลักไตรภูมิ ตามหลักไตรภูมิ การออกแบบวัดมีการแบ่งระดับความสูงต่ำเพื่อสื่อถึงภูมิทั้งสาม โดยความสูงต่ำของอาคารสื่อถึงลำดับชั้นทางจิตวิญญาณ (Niyada Laosunthorn, 2000) ได้แก่ กามภูมิ คือ ระดับล่างสุด เป็นพื้นที่สำหรับฆราวาสและกิจกรรมทั่วไป รูปภูมิ คือ ระดับกลาง เป็นพื้นที่สำหรับการปฏิบัติธรรมและพิธีกรรมทางศาสนา และ อรูปภูมิ เป็นระดับสูงสุด เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ยอดเจดีย์ ยอดพระอุโบสถ (Sutthitham and Srisuro, 2002) นอกจากนี้ยังมีคติเกี่ยวกับการประดับตกแต่ง ที่มีการใช้สัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา มาเป็นลวดลายและศิลปกรรมสื่อถึงคติธรรมและความเชื่อ รวมถึงการใช้สีและวัสดุที่มีความหมายเฉพาะ อีกทั้งในแง่ความสัมพันธ์กับชุมชน วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน การวางผังคำนึงถึงการใช้งานของพุทธศาสนิกชน โดยจัดให้มีพื้นที่สำหรับกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม ปรับรูปแบบตามวัสดุและเทคนิคก่อสร้างท้องถิ่น ผสมผสานกับความเชื่อท้องถิ่นที่มีการสืบทอดและพัฒนา เพื่อรักษาแก่นของคติความเชื่อดั้งเดิม ที่มีการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัยผสมผสานกับเทคโนโลยีและความต้องการใช้งานสมัยใหม่ การวางผังวัดไทยจึงไม่ใช่เพียงการจัดวางอาคารเท่านั้น แต่ยังสะท้อนภูมิปัญญา ความเชื่อ และวิถีชีวิตของคนไทยที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน

3) การพัฒนาวัดตามกรอบแนวคิดการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์ ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ด้าน คือ (1) ด้านจิตวิญญาณ การพัฒนาวัดให้เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและเจริญสมาธิภาวนา ด้วยสร้างบรรยากาศที่ช่วยขัดเกลาจิตใจ จะสามารถส่งเสริมการเข้าถึงความสงบและความสุขทางธรรมให้ผู้มาปฏิบัติธรรมและพุทธศาสนิกชนได้ (2) ด้านสังคมและวัฒนธรรม หากพัฒนาวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนได้ จะช่วยให้สามารถอนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมทางสังคม อีกทั้งช่วยสร้างพื้นที่สาธารณะที่มีคุณค่าทางจิตใจให้กับพุทธศาสนิกชนได้อีกทางหนึ่ง (3) ด้านการศึกษาและการเรียนรู้ วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา ที่มีทั้งการสื่อความหมายผ่านงานพุทธศิลป์และสถาปัตยกรรม และสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ผ่านสภาพแวดล้อม หรือภูมิทัศน์ (4) ด้านสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์พื้นที่สีเขียวในวัดและชุมชน ช่วยสร้างระบบนิเวศที่สมดุล และยังเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจที่มีคุณค่า ฉะนั้น การพัฒนาวัดให้เป็นพื้นที่รมณีย์จึงไม่เพียงแต่เป็นการสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่และการสืบทอดพระพุทธศาสนา รวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมอย่างยั่งยืน

พุทธศิลป์: สัญลักษณ์และการสื่อความหมายทางพุทธศาสนา

ศิลปะในประเทศไทยส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับแนวคิดทางพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง การสร้างสรรค์งานพุทธศิลปะมักสื่อถึงหลักธรรมและความงามทางพระพุทธศาสนา ที่ไม่เพียงแต่เป็นการสร้างสรรค์เพื่อความงาม แต่ยังเป็นการสื่อความหมายทางธรรมะและปรัชญาพุทธศาสนาผ่านสัญลักษณ์และรูปแบบต่าง ๆ (Saisingha, 2013) ดังที่ Tolstoy (1897) มีทัศนะว่า ศิลปะคือการสร้างสรรค์ของสุนทรียะที่ไม่ได้อยู่เหนือปัญหาทางศีลธรรม ศิลปะคือการสื่อสารทางอารมณ์สะเทือนใจไปยังบุคคลอื่น ๆ ความก้าวหน้าของศิลปะ คือความก้าวหน้าของมนุษยชาติที่จะนำไปสู่ความบูรณ์

1. ความเชื่อมโยงระหว่างศาสนาและศิลปะ พุทธศาสนาไม่ได้เป็นเพียงแค่ศาสนา แต่ยังมีองค์ประกอบที่เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ การนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการออกแบบวัด ทำให้วัดเป็นสถานทีที่มีการตกแต่งศิลปะที่งดงาม ศิลปะของประเทศไทยได้รับอิทธิพลและหล่อหลอมมาจากหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท ความเชื่อมโยงอันแนบแน่นระหว่างศาสนาและศิลปะนี้ปรากฏให้เห็นผ่านสื่อที่เป็นรูปธรรมต่าง ๆ ผสานกันตั้งแต่ศิลปะ ภูมิสถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรม การที่พุทธศาสนาและศิลปะมีความเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้ง ทำให้การออกแบบวัดที่สมบูรณ์ต้องคำนึงถึงหลักธรรมและคุณค่าทางศิลปะควบคู่กันไป เพื่อสร้างสรรค์ให้เกิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่มีความงดงามและมีความหมายทางจิตวิญญาณ พุทธศิลป์ที่เป็นสัญลักษณ์และการสื่อความหมายทางพุทธศาสนาในประเทศไทย ในบทความวิชาการนี้กล่าวถึง 2 ประเภทหลัก ได้แก่

1) จิตรกรรม ภาพเขียนฝาผนังและภาพประกอบทางพุทธศาสนามักพรรณนาถึงฉากต่าง ๆ สื่อถึงเรื่องราวและคำสอนทางพุทธศาสนา เช่น ฉากต่าง ๆ จากพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าในชาดก ดังเรื่องราวการกลับชาติมาเกิดของพระพุทธเจ้า หรือการแสดงแนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาที่พบเห็นได้ทั่วไป เช่น ดอกบัว แทนความบริสุทธิ์และการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (Leksukhum, 2009) หรือแนวคิดเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาในพุทธศาสนา ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัด การแสดงภาพเหล่าเทวดาและนาคเข้าไว้ด้วยกันนั้นยืนยันถึงโลกทัศน์ของชาวพุทธเกี่ยวกับจักรวาลที่มีหลายชั้น ซึ่งสัญลักษณ์ทั้งหลายที่ใช้ในงานจิตรกรรมเหล่านี้สื่อถึงคติความเชื่อ แนวคิด และหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ช่วยเสริมสร้างความศรัทธาและการยึดถือปฏิบัติให้กับพุทธศาสนิกชนได้

2) ประติมากรรม โดยเฉพาะพระพุทธรูปที่เป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนาของไทย เป็นประติมากรรมที่สำคัญในพุทธศิลป์ไทย ที่ไม่เพียงแต่เป็นของประดับตกแต่งเท่านั้น แต่ยังเป็นวัตถุเพื่อการเคารพบูชาที่สำคัญอีกด้วย อิริยาบถ ท่าทาง และการแสดงสีหน้าของรูปปั้นเหล่านี้ล้วนมีระเบียบแบบแผนล้วนมีความหมายทางจิตวิญญาณที่ลึกซึ้ง เช่น ท่านั่งสมาธิแสดงถึงการบรรลุธรรมโดยผ่านการควบคุมจิต (Leksukhum, 2009) โดยช่างฝีมือชาวไทยผู้ชำนาญมักสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมเหล่านี้ด้วยวัสดุอันมีค่า เช่น สำริด หิน และไม้ ซึ่งทำให้ประติมากรรมเหล่านี้มีความศักดิ์สิทธิ์ กลายเป็น สัญลักษณ์และการสื่อความหมายทางพุทธศาสนา

จึงกล่าวได้ว่า การสื่อความหมายของพุทธศิลปะ มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอน ที่นอกจากจะเป็นสื่อในการถ่ายทอดความรู้แก่ผู้ที่ไม่สามารถอ่านคัมภีร์ได้ แล้วยังเป็นการเสริมสร้างบรรยากาศที่

ศักดิ์สิทธิ์และเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม (Khadwichai and Samkaew, 2023) ให้แก่พุทธศาสนิกชนได้อีกทางหนึ่ง

ภูมิทัศน์: ความสำคัญในการสร้างบรรยากาศสงบสุขร่มรื่นตามหลักสัปปายะ

การออกแบบภูมิทัศน์ในวัดและพุทธสถานของไทย หมายถึง การวางแผนและจัดการพื้นที่โดยรอบอาคารและสิ่งก่อสร้างภายในวัด โดยมีองค์ประกอบสำคัญ (Sreshthaputra et al., 2004) ดังนี้

1. การจัดวางอาคารและพื้นที่ตามหลักพุทธศาสนา ประกอบด้วยเขตพุทธาวาส (พื้นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา) เขตสังฆาวาส (ที่พักสงฆ์) และเขตธรณีสงฆ์ (พื้นที่สำหรับกิจกรรมของชุมชน) การจัดวางอาคารและพื้นที่ตามหลักพุทธศาสนาเป็นการสร้างลำดับชั้นของพื้นที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์แตกต่างกัน เพื่อให้เกิดความเหมาะสมในการใช้งานและสื่อถึงความหมายทางศาสนา

2. องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ ได้แก่ พรรณไม้ที่มีความหมายทางพุทธศาสนา เช่น ต้นโพธิ์ ต้นไทร ทางเดินเชื่อมต่อระหว่างอาคาร สระน้ำ น้ำพุ พื้นที่นั่งพักผ่อน และแสงสว่างในเวลากลางคืน องค์ประกอบเหล่านี้ช่วยสร้างบรรยากาศที่สงบร่มรื่น และมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่สื่อถึงหลักธรรมทางพุทธศาสนา

3. การคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย เน้นความสะดวกในการสัญจร ความร่มรื่น ความสงบเหมาะแก่การปฏิบัติธรรม การออกแบบภูมิทัศน์ที่ดีต้องคำนึงถึงการใช้งานจริงของผู้ใช้ ทั้งพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน เพื่อให้เกิดความสะดวกและเอื้อต่อการประกอบกิจกรรมทางศาสนา

4. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้วยการรักษาต้นไม้ใหญ่เดิม เลือกใช้วัสดุที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และประหยัดพลังงาน เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อธรรมชาติที่สอดคล้องกับหลักพุทธศาสนาที่เน้นการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างกลมกลืน

5. การสะท้อนเอกลักษณ์ไทย ใช้องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมไทย เช่น ศาลา องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ เลือกใช้พรรณไม้พื้นถิ่น และสื่อความหมายทางวัฒนธรรม การสะท้อนเอกลักษณ์ไทยช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรม และสร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเอง

ภูมิทัศน์ของวัดมีส่วนสำคัญในการสร้างบรรยากาศที่สงบร่มรื่น เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและการพักผ่อนทางจิตใจ การออกแบบภูมิทัศน์ที่ดีจะช่วยส่งเสริมความเป็นสถานที่รมณีย์ของวัด ทำให้ผู้ที่เข้ามาใช้สอยพื้นที่เกิดความรู้สึกสงบ ผ่อนคลาย และเกิดศรัทธาในพุทธศาสนา (Kuntathian, 2017) การมีภูมิทัศน์ที่ส่งเสริมความสงบร่มรื่นตามหลักสัปปายะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้วัดเป็นสถานที่รมณีย์ นอกจากจะสร้างความงามทางกายภาพแล้ว ยังช่วยให้ผู้ที่เข้ามาในวัดเกิดความสงบทางจิตใจ อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนา

สถาปัตยกรรม: ความสวยงามและการออกแบบที่สอดคล้องกับพุทธบัญญัติ

วัดในพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางของชีวิตทางศาสนาและวัฒนธรรมของไทย การออกแบบและการตกแต่งของโครงสร้างเต็มไปด้วยความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่ได้รับจากหลักพุทธศาสนานิกายเถรวาท เป็นการจัดวางผังบริเวณและสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับหลักแนวคิดพระพุทธศาสนา โดยมีลักษณะเด่น เช่น ปรางค์

สูง หลังคาหลายชั้น และลวดลายนาคที่ซับซ้อน ล้วนมีความสำคัญในมุมมองทางพุทธศาสนา (Nildej, 2002) การวางผังและการวางแนวของวัดยังสะท้อนถึงความเชื่อทางจักรวาลวิทยา โดยพระพุทธรูปองค์หลักหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเพื่อรับแสงอาทิตย์ที่กำลังขึ้น ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการตรัสรู้ ส่วนแท่นบูชาและเจดีย์รองจะจัดวางในลักษณะเฉพาะเพื่อสะท้อนจักรวาลและเส้นทางสู่พระนิพพาน

การออกแบบและโครงสร้างสถาปัตยกรรมของวัดไทย เช่น อุโบสถ วิหาร เจดีย์ จึงสะท้อนถึงความเชื่อและหลักธรรมทางพุทธศาสนา รวมถึงวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน การออกแบบวัดไทยไม่เพียงแต่เน้นความสวยงามทางสถาปัตยกรรม แต่ยังมีความหมายและสัญลักษณ์ที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังทุกรายละเอียด โดยหลักการสำคัญในการออกแบบสถาปัตยกรรมวัดไทย (Horayangkura, 2006) พิจารณาได้ ดังนี้

1. ความสมดุลและความกลมกลืน การจัดวางองค์ประกอบต่าง ๆ ของวัด เช่น อุโบสถ เจดีย์ ศาลา ให้มีความสมดุลและกลมกลืนกันตามหลักของศิลปะแบบไทย สื่อถึงความสงบและความเป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมแห่งความไม่ประมาทและการดำเนินชีวิตอย่างมีสติ

2. ทิศทาง การวางผังวัดให้สอดคล้องกับทิศทางที่เป็นมงคล เช่น หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเพื่อรับแสงอาทิตย์ยามเช้า ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นใหม่และความหวัง เชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องการเกิดใหม่และการดับทุกข์ตามหลักพุทธศาสนา ทิศทางมีความสำคัญในการสื่อความหมายและสร้างประสบการณ์ที่เชื่อมโยงกับหลักธรรม

3. สัญลักษณ์ การใช้สัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา เช่น ดอกบัว สิงห์ คชสาร มาประดับตกแต่งอาคาร เพื่อสื่อความหมายทางศาสนา เช่น ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์ ซึ่งสอดคล้องกับการปฏิบัติธรรมเพื่อให้จิตใจบริสุทธิ์

4. หลังคาทรงไทย เป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมไทย โดยมีรูปทรงที่หลากหลาย เช่น ทรงมณฑป ทรงจัตุรมุข และทรงปราสาท ซึ่งแต่ละทรงก็มีความหมายที่แตกต่างกันไป เช่น ทรงมณฑปสื่อถึงความสมบูรณ์แบบ ทรงจัตุรมุขสื่อถึงสวรรค์ ซึ่งหลังคาทรงไทยนอกจากจะมีความสวยงามแล้ว ยังมีประโยชน์ในการป้องกันแดดและฝน เหมาะกับสภาพภูมิอากาศของไทย

5. การประดับตกแต่ง การใช้ลวดลายและภาพวาดที่สื่อถึงเรื่องราวในพระไตรปิฎก เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ หรือภาพเทพเจ้าต่าง ๆ ซึ่งช่วยเสริมสร้างความศรัทธาและความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา การประดับตกแต่งเป็นทั้งการสร้างความงามและการสื่อสารหลักธรรมให้ผู้ที่เข้ามาในวัดได้เรียนรู้

6. วัสดุธรรมชาติ การเลือกใช้วัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้ หิน หรืออิฐ เพื่อสร้างความรู้สึกอบอุ่นและใกล้ชิดธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่เน้นความเรียบง่ายและความพอเพียง (Prawase Wasi, 2004) การใช้วัสดุธรรมชาติยังช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และสร้างความยั่งยืนในระยะยาว

นอกจากนี้ ความสวยงามและการออกแบบสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับพุทธบัญญัติ ในแง่ของการการออกแบบวัดตามหลักจักรวาลวิทยาและไตรภูมิ เป็นหลักการสำคัญในการออกแบบวัดไทย การออกแบบวัดที่สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องจักรวาลวิทยาและไตรภูมิในพุทธศาสนา เป็นการจัดองค์ประกอบที่สะท้อนถึงหลักธรรม ซึ่งช่วยให้ผู้ที่เข้ามาในวัดได้เรียนรู้และเข้าใจหลักธรรมทางพุทธศาสนาผ่านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างโลกทางกายภาพกับโลกทางจิตวิญญาณ โดยการจัด

วางองค์ประกอบต่าง ๆ ของวัดมีการเรียงลำดับจากต่ำไปสูง เปรียบเสมือนการเดินทางจากโลกแห่งวัตถุไปสู่โลกแห่งจิตวิญญาณ

การบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อพัฒนาวัดเป็นสถานที่รมณีย์

นิยามและแนวคิดการบูรณาการ (Integration) ในบริบทของการสร้างสรรค์งานศิลปะ การออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรม ในบทความนี้ หมายถึง กระบวนการผสานองค์ประกอบหลักทั้ง 3 เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ตามมิติหลัก คือ เชิงโครงสร้าง เชิงหน้าที่ และความสัมพันธ์เชิงความหมาย (Alexander, 1964) โดยมีการกำหนดเกณฑ์การบูรณาการตาม 1) ความสอดคล้องเชิงทฤษฎี (Theoretical Coherence) ที่เป็นการผสานที่อ้างอิงหลักการพุทธศาสนา 2) ความสมดุลเชิงสัดส่วน (Proportional Balance) คือ การจัดสมดุลระหว่างองค์ประกอบทั้งสาม 3) ความต่อเนื่องเชิงประสบการณ์ (Experiential Continuity) ด้วยการสร้างประสบการณ์ที่เชื่อมโยงกันของผู้ใช้พื้นที่ และ 4) ความยั่งยืนเชิงระบบ (Systematic Sustainability) ที่เป็นการออกแบบที่คงทนในระยะยาว

การออกแบบวัดเชิงบูรณาการเป็นแนวคิดที่ผสานศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรม เข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่มีพลวัตเพื่อการตอบสนองความต้องการทั้งทางกายภาพและจิตใจ แนวคิดนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมและการเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา(Kuntathian, 2017) คำนึงถึงบริบททางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความต้องการของชุมชน ผ่านกระบวนการออกแบบที่เคารพบริบท (Contextual Design) ซึ่งให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น อันนำไปสู่การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมาย (Wanchai Wattanasap, 2010) การบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์จำเป็นต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์และความสอดคล้องขององค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน (Kamthorn Kulachol, 2002) แยกเป็นประเด็นหลักได้ ดังนี้

1. การสร้างมโนทัศน์ "วัดรมณีย์"

“วัดรมณีย์” เป็นมโนทัศน์ที่พัฒนาขึ้นเพื่ออธิบายลักษณะของวัดที่เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ พักผ่อน และฟื้นฟูจิตใจให้แก่พุทธศาสนิกชน การออกแบบตามมโนทัศน์นี้มุ่งส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมและสร้างพื้นที่แห่งความสงบและปัญญา (Somdet Phra Buddhaghosacariya [P. A. Payutto], 2025) คำว่า "รมณีย์" มีความหมายที่สอดคล้องกับหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม อีกทั้งส่งเสริมการเยียวยาจิตใจและการพัฒนาจิตวิญญาณ การบูรณาการองค์ความรู้ด้านศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรม จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์ที่สมบูรณ์ คำนึงถึงความงาม ประโยชน์ใช้สอย และความสอดคล้องกับหลักทางพุทธศาสนา การผสานองค์ประกอบทั้ง 3 ด้านเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างสรรค์พื้นที่วัดที่มีความสมดุลระหว่างความงามทางศิลปะ ความร่มรื่นของธรรมชาติ และความเป็นระเบียบของสถาปัตยกรรม ผลของการศึกษานี้จะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดแนวทางการพัฒนาวัดในประเทศไทย ให้สามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมได้อย่างสมบูรณ์ในบริบทของสังคมร่วมสมัย โดยยังคงรักษาคุณค่าและความสำคัญของการเป็นสถานที่รมณีย์ตาม

หลักพุทธศาสนาไว้ได้อย่างยั่งยืน ทั้งยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการพัฒนาศาสนสถานอื่น ๆ ที่มีบริบทและความต้องการใกล้เคียงกันได้อีกด้วย

2. องค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์

การศึกษาได้ระบุองค์ประกอบทางสุนทรียศาสตร์และการส่งเสริมการเยียวยาจิตใจที่สำคัญ 3 ประการในการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นสถานที่ที่สงบและสวยงาม เสริมสร้างการยกระดับจิตใจ ด้วยการบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเข้าด้วยกันอย่างลงตัว ได้แก่

1) พุทธศิลปะที่สื่อถึงปรัชญาธรรมและพุทธสุนทรียทัศน์ การผสมผสานงานศิลปะที่สื่อถึงปรัชญาธรรมและพุทธสุนทรียทัศน์ คือ การถ่ายทอดหลักธรรมและความงามของพระพุทธศาสนาผ่านการนำเสนอทางผลงานทางศิลปะ มีลักษณะที่สำคัญ เช่น 1) ศิลปะที่สื่อถึงหลักธรรม ด้วยการเผยแพร่หลักธรรมผ่านสร้างสรรค์งานศิลปะที่สื่อความหมายทางพุทธศาสนา 2) ศิลปะสื่อถึงคติความเชื่อ เพื่อให้ผู้ที่เข้ามาสักการะได้เรียนรู้เข้าใจและซึมซับหลักธรรม เป็นไปเพื่อการนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน พุทธศิลปะไม่เพียงแต่เป็นการตกแต่งแต่ยังเป็นการสื่อหลักธรรมที่ส่งเสริมการเยียวยาจิตใจผ่านความงาม และสร้างความประทับใจในศิลปะที่เชื่อมโยงกับศาสนา (Kaewkeeree & Humanop, 2020)

2) ภูมิทัศน์อันเงียบสงบส่งเสริมความสงบร่มรื่นตามหลักสัปปายะ การจัดทำภูมิทัศน์และสวนโดยรอบเพื่อส่งเสริมความรู้สึกเงียบสงบ สันติ และความเงียบ โดยใช้หลักการของสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยสะดวกสบาย และกลมกลืน ตามหลักการ Biophilia ที่เชื่อมโยงมนุษย์กับธรรมชาติ ภูมิทัศน์ที่ส่งเสริมความสงบร่มรื่น โดยคำนึงถึงหลักสัปปายะ ช่วยสร้าง บรรยากาศที่สงบ ร่มรื่น และเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2011) ต่อผู้ที่มาเยือนวัด

3) สถาปัตยกรรมแห่งความกลมกลืนสอดคล้องกับแนวคิดทางพุทธศาสนา ผังและสถาปัตยกรรมของวัดที่สอดคล้องกับหลักธรรมและแนวคิดทางพุทธศาสนา ได้แก่ จักรวาลวิทยา ไตรภูมิ และรวมถึงประโยชน์ใช้สอย และภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยแนวคิดที่สำคัญคือ เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบและสอดคล้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนา ทำให้วัดมีความหมายลึกซึ้งยิ่งขึ้น และสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและการพัฒนาจิตวิญญาณ (Tayhuadong and Inkarojrit, 2024)

3. การบูรณาการองค์ประกอบ ศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อพัฒนาวัดเป็นสถานที่รมณีย์

แนวคิดทางพุทธศาสนาเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่สามารถนำมาบูรณาการอย่างเป็นองค์รวมเพื่อการพัฒนาวัด โดยมีธรรมจักรเป็นสัญลักษณ์แห่งธรรมะในแง่ของศิลปะ ขณะที่หลักจักรวาลวิทยา ไตรภูมิ และสัปปายะ เป็นต้นแบบการออกแบบวัดไทยทางด้านภูมิสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรม การบูรณาการองค์ประกอบ ลทั้ง 3 ด้านเพื่อพัฒนาวัดเป็นสถานที่รมณีย์ ควรคำนึงถึงหลักสำคัญ 4 ประการ ดังนี้

1) ความกลมกลืน (Harmony) จัดองค์ประกอบต่าง ๆ ให้ผสมผสานกันอย่างลงตัว ใช้รูปแบบที่สอดคล้องกับบริบทของวัฒนธรรมไทย บริบทของชุมชนพื้นถิ่นโดยรอบ กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อเสริมสร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม และการเยียวยาจิตใจ ให้วัดเป็นสถานที่รมณีย์ที่เหมาะสม

2) ประโยชน์ใช้สอย (Function) ควรมีการรองรับกิจกรรมทางศาสนาที่เหมาะสม สะดวกต่อการใช้งานของพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน ทั้งเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และเขตธรณีสงฆ์ ด้วยพื้นที่สำหรับ

กิจกรรมต่าง ๆ อย่างเพียงพอและเหมาะสม รวมถึงการศึกษาธรรม การปฏิบัติสมาธิภาวนา และการพัฒนาจิตวิญญาณ อาคารและสถานที่มีการออกแบบที่คำนึงถึงการระบายอากาศและแสงธรรมชาติ การสร้างพื้นที่เปิดโล่งสำหรับทำกิจกรรมทางศาสนา มีการใช้วัสดุที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศ (Sutthitham and Srisuro, 2002)

3) ความยั่งยืน (Sustainability) เลือกใช้วัสดุที่ทนทาน บำรุงรักษาง่าย ประหยัดพลังงาน เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และคำนึงถึงการดูแลรักษาในระยะยาว เช่น การจัดสวนที่ร่มรื่น มีต้นไม้ให้ร่มเงา การเลือกใช้พันธุ์ไม้ที่มีความหมายทางพุทธศาสนา การจัดพื้นที่สีเขียวที่ส่งเสริมความสงบ การออกแบบทางเดินที่สะดวกร่มรื่น การจัดวางน้ำพุ สระน้ำ เพื่อความเย็นสบาย และสนับสนุนการเยียวยาจิตใจ สร้างความสงบและส่งเสริมความเป็นสถานที่รมณีย์

4) การสื่อความหมาย (Meaning) มีองค์ประกอบที่สะท้อนคุณค่าทางพุทธศาสนา สะท้อนหลักธรรม แสดงออกถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น และสร้างความรู้สึกสงบ ร่มเย็น (Kuntathian, 2017) ด้วยการเลือกใช้สีที่สงบ เย็นตา เช่น สีขาว เหลือง ทอง หรือสีที่มีสำคัญทางพุทธศาสนา ฉัพพรรณรังสี หรือรัศมี 6 สี ที่มีความหมายแฝงแสดงคุณค่าทางพระพุทธศาสนา (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2011) หรือแม้แต่การใช้ลวดลายไทยที่มีความอ่อนช้อย งดงาม (Phra Adhikarn Surapas Pabhato and Phra Maha Kritsadtichai Kittidhammo, 2024) เพื่อสื่อความหมายสร้างความสงบ ร่มเย็น เป็นต้น

4. การสร้างประสบการณ์องค์รวม เพื่อพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์

การผสมผสานองค์ประกอบด้านสุนทรียะทั้ง 3 ประการเข้าด้วยกัน ไม่ได้เป็นเพียงแค่การตกแต่งสถานที่หรือการจัดพื้นที่ให้สวยงาม แต่เป็นการสร้าง "ประสบการณ์องค์รวม" (Holistic Experience) ที่เชื่อมโยงผู้มาเยือนกับหลักธรรมและความสงบภายใน เพื่อการเยียวยาจิตใจและการพัฒนาจิตวิญญาณ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะ ดังนี้

1) การกระตุ้นประสาทสัมผัสและประสบการณ์พุทธศิลปะเพื่อการรับรู้ธรรมะ การจัดวางงานพุทธศิลปะในบริเวณวัดไม่เพียงแต่เน้นความงามทางสายตา แต่ยังต้องกระตุ้นการสร้างประสบการณ์ที่ส่งเสริมการตระหนักรู้และการฝึกสติ ให้ผู้เยี่ยมชมสัมผัสถึงความรู้สึกที่เชื่อมโยงกับหลักธรรม การบูรณาการประสาทสัมผัสต่าง ๆ ช่วยเพิ่มความลึกซึ้งของการอยู่กับปัจจุบันขณะและส่งเสริมการภาวนา (Finck et al., 2023) ที่สนับสนุนการการศึกษาธรรม การปฏิบัติสมาธิภาวนา และการพัฒนาจิตวิญญาณ สร้างประสบการณ์ผ่านเสียงธรรมชาติ พื้นผิววัสดุ และบรรยากาศของสิ่งแวดล้อม เพื่อเชื่อมโยงผู้เยี่ยมชมกับหลักธรรมและการพัฒนาจิตวิญญาณ เช่น การสัมผัสพื้นผิวหิน การได้ยินเสียงน้ำไหลในสวนที่ออกแบบมาเพื่อสร้างสมาธิ และการสัมผัสสายลมในพื้นที่เปิดโล่งที่สะท้อนถึงความว่างเปล่าตามหลักอนัตตา เป็นต้น

2) ภูมิทัศน์ที่ส่งเสริมการตระหนักรู้ภายใน (Mindfulness Landscape) การออกแบบภูมิทัศน์ไม่ได้มุ่งเน้นแค่ความสวยงาม แต่ต้องส่งเสริมการปฏิบัติสมาธิและสติในทุกจุด การออกแบบควรมุ่งเน้นมากกว่าความงามทางกายภาพ แต่ต้องบูรณาการการตระหนักรู้ (awareness) และการจดจ่ออยู่กับปัจจุบันขณะ สามารถเชื่อมโยงกับกรอบการออกแบบเชิงสติ (mindful design) เพื่อสนับสนุนสุขภาวะทางกายและจิตใจ ในงานภูมิทัศน์หมายถึงการสร้างพื้นที่เงียบสงบที่กลมกลืนกับธรรมชาติ และการเลือกองค์ประกอบที่เอื้อต่อสมาธิและความสงบ ซึ่งช่วยส่งเสริมการปฏิบัติสติและการภาวนาได้อย่างเป็นรูปธรรม (Altay and Porter, 2021)

เช่น การจัดพื้นที่เงียบสงบที่ล้อมรอบด้วยธรรมชาติ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติสามารถจดจ่อกับปัจจุบันขณะ การเลือกใช้ต้นไม้ที่มีกลิ่นหอมอ่อน ๆ และให้ร่มเงา สร้างความรู้สึกสงบและปลอดโปร่ง

3) การเดินทางผ่านพื้นที่ตามหลักจักรวาลวิทยา การจัดวางพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาได้รับการตีความว่าเป็นการจำลองจักรวาล สะท้อนลำดับขั้นของภูมิต่าง ๆ ตามคติไตรภูมิ การเคลื่อนไหวหรือการเดินทางผ่านพื้นที่ดังกล่าวตามลำดับ หรือตามการเข้าถึงตามรูปแบบผังการออกแบบ จึงเปรียบเสมือนการก้าวข้ามระดับของจิตวิญญาณ จากโลกของปุถุชนสู่ภาวะสูงสุดอันเป็นเป้าหมายของการหลุดพ้น ตั้งแต่ภูมิต่ำสุดจนถึงจุดสูงสุด แนวคิดนี้สะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มิได้มีเพียงมิติทางกายภาพ แต่ยังทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์แห่งการเดินทางภายในจิตใจของผู้ศรัทธา (Snodgrass, 1985) ด้วยเช่นกัน

การกระตุ้นประสาทสัมผัสและประสบการณ์ผ่านพุทธศิลปะ ช่วยส่งเสริมการตระหนักรู้และการฝึกสติและตามงานวิจัยของ Olszewska-Guizzo และคณะ (2022) พบว่าคุณลักษณะเฉพาะของภูมิทัศน์ที่ได้รับการออกแบบอย่างพิจารณา เช่น การจัดชั้นของพืชพรรณ การใช้สีและแสง และการสร้างบรรยากาศสงบ สามารถส่งเสริมอารมณ์เชิงบวก ความตั้งใจ และการผ่อนคลาย สอดคล้องกับแนวคิด Biophilic Design ที่เน้นการเชื่อมโยงมนุษย์กับธรรมชาติ และฟื้นฟูจิตใจผ่านสภาพแวดล้อม และการเดินทางผ่านพื้นที่ตามหลักจักรวาลวิทยาตามการจัดวางพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา ดังนั้น การผสมผสานองค์ประกอบด้านสุนทรียะทั้ง 3 ประการเข้าไว้ด้วยกัน ด้วยการการบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อพัฒนาวัดเป็นสถานที่รมณีย์ เสริมสร้างบรรยากาศให้วัดเป็นสถานที่รมณีย์ที่เอื้อต่อการศึกษาธรรม การปฏิบัติสมาธิภาวนา และการพัฒนาจิตวิญญาณ และเสริมสร้างสร้างประสบการณ์ที่สามารถสร้างสภาพแวดล้อมที่มีความสมดุลทั้งทางจิตใจ จิตวิญญาณ และกายภาพ

องค์ความรู้จากการศึกษา: การบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์

จากแนวคิดและกระบวนการการบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อพัฒนาวัดเป็นสถานที่รมณีย์ ดังที่กล่าวข้างต้น ผู้เขียนได้สังเคราะห์และจัดระบบองค์ประกอบเหล่านี้เข้าด้วยกันเป็นกรอบแนวคิด (Framework) ที่มีชื่อและโครงสร้างเฉพาะ ในบริบทของการพัฒนาวัดพุทธให้เป็นสถานที่รมณีย์ มุ่งเน้นการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์ ผ่านการบูรณาการองค์ประกอบสำคัญทั้งสามประการ ด้วยการสังเคราะห์องค์ประกอบทางสุนทรียศาสตร์และการส่งเสริมการเยียวยาจิตใจที่สำคัญ 3 ประการ พัฒนานวัตกรรมเป็นโมเดล SPIRIT Framework เพื่อนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ที่สามารถสร้างประสบการณ์ทางจิตวิญญาณที่ลึกซึ้ง ทั้งนี้ การบูรณาการดังกล่าวไม่เพียงแต่เป็นการพัฒนาเชิงกายภาพ แต่ยังมุ่งเน้นการสร้างพื้นที่ที่เอื้อต่อการยกระดับจิตใจ เช่น การศึกษาธรรม การปฏิบัติสมาธิภาวนา และการพัฒนาจิตวิญญาณ ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธปรัชญาที่เป็นรากฐานสำคัญของพระพุทธศาสนา

นวัตกรรมสำคัญที่นำเสนอในบทความวิชาการนี้คือ "SPIRIT Framework" จึงเป็นโมเดลการบูรณาการที่เน้นการผสมผสานองค์ประกอบหลายด้านเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่มีความสมดุลทั้งทางจิตใจ จิตวิญญาณ และกายภาพ โดยประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 6 ด้าน ดังนี้

ภาพที่ 1 SPIRIT Framework

ที่มา: โดยผู้เขียน (อรอุมา สุขาบูรณ์)

S Spiritual Design (การออกแบบเชิงจิตวิญญาณ) เป็นการออกแบบที่นำหลักทางจิตวิญญาณมาผสมผสานกับการออกแบบสภาพแวดล้อม โดยมีลักษณะสำคัญ คือ 1) การสื่อสารหลักธรรม การนำหลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น อนัตตา ไตรลักษณ์ มาสร้างสรรค์งานศิลปะและสถาปัตยกรรมที่สื่อความหมายเหล่านี้ได้อย่างชัดเจน เช่น การใช้ธรรมจักรสัญลักษณ์แห่งธรรมะเป็นแนวคิดในการออกแบบ หรือการออกแบบอาคารให้มีรูปทรงที่สื่อถึงความว่างเปล่า 2) การสร้างความรู้สึกเชื่อมโยง เน้นการสร้างพื้นที่ที่เชื่อมโยงผู้คนกับธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น การจัดสวนที่สื่อถึงสวรรค์ หรือการสร้างเจดีย์ที่เป็นสัญลักษณ์ของการบรรลุธรรม และ 3) การสร้างบรรยากาศที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น การใช้แสง สี เสียง และกลิ่น เพื่อสร้างบรรยากาศที่สงบและศักดิ์สิทธิ์ เช่น การใช้แสงธรรมชาติที่ส่องผ่านช่องหน้าต่าง การใช้สีโทนเย็น เพื่อสร้างความรู้สึกสงบ

P Psychological Healing (การบำบัดทางจิตใจ) ใช้สภาพแวดล้อมและการออกแบบที่สามารถส่งผลดีต่อจิตใจ มีลักษณะสำคัญ คือ 1) สร้างความรู้สึกปลอดภัย ด้วยการออกแบบพื้นที่ให้รู้สึกปลอดภัยและเป็นส่วนตัว เช่น การสร้างห้องสมาธิขนาดเล็ก หรือการจัดสวนที่ร่มรื่น 2) ส่งเสริมการทำสมาธิ การออกแบบพื้นที่ที่เอื้อต่อการทำสมาธิ เช่น การจัดวางที่นั่งสำหรับทำสมาธิในตำแหน่งที่เหมาะสม หรือการใช้เสียงธรรมชาติเป็นสื่อกลางในการทำสมาธิ และ 3) ลดความเครียด เป็นการใช้สีสันและแสงสว่างที่ช่วยลดความเครียด เช่น การใช้สีโทนอบอุ่น หรือการใช้แสงธรรมชาติที่ส่องเข้ามาในห้อง

I Integrated Landscape (ภูมิทัศน์แบบบูรณาการ) คือ การออกแบบภูมิทัศน์ที่มีการผสมผสานองค์ประกอบธรรมชาติและสภาพแวดล้อมโดยรอบ ที่ส่งเสริมความสงบร่มรื่นตามหลักสัปปายะตามหลักการ Biophilia Design ที่เชื่อมโยงมนุษย์กับธรรมชาติ โดยมีลักษณะสำคัญ เช่น สร้างความสัมพันธ์ระหว่างอาคารและธรรมชาติ การออกแบบอาคารให้กลมกลืนกับธรรมชาติ เช่น การใช้หลังคาทรงไทยที่รับแรงบันดาลใจจากใบไม้ หรือการใช้สระน้ำเพื่อสะท้อนภาพของท้องฟ้า มีการใช้พืชพรรณ ที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศและมีความหมายทางพุทธศาสนา เช่น ต้นโพธิ์ ต้นไทร และ มีการสร้างเส้นทางเดิน ที่เชื่อมโยงระหว่างอาคารต่าง ๆ และส่วนของพื้นที่สีเขียว เช่น สวนพุทธประวัติ สวนที่สัมผัสความเป็นธรรมชาติได้ง่าย เป็นต้น เพื่อให้ผู้คนได้สัมผัสกับธรรมชาติอย่างใกล้ชิดมากขึ้น

R Righteous Architecture (สถาปัตยกรรมที่ชอบธรรม) สถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับหลักธรรมทางศาสนา ได้แก่ จักรวาลวิทยา ไตรภูมิ ประโยชน์ใช้สอย และภูมิปัญญาช่างท้องถิ่น โดยมีลักษณะสำคัญที่สะท้อนแนวคิด Vernacular Architecture ที่เน้นการใช้วัสดุท้องถิ่นและเทคนิคการก่อสร้างแบบดั้งเดิม ผสานกับ Sustainable Design Principles ที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม คือ 1) สัดส่วนและขนาด จัดการออกแบบอาคารให้มีสัดส่วนและขนาดที่เหมาะสมกับการใช้งานและสื่อถึงความสง่างาม 2) วัสดุ เลือกใช้วัสดุที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและมีความทนทาน เช่น ไม้ ไม้ไผ่ หิน และ 3) การตกแต่ง การใช้ลวดลายและสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาในการตกแต่งอาคาร เป็นต้น

I Innovative Art (ศิลปะเชิงนวัตกรรม) เป็นการนำศิลปะและนวัตกรรมมาผสมผสานในการสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่า เพื่อเสริมการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปะที่สื่อถึงปรัชญาธรรมและพุทธสุนทรียทัศน์ในยุคปัจจุบัน โดยมีลักษณะสำคัญ เช่น 1) ศิลปะร่วมสมัย นำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบวัด เพื่อสร้างความน่าสนใจและดึงดูดกลุ่มคนรุ่นใหม่ 2) ศิลปะดิจิทัล การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสร้างสรรค์งานศิลปะ เช่น การฉายภาพเคลื่อนไหว หรือการใช้แสงสีเสียงในการสร้างบรรยากาศ และ 3) ศิลปะที่สร้างสรรค์ร่วมกัน การให้โอกาสชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์งานศิลปะ เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของร่วมกันและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลรักษาและพัฒนาวัด

T Tranquil Environment (สภาพแวดล้อมแห่งความสงบ) คือ การสร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมความสงบและความสงบใจ เพื่อการเยียวยาจิตใจและการสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการศึกษาธรรม การปฏิบัติสมาธิภาวนา และการพัฒนาจิตวิญญาณ ในประสาทสัมผัสต่าง ๆ เช่น เสียง คือ การควบคุมเสียงรบกวนจากภายนอก และการใช้เสียงธรรมชาติ เช่น เสียงน้ำไหล เสียงลม เพื่อสร้างบรรยากาศที่สงบ กลิ่น เป็นการใช้กลิ่นหอมจากธรรมชาติ เช่น กลิ่นดอกไม้ กลิ่นสมุนไพร เพื่อช่วยให้ผ่อนคลาย และ แสง ด้วยการใช้แสงธรรมชาติและแสงไฟที่นุ่มนวล เพื่อสร้างบรรยากาศที่อบอุ่นและผ่อนคลาย

การบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรม เพื่อพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์นั้น ไม่เพียงแต่เป็นการสร้างความงามเชิงกายภาพ แต่ยังเป็นการสร้างเส้นทางเพื่อประสบการณ์จิตวิญญาณที่ช่วยเชื่อมโยงมนุษย์กับธรรมะอย่างลึกซึ้งและสมดุล โมเดล SPIRIT Framework จึงเป็นนวัตกรรมที่ผสานองค์ประกอบทั้ง 6 ด้าน นำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์ได้อย่างเป็นรูปธรรม จะช่วยตอบโจทย์องค์ประกอบทางสุนทรียศาสตร์และการส่งเสริมการเยียวยาจิตใจที่สำคัญ การพัฒนาวัดตามแนวคิด

นี้จะช่วยยกระดับวัดให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความหมายทางจิตวิญญาณ และเป็นแหล่งเรียนรู้ พักผ่อน และฟื้นฟูจิตใจ ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธปรัชญาและความต้องการของสังคมร่วมสมัย ในยุคที่ผู้คนต้องการพื้นที่แห่งความสงบเพื่อหลบหนีจากความวุ่นวายของชีวิตประจำวัน และการบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมตามโมเดล SPIRIT Framework นี้ ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการพัฒนาวัดอื่น ๆ เพื่อการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์ได้ โดยคำนึงถึงบริบทของแต่ละวัด ความต้องการของชุมชน และสภาพแวดล้อมโดยรอบ เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยองค์ความรู้ใหม่ในการบูรณาการทั้ง 3 ด้านนี้ อาจช่วยให้วัดกลับมามีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางของชุมชนและเป็นพื้นที่แห่งการพัฒนาจิตวิญญาณที่รักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างยั่งยืน ที่จะนำไปสู่การสร้างสังคมที่สงบสุขและมีคุณธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาได้ต่อไป

สรุป

การพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์นั้น จำเป็นต้องคำนึงถึงองค์ประกอบทางสุนทรียศาสตร์ที่สำคัญ 3 ประการ คือ การสร้างสรรค์งานพุทธศิลปะที่สื่อถึงหลักธรรมและความงามทางพระพุทธศาสนา การจัดวางผังบริเวณและสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับหลักแนวคิดพระพุทธศาสนา และการออกแบบภูมิทัศน์ที่ส่งเสริมความสงบร่มรื่นตามหลักสัปปายะ ดังนั้น ศาสตร์ด้านศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์ที่มีความเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้งในบริบทของวัดไทยอย่างมีรากฐานจากหลักจักรวาลวิทยาในแนวคิดทางพระพุทธศาสนา

การสร้างสรรค์งานพุทธศิลปะไม่เพียงแสดงถึงความงามทางสุนทรียะ แต่ยังสื่อถึงหลักธรรมคำสอนผ่านสัญลักษณ์และรูปแบบทางศิลปะ ขณะที่การจัดวางผังบริเวณและสถาปัตยกรรมวัดมีความสอดคล้องกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการจำลองจักรวาลตามคติไตรภูมิ ส่วนการออกแบบภูมิทัศน์มุ่งสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อความสงบร่มรื่นตามหลักสัปปายะ อันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเอื้อการปฏิบัติธรรม องค์ประกอบทั้ง 3 ประการนี้สังเคราะห์ได้เป็นองค์ความรู้ทั้ง 6 ด้าน คือ การออกแบบเชิงจิตวิญญาณ การบำบัดทางจิตใจ ภูมิทัศน์แบบบูรณาการ สถาปัตยกรรมที่ชอบธรรม ศิลปะเชิงนวัตกรรม และสภาพแวดล้อมแห่งความสงบ หากมีการบูรณาการและปรับใช้ที่เหมาะสม จะช่วยสร้างสภาพแวดล้อมของวัดที่มีการสร้างสมดุลระหว่างความงามเชิงกายภาพและคุณค่าทางจิตวิญญาณ และส่งเสริมให้วัดเป็นสถานที่รมณีย์ ที่ไม่เพียงแต่มีความสวยงามแต่ยังกระตุ้นให้เกิดความสงบ ความเลื่อมใสศรัทธา และเอื้อต่อการเข้าถึงหลักธรรมให้แก่พุทธศาสนิกชน

ในบริบทสังคมร่วมสมัย การพัฒนาวัดต้องบูรณาการคุณค่าดั้งเดิมกับความต้องการปัจจุบัน โดยประยุกต์แนวคิดการออกแบบร่วมสมัย เช่น การออกแบบที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (Eco-friendly Design) การออกแบบที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติ (Biophilic Design) และการออกแบบโดยคำนึงถึงผู้ใช้เป็นศูนย์กลาง (User-Centered Design) เพื่อตอบสนองสังคมในศตวรรษที่ 21 ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นสำหรับพระสงฆ์จะมีสถานที่เหมาะแก่การปฏิบัติศาสนกิจ สำหรับพุทธศาสนิกชนจะได้รับความสงบและศรัทธา สำหรับชุมชนจะมีพื้นที่สาธารณะที่เสริมสร้างความเข้มแข็ง เป็นแหล่งเรียนรู้ พักผ่อน และฟื้นฟูจิตใจได้อีกทางหนึ่ง การบูรณาการศิลปะ ภูมิทัศน์ และสถาปัตยกรรมเพื่อพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่รมณีย์ จึงไม่เพียงสร้างความงามกายภาพ

แต่ยังสร้างเส้นทางประสบการณ์จิตวิญญาณที่เชื่อมโยงมนุษย์กับหลักธรรมและธรรมชาติ การผสมผสานคุณค่าดั้งเดิมกับแนวคิดร่วมสมัยและการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน จะทำให้วัดเป็นสถานที่มีความหมายทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรม นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนได้

เอกสารอ้างอิง

Alexander, C. (1964). *Notes on the synthesis of form*. Harvard University Press.

Ashiwa, Y., & Wank, D. L. (2023). *The space of religion: Temple, state, and Buddhist communities in modern China*. Columbia University Press.

Altay, B., & Porter, N. (2021). Educating the mindful design practitioner. *Thinking Skills and Creativity*, *41*, Article 100842.

Buddhaghosa. (1976). *Visuddhimagga (Bhikkhu Ñāṇamoli, Trans.). Buddhist Publication Society*. (Original work published 5th century CE.

Diskul, M. C. S. (1996). *Art in Thailand* (11th ed.). Amarin Printing and Publishing.

Finck, C., Smith, J., Johnson, M., Brown, A., Davis, K., Wilson, P., & Taylor, R. (2023). A multisensory mindfulness experience: Exploring the promotion of sensory awareness as a mindfulness practice. *Frontiers in Psychology*, *14*, 1-12.

Horayangkura, W. (2006). *Development of architectural concepts and forms: Past, present and future*. Chulalongkorn University Press.

Jiratatsanakul, S. (2003). *Temple: Thai Buddhist religious architecture*. Chulalongkorn University Press.

Jiratatsanakul, S. (2011). B*eliefs, symbols and meanings of door and window arches in Thai architecture*. Amarin Printing and Publishing.

Kaewkeeree, S., & Humanop, C. (2020). Contemporary Thai lotus painting: Symbols in conveying Buddhist philosophical meanings. *Journal of Fine and Applied Arts: Academic, Research and Creative Work*, *7*(2), 103-142.

Kamthorn Kulachol. (2002). *What is urban community design: Tracking answers over 40 years*. Silpakorn University Press.

Khadwichai, & Saowanee Samkaew. (2023). The use of new forms of mural painting media to disseminate Buddhist dharma principles in contemporary society. *Buddhist Art Journal*, *6*(2), 1-15.

Kuntathian, W. (2017). Landscape architecture of Thai temples, and Buddhist integrated learning and health promotion. *Journal of Graduate Studies Review*, *13*(2), [page range].)

Leksukhum, S. (2009). A brief history of Thai art: The beginning and continuation of religious craftsmanship. Muang Boran.

Leksukhum, S. (2018). *Integration of art and architecture*. Muang Boran Publishing House.

Majjhima Commentary. (1976). Papañcasūdanī: Commentary on the Majjhima Nikāya (J. H. Woods, Trans.). Pali Text Society.

Nildej, S. (2002). *Lanna art and architecture*. Social Research Institute, Chiang Mai University.

Niyada Laosunthorn. (2000). Traiphum Phra Ruang: A study of origins and meanings. Mae Kham Phaeng.

Olszewska-Guizzo, A., Sia, A., Fogel, A., & Ho, R. (2022). Features of urban green spaces associated with positive emotions, mindfulness and relaxation. *Scientific Reports*, *12*, 20695

Phra Adhikarn Surapas Pabhato, & Phra Maha Kritsadtichai Kittidhammo. (2024). Buddhist art: Origins and values in Thai society. *Journal of Buddhist Innovation and Management*, *7*(2).

Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2011). Dictionary of Buddhism (20th ed.). Sahathamika Publishing.

Phra Dhammapitaka (P. A. Payutto). (2003). *Buddhist doctrine* (11th ed.). Mahachulalongkorn rajavidyalaya University.

Prawase Wasi. (2004). *The nature of all things: Accessing the whole truth*. Sodsri-Saritwong Foundation.

Saisingha, S. (2013). Buddhist art of the Rattanakosin period: Development of craftsmanship and changing concepts. Muang Boran.

Snodgrass, A. (1985). *The symbolism of the stupa*. Cornell University Southeast Asia Program.

Somdet Phra Buddhaghosacariya (P. A. Payutto). (2025). *Appreciating the noble ones: Toward the four foundations of mindfulness: An introduction to Buddhism* (4th ed.). Wat Nyanavesakavan.

Sreshthaputra, A., Haberl, J., & Andrews, M. J. (2004). Improving building design and operation of a Thai Buddhist temple. *Energy and Buildings*, *36*(6), 481-494.

Sutthitham, T., & Srisuro, W. (2002). *Buddhist temple architecture in Thailand: Temples of the northern and central regions*. Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.

Tayhuadong, L. & Inkarojrit, V. (2024). *Lighting Design for Lanna Buddhist Architecture: A Case Study of Suan Dok Temple*, Chiang Mai, Thailand. *Sustainability*, 16.

Tolstoy, L. (1897). *What is art?* (A. Maude, Trans.). Oxford University Press.

Vinaya Commentary. (1975). *Samantapāsādikā: Commentary on the Vinaya* (N. A. Jayawickrama, Trans.). Pali Text Society.

Wallipodom, S. (2009). *Thai socio-cultural development*. Amarin.

Wattanasap, W. (2010). *Thai people do not abandon each other: A handbook for reconciliation management in healthcare service systems*. Siriphan Offset.

การตีความแนวคิดจักรวาลวิทยาเจดีย์ของวัดป่าสักเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

AN INTERPRETATION OF THE COSMOLOGICAL CONCEPT EMBODIED IN THE CHEDI OF WAT PA SAK, CHIANG SAEN, CHIANG RAI

ปฐมพงศ์ บูชาบุตร[1], และพระใบฎีกาแสงธรรม สุปณฺโณ (นามคำ)[2]

Pathompong Buchabutara1, PhraBaidika Saengtham Supañño (Namkham)[2]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชียงราย, ประเทศไทย[1,2]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chaing Rai Buddhist College, Thailand[1,2]

Email: Pathompong.butara@gmail.com[1]

Received 16 July 2025; Revised 24 July 2025; Accepted 11 November 2025

****

การตีความแนวคิดจักรวาลวิทยาเจดีย์ของวัดป่าสักเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

ปฐมพงศ์ บูชาบุตร, พระใบฎีกาแสงธรรม สุปณฺโณ (นามคำ)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อตีความแนวคิดจักรวาลวิทยาเจดีย์ของวัดป่าสักเชียงแสน จังหวัดเชียงราย อันเป็นโบราณสถานที่สำคัญสะท้อนถึงคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของชาวล้านนาในอดีต แนวคิดจักรวาลเจดีย์วัดป่าสักเชียงแสนเป็นแนวคิดที่มีโครงสร้างเฉพาะ แสดงถึงระบบของภพภูมิและสังสารวัฏ โดยมีการจัดวางเจดีย์เป็นประธานเปรียบดั่งเขาพระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางของจักรวาล สะท้อนถึงแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและปรัชญาในรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ มีการแบ่งแยกองค์ประกอบของเจดีย์เพื่อแสดงถึงการเชื่อมโยงแนวคิดจักรวาล 3 ชั้น ที่สำคัญ ได้แก่ (1) ส่วนฐานเจดีย์ เปรียบเสมือนทะเลสีทันดรและโลกมนุษย์ (2) ส่วนกลางเจดีย์ เปรียบเสมือนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และสวรรค์ชั้นต่าง ๆ และ (3) ส่วนยอดเจดีย์เป็นสัญลักษณ์ของพระนิพพานแสดงถึงความหลุดพ้นจากสังสารวัฏ ฉะนั้นแล้วแนวคิดจักรวาลเจดีย์ของวัดป่าสักเชียงแสนจึงเป็นรูปแบบของการจำลองโครงสร้างจักรวาลผ่านงานสถาปัตยกรรม เป็นสัญลักษณ์ของกระบวนการทางจิตและศีลธรรมของมนุษย์ เพื่อมุ่งไปสู่การพัฒนาตนเองให้เข้าถึงภาวะนิพพาน อีกทั้งยังเป็นเครื่องเตือนใจให้มนุษย์รับรู้ถึงการเวียนว่ายตายเกิดเพื่อมุ่งสู่การหลุดพ้นจากวัฏสงสาร

คำสำคัญ: การตีความ; แนวคิดจักรวาลวิทยา; เจดีย์วัดป่าสักเชียงแสน

AN INTERPRETATION OF THE COSMOLOGICAL CONCEPT EMBODIED IN THE CHEDI OF WAT PA SAK, CHIANG SAEN, CHIANG RAI

Pathompong Buchabutara,
PhraBaidika Saengtham Supañño (Namkham)

Abstract

This academic article aims to provide an interpretation of the cosmological concept embodied in the Chedi of Wat Pa Sak, Chiang Saen, and Chiang Rai., which stands as a significant historical monument reflecting Buddhist beliefs of the ancient Lanna people. The cosmological conception of Wat Pa Sak Chiang Saen Chedi represents a distinctive structural paradigm, illustrating the system of planes of existence (bhava-bhūmi) and the cycle of rebirth (saṃsāra-vaṭṭa). The architectural arrangement positions the Chedi as the principal element, symbolizing Mount Meru (Sineru-pabbata) as the cosmic axis, thereby reflecting Buddhist doctrines and philosophical principles in a unique architectural expression. The Chedi's components are distinctly divided to demonstrate the interconnection with the three-tiered cosmological concept: (1) the base of the Chedi, representing the Sītandara Ocean and the human realm (manussaloka); (2) the middle section, symbolizing the Tāvatiṃsa Heaven and other celestial realms (devaloka); and (3) the apex, signifying Nibbāna and liberation from the cycle of rebirth. Thus, the cosmological concept of the Wat Pa Sak Chiang Saen Chedi constitutes an architectural model of cosmic structure, symbolizing the psychological and moral processes through which humans aspire to develop themselves toward the attainment of Nibbāna. Moreover, it serves as a reminder of the perpetual cycle of rebirth, encouraging spiritual cultivation toward ultimate liberation from saṃsāra.

Keywords: Interpretation; Cosmological concept; Wat Pa Sak Chiang Saen

บทนำ

จักรวาลวิทยาเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องของเอกภพตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และคาดการณ์ไปถึงอนาคต โดยใช้หลายศาสตร์มาประกอบกัน ได้แก่ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ปรัชญา และศาสนาเป็นต้น ในปัจจุบัน การค้นคว้าเรื่องจักรวาลในมิติทางวิทยาศาสตร์เป็นการค้นหาสิ่งมีชีวิตในโลกอื่นแต่ก็ยังไม่พบหลักฐานที่แน่ชัด ทราบเพียงแค่จักรวาลนี้ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่รู้จุดเริ่มต้นและจุดจบที่แน่ชัด (Chutima, 2020) แต่จักรวาลในทางพระพุทธศาสนามีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าเคยตรัสไว้ว่า จักรวาลไม่ได้มีเพียงแห่งเดียวแต่มีจำนวนมากจนนับไม่ได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ในทฤษฎีควอนตัม ที่เปรียบจักรวาลเหมือนฟองสบู่ที่ล่องลอยอยู่เป็นจำนวนมาก โลกมนุษย์ก็เป็นเพียงแค่หนึ่งในฟองสบู่เพียงเท่านั้น (Som, 2016) มนุษย์พยายามศึกษาระบบของจักรวาลเพื่อต้องการจะเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แต่ก็ยังไม่ค้นพบคำตอบที่แท้จริง แต่พระพุทธเจ้ามิได้ทรงมองเพียงแค่โลกภายนอก แต่ทรงมองเห็นถึงโลกภายในอันเป็นนามธรรม กล่าวคือ มนุษย์สามารถเข้าถึงศูนย์กลางของจักรวาลได้ด้วยจุดศูนย์กลางของตัวเอง คือ ความรู้แจ้งนั่นเอง (Adrian, 1992)

การตีความแนวคิดจักรวาลในเจดีย์ที่พบในปัจจุบัน มีการใช้แนวคิดจักรวาลผสมผสานกับแนวคิดคติความเชื่อเรื่องไตรภูมิ โดยใช้การวางแผนผังวัดกำหนดให้เจดีย์เป็นประธานตั้งอยู่ตรงกลางเปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุ อีกทั้งยังมีเจดีย์เล็กเป็นบริวารทั้ง 4 ทิศ เปรียบดั่งชมพูทวีปทั้ง 4 และมีระเบียงคดล้อมรอบเปรียบดั่งกำแพงแก้วจักรวาล รูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏนี้เป็นแนวคิดจักรวาลที่ผสมผสานกับแนวคิดไตรภูมิโดยสร้างตามคติความเชื่อของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท (Phanuphong, 2009) ตัวอย่างเช่น เจดีย์วัดอรุณราชวราราม จังหวัดกรุงเทพมหานคร เจดีย์ทรงพระปรางค์ตั้งเป็นประธาน มีเจดีย์เล็ก 4 องค์ ตั้งอยู่ทิศทั้ง 4 เปรียบดั่งชมพูทวีป มีฐานชุกชีลดหลั่นกันมาเปรียบดั่งป่าหิมพานต์ และด้านบนประดับพระพุทธรูปเปรียบดั่งยอดเขาพระสุเมรุอันเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า (Samoechai, 1996) จากตัวอย่างที่ได้กล่าวมานี้เห็นได้ชัดว่าคติความเชื่อจักรวาลได้ถูกนำมาผสมผสานกับความเชื่อคติไตรภูมิได้อย่างลงตัว ทำให้เกิดรูปแบบศิลปกรรมขึ้นมาใหม่ที่มีความเอกลักษณ์ที่โดดเด่นไม่น้อยไปกว่าการสร้างเจดีย์ที่ผ่านมาในอดีต

วัดป่าสักเชียงแสนเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญทั้งในแง่ประวัติศาสตร์และศิลปกรรม เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาที่สร้างขึ้นในสมัยอาณาจักรล้านนาและมีลักษณะเฉพาะ ที่สะท้อนถึงคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของคนในสมัยนั้น ฉะนั้นแล้วบทความวิชาการนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อตีความแนวคิดจักรวาลวิทยาเจดีย์วัดป่าสักเชียงแสน และวิเคราะห์องค์ประกอบของเจดีย์ตามแนวคิดจักรวาลวิทยา

แนวคิดจักรวาลในพระพุทธศาสนา

1. ความหมายและความสำคัญของจักรวาลในพระพุทธศาสนา

ความหมายของจักรวาลในพระพุทธศาสนา มีความหมายทั้งในทางวิทยาศาสตร์และในทางศาสนา แนวคิดจักรวาลในพระพุทธศาสนามีความแตกต่างกันระหว่างศาสนากับทางวิทยาศาสตร์ แต่เนื้อหา

จักรวาลนั้นจะมีความครอบคลุมไปถึงเรื่องเอกภพทั้งหลายในมิติจักรวาลทั้งหมด ความหมายของจักรวาลในพระพุทธศาสนา พจนานุกรมได้ให้ความหมาย “จักรวาล” ไว้ว่า เป็นเทือกเขาในนิยาย มีกำแพงล้อมรอบโลกอยู่ เป็นเขตกั้นระหว่างแสงสว่างกับความมืด และเป็นบริเวณโดยรอบของโลก (Royal Institute, 2011) ส่วนภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Cosmos” หรือ “Cosmology” แปลว่า จักรวาล หรือ จักรวาลวิทยา (Oxford University Press, 2021) ในทางพระพุทธศาสนา “จักรวาล” มาจากภาษาบาลีว่า “จกฺกวาฬ” แปลว่า “ไป” คือ ความเคลื่อนหมุนไปราวกับล้อของรถ (Phramaha Hansa, 2007)

จักรวาลในพระไตรปิฎก แนวคิดจักรวาลปรากฏพบในพระไตรปิฎกเล่มที่ 20 จูฬนิกาสูตร ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เนื้อหาว่าด้วยเรื่องสหัสสีโลกธาตุหรือจักรวาล พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสอธิบายถึงความมีอยู่ของจักรวาลให้กับพระอานนท์และภิกษุทั้งหลายได้สดับรับฟัง ดังนี้

สมัยพุทธกาลพระอานนท์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทรงทูลถามพระพุทธเจ้าถึง 3 ครั้ง ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สาวกชื่อว่า อภิภู นามว่า สิขี สถิตอยู่ในพรหมโลก ใช้เสียงประกาศให้สหัสสีโลกธาตุรู้เรื่องได้ ส่วนพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสามารถใช้พระสุรเสียงประกาศให้รู้เรื่องได้ไกลเท่าไร พระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบว่า “อานนท์นั้นเป็นเพียงสาวก ส่วนตถาคตทั้งหลายประมาณไม่ได้ เธอได้ฟังเพียงเรื่อง สหัสสีโลกธาตุขนาดเล็กเท่านั้น” (Tipitaka, 1996: 20/81/305-306) จากนั้นพระพุทธเจ้าทรงตรัสอธิบายเรื่องสหัสสีโลกธาตุขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ อีกทั้งยังได้ตรัสอีกว่า “พระตถาคตในโลกนี้สามารถแผ่รัศมีไปทั่วสหัสสีโลกธาตุขนาดใหญ่ได้ เมื่อใดที่หมู่สัตว์พึงจำแสงสว่างนั้นได้ เมื่อนั้นพระตถาคตสามารถเปล่งพระ สุรเสียงให้สัตว์เหล่านั้นได้ยิน อานนท์ พระตถาคตพึงใช้พระสุรเสียงประกาศให้สหัสสีโลกธาตุขนาดใหญ่รู้เรื่องได้เท่าที่มุ่งหมายอย่างนี้แล (Tipitaka, 1996: 20/80/307)

คัมภีร์จักรวาลทีปนี ให้ความหมายคำว่า “จักรวาล” แปลว่า โลกธาตุอันหนึ่ง เป็นมณฑลแห่งกงล้อแวดล้อมไว้โดยรอบ คือ ความเป็นไปดุจล้อรถที่มีลักษณะกลมเช่นล้อรถ เป็นที่ประชุมและความสืบต่อแห่งขันธ์ทั้งหลายเรียกว่าสัตว์โลก (Phra Sirimangkhlachan, 1980)

คัมภีร์โลกทีปกสาร ใช้คำว่า “จกฺกวาฏ” และ “จักรวาฬ" ให้ความหมายไว้ว่า จักรวาลมีขอบเสมอ มีลักษณะกลมเหมือนล้อของรถ และมีความลุ่มลึกเหมือนแอ่ง ในคัมภีร์โลกทีปสารยังมีการอธิบายถึงเนื้อหาหลักของจักรวาล ได้แก่ สังขารโลก สัตว์โลก และโอกาสโลก (Phra Sangkharatmethangkaro, 2006)

คัมภีร์โลกบัญญัติ อธิบายเนื้อหาของจักรวาลว่า เป็นเรื่องของความเกิดของโลก เป็นความเปลี่ยนแปลงของโลก เป็นความดับของโลก และเรื่องของสัตว์ที่อาศัยอยู่ในโลกด้วย นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงโลกทิพย์ ได้แก่ เทวโลก ยมโลก และจักรวาล (Phra Satthamkhotthera, 1985)

ความสำคัญของจักรวาลในพระพุทธศาสนา จากหลักฐานพบวา แนวคิดจักรวาลมีพัฒนาการแรกเริ่มตั้งแต่สมัยพุทธกาล (Tipitaka, 1996: 20/80/307) ต่อมามีการรจนาคัมภีร์เพิ่มเติมเพื่ออธิบายขยายความเนื้อหาที่เกี่ยวกับโลกและจักรวาลตามหลักทางพระพุทธศาสนา โดยใช้พระไตรปิฎกเป็นรากฐานแนวคิดในการนำมาอธิบายขยายความซึ่งพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายแต่ละยุคสมัยมีการนำมาตีความใหม่ (Phra Sangkharatmethangkaro, 2006) เพื่อต้องการขยายความให้ละเอียดลึกซึ้งและใช้ภาษาให้เข้าใจง่ายมากยิ่งขึ้น จากการศึกษาพบว่า ในปัจจุบันแนวคิดจักรวาลทางพระพุทธศาสนาถูกนำมาปรับใช้ในงานพุทธ

ศิลปกรรมหลากหลายแขนงด้วยกันอาทิ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม เป็นต้น มีการนำแนวคิดจักรวาลทางพระพุทธศาสนามาถ่ายทอดเพื่อให้ปรากฏเป็นรูปธรรม อีกทั้งยังถูกนำไปใช้ในบริบททางสังคมต่าง ๆ ได้แก่ งานศิลปกรรม ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น แนวคิดจักรวาลจึงมีความสำคัญเป็นพิเศษที่มีเอกลักษณ์เฉพาะในพระพุทธศาสนา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาค้นคว้า สามารถนำองค์ความรู้ไปต่อยอดในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมได้อีกด้วย

แนวคิดจักรวาลในเจดีย์

1. ความหมายและความสำคัญของเจดีย์

เจดีย์เป็นสิ่งปลูกสร้างเพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้า การเริ่มสร้างเจดีย์มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ในทางพระพุทธศาสนามีการกำหนดเจดีย์ไว้อยู่ 4 ประเภท ได้แก่ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุเทสิกะเจดีย์ (Phra Brahmagunabhorn, 2016) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ธาตุเจดีย์ เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า และอัฐิธาตุของพระอรหันตสาวกซึ่งเป็น

2) บริโภคเจดีย์ เป็นสถานที่บรรจุเครื่องใช้ของพระพุทธเจ้า ได้แก่ อัฐบริขาร บาตร และจีวร เป็นต้น นอกจากนี้บริโภคเจดีย์ยังรวมไปถึงสังเวชนียสถานทั้ง 4 ได้แก่ สถานที่ประสูติ สถานที่ตรัสรู้ สถานที่แสดงปฐมเทศนา และสถานที่ปรินิพพาน

3) ธรรมเจดีย์ เป็นสถานที่สำหรับจัดเก็บหรือบรรจุคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการรักษาพระธรรมวินัยอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา

4) อุเทสิกะเจดีย์ เป็นสัญลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อแทนองค์พระพุทธเจ้า ใช้เป็นที่สักการะบูชาและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชน เช่น ดอกบัว ช้างเผือก ต้นโพธิ์ พุทธอาสน์ รอยพระพุทธบาท พระพุทธรูป และพระเครื่อง เป็นต้น

ความสำคัญของเจดีย์ พระพุทธเจ้าทรงอธิบายถึงบุคคลที่ควรค่าแก่การสร้างเจดีย์ไว้เพื่อสักการะบูชา ในพระไตรปิฎกมีการกล่าวถึงเจดีย์อยู่หลากหลายลักษณะด้วยกัน สามารถจำแนกเจดีย์ออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1) เจดีย์ เป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่สักการะบูชาของเหล่าพุทธศาสนิกชน อีกทั้งยังใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอาทิ เช่น การเวียนเทียนเป็นต้น

2) เจดีย์ เป็นสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า

3) เจดีย์ เป็นเครื่องบูชาระลึกถึงพระพุทธเจ้า เป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้า

4) เจดีย์ เป็นสถานที่บรรจุสรีรธาตุของถูปารหบุคคล เป็นเจดีย์สำหรับบรรจุบุคคลที่ควรค่าแก่การสักการะบูชา 4 ประเภท ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวกของพระพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิ (Tipitaka, 1996: 30/206/135)

การสร้างเจดีย์จึงเป็นคติที่สำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนาโดยมีคำกล่าวว่า บ้านเมืองใดที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองให้ดูจาก 2 สิ่ง คือ จำนวนพระภิกษุและสามเณร และจำนวนพุทธเจดีย์ทั้ง 4 ประเภท ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่ออุทิศให้แก่พระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้การสร้างเจดีย์จึงมีอานิสงส์ทำให้ผู้สร้างพบแต่ความสุขความเจริญ เมื่อมีคนมากราบไหว้บูชาหรือมาใช้ประโยชน์จากเจดีย์จะทำให้เป็นปัจจัยส่งผลต่อผู้สร้างได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ (Phra Athiwat, 2021)

2. แนวคิดจักรวาลในเจดีย์

แนวคิดจักรวาลมีอิทธิพลส่งผลต่อรูปแบบศิลปกรรมต่าง ๆ ภายในวัด มีการนำไปใช้ในการวางผังวัดและการวางผังเจดีย์ การออกแบบเจดีย์เทียบเคียงกับแนวคิดจักรวาลเพื่อเชื่อมโยงจิตวิญญาณของมนุษย์กับแนวคิดจักรวาลเข้าด้วยกัน ด้วยเหตุนี้การจัดวางเจดีย์จึงมีความสำคัญโดยมีการกำหนดให้เป็นประธานของวัด เป็นการให้ความสำคัญสูงสุดของการวางผังวัดก่อนการสร้างวัด เจดีย์เปรียบดั่งเขาพระสุเมรุอันเป็นที่อาศัยของพระพุทธเจ้า มีการวางเจดีย์ให้มีทั้งสี่ทิศพุ่งออกมาจากจุดศูนย์กลาง (Adrian, 1992) มีวิหารน้อยใหญ่รายล้อมเปรียบดั่งทวีปทั้ง 4 ในจักรวาลล้อมรอบเจดีย์เอาไว้ ในล้านนายังนิยมสร้างลานทรายเพื่อแทนค่าสีทันดรมหาสมุทร มีการสร้างกำแพงล้อมรอบเปรียบดั่งกำแพงของจักรวาลเพื่อแบ่งเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสอย่างชัดเจน

ส่วนรูปแบบการสร้างเจดีย์มักมีลักษณะเป็นรูปทรงคล้ายระฆัง มียอดแหลม มีการจัดวางองค์ประกอบโดยใช้หลักการทางคณิตศาสตร์ ใช้รูปทรงและปริมาตรในการออกแบบ สร้างเจดีย์ให้พุ่งขึ้นไปสู่ท้องฟ้าเป็นเส้นแกนตั้ง ขยายออกไปทุกทิศทางเท่า ๆ กันทุกด้าน เจดีย์บางองค์มีรูปทรงเป็นสี่เหลี่ยม บางองค์เป็นทรงกลม และบางองค์มีหลายด้าน วางรูปแบบจากศูนย์กลางของเจดีย์ คตินี้เป็นแนวคิดเริ่มแรกในการสร้างเจดีย์ตั้งแต่ในสมัยอดีต และถูกสืบทอดมายังปัจจุบัน

3. แนวคิดจักรวาลที่นำมาวิเคราะห์

แนวคิดที่นำมาวิเคราะห์จักรวาลในเจดีย์วัดป่าสักเชียงแสนจะใช้แนวคิดการวิเคราะห์ของ ดร.เอเดรียน สนอดกราส จากการศึกษาพบว่า ดร.เอเดรียน ได้อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ ศาสนา และปรัชญาโดยเฉพาะในงานสถาปัตยกรรมแถบเอเชีย ดร.เอเดรียน มองว่าสถาปัตยกรรมไม่ใช่เพียงแค่สิ่งก่อสร้าง แต่เป็นการจำลองโครงสร้างของจักรวาลตามแนวคิดคติความเชื่อทางศาสนา ตัวอย่างเช่น ปราสาทหินนครวัด ที่ถูกออกแบบขึ้นเพื่อให้มีความคล้ายคลึงกับเขาพระสุเมรุ เป็นต้น นอกจากนี้ ดร.เอเดรียน ยังใช้แนวคิดเรื่องมณฑล “Mandala” มาอธิบายโครงสร้างของอาคารทางศาสนา (Adrian, 1992) กล่าวว่า มณฑลเปรียบเสมือนเป็นโลกศูนย์กลาง มีจุดศูนย์กลาง และมีขอบเขตที่แน่ชัด มณฑลถูกจัดให้เป็นอาณาเขตที่มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นบริเวณที่ปราศจากอำนาจของภูตผีปีศาจ และเป็นอาณาบริเวณที่ใช้ประกอบพิธีกรรม อีกทั้งมณฑลยังเป็นพื้นที่อันกว้างใหญ่ที่ถูกกำหนดให้มีความห่างไกลจากสภาวะไร้ระเบียบ แต่เพื่อต้องการสร้างแผนผังที่สะท้อนระเบียบของจักรวาลทำให้การสร้างสถาปัตยกรรมส่งอิทธิพลต่อการออกแบบวัด เจดีย์ และวิหาร เป็นต้น นอกจากนี้มณฑลยังเป็นเครื่องหมายของความสมบูรณ์ และความเพียบพร้อมในพระพุทธศาสนาเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงการบรรลุพุทธภาวะอย่างสมบูรณ์หรือความสมบูรณ์โดยรอบ

ดร.เอเดรียน สนอดกราส กล่าวว่า มนุษย์พยายามที่จะเข้าใจในระบบระเบียบของจักรวาลด้วยการศึกษาค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์และการค้นคว้าทางศาสนา มนุษย์ต้องการค้นหาแบบแผนที่มีความหมายอันเป็นระบบที่เกี่ยวเนื่องทำให้สิ่งต่าง ๆ มีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา เนื่องจากความสับสนวุ่นวายของรูปธรรมต่าง ๆ ไม่สามารถแยกออกจากความเป็นระเบียบที่สมบูรณ์ของสิ่งนั้นได้ รูปธรรมต่าง ๆ ในโลกจึงมีสภาวะที่ไม่มั่นคง ไม่สมบูรณ์ และไม่มีระเบียบหรืออาจเป็นลักษณะหนึ่งของรูปแบบจักรวาลที่เป็นสิ่งเดียวกันกับธรรมกาย (Snodgrass, 1985) ดังนั้นการกำหนดแผนสร้างมณฑลลงในพื้นดินเป็นการแสดงให้เห็นทั้งสองโลก คือ โลกภายใน และโลกภายนอกในห่วงเวลาเดียวกัน เป็นการเชื่อมโยงโลกทั้งสองของจักรวาลเพื่อสะท้อนจิตใจของสิ่งมีชีวิตทั้งมวล ศูนย์กลางของมณฑลจึงเปรียบดั่งศูนย์กลางของจักรวาล เป็นศูนย์กลางของจิตแต่ละดวง และเป็นตำแหน่งแห่งการตรัสรู้นั่นเอง

แผนผังการสร้างมณฑลที่ปรากฏในพระสถูป มีการกำหนดทิศทางและแกนตามแนวกากบาท เพื่อแสดงถึงการปรากฏของมณฑล โดยมีการทำพิธีกรรมแบบเดียวกันกับการจัดตั้งมณฑล มีการวางเนื้อหาทางโครงสร้างเชิงสัญลักษณ์ มีการกำหนดเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ไว้ทั้งหมด กำหนดก่อสร้างขึ้นเพื่อต้องการบ่งบอกถึงอะไรหรือมีความหมายอย่างไร โดยความหมายหลักของพระสถูปแบ่งเป็นพัฒนาการ 3 มิติ เป็นความหมายทางนามธรรมที่ปรากฏแฝงอยู่ในมณฑล มีพระสถูปที่ถูกจัดเป็นองค์เดียวและจัดแบบเป็นกลุ่ม แต่พระสถูปแบบกลุ่มก็จะมีพระสถูปที่เป็นองค์กลางอยู่ 1 องค์ และพระสถูปองค์อื่น ๆ อยู่รายล้อมทิศทั้ง 4 เป็นต้น (Adrian, 1992)

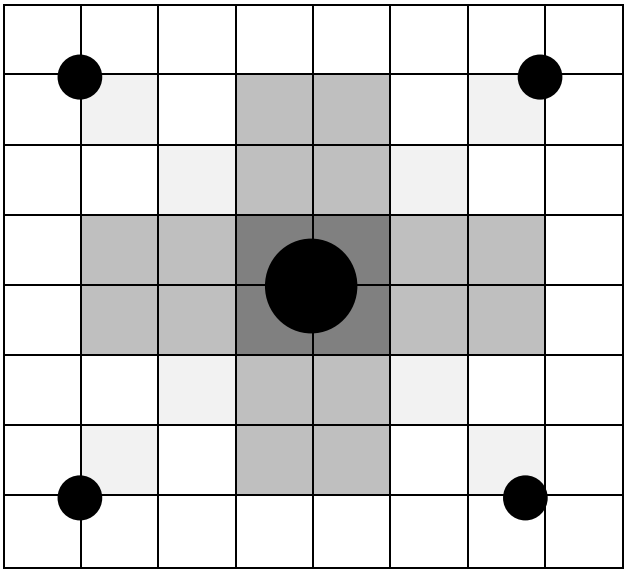

ภาพที่ 1 รูปแบบพระสถูปแบบกลุ่มที่ถูกจัดวางไว้ในแผนมณฑล
ที่มา: ปฐมพงศ์ บูชาบุตร

สัญลักษณ์ของการขึ้นสู่เบื้องบน เส้นแกนกลางของมณฑลเปรียบดั่งแกนกลางของจักรวาล เป็นหนทางไปสู่ความหลุดพ้น ส่วนเส้นแกนที่พุ่งขึ้นไปสู่เบื้องบนนั้นเป็นวิถีแห่งความหลุดพ้น เป็นประตูออกไปจากจักรวาล และเป็นเส้นทางแห่งจิตวิญญาณ ในแต่ละขั้นหมายถึงชั้นภูมิต่าง ๆ ส่วนยอดแกนของพระสถูปเปรียบได้กับจุดหมายปลายทางอันเป็นสภาวะการสิ้นกิเลสหรือการตรัสรู้แล้วเข้าถึงพระนิพพาน (Adrian, 1992) การไปถึงยอดจักรวาลถือเป็นจุดกำเนิดเหนือสรรพสิ่งทั้งปวง เปรียบดั่งเขาพระสุเมรุอันเป็นจุดศูนย์กลางที่แผ่ขยาย

พื้นที่ของจักรวาลออกไป นอกจากนี้ยังมีการให้ความสำคัญกับเรื่องของทิศทาง เช่น การย่างพระบาท 7 ก้าว ไปทางทิศเหนือ หมายถึง การเดินทีละก้าวดุจบันไดทีละขั้นเพื่อขึ้นไปสู่ยอดสุดของจักรวาล เปรียบดั่งพระพุทธเจ้าทรงไปถึงยังยอดสุดของเขาพระสุเมรุ ทรงเป็นใหญ่เหนือภพภูมิทั้งหมดในจักรวาล นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับบทบาทของท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ทิศ แต่ทั้งหมดนี้อยู่ภายใต้เงื่อนไขของจักรวาลโดยถูกนำมาจัดให้อยู่ในพื้นที่การสร้างมณฑล เป็นการสร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์ตามคติความเชื่อของชาวอินเดียโบราณ

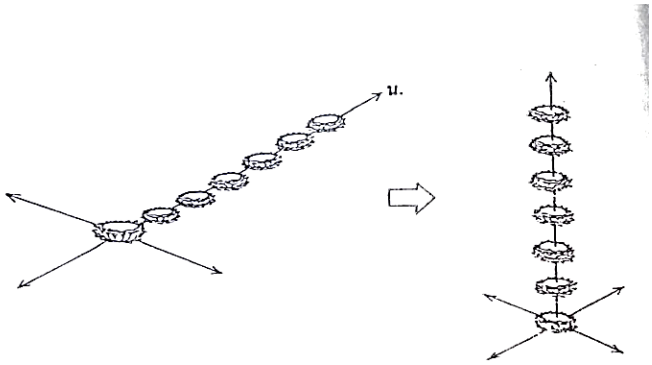

ภาพที่ 2 การย่างก้าวไปทางทิศเหนือเสมือนการก้าวขึ้นไปตามแนวดิ่งของจักรวาล
ที่มา: (Adrian, 1992)

แนวคิดเรื่องการย่างพระบาท 7 ก้าว ถูกนำมาเป็นฐานความคิดในการสร้างพระสถูป มีการกำหนดทิศทางในแนวดิ่งขึ้นไปสู่ท้องฟ้า ใช้หลักคิดเรื่องการย่างพระบาทของพระพุทธเจ้ามาตีความเพื่อนำไปสู่การสร้างองค์พระสถูปขึ้น เพื่อต้องการตอกย้ำว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นใหญ่เหนือภพภูมิทั้งปวงในจักรวาล ทรงอยู่เหนือกาลเวลา และทรงอยู่เหนือภพภูมิทุกชั้นอีกด้วย

การตีความแนวคิดจักรวาลเจดีย์วัดป่าสักเชียงแสน

1. ประวัติ ที่ตั้ง ผังวัด และองค์ประกอบเจดีย์วัดป่าสักเชียงแสน

ประวัติ : จากเอกสารตำนานกล่าวไว้ว่า เมืองเชียงแสนในอดีตเป็นเมืองสำคัญทางตอนเหนือของอาณาจักรล้านนา ตั้งอยู่บริเวณจุดบรรจบของแม่น้ำสำคัญ 3 สาย ได้แก่ แม่น้ำโขง แม่น้ำกก และแม่น้ำรวก ทำให้มีความสำคัญทั้งในแง่ยุทธศาสตร์และการค้า เมืองเชียงแสนเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้าและวัฒนธรรมระหว่างล้านนากับดินแดนใกล้เคียง เช่น พม่า สิบสองปันนา และล้านช้าง (Won lancha, 2010) การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดังกล่าวส่งผลให้ศิลปกรรมในเมืองเชียงแสนรวมถึงวัดป่าสักได้รับอิทธิพลจากศิลปะของดินแดนเหล่านั้น วัดป่าสักสร้างโดยพระเจ้าแสนภู กษัตริย์องค์ที่ 3 แห่งราชวงศ์มังราย ประมาณปี พ.ศ. 1883 พระเจ้าแสนภูทรงโปรดให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนา ส่วนองค์เจดีย์วัดป่าสักให้สร้างขึ้นเพื่อใช้สำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุกระดูกาตีนก้ำขวา (กระดูกตาตุ้มข้างขวา) ซึ่งได้รับมาจากเมืองปาฏลีบุตร ประเทศอินเดีย จากนั้นทรงให้ปลูกต้นสักไว้บริเวณโดยรอบของกำแพงวัดจำนวน 300 ต้น ด้วยเหตุนี้จึงได้ชื่อว่าวัดป่าสัก ต่อมาทรงให้สร้างกุฏิขึ้นเพื่อถวายแด่พระพุทธโฆษาจารย์เพื่อให้อยู่จำพรรษา และแต่งตั้งให้เป็นพระสังฆราชในเวลานั้น (Wichai, 1990) วัดป่าสักยังได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์หลายครั้งเรื่อยมา โดยเฉพาะในสมัยพญากือนา ประมาณปี พ.ศ. 1898-1928 ซึ่งเป็นช่วงที่พระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์เข้ามา

มีอิทธิพลในล้านนา (Sisakkra, 2008) การบูรณะครั้งนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบศิลปกรรมบางประการ แต่ยังคงรักษาโครงสร้างเดิมที่สะท้อนแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนาไว้

จากการศึกษาเอกสารโบราณตำนานพระเจ้าเลียบโลกและชินกาลมาลีปกรณ์ พบว่า พื้นที่บริเวณวัดป่าสักมีความสำคัญทางพระพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยสุโขทัย มีตำนานเล่าว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับรอยพระบาทไว้ ณ บริเวณนี้ (Sanguan, 2007) ตำนานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการเชื่อมโยงพื้นที่ทางกายภาพเข้ากับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา อันเป็นกลวิธีสำคัญในการสร้างความชอบธรรมและความศักดิ์สิทธิ์ให้กับสถานที่ การสร้างเจดีย์วัดป่าสักจึงไม่เพียงแต่เป็นการสร้าง ศาสนสถานเท่านั้น แต่ยังเป็นการตอกย้ำความสำคัญของพื้นที่ในบริบทของประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาอีกด้วย

นอกจากนี้ยังมีบันทึกของพระภิกษุชาวจีนที่ได้เดินทางมายังดินแดนล้านนาในสมัยราชวงศ์หมิง ได้กล่าวถึงความรุ่งเรืองของวัดป่าสักในฐานะศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนา โดยมีการจารึกคัมภีร์พระพุทธศาสนาลงบนใบลานและการสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นพุทธบูชา (Rungrot, 2015) หลักฐานเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าวัดป่าสักไม่เพียงแต่เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งผลิตและเผยแพร่ความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญของอาณาจักรล้านนาอีกด้วย

ที่ตั้ง : วัดป่าสักเป็นถูกจัดอยู่ในกลุ่มโบราณสถาน ตั้งอยู่นอกเมืองเชียงแสนทางทิศตะวันตก ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย 57150

ผังวัด : โบราณสถานในบริเวณวัดป่าสักเจดีย์ วิหาร อุโบสถหลายแห่ง ในสมัยแรกพบหลักฐานการออกแบบผังวัดประกอบด้วยการวางเจดีย์เป็นองค์ประธานและมีวิหารรองลงมา โดยสร้างเป็นอาคารหลักของวัด ตั้งขึ้นเป็นแกนเดียวตามแนวทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก ต่อมาพบหลักฐานการสร้างต่อเติมอาคารโดยรอบของตัวเจดีย์และวิหารหลัก มีการสร้างอาคารเพิ่มเติมจนทำให้ผังวัดมีการเปลี่ยนแปลงไปและถูกทิ้งร้าง (Ekkasit, 2013)

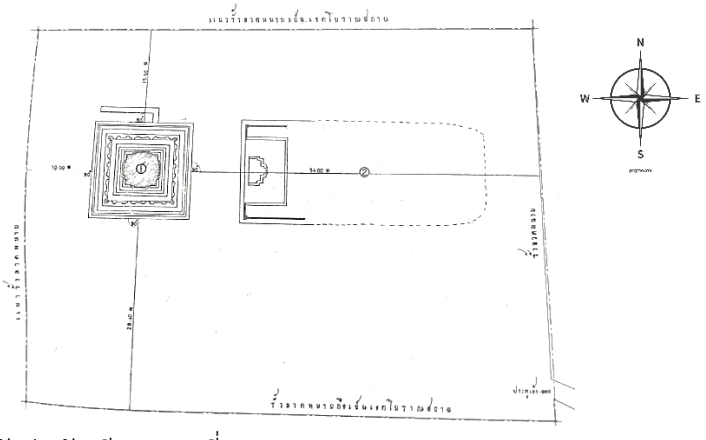

ภาพที่ 3 แผนผังวัดป่าสักเชียงแสน ที่มา: (Fine Arts Department, 1982)

องค์ประกอบเจดีย์ : เจดีย์วัดป่าสักมีลักษณะเป็นทรงปราสาทซ้อนกัน ตั้งเป็นประธานอยู่ใจกลางผังวัด เจดีย์มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 15×15 เมตร มีความสูงประมาณ 16 เมตร สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้ 1) ส่วนฐานล่างของเจดีย์มีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปกับเทวดายืนสลับกันโดยรอบฐานเจดีย์ โดยพระพุทธรูปที่ประดิษฐานมี 2 รูปแบบ คือ แบบประทับยืน และแบบปางลีลา เป็นอิทธิพลศิลปกรรม

แบบสุโขทัย 2) ส่วนกลางถัดจากฐานล่างเหนือขึ้นไปเป็นซุ้มเรือนธาตุมี 4 ซุ้ม ตั้งอยู่ 4 ทิศ แต่ละซุ้มมีเสาประดับ มีวงโค้งเหนือซุ้มเป็นประติมากรรมปูนปั้นรูปมกรคายนาค ตีนเสาที่รองรับวงโค้งมีประติมากรรมปูนปั้นรูปหน้ากาลและสัตว์ในเทพนิยาย หัวเสามีลวดลายพรรณพฤกษาประดับ และ 3) ส่วนยอดอยู่ถัดจากซุ้มเรือนธาตุขึ้นไปเป็นชั้นแว่นฟ้ามีเจดีย์ขนาดเล็กอยู่มุมทั้ง 4 เหนือจากชั้นแว่นฟ้าเป็นองค์ระฆังสลับกับบัวกลุ่มตลอดจนถึงปลียอด (Wichai, 1990)

2. การตีความและวิเคราะห์แนวคิดจักรวาลที่ปรากฏอยู่ในเจดีย์วัดป่าสักเชียงแสน

ในการวิเคราะห์ครั้งนี้ได้อาศัยองค์ประกอบของเจดีย์ และการประดับตกแต่งเจดีย์ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการนำมาวิเคราะห์โดยจะใช้แนวคิดจักรวาลของ ดร.เอเดรียน สนอดกราส เป็นฐานในการนำมาวิเคราะห์ โดยสามารถแบ่งรายละเอียดได้ดังนี้

ตารางที่ 1 องค์ประกอบเจดีย์ล้านนา

องค์ประกอบเจดีย์			
ส่วนฐาน	**ส่วนตอนกลาง**	**ส่วนยอด**	**การประดับตกแต่ง**
- ฐานเขียง	- ฐานปัทม	- บัลลังก์	- ลายพรรณพฤกษา
- ฐานบัว	- เรือนธาตุ	- ก้านฉัตร	- พระพุทธรูป
- ฐานหน้ากระดาน	- บัวปากระฆัง	- ปล้องไฉน	- เทวดา
	- องค์ระฆัง	- ปัทมบาท	- สัตว์ ฯลฯ
		- ปลียอด	
		- เม็ดน้ำค้าง	

ที่มา : นายปฐมพงศ์ บูชาบุตร

เจดีย์ทรงปราสาทของวัดป่าสักเป็นโบราณสถานที่สะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาตามคติพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทและแบบมหายาน ถูกนำมาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา อีกทั้งยังสะท้อนแนวคิดจักรวาลวิทยาพุทธศาสนาโดยอิงตามหลักคติไตรภูมิ อธิบายถึงโครงสร้างของจักรวาลที่ถูกแบ่งเป็น 3 ภพภูมิ ได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ และอรูปภูมิ ซึ่งแต่ละส่วนของเจดีย์มีความเชื่อมโยงกับองค์ประกอบของจักรวาล สามารถนำมาวิเคราะห์แนวคิดจักรวาลที่ปรากฏอยู่ในเจดีย์วัดป่าสักเชียงแสนโดยแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

1) ฐานเจดีย์ มีลักษณะลดหลั่นซ้อนกันเป็นชั้น ๆ เปรียบเสมือนภูเขาสัตตบริภัณฑ์หรือภูเขาทั้ง 7 ลูก ในจักรวาลที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุเอาไว้ เชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดเรื่องการหลุดพ้นจากสังสารวัฏ โดยชั้นล่างสุดอาจสื่อเป็นตัวแทนโลกซึ่งเป็นที่อยู่ของมนุษย์และสัตว์ ชั้นสูงขึ้นไปสะท้อนแนวคิดของภูเขาสัตตบริภัณฑ์อันเป็นอาณาบริเวณล้อมรอบจักรวาล

2) องค์ระฆังเจดีย์ เปรียบดั่งแกนกลางของจักรวาล เปรียบดั่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อันเป็นที่อยู่ของพระอินทร์และเทวดา และยังเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดพระพุทธมารดาอีกด้วย นอกจากนี้องค์ระฆังยังถูกออกแบบให้มีสัดส่วนที่สูงและสง่างาม เพื่อแสดงออกให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของจักรวาล อีกทั้งองค์ระฆังยังสื่อถึงมหาจักรวาลที่ครอบคลุมทั้งสามภพ ได้แก่ กามภูมิ คือ โลกมนุษย์และสวรรค์ชั้นล่าง รูปภูมิ คือ สวรรค์ที่เป็นสถานที่ของพรหม และอรูปภูมิ คือ สภาวะเหนือรูป

3) ส่วนยอดของเจดีย์ มีลักษณะเด่น คือ มีซุ้มจระนำโดยรอบ และมียอดเจดีย์ที่สูงขึ้นไปเหมือนปราสาท ซึ่งสะท้อนโครงสร้างของจักรวาลในพระพุทธศาสนาที่มีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางล้อมรอบด้วยจักรวาลหรือภพภูมิต่าง ๆ ในส่วนยอดของเจดีย์เป็นตัวแทนของเขาพระสุเมรุ ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ส่วนซุ้มจระนำจะประดิษฐานพระพุทธรูปทั้งสี่ทิศ ซึ่งอาจเปรียบได้กับพระพุทธเจ้าในจักรวาล หรือเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้าที่อยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ในจักรวาลตามความเชื่อพระพุทธศาสนาแบบมหายาน

4) การประดับตกแต่ง เป็นเรื่องราวที่แสดงสัญลักษณ์แทนโลกและภพภูมิชั้นล่าง การตกแต่งของเจดีย์ถูกใช้สัญลักษณ์ที่สะท้อนถึงการเชื่อมโยงกับจักรวาลโดยมีลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายดอกไม้ สัตว์ หรือรูปทรงที่แสดงถึงพลังธรรมชาติที่เกิดขึ้นในจักรวาล การใช้ลวดลายนี้เชื่อมโยงกับคติความเชื่อเรื่องธรรมชาติและความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ สัญลักษณ์อาจสื่อถึงการเดินทางจากโลกมนุษย์ไปสู่ความสมบูรณ์แบบในด้านจิตใจ ประติมากรรมต่าง ๆ ที่เป็นรูปมนุษย์ปรากฏเป็นเรื่องราวชาดกต่าง ๆ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเดินทางทางจิตวิญญาณ ส่วนป่าหิมพานต์เป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง นาค ครุฑ และสิงห์ เป็นต้น และรูปปั้นเทวดาผู้ปกปักษ์รักษา มักปรากฏอยู่ตามทิศต่าง ๆ ของเจดีย์ สื่อถึงผู้พิทักษ์รักษาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นตัวแทนของพลังอำนาจแห่งสวรรค์ที่คอยดูแลโลกมนุษย์

สรุปได้ว่า เจดีย์ทรงปราสาท วัดป่าสักเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ไม่เพียงแต่โครงสร้างสถาปัตยกรรมในทางศิลปะที่มีความงดงามเท่านั้น แต่ยังเป็นโมเดลจักรวาลตามแนวคิดพระพุทธศาสนา แยกองค์ประกอบหลักของเจดีย์วัดป่าสัก ได้แก่ ฐานเจดีย์เป็นตัวแทนของโลกมนุษย์และจักรวาลชั้นล่าง องค์ระฆังเป็นสัญลักษณ์แกนกลางของจักรวาลเป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และยอดเจดีย์เป็นตัวแทนของเขาพระสุเมรุและสวรรค์ ดังนั้นเจดีย์วัดป่าสักจึงเปรียบเสมือนเป็นสื่อกลางที่ช่วยให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจโครงสร้างของจักรวาล และแนวคิดเรื่องวัฏสงสาร ซึ่งมีจุดหมายสูงสุดคือการบรรลุพระนิพพาน หรือการหลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์องค์ประกอบเจดีย์วัดป่าสักเชียงแสน

องค์ประกอบเจดีย์		**วัดป่าสัก**
ส่วนฐาน	ฐานเขียง	มีลักษณะฐานเตี้ยรูป สี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนกัน ๓ ชั้น
	ฐานบัว	เป็นบัวคว่ำที่มีท้องไม้ ประดับด้วยลูกแก้วอกไก่ มีซุ้มประดับพระพุทธรูป ๔ ด้าน
	ฐานหน้ากระดาน	ชั้นหน้ากระดานเจาะเป็นช่องผังสี่เหลี่ยม เหนือขึ้นไปเป็นช่องแปดเหลี่ยม
ส่วนกลาง	ฐานบัว	เป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่รองรับส่วนเรือนธาตุ มีลักษณะเป็นบัวคว่ำ และบัวหงาย

องค์ประกอบเจดีย์		วัดป่าสัก
	เรือนธาตุ	เป็นฐานหน้ากระดานย่อเก็จซ้อนลดหลั่นกันรับฐานปัทมลูกแก้วย่อเก็จ มีซุ้มเรือนธาตุ
	บัวปากระฆัง	เป็นกลีบบัวซ้อน
	องค์ระฆัง	เป็นรูปทรงกลมประดับด้วยรัดอก มีเจดีย์ใหญ่ตรงกลาง และขนาดเล็กสี่มุม รวมเป็น ๕ เจดีย์
ส่วนยอด	บัลลังก์	
	ก้านฉัตร	เป็นบัวกลุ่มเถา บัวกลีบยาว
	ปล้องไฉน	เป็นทรงกรวยประกอบด้วยบัวฝา มีบัวลูกแก้วซ้อนลดหลั่นขึ้นไป และมีบัวแวงหรือบัวกลีบขนุนรับปล้องไฉน
	ปัทมบาท	
	ปลียอด	มีรูปทรงกรวยคล้ายปลีกล้วย มีบัวลูกแก้วคั่นความสูงของปลียอด
	เม็ดน้ำค้าง	อยู่บนยอดสุดขององค์เจดีย์ มีลักษณะเป็นทรงกลมคล้ายหยดน้ำ หรือเรียกอีกอย่างว่าลูกแก้ว
ประติมากรรมตกแต่ง	ลายพรรณพฤกษา	ดอกรัก, ตัวเหงา, ฝักเพกา, ลายประจำยาม, ดอกพุดตาน, ดอกก้ามกอก, ดอกบัว, ดอกสี่กลีบ, และดอกโบตั๋น
	พระพุทธรูป	อยู่ในซุ้มคูหาส่วนฐานเป็นพระพุทธรูปปางเปิดโลก และปางลีลา
	เทวดา	อยู่ในซุ้มเล็กส่วนฐาน
	สัตว์ ฯลฯ	นาค, ครุฑ, หน้ากาล, มกรคายสิงห์, มกรคายคชสีห์, คนแคระ, ยักษ์, และหงส์

ที่มา : นายปฐมพงศ์ บูชาบุตร

ตารางที่ 3 การวิเคราะห์องค์ประกอบเจดีย์วัดป่าสักเชียงแสนตามแนวคิดของ ดร.เอเดรียน สนอดกราส

องค์ประกอบเจดีย์		ดร.เอเดรียน	ผู้วิจัย
ส่วนฐาน	ฐานเขียง	ทะเลสีทันดร	โลกมนุษย์และสัตว์
	ฐานบัว	เขาสัตตบริภัณฑ์	ป่าหิมพานต์
	ฐานหน้ากระดาน	โลกมนุษย์และสัตว์	ยักษ์ นาค ครุฑ
ส่วนกลาง	ฐานบัว	ป่าหิมพานต์	สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา
	เรือนธาตุ	สวรรค์ ๖ ชั้น	สวรรค์ชั้นดาวดึงส์
	บัวปากระฆัง		

องค์ประกอบเจดีย์		ดร.เอเดรียน	ผู้วิจัย
	องค์ระฆัง	เขาพระสุเมรุ	เขาพระสุเมรุ
ส่วนยอด	บัลลังก์		
	ก้านฉัตร		พระอินทร์
	ปล้องไฉน	รูปภูมิ	รูปพรหม
	ปัทมบาท		อรูปพรหม
	ปลียอด	อรูปภูมิ	พระอริยะบุคคล
	เม็ดน้ำค้าง	สถานที่อยู่ของพระพุทธเจ้า	นิพพาน
ประติมากรรมตกแต่ง	ลายพรรณพฤกษา	ป่าหิมพานต์	โลกมนุษย์ และป่าหิมพานต์
	พระพุทธรูป	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า ๕ พระองค์
	เทวดา	ท้าวจตุโลกบาล	พระอินทร์
	สัตว์ ฯลฯ	สัตว์ในชั้นจาตุมหาราชิกา	สัตว์คู่บารมีพระพุทธเจ้า

ที่มา : นายปฐมพงศ์ บูชาบุตร

จากแนวคิดการวิเคราะห์ของ ดร.เอเดรียน สนอดกราส เป็นนำเสนอภาพจักรวาลที่มีลำดับชั้นของภพภูมิ ซึ่งแนวคิดนี้ได้ถูกนำมาถ่ายทอดและสื่อสารผ่านสถาปัตยกรรมเจดีย์อย่างน่าสนใจ โดยสามารถแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้

1) ส่วนฐาน เป็นรากฐานของสรรพสิ่งและภพภูมิต่ำสุด มีสัญลักษณ์เป็นพื้นฐานที่รองรับจักรวาลเอาไว้ ดร.เอเดรียน สนอดกราส มองว่าฐานสื่อถึงกามภพ ซึ่งเป็นภพภูมิที่เต็มไปด้วยกิเลสและความปรารถนาเป็นจุดเริ่มต้นของการเวียนว่ายตายเกิด

2) ส่วนตอนกลาง เปรียบดั่งสวรรค์และเหล่าเทวดา เมื่อมองสูงขึ้นมาถึงส่วนกลางของเจดีย์ แนวคิดเชื่อมโยงกับสวรรค์ที่เหล่าเทพเจ้าและวิญญาณของผู้มีบุญอาศัยอยู่ เดร.เอเดรียน สนอดกราส มองว่าส่วนกลางแสดงถึงรูปภพ ซึ่งเป็นภพภูมิที่สูงกว่ากามภพ มีความสุขสงบมากกว่า และเป็นที่อยู่ของเทวดาที่มีรูปกาย

3) ส่วนตอนบน เป็นจุดสูงสุดสื่อถึง อรูปภพ หรือภพภูมิที่สูงกว่ารูปภพขึ้นไป เป็นที่อยู่ของพรหมที่ไม่มีรูปกาย มีแต่จิตล้วน ๆ และในบริบททางพุทธศาสนาที่ ดร.เอเดรียน สนอดกราส ศึกษาอย่างลึกซึ้ง ส่วนยอดอาจสื่อถึง พระพุทธเจ้า หรือ นิพพาน ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการหลุดพ้น

4) ส่วนยอดสุด (เม็ดน้ำค้าง) เป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นหนึ่ง มักจะมีลักษณะเป็นทรงกลมคล้ายเม็ดน้ำค้าง มองว่าส่วนยอดสื่อถึงพระพุทธเจ้า หรือ นิพพาน ซึ่งเป็นสภาวะที่บริสุทธิ์ สงบ และหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด

5) การประดับตกแต่ง เป็นเรื่องราวที่สร้างเป็นสัญลักษณ์แทนโลกและภพภูมิชั้นล่าง การประดับตกแต่งประติมากรรมต่าง ๆ บนเจดีย์ ไม่ว่าจะเป็นรูปมนุษย์ สัตว์ในป่าหิมพานต์ หรือรูปเทวดาผู้ปกปักษ์รักษาล้วนมีความหมายและช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในโครงสร้างของแนวคิดจักรวาล โลกมนุษย์อาจปรากฏเป็นเรื่องราวชาดกต่าง ๆ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเดินทางทางจิตวิญญาณ ส่วนป่าหิมพานต์เป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง นาค ครุฑ และสิงห์ เป็นต้น และรูปปั้นเทวดาผู้ปกปักษ์รักษา มักปรากฏอยู่ตามทิศต่าง ๆ ของเจดีย์ สื่อถึงผู้พิทักษ์รักษาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นตัวแทนของพลังอำนาจแห่งสวรรค์ที่คอยดูแลโลกมนุษย์

ผลสรุปว่า แนวคิดจักรวาลเป็นการอธิบายโครงสร้างที่มีลำดับชั้นของภพภูมิ ซึ่งถูกถ่ายทอดอย่างงดงามผ่านสถาปัตยกรรมเจดีย์ เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความเชื่อ สื่อถึงความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและจักรวาล รวมถึงเป้าหมายสูงสุดของการมีอยู่ของสรรพสิ่ง

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

เจดีย์วัดป่าสักเชียงแสนนอกจากจะเป็นรูปแบบที่จำลองจักรวาลแล้ว ถูกจัดระเบียบในลักษณะที่แสดงถึงการเชื่อมโยงแนวคิดจักรวาล 3 ชั้น ได้แก่ มนุษย์ เทวดา และนิพพาน มีเนื้อหาดังนี้

1) โลกมนุษย์ อยู่ส่วนฐานของเจดีย์ อยู่ใกล้กับพื้นดินมากที่สุด ถูกออกแบบให้มีลักษณะเป็นการประดับตกแต่งแสดงถึงโลกมนุษย์ที่เต็มไปด้วยความทุกข์ เปรียบกับการดิ้นรน การเรียนรู้ และการกระทำต่าง ๆ ซึ่งเป็นวิสัยปกติของมนุษย์ที่ต้องผ่านการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรม สะท้อนการเริ่มต้นของการเดินทางจิตวิญญาณของชีวิตบนโลกมนุษย์ สัญลักษณ์ของเจดีย์ชั้นต่ำสุดที่อยู่ใกล้กับพื้นดินอาจสื่อถึงการเริ่มต้นชีวิต และการปลูกฝังจิตใจให้ดำเนินไปในทางที่ดี

2) ชั้นสวรรค์ อยู่ส่วนกลางเจดีย์ สะท้อนถึงโลกแห่งเทพเทวดาหรือการบรรลุผลการปฏิบัติธรรมที่สูงส่ง การเสวยผลบุญ ไม่มีความทุกข์ทางกายภาพ ส่วนการตกแต่งองค์เจดีย์จะมีองค์ประกอบที่แสดงถึงความสูงส่ง โดยใช้สัญลักษณ์พระพุทธรูปแทนการหลุดพ้นหรือเจริญวิปัสสนา การที่เจดีย์ถูกออกแบบให้มีหลายชั้นอาจสะท้อนถึงการยกระดับจากโลกมนุษย์สู่สวรรค์ หรือการก้าวไปสู่ความสมบูรณ์แบบทางจิตใจ เช่น ภาพหรือสัญลักษณ์ของเทพเทวดา เป็นการอธิบายเรื่องราวของเทพในศาสนาพุทธ เช่น พระอินทร์ พระพรหม เพื่อแสดงถึงความสมบูรณ์แบบ และการบรรลุจุดสูงสุดเป็นลำดับขั้นไป

3) ชั้นนิพพาน อยู่ส่วนยอดของเจดีย์ เป็นการเดินทางเพื่อไปถึงจุดสูงสุดของการบรรลุจุดหมายทางจิตใจ สู่การบรรลุพระนิพพาน หรือการหลุดพ้นจากวงจรของการเวียนวายตายเกิด

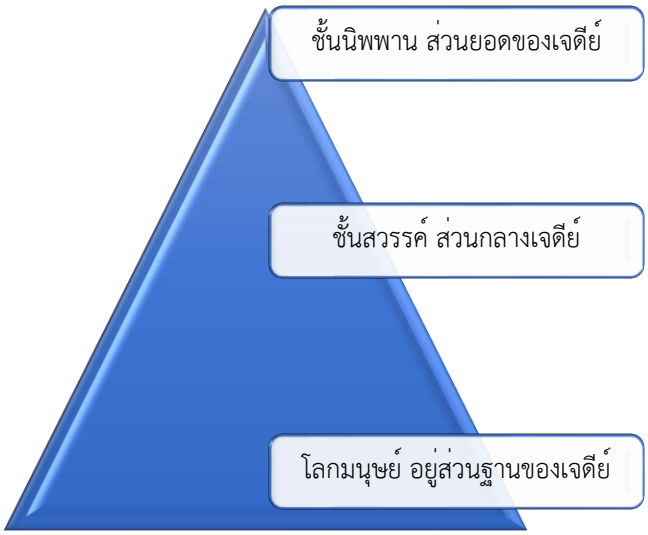

สรุปได้ว่า การออกแบบแผนผังและการตกแต่งเจดีย์วัดป่าสักเชียงแสนไม่เพียงแค่แสดงถึงการบูชาพระพุทธเจ้าหรือการสร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นเท่านั้น แต่ยังเป็นการนำเสนอจักรวาลในเชิงลึก โดยใช้รูปแบบต่างๆ ที่แสดงออกถึงการเดินทางของจิตวิญญาณจากโลกมนุษย์ไปสู่โลกแห่งความสมบูรณ์แบบ ผ่านการเชื่อมโยงกับคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการเวียนว่ายตายเกิด การบรรลุพระนิพพาน และการหลุดพ้นจากทุกข์นั่นเอง

สรุป

การตีความแนวคิดจักรวาลวิทยาเจดีย์วัดป่าสักเชียงแสน เป็นการนำเสนอจักรวาลเชิงคติความเชื่อที่มีลำดับขั้น เชื่อมโยงกันผ่านสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงการเวียนว่ายตายเกิด การสะสมบุญบารมี และการบรรลุพระนิพพาน การออกแบบเจดีย์วัดป่าสักเชียงแสนจึงมีลักษณะที่สะท้อนถึงการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในโลกนี้ สะท้อนถึงการจัดระเบียบจักรวาลด้วยคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งผ่านสัญลักษณ์และองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ปรากฏในโครงสร้างของเจดีย์ ซึ่งช่วยให้เห็นภาพการเดินทางจากโลกมนุษย์ไปยังโลกแห่งการหลุดพ้นในระดับที่สูงขึ้น อีกทั้งแนวคิดจักรวาลในพระพุทธศาสนามีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากแนวคิดทางศาสนาและปรัชญาอื่น ๆ จักรวาลในพระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นแบบไตรภูมิ โดยมีศูนย์กลางของจักรวาล คือ เขาพระสุเมรุ มีการแบ่งแยกภพภูมิออกเป็นสามภพ ได้แก่ กามภูมิ เป็นภูมิที่ยังเกี่ยวข้องกับกิเลสตัณหา เช่น มนุษย์ สัตว์ นรก และสวรรค์ชั้นต่ำ รูปภูมิ เป็นภูมิของผู้ที่บรรลุฌาน มีรูปแต่ไม่มีความต้องการทางกามารมณ์ และอรูปภูมิ เป็นภูมิของผู้ที่เข้าสู่ภาวะสมาธิขั้นสูงจนไม่ใช่รูปพรหมในรูปภพ แนวคิดจักรวาลในพระพุทธศาสนานี้ถูกใช้เป็นเครื่องมืออธิบายเรื่องกรรม การเวียนว่ายตายเกิด และเป้าหมายของการหลุดพ้น ไม่ใช่แค่แนวคิดทางกายภาพแต่ยังเป็นสัญลักษณ์ของกระบวนการทางจิตและศีลธรรมของมนุษย์ในการพัฒนาตนเองเพื่อเข้าสู่ภาวะนิพพาน

แนวคิดจักรวาลในเจดีย์ของวัดป่าสักเชียงแสนเป็นแนวคิดที่มีโครงสร้างเฉพาะ แสดงถึงระบบของภพภูมิและสังสารวัฏ โดยมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาล สะท้อนถึงแนวคิดทางศาสนาและปรัชญาในรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ โดยมีการแบ่งแยกองค์ประกอบของเจดีย์อยู่ 3 ส่วนที่สำคัญ ได้แก่ ส่วนฐานเจดีย์

เปรียบเสมือนทะเลสีทันดรและโลกมนุษย์ ส่วนกลางเจดีย์เปรียบเสมือนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และสวรรค์ชั้นต่าง ๆ และส่วนยอดเจดีย์เป็นสัญลักษณ์ของพระนิพพานแสดงถึงความหลุดพ้นจากสังสารวัฏ ดังนั้นจักรวาลเจดีย์ของวัดป่าสักเชียงแสนจึงเป็นรูปแบบของการจำลองโครงสร้างจักรวาลผ่านงานสถาปัตยกรรม เพื่อแสดงถึงแนวคิดจักรวาลในพระพุทธศาสนา และเป็นเครื่องเตือนใจให้มนุษย์รับรู้ถึงการเวียนว่ายตายเกิด เพื่อมุ่งสู่การหลุดพ้นจากวัฏสงสาร

เอกสารอ้างอิง

Adrian, S. (1992). *The Symbolism of the Chedi.* Translated by: Asst. Prof. Thitiya Samathaphan and team. Bangkok: Thammasat University.

Chutima, S. (2020). An Analytical Study of the Cosmological Concept as found in the Layout of Lan Na Temples. *(Doctoral dissertation in Buddhist Studies, Department of Buddhism).* Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus.

Ekkasit, R. (2013). Development of the plan of ancient sites in Chiang Saen and Chiang Saen Noi. *(Master of Arts Thesis, Historical Archaeology).* Graduate School: Silpakorn University.

Fine Arts Department. (1982). *Registration of ancient sites in the North.* Bangkok: Fine Arts Department.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Tipiṭaka Volume 20, 30: Sutta Piṭaka,* Mahachulalongkorn rajavidyalaya University Press.

Oxford University Press. (2021). *Oxford English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.

Phanuphong, C. (2009). Traibhumi in Thai art. *Journal of Humanities and Social Sciences,* Burapha University. 17(27): 75-99.

Phra Athiwat, T. (2021). The Interpretation of Buddhist Iconics as Found in Lanna Cetiyas. *(Doctoral dissertation in Buddhist Studies, Department of Buddhism).* Graduate School: Mahachu lalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus.

Phra Brahmagunabhorn, P. A. Payutto. (2016). *Dictionary of Buddhism*. 34 printing. Bangkok: Foundation for Education for Peace.

Phra Sangkharatmethangkaro. (2006). *Lokadīpakasāra.* 2nd printing. Translated by: Yaem Prapath thong. Bangkok: National Library, Department of Fine Arts.

Phra Satthamkhotthera (1985). *Loka-Banyatti.* Translated by: Yaem Prapaththong. Auditor: Suwat Koponrat. Bangkok: National Library, Department of Fine Arts.

Phra Sirimangkhlachan. (1980). *Cakkavāḷadīpanī.* Translated by: Tinkorn Thongsewet. Arranged by: Thongyoi Saengsinchai. Bangkok: National Library, Department of Fine Arts.

Phra Sunan, Y., & Phramahamit. (2020). Pagoda and Architecture in Buddhism. *Journal of Graduate MCU KhonKaen Campus*, 7(4): 19-29.

Phramaha Hansa, N. (2007). *Buddhist cosmology.* Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Royal Institute. (2011). *Royal Institute Dictionary 2011.* [Online], Available from: https://dictionary. orst.go.th/ (in thai)

Rungrot, T. (2015). A study of archaeological evidence in Lanna from Chinese documents. *The Journal of the Thai Khadi Research Institute.* 12(1): 45-68.

Samoechai, P. (1996). Symbols in Thai painting between the 19th and 24th Buddhist centuries. Bangkok: Thammasat University.

Sanguan, C. (2007). *The Legend of Phra Chao Liap Lok, Lanna Edition.* Chiang Mai: Chiang Mai Provincial Cultural Centre.

Sisakkra, W. (2008). Social and cultural development of Thailand and Lanna. Bangkok: Muang Boran Publishing.

Snodgrass, A. (1985). *The symbolism of the stupa*. Cornell Southeast Asia Program.

Som, S. (2016). *The secret of the universe of nirvana.* Bangkok: Rueankaew Printing.

Wichai, T. (1990). *Take a tour of the ancient site group of Wat Pa Sak.* Bangkok: Silpakorn University, Department of Archaeology.

Won lancha, B. (2010). *History of Lanna Art and Archaeology.* Chiang Mai: Chiang Mai University Press.

นันทนาการเชิงศรัทธาในพื้นที่เขาศักดิ์สิทธิ์ของไทย: ศรัทธา ความเหนื่อย และการข้ามพ้น

FAITH-BASED RECREATION IN THAILAND'S SACRED MOUNTAIN AREAS: FAITH, FATIGUE, AND TRANSCENDENCE

เตชภณ ทองเติม[1], และสุรชนา ประจิม[2]

Tachapon Tongterm[1], and Surachana Prachim[2]

สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, ประเทศไทย[1,2]

Department of Sport Science, Faculty of Liberal Arts and Sciences, Sisaket Rajabhat University, Thailand[1,2]

Email: spsc_network@hotmail.com [1]

Received 14 October 2025; Revised 24 October 2025; Accepted 25 November 2025

****

นันทนาการเชิงศรัทธาในพื้นที่เขาศักดิ์สิทธิ์ของไทย: ศรัทธา ความเหนื่อย และการข้ามพ้น

เตชภณ ทองเติม และสุรชนา ประจิม

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนผ่านสู่สังคมสูงวัยในศตวรรษที่ 21 ได้ก่อให้เกิดความท้าทายเชิงโครงสร้างต่อสุขภาวะองค์รวมของผู้สูงวัยและผู้ป่วยโรคเรื้อรัง ซึ่งในบริบทไทยได้ปรากฏรูปแบบเฉพาะของการมีส่วนร่วมผ่านกิจกรรมการแสวงบุญบนภูเขาศักดิ์สิทธิ์ที่ผสานแรงขับเคลื่อนทางจิตวิญญาณเข้ากับการท้าทายทางกายภาพอย่างลึกซึ้ง บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์ปรากฏการณ์การเข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการเชิงศรัทธาของผู้สูงวัยและผู้ป่วยโรคเรื้อรังในบริบทวัฒนธรรมไทย 2) ประยุกต์ใช้กรอบแนวคิด Faith–Fatigue–Transcendence Model เพื่ออธิบายกลไกการเปลี่ยนผ่านจากศรัทธาและความเหนื่อยสู่การข้ามพ้นที่ส่งเสริมพลังชีวิตและการพัฒนาตนเองสู่พฤฒพลัง 3) วิเคราะห์ความเชื่อมโยงของการแสวงบุญบนพื้นที่ภูเขากับมิตินันทนาการด้านจิตวิญญาณ สังคม และสุขภาวะองค์รวมของผู้สูงวัย และ 4) นำเสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่และกิจกรรมนันทนาการเชิงศรัทธาเพื่อการส่งเสริมพฤฒพลังอย่างยั่งยืนในสังคมไทย โดยอาศัยการสังเคราะห์องค์ความรู้จากเอกสารวิชาการ และการสังเกตการณ์ภาคสนามจากเขาคิชฌกูฏ เขาวงพระจันทร์ และภูลังกา ผลการสังเคราะห์ชี้ว่า ผู้สูงวัยมิได้มองความเหนื่อยล้าเป็นอุปสรรค หากแต่เป็นกลไกเชิงพิธีกรรมที่หลอมรวมศรัทธา ความพยายาม และการภาวนา จนแปรเปลี่ยนเป็นภาวะการข้ามพ้น ซึ่งนำไปสู่การสร้างความหมาย ความเชื่อ และความหวัง อันเป็นรากฐานของพลังชีวิตและการก่อรูปพฤฒพลัง โดยองค์ความรู้นี้สะท้อนการขยายกรอบนิยามของนันทนาการให้ครอบคลุมมิติทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณในสังคมไทย อีกทั้งผู้เขียนได้นำเสนอ Faith–Fatigue–Transcendence Model (FFT Model) ขึ้นเพื่ออธิบายบทบาทของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในฐานะสภาพแวดล้อมนันทนาการที่เกื้อหนุน การสร้างความหมาย พลังชีวิต และสุขภาวะองค์รวม อีกทั้งได้เสนอแนวทางเชิงปฏิบัติด้านการออกแบบพื้นที่ การจัดการความปลอดภัย และการส่งเสริมการเข้าถึงที่เหมาะสมต่อศักยภาพของผู้เข้าร่วม ทั้งนี้เพื่อสนับสนุนการใช้ทุนทางวัฒนธรรมในการยกระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงวัยไทย

คำสำคัญ: นันทนาการเชิงศรัทธา; การแสวงบุญ; พฤฒพลัง; สุขภาวะองค์รวม; ภูเขาศักดิ์สิทธิ์

FAITH-BASED RECREATION IN THAILAND'S SACRED MOUNTAIN AREAS: FAITH, FATIGUE, AND TRANSCENDENCE

Tachapon Tongterm[1], and Surachana Prachim[2]

Abstract

The transition into an aging society in the twenty-first century has created substantial structural challenges to the holistic well-being of older adults and individuals with chronic illnesses. Within the Thai context, a distinctive form of participation has emerged through pilgrimage activities on sacred mountains, where spiritual devotion is deeply intertwined with demanding physical exertion. This article aims to 1) analyze the participation of older adults and chronic illness patients in faith-based recreational activities within the Thai cultural context; 2) apply the Faith–Fatigue–Transcendence Model (FFT Model) to explain the transitional mechanism through which faith and fatigue are transformed into transcendence that nurtures vitality and self-development toward Active Aging (Phruetthaphlang); 3) examine the connections between mountain pilgrimage and the spiritual, social, and holistic dimensions of recreation among older adults; and 4) propose development guidelines for faith-based recreational spaces and activities that sustainably foster Active Aging in Thai society. This study synthesizes academic literature and field observations from Khao Khitchakut, Khao Wong Phrachan, and Phu Lanka. The synthesis reveals that older adults do not perceive fatigue as a barrier but regard it as a ritual mechanism that unites faith, effort, and contemplative practice, ultimately giving rise to a state of transcendence. This transformative process generates meaning, belief, and hope, which form the foundation of vitality and the emergence of active aging. The findings broaden the conceptual scope of recreation to include cultural and spiritual dimensions within the Thai context. Furthermore, the authors introduce the FFT Model to explain the role of sacred landscapes as recreational environments that support meaning-making, vitality, and holistic well-being. Practical recommendations are also presented regarding spatial design, safety management, and accessibility enhancement aligned with participants' capabilities, with the intention of strengthening the use of cultural capital to improve the quality of life of older adults in Thailand.

Keywords: Faith-based recreation; Pilgrimage; Active ageing; Holistic well-being; Sacred mountains.

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 การเปลี่ยนผ่านสู่สังคมสูงวัยได้ก่อให้เกิดความท้าทายเชิงโครงสร้างที่ส่งผลต่อระบบสุขภาวะของประเทศทั่วโลก โดยเฉพาะในมิติสุขภาวะองค์รวมที่ผู้สูงวัยต้องเผชิญทั้งการเสื่อมถอยของสมรรถภาพทางด้านร่างกาย ภาวะโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง และความเปราะบางทางสังคมที่เกิดจากการ ลดลงของปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น (Dogra et al., 2022) อีกทั้งปัจจุบันประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมสูงอายุอย่างสมบูรณ์ ส่งผลให้ความต้องการกิจกรรมที่ช่วยฟื้นฟูสมรรถภาพทางกาย จิตใจ และความหมายของการดำรงชีวิตเพิ่มสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญเช่นเดียวกับในต่างประเทศ (Doğan & Gürbüz, 2025) ซึ่งภายใต้บริบทเช่นนี้ แนวคิดพฤฒพลัง (active ageing) ในฐานะกรอบการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงวัยที่มุ่งสร้างความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าและงอกงามในทุกมิติ จึงมีความสำคัญมากขึ้น โดยต้องอาศัยการผสานทุนวัฒนธรรม วิถีชีวิต และความเชื่อที่มีรากลึกในสังคมไทย ทั้งนี้เพื่อออกแบบกิจกรรมที่สามารถเชื่อมโยงกาย จิตใจ และจิตวิญญาณอย่างกลมกลืน (Portegijs et al., 2023; Thornton, 2025) ซึ่งภายใต้บริบทดังกล่าว ได้เกิดกระแสการเข้าร่วมกิจกรรมแสวงบุญบนภูเขาศักดิ์สิทธิ์ของผู้สูงวัยและผู้ป่วยโรคเรื้อรังที่สะท้อนพลังของความศรัทธาอย่างโดดเด่น แม้ว่ากิจกรรมเหล่านี้ต้องใช้แรงกายเป็นอย่างมาก แต่ผู้เข้าร่วมกลับมองความเหนื่อยล้าเป็นส่วนหนึ่งของ “การแสวงหาความหมาย” และ “การทดสอบขีดจำกัดของตนเอง” มากกว่าจะเป็นอุปสรรคของชีวิต (Bopp et al., 2012; Yousiph et al., 2025) โดยมีความศรัทธาทำหน้าที่เป็นแรงผลักภายในที่ช่วยให้ผู้เข้าร่วมตีความประสบการณ์ความลำบากเป็นกระบวนการเยียวยาและพัฒนาตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดนันทนาการเชิงศรัทธา (faith-based recreation) ที่ผสานร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณเข้าด้วยกันอย่างลุ่มลึก (Heintzman, 2009) ซึ่งประสบการณ์นี้ไม่เพียงตอบสนองความต้องการด้านสุขภาวะ หากยังสร้างพื้นที่ทางสังคมใหม่ที่ผู้สูงวัยสามารถเชื่อมโยงกับชุมชน วัฒนธรรม และความเชื่อได้อย่างมีพลัง

กรณีศึกษาจากพื้นที่สำคัญทั่วประเทศไทยสะท้อนบทบาทของกิจกรรมแสวงบุญในฐานะพื้นที่พัฒนาพลังชีวิตของผู้สูงวัยอย่างมีนัยสำคัญ โดยในบทความนี้ผู้เขียนจึงได้ยกกรณีศึกษา 3 พื้นที่ ได้แก่ เขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ที่มีประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทซึ่งสืบทอดยาวนาน เป็นพื้นที่ที่บุคคลทั่วไปและผู้สูงวัยจำนวนมากเลือกเดินทางขึ้นไปเพื่อฟื้นใจและสร้างพลังภายใน (ภูวดล บัวบางพลู, 2561; พระมหาหงษ์สา ดิษชัง และคณะ, 2566) ขณะที่เขาวงพระจันทร์ จังหวัดลพบุรี ซึ่งมีบันไดนับพันขั้น ได้กลายเป็นพื้นที่ที่ท้าทายทั้งสมรรถภาพกายและความหนักแน่นทางจิตใจ นำไปสู่ประสบการณ์ทางจิตวิญญาณที่ลุ่มลึก (บุญญเลขา มากบุญ และรัชชนก สวนสีดา, 2567) ส่วนภูลังกา จังหวัดบึงกาฬ ที่มีความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคเป็นศูนย์กลาง ได้แปรเปลี่ยนเป็นพื้นที่ที่ความศรัทธาทำหน้าที่เป็นพลังหล่อเลี้ยงจิตใจผู้คนจากหลากหลายภูมิหลัง (พรพิมล แสงชาติ และศักรินทร์ นนทพจน์, 2567) ซึ่งพื้นที่ทั้งสามแสดงให้เห็นว่ากิจกรรมแสวงบุญบนภูเขาศักดิ์สิทธิ์มิได้เป็นเพียงพิธีกรรมทางศาสนา แต่เป็นพื้นที่นันทนาการเชิงศรัทธาที่ให้ทั้งพลังชีวิต คุณค่าทางวัฒนธรรม และความหมายต่อการดำรงชีวิตในวัยสูงอายุ

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการศึกษาด้านพฤฒพลังและกิจกรรมสำหรับผู้สูงวัยจำนวนมาก แต่ยังปรากฏช่องว่างในเชิงทฤษฎีและเชิงประจักษ์ในการอธิบายกลไกของกิจกรรมแสวงบุญที่มีความเหนื่อยล้าเป็นแก่นกลางของประสบการณ์ ซึ่งเป็นตัวเร่งสำคัญของการสร้างความหมายและการแปรเปลี่ยนทางจิตวิญญาณ

โดยเฉพาะการเชื่อมโยงระหว่างความเหนื่อยในบริบทภูเขาศักดิ์สิทธิ์กับการพัฒนามิติทางสังคม จิตใจ และสุขภาวะของผู้สูงวัยไทยยังขาดงานสังเคราะห์อย่างเป็นระบบ ดังนั้น บทความวิชาการนี้จึงมุ่งบูรณาการองค์ความรู้เพื่อ 1) วิเคราะห์ปรากฏการณ์การเข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการเชิงศรัทธาของผู้สูงวัยและผู้ป่วยโรคเรื้อรังในบริบทวัฒนธรรมไทย 2) ประยุกต์ใช้กรอบแนวคิด Faith–Fatigue–Transcendence Model เพื่ออธิบายกลไกการเปลี่ยนผ่านจากศรัทธาและความเหนื่อยสู่การข้ามพ้นที่ส่งเสริมพลังชีวิตและการพัฒนาตนเองสู่พฤฒพลัง 3) วิเคราะห์ความเชื่อมโยงของการแสวงบุญบนพื้นที่ภูเขากับมิตินันทนาการด้านจิตวิญญาณ สังคม และสุขภาวะองค์รวมของผู้สูงวัย และ 4) นำเสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่และกิจกรรมนันทนาการเชิงศรัทธาเพื่อการส่งเสริมพฤฒพลังอย่างยั่งยืนในสังคมไทย โดยผู้เขียนคาดหวังว่าบทความนี้จะเป็นฐานองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถขยายพรมแดนความเข้าใจด้านนันทนาการเชิงศรัทธา และนำไปสู่การออกแบบกิจกรรมที่ตอบโจทย์ความหมายของชีวิตในช่วงวัยสูงอายุได้อย่างแท้จริงและมีผลต่อเชิงนโยบายในอนาคต

กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

เนื้อหาในส่วนนี้ผู้เขียนมุ่งนำเสนอเครื่องมือเชิงทฤษฎี ที่ถือเป็นรากฐานในการทำความเข้าใจพลวัตของนันทนาการเชิงศรัทธาที่ท้าทายทางกายภาพของผู้สูงวัย โดยมุ่งบูรณาการแนวคิดหลักด้านนันทนาการเชิงจิตวิญญาณ พฤฒพลัง และกลไกการเปลี่ยนผ่าน ทั้งนี้เพื่อพัฒนาเป็นกรอบนำทางการวิเคราะห์ที่เชื่อมโยงศรัทธา ความเหนื่อย และการข้ามพ้น สู่การส่งเสริมพฤฒพลังในบริบทวัฒนธรรมไทยอย่างเป็นระบบ ดังนี้

1. นันทนาการเชิงจิตวิญญาณและการแสวงหาความหมาย

ในสังคมร่วมสมัยที่ผู้คนต้องเผชิญความกดดันทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมนันทนาการจึงมิได้เป็นเพียงการพักผ่อนทางกาย หากยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่ภายในที่ช่วยเยียวยาจิตวิญญาณและเปิดโอกาสให้บุคคลได้ทบทวนคุณค่าของตนเอง โดยเฉพาะในผู้สูงวัยที่ต้องเผชิญความเปลี่ยนแปลงของบทบาททางสังคมและความเปราะบางในชีวิตประจำวัน แนวคิดนันทนาการเชิงจิตวิญญาณ (spiritual recreation) ชี้ให้เห็นบทบาทของประสบการณ์ที่ก่อให้เกิดการตระหนักรู้ การเชื่อมโยงกับสิ่งที่สูงส่ง และการสะสมความหมายใหม่ในชีวิต (Soares et al., 2024) ซึ่งกิจกรรมในมิตินี้มักเกี่ยวข้องกับการเดินทางที่อาศัยแรงกายและพลังศรัทธาควบคู่กัน ความเหน็ดเหนื่อยจากการปีนเขาหรือการเดินไกลจึงไม่ถูกมองว่าเป็นอุปสรรค หากกลับกลายเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการแสวงหาความหมาย ช่วยให้ผู้สูงวัยได้ก้าวข้ามข้อจำกัดของตนเองและสัมผัสภาวะความสงบภายใน การแสวงบุญบนเขาศักดิ์สิทธิ์ เช่น เขาคิชฌกูฏ หรือเขาวงพระจันทร์ จึงสะท้อนให้เห็นว่าเมื่อศรัทธาถูกบูรณาการเข้ากับการท้าทายทางกาย ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นย่อมลึกซึ้งและทรงพลังในฐานะพื้นที่เปลี่ยนผ่านทางชีวิตซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการฟื้นคืนพลังใจและเสริมสร้างความเข้มแข็งในผู้สูงวัย (พระมหาหงษ์สา ดิษชัง และคณะ, 2566; บุญญเลขา มากบุญ และรัชชนก สวนสีดา, 2567)

2. แนวคิดพฤฒพลังและสุขภาวะองค์รวมของผู้สูงวัย

แนวคิดพฤฒพลัง ได้ขยับฐานความเข้าใจผู้สูงวัยออกจากกรอบที่เน้นความเสื่อมถอยของร่างกาย ไปสู่มุมมองเชิงบวกที่ให้ความสำคัญกับศักยภาพ ความหวัง และคุณค่าของการดำรงชีวิตในบั้นปลาย ซึ่งสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับแนวคิดสุขภาวะองค์รวมที่ผสานสุขภาพกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณเข้าด้วยกัน (Portegijs et al., 2023) ซึ่งผู้สูงวัยที่มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมที่มีความหมายและท้าทายอย่างเหมาะสม เช่น การเดินขึ้นเขาภายใต้แรงศรัทธา มักแสดงให้เห็นถึงพลังในการปรับตัว ความมั่นคงทางอารมณ์ และการรับรู้คุณค่าของตนเอง ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยสำคัญของพฤฒพลัง (Doğan & Gürbüz, 2025) โดยในบริบทไทย กิจกรรมที่เชื่อมโยงศรัทธากับการออกแรงอย่างเข้มข้นช่วยเปิดพื้นที่แห่งการเติบโตทางจิตวิญญาณ และทำให้ความเหนื่อยล้ากลายเป็นประสบการณ์เชิงบวกที่ส่งเสริมสุขภาวะเชิงลึกมากกว่าการบั่นทอนพลังชีวิต ดังนั้น การมองผู้สูงวัยในมิตินี้จึงช่วยชี้ให้เห็นว่า การเข้าร่วมกิจกรรมเชิงศรัทธามิใช่เพียงการรักษาสุขภาพกาย แต่ยังเป็นเส้นทางของการก่อรูปความหมาย การสร้างความหวัง และการพัฒนาพลังชีวิตอย่างต่อเนื่องในทุกมิติของการดำรงอยู่

3. การบูรณาการศรัทธา ความเหนื่อย และการข้ามพ้น

การทำความเข้าใจประสบการณ์ของผู้สูงวัยที่เข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการเชิงศรัทธาจำเป็นต้องมองผ่านพลวัตที่ซ้อนทับระหว่างร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ ซึ่งเกิดขึ้นจากการบรรจบกันของศรัทธา ความเหนื่อยล้า และภาวะการข้ามพ้นที่เป็นหัวใจของประสบการณ์นี้อย่างแท้จริง โดยศรัทธาทำหน้าที่เป็นแรงขับเคลื่อนภายในที่ส่งพลังให้ผู้สูงวัยสามารถก้าวผ่านความยากลำบากที่เผชิญบนเส้นทางแสวงบุญได้อย่างมีความหมายมากกว่าการได้รับแรงจูงใจจากปัจจัยภายนอก (Bopp et al., 2012) ซึ่งเมื่อศรัทธาหล่อเลี้ยงมิติทางกายภาพ ความเหนื่อยล้าที่เกิดขึ้นจึงมิได้ถูกมองว่าเป็นข้อจำกัดของวัย แต่กลับทำหน้าที่เหมือนตัวเร่งที่ทำให้ผู้เข้าร่วมรับรู้ขีดจำกัดของตนเองและพร้อมเปิดพื้นที่ให้ประสบการณ์เชิงลึกเกิดขึ้น ในขณะที่การข้ามพ้นซึ่งเกิดขึ้นหลังจากการก้าวผ่านความเหนื่อยด้วยพลังภายใน เป็นสภาวะที่นำไปสู่ความสงบ ความตระหนักรู้ และการเชื่อมโยงกับสิ่งที่สูงส่งกว่า ถือเป็นกระบวนการเยียวยาที่มีมิติทางจิตวิญญาณอย่างเด่นชัด (Heintzman, 2009) และยังสอดคล้องกับผลการศึกษาด้านนันทนาการบำบัดที่พบว่ากระบวนการทางจิตวิญญาณสามารถช่วยผู้คนฟื้นคืนพลังชีวิตอย่างลึกซึ้ง (Litchke et al., 2022) ดังนั้น การบูรณาการศรัทธา ความเหนื่อย และการข้ามพ้น จึงเป็นกลไกสำคัญของประสบการณ์นันทนาการเชิงศรัทธาที่ทำให้กิจกรรมท้าทายทางกายภาพมีความหมายมากกว่าการออกแรง และเป็นฐานคิดสำคัญที่ช่วยอธิบายว่าเหตุใดผู้สูงวัยจึงได้รับพลังใหม่ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมลักษณะนี้อย่างต่อเนื่อง

4. แนวคิดศรัทธา ความเหนื่อย และการข้ามพ้น

จากการสังเคราะห์พลวัตที่กล่าวมาในหัวข้อก่อนหน้า ผู้เขียนจึงได้นำเสนอกรอบแนวคิดศรัทธา ความเหนื่อย และการข้ามพ้น หรือ Faith–Fatigue–Transcendence Model (FFT Model) เพื่อใช้ทำความเข้าใจกลไกภายในของกิจกรรมนันทนาการเชิงศรัทธาที่ท้าทายทางกายภาพ ซึ่งมีศักยภาพในการเสริมสร้างพฤฒพลังของผู้สูงวัยอย่างลุ่มลึกและเป็นองค์รวม ซึ่งโมเดลนี้มิได้มองการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางกายว่าเป็นเพียงการออกแรงหรือการฝึกความทนทาน แต่ชี้ให้เห็นมิติสำคัญของจิตวิญญาณ การสร้างอัตลักษณ์ และการ

เปลี่ยนผ่านทางชีวิตที่เกิดขึ้นระหว่างเส้นทางอันเต็มไปด้วยความหมาย โดยกรอบแนวคิดนี้ประกอบด้วย 5 ลำดับที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ได้แก่

1) ศรัทธา (faith)

พลังขับเคลื่อนภายในที่ทรงความหมายในการเริ่มต้นกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นความต้องการแสวงหาความสงบ ความเชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือการทำเพื่อจุดหมายทางจิตวิญญาณ ศรัทธาจึงไม่ใช่เพียงแรงผลักแต่เป็นพลังที่หล่อเลี้ยงเจตจำนงและช่วยยึดเหนี่ยวให้ผู้สูงวัยก้าวผ่านความเหน็ดเหนื่อยได้อย่างมั่นคง (Bopp et al., 2012)

2) ความเหนื่อยล้า (fatigue)

สภาวะทางกายและใจที่ผู้เข้าร่วมต้องเผชิญ โดยมิใช่ข้อจำกัดของวัยเพียงอย่างเดียว แต่ทำหน้าที่เป็นจุดทดสอบที่ทำให้ผู้สูงวัยตระหนักถึงความเปราะบางและขีดจำกัดของตนเอง ซึ่งกลับกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่เปิดทางให้ประสบการณ์เชิงจิตวิญญาณเกิดการแปรเปลี่ยน (Doğan & Gürbüz, 2025)

3) การข้ามพ้น (transcendence)

จุดเปลี่ยนที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลสามารถผ่านความเหนื่อยล้าด้วยพลังของศรัทธา นำไปสู่ความตระหนักรู้ ความสงบภายใน และความเชื่อมโยงกับสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าตนเอง ไม่ว่าจะเป็นพลังเหนือธรรมชาติหรือความหมายชีวิตในมิติที่ลึกกว่าเดิม (Litchke et al., 2022)

4) การสร้างความหมาย (meaning-making)

กระบวนการตีความหลังการข้ามพ้นที่ทำให้ความเหนื่อยและความยากลำบากถูกเปลี่ยนให้เป็นคุณค่าใหม่ ทั้งในเชิงบทเรียนชีวิต แรงบันดาลใจ และความเข้มแข็งภายใน ที่ช่วยหล่อหลอมอัตลักษณ์ผู้สูงวัยให้มั่นคงยิ่งขึ้น (Soares et al., 2024)

5) พลังชีวิต (vitality) และการพัฒนาสู่พฤฒพลัง

ผลลัพธ์ที่ปรากฏเป็นความกระปรี้กระเปร่า แรงบันดาลใจ และเจตจำนงในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ ครอบคลุมสุขภาวะทั้งกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของพฤฒพลังในสังคมสูงวัย (Lantzi-Vicente, 2024)

กล่าวโดยสรุป กรอบแนวคิด FFT Model ได้เปิดพื้นที่ตีความ นันทนาการเชิงศรัทธาในฐานะกระบวนการพัฒนามนุษย์ที่ครอบคลุมทั้งกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ โดยแสดงให้เห็นว่า ศรัทธามิใช่เพียงความเชื่อส่วนบุคคล แต่เป็นพลังทางสังคมและวัฒนธรรมที่สามารถเปลี่ยนความเหนื่อยล้าให้กลายเป็นการเยียวยา การฟื้นคืนพลังชีวิต และการพัฒนาสู่พฤฒพลังอย่างแท้จริง

ลักษณะกิจกรรมและกรณีศึกษา

หัวข้อนี้ผู้เขียนมุ่งนำเสนอผลการสังเคราะห์ปรากฏการณ์เชิงประจักษ์ของกิจกรรมนันทนาการเชิงศรัทธาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งสามแห่งของไทย 3 แหล่ง ได้แก่ เขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี เขาวงพระจันทร์ จังหวัดลพบุรี และภูลังกา จังหวัดบึงกาฬ โดยมุ่งทำความเข้าใจลักษณะทางกายภาพของเส้นทางรูปแบบประสบการณ์ของผู้เข้าร่วม และกลไกของศรัทธาที่หล่อหลอมให้ความเหนื่อยล้ากลายเป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านทางจิตวิญญาณ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นฐานสำคัญสำหรับการอธิบาย FFT Model ดังนี้

1. เขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

เขาคิชฌกูฏหรือรอยพระพุทธบาทพลวง เป็นพื้นที่ศรัทธาที่มีเอกลักษณ์ชัดเจน เนื่องจากเปิดให้ประชาชนขึ้นสักการะเพียงปีละครั้งในช่วงเทศกาลมาฆบูชาและต่อเนื่องประมาณสองเดือน ซึ่งลักษณะการจำกัดเวลาและโอกาสนี้ทำหน้าที่เสริมแรงให้เกิดความมุ่งมั่นและความศรัทธาเข้มข้นของผู้เข้าร่วม (ปวีณรัตน์ เวชมณีศรี และนฤดลภัสสร จักษุเดโชวณิชย์, 2564; ปัญญณัฐ ศิลาลาย และคณะ, 2560) อีกทั้งเส้นทางเดินเท้าที่ทอดยาวกว่าสิบเอ็ดกิโลเมตรที่ประกอบด้วยทางลาดชันและบันไดหิน ทำให้ผู้แสวงบุญต้องใช้ทั้งแรงกาย ความเพียร และความอดทนในการเคลื่อนตัวขึ้นสู่ยอดเขา ซึ่งลักษณะทางกายภาพเช่นนี้จึงมิได้เป็นเพียงปัจจัยด้านความเหนื่อย แต่ทำหน้าที่เป็นพิธีกรรมทางกายภาพ ที่หล่อหลอมให้ผู้เข้าร่วมได้ภาวนา ทบทวนชีวิต และเผชิญหน้ากับข้อจำกัดของตนเอง (วิชณัฐนีย์ ดิษฐประณีต และคณะ, 2563)

ผู้สูงวัยและผู้ป่วยโรคเรื้อรังจำนวนมากเข้าร่วมกิจกรรมนี้ด้วยความเชื่อมั่นในบุญบารมีและการชำระล้างบาป ซึ่งเป็นแรงผลักภายในที่ช่วยให้พวกเขาก้าวผ่านความเหนื่อยล้าอย่างต่อเนื่อง (พิชคุณ อรรถเวชาสกุล และมนตรี วิวาห์สุข, 2566; พนิดา บุญล้อม, 2558) อีกทั้งจากการสัมภาษณ์ผู้สูงวัยที่เข้าร่วมในพื้นที่จริง เมื่อบรรลุถึงรอยพระพุทธบาท ผู้เข้าร่วมจำนวนมากมักสะท้อนความรู้สึกสงบ ความปีติ และความปลดปล่อยจากความทุกข์ ซึ่งเป็นสัญญะสำคัญของภาวะการข้ามพ้นที่ทำให้กิจกรรมนี้ก้าวข้ามจากพิธีกรรมศาสนาไปสู่กระบวนการปรับเปลี่ยนเชิงอัตตาที่สร้างคุณค่าใหม่ในชีวิตวัยชรา

2. เขาวงพระจันทร์ จังหวัดลพบุรี

เขาวงพระจันทร์เป็นพื้นที่ที่เผยให้เห็นพลวัตของศรัทธาและความเหนื่อยอย่างลึกซึ้ง จุดเด่นของพื้นที่คือบันไดจำนวนสามพันเจ็ดร้อยเก้าสิบขั้นที่ทอดยาวจากลานเชิงเขาสู่รอยพระพุทธบาทและองค์พระใหญ่ ซึ่งถูกบันทึกเป็นเส้นทางแสวงบุญที่ท้าทายความทนทานมากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ (ไทยรัฐออนไลน์, 2566; สยามรัฐ, 2566) โดยลักษณะของบันไดที่สูงชันและต่อเนื่องมิได้เป็นเพียงโครงสร้างทางกายภาพ แต่กลายเป็นสัญลักษณ์ของการเดินทางภายในที่ทำให้ผู้แสวงบุญต้องฝึกทั้งร่างกายและจิตใจไปพร้อมกัน

ความเหนื่อยที่นี่แตกต่างจากการเดินเขาทั่วไป เพราะผู้เข้าร่วมจำนวนมาก ที่เดินเบียดเสียดกัน (บันไดที่แคบ) โดยเฉพาะผู้สูงวัยและผู้มีโรคประจำตัว ต้องหยุดเป็นระยะเพื่อกำหนดลมหายใจ ฝึกสติ และยึดโยงศรัทธาเข้ากับเป้าหมายในใจของตนเอง ดังนั้นเส้นทางจึงทำหน้าที่เสมือนเป็นเครื่องมือภาวนาอย่างเป็นรูปธรรม (สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดลพบุรี, 2568) กล่าวคือ เมื่อผู้เข้าร่วมสามารถก้าวถึงยอดเขาด้วยความเพียรและแรงศรัทธา ความเหนื่อยที่เคยเป็นอุปสรรคกลับกลายเป็นจุดทดสอบที่นำไปสู่การข้ามพ้น

ซึ่งปรากฏผ่านความภาคภูมิใจ ความสงบ หรือความปีติที่หลายคนกล่าวถึงหลังบรรลุเป้าหมาย ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้ตอกย้ำว่าการเดินขึ้นเขาวงพระจันทร์มิใช่เพียงการปฏิบัติศาสนพิธี แต่คือกระบวนการเปลี่ยนผ่านเชิงอัตตาที่ทำให้ผู้สูงวัยสามารถแปรประสบการณ์แห่งความเหนื่อยเป็นพลังชีวิตได้อย่างแท้จริง

3. ภูลังกา จังหวัดบึงกาฬ

ภูลังกา จังหวัดบึงกาฬ เป็นกรณีศึกษาที่สะท้อนมิติสังเคราะห์ของความเชื่อพื้นบ้านและพุทธศาสนา โดยมีถ้ำนาคาเป็นศูนย์รวมศรัทธาที่เชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องพญานาคอย่างลึกซึ้ง (พระครูวินัยธรวุฒิไกร อภิรกฺโข และคณะ, 2568) ภูมิประเทศประกอบด้วยภูเขาหินทรายสูงชัน ทางชัน โขดหิน และช่วงปีนป่ายที่ต้องอาศัยสมรรถภาพกายที่มากกว่าการเดินเขาทั่วไป (วาสนา ขวัญทองยิ้ม และคณะ, 2567; วุฒิพงศ์ บุษราคัม และคณะ, 2568) ซึ่งผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่ โดยเฉพาะผู้สูงวัย เผชิญกับความเหนื่อยล้าอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ความเหนื่อยนี้กลับถูกตีความเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมเชิงประจักษ์ เพราะทุกครั้งที่ต้องหยุดพัก ผู้เข้าร่วมมักหันกลับมาฝึกสติ พิจารณาลมหายใจ และทบทวนข้อจำกัดของตนเอง (พรหมภัสสร ชุณหบุญญทิพย์, 2566) หลายคนสะท้อนว่า ช่วงเวลาที่เหนื่อยที่สุดคือช่วงที่จิตใจใกล้สงบมากที่สุด เพราะต้องปล่อยวางความกลัว ความสงสัย และความยึดติดในสังขาร เมื่อบรรลุถึงสุดเขตบุญ ความเหนื่อยจึงแปรเปลี่ยนเป็นประสบการณ์การข้ามพ้นที่เชื่อมโยงผู้เข้าร่วมกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และกระบวนการเยียวยาภายในที่ลึกซึ้ง

4. ผลการสังเคราะห์กรณีศึกษา

แม้พื้นที่ทั้งสามแห่งจะมีภูมิประเทศและรูปแบบการเดินทางแตกต่างกัน ตั้งแต่เส้นทางเดินเท้าระยะไกล บันไดนับพันขั้น ไปจนถึงเส้นทางปีนป่ายบนโขดหิน แต่สิ่งที่ปรากฏร่วมกันคือพลวัตของประสบการณ์ที่ถูกหล่อหลอมโดยสามองค์ประกอบหลัก ได้แก่ ศรัทธา ความเหนื่อย และการข้ามพ้น โดยศรัทธาทำหน้าที่เป็นแรงผลักภายในสูงสุดที่ช่วยให้ผู้เข้าร่วม โดยเฉพาะผู้สูงวัยและผู้ป่วยโรคเรื้อรัง ก้าวเดินต่อไปแม้เผชิญข้อจำกัดของร่างกาย (พระณัฐวุฒิ พันทะลี, 2565; ยุพารักษ์ ชนะบวรวัฒน์, 2560) ความเหนื่อยล้า ซึ่งในบริบททั่วไปมักถูกมองเป็นอุปสรรค ถูกตีความใหม่เป็นองค์ประกอบเชิงพิธีกรรมที่ช่วยชำระล้างภายใน ให้ผู้เข้าร่วมได้เผชิญและปล่อยวางความกลัว ความยึดติด และแรงต้านในใจ จนกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญของกระบวนการเปลี่ยนผ่านทางจิตวิญญาณ และสุดท้าย การข้ามพ้น ปรากฏเป็นประสบการณ์ร่วมที่เกิดขึ้นเมื่อผู้เข้าร่วมสามารถก้าวผ่านความเจ็บปวดทางกายและข้อจำกัดของตนเอง ซึ่งเปิดทางสู่ความสงบลึกซึ้ง ความปีติ และการตระหนักรู้ใหม่ในศักยภาพของชีวิตวัยชรา

ประสบการณ์ทั้งหมดนี้ชี้ว่า นันทนาการเชิงศรัทธาในพื้นที่เขาศักดิ์สิทธิ์มิใช่เพียงพิธีกรรมทางศาสนา แต่เป็นพื้นที่ของการเปลี่ยนแปลงเชิงอัตตาที่หล่อหลอมพลังชีวิตและสร้างคุณค่าใหม่ให้กับผู้สูงวัยอย่างแท้จริง และเป็นฐานสำคัญสำหรับการอธิบายกลไก FFT Model ในหัวข้อถัดไป

มิติของนันทนาการเชิงศรัทธา

จากการสังเคราะห์กรณีศึกษาเขาศักดิ์สิทธิ์ทั้งสามแห่งพบว่า ประสบการณ์แสวงบุญมีความลุ่มลึกกว่าพิธีกรรมทางศาสนาในความหมายทั่วไป เพราะเป็นประสบการณ์ที่หลอมรวมศรัทธา ความเหนื่อย และการข้ามพ้นเข้าด้วยกันจนเกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ภายในที่ส่งผลต่อทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และ

จิตวิญญาณ โดยเฉพาะในผู้สูงวัยที่ใช้ศรัทธาเป็นพลังขับเคลื่อนในการก้าวผ่านข้อจำกัดทางร่างกาย เส้นทางลาดชัน บันไดจำนวนมาก หรือภูมิประเทศที่ท้าทายจึงกลายเป็นพื้นที่ของการภาวนา การเผชิญตนเอง และการสร้างความหมายใหม่ของชีวิต ประสบการณ์ดังกล่าวสะท้อนแก่นของนันทนาการเชิงจิตวิญญาณที่ผสานพลังศรัทธาเข้ากับการพัฒนามนุษย์บนฐานทุนทางวัฒนธรรมอย่างเป็นองค์รวม และนำไปสู่ประเด็นวิเคราะห์สำคัญสามประการ ได้แก่

1. การขยายนิยามของนันทนาการ: จากความผ่อนคลายสู่การข้ามพ้น

การทำความเข้าใจกิจกรรมแสวงบุญในพื้นที่เขาศักดิ์สิทธิ์ของไทยในฐานะนันทนาการ ทำให้จำเป็นต้องทบทวนกรอบคิดดั้งเดิมที่มักมองนันทนาการเป็นเพียงกิจกรรมเพื่อความสุข การพักผ่อน หรือการผ่อนคลายตามความหมายแบบดั้งเดิม (Barnett & Weber, 2009) เพราะปรากฏการณ์จากกรณีศึกษาชี้ให้เห็นว่านันทนาการสามารถทำหน้าที่เป็นพื้นที่ของการเติบโตภายใน การแสวงหาความหมาย และการงอกงามทางจิตวิญญาณได้อย่างลุ่มลึก โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงวัยที่เลือกเข้าร่วมกิจกรรมด้วยเจตจำนงอิสระภายใต้แรงศรัทธามากกว่าจะเป็นแรงจูงใจทางวัตถุหรือความเพลิดเพลินตามปกติ ความเหน็ดเหนื่อยที่เกิดจากเส้นทางชัน บันไดสูง หรือภูมิประเทศที่ท้าทายจึงไม่ใช่อุปสรรค แต่เป็นเงื่อนไขเชิงประสบการณ์ที่ผลักดันให้ผู้เข้าร่วมภาวนา เผชิญตนเอง และสร้างความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับชีวิต ขณะที่ผลลัพธ์ของการเดินทางไม่จบลงเพียงความผ่อนคลายชั่วครู่ หากกลับพัฒนาไปสู่การเปลี่ยนผ่านทางอัตตาและการค้นพบความหมายชีวิตที่ยั่งยืน ซึ่งสะท้อนศักยภาพของนันทนาการในการทำหน้าที่เป็นพื้นที่บ่มเพาะจิตวิญญาณ เยียวยาภายใน และเสริมสร้างพลังชีวิตในวัยสูงอายุ โดยมีทุนทางวัฒนธรรมและศรัทธาเป็นฐานสำคัญในการยกระดับคุณค่าของประสบการณ์นันทนาการสู่การข้ามพ้นที่ลึกซึ้งกว่าเดิม (ปวีณรัตน์ เวชมณีศรี และนฤดลภัสสร จักษุเดโชวณิชย์, 2564; พนิดา บุญล้อม, 2558)

2. พลวัตของ FFT Model สู่สุขภาวะองค์รวม

กรอบแนวคิด FFT Model อธิบายพลวัตเชิงลึกของประสบการณ์แสวงบุญในพื้นที่เขาศักดิ์สิทธิ์ โดยสะท้อนว่าศรัทธาเป็นแรงขับภายในที่ผลักดันผู้สูงวัยและผู้ป่วยโรคเรื้อรังให้เข้าร่วมกิจกรรมที่ท้าทายทางกายด้วยความสมัครใจ ซึ่งแตกต่างจากกิจกรรมนันทนาการทั่วไปที่มักขับเคลื่อนด้วยความเพลิดเพลินหรือการพักผ่อน (Barnett & Weber, 2009) กล่าวคือ เมื่อการเดินทางบนเส้นทางชันหรือบันไดสูงดำเนินไป ความเหนื่อยล้าทั้งทางกายและใจมิได้ถูกประมวลผลในฐานะอุปสรรค หากกลับทำหน้าที่เป็นเบ้าหลอมประสบการณ์ที่ผลักดันให้ผู้เข้าร่วมเผชิญตนเอง จดจ่อกับลมหายใจ ฝึกสติ และยอมรับข้อจำกัดของร่างกาย ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบจากทั้งสามกรณีศึกษาที่ผู้เข้าร่วมจำนวนมากสะท้อนว่าช่วงเวลาที่เหนื่อยที่สุดคือช่วงที่จิตใจนิ่งที่สุด เพราะเป็นจังหวะที่บุคคลต้องปล่อยวางความกลัวและเสียงรบกวนภายในเพื่อก้าวต่อไปอย่างมั่นคง (พรหมภัสสร ชุณหบุญญทิพย์, 2566) อีกทั้ง เมื่อความเหนื่อยถูกแปรเปลี่ยนผ่านพลังศรัทธา กระบวนการข้ามพ้นจึงเกิดขึ้น และถูกประจักษ์ในรูปของความสงบ ความปีติ การปลดปล่อยจากความทุกข์ และการตระหนักรู้ใหม่เกี่ยวกับศักยภาพของชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดว่ากิจกรรมนันทนาการเชิงจิตวิญญาณสามารถนำไปสู่สุขภาวะองค์รวมในทั้งมิติกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ (Doğan & Gürbüz, 2025) ส่งผลให้ประสบการณ์แสวงบุญมิได้เป็นเพียงการเดินทางเชิงศาสนา แต่คือกระบวนการเชิงพัฒนามนุษย์ที่ช่วยฟื้นฟูพลังใจ เพิ่มความ

ยึดหยุ่นทางจิตใจ เสริมสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพของผู้สูงวัย และก่อให้เกิดความหมายใหม่ของการดำรงอยู่ในสังคมสูงวัยร่วมสมัยอย่างแท้จริง

3. คุณูปการต่อพฤฒพลังและนโยบายสาธารณะ

ประสบการณ์แสวงบุญในพื้นที่เขาศักดิ์สิทธิ์มิได้จำกัดอยู่เพียงการเสริมสร้างสุขภาวะระดับปัจเจก แต่ยังสะท้อนคุณค่าทางนันทนาการเชิงสาธารณะที่ผสานศรัทธา วัฒนธรรม และสุขภาพเข้าด้วยกันอย่างทรงพลัง โดยกิจกรรมแสวงบุญในลักษณะนี้ทำหน้าที่คล้ายกลไกทางสังคมที่ช่วยบ่มเพาะความเชื่อมั่นในศักยภาพของผู้สูงวัย กระตุ้นการมีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะ และส่งเสริมทุนทางสังคมผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างผู้ร่วมเดินทาง ซึ่งทั้งหมดนี้สอดคล้องกับแนวคิดพฤฒพลังขององค์การอนามัยโลกที่เน้นการธำรงศักยภาพผู้สูงวัยในมิติด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณอย่างสมดุล (Dogra et al., 2022) อีกทั้งการแปรเปลี่ยนความเหนื่อยล้าให้เป็นพลังชีวิตตามพลวัตของ FFT Model ยังชี้ให้เห็นบทบาทของทุนทางวัฒนธรรมในการรองรับการสูงวัยของสังคมไทย ซึ่งภาครัฐควรขยายกรอบนโยบายด้านนันทนาการเพื่อยอมรับกิจกรรมเชิงศรัทธาที่ท้าทายทางกายเป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงวัยควบคู่กับการพัฒนาระบบการเข้าถึงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ให้มีความปลอดภัยและเป็นมิตรต่อผู้สูงวัยด้วยการบูรณาการความร่วมมือระหว่างชุมชน องค์กรศาสนา และหน่วยงานด้านสาธารณสุข ตลอดจนการสนับสนุนงานวิจัยเชิงประจักษ์อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เพื่อสร้างฐานข้อมูลที่มั่นคงในการยืนยันบทบาทของกิจกรรมนันทนาการเชิงศรัทธาในฐานะพลังสาธารณะที่ช่วยหล่อเลี้ยงพฤฒพลังและรองรับการกำหนดนโยบายที่เหมาะสมกับบริบทวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของสังคมผู้สูงวัยไทยอย่างแท้จริง

การประยุกต์ใช้กรอบแนวคิด FFT Model

การประยุกต์ใช้กรอบแนวคิด FFT Model ในบริบทของกิจกรรมแสวงบุญเชิงศรัทธาในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของไทย สะท้อนให้เห็นศักยภาพของโมเดลนี้ในฐานะนวัตกรรมเชิงแนวคิดที่ช่วยทำความเข้าใจกลไกเชิงลึกของการพัฒนามนุษย์ผ่านประสบการณ์ทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ การผสานกันของศรัทธา ความเหนื่อย และการข้ามพ้นมิได้เกิดขึ้นแบบแยกส่วน แต่เป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านที่ดำเนินอย่างต่อเนื่องและมีผลทั้งในระดับปัจเจก ชุมชน และเชิงนโยบาย ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานทางนันทนาการเชิงจิตวิญญาณที่ชี้ว่าประสบการณ์ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สามารถยกระดับภาวะภายใน ความหมายชีวิต และทุนสังคมของผู้เข้าร่วมได้อย่างลึกซึ้ง เมื่อพิจารณาร่วมกับหลักฐานด้านความยืนหยุ่นและคุณค่าในตนเองของผู้สูงวัยในกิจกรรมที่ท้าทายทางกายและจิตใจ ทำให้โมเดลนี้มีความสมบูรณ์ทั้งในเชิงประสบการณ์ วัฒนธรรม และการประยุกต์ใช้ในสังคมสูงวัยไทย ดังนี้

1. การทำงานร่วมกันของศรัทธา ความเหนื่อย และการข้ามพ้น

ศรัทธา ความเหนื่อย และการข้ามพ้น ทำงานร่วมกันในลักษณะพลวัตที่ส่งเสริมการเกิดประสบการณ์นันทนาการเชิงศรัทธาอย่างเป็นกระบวนการ โดยศรัทธาทำหน้าที่เป็นแรงขับภายในที่กระตุ้นให้ผู้สูงวัยและผู้ที่มีข้อจำกัดทางสุขภาพกล้าตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรมที่ท้าทาย ทั้งยังเป็นกรอบความหมายที่ช่วยให้บุคคลตีความความเหนื่อยล้าในมิติที่ลึกกว่าภาระของร่างกาย กล่าวคือ เมื่อความเหนื่อยปรากฏขึ้น มันกลับ

ทำหน้าที่เป็นเบ้าหลอมที่ผลักดันให้ผู้เข้าร่วมเผชิญหน้ากับข้อจำกัดของตนเอง ผ่านการจดจ่อ การภาวนา และการทำงานภายใน ซึ่งการศึกษาที่ผ่านมาได้ชี้ให้เห็นว่าเป็นส่วนหนึ่งของการปรับตัวทางจิตใจในกิจกรรมที่ท้าทายทางด้านร่างกาย (Litchke et al., 2022) อีกทั้ง ความเหนื่อยที่หลอมรวมอยู่ใต้ร่มเงาของศรัทธาจึงเป็นปัจจัยเงื่อนไขที่เปิดทางให้เกิดการข้ามพ้น ซึ่งเป็นสภาวะของการปลดปล่อยภาระทางกายใจและการเข้าถึงความสงบภายใน (Heintzman, 2009) ทำให้การแสวงบุญมิได้เป็นเพียงพิธีกรรมทางศาสนา แต่เป็นกระบวนการหลอมรวมภายในที่ยืนยันศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้สูงวัยอย่างเป็นรูปธรรม

2. กลไกภายในและผลลัพธ์เชิงปัจเจก

กระบวนการข้ามพ้นที่เกิดขึ้นใน FFT Model นำผู้สูงวัยเข้าสู่การทำงานภายในที่ช่วยหล่อหลอมความหมาย ความเชื่อ และความหวังในระดับลึก โดยการตีความความเหนื่อยล้าเป็นสัญลักษณ์ของความเพียรพยายามหรือการชำระล้างทางจิตวิญญาณ ทำให้ประสบการณ์ที่เคยเป็นอุปสรรคแปรเปลี่ยนเป็นทุนทางจิตใจที่ผู้เข้าร่วมสามารถนำกลับไปใช้ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ เมื่อความหมายและความเชื่อได้รับการตอกย้ำผ่านประสบการณ์จริง ความหวังใหม่จึงเกิดขึ้นในรูปของการมองอนาคตอย่างมีพลัง ความเข้มแข็งนี้สะท้อนผ่านการฟื้นคืนพลังชีวิต การยืนยันความสามารถของตนเอง และการพัฒนาความยืดหยุ่นทางจิตใจ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของคุณภาพชีวิตผู้สูงวัยในสังคมปัจจุบัน ผลลัพธ์ดังกล่าวยังนำไปสู่ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง ลดภาวะโดดเดี่ยวทางจิตใจ และส่งเสริมการมองบทบาทของตนเองในฐานะบุคคลที่ยังสามารถสร้างคุณค่าและมีส่วนร่วมในสังคมได้อย่างมีความหมาย จึงถือเป็นรากฐานของพฤฒพลังในระดับบุคคลอย่างแท้จริง

3. การขยายสู่พฤฒพลังและข้อเสนอเชิงนโยบาย

เมื่อประสบการณ์เชิงศรัทธาส่งผลต่อสุขภาวะของผู้สูงวัยในระดับปัจเจก ผลลัพธ์ดังกล่าวยังกอปรด้วยมิติทางสังคมที่สามารถขับเคลื่อนพฤฒพลังในระดับชุมชนและนโยบายได้อย่างชัดเจน เนื่องจากการแสวงบุญเชิงศรัทธามีศักยภาพในการสร้างทุนทางสังคม เครือข่ายความสัมพันธ์ และความไว้วางใจร่วมที่เชื่อมโยงศาสนา วัฒนธรรม และสุขภาพเข้าไว้ด้วยกัน (Soares et al., 2024) ซึ่งเป็นฐานสำคัญของสังคมสูงวัยคุณภาพ โดยการประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดนี้ในเชิงนโยบายสามารถช่วยขยายกรอบการจัดการนันทนาการให้ครอบคลุมกิจกรรมเชิงศรัทธาที่มีความหมายต่อผู้สูงวัย พัฒนาเส้นทางและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ให้ปลอดภัยและเข้าถึงได้มากขึ้น โดยไม่ลดทอนความท้าทายที่เป็นหัวใจของประสบการณ์ และส่งเสริมงานวิจัยเชิงประจักษ์ที่สนับสนุนการกำหนดนโยบายตามหลักฐานเพื่อให้เหมาะสมกับบริบทและวิถีชีวิตของผู้สูงวัยไทย แนวทางเหล่านี้ช่วยให้ FFT Model ทำหน้าที่เป็นกรอบปฏิบัติที่มีศักยภาพในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงวัย พร้อมทั้งต่อยอดเป็นอำนาจละมุน (soft power) ทางวัฒนธรรมที่สะท้อนเอกลักษณ์ของสังคมไทยสู่ระดับนานาชาติต่อไปได้

แนวทางการพัฒนาเชิงปฏิบัติในบริบทไทย

กรอบแนวคิด FFT Model ทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างความเข้าใจเชิงทฤษฎีกับการนำไปสู่การปฏิบัติจริง โดยชี้ให้เห็นว่าศรัทธา ความเหนื่อย และการข้ามพ้นสามารถกลายเป็นกลไกของการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงวัยได้ หากถูกออกแบบและบริหารจัดการให้สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมไทย ดังนั้นในหัวข้อนี้ผู้เขียนจึงมุ่งสังเคราะห์แนวทางเชิงปฏิบัติที่ใช้แปลงพลวัตของโมเดลให้เป็นรูปธรรม ทั้งในระดับกิจกรรม

พื้นที่การจัดการเชิงระบบ และการสร้างระบบนิเวศทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต ทั้งนี้เพื่อให้กิจกรรมแสวงบุญทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสร้างพลังชีวิต สุขภาวะ และพฤฒพลังอย่างยั่งยืน ดังนี้

1. การออกแบบกิจกรรมศรัทธาบนฐานนันทนาการ

การพัฒนากิจกรรมแสวงบุญให้เป็นนันทนาการเชิงศรัทธาที่ส่งเสริมพฤฒพลังจำเป็นต้องอาศัยหลักการออกแบบที่ผสานคุณค่าของศรัทธาเข้ากับกลไกของนันทนาการอย่างลึกซึ้ง ทั้งนี้เพื่อสร้างประสบการณ์ที่ตอบสนองทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณของผู้สูงวัย อีกทั้งกิจกรรมควรรักษาความท้าทายในระดับที่กระตุ้นพลังชีวิตแต่มีความยืดหยุ่นสอดคล้องกับศักยภาพที่แตกต่างของผู้เข้าร่วม การสร้างพื้นที่สำหรับการภาวนา การใคร่ครวญ และการเชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นจะช่วยให้ความเหนื่อยกลายเป็นเงื่อนไขเชิงประสบการณ์ที่หล่อหลอมความหมายใหม่ ซึ่งการออกแบบกิจกรรมในลักษณะนี้ช่วยให้การแสวงบุญไม่ใช่เพียงการประกอบพิธีกรรม แต่เป็นกลไกทางนันทนาการร่วมสมัยที่เปิดโอกาสให้ผู้สูงวัยเติบโตทางจิตวิญญาณ มีส่วนร่วมกับชุมชน และพัฒนาคุณค่าในตนเองอย่างมั่นคง

2. การจัดการพื้นที่และเส้นทางเพื่อความปลอดภัยและการเข้าถึง

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับกิจกรรมแสวงบุญต้องได้รับการจัดการอย่างสมดุลระหว่างความท้าทายที่หล่อหลอมพลังภายในและความปลอดภัยที่เอื้อต่อการเข้าร่วมของผู้สูงวัย โดยโครงสร้างพื้นฐาน เช่น เส้นทางเดิน ราวจับ จุดพัก และระบบสนับสนุนทางสุขภาพต้องถูกออกแบบอย่างเหมาะสมโดยไม่ลดทอนคุณค่าของความพยายาม เส้นทางควรมีความหลากหลาย ทั้งเส้นทางที่กระตุ้นศักยภาพและเส้นทางที่เอื้อต่อผู้ที่มีข้อจำกัด ทั้งนี้เพื่อให้ทุกคนเข้าถึงกระบวนการสร้างความหมายได้อย่างเท่าเทียม การจัดการเช่นนี้ลดความกังวล เสริมความมั่นใจ และเปิดโอกาสให้ผู้สูงวัยได้เข้าถึงประสบการณ์ข้ามพ้นอย่างมีศักดิ์ศรี ซึ่งสัมพันธ์กับหลักฐานด้านความยืดหยุ่นทางจิตใจและการยืนยันศักยภาพในผู้สูงวัยตามงานศึกษาร่วมสมัย

3. ความร่วมมือของชุมชน ศาสนา และภาครัฐ

การพัฒนาพื้นที่ศรัทธาให้เป็นกลไกส่งเสริมพฤฒพลังจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือแบบบูรณาการจากหลายภาคส่วน ซึ่งแต่ละส่วนมีบทบาทเฉพาะที่เกื้อกูลกัน ชุมชนทำหน้าที่ดูแลพื้นที่ สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และสร้างความหมายทางวัฒนธรรมที่เป็นบริบทสำคัญของกิจกรรม องค์กรศาสนาเป็นผู้ดูแลความศักดิ์สิทธิ์และจัดกิจกรรมเชิงจิตวิญญาณที่เป็นหัวใจของประสบการณ์ ส่วนภาครัฐมีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบาย จัดสรรทรัพยากร พัฒนาความปลอดภัย และประสานงานกับหน่วยงานอื่นเพื่อเสริมระบบนิเวศของพื้นที่ โดยความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพจะทำให้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทำงานได้จริงในฐานะกลไกทางสังคมที่ผสานศรัทธา สุขภาวะ และการพัฒนาชุมชนเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดพลังสาธารณะในงานวิจัยร่วมสมัยที่ชี้ว่าการผนึกกำลังของหลายภาคส่วนช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงวัยได้อย่างยั่งยืน

4. โมเดลพื้นที่ศรัทธาเพื่อพัฒนาพฤฒพลังในบริบทไทย

โมเดลพื้นที่ศรัทธาเพื่อพัฒนาพฤฒพลัง เป็นกรอบบูรณาการที่มองพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในฐานะระบบนิเวศทางวัฒนธรรมที่สนับสนุนสุขภาวะองค์รวมของผู้สูงวัยอย่างรอบด้าน โดยโมเดลนี้วางแกนศรัทธาและจิตวิญญาณเป็นศูนย์กลาง เชื่อมโยงกับแกนนันทนาการเชิงท้าทายที่เปลี่ยนความเหนื่อยให้เป็นพลังภายใน

เสริมด้วยแกนสุขภาวะองค์รวมที่ผสานการเคลื่อนไหว การเยียวยาจิตใจ การมีส่วนร่วมทางสังคม และการเติมเต็มทางจิตวิญญาณ พร้อมทั้งขับเคลื่อนด้วยแกนความร่วมมือที่ทำให้พื้นที่ศรัทธาทำงานอย่างยั่งยืนในระดับชุมชนและนโยบาย โมเดลนี้จึงเปรียบเสมือนพิมพ์เขียวเชิงสร้างสรรค์ที่ช่วยให้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของไทยก้าวข้ามการเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมไปสู่การเป็นศูนย์กลางเรียนรู้ การฟื้นฟูพลังชีวิต และการสร้างพฤฒพลังสำหรับสังคมสูงวัยไทยในอนาคต

ข้อเสนอเชิงนโยบายและทิศทางอนาคต

การวิเคราะห์กิจกรรมแสวงบุญเชิงศรัทธาผ่านกรอบแนวคิด FFT Model ทำให้เห็นได้ว่ากระบวนการเดินทางที่ผสานศรัทธา ความเหนื่อย และการข้ามพ้นเป็นมากกว่าพิธีกรรมทางศาสนาหรือกิจกรรมนันทนาการ หากแต่เป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่สามารถยกระดับสู่การกำหนดนโยบายเพื่อรองรับสังคมผู้สูงวัยไทยได้อย่างยั่งยืน ประสบการณ์เชิงลึกทางกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณที่เกิดขึ้นในการแสวงบุญชี้ให้เห็นศักยภาพของกิจกรรมรูปแบบนี้ต่อการพัฒนาพฤฒพลังอย่างเป็นระบบ ทั้งในระดับปัจเจก ชุมชน และระดับชาติ ดังนั้นหัวข้อนี้ผู้เขียนจึงได้นำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายที่ครอบคลุมมิติของสุขภาวะ วัฒนธรรม และโครงสร้างสังคม ดังนี้

1. การบูรณาการเข้าสู่ยุทธศาสตร์ผู้สูงอายุและสาธารณสุขแห่งชาติ

ควรมีการขยายกรอบนิยามของนันทนาการในแผนยุทธศาสตร์ผู้สูงอายุและแผนสาธารณสุขแห่งชาติให้ครอบคลุมกิจกรรมเชิงศรัทธาที่ตั้งอยู่บนกรอบแนวคิด FFT Model อีกทั้ง การยกศรัทธาและความท้าทายทางด้านร่างกายเข้าสู่พื้นที่เชิงนโยบายจะทำให้ประเทศไทยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของตนเป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาผู้สูงวัยอย่างแท้จริง และช่วยให้การส่งเสริมพฤฒพลังดำเนินไปอย่างครอบคลุม ชัดเจน และเชื่อมโยงกับบริบทท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น

2. การสนับสนุนเชิงโครงสร้างและงานวิจัยเชิงประจักษ์

รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดสรรทรัพยากรเพื่อพัฒนาพื้นที่และกิจกรรมเชิงศรัทธาให้สอดคล้องกับมาตรฐานด้านความปลอดภัยและการเข้าถึง โดยเฉพาะในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้สูงวัยใช้เป็นสถานที่ฝึกความอดทนและฝึกจิตใจ นอกจากนี้ ควรสนับสนุนงานวิจัยเชิงประจักษ์ ทั้งการติดตามระยะยาวและการศึกษาเปรียบเทียบเพื่อสร้างฐานข้อมูลที่หนักแน่นสำหรับนโยบายเชิงหลักฐาน ซึ่งการยืนยันผลของโมเดล FFT Model ผ่านวิจัยคุณภาพและปริมาณจะช่วยให้เกิดความมั่นใจในเชิงนโยบาย และนำไปสู่การพัฒนาแนวทางที่เหมาะสมกับสังคมไทยและวัฒนธรรมไทยได้ในอนาคต

3. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมข้ามรุ่น

ควรสนับสนุนการออกแบบกิจกรรมแสวงบุญและกิจกรรมเชิงศรัทธาให้เป็นพื้นที่ของการมีส่วนร่วมระหว่างวัย เพื่อเสริมสายสัมพันธ์ในครอบครัวและสร้างการถ่ายทอดคุณค่าระหว่างรุ่นอย่างเป็นธรรมชาติ โดยการมีส่วนร่วมข้ามรุ่นไม่เพียงช่วยลดช่องว่างระหว่างวัย แต่ยังช่วยให้เยาวชนได้เรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรม

ขณะเดียวกันผู้สูงวัยก็ได้รับการยืนยันคุณค่าทางสังคม การพัฒนาเช่นนี้จะช่วยเพิ่มความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน และทำให้กิจกรรมศรัทธามีความหมายทางสังคมในระดับที่ลึกยิ่งขึ้น

4. การผลักดันอำนาจละมุนทางวัฒนธรรม

กิจกรรมแสวงบุญในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของไทยมีศักยภาพที่จะกลายเป็นอำนาจละมุนที่สะท้อนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทยต่อสังคมโลก ซึ่งการพัฒนากิจกรรมเหล่านี้ให้มีคุณภาพ มาตรฐาน และความพร้อมสำหรับการแลกเปลี่ยนในระดับนานาชาติ จะช่วยเสริมภาพลักษณ์ของไทยในฐานะสังคมที่ผสานศรัทธา สุขภาวะ และวัฒนธรรมอย่างลงตัว นอกจากนี้ การใช้โมเดล FFT Model ในระดับนโยบายจึงมีผลต่อทั้งการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงวัยและการพัฒนาพลังอ่อนทางวัฒนธรรมที่สามารถต่อยอดสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและความร่วมมือด้านวิชาการในอนาคตได้

5. ทิศทางการวิจัยและความร่วมมือในอนาคต

ควรส่งเสริมงานวิจัยเชิงปฏิบัติการและโครงการนำร่องเพื่อทดสอบและปรับใช้โมเดล FFT Model ในพื้นที่จริงที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม การบูรณาการสหวิทยาการจากสาขาสุขภาพ ศาสนศึกษา มานุษยวิทยา สังคมวิทยา และนันทนาการ ซึ่งจะช่วยขยายขอบเขตความรู้และทำให้การอธิบายบทบาทของศรัทธาในสังคมสูงวัยมีความลุ่มลึกขึ้น อีกทั้ง การพัฒนาความร่วมมือระหว่างภาครัฐ สถาบันการศึกษา และชุมชนท้องถิ่นจะช่วยให้การต่อยอดองค์ความรู้มีความสมบูรณ์และเกิดผลต่อการกำหนดนโยบายเชิงพัฒนาการในอนาคตได้อย่างยั่งยืน

บทสรุป

การวิเคราะห์กรณีศึกษาการแสวงบุญในพื้นที่เขาศักดิ์สิทธิ์ของไทยทั้ง 3 แหล่ง ได้แก่ เขาคิชฌกูฏ เขาวงพระจันทร์ และภูลังกา ทำให้เห็นอย่างชัดเจนว่านันทนาการมิได้จำกัดอยู่เพียงกิจกรรมพักผ่อน หากแต่เป็นพื้นที่ประสบการณ์ที่หลอมรวมสุขภาวะองค์รวม ความหมายต่อชีวิต และพลวัตทางจิตวิญญาณของผู้สูงวัยและผู้ป่วยโรคเรื้อรัง โดยบทความนี้ได้ประยุกต์ใช้กรอบแนวคิด FFT Model ในการอธิบายว่าศรัทธาสามารถแปรเปลี่ยนความเหนื่อยล้าทางกายให้กลายเป็นประสบการณ์เชิงพิธีกรรมที่นำไปสู่การข้ามพ้นทางจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นกลไกภายในที่ก่อให้เกิดความหมาย ความเชื่อ และความหวัง อันเป็นพื้นฐานของพลังชีวิตและพัฒนาการทางตนเองที่หล่อหลอมสู่พฤฒพลัง อีกทั้งผลการสังเคราะห์ยืนยันได้ว่าสภาวะดังกล่าวเชื่อมโยงโดยตรงกับมิตินันทนาการด้านจิตวิญญาณ สังคม และสุขภาวะ ตลอดจนสะท้อนบทบาทสำคัญของกิจกรรมแสวงบุญในฐานะกลไกทางวัฒนธรรมที่ช่วยเสริมสร้างศักยภาพของผู้สูงวัย

องค์ความรู้ที่ได้รับ

องค์ความรู้ที่บทความนี้พัฒนาขึ้นคือการยกระดับ FFT Model ให้เป็นกรอบแนวคิดเชิงสร้างสรรค์ที่สามารถอธิบายพลวัตของกิจกรรมนันทนาการเชิงศรัทธาที่ท้าทายทางกายในบริบทผู้สูงวัยไทยอย่างเป็นระบบ โดยแสดงให้เห็นว่า “ศรัทธา” ทำหน้าที่เป็นพลังขับเคลื่อนภายในที่ทรงอิทธิพลที่สุดในการเริ่มต้นและหล่อเลี้ยงการเดินทาง ผู้เข้าร่วมจึงสามารถเผชิญ “ความเหนื่อยล้า” ในฐานะจุดทดสอบซึ่งทั้งสะท้อนข้อจำกัด

และเปิดโอกาสให้เกิดการภาวนาและการมองตนเองอย่างลึกซึ้ง ซึ่งเมื่อผ่านชั้นนี้ได้จึงก้าวเข้าสู่ “การข้ามพ้น” โดยถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่หลอมรวมการยอมรับ ความสงบภายใน และการเชื่อมโยงกับคุณค่าที่ใหญ่กว่าตนเอง กระบวนการดังกล่าวนำไปสู่การสร้างความหมายผ่านการตีความประสบการณ์ทางกายและจิตวิญญาณให้เป็นคุณค่าใหม่ บทเรียนชีวิต และความหวังต่อการดำรงตนในวัยสูงอายุ ก่อนส่งผลสู่ยอดพีระมิดคือ “พฤฒพลัง” ซึ่งเป็นสภาวะที่สะท้อนการฟื้นคืนศักยภาพ ความงอกงาม และคุณภาพชีวิตที่มั่นคงในสังคมสูงวัย อีกทั้งบทความนี้ได้ขยายกรอบนิยามของนันทนาการจากกิจกรรมเพื่อความเพลิดเพลิน สู่การเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่สามารถส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมและรองรับการกำหนดนโยบายสำหรับผู้สูงวัยไทยได้อย่างยั่งยืน โดยโครงสร้างความสัมพันธ์ทั้งหมดได้ถูกร้อยเรียงในรูปแบบพีระมิด ดังภาพที่ 1

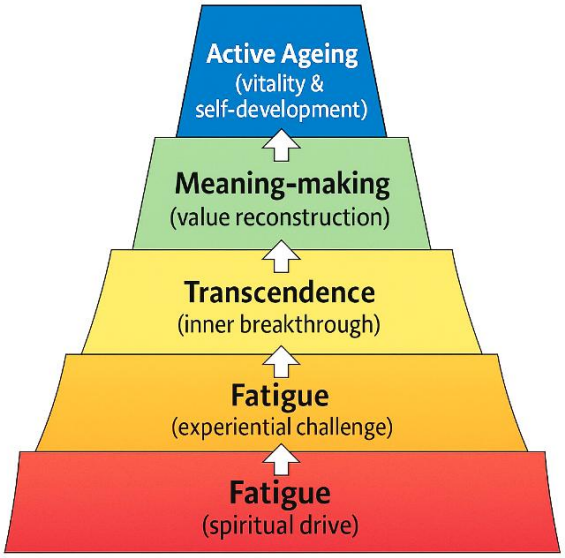

ภาพที่ 1 Faith–Fatigue–Transcendence Pyramid Model

เอกสารอ้างอิง

ไทยรัฐออนไลน์. (2566). *สู่ศรัทธาพิชิต “เขาวงพระจันทร์”*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2568. จาก https://www.thairath.co.th/newspaper/2613968

บุญญเลขา มากบุญ และรัชชนก สวนสีดา. (2567). พิชิตยอดเขาวงพระจันทร์แห่งลพบุรี : กลวิธีการใช้เรื่องเล่าผูกโยงเข้ากับแหล่งท่องเที่ยวผ่านแคมเปญการท่องเที่ยว “รักจริงแค่ไหน Key นี้คือคำตอบ”. *วารสารลวะศรี*, *8*(2), 80–91.

ปวีณรัตน์ เวชมณีศรี และนฤดลภัสสร จักษุเดโชวณิชย์. (2564). แนวทางการจัดการความปลอดภัยด้านการจราจรสำหรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามานมัสการรอยพระพุทธบาท กรณีศึกษา อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี. *วารสารวิชาการ สถาบันวิทยาการจัดการแห่งแปซิฟิค*, *7*(1), 93-106.

ปัญญณัฐ ศิลาลาย, ละเมียด ควรประสงค์ และวิภาดา เที่ยงทางธรรม. (2560). *วารสารวิจัยรำไพพรรณี*, *13*(3), 101-113.

พนิดา บุญล้อม. (2558). รอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ. *วารสารศูนย์การศึกษาแพทยศาสตร์คลินิก โรงพยาบาลพระปกเกล้า*, *32*(1), 100-102.

พรพิมล แสงชาติ และศักรินทร์ นนทพจน์. (2567). ความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวและการประเมินมูลค่านันทนาการ ของถ้ำนาคา อุทยานแห่งชาติภูลังกา. *วารสารราชภัฏสุราษฎร์ธานี*, *11*(2), 128-160.

พรหมภัสสร ชุณหบุญญทิพย์. (2566). การท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณและการตัดสินใจเดินทางของนักท่องเที่ยวถ้ำนาคา จังหวัดบึงกาฬ ในประเทศไทย: บทบาทของสื่อสังคม ประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว ความเชื่อทางศาสนา และการบอกเล่าต่อ. *วารสารบริหารธุรกิจและการบัญชี*, *7*(3), 9–30.

พระครูวินัยธรวุฒิไกร อภิรกฺโข, พระณัฐวุฒิ พันทะลี, พระครูประยุตสารธรรม, พระมหาวิรุธวิโรจโน และณฐอร เจือจันทร์. (2568). ถ้ำนาคา : ความเชื่อของประชาชนในท้องถิ่นเขตอุทยานแห่งชาติภูลังกา. *วารสารสันตยาภิวัฒน์ วัดหนองนกกด*, *3*(3), 313-328.

พระณัฐวุฒิ พันทะลี. (2565). พญานาค: ความเชื่อของคนในสังคมอีสานเขตลุ่มน้ำโขง. *วารสารวิชาการพระพุทธศาสนาเขตลุ่มน้ำโขง*, *5*(2), 32-47.

พระมหาหงษ์สา ดิษชัง, ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์ และจำลอง แสนเสนาะ. (2566). รูปแบบการพัฒนาความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏจังหวัดจันทบุรี. *วารสารการบริหารนิติบุคคลและนวัตกรรมท้องถิ่น*, *9*(8), 1148-1157.

พิชคุณ อรรถเวชาสกุล และมนตรี วิวาห์สุข. (2566). พุทธ พราหมณ์ ผี : ความเชื่อและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ณ เขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี. *วารสารศิลปศาสตร์ราชมงคลพระนคร Journal of Liberal Arts Rajamangala University of Technology Phra Nakhon*, *3*(1), 12–32.

ภูวดล บัวบางพลู. (2561). แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืน อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี. *วารสารวิจัยรำไพพรรณี*, *12*(2), 91-101.

ยุพารักษ์ ชนะบวรวัฒน์. (2560). การบนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธในสังคมไทย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วาสนา ขวัญทองยิ้ม, อภิไทย แก้วจรัส, กนกพร รอดเขียน, สุภัทรา เขียวศรี และทิพย์วดี โพธิ์สิทธิพรรณ. (2567). พฤติกรรมและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาท่องเที่ยวยัง ถ้ำนาคา อุทยานแห่งชาติภูลังกา จังหวัดบึงกาฬ. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, *9*(12), 785–799.

วิชณัฐนีย์ ดิษฐประณีต, ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์, จุฑามาศ ชูสุวรรณ และอัศวิน แก้วพิทักษ์. (2563). การสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ และความต้องการในการท่องเที่ยวต่อในจังหวัดจันทบุรี. *วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย*, *13*(2), 221-234.

วุฒิพงศ์ บุษราคัม, ศิริวรรณ สนั่นเอื้อ, ชนัญฎา สินชื่น, สอนประจันทร์ เสียงเย็น, อรณิชา ครองยุติ และสุภัสสร วันสุทะ. (2568). รูปแบบพัฒนาการสร้างเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และวัฒนธรรมถ้ำนาคา อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ. *Interdisciplinary Academic and Research Journal*, *5*(2), 965–980.

สยามรัฐ. (2566). แรงศรัทธาของนักท่องเที่ยวแห่ขึ้นเขาวงพระจันทร์ พิชิต 3,790 ขั้น " นมัสการรอยพระพุทธบาท. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2568. จาก https://siamrath.co.th/n/420935

สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดลพบุรี. (2568). *วัดเขาวงพระจันทร์ จ.ลพบุรี ประกาศขยายเวลา ขึ้นกราบสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์บนยอดเขา หลังนักท่องเที่ยวสายบุญ แห่เดินทางไป พิสูจน์ศรัทธา พิชิต 3,790 ขั้นบนยอดเขาเป็นจำนวนมาก ทำให้ด้านล่างรถติดยาว กว่า 10 กิโลเมตร.* สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2568. จากhttps://lopburi.prd.go.th/th/content/category/detail/id/57/iid/364204

Barnett, L. A., & Weber, J. J. (2009). Teaching children about religion, spirituality, themselves, and others: The role of faith‐based recreational activities. *Leisure/Loisir*, *33*(1), 147-178.

Bopp, M., Peterson, J. A., & Webb, B. L. (2012). A comprehensive review of faith-based physical activity interventions. *American Journal of Lifestyle Medicine*, *6*(6), 460-478.

Doğan, M., & Gürbüz, B. (2025). The impact of outdoor physical activity on psychological resilience in older adults: The role of perceived health in active ageing. *Australasian Journal on Ageing*, *44*(2), e70051.

Dogra, S., Dunstan, D. W., Sugiyama, T., Stathi, A., Gardiner, P. A., & Owen, N. (2022). Active aging and public health: evidence, implications, and opportunities. *Annual review of public health*, *43*(1), 439-459.

Heintzman, P. (2009). Nature-based recreation and spirituality: A complex relationship. *Leisure Sciences*, *32*(1), 72-89.

Lantzi-Vicente, S. (2024). Active and Healthy Aging: A Systematic Review of the Social Science Literature. *Research on Ageing and Social Policy*, *12*(2), 127-145.

Litchke, L. G., Quinn, B., Turner, K., & Trapp, K. (2022). Therapeutic recreation activities combined with a 12-step faith-based program for adults experiencing addiction, mental health, and homelessness: A case study. *Alcoholism Treatment Quarterly*, *40*(2), 217-228.

Portegijs, E., Lee, C., & Zhu, X. (2023). Activity-friendly environments for active aging: The physical, social, and technology environments. *Frontiers in public health*, *10*, 1080148.

Soares, N., Lima, J., & do Rosário Borges, M. (2024). Spiritual Tourism–A Literature Review to Encourage Reflection on Emerging Concerns. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, *72*(4), 660-672.

Thornton, J. S., Morley, W. N., & Sinha, S. K. (2025). Move more, age well: prescribing physical activity for older adults. *Canadian Medical Association Journal*, *197*(3), E59-E67.

Yousiph, T., Patterson, C., Fernandez, R., Alford, S., & Moxham, L. (2025). The impact of outdoor therapeutic recreation on suicidality: A mixed-method systematic review. *Journal of Leisure Research*, *56*(3), 315-335.

พุทธวิธีจัดการความโกรธ: การบูรณาการพุทธจิตวิทยาและพุทธสังคมวิทยาเพื่อสังคมสันติสุข

BUDDHIST METHODS FOR MANAGING ANGER: INTEGRATING BUDDHIST PSYCHOLOGY AND BUDDHIST SOCIOLOGY FOR A PEACEFUL SOCIETY

พระมหานิติทัศน์ ญาณสิทฺธิ (ศิริวัง)

Phramaha Nitithat Ñāṇasiddhi (Siriwang)

สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

he Master of Arts in Buddhist Studies degree, Graduate School, Mahachulalongkorn university, Thailand

Email: Nitithat1997@gmail.com

Received 13 November 2025; Revised 25 November 2025; Accepted 4 December 2025 2025

****

พุทธวิธีจัดการความโกรธ: การบูรณาการพุทธจิตวิทยาและพุทธสังคมวิทยาเพื่อสังคมสันติสุข

พระมหานิติทัศน์ ญาณสิทฺธิ (ศิริวัง)

บทคัดย่อ

ความโกรธเป็นสาเหตุสำคัญของความรุนแรงและปัญหาสังคม ส่งผลให้เกิดการทำร้ายร่างกายและเสียชีวิต เช่น เหตุการณ์ไรเดอร์ถูกทำร้ายจนเสียชีวิต ที่สร้างความสูญเสียกว้างขวางทั้งต่อครอบครัวและสังคม พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการจัดการความโกรธเพื่อป้องกันความทุกข์และโทษที่ตามมา ความโกรธเป็นอกุศลมูล เกิดจากสาเหตุหลัก ได้แก่ อวิชชา (ความไม่รู้), ตัณหา (ความอยาก), ผัสสะ (สิ่งเร้ากระทบใจ) และอัตตา (ความยึดมั่นในตน) ผลกระทบของความโกรธคือการกระทำชั่วทางกาย วาจา ใจ ทำลายประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น พระพุทธศาสนามีหลักธรรมในการบรรเทาความโกรธ ได้แก่ สติ (รู้เท่าทันอารมณ์โกรธ), ขันติ (ความอดทนต่อสิ่งยั่วยุ), เมตตา (แผ่ความปรารถนาดีต่อผู้อื่นและตนเอง), อโทสะ (การไม่โกรธและไม่ผูกใจเจ็บ), และปัญญา (พิจารณาสาเหตุและผลของความโกรธ) วิธีปฏิบัติประกอบด้วยการสังเกตและรู้ทันความโกรธ, หยุดการแสดงออกทางกายวาจาที่เกิดจากโทสะ, เปลี่ยนมุมมองต่อสถานการณ์, เจริญเมตตาต่อผู้อื่นและตนเอง และฝึกสติสมาธิอย่างต่อเนื่องการนำหลักธรรมเหล่านี้ไปปฏิบัติช่วยลดความโกรธและทุกข์ สร้างสันติสุขในใจ ทำให้ชีวิตสงบเย็นและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขยั่งยืน

คำสำคัญ: พุทธวิธีจัดการความโกรธ; พุทธจิตวิทยา; พุทธสังคมวิทยา; ความสันติสุขทางสังคม; สติและเมตตา

BUDDHIST METHODS FOR MANAGING ANGER: INTEGRATING BUDDHIST PSYCHOLOGY AND BUDDHIST SOCIOLOGY FOR A PEACEFUL SOCIETY

Phramaha Nitithat Ñāṇasiddhi (Siriwang)

Abstract

Anger is a major cause of violence and social problems, often leading to physical harm and even loss of life, as in the recent incident where a food delivery rider was fatally assaulted. Such tragedies bring profound consequences not only to the victims and their families but also to society at large. Buddhism places significant emphasis on managing anger in order to prevent the suffering and harmful outcomes it generates. In Buddhist teachings, anger is regarded as an unwholesome root (akusala-mūla), arising from four primary causes: ignorance (avijjā), craving (taṇhā), sensory contact (phassa), and attachment to self (attā). The effects of anger manifest through harmful actions of body, speech, and mind, undermining the well-being of both oneself and others.

To counteract anger, Buddhism offers several key principles: mindfulness (sati), which enables recognition of angry states; patience (khanti), or endurance in the face of provocation; loving-kindness (mettā), which cultivates goodwill toward oneself and others; non-hatred (adosa), the refusal to harbor resentment; and wisdom (paññā), which discerns the causes and consequences of anger. Practical methods include observing and acknowledging the arising of anger, restraining harmful bodily and verbal expressions, reframing one's perspective toward challenging situations, cultivating compassion and kindness, and engaging in continuous mindfulness and meditation practice.

Applying these teachings can effectively reduce anger and its associated suffering, fostering inner peace and harmony. Ultimately, this leads to a calmer life and sustainable, compassionate coexistence with others.

Keywords: Buddhist Anger Management; Buddhist Psychology; Buddhist Sociology; Social Harmony; Mindfulness and Loving-kindness

บทนำ

ปัญหาของความรุนแรงส่วนใหญ่ มีผลมาจากความโกรธเป็นเบื้องต้น จนเป็นเหตุให้เกิดการทำร้ายร่างกายกันและกัน จนถึงแก่ชีวิตก็มี ที่เกิดขึ้นในสังคมทุกวันนี้ อย่างเช่นที่มีข่าวออกตามโลกสังคมออนไลน์ เมื่อวันที่ 21 มกราคม 2568 ที่ผ่านมา เกิดเหตุการณ์ ไรเดอร์มีปากเสียงกับคนขับรถเก๋ง จากนั้นคนขับรถเก๋งได้ขับรถไล่ชนคนขับมอเตอร์ไซร์ ลอยกระแทกกับเสาไฟ จนถึงแก่ความตาย ณ สถานที่เกิดเหตุ จากเหตุการณ์ดังกล่าวนั้น ก่อให้เกิดความสูญเสียในวงกว้าง เนื่องจากผู้เสียชีวิตนั้น เป็นเสาหลักของครอบครัว มีบุตรธิดา 4 คน ที่กำลังอยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียน คนโตเพิ่งจะเรียนจบในระดับ ม.6 กำลังเตรียมจะสอบเข้ามหาลัย ผู้ที่เป็นพ่อจึงเร่งหาเงินมาเพื่อเตรียมไว้เป็นค่าเล่าเรียน แต่กลับมาเจอเหตุการณ์อันสลดนี้เสียก่อน ผู้เขียนจึงได้กล่าวว่า เป็นความสูญเสียในวงกว้าง คือ ผู้ที่เป็นภรรยาได้สูญเสียสามี ผู้ที่เป็นบุตรธิดาได้สูญเสียบิดา ผู้ที่ก่อเหตุได้สูญเสียอิสรภาพในการดำรงอยู่ ต้องพลัดพรากจากครอบครัวเช่นเดียวกัน กล่าวคือต้องได้รับโทษตามกฎหมาย ถึงแม้จะทดแทนกันไม่ได้กับสิ่งกระทำลงไป แต่การกระทำที่เกิดจากความโกรธหรือบันดาลโทสะนั้น ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ความร้อนใจในภายหลัง” (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 18/146/179) นอกจากนั้น ยังมีพระพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า “อิธ โสจติ เปจฺจ โสจติ ปาปการี อุภยตฺถ โสจติ” แปลความว่า ผู้ทำบาปเป็นปกติย่อมเศร้าโศกในโลกนี้ ละไปแล้วย่อมเศร้าโศก ย่อมเศร้าโศกในโลกทั้งสอง (อรรถกถาพระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 14/514)

ดังนั้น ผู้เขียนจึงมีความสนใจที่จะใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อมาบรรเทาความโกรธนำมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน เพื่อไม่ให้เกิดความสูญเสียในลักษณะดังกล่าว

ความหมายของความโกรธ

ความโกรธ มีความหมาย มาจากศัพท์ภาษาบาลีว่า โกธ หรือ โกป แปลว่า ความกำเริบ ความขุ่นเคือง ในจิตใจ มีจากรูปวิเคราะห์ว่า กุปฺปตีติ โกโป แปลว่า อาการที่โกรธ อีกอย่างหนึ่ง กปยติ จิตฺตนฺติ โกโป อาการที่ยังจิตให้ขัดเคือง (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2552) นอกจากใช้ยังมีศัพท์ที่มีความหมายใกล้เคียงกัน เช่น ปฏิฆะ ซึ่งมีความหมายเป็น 2 นัยยะคือ โทสะ (ความโกรธ) ฆาตะ (การทำร้าย) (พระมหาสมปอง มุทิโต, 2547) มีศัพท์ที่ใช้เหมือนกับความโกรธ หมายถึงความรู้ ความสำนึกคิด ความประทุษร้าย ความโกรธมีความดุร้ายและเป็นลักษณะเหมือนกันกับอสรพิษที่ถูกตี มีความพลุ่งพล่านเป็นรสเปรียบเหมือนกันกับยาพิษที่ใส่ลงไปในแม่น้ำ เปรียบเหมือนกันกับไฟป่าที่กำลังเผาป่าให้ไหม้ เหตุที่ทำให้เกิดความโกรธนั้นมี 5 ประการ คือ (1) มีโทสะเป็นนิสัยมาแต่กำเนิด (2) มีความคิดไม่ละเอียด ไม่ลึกซึ้งเป็นปกติ (3) มีการศึกษามีการสดับรับฟังน้อย เมื่อมีอารมณ์อะไรเกิดขึ้นมา (4) ได้ประสบกับอารมณ์ที่ไม่ดีอยู่ในเนืองๆ คือ อนิฏฐารมณ์ และ (5) อารมณ์ที่ไม่น่าใคร่ น่าพอใจ ไม่น่าชอบใจ เช่น รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ (พีรายุตม์ สังฆะมณี, วรวุฒิ อุตสาแท้, อภิชาติ ใจหาญ, 2565)

สาเหตุของความโกรธ

ในพระพุทธศาสนา ความโกรธ (พาละ หรือ โทสะ) ถือเป็นหนึ่งใน กิเลส หรือสิ่งเศร้าหมองในจิตใจ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาจิตใจให้พ้นทุกข์ได้ อันถูกจัดอยู่ในส่วนของอกุศลมูล “ธรรมที่เป็นบาปอกุศลซึ่งเกิดเพราะ ความโลภ ความโกรธ โมหะครอบงำ มีจิต อันอกุศลธรรมกลุ้มรุม ในปัจจุบันย่อมอยู่ เป็นทุกข์ ลำบาก คับแค้น เดือดร้อน เมื่อแตกกายตายไป ทุคติเป็นอันหวังได้” (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 20/509/228-232) โดยมีสาเหตุของความโกรธที่ปรากฏในขุททกนิกาย มหานิทเทส มีดังนี้

คำว่า ผู้ไม่โกรธ ในคำว่า ผู้ไม่โกรธ ไม่สะดุ้ง กล่าวไว้แล้วข้างต้น อนึ่งควรกล่าวถึงความโกรธก่อนความโกรธ ย่อมเกิดได้เพราะเหตุ 10 อย่าง คือ

1. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา
2. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา
3. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา
4. ... ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา
5. ... ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา
6. ... ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา
7. ... ผู้นี้ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา
8. ... ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา
9. ... ผู้นี้จักทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบพอของเรา
10. ความโกรธเกิดขึ้นในฐานะอันไม่สมควร (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 29/85/252-253)

โดยผู้ที่โกรธอันมาจากสาเหตุทั้ง 10 ประการที่ปรากฏแล้วนั้น ก็จะมีลักษณะอาการปรากฏในพระไตรปิฎกไว้ ดังนี้

> ใจปองร้าย มุ่งร้าย ขัดเคือง ขุ่นเคือง เคือง เคืองมาก เคืองตลอด ชัง ชิงชัง เกลียดชัง ใจพยาบาท ใจแค้นเคือง ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความคิด ประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย ความโกรธ ความแค้น ความดุร้าย ความเกรี้ยวกราด ความไม่แช่มชื่นแห่งจิตเห็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความโกรธ (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 29/85/253)

ธรรมะที่เกี่ยวข้องกับความโกรธ

ในส่วนของธรรมะที่เกี่ยวข้องกับความโกรธโดยมีส่วนในการก่อให้เกิดความโกรธขึ้นอันประกอบด้วยองค์ธรรมดังนี้

1. อวิชชา (ความไม่รู้แจ้ง) ความไม่รู้ว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตน (อนัตตา) ทำให้เรายึดมั่นถือมั่น เมื่อสิ่งต่าง ๆ ไม่เป็นดั่งใจ จึงเกิดความโกรธ (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 19/1087/602) ความไม่รู้อันใดเป็นความไม่รู้ ในทุกข์ เป็นความไม่รู้ในเหตุให้เกิดทุกข์ เป็นความไม่รู้ในความดับไม่เหลือของ

ทุกข์ และเป็นความไม่รู้ในทางดำเนิน ให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์นี้เรา เรียกว่า อวิชชาและบุคคลชื่อว่าถึงแล้ว ซึ่งอวิชชา ก็เพราะเหตุไม่รู้ความจริงมี ประมาณเท่านี้แล ตัวอวิชชานั่นเองที่เป็นตัวกิเลสที่ออกไปประสบอารมณ์ และรู้จักอารมณ์ แต่รู้ผิดจากความจริงไป จึงเป็นความหลงงมงายซึ่งเรียกว่าโมหะ (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 20/509/228-232)

2. ตัณหา (ความอยาก) เมื่อมีความปรารถนาอยากได้สิ่งใดแล้วไม่ได้ดังใจ เช่น อยากได้ความรัก อยากได้ทรัพย์ อยากได้ความเคารพ หากไม่สมหวัง จะเกิดความโกรธขึ้น โดยเมื่อสิ้นตัณหาแล้วโทสะหรือความโกรธก็ย่อมที่จะสิ้นไปด้วยตามความว่า “ย่อมเป็นผู้น้อมไปใน ความสิ้นตัณหา เพราะสิ้นโทสะ เพราะปราศจากโทสะ” (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 5/243/10)

3. ผัสสะ (อารมณ์ที่มากระทบ) การเห็น รูป ฟังเสียง ลิ้มรส กลิ่น สัมผัส หรือคิดถึงสิ่งที่ไม่ชอบใจ อาจทำให้เกิด “เวทนา” หรือความรู้สึกไม่พอใจ แล้วนำไปสู่ความโกรธ (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 18/258/282)

4. อัตตา (ความยึดมั่นในตน) การมีอัตตาหรือทิฏฐิมานะ เช่น คิดว่าตนเองถูกเสมอ หรือรู้สึกว่าถูกดูหมิ่น ละเมิดสิทธิ์ ก็ทำให้เกิดความโกรธได้ (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 17/208/282)

ผลกระทบที่ได้รับจากความโกรธ

1. ทำให้คนประพฤติชั่วทางกาย เช่น ฆ่ากัน เบียดเบียนกัน เป็นต้น

2. ทำให้คนประพฤติชั่วทางวาจา เช่น ด่ากันบ้าง ส่อเสียดยุยงให้ผู้อื่นเถียงกันทะเลาะวิวาทบาดหมางกันบ้าง ด่าผู้อื่นให้เจ็บใจบ้าง พูดสิ่งที่ไร้สาระประโยชน์บ้าง เป็นต้น

3. ทำให้คนประพฤติชั่วทางใจ เช่น พยาบาท อาฆาต จองล้างจองผลาญเขาบ้าง

4. ทำลายประโยชน์ตน ทำลายประโยชน์ผู้อื่น

5. ทำลายประโยชน์ภพนี้ ทำลายประโยชน์ภพหน้า (จำรัส พรหมบุตร, 2565)

ธรรมะที่เกี่ยวข้องกับการบรรเทาความโกรธในพระพุทธศาสนา

ธรรมะที่เกี่ยวข้องกับการบรรเทาความโกรธในพระพุทธศาสนา กล่าวถึงการควบคุมและจัดการกับความโกรธ โดยเน้นการใช้สติ, เมตตา, ขันติ, และปัญญา เพื่อบรรเทาและกำจัดความโกรธในจิตใจ

1. สติ (ความระลึกได้) (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 19/368/211) การมีสติรู้เท่าทันอารมณ์โกรธที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ช่วยให้เราสามารถหยุดยั้งและไม่แสดงออกทางกายวาจาที่เกิดจากความโกรธได้ ความสามารถในการระลึกถึงหรือรู้ตัวอยู่ในปัจจุบันขณะ เมื่อเกิดอารมณ์โกรธขึ้น หากเรามีสติ เราจะสามารถ “เห็น” ความโกรธนั้นได้ทันที เหมือนกับมีผู้สังเกตการณ์อยู่ภายในใจ ทำให้เราไม่ถูกความโกรธครอบงำ การมีสติช่วยให้เกิดช่องว่างระหว่าง สิ่งเร้า (เหตุให้โกรธ) กับ การตอบสนอง (การกระทำหรือคำพูดที่เกิดจากความโกรธ) ช่องว่างนี้เองทำให้เราสามารถ “เลือก” การตอบสนองได้อย่างมีเหตุผล ไม่ปล่อยให้อารมณ์นำทางใน

พุทธศาสนา สติจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส เช่น โทสะ (ความโกรธ) เพราะเมื่อเรารู้ทันอารมณ์โกรธ เราจะสามารถหยุดความคิดลบที่ตามมา และยับยั้งพฤติกรรมทางกายและวาจาที่อาจสร้างความเดือดร้อนให้กับตนเองและผู้อื่นได้ การฝึกสติอย่างสม่ำเสมอ เช่น ผ่านการเจริญสติในชีวิตประจำวัน หรือการภาวนา (เช่น สติตามลมหายใจ) จะทำให้เรามีความสามารถในการรู้เท่าทันอารมณ์ได้ไวขึ้น มีจิตใจที่มั่นคงขึ้น และสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบเย็นมากขึ้น

2. ขันติ (ความอดทน) (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 34/1348/337) การฝึกความอดทนต่อสิ่งยั่วยุหรือสถานการณ์ที่ทำให้เกิดความโกรธ จะช่วยให้เราสามารถควบคุมอารมณ์และไม่ตอบสนองด้วยความโกรธได้ ความสามารถในการทนต่อความยากลำบาก อดกลั้นต่อสิ่งที่ไม่น่าพึงพอใจ หรือสิ่งที่มากระทบกายและใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการอดทนต่อคำพูด การกระทำ หรือสถานการณ์ที่ยั่วยุให้เกิด ความโกรธ ความหงุดหงิด หรือการตอบโต้ทางลบ ความอดทนจึงเป็นเสมือนเกราะป้องกันใจ ไม่ให้ไหลไปตามแรงกระตุ้นจากภายนอกหรือกิเลสภายใน เพราะในสถานการณ์ที่ถูกยั่วยุ หากปราศจากขันติ เรามักจะตอบสนองทันทีด้วยโทสะ เช่น ด่าว่ากลับ พูดทำร้ายจิตใจ หรือแม้แต่ใช้ความรุนแรง การฝึกขันติ คือ การฝึกจิตให้ เย็น และ มั่นคง เมื่อต้องเผชิญกับสิ่งที่ไม่ถูกใจ ไม่สะดวก หรือไม่เป็นไปตามความคาดหวัง เช่น เมื่อถูกตำหนิ ถูกเข้าใจผิด หรือถูกยั่วยุ ความอดทนจะช่วยให้เรามองเห็นสถานการณ์อย่างรอบด้าน มีเวลาไตร่ตรอง และสามารถเลือกการตอบสนองที่เหมาะสม หมายความว่า ความอดทนคือความเพียรอันประเสริฐที่สุดในการฝึกตน เป็นธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติไม่หลงไปตามอำนาจของอารมณ์ยิ่งฝึกขันติมากเท่าใด ใจก็จะยิ่งสงบ เยือกเย็น และเป็นอิสระจากแรงผลักดันของความโกรธได้มากเท่านั้น เป็นหนทางแห่ง การชนะตนเอง ซึ่งถือเป็นชัยชนะที่ประเสริฐกว่าการชนะผู้อื่น

3. เมตตา (ความปรารถนาดี) (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 35/643/427) การเจริญเมตตาต่อผู้อื่นจะช่วยลดความรู้สึกโกรธและพยาบาทลงได้ เพราะเมตตาเป็นธรรมที่ตรงข้ามกับความโกรธ ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ปราศจากทุกข์ เป็นธรรมที่เต็มไปด้วยความอ่อนโยน กรุณา และไม่มีเจตนาร้ายใด ๆ เมตตาเป็นหนึ่งใน พรหมวิหาร 4 ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าเป็นธรรมที่ประเสริฐสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม ในการเผชิญกับความโกรธหรือความรู้สึกพยาบาท เมตตาคือธรรมะที่ตรงข้ามอย่างสิ้นเชิง เพราะความโกรธเกิดจากความไม่พอใจ ความอยากให้ผู้อื่นได้รับโทษ ส่วนเมตตาเกิดจากใจที่อ่อนโยน และปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับความสุข การเจริญเมตตา จึงเปรียบได้กับการ “ดับไฟแห่งความโกรธ” ด้วย “น้ำแห่งความปรารถนาดี” เช่น เมื่อถูกผู้อื่นตำหนิหรือทำร้าย หากใจยังเต็มไปด้วยโทสะ ความรู้สึกพยาบาทจะตามมา แต่หากฝึกเจริญเมตตา คิดว่าผู้นั้นอาจกระทำเพราะความไม่รู้ หรือความทุกข์ในใจ เมตตาจะช่วยให้เราให้อภัย และไม่เก็บความโกรธไว้ในใจสามารถช่วยเปลี่ยนใจที่แข็งกระด้างให้กลับมาอ่อนโยน และช่วยป้องกันไม่ให้ความโกรธหยั่งรากลึกจนกลายเป็นความพยาบาทอันเป็นอกุศลกรรม กล่าวโดยสรุป เมตตาเป็นดั่งแสงสว่าง ที่ดับความมืดแห่งโทสะ และทำให้ชีวิตเรามีความสุขทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

4. อโทสะ (ความไม่โกรธ) (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 34/33/33) การฝึกความไม่โกรธ หรือการไม่ผูกใจเจ็บแค้นต่อผู้ที่ทำร้ายหรือทำให้เราไม่พอใจ จะช่วยให้จิตใจสงบและเป็นอิสระจากความทุกข์ สภาวะของจิตใจที่ปราศจากความโกรธ ความเคียดแค้น หรือความพยาบาท เป็นธรรมฝ่ายดี (กุศลธรรม) ที่ตรงข้ามกับโทสะ ซึ่งเป็นหนึ่งในอกุศลมูล 3 คือ โลภะ โทสะ และโมหะ การฝึก อโทสะ หมายถึง การฝึกให้จิตใจไม่

หวั่นไหว ไม่โต้ตอบด้วยอารมณ์รุนแรง เมื่อเผชิญกับการตำหนิ ดูหมิ่น หรือการกระทำที่ทำให้ไม่พอใจ ซึ่งเป็นการไม่เพียงแต่ระงับความโกรธในขณะนั้น แต่รวมถึงการไม่เก็บความพยาบาทไว้ในใจ ไม่คิดจองเวร ไม่ผูกใจเจ็บ การฝึกความไม่โกรธไม่ได้หมายความว่า ยอมจำนน ต่อความไม่ถูกต้อง แต่เป็นการ ยอมปล่อยวาง อารมณ์ที่เป็นพิษกับตนเอง เพื่อให้จิตใจเป็นอิสระจากความทุกข์ที่เกิดจากการยึดติดการไม่โกรธจึงไม่ใช่ความอ่อนแอ แต่เป็น พลังของใจที่เข้มแข็ง ยิ่ง เพราะผู้ที่สามารถควบคุมตนเอง ไม่ตกเป็นทาสของโทสะได้นั้น คือผู้ที่ชนะตนเองอย่างแท้จริง นอกจากนี้ อโทสะยังนำไปสู่ จิตที่สงบ เบาสบาย และเย็น เป็นการสลัดตัวออกจากวงจรแห่งการโต้ตอบและพยาบาท ซึ่งเป็นเหตุแห่งความทุกข์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น การฝึกอโทสะสามารถทำได้ผ่านการเจริญเมตตา การฝึกสติ การเข้าใจในอนิจจังและการปล่อยวาง หรือแม้แต่การให้อภัยอย่างจริงใจ ซึ่งจะช่วยให้เราสร้างภูมิคุ้มกันทางใจ และใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นอย่างสงบสุข

6. ปัญญา (ความรอบรู้) (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 35/293/273) การใช้ปัญญาพิจารณาถึงสาเหตุและผลของความโกรธ จะช่วยให้เราเข้าใจและสามารถจัดการกับความโกรธได้อย่างเหมาะสม ความรู้แจ้งเห็นจริงตามความเป็นจริง ไม่ใช่เพียงความรู้ทางโลก แต่เป็นความเข้าใจอันถูกต้องในสภาพธรรมชาติของชีวิต เช่น ความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ความเป็นทุกข์ (ทุกขัง) และความไม่มีตัวตนถาวร (อนัตตา) ในบริบทของการจัดการกับความโกรธ ปัญญาจะช่วยให้เรา มองเห็น ว่า ความโกรธนั้นมีเหตุปัจจัยเกิดขึ้น ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นลอย ๆ และไม่ใช่สิ่งที่ต้องยึดติด ปัญญาช่วยให้เราหยุดแล้วพิจารณา เช่น ทำไมเราจึงโกรธ? สิ่งที่เกิดขึ้นคุ้มค่ากับการแบกความโกรธไว้หรือไม่? เราเคยโกรธมาก่อน แล้วผลเป็นอย่างไร? ถ้าเราตอบสนองด้วยโทสะ จะเกิดผลดีหรือผลเสีย? การใช้ปัญญาพิจารณาเช่นนี้ ทำให้เรารู้เท่าทันกลไกของอารมณ์ เข้าใจว่า โทสะเป็นเพียงสภาวะชั่วคราว ที่เกิดขึ้นจากการปรุงแต่งของจิต และสามารถดับไปได้เช่นกัน หากไม่เติมเชื้อไฟให้มัน แต่จะรู้จักวางใจอย่างเหมาะสม ไม่หลงตามอารมณ์ และไม่เพิกเฉยต่อความจริง การฝึกปัญญาอาจทำได้โดยการใคร่ครวญธรรม ศึกษาเหตุและผลในชีวิตประจำวัน หรือเจริญวิปัสสนา คือ การพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ด้วยใจที่ตั้งมั่น เป็นกลาง และไม่ยึดติด ปัญญา จึงเปรียบเสมือนครูในใจ ที่ช่วยแนะนำเราให้พ้นจากอำนาจของความโกรธ และพัฒนาใจให้เป็นอิสระจากความทุกข์อย่างแท้จริง

วิธีบรรเทาความโกรธตามแนวพุทธ

1. สังเกตและรู้ทันความโกรธ เมื่อรู้สึกโกรธ ให้สังเกตและรู้ทันว่ากำลังโกรธ ไม่หลงไปกับอารมณ์ ความโกรธเป็นอารมณ์ที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ มักจะมาทันทีเมื่อถูกขัดใจ ถูกตำหนิ หรือเผชิญกับเหตุการณ์ไม่พึงประสงค์ ถ้าเรา ไม่รู้ทัน อารมณ์นี้ ก็จะ เผลอแสดงออก ทั้งทางกาย (เช่น ขว้างของ ทำร้าย) และทางวาจา (เช่น พูดแรง ตะคอก ด่าทอ) (กนกรัตน์ สุขะตุงคะ, 2536) ซึ่งมักจะนำไปสู่ความเสียใจในภายหลัง การ สังเกตและรู้ทันความโกรธ คือ การฝึกมีสติรู้ตัวว่า ขณะนี้ เรากำลังโกรธอยู่ โดยไม่ต้องรีบตัดสินว่าความโกรธนั้นดีหรือไม่ดี แค่รับรู้ตามที่มันเป็น เช่น สังเกตว่า ใจเริ่มร้อน หายใจแรง มือกำแน่น หรือหน้าเริ่มเกร็ง อยากพูดบางอย่างออกไปแรง ๆ รู้ทันแบบนี้ จะทำให้เราหยุดไม่เผลอไปตามแรงโกรธ และเกิดช่องว่างให้เลือกว่าจะตอบสนองอย่างไรแทน การรู้ทันอารมณ์จึงเป็นเหมือนการเอาไฟฉายไปส่องความโกรธในใจ เมื่อเห็นชัดเจนแล้ว เราจะไม่ตกเป็นเหยื่อของมันเพราะจิตที่มีสติจะ ไม่รีบร้อน ไม่หลงไหลตามอารมณ์ และสามารถ วางอารมณ์นั้นลงได้ โดยไม่ต้องระบายออกให้เกิดโทษ

2. หยุดการแสดงออกทางกายวาจา เมื่อรู้ว่าโกรธ ให้งดเว้นการแสดงออกทางกายวาจาที่เกิดจากความโกรธ เช่น การพูดจาไม่ดี หรือการทำร้ายผู้อื่น เมื่อเรารู้สึกโกรธ ความรู้สึกนั้นมักจะผลักดันให้เราอยากตอบโต้โดยอัตโนมัติ ไม่ว่าจะด้วยการพูดจาแรง ๆ เสียดสี ตะโกน ด่าทอ หรือแม้แต่แสดงพฤติกรรมก้าวร้าว เช่น ทุบโต๊ะ ปิดประตูเสียงดัง หรือทำร้ายผู้อื่น แต่สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นการ แสดงออกทางกายและวาจาที่เกิดจากอำนาจของความโกรธ ซึ่งหากปล่อยให้หลุดออกมาโดยไม่ควบคุม มักจะทำให้สถานการณ์เลวร้ายลง สร้างบาดแผลในความสัมพันธ์ และก่อให้เกิดความเสียใจภายหลัง การหยุด จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการควบคุมตนเองอย่างแท้จริง เมื่อรู้ว่าโกรธ ให้ตั้งสติแล้วหยุดการแสดงออกไว้ก่อน เช่น ไม่พูดทันที ขณะที่อารมณ์กำลังแรง ไม่โพสต์หรือส่งข้อความ ในขณะที่ยังเดือดดาล ไม่กระทำใด ๆ จนกว่าจิตจะเย็นลง บางครั้งความเงียบ คือคำตอบที่ดีที่สุดในเวลาที่ใจยังไม่พร้อม เพราะการพูดหรือกระทำขณะมีโทสะ มักไม่ใช่สิ่งที่ออกมาจากความเมตตาหรือปัญญาการหยุดไม่ได้แปลว่าอ่อนแอ แต่แสดงถึงพลังใจและความมีวุฒิภาวะเพราะผู้ที่ควบคุมตนเองได้ คือผู้ที่ชนะตนได้อย่างแท้จริง

3. เปลี่ยนความคิด พิจารณาหาสาเหตุของความโกรธ และเปลี่ยนมุมมองต่อสถานการณ์ที่ทำให้โกรธ การตั้งใจพิจารณาเหตุแห่งความโกรธอย่างมีสติ และพยายามมองสถานการณ์นั้นในมุมมองที่กว้างขึ้นหรือต่างไป เช่น เข้าใจว่าผู้ที่ทำให้เราโกรธอาจมีปัญหาหรือความทุกข์ใจของเขาเองมองว่าเหตุการณ์นั้นเป็นเรื่องเล็กน้อย ไม่คุ้มกับการยึดติดหรือโกรธเคือง พิจารณาว่าเราอาจคาดหวังกับสิ่งนั้นมากเกินไป มองว่าการโกรธจะช่วยแก้ปัญหาได้จริงหรือไม่ การเปลี่ยนความคิดเช่นนี้ จะช่วยลดพลังของความโกรธลง และทำให้ใจเรามีความสงบมากขึ้น นอกจากนี้ ยังช่วยพัฒนาทักษะการให้อภัยและความเมตตาต่อผู้อื่น รวมทั้งตัวเราเอง การฝึกเปลี่ยนความคิดเป็นการใช้ ปัญญา เข้าไปมีบทบาท ทำให้เราไม่ตกอยู่ในอำนาจของอารมณ์ และเป็นจุดเริ่มต้นของการปลดปล่อยใจจากทุกข์ ถ้าเปลี่ยนความคิดได้ ความรู้สึกก็เปลี่ยนไป

4. เจริญเมตตา แผ่เมตตาให้กับผู้ที่ทำให้เราโกรธ และแผ่เมตตาให้กับตนเอง เมตตา คือ ความปรารถนาดีอย่างจริงใจต่อผู้อื่น และรวมถึงตัวเราเองด้วย การเจริญเมตตาคือการฝึกให้ใจเปิดกว้าง และส่งความปรารถนาดีออกไป ไม่ว่าจะเป็นคนที่เรารัก หรือแม้แต่คนที่ทำให้เรารู้สึกโกรธหรือไม่พอใจ เมื่อเกิดความโกรธในใจ การแผ่เมตตาให้กับผู้ที่ทำให้เราโกรธเป็นวิธีหนึ่งที่ช่วยลดความแค้นและความเจ็บปวดในใจ เพราะเมตตาจะเปลี่ยนความคิดจากการต้องการโทษหรือแก้แค้น ไปสู่ความปรารถนาให้ผู้นั้นพ้นจากความทุกข์และมีความสุข นอกจากนี้ การแผ่เมตตาต่อตนเองก็สำคัญไม่น้อย เพราะหลายครั้งความโกรธอาจเกิดจากความผิดหวังในตัวเองหรือความรู้สึกผิด การเมตตาต่อตนเองช่วยให้ใจอ่อนโยน ไม่โทษตัวเองจนเกินไป และเปิดทางให้ใจสงบ การเจริญเมตตาสามารถทำได้ง่าย ๆ เช่น การตั้งใจภาวนาในใจว่า ขอให้เขามีความสุข ขอให้เขาปลอดภัย ขอให้เขาพ้นจากทุกข์ ขอให้ข้าพเจ้ามีความสุข ขอให้ข้าพเจ้าปลอดภัย ขอให้ข้าพเจ้าพ้นจากทุกข์ เมตตาเปรียบเหมือนน้ำเย็นที่ช่วยดับไฟแห่งความโกรธ และสร้างสันติสุขในใจอย่างแท้จริง เมตตา คือพลังรักที่ไม่มีเงื่อนไข ที่ช่วยรักษาใจและความสัมพันธ์ให้ยั่งยืน

5. ฝึกสติและสมาธิ การฝึกสติและสมาธิ จะช่วยให้จิตใจสงบและสามารถควบคุมอารมณ์ได้ดียิ่งขึ้น การฝึกให้รู้ตัวอยู่กับปัจจุบันขณะอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นลมหายใจ ความรู้สึก หรือความคิดที่เกิดขึ้นในใจโดยไม่ตัดสินหรือพยายามเปลี่ยนแปลง แต่เพียงแค่รับรู้และยอมรับ สมาธิคือ การฝึกใจให้ตั้งมั่น ไม่ฟุ้งซ่าน มี

ความสงบแน่วแน่ เป็นพื้นฐานที่ช่วยให้สติทำงานได้อย่างเต็มที่เมื่อฝึกสติและสมาธิเป็นประจำ จะช่วยให้จิตใจมีความสงบมากขึ้น จึงไม่ถูกความคิดหรืออารมณ์ลบ เช่น ความโกรธ กัดกินใจได้ง่ายๆ ในขณะที่มีสติรู้เท่าทัน เราจะสามารถสังเกตอารมณ์โกรธที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน และไม่ปล่อยให้มันปะทุออกมาโดยไร้การควบคุม สมาธิช่วยให้เรามีความมั่นคงที่จะไม่ถูกความโกรธพัดพาไปอย่างรวดเร็ว การฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง เช่น การนั่งสมาธิ ฝึกรู้ลมหายใจ หรือการทำสมาธิเดิน จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้จิตใจ เป็นเหมือนฐานรากที่มั่นคงในการจัดการกับอารมณ์และความเครียดในชีวิตประจำวัน สติคือแสงไฟนำทางใจ สมาธิคือรากฐานของความมั่นคงในใจ ทั้งสองช่วยให้เราควบคุมความโกรธได้อย่างมีสติและมีปัญญา การเข้าใจและนำหลักธรรมเหล่านี้ไปปฏิบัติ จะช่วยให้เราสามารถจัดการกับความโกรธได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีชีวิตที่สงบสุขยิ่งขึ้น

อภิปรายเชิงทฤษฎี (Theoretical Discussion)

1. มิติพุทธจิตวิทยา กระบวนการรู้เท่าทันและแปรเปลี่ยนอารมณ์โกรธ ในทางพุทธจิตวิทยา ความโกรธ (โทสะ) จัดเป็นหนึ่งใน อกุศลมูล ที่เกิดขึ้นจากการปรุงแต่งของจิต (สังขาร) อันมีอวิชชาเป็นรากฐาน การระงับความโกรธจึงมิใช่การกดทับอารมณ์ แต่เป็นการเข้าใจกลไกภายในของจิตที่ทำให้เกิดทุกข์ (Wallace, 2007)

2. มิติพุทธสังคมวิทยา การบรรเทาความโกรธเพื่อสร้างสังคมสันติ จากมุมมองพุทธสังคมวิทยา ความโกรธมิได้จำกัดอยู่ในระดับปัจเจก แต่เป็นผลสะท้อนของ โครงสร้างสังคมที่ขาดเมตตาและความเข้าใจ พระพุทธศาสนาเสนอให้เปลี่ยนปฏิกิริยาแห่งโทสะให้กลายเป็นปฏิบัติการแห่งกรุณา (compassionate action) ซึ่งสัมพันธ์กับแนวคิดพุทธศาสนาเชิงสังคม (Engaged Buddhism) ของพระติช นัท ฮันห์ และสุลักษณ์ ศิวรักษ์ (King, 2009; Sivaraksa, 1992)

การนำหลักบรรเทาความโกรธไปสู่ระดับสังคม สามารถตีความได้ดังนี้

1) สติในชุมชน (collective mindfulness) การสร้างวัฒนธรรมแห่งการฟังและการสื่อสารอย่างมีสติ เพื่อลดความรุนแรงทางวาจาและออนไลน์

2) ขันติในสถาบัน (institutional patience) การฝึกความอดทนและการเจรจาในองค์กรเพื่อป้องกันความขัดแย้งทางการทำงานและการเมือง

3) เมตตาในนโยบาย (compassionate policy) การออกแบบนโยบายที่คำนึงถึงความกรุณา เช่น การเยียวยาผู้กระทำผิด แทนการลงโทษอย่างรุนแรง

4) อโทสะในสื่อ (non-hatred in media) การส่งเสริมสื่อสร้างสรรค์ที่ไม่ปลุกเร้าอารมณ์โกรธหรือความเกลียดชัง

หลักธรรมเหล่านี้สามารถสร้างทุนทางจริยธรรม (ethical capital) ที่ช่วยเปลี่ยนโครงสร้างสังคมแห่งความรุนแรงให้กลายเป็นสังคมกรุณา (compassionate society) ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของ Socially Engaged Buddhism ที่มุ่งสันติสุขร่วมกันของมนุษยชาติ

3. การบูรณาการเชิงทฤษฎี พุทธจิต–สังคมแบบองค์รวม (Holistic Buddhist Psycho-Social Model) เมื่อบูรณาการมิติทั้งสองเข้าด้วยกัน จะได้ กรอบทฤษฎีการบรรเทาความโกรธแบบองค์รวม ที่มี 3 ระดับคือ

1) ภายในจิต (Intrapersonal) การรู้เท่าทันอารมณ์และแปรเปลี่ยนด้วยสติ

2) ระหว่างบุคคล (Interpersonal) การสื่อสารด้วยเมตตาและการให้อภัย

3) ระดับสังคม (Social) การสร้างวัฒนธรรมกรุณาในชุมชนและสื่อ

สรุป

ความโกรธเป็นสาเหตุสำคัญของความรุนแรงและปัญหาสังคม เช่น กรณีเหตุการณ์ไรเดอร์ถูกทำร้ายจนเสียชีวิต เป็นความสูญเสียที่ส่งผลกระทบกว้างไกลต่อครอบครัวและสังคม พระพุทธศาสนาจึงเน้นการจัดการความโกรธเพื่อป้องกันความทุกข์และโทษที่จะเกิดขึ้น ความหมายและสาเหตุของความโกรธ ความโกรธเป็นอกุศลมูลที่ทำให้เกิดทุกข์และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาจิตสาเหตุของความโกรธเกิดจากความไม่รู้ ความอยาก ความยึดมั่น และอารมณ์ที่มากระทบ ผลกระทบของความโกรธทำให้คนประพฤติชั่วทางกาย วาจา และใจ ทำลายประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นทั้งในชาตินี้และภพหน้า ธรรมะในการบรรเทาความโกรธ สติ รู้เท่าทันความโกรธที่เกิดขึ้น หยุดยั้งการแสดงออกที่ไม่เหมาะสม ขันติ ฝึกความอดทนต่อสิ่งยั่วยุ ไม่ตอบโต้ด้วยโทสะ เมตตา แผ่ความปรารถนาดีต่อผู้ที่ทำให้โกรธ และต่อตนเอง อโทสะ ฝึกไม่โกรธ ไม่ผูกใจเจ็บแค้น เพื่อจิตใจสงบและเป็นอิสระ ปัญญา พิจารณาสาเหตุและผลของความโกรธอย่างรอบคอบ เพื่อจัดการอารมณ์ได้อย่างเหมาะสม วิธีปฏิบัติ สังเกตและรู้ทันความโกรธโดยไม่หลงไปกับอารมณ์ หยุดการแสดงออกทางกายวาจาที่เกิดจากโทสะ เปลี่ยนมุมมองและความคิดต่อสถานการณ์ที่ทำให้โกรธ เจริญเมตตาต่อผู้อื่นและตัวเองเพื่อดับไฟแห่งโทสะ ฝึกสติและสมาธิเป็นประจำเพื่อเสริมความสงบและความมั่นคงของใจการนำหลักธรรมเหล่านี้ไปปฏิบัติจะช่วยลดความโกรธและความทุกข์ สร้างสันติสุขในใจ และทำให้ชีวิตสงบเย็นขึ้นทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่

ความโกรธเป็นต้นตอสำคัญของความรุนแรงและปัญหาสังคม ที่ส่งผลกระทบทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว และสังคมโดยรวม พระพุทธศาสนาเน้นการจัดการความโกรธเป็นทางออกสำคัญ เพื่อป้องกันความทุกข์และโทษที่จะเกิดขึ้นตามมา สาเหตุของความโกรธเชื่อมโยงกับอวิชชา (ความไม่รู้), ตัณหา (ความอยาก), อัตตา (ความยึดมั่นตน), และผัสสะ (สิ่งเร้ากระทบใจ) ซึ่งเป็นรากฐานของอกุศลธรรมในใจ ผลกระทบของความโกรธไม่ใช่แค่ในปัจจุบัน แต่ส่งผลถึงอนาคต (ชาติหน้า) ด้วย ธรรมะ 5 ประการ (สติ, ขันติ, เมตตา,อโทสะ , ปัญญา) เป็นเครื่องมือสำคัญในการบรรเทาและจัดการกับความโกรธ วิธีปฏิบัติที่เป็นระบบและต่อเนื่อง เช่น สังเกตความโกรธ, หยุดแสดงออกทางกายวาจา, เปลี่ยนความคิด, เจริญเมตตา, ฝึกสติและสมาธิ สามารถสร้างจิตใจที่สงบและมีสันติสุขได้อย่างยั่งยืน

องค์ความรู้นี้ชี้ให้เห็นว่า การจัดการกับความโกรธไม่ใช่แค่การระงับอารมณ์ชั่วขณะ แต่เป็นกระบวนการฝึกฝนใจและพัฒนาจิตที่ลึกซึ้งและต่อเนื่อง ซึ่งเป็นพื้นฐานของชีวิตที่สงบสุขและปราศจากทุกข์ทั้ง

ในปัจจุบันและอนาคต นอกจากนี้ ผู้เขียนได้สร้างโมเดลขึ้นมาให้ชื่อว่า A.N.G.E.R Model (A Buddhist Approach to Relieving Anger) เพื่อสื่อถึงการจัดการกับความโกรธโดยตรง ด้วยวิธีบันเทาความโกรธทั้ง 5 วิธี ดังนี้

ภาพที่ 1 Anger Model

โมเดล A.N.G.E.R. สามารถตีความได้ว่าเป็นกระบวนการฝึกจิตให้เห็นจิต (citta-anupassanā) ดังนี้ก

A = Awareness คือการเจริญสติ (sati) รู้เท่าทันการเกิดขึ้นของอารมณ์ในปัจจุบันขณะ ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างสิ่งเร้า (stimulus) กับการตอบสนอง (reaction)

N = Non-Reaction เป็นการฝึกขันติ (khanti) ให้จิตไม่ตกอยู่ในอำนาจของแรงกระตุ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด อธิวาสนขันติ ที่เป็นความอดทนต่อสิ่งยั่วยุ

G = Growth in Perspective คือการใช้ โยนิโสมนสิการ เพื่อแปรเปลี่ยนมุมมองจากการตำหนิผู้อื่นมาเป็นการเข้าใจเหตุปัจจัยของทุกข์

E = Empathy and Loving-kindness คือการเจริญเมตตาภาวนา (mettā-bhāvanā) ที่แปรเปลี่ยนจิตจากการปฏิเสธเป็นการยอมรับ

R = Reflection and Mindfulness Practice คือการพัฒนาปัญญา (paññā) ผ่านการภาวนาเห็นว่าความโกรธเป็นเพียงสภาวธรรมที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป

เอกสารอ้างอิง

กนกรัตน์ สุขะตุงคะ. (2536). *ความโกรธ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.

จำรัส พรหมบุตร. (2565). *ความโกรธในทัศนะพุทธจิตวิทยา. วารสารพุทธจิตวิทยา.* 7 (1), 38-45.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2550). *ศัพท์วิเคราะห์*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง.

พระมหาสมปอง มุทิโต. (2547). *คัมภีร์อภิธานวรรณนา*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พริ้นท์ติ้ง จำกัด.

พีรายุตม์ สังฆะมณี, วรวุฒิ อุตสาแท้ และอภิชาติ ใจหาญ. (2565). มุมมองเรื่องความโกรธในพระไตรปิฎก. *วารสารวิชาการรัตนบุศย์*. 4 (1), 73-87.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มติชน ออนไลน์. (21 มกราคม 2568). *ระทึกกลางสุขุมวิท เก๋งพุ่งชนไรเดอร์ อัดกระแทกเสาดับเมียสุดเศร้าสูญเสีย เสาหลักครอบครัว*. สืบค้นเมื่อ 10 กันยายน 2568, จาก https://www.matichon.co.th/local/news_5010295

Hanh, T. H. (2014). *The Heart of Compassion: The Thirty-seven Verses on the Practice of a Bodhisattva*. Berkeley, CA: Parallax Press.

King, S. B. (2009). *Socially Engaged Buddhism*. Honolulu: University of Hawai‘i Press.

Ricard, M. (2015). *Altruism: The Power of Compassion to Change Yourself and the World*. New York: Little, Brown and Company.

Sivaraksa, S. (1992). *Seeds of Peace: A Buddhist Vision for Renewing Society*. Berkeley, CA: Parallax Press.

Wallace, B. A. (2007). *Contemplative Science: Where Buddhism and Neuroscience Converge*. New York: Columbia University Press.

ทวารวดี เมืองโบราณอู่ทอง : ศูนย์กลางการค้าและพระพุทธศาสนาในยุคแรก

DVARAVATI, U THONG ANCIENT CITY: THE CENTER OF TRADE AND BUDDHISM IN THE EARLY PERIOD

มานพ นักการเรียน[1], พระมหาวีระชาติ โปธา[2], บานชื่น นักการเรียน[3]

Manop Nakkanrian[1], Phramahaweerachat Potha[2], Banchuen Nakkanrian[3]

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[1-3]

Mahamakut Raja University, Sirindhorn Raj College, Thailand

Email: mnakkarreiyn@gmail.com

Received 13 November 2025; Revised 25 November 2025; Accepted 6 December 2025 2025

****

ทวารวดี เมืองโบราณอู่ทอง : ศูนย์กลางการค้าและพระพุทธศาสนาในยุคแรก

มานพ นักการเรียน
พระมหาวีระชาติ โปธา
บานชื่น นักการเรียน

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาเมืองโบราณอู่ทองในฐานะศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี โดยเน้นบทบาทเป็นเมืองท่า ศูนย์กลางการค้า และศูนย์กลางพระพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุด เพื่อเชื่อมโยงอดีตสุวรรณภูมิอันรุ่งเรืองเข้ากับคนรุ่นใหม่ ผ่านการวิเคราะห์เอกสารอย่างเป็นระบบ และนำเสนอเป็นภาพรวมที่รอบด้าน พบว่าเมืองโบราณอู่ทองเป็นศูนย์กลางที่สำคัญของอาณาจักรทวารวดีในยุคแรก (พุทธศตวรรษที่ 9-13) ซึ่งตั้งอยู่บนดินแดนที่เชื่อว่าเป็น สุวรรณภูมิ โดยมีการพัฒนาจากชุมชนก่อนประวัติศาสตร์มาเป็นเมืองท่าและศูนย์กลางการค้าที่มีการติดต่อกับทั้งโลกตะวันตกและตะวันออก โดยมีกษัตริย์เป็นศูนย์กลางในการบริหารบ้านเมือง จึงสามารถจัดระเบียบและกำกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพ หลักฐานสำคัญที่ยืนยันสถานะนี้คือการค้นพบเหรียญโรมัน ลูกปัดต่าง ๆ และเหรียญเงินที่มีจารึกชื่อ “ศฺรีทฺวารวตี ศฺวรปุณฺยะ”

เมืองอู่ทองยังเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดของภูมิภาคนี้ โดยมีการผสมผสานความเชื่อท้องถิ่นแบบวิญญาณนิยม ซึ่งนับถือภูเขาทำเทียมเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เข้ากับพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียและศรีวิชัย นอกจากนี้ ยังพบหลักฐานการนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูปะปนอยู่บ้าง เช่น เทวาลัยและศิวลึงค์ ซึ่งสะท้อนถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมในพื้นที่ อู่ทองเสื่อมอำนาจและถูกทิ้งร้างไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 เนื่องจากปัจจัยทางภูมิศาสตร์และการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ยังคงเป็นพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งสะท้อนผ่านการสร้างพระพุทธปุษยคีรีศรีสุวรรณภูมิในปัจจุบัน

คำสำคัญ: เมืองโบราณอู่ทอง; ศูนย์กลางการค้า; ศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา; การผสมผสานความเชื่อ; พระพุทธปุษยคีรีศรีสุวรรณภูมิ

DVARAVATI, U THONG ANCIENT CITY: THE CENTER OF TRADE AND BUDDHISM IN THE EARLY PERIOD

Manop Nakkanrian
Phramahaweerachat Potha
Banchuen Nakkanrian

Abstract

This article aims to study the ancient city of U Thong as the center of the Dvaravati Kingdom, emphasizing its role as a port city, trade center and the oldest Buddhist center, in order to connect the glorious past of Suvarnabhumi with the new generation. Through systematic document analysis and a comprehensive overview, it is found that:

The U Thong ancient city was an important center of the early Dvaravati Kingdom (9th-13th Buddhist centuries), located on what is believed to be Suvarnabhumi. It evolved from a prehistoric settlement into a port and trading center with connections to both the East and West. With the king at the center of administration, it was able to effectively organize and direct economic activities. Key evidence confirming this status is the discovery of Roman coins, beads and silver coins inscribed with the name "Sīdvāravati Śvārapūnya"

U Thong is also the oldest center of Buddhism in the region, blending local animist beliefs, which regard artificial mountains as sacred, with Theravada and Mahayana Buddhism influenced by India and Srivijaya. Evidence of Hindu-Brahmanic practices, such as Hindu temples and lingams, is also found, reflecting the cultural fusion of the area.

U Thong declined in power and was abandoned during the 16th-17th Buddhist centuries due to changing geographic and political factors, but remains a historically significant site and symbol of Buddhism in Suvarnabhumi. This is reflected in the construction of the current Phra Phuttha Pusyakiri Sri Suvarnabhumi statue.

Keywords: Ancient City of U Thong; Trade Center; Buddhist Center; Interfaith Integration; Phra Phuttha Pusyakiri Sri Suvarnabhumi

บทนำ

“ทวารวดี” เป็นคำภาษาสันสกฤต แปลว่า ประกอบด้วยประตู ซึ่งอาจสื่อถึงเมืองท่าหรือปากประตูทางการค้า อันเป็นศูนย์กลางการคมนาคมและการแลกเปลี่ยนสินค้า ทั้งนี้ คำว่า ทวารวดี ยังอาจเปรียบได้กับทวารกา เมืองของพระกฤษณะในมหากาพย์มหาภารตะของอินเดีย (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562: 25) ทั้งคำว่าทวารวดีและทวารกา ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอย่างพระไตรปิฎก (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 27/167/351 และ พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 32/198/227) การนำชื่อเหล่านี้มาใช้ตั้งเป็นนามเมือง เพื่อสื่อเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา และสะท้อนความเชื่อในนามมงคลที่จะช่วยค้ำจุนความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง

ทวารดีเป็นอาณาจักรโบราณ กำหนดอายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-16 ในดินแดนประเทศไทยก่อนสมัยสุโขทัย ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างศรีเกษตรคือ ประเทศพม่าในปัจจุบันนี้ กับอิศานปุระ คืออาณาจักรเจนละ เป็นอาณาจักรโบราณ ปัจจุบันคือ ภาคอีสาน ตอนล่างของประเทศไทย ตอนบนของประเทศกัมพูชา และตอนล่างของประเทศลาว นักวิชาการด้านตะวันออกชาวอังกฤษชื่อ ซามูเอล บีล (Samuel Beal) แปลบันทึกจีนของพระถังซำจั๋งจากภาษาจีนเป็นภาษาอังกฤษ โดยระบุว่า โถโลโปตี (To-lo-po-ti) คือทวารวดี ซึ่งจะคัดตัดตอนเฉพาะที่กล่าวถึงบ้านเมืองต่าง ๆ ดังนี้

> เดินทางไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือไปยังชายขอบของมหาสมุทร เราจะมาถึงอาณาจักร (kingdom) ศรีเกษตร (ชิลิฉาตาหลอ) ไกลออกไปจากนั้นทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ที่ชายฝั่งของมหาสมุทร เราจะมาถึงประเทศ (country) กามลังกา (เกียโมลังเกีย) ห่างออกไปทางทิศตะวันออกจะเป็นอาณาจักรแห่งทวารวดี (โถโลโปตี) ทางทิศตะวันออกต่อไปเป็นประเทศแห่งอิศานปุระ (อิซางป๋อหลอ) และไกลทางทิศตะวันออกต่อไปจะเป็นประเทศแห่งมหาจามปา (โมโหเฉนโป) ซึ่งก็คือหลินอี้ ถัดไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้จะเป็นประเทศที่ชื่อว่า ยามนทวีป (ยาวนทวีป, เยนเนียวนาฉือ) ทั้ง 6 ประเทศนี้ถูกล้อมรอบด้วยภูเขาและแม่น้ำที่ไม่อาจเข้าถึงได้ แต่ขอบเขต, ลักษณะของผู้คน และประเทศสามารถเรียนรู้ได้ด้วยการสอบถาม (Samuel Beal, 2003: 199-200)

ทวารวดีเป็นลักษณะของรัฐเมือง (City-state) ที่มีศูนย์กลางการปกครองอยู่ตามเมืองสำคัญต่าง ๆ ทั่วภาคกลางของประเทศไทยในปัจจุบัน เช่น นครปฐม อู่ทอง เมืองเหล่านี้ไม่ได้รวมกันเป็นอาณาจักรเดียว แต่มีความสัมพันธ์กันทางเศรษฐกิจและการเมือง โดยมีวัฒนธรรมและศาสนาร่วมกันเป็นหลัก คือ พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ซึ่งรับอิทธิพลมาจากอินเดียโดยตรง ทำให้เป็นยุคแรก ๆ ที่พระพุทธศาสนาได้หยั่งรากลึกในดินแดนสุวรรณภูมิ

บทความนี้ ศึกษาเมืองโบราณอู่ทอง แห่งอาณาจักรทวารวดี ในดินแดนประเทศไทยก่อนสมัยสุโขทัย ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเชื่อมโยงกับประเด็นต่าง ๆ คือ เมืองที่สันนิษฐานว่าเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี ศูนย์กลางหรือเมืองหลวงของอาณาจักรทวารวดียุคต้น เมืองท่าโบราณและศูนย์กลางทางการค้า ศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดของอาณาจักรทวารวดี และเป็นดินแดนแห่งการผสมผสานความเชื่อท้องถิ่นและศาสนาที่เข้ามาใหม่

เมืองที่สันนิษฐานว่าเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี

เมืองโบราณในสมัยทวารวดีที่สำรวจพบแล้วมีประมาณ 107 เมือง กระจายอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศไทย โดยราว 70 เมืองตั้งอยู่ในเขตที่ราบลุ่มภาคกลางบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและภาคตะวันออก เมืองสำคัญ ได้แก่ เมืองนครชัยศรี (ต่อมาคือเมืองนครปฐม), เมืองกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม, เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี, เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี, เมืองพงตึก อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี, เมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี, เมืองคูเมือง จังหวัดสิงห์บุรี, เมืองอู่ตะเภา จังหวัดชัยนาท, เมืองจันเสน จังหวัดนครสวรรค์, เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์, เมืองพระรถ จังหวัดชลบุรี, เมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี และเมืองดงละคร จังหวัดนครนายก

นอกจากนี้ เมืองโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีประมาณ 30 เมือง โดยมีเมืองสำคัญคือ เมืองเสมา จังหวัดนครราชสีมา และเมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ ส่วนในภาคเหนือและภาคใต้พบเพียงภาคละ 1–2 เมือง ที่สำคัญ ได้แก่ เมืองหริภุญชัย จังหวัดลำพูน, เมืองไตรตรึงส์ จังหวัดกำแพงเพชร และเมืองยะรัง จังหวัดปัตตานี (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี, 2541: 117–120)

อย่างไรก็ตาม เมืองโบราณที่นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีให้ความสำคัญว่าเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี โดยพิจารณาจากหลักฐานด้านที่ตั้ง ขนาดเมือง ศาสนสถาน โบราณวัตถุ และความเชื่อมโยงกับโลกภายนอก มีอยู่ 4 เมือง คือ นครปฐม อู่ทอง ศรีเทพ และลพบุรี

มติที่ 1 ทวารวดีคือนครปฐม

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเสนอไว้ใน หนังสือตำนานพุทธเจดีย์ ว่า เมืองนครปฐมเป็นราชธานีของเมืองทวารวดี เพราะมีพุทธเจดีย์ใหญ่น้อยเช่น พระปฐมเจดีย์ เป็นต้น ปรากฏอยู่เป็นสำคัญ ส่วนชนชาติที่อาศัยอยู่ขณะนั้นคือพวกละว้า ซึ่งปัจจุบันสันนิษฐานกันว่าคือชนชาติมอญ (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2510: 78) และพุทธเจดีย์สมัยทวารวดีมีอยู่ที่เมืองนครปฐมมากกว่าแห่งอื่น เป็นพุทธเจดีย์ที่เก่าที่สุดในประเทศสยาม และเชื่อว่าได้แบบมาแต่มคธราฐ (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2510: 93) จึงสันนิษฐานต่อไปว่า พระพุทธศาสนาน่าจะมาประดิษฐานในประเทศสยาม ตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 500 และนับถือกันมั่นคงสืบมาแต่ครั้งนั้น ครั้งเมื่อเกิดมีประเพณีสร้างพระพุทธรูปขึ้นในอินเดีย พวกชาวอินเดียก็นำแบบอย่างพระพุทธรูปมาสร้างขึ้นในประเทศสยาม ข้อนี้สังเกตได้ด้วยลักษณะพระพุทธรูปซึ่งเป็นชั้นแรกมีขึ้นในประเทศนี้ เช่น พระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาทอย่างนั่งเก้าอี้ เป็นต้น ทำตามแบบช่างชาวมคธราฐ ครั้งเมื่อสมัยราชวงศ์คุปตะ ซึ่งรุ่งเรืองเมื่อราว พ.ศ. 900 แบบอย่างที่กล่าวมานี้เป็นหลักฐานประกอบอีกอย่างหนึ่งว่า พวกอินเดียที่แรกมาสอนพระพุทธศาสนายังประเทศสยามมาแต่มคธราฐ” (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2510: 79)

มติที่ 2 ทวารวดีน่าจะอยู่ที่อู่ทอง

ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร.ผาสุข อินทราวุธ ผู้เชี่ยวชาญโบราณคดีทวารวดี สันนิษฐานจากหลักฐานทางโบราณคดีว่า อู่ทองเป็นเมืองหลวงในช่วงต้นของรัฐทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 9-13) เป็นเมืองโบราณเก่าแก่ที่สำคัญและมีความเก่าแก่ยิ่งกว่าเมืองโบราณสมัยทวารวดีเมื่องอื่น ๆ เช่น เมืองนครปฐมโบราณ

และเมืองคูบัว เป็นต้น เป็นเมืองท่าและศูนย์กลางการค้าสำคัญ โดยมีการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้าคือลูกปัดชนิดต่าง ๆ มีทั้งที่ทำด้วยหิน แก้วและที่เป็นทอง กับชาวอินเดียอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ตั้งแต่ช่วงสมัยราชวงศ์โมริยะ (พุทธศตวรรษที่ 3-4) ปกครองอินเดีย ซึ่งเป็นช่วงที่อินเดียเริ่มติดต่อค้าขายกับโลกตะวันตก ดังนั้น ลูกปัดแก้วหลายสีและลูกปัดแก้วมีตาจากโลกตะวันตก โดยเฉพาะจากเปอร์เซียจึงหลั่งไหลมายังเมืองท่าของอินเดีย และถูกส่งต่อมายังเมืองท่าต่าง ๆ ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เมืองอู่ทอง เมืองออกแก้ว เป็นต้น และเป็นศูนย์กลางทางศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดของรัฐทวารวดี เพราะได้พบประติมากรรมประดับศาสนสถาน คือ แผ่นดินเผารูปพระสงฆ์ 3 องค์อุ้มบาตรห่มจีวรห่มคลุมตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี และประติมากรรมปูนปั้นพระพุทธรูปนาคปรก ซึ่งประทับนั่งขัดพระบาทหลวม ๆ ตามแบบศิลปะแบบอมราวดี กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 8–10 ที่มีรูปแบบคล้ายกับศิลปะสมัยอมราวดีที่เจริญอยู่ทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดียในแถบลุ่มแม่น้ำกฤษณา-โคทาวรี ซึ่งอยู่ใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ราชวงศ์ศาตวาหนะ (พุทธศตวรรษที่ 5-8) และสืบต่อโดยราชวงศ์อิกษุวากุ (พุทธศตวรรษที่ 8-10) (ผาสุก อินทราวุธ, 2542: 101-106) ต่อมา ในสมัยทวารวดี ช่วงพุทธศตวรรษที่ 11–16 ก็ได้พบงานสถาปัตยกรรมและประติมากรรมทางศาสนาเป็นจำนวนมาก ทั้งที่สร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท พระพุทธศาสนามหายาน และศาสนาพราหมณ์ (ผาสุข อินทราวุธ, 2548: 110-114)

มติที่ 3 ทวารวดีน่าจะอยู่ที่ศรีเทพ

ศาสตราจารย์ ดร. พิริยะ ไกรฤกษ์ อดีตอาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้สันนิษฐานว่า ทวารวดีน่าจะได้แก่ศรีเทพ โดยให้เหตุผลว่าทวารวดีซึ่งรุ่งเรืองอยู่ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 12-กลางพุทธศตวรรษที่ 13 เป็นแหล่งโบราณคดีเก่าแก่แห่งเดียวในประเทศไทยที่พบเทวรูปพระกฤษณะอวตารปางที่ 8 ของพระวิษณุ เป็นผู้ก่อตั้งเมืองทวารกา ซึ่งคืออีกชื่อหนึ่งของทวารวดี ดังนั้น เมืองศรีเทพจึงน่าจะเป็นราชธานีของทวารวดี เนื่องจากหลักฐานต่าง ๆ บ่งชี้ว่าทวารวดีนับถือศาสนาพราหมณ์เป็นหลัก ขณะที่เมืองนครปฐมและอู่ทองนับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ศรีเทพตั้งอยู่ตอนกลางของแม่น้ำป่าสัก ซึ่งปลายน้ำอยู่ที่อยุธยา ซึ่งดินแดนแถบนั้นในอดีตกาลเป็นภูมิลำเนาของชาวสยามและเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรทวารวดี (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2566: 7)

แต่เดิม มักใช้จำนวนของการพบเหรียญเงินที่มีจารึกกล่าวถึง “ศฺรีทฺวารวตี ศฺวรปุณฺยะ” เป็นตัวกำหนดว่า หากพบมากที่เมืองใด ทำให้สันนิษฐานได้ว่า เมืองนั้นน่าจะเป็นศูนย์กลาง แต่การใช้จำนวนเหรียญที่พบ ไม่น่าจะใช้เป็นเกณฑ์หลักในการพิจารณาเรื่องความเป็นศูนย์กลางได้ เพราะเหรียญเงินมีขนาดเล็ก เป็นสิ่งที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนและพบกระจายอยู่ทั่วไปในแหล่งอารยธรรมทวารวดี ดังนั้น ความสำคัญของการตีความควรใช้หลักฐานในด้านที่ตั้ง ขนาดของเมือง ที่สำคัญคือ ศาสนสถานและโบราณวัตถุที่พบ และการติดต่อกับโลกภายนอก เป็นสิ่งสำคัญในการตีความเรื่องศูนย์กลางของอาณาจักร (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2562: 91)

ดังนั้น เมื่อไม่มีการค้นพบเหรียญเงินที่มีจารึกว่า “ศฺรีทฺวารวตี ศฺวรปุณฺยะ” ในเมืองโบราณศรีเทพเหมือนกับแหล่งโบราณคดีภาคกลางตอนล่างนั้น จึงทำให้เป็นข้อสนับสนุนได้ว่า พระเจ้ากรุงทวารวดีไม่ได้ประทับอยู่ในเมืองเหล่านั้น แต่ได้ทรงสร้างปูชนียสถานไว้ในเมืองต่าง ๆ นอกราชธานีของพระองค์

มติที่ 4 ทวารวดีคือลพบุรี

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ ผู้ทรงคุณวุฒิกรมศิลปากร สันนิษฐานว่า เมืองชื่อทวารวดี ซึ่งเป็นที่รู้จักในบรรดาแวดวงประวัติศาสตร์และโบราณคดีของไทยมาเนิ่นนาน ทั้งยังเป็นดินแดนโบราณ ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลางของประเทศไทยใต้จังหวัดนครสวรรค์ลงมา น่าจะอยู่ที่ลพบุรี ทั้งนี้เนื่องจากเมืองลพบุรีเป็นเมืองใหญ่รุ่นเก่า มีโบราณสถานโบราณวัตถุในรูปแบบทวารวดี ที่ได้รับการค้นพบอยู่เป็นจำนวนมาก เมืองลพบุรีก็เป็นอีกเมืองหนึ่งที่มีหลักฐานเชื่อกันว่า เป็นที่ชุมนุมพระมหาธาตุ เป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ดังปรากฏใน หลักฐานศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 คือ “ศิลาจารึกวัดศรีชุม” ตอนหนึ่งว่า

> ...ลางแห่งที่ชุมนุมพระมหาธาตุเป็นเจ้าอันใหญ่ทั้งหลาย ตรธานเป็นป่าเป็นดง สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามุนีเป็นเจ้า ที่ตนเข้าไปเลิกให้กระทำพระมหาธาตุหลวงคืน พระมหาธาตุด้วยสูง เก้าสิบห้าวาไม่ เหนือพระธาตุหลวงไชร้ สองอ้อมสามอ้อม พระศรีราชจุฬามุนีเป็นเจ้า พยายามให้แล้วจึงก่ออิฐขึ้นเจ็ดวา สทายปูนแล้วบริบวรณ พระมหาธาตุหลวงก่อใหม่เก่าด้วยสูงได้ร้อยสองวา ขอมเรียกพระธมนั้นแล ๐ สถิตครึ่งกลางนครพระกฤษณ์... (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, 256: 49-55)

และ หนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ตอนหนึ่งว่า “...ในพุทธศักราชล่วงได้ 2320 จุลศักราช 1139 ปี พระนครบางกอก [คือกรุงธนบุรี] จะเสียแก่พม่าข้าศึก ให้เสด็จขึ้นไปอยู่ ณ เมืองละโว้ คือเมืองลพบุรีเป็นชุมนุมพระบรมธาตุ ตั้งอยู่ท่ามกลางแผ่นดินไทย ข้าศึกศัตรูจะทำร้ายมิได้เลย...” (กรมศิลปากร, 2535: 212) ดังนั้น นครพระกฤษณะหรือเมืองชื่อทวารวดี ที่มีศาสนสถานเก่าแก่ทรุดโทรม ที่พระศรีศรัทธาราชจุฬามุนี หลานพ่อขุนผาเมืองแห่งสุโขทัย ต้องเข้าไปซ่อมแซมบูรณะตั้งแต่เมื่อพุทธศตวรรษที่ 20 และเรียกว่าเป็นที่ชุมนุมพระมหาธาตุเป็นเจ้า จึงหมายถึงปูชนียสถานเก่าองค์หนึ่งที่มีอยู่ในเมืองละโว้หรือเมืองลพบุรี และเมืองละโว้หรือเมืองลพบุรีก็คือเมืองที่ยืมชื่อเมืองของพระกฤษณะมาใช้อีกชื่อหนึ่งว่าเมืองทวารวดีอย่างแน่นอน (กรมศิลปากร, 2528: 73)

สรุปได้ว่า เมืองโบราณในสมัยทวารวดีที่มีการสำรวจพบแล้วมีจำนวนประมาณ 107 เมือง กระจายอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศไทย อย่างไรก็ตาม นักวิชาการทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีให้ความสำคัญกับเมืองใหญ่ 4 แห่ง ที่สันนิษฐานว่าเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี ได้แก่ นครปฐม อู่ทอง ศรีเทพ และลพบุรี เป็นไปได้ว่า เมืองอู่ทอง สันนิษฐานว่าเป็นเมืองหลวงและเมืองท่าสำคัญในช่วงแรกของรัฐทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 9–13 เมืองนครปฐม เป็นเมืองหลวงและเมืองท่าสำคัญในยุคหลัง ราวพุทธศตวรรษที่ 13–16 เมืองศรีเทพ เคยเป็นราชธานีที่มีความเป็นอิสระและรุ่งเรืองในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 12–13 และเมืองลพบุรีถือเป็นเมืองใหญ่รุ่นเก่าที่มีโบราณสถานและโบราณวัตถุแบบทวารวดี แสดงถึงการเป็นรัฐอิสระในดินแดนของตนเอง อย่างน้อยก็ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12

เมืองโบราณอู่ทอง ในฐานะเป็นศูนย์กลางหรือเมืองหลวงของรัฐทวารวดียุคต้น

เมืองโบราณอู่ทองตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจระเข้สามพัน ตำบลท่าพระยาจักร อำเภออู่ทอง ห่างจากที่ตั้งจังหวัดสุพรรณบุรีไปประมาณ 30 กิโลเมตร ภายในตัวเมืองโบราณอู่ทองและนอกเมือง พบโคกเนินดินตั้งอยู่เป็นหย่อม ๆ จำนวนไม่น้อยกว่า 20 แห่ง โคกเนินดินเหล่านี้เป็นที่ตั้งของสถูปเจดีย์โบราณ

(สมศักดิ์ รัตนกุล, 2509) หลักฐานที่สำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางหรือเมืองหลวงของรัฐทวารวดียุคต้น คือ จารึกแผ่นทองแดง เป็นจารึกอักษรหลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤต พุทธศตวรรษที่ 13-14 ขุดพบในที่ของนางแถม เสือดำ บริเวณตรงกันข้ามกับโรงเรียนอู่ทองศึกษาลัย เมื่อ พ.ศ. 2500 เนื้อความในจารึกกล่าวว่า

> พระเจ้าแผ่นดินพระนามว่าหรรษาวรมัน ผู้เป็นนัดดาของพระเจ้าศรีหรรษาวรมัน ผู้ทรงพระเกียรติอันแผ่ไพศาลได้ครองราชย์โดยลำดับ พระองค์ได้ส่งเสลี่ยงอันประดับด้วยรัตนะพรั่งพร้อมไปด้วยนักฟ้อนและดนตรี พร้อมทั้งเครื่องกั้นแดดมาถวายแด่พระศรีมัตอัมราตเกศวร ต่อมา ได้ถวายปลอกสวมศิวลึงค์พร้อมทั้งเครื่องใช้อีกเป็นจำนวนมาก พรั่งพร้อมไปด้วยการฟ้อนและดนตรี เป็นต้น แด่พระศรีธาเรศวร (กรมศิลปากร, 2529: 225-228)

ศาสตราจารย์ฌอง บวสเซอลิเยร์ (Jean Boisselier ค.ศ. 1912-1996) นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส ได้สันนิษฐานว่า พระเจ้าหรรษาวรมัน อาจเป็นพระนามของกษัตริย์ทวารวดีพระองค์แรกที่รู้จัก จึงทำให้สันนิษฐานได้ต่อไปว่า เมืองอู่ทองน่าจะเคยเป็นเมืองหลวงหรือศูนย์กลางของรัฐทวารวดียุคต้น อย่างน้อยก็ระยะเวลาหนึ่ง (กรมศิลปากร, 2509: 8) น่าจะในราวพุทธศตวรรษที่ 9-13 แสดงให้เห็นว่า ระบบกษัตริย์ในเมืองอู่ทองมีลักษณะเป็นกษัตริย์ท้องถิ่นแบบนครรัฐที่มีอำนาจศูนย์กลางในเมืองตนเอง ปกครองโดยใช้หลักธรรมและอำนาจเชิงศาสนา เพื่อสร้างความชอบธรรม มีบทบาทอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น การสร้างวัด สถูปเจดีย์ พระพุทธรูป พร้อมกับมีการประกอบพิธีกรรมแบบพราหมณ์ควบคู่กับพุทธ เช่น พิธีราชาภิเษก พิธีบูชาเทพเจ้า

เมืองโบราณอู่ทองน่าจะมีบทบาทเป็นเมืองหลวงและเมืองท่าสำคัญในยุคแรก ในราวพุทธศตวรรษที่ 9-13 (ผาสุข อินทราวุธ, 2542: 101) ทั้งนี้ เนื่องจากได้พบเหรียญเงินที่มีจารึกว่า “ศฺรีทฺวารวตี ศฺวรปุณฺยะ” ซึ่งแปลได้ว่า “บุญกุศลของพระราชาแห่งศรีทวารวดี หรือ บุญของผู้เป็นเจ้าแห่งศรีทวารวดี หรือ พระเจ้าศรีทวารวดีผู้มีบุญอันประเสริฐ” อีกด้านเป็นรูปแม่โค-ลูกโค อย่างน้อย ๆ จำนวน 3 เหรียญ พบที่โบราณสถานคอกช้างดิน หมายเลข 7 เมื่อ พ.ศ. 2540 และเป็นสมบัติของเอกชนอีก 1 เหรียญ (สฤษดิ์พงศ์ ขุนทรง, 2558: 4) ทำให้ยืนยันได้ว่า ที่เมืองโบราณอู่ทอง มีระบบกษัตริย์ในฐานะที่เมืองอู่ทองเป็นศูนย์กลางการค้าสำคัญที่ติดต่อกับอินเดียในสมัยแรก ซึ่งจำเป็นต้องมีการควบคุมโดยรัฐที่มีอำนาจสูงมากพอ ซึ่งบ่งบอกถึงระบอบราชาธิปไตยที่มีกษัตริย์เป็นศูนย์กลางทางการปกครอง

เมืองโบราณอู่ทอง จึงถูกทิ้งร้างไปในภายหลังจากพุทธศตวรรษที่ 16 หรืออย่างช้าที่สุดในราวพุทธศตวรรษที่ 17 และปราศจากอิทธิพลวัฒนธรรมและอำนาจทางการเมืองของอาณาจักรกัมพูชาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ภายใต้รัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งต่างจากเมืองโบราณสมัยทวารวดีแห่งอื่น ๆ (สฤษดิ์พงศ์ ขุนทรง, 2561: 2894-2895) ข้อความนี้เน้นย้ำถึงความพิเศษของเมืองโบราณอู่ทอง ซึ่งอาจเป็นเพราะปัจจัยทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ หรือการเมืองที่ทำให้ไม่ได้รับอิทธิพลจากอาณาจักรกัมพูชาในช่วงเวลาเดียวกับเมืองอื่น ๆ หรืออาจมีบทบาทลดลงเมื่อเทียบกับเมืองอื่น ๆ ในสมัยเดียวกัน

สรุปได้ว่า เมืองโบราณอู่ทองน่าจะมีบทบาทเป็นเมืองหลวงหรือศูนย์กลางของรัฐทวารวดียุคต้น ในราวพุทธศตวรรษที่ 9-13 เนื่องจากได้พบจารึกบนแผ่นทองแดงอักษรหลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤต กล่าวถึงพระเจ้าแผ่นดินพระนามว่าหรรษาวรมัน ผู้เป็นพระนัดดาของพระเจ้าศรีหรรษาวรมัน ได้ส่งขบวนพิธีฟ้อนรำและ

ดนตรีมาถวายแด่องค์พระศิวลึงค์ และเหรียญเงิน มีข้อความว่า “ศฺรีทฺวารวตี ศฺวรปุณฺยะ” ซึ่งแปลได้ว่า “พระเจ้าศรีทวารวดีผู้มีบุญอันประเสริฐ” จนกระทั่ง ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 เมืองโบราณอู่ทองได้ประสบภาวะเสื่อมถอยลงอย่างต่อเนื่อง อันเป็นผลสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงด้านภูมิศาสตร์ซึ่งส่งผลต่อเส้นทางคมนาคมและการค้าที่เคยรุ่งเรือง ประกอบกับความผันผวนทางเศรษฐกิจการค้าและพลวัตทางการเมืองระดับภูมิภาค ทำให้ศูนย์กลางความสำคัญของเมืองค่อย ๆ เลือนหายไป ก่อนที่อำนาจทางการเมืองและวัฒนธรรมของกัมพูชาจะเข้ามามีบทบาทและขยายอิทธิพลในดินแดนบริเวณดังกล่าว

เมืองโบราณอู่ทอง ในฐานะเป็นเมืองท่าโบราณและศูนย์กลางทางการค้า

เมืองโบราณอู่ทองมีชุมชนเข้ามาอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชนโบราณในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และกับชุมชนในประเทศอินเดีย ในช่วงยุคเหล็กตอนปลาย ซึ่งตรงกับสมัยราชวงศ์โมริยะ-ศุงคะ ของอินเดีย ราวพุทธศตวรรษที่ 3-5 จัดว่าอยู่ร่วมสมัยกับชุมชนโบราณที่บ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาจนบุรี (ผาสุข อินทราวุธ, 2542: 105) และสืบต่อมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 6-9 ซึ่งตรงกับสมัยราชวงศ์กุษาณะ-คุปตะ ในอินเดียภาคเหนือ และราชวงศ์สาตวาหนะ-อิกษวากุ ในอินเดียภาคใต้ ในช่วงสมัยอินโด-โรมัน (ซึ่งเป็นช่วงที่อินเดียติดต่อค้าขายกับโรมัน)

ดังนั้น เมืองอู่ทองจึงเป็นเมืองท่าโบราณที่เจริญรุ่งเรืองสืบต่อมาจนกลายเป็นเมืองท่าสำคัญของรัฐทวารวดี ดังได้พบสินค้าจากโลกตะวันตกและโลกตะวันออกในเมืองอู่ทอง (ผาสุก อินทราวุธ, 2548: 105-106) โบราณวัตถุสำคัญที่แสดงหลักฐานการติดต่อแลกเปลี่ยนกับชาวอินเดียอย่างเป็นล่ำเป็นสันคือลูกปัดชนิดต่าง ๆ ที่พบเป็นจำนวนมาก มีทั้งที่ทำด้วยหิน แก้ว และที่เป็นทองก็พบด้วย

นอกจากลูกปัดแล้ว ยังได้พบเหรียญโรมันซึ่งจัดเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงว่ามีการติดต่อค้าขายกับโลกตะวันตก โดยเฉพาะชาวโรมันโดยตรงหรือโดยทางอ้อม (คือติดต่อค้าขายกับชาวอินเดียในสมัยอินโด-โรมันของอินเดีย) รวมทั้งยังได้พบตราประทับดินเผา ทั้งที่มีสัญลักษณ์รูปโอม รูปสิงห์ รูปโคมีโหนก รูปท้าวกุเวร เป็นต้น และลูกเต๋า สันนิษฐานว่าเป็นอุปกรณ์กีฬาหรือการพนันประเภทหนึ่ง หรืออาจใช้ในพิธีราชาภิเษกของกษัตริย์ทวารวดี ซึ่งจัดว่าเป็นวัตถุนำเข้าจากประเทศอินเดีย (ผาสุข อินทราวุธ, 2548: 106) โดยพ่อค้าที่เดินทางมาแลกเปลี่ยนสินค้าสามารถมองเห็นภูเขาดอกไม้หรือปุษยคีรี ปัจจุบันคือเขาทำเทียม ซึ่งเป็นหลักหมายสำคัญหรือจุดสังเกตที่โดดเด่นของเมืองอู่ทอง (Landmark) มองเห็นได้จากระยะไกลและช่วยกำหนดเส้นทางสู่เมืองได้อย่างชัดเจน

ดังนั้น เมืองอู่ทองโบราณ ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางการค้าสำคัญซึ่งติดต่อกับอินเดียในระยะเริ่มแรกย่อมต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐที่มีอำนาจเข้มแข็งเพียงพอ สะท้อนให้เห็นถึงการปกครองในลักษณะระบอบราชาธิปไตย ที่มีกษัตริย์เป็นศูนย์กลางในการบริหารบ้านเมือง ทั้งนี้เพื่อจัดระเบียบและกำกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการจัดเก็บภาษี การรักษาความปลอดภัยตามเส้นทางการค้าตลอดจนการควบคุมความสัมพันธ์กับกลุ่มผู้คนต่างถิ่น ความเข้มแข็งดังกล่าวมิได้สะท้อนเพียงการรวมศูนย์อำนาจทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองและศาสนาด้วย

สรุปได้ว่า เมืองอู่ทองเป็นเมืองท่าโบราณที่สำคัญของรัฐทวารวดี ดังได้พบสินค้าจากโลกตะวันตกและโลกตะวันออกในเมืองอู่ทอง คือลูกปัดชนิดต่าง ๆ ที่พบเป็นจำนวนมาก มีทั้งที่ทำด้วยหิน แก้ว และทอง ยังได้พบเหรียญโรมันซึ่งจัดเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงว่ามีการติดต่อค้าขายกับโลกตะวันตก โดยเฉพาะชาวโรมัน รวมทั้งยังได้พบตราประทับดินเผา ทั้งที่มีสัญลักษณ์รูปแบบต่าง ๆ จุดสังเกตที่โดดเด่น หรือหลักหมาย (Landmark) ของพ่อค้าที่เดินทางมาติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ายังเมืองอู่ทองคือภูเขาดอกไม้ หรือปุษยคีรี ซึ่งปัจจุบัน ได้แก่ เขาทำเทียม รัฐที่มีอำนาจเข้มแข็งเพียงพอ โดยมีกษัตริย์เป็นศูนย์กลางในการบริหารบ้านเมือง จึงสามารถจัดระเบียบและกำกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพ

เมืองโบราณอู่ทอง ในฐานะเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดของอาณาจักรทวารวดี

พื้นที่ภาคกลางตอนล่างของประเทศไทยที่นักวิชาการบางกลุ่มเชื่อว่าเป็น “สุวรรณภูมิ” อันเป็นดินแดนซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชส่งพระสมณทูตมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 นั้น ยังเป็นประเด็นที่นักวิชาการอีกหลายท่านไม่อาจยอมรับได้ เนื่องจากยังขาดหลักฐานทางโบราณคดีที่ชัดเจน โดยหลักฐานที่พบส่วนใหญ่สะท้อนเพียงร่องรอยการติดต่อค้าขายระหว่างผู้คนในแถบแหล่งโบราณคดีกับชาวอินเดีย ตั้งแต่สมัยยุคเหล็กตอนปลายของอินเดีย ซึ่งตรงกับช่วงราชวงศ์โมริยะ (พุทธศตวรรษที่ 3–4) และสืบต่อด้วยราชวงศ์ศุงคะ (พุทธศตวรรษที่ 4–5) ตัวอย่างเช่น การค้นพบสินค้าที่มีแหล่งผลิตอยู่ในอินเดีย ได้แก่ ลูกปัดหินอาเกตและคาร์เนเลียน ทั้งแบบเรียบและแบบมีลวดลาย รวมถึงภาชนะสำริดที่มีสัดส่วนของดีบุกสูง ซึ่งถูกพบในแหล่งโบราณคดีในภูมิภาคนี้

พ่อค้าชาวพุทธจากแม่น้ำกฤษณา-โคทาวรี ได้เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายและตั้งถิ่นฐานในช่วงสมัยอินโด-โรมันที่เมืองโบราณอู่ทอง และได้นำเอาพระพุทธศาสนาจากศูนย์กลางพระพุทธศาสนาในอินเดียใต้ที่อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ราชวงศ์สาตวาหนะ ในพุทธศตรวรรษที่ 5-8 และสืบต่อด้วยราชวงศ์อิกษวากุ ในพุทธศตวรรษที่ 8-9 ซึ่งมีศูนย์กลางงานศิลปกรรมเนื่องในศาสนาอยู่ที่เมืองอมราวดีและนาคารชุนโกณฑะ เข้ามาเผยแพร่ให้ชุมชนโบราณที่เมืองอู่ทอง ดังได้พบประติมากรรมแผ่นดินเผารูปพระสงฆ์ 3 องค์ถือบาตร ห่มจีวรคลุมมีริ้วตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี พบที่เจดีย์หมายเลข 2 และประติมากรรมภาพปูนปั้นพระพุทธรูปนาคปรก ซึ่งประทับนั่งขัดพระบาทหลวม ๆ ตามแบบศิลปะแบบอมราวดี ซึ่งสร้างขึ้นในท้องถิ่นพบในบริเวณเมืองโบราณอู่ทอง มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 (ผาสุข อินทราวุธ, 2548: 109)

ภาพที่ 1 ประติมากรรมแผ่นดินเผารูปพระสงฆ์ 3 องค์ถือบาตร ห่มจีวรคลุมมีริ้วตามแบบนิยม ของศิลปะแบบอมราวดี

ได้พบเจดีย์หมายเลข 1 เป็นเจดีย์ก่ออิฐสอปูน ปัจจุบันพังทลายเหลือแต่ส่วนฐาน โดยรูปแบบของฐานรองรับองค์เจดีย์ที่สร้างขึ้นในสมัยทวารวดี มักจะประกอบด้วยฐานยกเก็จขนาดใหญ่รองรับเรือนธาตุ เช่นเดียวกับเจดีย์จุลประโทน และเจดีย์วัดพระประโทณเจดีย์ฯ จังหวัดนครปฐม กำหนดอายุได้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 ศิลาธรรมจักรที่เมืองอู่ทองโบราณ อย่างน้อย 3 ชิ้น ชิ้นหนึ่งพบในเมืองอู่ทอง อีกชิ้นหนึ่งพบจากการขุดแต่งเจดีย์หมายเลข 2 ชิ้นสุดท้ายพบจากการขุดแต่งเจดีย์หมายเลข 11 ซึ่งได้พบธรรมจักรร่วมกับเสาและแท่นฐานรองรับ รวมกันเป็น 3 ชิ้น ตั้งเรียงกันในตำแหน่งดั้งเดิม (สฤษดิ์พงศ์ ขุนทรง, 2558: 19) ได้รับอิทธิพลรูปแบบศิลปะจากศิลปะอินเดียสมัยหลังคุปตะ ราวพุทธศตวรรษที่ 11- 12

นอกจากนั้น ยังได้พบอิทธิพลของพระพุทธศาสนานิกายมหายานจากศูนย์กลางพระพุทธศาสนาในอาณาจักรศรีวิชัยได้แผ่เข้ามาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-16 เนื่องจากได้พบประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์ในคติมหายานหลายองค์ (ผาสุข อินทราวุธ, 2542: 106) สืบค้นได้เป็นประติมากรรมรูปสำริดพระโพธิสัตว์ปัทมปาณี ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรในปางถือดอกบัว เป็นพระโพธิสัตว์ที่สำคัญในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน และเป็นสัญลักษณ์ของความกรุณาและความเมตตา ขนาดสูง 23.50 ซม. กว้าง 6 ม. ประทับยืนบนฐานทรงกลม เกล้าพระเกศาทรงสูง ทรงชฎามงกุฎ มีพระพุทธรูปนั่งปางสมาธิ ซึ่งหมายถึง พระธยานิพุทธเจ้าอมิตาภะ ประทับอยู่ที่ด้านหน้ามวยผม พระหัตถ์ขวาทรงถืออักษมาลา (ลูกประคำ) พระหัตถ์ซ้ายทรงถือปัทม (ดอกบัว) และกลศ (หม้อน้ำ) มีสายยัชโญปวีตพาดที่พระอังสาซ้าย นุ่งผ้าโธตียาว ขุดได้ในร่องน้ำ โดยชาวบ้านในตำบลอู่ทอง อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 (ผาสุข อินทราวุธ, 2548: 114) พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าแสดงมหาปาฏิหาริย์ ตามแบบพระพุทธศาสนานิกายมหายาน แต่ทว่าที่ด้านหลังมีจารึกคาถา เย ธมฺมา ฯ พบที่เมืองโบราณอู่ทอง กำหนดอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-14 เศียรพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พบที่เจดีย์หมายเลข 13 พระพิมพ์ปางสมาธิ ศิลปะศรีวิชัย

พบที่เจดีย์หมายเลข 15 กำหนดอายุสมัยประมาณพุทธศตวรรษที่ 14-15 สิ่งเหล่านี้สะท้อนอิทธิพลของพระพุทธศาสนานิกายมหายานและศิลปะศรีวิชัยที่แพร่เข้ามาในพื้นที่ดังกล่าว (สฤษดิ์พงศ์ ขุนทรง, 2558: 19)

ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทจะเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในวัฒนธรรมทวารวดี แต่การพบรูปพระโพธิสัตว์ปัทมปาณิ หรือพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์องค์สำคัญในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ในเมืองโบราณอู่ทอง และมีรูปแบบศิลปกรรมแบบศรีวิชัย ที่เจริญรุ่งเรืองบริเวณคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 – 17 แสดงถึงความเชื่อในพระพุทธศาสนานิกายมหายานที่แพร่หลายเข้ามาในวัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการติดต่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชุมชนชาวพุทธนิกายมหายานจากรัฐศรีวิชัย อนึ่ง ประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์ดังกล่าวมีขนาดเล็ก จึงอาจเป็นการนำติดตัวของผู้ที่เดินทางมาจากดินแดนแถบคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย เข้ามายังเมืองโบราณอู่ทองในช่วงเวลาดังกล่าว ก็เป็นไปได้

ดังที่ได้นำเสนอมาข้างต้น สะท้อนถึงว่า เมืองอู่ทองเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดของอาณาจักรทวารวดี หรือเป็นเมืองหลวงในช่วงต้นของอาณาจักรทวารวดี การมีกษัตริย์และอำนาจรัฐที่เข้มแข็ง ช่วยให้เกิดการสร้างพุทธศาสนสถาน การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งที่พบได้ในหลายรัฐโบราณ รวมถึงเมืองอู่ทองในฐานะศูนย์กลางอำนาจในยุคนั้น

สรุปได้ว่า เมืองโบราณอู่ทอง พบหลักฐานศิลปกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ทั้งโบราณสถานที่เป็นเจดีย์ วิหาร และโบราณวัตถุที่เป็นรูปเคารพแทนองค์พระพุทธเจ้า ได้แก่ พระพุทธรูปและพระพิมพ์ และยังพบโบราณวัตถุมีจารึกคาถา เย ธมฺมา ฯ ซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนสำคัญหรือเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ ยังพบโบราณวัตถุที่เป็นรูปพระสงฆ์ ซึ่งพบไม่มากนักตามเมืองโบราณสมัยทวารวดีแห่งอื่น ๆ แสดงถึงการมีพระรัตนตรัยครบองค์ 3 คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ดังนั้น เมืองโบราณอู่ทอง จึงเป็นปฐมบทแห่งพระพุทธศาสนา เมื่อแรกพระรัตนตรัยประดิษฐานบนแผ่นดินไทยอย่างแท้จริง โดยมีกษัตริย์และอำนาจรัฐที่เข้มแข็ง ช่วยให้เกิดการสร้างพุทธศาสนสถาน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

เมืองโบราณอู่ทองในฐานะเป็นดินแดนแห่งการผสมผสานความเชื่อท้องถิ่นและศาสนาที่เข้ามาใหม่

คนในเมืองโบราณอู่ทองมีความเชื่อเรื่องวิญญาณนิยม ซึ่งเป็นความเชื่อท้องถิ่นเหมือนคนพื้นเมืองอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ มีความเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญาณ ชีวิตหลังความตาย การนับถือต้นไม้ก้อนหิน แท่งหิน ภูเขา ว่ามีฤทธิ์อำนาจ (ธิดา สาระยา, 2545: 20) หลักฐานสำคัญที่แสดงความเชื่อนั้น คือ เขาทำเทียมเป็นเขาศักดิ์สิทธิ์ของเมืองอู่ทอง เพราะความเชื่อของผู้คนในอดีตว่า ผีที่ศักดิ์สิทธิ์หรือผีผู้ใหญ่จะต้องอยู่ที่ภูเขา ซึ่งเป็นความเชื่อที่พบในดินแดนอุษาคเนย์ (รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล, 2557: 134) และประติมากรรมดินเผารูปคนจูงลิง ทำขึ้นโดยใช้แม่พิมพ์ประกบ 2 ชิ้น พบเป็นจำนวนมากที่เมืองโบราณอู่ทอง เป็นลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 12-14

พบที่เมืองโบราณอู่ทอง เป็นตุ๊กตาบุรุษยืนตัวตรง สวมเครื่องประดับที่คอ ปั้นเอว และกำไลข้อมือหลายวงซ้อนกัน ด้านหน้ามีลิงเกาะขา มือขวาถือเชือกล่ามลิง มือซ้ายถือกิ่งไม้แนบต้นขา เนื่องจากพบตุ๊กตาคนจูงลิงเป็นจำนวนมาก แต่ทุกตัวส่วนหัวถูกหักออก มีผู้ให้ความเห็นแตกต่างกัน 2 ประเด็น ได้แก่ เขียน ยิ้มศิริ อธิบายว่า ประติมากรรมดินเผารูปคนจูงลิง อาจเกี่ยวข้องกับหนุมานที่ชาวอินเดียนับถือ ซึ่งเป็นทหารเอกของพระรามในฐานะเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่ง (monkey-god) สำหรับเป็นเครื่องรางป้องกันภัยอันตราย หรืออาจเป็นการยกย่องลิง ที่เป็นสัตว์คอยช่วยเหลือมนุษย์ ในการทำมาหากิน ซึ่งเป็นความหมายทางโลก (กรมศิลปากร, 2509: 65) เอลิซาเบธ ไลออนส์ (Elizabeth Lyons) เชื่อว่า รูปลิงไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับหนุมาน ทหารเอกของพระราม แต่กลับสะท้อนหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยใช้ “ลิง” ซึ่งเป็นสัตว์ซุกซน ว่องไว และไม่อยู่นิ่ง มาเปรียบเทียบกับจิตใจของมนุษย์ที่ฟุ้งซ่านไม่หยุดนิ่ง การที่จะบรรลุมรรคผลหรือนิพพานได้ ผู้ปฏิบัติต้องฝึกควบคุมจิตให้อยู่ในความสงบ หลุดพ้นจากความวุ่นวาย ดังนั้น ประติมากรรมดินเผาที่เป็นรูปคนจูงลิง มือซ้ายถือกิ่งไม้แนบต้นขา จึงมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ คือ การล่อหลอกและบังคับให้ลิงอยู่นิ่ง ซึ่งเปรียบเสมือนการฝึกควบคุมจิตให้มั่นคงและสงบ จนสามารถก้าวสู่การบรรลุธรรมขั้นสูงสุดได้ (Elizabeth Lyons, 1973) แต่จึงสันนิษฐานได้ว่า ประติมากรรมดินเผาที่เป็นรูปคนจูงลิงเป็นตุ๊กตาเสียกบาล โดยอาจเป็นเครื่องรางสำหรับการสะเดาะเคราะห์ ที่สร้างขึ้นตามความเชื่อด้านการสะเดาะเคราะห์ ใช้เป็นตัวแทนในการรับเคราะห์แทนมนุษย์ โดยมีนัยว่า เมื่อตุ๊กตาได้แบกรับเคราะห์ภัยไปแล้ว เจ้าของเคราะห์จะพ้นจากสิ่งไม่ดี ไม่ได้รับอันตรายใด ๆ ตุ๊กตาเสียกบาลจึงมักถูกสร้างขึ้นในโอกาสที่มีผู้เจ็บป่วย ไม่สบาย หญิงตั้งครรภ์ใกล้คลอด หรือผู้ที่เชื่อว่าถูกคุณไสยและอำนาจของขลังต่าง ๆ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งการผ่อนหนักให้เป็นเบา และขจัดเคราะห์กรรมออกไปจากผู้คน

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบบริเวณเมืองโบราณอู่ทอง สันนิษฐานว่ามีการนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลัก โดยมีการนับถือพระพุทธศาสนามหายานร่วมอยู่ด้วย เนื่องจากพบหลักฐานโบราณวัตถุ เช่น พระโพธิสัตว์ปัทมปาณี พระพิมพ์ดินเผาแสดงภาพพุทธประวัติ ตอนแสดงมหาปาฏิหาริย์ ที่สร้างตามคติพระพุทธศาสนามหายาน นอกจากนี้ ยังพบหลักฐานการนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ไศวนิกาย ในบริเวณกลุ่มโบราณสถานคอกช้างดิน หมายเลข 5 ซึ่งตั้งอยู่เชิงเขาด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเขาคอก โดยพบส่วนฐานของเทวาลัย ร่องรอยสระน้ำศักดิ์สิทธิ์ ศิวลึงค์ เอกมุขลึงค์พร้อมฐานโยนี รูปแบบของเอกมุขลึงค์องค์นี้แสดงถึงอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบคุปตะ กำหนดอายุสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12 – 13 (ภัทรพงษ์ เก่าเงิน, 2545: 25) และไวษณพนิกาย พบแผ่นหินสลักภาพนูนสูงรูปพระวิษณุ 4 กร ในเขตเมืองโบราณอู่ทอง โดยพบที่ท่าพระยาจักร (ท่าเรือเดิมของเมืองอู่ทอง) กำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-14 (ผาสุข อินทราวุธ, 2548: 110-114) จึงสันนิษฐานได้ว่า โบราณสถานแห่งนี้อาจเป็นเทวาลัยสำหรับประกอบพิธีกรรม ทั้งยังเป็นหลักฐานที่แสดงถึงการรับคติความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู เข้ามาจากประเทศอินเดียของผู้คนท้องถิ่นบริเวณเมืองโบราณอู่ทองในสมัยนั้น และสัมพันธ์กับการเลือกใช้ภูเขาคือเขาคอกเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ อันเปรียบเสมือนเขาไกรลาศ ที่ประทับของพระศิวะ พื้นที่บริเวณคอกช้างดินจึงน่าจะเป็นพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำพิธีกรรมของพราหมณ์ในไศวนิกาย

สรุปได้ว่า กลุ่มชนในเมืองโบราณอู่ทองดั้งเดิมนับถือวิญญาณนิยม (Animism) โดยเชื่อว่า เขาทำเทียม เป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตของ “ผีผู้ใหญ่” ทำให้มีการเซ่นไหว้ผีผู้ใหญ่ นอกจากนี้ ยังพบ ประติมากรรมดิน

เผารูปคนจูงลิง ซึ่งเป็นตุ๊กตาเสียกบาลที่มีหัวขาดหายไป โดยทำขึ้นเพื่อเป็น ตัวแทนรับเคราะห์แทนคนในชุมชน ควบคู่ไปกับพระพุทธศาสนาทั้งเถรวาทและมหายาน แต่จากหลักฐานรูปเคารพและจารึก พบว่าส่วนใหญ่เป็นเถรวาท และมีพระพุทธศาสนามหายานกับศาสนาพราหมณ์ปะปนอยู่บ้างเล็กน้อย โดยศาสนาพราหมณ์จะพบอยู่เป็นบางพื้นที่หรือปะปนอยู่กับหลักฐานอื่น ๆ ไม่ได้เป็นความเชื่อหลักที่แพร่หลายในวงกว้าง

เมืองโบราณอู่ทองในฐานะเป็นดินแดนสุวรรณภูมิในอดีต สืบต่อถึงปัจจุบัน

สุวรรณภูมิ เป็นชื่อเรียกดินแดนที่มีการกล่าวถึงในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา แปลตามตัวว่า “แผ่นดินทอง” หรือ “ดินแดนแห่งทองคำ” ซึ่งตีความว่าหมายถึง ดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ คือเป็นดินแดนซึ่งเต็มไปด้วยของดีมีค่าหายาก แหล่งผลิตผลจากป่า และผลิตผลทางการเกษตร (ประทุม ชุมเพ็งพันธุ์, 2546: 94-97) ทำให้ชาวต่างชาติจากดินแดนไกลได้เข้ามาติดต่อแลกเปลี่ยนค้าขายกับสุวรรณภูมิ ซึ่งเป็นดินแดนแห่งการทำมาค้าขายที่เปิดกว้าง แล้วนำสินค้าอันเป็นผลิตผลซึ่งเป็นที่ต้องการในสมัยนั้นกลับไปขายยังดินแดนของตนทำให้ร่ำรวยมหาศาล แต่จากการศึกษาค้นคว้าและรายงานทั้งภายในและต่างประเทศในระยะ 100 ปีที่ผ่านมา ซึ่งเริ่มจากการสืบสวนจากนิทานชาดกของอินเดีย ตลอดจนพงศาวดารและบันทึกต่าง ๆ ทั้งของอินเดีย ลังกา กรีก โรมัน และจีน โดยยังมีส่วนของฝ่ายเปอร์เซียและอาระเบียน้อยมาก...ตามด้วยวิทยาการด้านหลักฐานโบราณคดีและวิธีวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ ในระยะหลัง ล้วนสรุปตรงกันว่า สุวรรณภูมิไม่ได้เป็นเพียงดินแดนในจินตนาการที่เลื่อนลอย แต่มีความเป็นไปได้มากที่จะมีอยู่จริง ผ่านพัฒนาการมาแต่ก่อนประวัติศาสตร์หลายพันปี จนอาจถึงระดับนครรัฐหรืออาณาจักร เมื่อประมาณ 2,000 ปีที่แล้ว ตั้งอยู่ ณ บริเวณที่เรียกว่า อินโดจีน ระหว่างอินเดียกับจีน ที่ทุกวันนี้เรียกว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และรวมตัวกันเป็นประชาคมอาเซียน (สมเจตน์ ทิณพงศ์และคณะ, 2562: 10-28)

เมืองโบราณอู่ทองได้มีมนุษย์อยู่อาศัยมาอย่างต่อเนื่อง จนสามารถพัฒนาตนเองในสังคมเกษตรกรรมในระดับหมู่บ้าน เข้าสู่สังคมเมือง (urban society) ซึ่งมีความเจริญและมีความซับซ้อนทางสังคมมากขึ้น และกลายเป็นเมืองศูนย์กลางทางวัฒนธรรมเมืองหนึ่งในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จากหลักฐานประเภทโบราณวัตถุที่พบในช่วงเวลาดังกล่าว ทำให้ทราบว่า เมืองโบราณอู่ทองได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับดินแดนแถบโพ้นทะเล โดยเฉพาะอินเดีย จนทำให้นักวิชาการหลายท่านเชื่อว่า เมืองโบราณอู่ทองอาจจะเป็นดินแดนสุวรรณภูมิ ที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระโสณเถระและพระอุตตรเถระมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในราวพุทธศตวรรษที่ 3 (ภัทรพงษ์ เก่าเงิน, 2545: 1-3) พร้อมจารึกเขาปุษยคิริ เขียนด้วยอักษรหลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤต บนแผ่นศิลา ว่า “ปุษยคิริ” ซึ่งมาจากคำว่า “ปุษย” (ดอกไม้) และ “คิริ” (ภูเขา) รวมความหมายได้ว่า “ภูเขาดอกไม้” กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 (กรมศิลปากร, 2529: 223-224) เนื่องจากบนภูเขามีดอกไม้ที่สวยงาม ซึ่งประกอบด้วยดอกสุพรรณิกา (สมอฝ้าย) ดอกงิ้วป่าสามสี เป็นที่น่าอัศจรรย์ ที่ชื่อปุษยคิริ ซึ่งพ้องกับชื่อภูเขาปุษยคีรีสังฆาราม ในเมืองสาญจี รัฐโอริสสา แสดงถึงว่า ภูเขานี้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และสะท้อนอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาจากอินเดียในอดีต และเชื่อว่ามีความเกี่ยวข้องกับอารยธรรมสุวรรณภูมิในประเทศไทย คือ เขาทำเทียมที่เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

อู่ทองเป็นเมืองโบราณที่มีความเป็นมายาวนานนับพันปี เคยเป็นทั้งเมืองหลวงของอาณาจักรทวารวดี และเป็นศูนย์กลางของดินแดนสุวรรณภูมิ เพื่อเป็นการสืบสานและรักษาศิลปะทางพระพุทธศาสนาที่เคยเจริญรุ่งเรืองในอดีต จึงมีการสร้างพระใหญ่คือพระพุทธปุษยคีรีศรีสุวรรณภูมิ (หลวงพ่ออู่ทอง) ปางโปรดพุทธมารดา ณ พุทธมณฑลประจำจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นพระพุทธรูปในอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา (ตัก) บางแบบวางบนพระชานุ (เข่า) พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระ (อก) จีบนิ้วพระหัตถ์ บางแบบงอนิ้วพระหัตถ์ โดยเป็นพระพุทธรูปแกะสลักด้วยหินธรรมชาติ ขนาดความสูง 35 เมตร ฐานกว้าง 25 เมตร สร้างขึ้นบนผาสูงใหญ่เสียดฟ้าที่มีชื่อว่า “ผามังกรบิน”มีพื้นที่ทั้งหมดราว 120 ไร่ ซึ่งเกิดจากการดำริของพระเทพสุวรรณโมลี (สอิ้ง สิรินฺโท ป.ธ. 8) ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี และอดีตเจ้าอาวาสวัดป่าเลไลยก์ววิหาร โดยก่อสร้างเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2563 แล้วเสร็จประมาณต้น พ.ศ. 2568

สรุปได้ว่า ในอดีต เมืองโบราณอู่ทองเป็นศูนย์กลางของดินแดนสุวรรณภูมิ เคยเป็นจุดเริ่มต้นของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ ที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระโสณเถระและพระอุตตรเถระมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในราวพุทธศตวรรษที่ 3 พร้อมจารึกปุษยคีรี ว่า “ปุษยคิริ” หมายถึง “ภูเขาดอกไม้” ซึ่งพ้องกับชื่อภูเขาปุษยคีรีสังฆาราม ในเมืองสาญจี รัฐโอริสสา และเชื่อว่ามีความเกี่ยวข้องกับอารยธรรมสุวรรณภูมิในประเทศไทย คือ เขาทำเทียมที่เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี จึงได้มีการสร้างพระใหญ่คือพระพุทธปุษยคีรีศรีสุวรรณภูมิ หรือหลวงพ่ออู่ทอง ปางโปรดพุทธมารดา ณ พุทธมณฑลประจำจังหวัดสุพรรณบุรี สื่อถึงความเชื่อมโยงระหว่างเมืองโบราณอู่ทองกับพระพุทธศาสนา เป็นการสืบสานและรักษาศิลปะทางพระพุทธศาสนาที่เคยเจริญรุ่งเรืองในอดีต เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเคารพศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา และทำให้ผู้คนได้เรียนรู้และสัมผัสถึงอดีตอันล้ำค่าของเมืองอู่ทอง

บทสรุป

เมืองโบราณอู่ทองเป็นศูนย์กลางสำคัญของอาณาจักรทวารวดีในยุคต้น (พุทธศตวรรษที่ 9-13) และมีบทบาทเป็นเมืองท่าการค้าและศูนย์กลางทางศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดบนแผ่นดินไทย ซึ่งเชื่อว่าเป็นส่วนหนึ่งของสุวรรณภูมิ

อู่ทองมีลักษณะเป็นนครรัฐที่มีระบอบกษัตริย์เป็นศูนย์กลาง โดยมีหลักฐานคือ จารึกแผ่นทองแดงที่กล่าวถึงพระเจ้าหรรษาวรมัน ในฐานะเป็นกษัตริย์ทวารวดีพระองค์แรกที่รู้จัก และเหรียญเงินจารึก “ศฺรีทฺวารวตี ศฺวรปุณฺยะ” นอกจากนี้ ยังเป็นเมืองท่าสำคัญที่ติดต่อกับอินเดียและโลกตะวันตกตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ โดยพบเหรียญโรมันและลูกปัดจำนวนมาก

อู่ทองเป็นดินแดนแห่งการผสมผสานความเชื่อ โดยชาวพื้นเมืองนับถือวิญญาณนิยม (ผีผู้ใหญ่ที่เขาทำเทียม) ควบคู่ไปกับศาสนาที่เข้ามาใหม่ หลักฐานทางโบราณคดีแสดงว่า มีการนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลัก แต่ก็พบหลักฐานของพระพุทธศาสนามหายานและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ปะปนอยู่บ้าง เช่น พระโพธิสัตว์ปัทมปาณี และศิวลึงค์ ซึ่งสะท้อนถึงการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมที่หลากหลาย เมืองอู่ทองจึงถือเป็นปฐมบทของการประดิษฐานพระรัตนตรัยบนดินแดนนี้อย่างแท้จริง

แม้เมืองอู่ทองจะถูกทิ้งร้างในภายหลัง แต่ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ยังคงอยู่ การสร้างพระพุทธปุษยคีรีศรีสุวรรณภูมิ หรือหลวงพ่ออู่ทองในปัจจุบัน จึงเป็นสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงอดีตอันรุ่งเรืองของเมืองอู่ทองในฐานะดินแดนสุวรรณภูมิและศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาเข้ากับศรัทธาของคนรุ่นใหม่

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2509). *โบราณวิทยาเรื่องเมืองอู่ทอง*. พระนคร : กรมศิลปากร.

_____. (2528). *จารึกสมัยสุโขทัย*. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร.

_____. (2529). *จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12-14*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.

_____. (2535). *หนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2*. กรุงเทพมหานคร : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

_____. (2542). *พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์*. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร.

ธิดา สาระยา. (2545). *“ทวารวดี” : ต้นประวัติศาสตร์*. นนทบุรี : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

ผาสุข อินทราวุธ. (2542). *ทวารวดี การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี*.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย.

_____. (2548). *สุวรรณภูมิจากหลักฐานทางโบราณคดี*. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาโบราณคดีคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พิริยะ ไกรฤกษ์. (2566). *ศรีเทพ ทวารวดี ราชธานีแห่งแรกของสยาม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพิริยะ ไกรฤกษ์.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2561). ทวารวดี เมืองที่ชุมนุมพระธาตุ. *นิตยสารศิลปากร*, 61(1), 49-55.

ภัทรพงษ์ เก่าเงิน. (2545). *โบราณคดีคอกช้างดิน.* กรุงเทพมหานคร : ฟันนี่พับบลิชชิ่ง.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล. (2557). ปุษยคิริ : เขาศักดิ์สิทธิ์ของเมืองอู่ทองที่ถูกลืมเลือน. *วารสารดำรงวิชาการ.* 13(1), 133-158.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2562). *ศิลปะทวารวดี วัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2 (ฉบับปรับปรุงใหม่). นนทบุรี : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

สมเจตน์ ทิณพงศ์ และคณะ. (2562). *สุวรรณภูมิ ภูมิอารยธรรมเชื่อมโยงโลก*. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี.

สมศักดิ์ รัตนกุล. (2509). *รายงานการสำรวจและขุดแต่งโบราณวัตถุสถาน เมือเก่าอู่ทอง*. กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี วันที่ 13 พฤษภาคม 2509.

สฤษดิ์พงศ์ ขุนทรง. (2558). *เมืองโบราณอู่ทอง : บรรณนิทัศน์ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี*. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เปเปอร์เมท (ประเทศไทย) จำกัด.

_____. (2559). *โบราณคดีเมืองนครปฐม : การศึกษาอดีตของศูนย์กลางแห่งทวารวดี.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

_____. (2561). แนวคิดใหม่เกี่ยวกับพัฒนาการทางวัฒนธรรมของเมืองโบราณอู่ทอง. *Veridian E-Journal*. 11(2), 2885-2899.

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี. (2541). *คูบัว : ความสัมพันธ์กับชุมชนทวารวดีในบริเวณใกล้เคียง*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

Beal, Samuel. (2003). *Si-Yu-Ki Buddhist Records of the Western World*. Translated from the Chinese of Hiuen Tsiang (A.D. 629) Vol.II. New Delhi: Asian Educational Services.

Lyons, Elizabeth. (1973). Two Dvaravati Figurines. *Journal of the Siam Society*. Vol. 61, Part 1 (January).

การเดินทางบนเส้นทางธรรมของพระเจ้าอโศกมหาราช ในวรรณกรรมพระพุทธศาสนา

THE JOURNEY ON THE PATH OF DHAMMA OF KING ASOKA THE GREAT IN BUDDHIST LITERATURE

ต้อง นวลจันทร์[1], พระมหาพุทธสรณ์ ชัยสมบัติ[2], พระมหาศรัญญู มหาวีโร[3] และ พฤฒธร โรสเรส[4]

Tong Nualchan[1], Phramaha Phouthasone Xaysomebath[2], Phramaha Saranyu Mahaveero[3] and Prutthorn Rosres[4]

บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[1-4]

Vajirañaṇavarorasa Graduate School, Mahamakut Buddhist University, Thailand.

Email: tong.nualchan@hotmail.com

Received 14 October 2025; Revised 24 October 2025; Accepted 6 December 2025 2025

****

การเดินทางบนเส้นทางธรรมของพระเจ้าอโศกมหาราช ในวรรณกรรมพระพุทธศาสนา

ต้อง นวลจันทร์
พระมหาพุทธสรณ์ ชัยสมบัติ
พระมหาศรัญญู มหาวีโร และพฤฒธร โรสเรส

บทคัดย่อ

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์โมริยะ พระราชอาณาจักรของพระองค์ทรงแผ่ไพศาลไปทั่วชมพูทวีป โดยมีศูนย์กลางพระราชอำนาจอยู่ที่นครปาฏลีบุตร พระองค์ทรงเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ที่มีตัวตนอยู่จริงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 หลังจากที่ได้ทรงนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์ได้ดรงตนในฐานะพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงทศพิธราชธรรม ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การสร้างอารามวิหาร พระสถูปเจดีย์ ทรงอุปถัมภ์การทำสังคายนาครั้งที่ 3 การส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนต่าง ๆ จำนวน 9 สาย อันนำมาสู่ความมั่นคงของพระพุทธศาสนาที่ประดิษฐานลงยังดินแดนต่าง ๆ เช่น ลังกาทวีป และดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ หลักธรรมที่ปรากฏในศิลาลาจารึกพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นหลักธรรมที่ไม่จำกัดกาล ซึ่งในยุคปัจจุบันหากได้ศึกษาเรื่องราวของพระองค์แล้ว ก็สามารถที่จะนำหลักธรรมมาปฏิบัติได้ โดยหลักธรรมที่มีความสำคัญอย่างหนึ่ง คือ การมีเมตตา ไม่เบียดเบียนชีวิตสรรพสัตว์

พระราชประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช ปรากฏอยู่ในเนื้อหาของวรรณกรรมพระพุทธศาสนา ที่รจนาขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 9 เป็นต้นมา คือ คัมภีร์ทีปวังสะ นิทานวรรณนาในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา คัมภีร์มหาวงศ์ อโศกาวทาน และศิลาจารึกพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเนื้อหาที่เกี่ยวกับพระเจ้าอโศกมหาราชในหลักฐานเหล่านี้ สามารถนำมาร้อยเรียงให้เกิดเป็นเรื่องเดียวกันได้อย่างน่าอัศจรรย์ ทั้งเนื้อความในแต่ละคัมภีร์ยังสะท้อนให้เห็นถึง คุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางวรรณกรรม และเรื่องราวของพระเจ้าอโศกมหาราชนี้เป็นตัวอย่างที่ดีของผู้ดำเนินรอยตามปฏิปทาของพระองค์

คำสำคัญ: การเดินทาง; เส้นทางธรรม; พระเจ้าอโศกมหาราช; วรรณกรรมพระพุทธศาสนา

THE JOURNEY ON THE PATH OF DHAMMA OF KING ASOKA THE GREAT IN BUDDHIST LITERATURE

Tong Nualchan, Phramaha Phouthasone Xaysomebath,
Phramaha Saranyu Mahaveero, and Prutthorn Rosres

ABSTRACT

King Asoka the Great was a monarch of the Maurya Dynasty whose empire extended across the entire Indian subcontinent, with the center of his royal authority located in the city of Pataliputra. He was a real historical figure who lived during the 3rd century Buddhist Era. After he embraced Buddhism, he conducted himself as a righteous king who upheld the Ten Royal Virtues. He actively supported and strengthened Buddhism through the construction of monasteries, temples, and stupas, as well as by patronizing the Third Buddhist Council. He also sent nine groups of missionary monks to propagate Buddhism in various regions, which contributed significantly to the stability and enduring presence of Buddhism in lands such as Sri Lanka and areas of Southeast Asia. Moreover, the teachings inscribed on King Ashoka's rock edicts are timeless. In the present day, studying his life and actions allows one to apply these teachings in practice. One particularly important principle is the cultivation of compassion and the commitment to refrain from harming living beings.

The royal biography of King Asoka the Great appears in Buddhist literary works composed from around the 9th Buddhist Era onward—namely the Dipavamsa, the narrative introduction (Nidānavannana) in the Samantapāsādikā, the Mahāvamsa, the Asokāvadāna, and the Ashokan rock inscriptions.

The accounts concerning King Asoka found in these sources can be woven together into a remarkably coherent narrative. Moreover, the content of each text reflects historical and literary value, and the story of King Asoka serves as an exemplary model for those who follow in his footsteps.

Keywords: The Journey; The Path of Dhamma; King Ashoka the Great; Buddhist Literature

บทนำ

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์บุคคลหนึ่งที่มีตัวตนอยู่จริงในประวัติศาสตร์ยุคอินเดียโบราณ เมื่อประมาณ 300 ปีก่อนคริสตกาล หรือราวพุทธศตวรรษที่ 3 ซึ่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนาได้ถ่ายทอดพระราชประวัติของพระองค์ไว้อย่างนาสนใจ คือชีวิตในช่วงแรกของพระองค์ ก็เฉกเช่นเดียวกับบุคคลธรรดาทั่วไปที่มีทั้งความรัก ความโลภ ความโกรธ และความหลง แต่เมื่อพระองค์ได้ดำเนินชีวิตเข้ามาสู่ร่มเงาแห่งพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์จึงได้รับการยกย่องขนานพระนามว่า พระเจ้าธรรมโศกราช หรือพระเจ้าอโศกผู้ทรงธรรม ด้วยเหตุผลที่ว่า พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีบทบาทสำคัญในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกในการส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทรงสร้างวิหารอาราม อันได้แก่ วัดอโศการาม และพระสถูปเจดีย์ทั่วพระราชอาณาจักรของพระองค์

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความโดดเด่นมากที่สุดในประวัติศาสตร์ แม้ว่ากาลเวลาจะผ่านมานานถึง 2307 ปี แต่พระนามของพระองค์ยังคงเป็นที่จดจำของผู้คน และมีการกล่าวถึงอยู่เสมอ เฮอร์เบิร์ต จอร์จ เวลส์ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านประวัติศาสตร์ และเป็นนักเขียนนวนิยายวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษ ซึ่งเขาผู้นี้ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนาแต่อย่างใด ได้กล่าวยกย่องพระเจ้าอโศกมหาราชไว้ในหนังสือ The Outline of History ดังใจความว่า “ท่ามกลางพระนามของบรรดาพระมหากษัตริย์จำนวนหมื่นพระองค์ที่ปรากฏในหนังสือประวัติศาสตร์ บ้างก็ยิ่งใหญ่ บ้างก็ทรงพระคุณมาก บ้างก็สุขุมคัมภีรภาพ บ้างก็สูงส่งยิ่งฯลฯ หากแต่พระนามของพระเจ้าอโศก ส่องแสงเจิดจ้าโดดเด่นเพียงพระนามเดียว ซึ่งเปรียบดั่งดวงดาราเพียงดวงเดียวเท่านั้น ตั้งแต่แม้น้ำวอลกาไปจนถึงญี่ปุ่น พระนามของพระองค์ยังเป็นที่ยกย่องอยู่ จีนและทิเบตแม้กระทั่งอินเดียซึ่งละทิ้งพระพุทธศาสนาไปแล้ว แต่ก็ยังรักษาราชประเพณีอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ไว้ ผู้คนที่ดำรงชีวิตอยู่ในปัจจุบันมีจำนวนมากหลายที่รำลึกถึงคุณูปการการของพระองค์ ยิ่งกว่าที่จะรู้จักพระนามของพระจักรพรรดิคอนสแตนติน หรือพระเจ้าชาลมาญ” (H.G. Wells, 1949, p. 204)

หากกล่าวถึงความโดดเด่นของพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว กล่าวได้ว่า มิได้เกิดจากการที่พระองค์ทรงพิชิตอาณาจักรต่าง ๆ ผนวกเข้ารวมเข้าไว้ภายใต้จักรวรรดิโมริยะแต่อย่างใด สิ่งที่ทำให้พระองค์ได้รับการยกย่องนั้น เกิดจากการที่พระองค์ทรงดำรงตนเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงทศพิธราชธรรม การปฏิบัติพระราชกรณีกิจด้วยความมีเมตตา ดูแลเอาใจใส่ความเป็นอยู่ของพสกนิกร พระองค์ทรงปฏิบัติตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา ด้วยความเป็นผู้ประพฤติขันติ ไม่เบียดเบียน เห็นคุณค่าของชีวิตมนุษย์และสรรพสัตว์ ทรงเคารพในศาสนาอื่น ๆ ส่งเสริมสันติภาพแทนที่การทำสงคราม ทรงก่อตั้งสถานศึกษา โรงพยาบาล สถานเยงเด็กกำพร้าสำหรับพสกนิกรของพระองค์ ซึ่งการกระทำต่าง ๆ เหล่านี้ พระองค์ทรงพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า มีความเป็นไปได้ที่จะปกครองพระราชอาณาจักรอันยิ่งใหญ่ โดยอาศัยเมตตาธรรม และการยอมรับฟังความเห็นที่แตกต่าง ซึ่งจะส่งเสริมให้เกิดสันติสุขและไมตรีจิต (อาร์นี โคแซค, 2567: 129)

พระเจ้าอโศกมหาราชจึงถือเป็นแบบอย่างของธรรมราชา ผู้ทรงนำหลักพระพุทธธรรมมาเป็นแนวทางแห่งการปกครอง ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนผ่านจากยุคแห่งการพิชิตด้วยอำนาจสู่ยุคแห่งการชนะด้วยธรรมะ (ธรรมวิชัย) พระองค์ทรงเปลี่ยนจากจัณฑอโศก ผู้ทรงอำนาจแห่งการรบ เป็นธรรมอโศกผู้ทรงอำนาจแห่งเมตตา การเปลี่ยนผ่านดังกล่าวสะท้อนถึง คุณค่าทางพระพุทธศาสนาในสามมิติสำคัญ คือ 1) มิติ

ธรรมะ (ศีลธรรมและทศพิธราชธรรม) พระองค์ทรงปฏิบัติตามหลักทศพิธราชธรรมและหลักศีลธรรมอย่างมั่นคง แสดงให้เห็นถึงอุดมคติของกษัตริย์ผู้ทรงธรรมที่มีเมตตา กรุณา และหิริโอตัปปะเป็นรากฐานแห่งการปกครอง เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและสรรพชีวิตทั้งหลาย 2) มิติการเผยแผ่ (การสังคายนาและพระธรรมทูต) พระองค์ทรงอุปถัมภ์การทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 3 และส่งพระธรรมทูต 9 สายไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ รวมถึงสุวรรณภูมิ การกระทำดังกล่าวเป็นหลักฐานของ “พุทธธรรมเชิงสันติ” ที่เน้นการสื่อสารแห่งเมตตาและความร่วมมือระหว่างชนชาติ 3) มิติร่วมสมัย (การประยุกต์ในสังคมพุทธยุคโลกาภิวัตน์) พระราชจริยาวัตรของพระองค์ยังคงมีคุณค่าต่อสังคมพุทธในปัจจุบัน โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาผู้นำที่มีจิตสำนึกทางศีลธรรม การบริหารด้วยหลักธรรมาภิบาล และการส่งเสริมสันติภาพในระดับโลก ซึ่งสะท้อนแนวคิด “การปกครองโดยธรรม” (Dhamma-based governance) ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างเหมาะสม

ดังนั้น พระเจ้าอโศกมหาราชจึงมิได้เป็นเพียงบุคคลทางประวัติศาสตร์ หากแต่เป็นต้นแบบของผู้นำเชิงพุทธผู้แสดงให้เห็นว่าการปกครองโดยธรรมย่อมนำไปสู่สันติสุขอันยั่งยืน ทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคม คุณค่าทางพระพุทธศาสนาในพระราชจริยวัตรของพระองค์จึงเป็นมรดกทางจิตวิญญาณที่ควรค่าแก่การศึกษาทั้งในมิติประวัติศาสตร์ วรรณกรรม และการพัฒนาผู้นำทางศีลธรรมในโลกยุคใหม่

วรรณกรรมพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับพระเจ้าอโศกมหาราช

เรื่องราวของพระเจ้าอโศกมหาราช มีปรากฏเป็นหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรอยู่ 2 แห่งด้วยกัน โดยหลักฐานแห่งแรกนั้น เรียกว่า วรรณกรรมพระพุทธศาสนา ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ กล่าวว่า “พระเจ้าอโศกพระองค์นี้ หนังสือประวัติศาสตร์โบราณของลังกา และหนังสือพระพุทธศาสนาอื่น ๆ รวมทั้งคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเอง ได้เล่าชีวประวัติของพระองค์ไว้ให้เราทราบอย่างละเอียดเลยที่เดียว ” (ที. ดับบลิว. ริส เดวิดส์, 2562: 436) จากข้อคิดเห็นข้างต้นของศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ เมื่อนำมาเทียบดูแล้ว หนังสือประวัติศาสตร์โบราณของลังกา และหนังสือพระพุทธศาสนาอื่น ๆ เป็นหลักฐานที่พวกเราชาวพุทธรู้จักกันเป็นอย่างดี คือ ตำนานฝ่ายพระบาลี และตำนานฝ่ายสันสกฤต โดยตำนานฝ่ายพระบาลี เป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่บันทึกประวัติศาสตร์เรื่องราวของพระเจ้าอโศกมหาราชเอาไว้เป็นภาษาบาลี โดยเรื่องราวของพระเจ้าอโศกมหาราชในตำนานฝ่ายพระบาลีปรากฏขึ้นครั้งแรกในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่มีชื่อเรียกว่า ทีปวังสะ แปลว่า พงศาวดารของเกาะ หรือพงศาวดารว่าด้วยการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป โดยมาจากคำในภาษาบาลี 2 คำ คือ คำว่า ทีป แปลว่า ประทีปส่องสว่าง และคำว่า วงฺส แปลว่า วงศ์ หรือเผ่าพงศ์ ฉะนั้น ทีปวังสะ จึงมีอีกความหมายหนึ่งว่า วงศ์อันรุ่งเรือง ซึ่งสื่อความหมายถึงพระพุทธเจ้า และพระมหากษัตริย์ลังกาทวีป คัมภีร์ทีปวังสะเป็นพงดารภาษาบาลีเก่าที่สุดของบรรดาคัมภีร์ประเภทนี้ รจนาขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 9 ไม่ปรากฏว่า ใครเป็นผู้รจนาคัมภีร์เล่มนี้

ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ สันนิษฐานว่า คัมภีร์ทีปวังสะรจนาขึ้นที่วัดมหาวิหาร ในเมืองอนุราธปุระ คัมภีร์ดั้งเดิมนั้นเป็นภาษาบาลี รวบรวมเนื้อหามาจากโปราณอรรถกถา มีลักษณะการแต่งที่ผิดพลาด ส่วนเนื้อหาที่แต่งเพิ่มขึ้นมาใหม่ก็ไม่ดีไปกว่าเนื้อหาเดิมเท่าไรนัก เนื้อหาเก่าซึ่งยกเอามานั้น มิได้เอามาจากคัมภีร์

แห่งเดียวกัน แต่เอามาจากหลายแห่ง จึงมักจะพบถ้อยคำเดียวกันนั้น ถูกกล่าวซ้ำในเนื้อหาอื่น ๆ (ที. ดับบลิว. ริส เดวิดส์, 2562: 440-441) อย่างไรก็ตาม แม้ว่าคัมภีร์ทีปวังสะยังมีความไม่สมบูรณ์ และมีข้อผิดพลาดอยู่บ้าง แต่ก็สามารถที่จะเป็นต้นแบบให้กับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอื่น ๆ ได้สร้างสรรค์เนื้อหาให้เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ในช่วงเวลาต่อมา อันได้แก่ คัมภีร์สมันตปาสาทิกา และคัมภีร์มหาวังสะ ซึ่งปรากฏความเป็นมา ดังต่อไปนี้

1. คัมภีร์สมันตปาสาทิกา เป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนายุคต้น จัดอยู่ในประเภทของคัมภีร์อรรถกถามีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในการอธิบายเนื้อความของคัมภีร์พระวินัยปิฎก จำนวน 5 คัมภีร์ คือมหาวิภังค์, ภิกขุนีวิภังค์, มหาวรรค, จุลวรรค, และปริวาร คัมภีร์สมันตปาสาทิกา รจนาขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 10 หรือประมาณปีพุทธศักราช 972 – 973 โดยพระอรรถกถาจารย์ชาวเมืองพุทธคยานามว่า พระพุทธโฆสะ แต่เดิมอรรถกถาพระวินัยปิฎกมีเพียงภาษาสิงหลเท่านั้น พระพุทธสิริเห็นว่า สังวรรณนานี้ มิได้อำนวยประโยชน์แก่ภิกษุในดินแดนอื่นนอกลังกาทวีป จึงอาราธนาให้ท่านพระพุทธโฆสะเดินทางไปยังลังกาทวีป เพื่อแปลเนื้อความแห่งอรรถกถาสิงหลกลับเป็นภาษามคธ โดยการแปลคัมภีร์อรรถกถาดั้งเดิม ได้แก่ คัมภีร์มหาอรรถกถา คัมภีร์มหาปัจจรี และคัมภีร์มหากุรุนที มาเป็นเค้าโครงในการแต่งคัมภีร์สมันตปาสาทิกา โดยพระพุทธโฆสะได้แต่งนิทานวรรณนาเข้าประกอบเนื้อความ พร้อมทั้งอธิบายเนื้อความไปตามลำดับ (E.W. Adikaram, 1953, p. 5) โดยเรื่องราวของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น ปรากฏในส่วนของนิทานกถาชื่อว่า พาหิรนิทาน ซึ่งได้อธิบายถึงการทำตติยสังคายนา และเป็นการบอกเล่าพระราชประวัติของพระองค์

2. คัมภีร์มหาวังสะ หรือ มหาวงศ์ เป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนายุคต้น จัดอยู่ในประเภทของคัมภีร์ปกรณ์วิเสส หมวดพงศาวดารลังกาทวีปที่แต่งเป็นภาษาบาลี ตำนานที่ว่าด้วยการประดิษฐานพระพุทธศาสนาลังกาทวีป แสดงเรื่องพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายผู้มีคุณยิ่งใหญ่ และพระราชาผู้ยิ่งใหญ่ ตั้งแต่พระเจ้ามหาสมตแห่งชมพูทวีป พระเจ้าวิชัย ปฐมบรมกษัตริย์แห่งเกาะลังกา จนถึงพระเจ้าสิริวิกกมะหรือศรีวิกรม พระราชาองค์สุดท้ายแห่งเกาะลังกา และแสดงเรื่องการที่พระพุทธศาสนาแพร่หลายไปยังนานาประเทศ คัมภีร์มหาวังสะ (มหาวงศ์) เป็นวรรณกรรมที่ดีเยี่ยมของลังกา เป็นพงศาวดารที่สมบูรณ์ที่สุดของลังกา นักประวัติศาสตร์อาศัยเป็นหลักฐานอ้างอิงมาก ในประเทศไทยซึ่งได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์โดยตรง บรรดาวรรณกรรมหรือวรรณคดีบาลี นอกจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาแล้ว กล่าวได้ว่า ไม่มีวรรณกรรมไหนที่สำคัญและได้รับการอ้างอิงมากไปกว่าคัมภีร์มหาวังสะ (พระมหานามเถระและคณะ, 2553) ดังนั้น หากกล่าวถึงความเป็นมาของคัมภีร์มหาวังสะ ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ สันนิษฐานว่าหนึ่งชั่วคนหลังจากนั้น ท่านมหานาม ก็ได้เขียนงานอันยิ่งใหญ่ของท่านขึ้นคือ คัมภีร์มหาวังสะ ท่านผู้นี้มิได้เป็นนักประวัติศาสตร์และนอกจากวัตถุดิบที่ผู้แต่งก่อนหน้าท่าน 2 คนใช้แล้ว (หมายถึงผู้แต่งทีปวังสะกับพระพุทธโฆสะ) แล้วก็มีแต่นิยายที่มีผู้นิยมเล่าสืบ ๆ มาเท่านั้น ที่ท่านมหานามได้นำมาเป็นแนวของการเขียน ท่านผู้นี้จัดเป็นศิลปินทางวรรณกรรม ผู้มีศิลปะในการประพันธ์อย่างแท้จริง หนังสือของท่านจัดเป็นนิยายประพันธ์ที่มีความสละสลวยไพเราะดีเด่นยิ่ง ท่านยกเอาพระทุฏฐคามินี ซึ่งเป็นที่เคารพรักของประชาชน ทรงพิชิตกองทัพทมิฬผู้รุกรานขึ้นเป็นพระเอกของเรื่องตอนใดที่ผู้เขียนกล่าวถึงกษัตริย์องค์อื่น ๆ และพูดถึงพระเจ้าอโศกก็เป็นเพียงการกล่าวนำหรือเป็นบทส่งท้าย เพื่อเข้าไปสู่เนื้อเรื่องตอนสำคัญเท่านั้น (ที. ดับบลิว. ริส เดวิดส์, 2562: 441-442)

นอกจากวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่อธิบายมาในข้างต้นแล้วนั้น ปรากฏว่า ในราวพุทธศตวรรษที่ 9 ยังมีวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน หรือที่เรียกว่า ตำนานฝ่ายสันสกฤต ที่กล่าวถึงประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราชมีอยู่เพียงหนึ่งเรื่อง ซึ่งปรากฏอยู่ในปกรณ์สันสกฤตที่มีชื่อว่า อโศกาวทาน ปกรณ์เรื่องนี้ถูกค้นพบที่พุทธาราม ในประเทศเนปาล โดยไบรอัน ฮัพตัน ฮอดจ์สัน เมื่อปีพุทธศักราช 2363 – 2386 ยูจีน เบอร์นูฟ นักค้นคว้าชาวฝรั่งเศสได้แปลจากภาษาสันสกฤตมาเป็นภาษาฝรั่งเศส และต่อมาได้มีการแปลจากภาษาฝรั่งเศสมาเป็นภาษาอังกฤษ โดยใช้ชื่อหนังสือว่า Legends of Indian Buddhism ราวปีพุทธศักราช 2470 นายสุข พูลสุข ได้นำฉบับภาษาอังกฤษมาแปลเป็นภาษาไทย โดยใช้ชื่อหนังสือว่า พระเจ้าอโศก โดยปัจจุบันมีการจัดพิมพ์โดยมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ (ยูจีน เบอร์นูฟ, 2566) เรื่องการแต่งอโศกาวทาน ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ สันนิษฐานว่า “อโศกาวทานแต่งขึ้นที่ลุ่มแม่น้ำคงคา ผู้แต่งและวันเดือนปีที่แต่งยังไม่เป็นที่ทราบกัน แต่บางทีอาจล่าช้ามาจนถึงศตวรรษที่ 3 แห่งศักราชของเรา (พุทธศตวรรษที่ 9) อโศกาวทานนี้เป็นประมวลของนิยายที่มีชื่อว่า ทิพยาวทาน ชื่อของคัมภีร์มีสาระน้ำหนักสำคัญที่คลุมเครืออยู่ คำว่า อวทาน แปลว่า เรื่อง แต่โดยที่คัมภีร์นี้กล่าวโดยสรุปแล้วใช้บรรยายชีวประวัติบุคคลผู้มีชื่อเสียงเด่นในทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นหนังสือที่อยู่ในจำพวกประมวลชีวประวัติเหมือน ๆ กับ Vitae Sannatorum ของศาสนาคริสเตียน” (ที. ดับบลิว. ริส เดวิดส์, 2562: 440)

หลักฐานลายลักษณ์อักษรแห่งที่ 2 ได้แก่ ศิลาจารึกพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเป็นหลักฐานเก่าแก่ที่สุดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ในจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราชนี้ กล่าวได้ว่า มีเนื้อหาบันทึกเกี่ยวกับหลักคำสอนทางจริยธรรมขั้นพื้นฐาน เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น และการปฏิบัติพระราชกรณียกิจของพระองค์ คุนนาร์ คัลโม กล่าวว่า เนื้อความในจารึกดังกล่าวเหล่านี้ มักจารึกด้วยภาษาท้องถิ่น คือจารึกด้วยภาษาปรากฤตจหลายแบบ รวมทั้งภาษากรีก และภาษาอราแบก โดยใช้อักษรพราหมีในการจารึก (คุนนาร์ คัลโม, 2562: 108-109) ตัวอย่างเช่น เนื้อความในศิลาจารึกลุมมินเดอิ-ลุมพินีวัน กล่าวถึงพระเจ้าอโศกเสด็จไปสักการะที่ประสูติของพระพุทธเจ้า ดังเนื้อความว่า “เทวานปิเยน ปิยทสินา ลาชินา วีสติวสาภิสิเตน อถน อาคาจ มหียิเต หิท พุเธ ชาเต สกยมุนีติ สิลา วิคฑภีจา กาลาปิต สิลาถเภจ อุสปาติเต หิท ภควๅ ชาเตตๅ ลุงฺมิคาเม อุพสิเกกเฏ อถภคิเยจ” แปลความได้ว่า “...พระเจ้าเทวานัมปิยะ ผู้เป็นที่รักของทวยเทพ ครองราชย์สมบัติได้ 20 ปี ได้เสร็จมาสักการะพระพุทธเจ้า พระมุนีแห่งศากยะทรงประสูติ ณ สถานที่นี้ ศิลารูปอัสดรได้ประดิษฐานไว้ เสาศิลาได้จารึกไว้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสูติ ณ สถานที่นี้ ชาวบ้านลุมพินีได้รับการงดเว้นการเก็บภาษีทางศาสนา และเสียภาษีที่ดินเพียง 1 ใน 8 เท่านั้น...” (นวม สงวนทรัพย์, 2543: 259-260)

ในศิลาจารึกพระเจ้าอโศกมหาราช นอกจากจะเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นถึงพระราชกรณียกิจของพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว ศิลาจารึกยังแสดงให้เห็นถึงหลักของการปฏิบัติตนตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนาที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงมุ่งศึกษาและปฏิบัติมาตลอดหลายปี พระองค์ทรงเห็นว่า หากพสกนิกรของพระองค์เอง พึงปฏิบัติตนตามหลักธรรมที่ทรงจารึกไว้แล้ว ย่อมที่จะนำความสุขสงบ ความเกษมสำราญมาสู่พระราชอาณาจักร และพสกนิกรของพระองค์ได้ ซึ่งหลักธรรมดังกล่าวนี้ แท้จริงแล้วมิใช่หลักธรรมที่พระองค์ทรงคิดค้นขึ้น ดังที่กล่าวมาแล้วว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงศึกษาและปฏิบัติตนตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา โดยหลักธรรมที่พระองค์ทรงมุ่งเน้น คือการไม่เบียดเบียนชีวิต ความมีเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ ให้ความเคารพต่อผู้มีพระคุณอย่างบิดามารดา และรวมถึงการสงเคราะห์พสกนิกรด้วยธรรมปฏิบัติ

ดังตัวอย่างเนื้อความในศิลาจารึกพระเจ้าอโศกที่ว่า “ไม่มีการสงเคราะห์ใด มีคุณค่าดุจการ สงเคราะห์ด้วยธรรมปฏิบัติ ความเป็นมิตรแท้ในธรรม ความ เสรีภาพในธรรม ความเป็นเครือญาติในธรรมความสงเคราะห์ด้วยธรรมปฏิบัติประกอบด้วยการปฏิบัติที่ถูกต้องของบ่าวและนาย การเคารพเชื่อฟังโอวาท ของมารดาบิดา การปฏิบัติที่ถูกต้องต่อมิตรสหาย เครือญาติ นักบวช และพราหมณ์ การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์มีชีวิตเพื่อบูชายัญพิธี” (นวม สงวนทรัพย์, 2543: 259-260)

พระราชประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 3 เชื้อสายราชวงศ์โมริยะ พระราชอาณาจักรของพระองค์มีชื่อเรียกว่า นครปาตลีบุตร ในแคว้นมคธ โดยมีอาณาเขตตั้งอยู่ใจกลางชมพูทวีป หรืออนุทวีปอินเดีย ปัจจุบันคือรัฐมัธยมประเทศ ในตำนานฝ่ายพระบาลี กล่าวว่า พระเจ้าจันทคุตตะเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์โมริยะ พระองค์ทรงได้พระราชสมบัติจากการสนับสนุนของจาณักกพราหมณ์ ที่ปลงพระชนม์พระเจ้าธนนันทะกษัตริย์พระองค์ที่ 9 แห่งราชวงศ์นันทะด้วยความโกรธ และสถาปนาจันทคุตตะ โมริยะขึ้นครองราชย์สมบัติ พระเจ้าจันทคุตตะนั้นเสวยราชย์ได้ 24 ปี พระราชโอรสของพระองค์พระนามว่า พินทุสาร เสวยราชย์ได้ 28 ปี พระราชโอรสของพระเจ้าพินทุสารปรากฏว่ามีถึง 101 พระองค์ มีพระสุมมนราชกุมารเป็นพระเชษฐาภาดาของเหล่าพระราชโอรสทั้งหมดของพระเจ้าพินทุสาร ในบรรดาพระราชโอรสเหล่านั้น พระอโศกราชกุมารทรงมีบุญญาธิการ และพระเดชานุภาพ ทรงมีพระกำลังฤทธิ์ (พระมหานามเถระ และคณะ, 2553)

เมื่อครั้งพระเจ้าอโศกยังทรงเป็นพระราชกุมาร พระเจ้าพินทุสารได้พระราชทานตำแหน่งพระอุปราชปกครองแคว้นอวันตีแก่พระองค์ ก่อนจะเสด็จไปสู่เมืองอุชเชนี ทรงเสด็จเข้าไปประทับพักแรม ที่เวทิสนคร ระหว่างที่ประทับอยู่ ณ เวทิสนครแห่งนี้ พระอโศกราชกุมารได้ทรงรับธิดาของเวทิสเศรษฐี นามว่า เวทิสา มาเป็นอัครมเหสี ซึ่งต่อมาพระนางเวทิสาทรงครรภ์ แล้วได้ประสูติพระโอรสพระนามว่า พระมหินทกุมาร และล่วงไปอีก 2 ปี ก็ทรงประสูติพระธิดาทรงพระนามว่า สังฆมิตตา ที่เมืองอุชเชนี ในเวลาที่พระกุมารมีพระชันษาได้ 14 ปี พระเจ้าพินทุสารผู้เป็นพระราชบิดาทรงพระประชวรหนัก และเมื่อพระราชบิดาสวรรคต พระองค์จึงเสด็จกับไปยังนครปาฏาลีบุตร เพื่อแย่งชิงราชย์สมบัติ ยึดพระนครทั้งหมดไว้เป็นของพระองค์ และทรงประหารพระเชษฐาภาดาต่างพระมารดาถึง 99 พระองค์ ยกเว้นแต่ติสสกุมาร พระอนุชาผู้ร่วมพระมารดาเดียวกันกับพระองค์ เหตุแห่งอกุศลกรรมในครั้งนี้ พระองค์จึงถูกขนานพระนามว่า จัณฑโศก หลังการสำเร็จโทษพระเชษฐาภาดาแล้ว พระเจ้าอโศกครองราชย์อยู่ถึง 4 ปี และในปีพุทธศักราช 218 ก็ทรงอภิเษกพระองค์เป็นพระเจ้าแผ่นดินในนครปาฏลีบุตร ทรงมีพระราชอาญาแผ่ไปตลอดทั่วทั้งแผ่นดิน และส่วนพระนางเวทิสานั้น เมื่อพระเจ้าอโศกทรงขึ้นครองราชย์แล้ว พระนางจึงได้ส่งพระมหินทกุมารกับพระธิดาสังฆมิตาไปยังนครปาฏลีบุตร โดยพระนางมิได้ทรงเสด็จไปด้วย แต่ทรงประทับอยู่ที่ตำหนักของพระประยูรญาติ ณ เวทิสนคร (พระมหานามเถระ และคณะ, 2553)

หลักฐานตำนานฝ่ายสันสกฤต จากเนื้อความตอนต้นที่ปรากฏในคัมภีร์อโศกาวทาน ได้อธิบายความเป็นมาของพระเจ้าอโศกมหาราช และราชวงศ์ของพระองค์ ค่อนข้างมีความแตกต่างจากตำนานฝ่ายพระ

บาลีกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ส่วนอื่น ๆ ที่มีการกล่าวเรียงลำดับของราชวงศ์ที่ปกครองแคว้นมคธไว้อย่างชัดเจน โดยราชวงศ์โมริยะ (สันสกฤตอ่านว่า เมารยะ) ของพระเจ้าอโศกมหาราชอยู่ในลำดับที่ 4 และเริ่มต้นราชวงศ์ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 2 แต่ในเนื้อความตอนต้นของอโศกาวทานได้อธิบายว่า

> ในอดีตกาล พระเจ้าพิมพิสารได้เสวยราชสมบัติ ณ กรุงราชคฤห์ พระองค์มีพระราชโอรสที่ได้สืบสันตติวงศ์ต่อมาคือพระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าอชาตศัตรูมี ฯลฯ พระเจ้าอุชชายิน พระเจ้าอุชชายินมี ฯลฯ พระเจ้ามันทะ พระเจ้ามันทะมี ฯลฯ พระเจ้าสหาลิน พระเจ้าสหาลินมี ฯลฯ พระเจ้าตุลกุจิ พระเจ้าตุลกุจิมี ฯลฯ พระเจ้ามหามณฑล พระเจ้ามหามณฑลมี ฯลฯ พระเจ้าปเสนชิต พระเจ้าปเสนชิตมี ฯลฯ พระเจ้านันทะ พระราชโอรสของพระเจ้านันทะคือพระเจ้าพินทุสาร พระเจ้าพินทุสารครองกรุงปาตลีบุตร พระองค์มีพระราชโอรสนามว่า สุสีมะ (ยูจีน เบอร์นูฟ, 2566: 14)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่า อโศกาวทาน จะมีเนื้อหาที่ขัดแย้งและแตกต่างออกไปจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่น ๆ ก็ตาม เหตุผลคงเป็นเพราะว่า อโศกาวทานนี้ แต่งขึ้นมาในลักษณะของนิยาย จึงมีเนื้อหามุ่งเน้นไปในรสแห่งวรรณกรรมมากกว่าความตรงไปตรงมาทางประวัติศาสตร์ แต่เมื่อพิจารณาดูแล้ว จะเห็นได้ว่า ความแตกต่างของเนื้อหาในอโศกาวทานนั้น มีการกล่าวถึงพระราชประวัติตอนต้นของพระเจ้าอโศกมหาราชอย่างละเอียด อาทิเช่น เหตุการณ์ในตอนที่พระองค์ประสูติ ในอโศกาวทาน กล่าวว่า พระเจ้าพินทุสารทรงสถาปนาพระมารดาของพระเจ้าอโศกมหาราชไว้ในตำแหน่งพระมเหสีเอก ต่อมาพระนางก็ทรงพระครรภ์เมื่อครบกำหนดก็ประสูติพระโอรสพระองค์หนึ่ง เมื่อพระเจ้าพินทุสารได้ทำการสมโภชพระโอรสที่ได้ประสูติด้วยมหกรรมอย่างใหญ่แล้ว จึงตรัสถามพระนางว่า เจ้าจักขนานนามพระโอรสว่าอะไร พระนางทูลว่า เมื่อประสูติหม่อมฉันมิได้เจ็บปวด เพราะเหตุนี้ขอให้ขนานนามพระโอรสว่า อโศก (ยูจีน เบอร์นูฟ, 2566: 15-16)

จากหลักฐานข้างต้นทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นคัมภีร์ทีปวังสะ คัมภีร์สมันตปาสาทิกา คัมภีร์มหาวงศ์ในฝ่ายเถรวาท และอโศกาวทานในฝ่ายมหายาน เมื่อนำมาเชื่อมโยงกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างศิลาจารึกพระเจ้าอโศกมหาราช ต่างมีเนื้อหาที่สามารถนำมาเชื่อมโยงเรื่องราวต่าง ๆ ของพระเจ้าอโศกมหาราชได้อย่างน่าอัศจรรย์ กล่าวคือ คัมภีร์ฝ่ายมหายานบอกเล่าเรื่องราวของพระองค์ตั้งแต่ประสูติ และปิดท้ายเรื่องด้วยการเสด็จสวรรคต คัมภีร์ฝ่ายเถรวาทบอกเล่าเรื่องราวในช่วงที่พระองค์ทรงเป็นพระอุปราชปกครองแคว้นอวันตี การเสด็จขึ้นครองราชย์ และทรงหันพระทัยมานับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งหลักฐานที่มาเติมเต็มในเนื้อความในวรรณกรรมทั้งสองมีความลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นนั้น ได้แก่ ศิลาจารึกพระเจ้าอโศกมหาราช ที่บอกเหล่าเหตุการสงครามในกลิงคะ อันเป็นเหตุให้พระองค์ทรงวางดาบ งดการเข่นฆ่า ละเว้นการเบียดเบียนชีวิต หันมานับถือพระพุทธศาสนา การกล่าวถึงพระราชกรณียกิจต่าง และรวมถึงการวางรากฐานทางสังคมด้วยมิติทางธรรม คือ การปกครองบ้านเมืองด้วยทศพิธราชธรรม กับทรงแนะนำพสกนิกรของพระองค์มุ่งปฏิธรรม เพื่อประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวม

มูลเหตุของการนับถือพระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช

หลังจากพระเจ้าอโศกมหาราชทรงปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินแห่งแคว้นมคธแล้ว พระองค์ได้ทรงมีพระราชศรัทธาดำเนินรอยตามพระราชบิดาของพระองค์ คือ พระเจ้าอโศกมหาราชทรง

เลี้ยงพราหมณ์ฝ่ายลัทธิที่นับถือพระพรหม จำนวน 60,000 คน ซึ่งพระองค์ทรงเลี้ยงพราหมณ์เหล่านั้น เป็นเวลาตลอด 3 ปี อย่างไรก็ตาม ในตำนานฝ่ายพระบาลี หรือวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเถรวาท อันได้แก่ คัมภีร์สมันตปาสาทิกา และคัมภีร์มหาวังสะ อธิบายให้เห็นว่า พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงเปลี่ยนพระทัยหันมานับถือพระพุทธศาสนา เนื่องด้วยทรงทอดพระเนตรเห็นอาการอันไม่สงบเสงี่ยมของพราหมณ์เหล่านั้นในโรงอาหาร พระองค์ทรงพระราชดำริว่า จักเลือกถวายทาน ฉะนั้น พระองค์จึงทรงโปรดให้เจ้าลัทธิต่าง ๆ เข้าเฝ้า ทรงพิจารณาดูอากัปกิริยาทีละพวก และให้จัดเตรียมอาหารให้บริโภคแล้วส่งกลับไป อยู่มาวันหนึ่ง พระองค์ทรงประทับอยู่ใกล้พระสีหบัญชร ทอดพระเนตรเห็นนิโครธสามเณรนักพรตผู้สงบเดินไปตามทางหลวง พระองค์ทรงเกิดมีพระทัยเลื่อมใสในอาการอันสงบของนิโครธสามเณร จึงทรงรับสั่งให้มหาดเล็กเชิญนิโครธสามเณรเข้ามาในวัง และนิมนต์นั่งบนอาสนะที่สมควร พระเจ้าอโศกมหาราชทรงถวายภัตราหารแก่นิโครธสามเณร เมื่อนิโครธสามเณรอิ่มเป็นที่เรียบร้อย ทั้งสองจึงได้สนทนาธรรม ขณะนั้น พระเจ้าอโศกมหาราชจึงได้ตรัสถามถึงพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอน นิโครธสามเณร จึงแสดงอัปปมาทวรรคถวายพรแด่พระเจ้าแผ่นดิน เมื่อทรงสดับพระธรรมเทศนาอัปปมาทวรรคนั้นแล้ว พระองค์ทรงมีความเลื่อมใสในบวรพระพุทธศาสนาของพระชินเจ้า (พระมหานามเถระ และคณะ, 2553)

มูลเหตุของการนับถือพระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช ตำนานฝ่ายสันสกฤต มีเนื้อหาค่อนข้างคล้ายกันกับตำนานฝ่ายพระบาลี หากเพียงแต่แตกต่างกันที่ตัวบุคคล สถานที่ และเหตุการณ์ ซึ่งผู้ชี้นำให้พระเจ้าอโศกทรงกลับพระทัยหันมานับถือพระพุทธศาสนานั้น ในอโศกาวทาน ได้อธิบายว่า พระเจ้าอโศกได้ทรงแต่งตั้งจัณฑคิริกะ คนหินชาติดุร้ายผู้ฆ่ามารดาและบิดาของตน ให้เป็นเพชฌฆาตประหารชีวิตคนที่กระทำผิดพระราชอาญา จัณฑคิริกะจึงได้ทูลขอพรกับพระเจ้าอโศกว่า หากผู้ใดผ่านเข้ามายังเรือนของตน คนผู้นั้นจักมิได้กลับออกไป เรือนของจัณฑคิริจึงเปรียบได้ดังขุมนรกที่มีการทรมาน วันหนึ่งสามเณรนามว่า สมุทร เที่ยวบิณฑบาตไปยังพระนคร โดยปราศจากความไม่คุ้นเคยต่อถิ่นฐาน ท่านได้เข้าไปสู่เรือนของจัณฑคิริกะ นายเพชฌฆาตเมื่อเห็นสามเณรสมุทรก็จะทำการประหารเสียทันที สามเณรร้องไห้ด้วยความเสียดายที่สรีระนี้จะถูกทำลายโดยที่ยังไม่แจ้งพระนิพพานเพราะถูกขัดขวางเสียก่อน จึงอ้อนวอนให้จัณฑคิริกะรอการประหารชีวิตไว้ 1 เดือนก่อน นายเพชฌฆาตผู้นี้ยอมให้ ขณะที่สามเณรสมุทรถูกจองจำภายในเรือนเพชฌฆาตแห่งนี้ ได้เห็นการประหารชีวิตของผู้คน ด้วยความสลดใจจึงได้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงของชีวิตมนุษย์ ในยามราตรี สามเณรสมุทรจึงบรรลุเป็นพระอรหันต์

เมื่อถึงเพลารุ่งเช้าตรงกับวันครบรอบ 1 เดือนพอดี จัณฑคิริกะ นายเพชฌฆาตผู้ปราศจากความเมตตา มีใจแข็งประดุจศิลา บันดาลโทสะโดยมิได้เกรงกลัวต่อผลกรรมในเบื้องหน้า ได้ตรงเข้าจับสามเณรสมุทรโยนลงไปในหม้อเหล็กใบใหญ่ ซึ่งบรรจุไปด้วยเปือกตมระคนด้วยโลหิตและไขมัน และจุดเพลิงอย่างแรงขึ้นภายใต้หม้อ แต่ถึงอย่างนั้นไฟและความร้อนก็ไม่อาจทำอันตรายต่อสามเณรสมุทรได้ ในทางกลับกัน จัณฑคิริกะเห็นสามเณรสมุทรได้นั่งสมาธิอยู่บนดอกอุบล ด้วยความอัศจรรย์จึงรีบไปกราบทูลให้พระเจ้าอโศกทรงทราบ เมื่อพระองค์เสด็จมาถึงพร้อมด้วยข้าราชบริพาร ทรงทอดพระเนตรเห็นความอัศจรรย์อันสามเณรสมุทรได้แสดงให้เห็นเป็นปรากฏ ก็ทรงเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ส่วนจัณฑคิริกะ แม้ว่า สามเณรสมุทรจะแสดงให้เห็นถึงความจริงปานใด ด้วยใจที่หินชาติ ก็ไม่อาจกลับตัวเสียใหม่ได้ เขาจึงได้รับผลกรรมไปตามลำดับ พระเจ้าอโศกเมื่อทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์มีพระราชประสงค์ในการทรงทำนุบำรุง

พระพุทธศาสนา ด้วยการถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ และพระองค์ยังทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้ข้าราชบริพารทำการสร้างพระสถูปเพื่อการเคารพบูชา และระลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อโศกาวทานได้อธิบายเรื่องการสร้างพระสถูปเจดีย์ไว้ตรงกันกับตำนานฝ่ายพระบาลี ดังเนื้อความที่ว่า “พระองค์โปรดให้สร้างผอบทองเงิน แก้วผลึก แก้วมรกต เป็นจำนวน 84,000 เพื่อบรรจุพระบรมธาตุ ภายหลังพระราชทานผอบทั้งสิ้นนั้น พร้อมด้วยเครื่องตรึง (สำหรับติดฝา) แก่ยักษ์ให้แจกจ่ายไปทั่วปฐพีมณฑลจนจดของมหาสมุทร มีเมืองใหญ่เมืองกลาง และเมืองเล็กน้อยที่พลเมืองมีทรัพย์ถึงโกฏิ และทุก ๆ เมืองนั้นโปรดให้สร้างศิลาจารึกพระธรรมไว้ด้วยแผ่นหนึ่ง (ยูจีน เบอร์นูฟ, 2566: 25-35)

ในศิลาจารึก The Fourteen Rock Edicts แผ่นที่ 13 เป็นหลักฐานชัดเจนโดยตรงที่สะท้อนให้เห็นถึงปฐมเหตุเบื้องต้นในการนับถือพระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช ก่อนที่พระองค์จะทรงนำหลักธรรมวิชัยมาใช้การปกครองในช่วงเวลาต่อมา โดยประเด็นนี้ ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ อธิบายว่า ศิลาจารึกหลักที่ 13 พระเจ้าอโศกมหาราชทรงให้จารึกหลังเกิดสงครามในแคว้นกลิงคะแล้ว 5 ปี (ที. ดับบลิว. ริส เดวิดส์, 2562: 444) ซึ่งมีเนื้อความดำริว่า

> พระเจ้าเทวานัมปิยะ ผู้เป็นที่รักของทวยเทพ ได้ทรงพิชิตแคว้นกลิงคะ เมื่อทรงครองราชย์ได้ 8 ปี ประชาชนแคว้นกลิงคะจำนวน 150,000 ถูกจับเป็นเชลย ประชาชนจำนวน 100,000 ถูกฆ่าตายในสงคราม นอกจากนี้ประชาชนจำนวนมากได้เสียชีวิตในสงครามหลายครั้ง หลังจากที่แคว้นกลิงคะได้ผนวกเข้ากับพระราชอาณาจักรแล้ว การคุ้มครองจริงจังซึ่งธรรมปฏิบัติของพระเจ้าเทวานัมปิยะ ผู้เป็นที่รักของทวยเทพ ความรักซึ่งพระสัทธรรมของพระองค์ การเผยแผ่พระสัทธรรมได้มีขึ้น ความสำนึกของพระองค์ ของพระเจ้าเทวานัมปิยะ ผู้เป็นที่รักของทวยเทพได้อุบัติขึ้นภายหลังการมีชัยเหนือแคว้นกลิงคะ เพราะว่า การมีชัยเหนือดินแดนที่ไม่เคยมีชัยมาก่อนเกี่ยวกับการเข่นฆ่า ความตาย การจับเชลย ข้อนี้นับเป็นเรื่องความเศร้าโศกเสียพระทัยอย่างลึกซึ้งของพระเจ้าเทวานัมปิยะ ผู้เป็นที่รักของทวยเทพ (นวม สงวนทรัพย์, 2543: 262-263)

สงครามในแคว้นกลิงคะเป็นปัจจัยที่ทำให้พระองค์เกิดความสลดพระทัย และไม่มีความมุ่งมานะที่จะทำสงครามขยายพระราชอาณาจักรต่อไป สิ่งที่พระองค์ทรงคำนึงถึงมากกว่าการมีพระราชอำนาจที่แผ่ปกคลุมทั่วทั้งชมพูทวีปนั้น คือการที่ผู้คนในชมพูทวีปและเหล่าพสกนิกรอยู่เย็นเป็นสุขภายใต้การปกครองโดยธรรมของพระองค์ ฉะนั้น เมื่อพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์ทรงมีความขวนขวายที่จะทราบถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และพึงถือปฏิบัติในธรรมนั้น เพื่อความเจริญงอกงามทางธรรม เมื่อพระองค์ได้เข้าถึงธรรมอันประเสริฐแล้ว ก็ทรงเล็งเห็นว่า ชัยชนะที่ทรงถือว่ายิ่งใหญ่ที่สุด ได้แก่ ธรรมวิชัย ดังนั้น พระเจ้าอโศกจึงได้ทรงริเริ่มให้พสกนิกรของพระองค์ได้ปฏิบัติตามหลักธรรม ซึ่งในสมัยที่พระองค์ทรงปกครอง แผ่นดินนั้นปราศจากสงครามเต็มไปด้วยความสงบสุข พสกนิกรของพระองค์ดำรงตนเปรียบดั่งการเป็นสหายกับเทวดา คือ การเป็นผู้มีความละอายต่อบาปและเกรงกลัวต่อบาป ดังนั้น พระราชอาณาจักรในยุคสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช จึงเปรียบประดุจดั่งสวรรค์บนโลกมนุษย์ก็มิปาน

การเดินทางบนเส้นทางธรรมของพระเจ้าอโศกมหาราช

เมื่อพระเจ้าอโศกมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์ก็ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วยการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา พระองค์ทรงบริจาคทานเป็นจำนวนมากแก่พระภิกษุสงฆ์ ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาปรากฏเนื้อความตอนหนึ่งที่ว่า เมื่อพระเจ้าอโศกทรงพบนิโครธสามเณร และทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว วันรุ่งขึ้นพระองค์ทรงถวายภัตแก่พระภิกษุจำนวน 32 รูป และนอกเหนือจากนี้พระองค์ยังทรงรับสั่งให้นายช่างสร้างมหาวิหาร ชื่อว่า อโศการาม และทรงตั้งภัตไว้ถวายพระภิกษุจำนวน 600,000 รูป พร้อมทั้งรับสั่งให้สร้างพระสถูปเจดีย์ขึ้นเป็นจำนวน 84,000 สถูป ประดิษฐานทั่วชมพูทวีป เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแก่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พระมหานามเถระ และคณะ, 2553) โดยการที่พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงมีพระดำริให้จัดสร้างถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนาอย่างพระสถูปเจดีย์ถือได้ว่าเป็นการเผยแผ่พระศาสนาอย่างหนึ่ง ในสมัยยุคอินเดียโบราณ การที่บุคคลจะเข้าถึงพระพุทธศาสนาไม่ได้เกิดจากการศึกษาหลักธรรมเพียงอย่างเดียว เนื่องด้วยระบบการศึกษา การอ่าน การเขียน อาจยังจำกัดไว้เฉพาะกลุ่มชนชั้นนำเท่านั้น ดังนั้น พระสถูปเจดีย์จึงเป็นสัญลักษณ์ที่ช่วยเสริมสร้างให้เกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้ เหตุเพราะบุคคลเมื่อมองไปยังพระสถูปเจดีย์ มิได้เห็นเพียงแต่ว่านี้คือความงามทางพุทธศิลป์ แต่มีจิตน้อมระลึกไปถึงแก่นภายในองค์พระสถูปเจดีย์ คือ พระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์เป็นผู้ประกอบด้วยพระคุณเป็นอย่างยิ่ง เมื่อบุคคลน้อมจิตไปอย่างนี้แล้ว ความสงบก็พึงเกิดขึ้นในจิตใจ และตามมาด้วยความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ถือพระพุทธเจ้าเป็นที่พึงอันประเสริฐ ซึ่งในปัจจุบันพระสถูปเจดีย์สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชที่ยังคงความสมบูรณ์ และมีความสง่างามเหลืออยู่ให้เห็นเป็นประจักษ์แก่สายตามากระทั้งทุกวันนี้ โดยพระสถูปนี้ เรียกกันว่า พระสถูปแห่งสาญจี ในราวพุทธศตวรรษที่ 24 กลุ่มนักโบราณคดีจากประเทศอังกฤษโดยการนำของเซอร์อเล็กซานเดอร์ คันนิงแฮม ได้เดินมายังอินเดียเพื่อทำการสำรวจโบราณสถานที่มีเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และได้พบเจอพระสถูปที่เมืองเวทิสา ซึ่งพระสถูปที่ค้นพบนั้นไม่ได้มีเพียงแค่พระสถูปเดียวเท่านั้น แต่ยังปรากฏว่ามีพระสถูปอีกเป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นซากปรักหักพังบ้าง ทั้งที่มีความสมบูรณ์อยู่บ้าง ทั้งที่มีขนาดใหญ่บ้าง และทั้งที่มีขนาดเล็กบ้าง เซอร์อเล็กซานเดอร์ คันนิงแฮมจึงได้เรียกพระสถูปเหล่านี้อีกชื่อหนึ่งว่า กลุ่มพระสถูปแห่งเวทิสา (The Bhilsa Topes)

ในตำนานฝ่ายพระบาลี เช่น คัมภีร์ทีปวังสะได้อธิบายว่า “ก่อนที่พระมหินทและคณะ พระเถระจะเดินทางไปยังลังกาทวีปเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้เดินทางไปยังภูเขาเวทิสา แล้วพำนักอยู่ที่เจติยคีรีตามความประสงค์ แล้วพระมหินทก็ได้ไปถวายโอวาทแก่พระมารดา ให้พระมารดาตั้งอยู่ในสรณคมณ์ และศีล 5 ศีล 8” (กรมศิลปากร, 2566) คำว่า เจติยคีรี ที่ปรากฏในคัมภีร์ทีปวังสะนี้เป็นชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งของพระสถูปแห่งสาญจี และพระวิหาร อาราม ที่ตั้งอยู่บนภูเขาเวทิสา ซึ่งจากบันทึกการสำรวจของเซอร์อเล็กซานเดอร์ คันนิงแฮม ที่ได้มีการบันทึกไว้ในปีพุทธศักราช 2397 ได้อธิบายถึงสถานที่ประดิษฐานองค์พระสถูปแห่งสาญจีสอดคล้องกันกับตำนานฝ่ายพระบาลีว่า “พระสถูปตั้งอยู่ในหมู่บ้านเล็ก ๆ ที่เรียกว่า สาญจี ซึ่งตั้งอยู่บนสันเขาหินทรายต่ำบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำเพตวา (ภาษาสันสกฤตเรียกว่า เวทราวาตี) ไปทางตะวันตกเฉียงใต้ของเวทิสาประมาณ 5 ไมล์ครึ่ง (8 กิโลเมตรกว่า) และไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของภูพาลประมาณ 20 ไมล์ (32 กิโลเมตร) เนินเขามียอดราบและโดดเดี่ยว มีหน้าผาสูงชันไปทางทิศตะวันออก และทางทิศตะวันตกมีทางลาดเรียบ ๆ ปกคลุมไปด้วยป่าไม้ในบริเวณเชิงเขา และบริเวณใกล้ยอดแตกออกเป็นขั้น ๆ ตามแนวหิน”

(Alexander Cunningham, 1854, p. 179) ลักษณะโดยรวมขององค์พระสถูปแห่งสาญจี ประกอบไปด้วย องค์พระสถูปทรงโอคว่ำ มีโตรณะ คือประตูทางเข้าสถูป ตั้งอยู่โดยรอบทั้ง 4 ทิศ บนโตรณะมีภาพสลักสัญลักษณ์มงคลที่เรียกว่า ศรีวัตสะ รูปเหมือนทารก สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ และตรีรัตนะ รูปลักษณ์เป็นสามง่าม สื่อถึงพระรัตนตรัย ทั้งสองสิ่งนี้เป็นเครื่องหมายอันมงคลที่จะอำนวยพรให้ผู้ทีผ่านโตรณะได้รับพรกลับไป นอกจากนี้แล้วบริเวณโดยรอบพระสถูปยังถูกล้อมรอบด้วยรั้วที่เรียกว่า เวทิกา เป็นรั้วที่ทำหน้าที่แบ่งแยกเขตพระสถูปออกจากพื้นที่ภายนอก (เชษฐ์ ติงสัญชลี, 2563: 50-53) ส่วนของตัวองค์พระสถูปในแต่ละองค์ ทั้งที่มีขนาดเล็ก และขนาดใหญ่แตกต่างกันไป โดยพระสถูปขนาดเล็กที่สุดสูงประมาณ 30 เซนติเมตร และพระสถูปที่ใหญ่ที่สุดอันเป็นสถูปประธานมีความสูงประมาณ 15 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางที่ฐาน 30 เมตร ภายในเป็นโถงประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า และพระธาตุของพระอรหันตสาวก ซึ่งบรรจุอยู่ภายในผอบดินเผา ปรากฏคำจารึกชื่อของพระอรหันตสาวกเป็นอักษรพราหมี

พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช ยังมีปรากฏในด้านอื่น ๆ อีกมาก อาทิเช่น ประมาณราวปีพุทธศักราช 235 พระเจ้าอโศกทรงอาราธนาให้พระภิกษุทั้งหลายอัญเชิญพระโมคคลีบุตรติสสเถระกลับมายังนครปาฏลีบุตร เพื่อสอบชำระเหล่าเดียรถีย์ที่เข้ามาปลอมบวช เมื่อพระเจ้าอโศกทรงทราบแล้วว่า ภิกษุเหล่านั้นเป็นพวกเดียรถีย์ที่เข้ามาปลอมบวช จึงทรงมีบัญชาให้สึกภิกษุเดียรถีย์ผู้มีมิจฉาทิฏฐิทั้งหมด ซึ่งมีจำนวนถึง 60,000 รูป พระโมคคลีบุตรติสสเถระ เมื่อได้กระทำให้คำสอนของพระพุทธเจ้าบริสุทธิ์ดังเดิมได้แล้ว จึงได้กระกำตติยสังคายนาพระธรรมวินัย ณ อโศการาม โดยมีพระภิกษุสงฆ์ 1000 รูป โดยพระบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้าอโศก กระทำเสร็จภายในเวลา 9 เดือน พระโมคคลีบุตรติสสเถระพิจารณาถึงการประดิษฐานพระพุทธศาสนา จึงได้ทรงพระธรรมทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจันตชนบท จำนวน 9 สาย ในเดือน 12 อันได้แก่ สายที่ 1 ได้ส่งพระมัชฌันติกเถระไปยังแคว้นกัศมีระและคันธาระ สายที่ 2 ได้ส่งพระมหาเทวเถระไปยังมหิสมณฑล สายที่ 3 ได้ส่งพระรักขิตเถระไปยังวนวาสี สายที่ 4 ได้ส่งพระโยนธัมมรักขิตเถระไปยังอปรันตกประเทศ สายที่ 5 ได้ส่งพระมหาธรรมรักขิตเถระไปยังมหารัฐ สายที่ 6 ได้ส่งพระมหารักขิตเถระไปยังแคว้นโยนกะ สายที่ 7 ได้ส่งพระมัชฌิมเถระไปยังหิมวันตประเทศ สายที่ 8 ได้ส่งพระเถระ 2 รูป คือ พระโสณะกับพระอุตตระไปยังสุวรรณภูมิ และสายที่ 9 ได้ส่งพระเถระ 5 รูปผู้เป็นสัทธิวิหาริกของท่าน คือ พระมหินทเถระ พระอิฏฐิยเถระ พระอุตติยเถระ พระสัมพลเถระ พระภัททสาลเถระ โดยสั่งว่าท่านทั้งหลายจงประดิษฐานพระศาสนาของพระชินเจ้า อันน่ารื่นรมย์ใจไว้ที่เกาะลังกา อันน่ารื่นรมย์ใจเถิด (พระมหานามเถระ และคณะ, 2553) ซึ่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังลังกาทวีป เริ่มต้นขึ้นในราวปีพุทธศักราช 236 พระมหินทเถระพร้อมเหล่าพระภิกษุและสามเณร เดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังลังกาทวีป พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงฟังธรรมจากพระมหินทเถระเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะ แลศาสนูปถัมภกพระพุทธศาสนาในปีเดียวกันสามเณรสุมนะได้จัดหาพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานยังพระสถูปในเมืองอนุราธปุระ พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงส่งราชทูตนำพระราชสาสน์ทูลขอต้นพระศรีมหาโพธิ์จากพระเจ้าอโศกมหาราช พระเจ้าอโศกจึงทรงนำกิ่งต้นพระศรีมหาโพธิ์มาปักชำลงในกระถ่างทอง พระสังฆมิตตาเถรีทรงอาสาเป็นผู้อัญเชิญต้นพระศรีมหาโพธิ์ไปประดิษฐานที่ลังกาทวีป คุนนาร์ คัลโม นักวิชาการพระพุทธศาสนาชาวสวีเดน กล่าวว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ได้รับความสำเร็จเป็นอย่างมากก็คือพระพุทธศาสนาที่เผยแผ่ไปสู่ลังกา เกาะลังกาเป็นเสมือนเกาะเล็ก ๆ อยู่ทางตอนใต้ของ

อินเดียที่ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นดินแดนอิสระภายใต้การปกครองของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ พระเจ้าอโศกได้ส่งพระมหินทเถระ พระราชโอรสของพระองค์ เป็นพระธรรมทูตไปยังเกาะลังกา พระมหินทเถระได้ทำให้พระเจ้าแผ่นดินลังกาเลิกการฆ่าสัตว์ และหันมานับถือพระพุทธศาสนา (คุนนาร์ คัลโม, 2562: 110-111)

พระราชกรณียกิจของพระเจ้าอโศกมหาราช อีกประการหนึ่ง ที่เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ตลอดช่วงชีวิตของพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ได้ทรงดำเนินตน บนเส้นทางธรรม อันได้แก่ การปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี การเผยแผ่หลักธรรมคำสอนแก่พสกนิกรด้วยการจารึกบนแผ่นศิลา ซึ่งศิลาจารึกธรรมของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น นอกจากจะเป็นระเบียบหรือหลักธรรมที่ใช้ในการปกครองของพระองค์แล้ว ศิลาจารึกยังเป็นวิธีการเผยแผ่หลักธรรมในอีกรูปแบบหนึ่งของพระเจ้าอโศกมหาราช คือ การเผยแผ่ในรูปแบบลายลักษณ์อักษร คำว่า อโศกธรรม คือคำที่ปราชญ์พระพุทธศาสนาชาวตะวันตกใช้เรียกข้อธรรมที่จารึกลงบนเสาอโศก และแผ่นหินศิลา ซึ่งไม่ได้หมายถึง หลักธรรมที่พระองค์ทรงคิดค้นขึ้นมาเองแต่อย่างใด แต่หมายถึง หลักธรรมคำสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงน้อมนำมาปฏิบัติ กระทั่งเกิดประโยชน์สุขในการดำเนินชีวิตของพระองค์เอง พระองค์จึงทรงนำมาปรับใช้ และให้จารึกเผยแผ่ลงบนเสาศิลา ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ กล่าวว่า ธรรมนี้แบ่งเป็นสามชั้น แต่ละชันแตกต่างกัน ชั้นที่หนึ่งเป็นหลักธรรมคือความดีที่คฤหัสถ์พึงประพฤติปฏิบัติ ชั้นที่สองเป็นหลักธรรมที่บรรพชิตพึงปฏิบัติ ชั้นที่สามเป็นหลักธรรมสำหรับคนที่เป็นชายหรือหญิง ไม่ว่าเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต ผู้ได้ดำเนินตามมรรคาเข้าสู่อรหันตภาวะ พึงปฏิบัติและพึงรู้ ธรรมของบุคคลแต่ละชั้นที่กล่าวนี้ ชั้นหนึ่ง ๆ ก็มีลักษณะขอธรรมะเหมือน ๆ กันในชั้นนั้น ๆ ตลอดจนรายละเอียดต่าง ๆ ก็เหมือนกันในชั้นนั้น ๆ เท่านั้น ธรรมะที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงประกาศเป็นพระบรมราชโองการนั้น หมายถึง ธรรมะอย่างที่หนึ่งของธรรมะที่แบ่งออกเป็นสามชั้นนี้ เป็นธรรมะสำหรับคฤหัสถ์ ที่ยึดถือปฏิบัติกันอยู่โดยทั่ว ๆ ไปในอินเดีย แต่เป็นธรรมะในรูปแบบที่พุทธศาสนิกชนได้ปรับใช้ให้เหมาะสมที่จะนำมาปฏิบัติ ธรรมของพระจ้าอโศกมหาราชนี้ ได้บรรยายลักษณะที่เป็นหน้าที่ของคน ของคฤหัสถ์ที่ดีไว้ทั้งหมด แม้ศิลาจารึกพระเจ้าอโศกจะมีอายุนานแล้ว แต่ก็ยังใหม่และสามารถนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตของชาวโลกทั่วไปได้เสมอ มีความเข้าใจง่ายเป็นพิเศษ คุณลักษณะเหล่านี้เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์อย่ายิ่ง เป็นสิ่งที่น่าสนใจมากในทางประวัติศาสตร์ และทรงคุณค่าสูงล้ำ (ที. ดับบลิว. ริส เดวิดส์, 2562: 450-451) ฉะนั้น ธรรมะที่นำมาแสดไว้เป็นตัวอย่างในที่นี้เป็นสิ่งที่มีคุณค่าไม่น้อย จึงได้นำมาแสดงให้เห็นดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ศิลาจารึกอโศกธรรม

หมายเลข	อโศกธรรม
พระราชโองการในศิลาจารึก หมายเลข 1	1. ห้ามฆ่าสัตว์เพื่อบูชายัญ 2. ห้ามชุมนุมเลี้ยงเหล้าฉลองกันอย่างเอิกเกริกเฮฮา
พระราชโองการในศิลาจารึก หมายเลข 3	3. การเชื่อฟังบิดามารดาเป็นความดี 4. ความมีใจเอื้อเฟื้อต่อมิตรผู้คุ้นเคย ญาติ และสมณพราหมณ์เป็นความดี 5. การไม่ประทุษร้ายต่อสิ่งมีชีวิตทั้งหลายเป็นความดี

หมายเลข	อโศกธรรม
	6. รู้จักประหยัดในการใช้จ่าย และหลีกเลี่ยงการทะเลาะวิวาทเป็นความดี
พระราชดองการในศิลาจารึก หมายเลข 7	7. การฝึกตน 8. การชำระจิตใจให้สะอาด 9. ความรู้จักบุญคุณ 10. การผูกไมตรี เป็นคุณธรรมที่ปฏิบัติได้เสมอและเป็นคุณธรรมอันสูงสุดของคน แม้จะเป็นคนยากจนไม่สามารถให้สิ่งของใดแก่คนอื่นได้มาก ๆ ก็ตาม
พระราชโองการในศิลาจารึก หมายเลข 10-11	11. คนทั้งหลายประกอบพิธีกรรมหรือมงคล พิธีในยามป่วย ยามสมรส ยามคลอดบุตร หรือในยามเริ่มออกเดินทางไกล การประกอบมงคลพิธีเหล่านี้ล้วนเป็นพิธีที่ไร้สาระไม่มีค่าอะไร ยังมีการมงคลประการหนึ่งที่บุคคลควรประกอบเป็นการมงคลที่ไม่ไร้สาระอย่างมงคลที่กล่าวแล้ว แต่เป็นมงคลที่เต็มไปด้วยผลานิสงส์นั้นก็คือ มงคลอันประกอบด้วยธรรม การมงคลอันประกอบด้วยธรรมนั้นก็คือ การปฏิบัติชอบต่อทาส และคนรับใช้ การยกย่องให้เกียรติแก่ครูบาอาจารย์ มีใจรักในสิ่งมีชีวิต ความมีใจเอื้อเฟื้อต่อสมณพราหมณ์ สิ่งเหล่านี้และสิ่งอื่น ๆ อันคล้ายกัน เรียกว่า การประกอบด้วยธรรม ดังนั้น บิดามารดา บุตร พี่หรือน้อง คนที่เป็นนายเขาควรที่จะช่วยกันประกาศว่า มงคลอันประกอบด้วยธรรมนี้ ดีเยี่ยมโดยแท้ ควรปฏิบัติกันให้สำเร็จจนกระทั้งบรรลุถึงผลที่จำนงหมาย คนทั้งหลายกล่าวว่า ความเอื้อเฟื้อเป็นความดี แต่ไม่มีทานใดไม่มีความช่วยเหลือใดที่จะดีเท่ากับการให้ธรรมทานแก่คนอื่น และช่วยเหลือคนอื่นให้ได้รับธรรม
พระราชโองการในศิลาจารึก หมายเลข 12	12. ควรให้เสรีภาพในทางศาสนา ควรเคารพให้เกียรติคนที่นับถือศาสนาอื่นทุกคน ทั้งที่เป็นคฤหัสถ์และบรรพชิต ไม่ควรเหยียบย่ำศาสนาอื่น ยกศาสนาของตน การรักษาสำรวมคำพูดเป็นสิ่งที่ชอบ ขอให้เสาะแสวงหา เพื่อความเจริญในศาสนาของตนเอง ถือเป็นกิจที่สำคัญยิ่ง

หมายเลข	อโศกธรรม
พระราชโองการในศิลาจารึก หมายเลข 2	13. ธรรมเป็นความดี แต่อะไรเล่าคือธรรม - ธรรม คือ ความพยายามลดความมัวเมาใจของตนให้น้อยลง ทำประโยชน์ให้แก่คนอื่นเพิ่มขึ้นให้มาก ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อ ความจริง และความบริสุทธิ์ 14. คนเห็นกรรมดีที่ตนทำแล้วก็กล่าวว่า กรรมดีนี้เราได้ทำไว้แล้ว คนมักมองไม่เห็นกรรมชั่วของตน แต่เมื่อเห็นก็กล่าวว่า กรรมชั่วเราได้ทำไว้แล้ว กรรมนั้นเป็นกรรมชั่ว การตรวจดูกรรมที่ตนทำแล้วได้เช่นนี้เป็นของทำได้ยาก แต่คนก็ต้องคอยสอดส่องดูการกระทำของตนเอง คอยแนะตนว่า การกระทำเช่นนั้นและเช่นนั้นนำไปสู่หายนะ กรรมนั้นเป็นกรรมหยาบช้าทารุณเป็นความโกรธ เป็นความเย่อหยิ่ง ข้าพเจ้าจะคอยสอดส่องอย่างเข้มงวด มิให้ตัวข้าพเจ้าเองป้ายร้ายคนอื่นด้วยความริษยา การกระทำได้เช่นนี้ย่อมจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ข้าพเจ้าทั้งในโลกนี้และโลกหน้าเป็นแน่แท้

ดังที่กล่าวมาแล้วในข้างต้นว่า พระเจ้าอโศกมหาราชไม่เพียงเป็นผู้เผยแผ่หลักธรรมลงในศิลาจารึกเท่านั้น แต่พระองค์ยังทรงปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอีกด้วย ในศิลาจารึกที่ค้นพบในมัสกี (Maski) จังหวัดไรเชอร์ กล่าวว่า

> ...เทวานัมปิยสะ อโศกสะ พระเจ้าอโศก ผู้เป็นที่รักของทวยเทพ มีพระบรมราชโองการว่า เราได้ปฏิญาณตนเป็นอุบาสกนานกว่า 2 ปีครึ่งแล้ว แม้กระนั้น ก็มิได้ปฏิบัติเคร่งครัดแต่กาลบัดนี้ 1 ปีกว่าแล้ว เราได้อุปสมบทเป็นภิกษุ นับแต่กาลอุปสมบทมา เราปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดมาก ในห้วงกาลนั้น ประชาชนทั้งหลายในชมพูทวีป ผู้มิเคยบูชาทวยเทพ ก็ได้บูชาทวยเทพ ข้อนี้คือกุศลวิบากของการปฏิบัติธรรม กุศลวิบากนี้ มิใช่บรรลุได้โดยบุคคลผู้ยิ่งใหญ่เท่านั้นก็หามิได้ แม้คนสามัญ ผู้เลือกทางเดิน การปติธรรม ย่อมบรรลุความสุขมหาศาลในสวรรค์เช่นเดียวกัน โดยวัตถุประสงค์นี้ ธรรมประกาศจึงได้อุบัติขึ้น ขอประชาชนสามัญและชนชั้นสูง จงปฏิบัติธรรมทั่วหน้ากัน เพื่อนบ้านทั้งหลายของเรา ควรเรียนบทเรียนนี้ ขอการปฏิบัติ นี้จงดำรงอยู่ชั่วกาลนาน วัตถุประสงค์นี้ จะเพิ่มทวีมากขึ้น จะเพิ่มทวีอย่างมหาตาล อย่างน้อยที่สุด จะเพิ่มทวีครึ่งหนึ่ง วัตถุประสงค์นี้ ต้องได้รับการจารึกลงบนแผ่นศิลาเมื่อโอกาสอำนวย และมาตรกาทั้งหลายต้องดำเนินการให้วัตถุประสงค์นี้ ได้รับการจารึกลงบนเสาศิลาทั้งหลาย เสาศิลาทั้งหลายประดิษฐานไว้ในที่ทุกแห่งในราชอาณาจักรของเรา ดุลอาณาของท่าน ครอบคลุมพื้นที่เท่าใด ท่านต้องส่งธรรมลิปินี้ไปทั่วทุกหนทุกแห่งของพื้นที่นั้น คณะบุคคล 256 คน เป็นคณะปฏิบัติงานธรรมประกาศ... (นวม สงวนทรัพย์, 2543: 241-2242)

ดังนั้น เนื้อความในศิลาจารึกข้างต้น จึงเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นพุทธศาสนิกชนที่ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด และเมื่อพระองค์ทรงผลของการปฏิธรรมอันทรงคุณค่าแล้ว พระองค์จึงเผยแผ่ธรรมนั้นแก่พสกนิกรของพระองค์ให้เกิดความเข้าใจในหลักธรรมนั้นด้วย

ฉะนั้น การที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสนพระทัยเอาใจใส่ในพระพุทธศาสนา ทรงปฏิบัติตนตามแนวทางแห่งธรรม ดำรงตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี จึงเป็นเหตุให้พระองค์ได้รับการยกย่องเชิดชูว่า ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความโดดเด่นมากที่สุดในประวัติศาสตร์ แม้ว่ากาลเวลาจะผ่านมานานถึง 2307 ปี แต่พระนามของพระองค์ยังคงเป็นที่จดจำของผู้คนอยู่เสมอ อิทธิพลของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น ทรงแผ่ไปยังพระเจ้าแผ่นดินในยุคต่อมา ได้ถือเอาพระจริยวัตรของพระองค์เป็นแบบอย่าง เช่น เมื่อราวปีพุทธศักราช 653 พระเจ้ากนิษกะ แห่งราชวงศ์กุษาณะ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ต่างถิ่น เชื้อสายอินโด-ไซเธียน หรือกลุ่มชนเผ่าเร่ร่อนซิเถียนที่อพยพเข้ามายังชมพูทวีป พระราชอาณาจักรของพระองค์ปกคลุมพื้นที่ในแถบประเทศปากีสถานและบางส่วนของอัพกานิสถานในปัจจุบัน อันได้แก่ บากเตรีย ปัญจาบ คันธาระ กาศมีระ ตลอดลงมาถึงลุ่มแม่น้ำคงคาในมัธยมประเทศ เป็นต้น ศูนย์กลางพระราชอำนาจของพระองค์อยู่ที่เมืองปุรุษปุระนคร หรือเมืองเปศวาร์ในปัจจุบัน เป็นที่ทราบกันดีว่า พระนามของพระเจ้าอโศกมหาราชยิ่งใหญ่กึกก้องไปทั่วทั้งชมพูทวีป จึงไม่ใช่เรื่องที่น่าแปลก เมื่อพระเจ้ากนิษกะได้สดับพระเกียรติคุณของพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว พระองค์จึงได้ตั้งพระราชปณิธานที่จะดำเนินพระราชจริยวัตรเฉกเช่นเดียวกันกับพระเจ้าอโศกมหาราช ดังจะเห็นได้จากการโปรดให้สร้างพุทธวิหารไว้เป็นที่ระลึก ทรงทำนุบำรุงบูรณะสถาปนาพระสถูปเจดีย์ ทรงบริจาคไทยทานถวายแก่พระภิกษุสงฆ์เป็นจำนวนมาก เมื่อเวลาว่างจากราชกิจทรงฝักใฝ่ในการศึกษาพระธรรมวินัย และทรงสนทนาธรรมกับพระเถระผู้มีความแตกฉาน จากพระราชปณิธานที่ได้ทรงดำเนินตามพระเจ้าอโศกมหาราช ส่งผลให้พระเจ้ากนิษกะได้ทรงถูกขนานพระนามเปรียบดั่งพระเจ้าอโศกมหาราชองค์ที่ 2 (เสถียร โพธินันทะ, 2543: 223-224)

สรุป

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์อินเดียโบราณในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 3 การที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงละเลิกในการทำสงคราม ทรงวางดาบหันมามุ่งหน้าศึกษาหลักธรรม และได้ทรงหมุนกงล้อแห่งธรรมให้ขับเคลื่อนไปยังดินแดนต่าง ๆ ทั่วทั้งอาณาเขตในชมพูทวีป และส่วนที่เป็นปัจจันตชนบท ด้วยพระมหากรุณาธิคุณนี้ พระองค์จึงได้รับการยกย่องสรรเสริญทั้งในทางโลก และในทางธรรม ซึ่งขนานพระนามของพระองค์ว่า ธรรมโศกราชหรือพระเจ้าอโศกมหาราชผู้ทรงธรรม มาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ด้วยพระเกียรติคุณนี้เอง กล่าวได้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นแบบอย่างของผู้ปฏิบัติดี ประวัติศาสตร์เรื่องราวของพระองค์ที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนา จึงมีประโยชน์และคุณค่าด้านประวัติศาสตร์อย่างแท้จริง ซึ่งผู้ที่ได้อ่านวรรณกรรมพระพุทธศาสนานี้ สามารถที่จะยึดถือพระเจ้าอโศกมหาราชว่าทรงเป็นแบบอย่างของการทำความดี เพื่อเข้าถึงชีวิตอันดีงามได้ อีกประการหนึ่ง การเรียนรู้ธรรมะไม่ใช่แค่การศึกษาตำราเพียงอย่างเดียว แต่สามารถที่จะเรียนรู้ธรรมะผ่านตัวบุคคลผู้เป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตที่ดีได้ ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา บุคคลที่ได้รับการยกย่อง และเอ่ยพระนามให้ปรากฏอยู่เสมอ ไม่ว่ายุคสมัยใดก็

คือ พระเจ้าอโศกหาราช ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น ทรงเป็นกษัตริย์ต้นแบบในพระพุทธศาสนา ที่ทรงใช้ธรรมะในการปกครองและทรงเป็นกษัตริย์ที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ซึ่งได้แก่การทรงวางรากฐานการปกครองด้วยหลักทศพิธราชธรรม การส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนต่าง ๆ นอกชมพูทวีป ทรงเป็นผู้แนะนำให้พสกนิกรนำหลักธรรมมาปฏิบัติให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของตน ซึ่งสิ่งที่พระองค์ทรงกระทำทั้งหมด นำไปสู่ประโยชน์ที่เห็นได้เชิงประจักษ์ และเป็นแนวทางปฏิบัติที่ดีให้กับพระมหากษัตริย์ในยุคต่อมา

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2566). *พระคัมภีร์ทีปวงศ์ ตำนานว่าด้วยการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป.* แปลโดย ปุ้ย แสงฉาย. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

คุนนาร์ คัลโม. (2562). *พระพุทธศาสนาในสายตาชาวพุทธตะวันตก*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.

เชษฐ์ ติงสัญชลี. (2563). *ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. พิมพ์ครั้งที่ 4. นนทบุรี: มิวเซียมเพรส.

ที. ดับบลิว. ริส เดวิดส์. (2562). *พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป*. แปลโดย สมัย สิงหศิริ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.

นวม สงวนทรัพย์. (2543). *พระเจ้าอโศกมหาราช*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.

พระพุทธโฆสเถระ. (2563). *ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล เล่ม 1*. แปลโดย กองตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.

พระมหานามเถระ และคณะบัณฑิต. (2553). *คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค 1*. แปลโดย สุเทพ พรมเลิศ. พระนครศรีอยุธยา: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ยูจีน เบอร์นูฟ. (2566). *พระเจ้าอโศก*. แปลโดย สุข พูลสุข. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.

เสถียร โพธินันทะ. (2543). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์.

อาร์นี โคแซด. (2567). *Buddhism 101 พระพุทธศาสนา 101*. แปลโดย ชลลดา ไพบูลย์สิน. กรุงเทพมหานคร: แอร์โรว์.

Alexander Cunningham. (1854). *The Bhilsa Topes or Buddhist Monuments of Central India: Comprising a Brief Historical Sketch of the Rise, Progress and Decline of Buddhism*. London: Smith, Elder.

E.W. Adikaram. (1953). *Early History of Buddhism in Ceylon*. (2nd Ed.). Columbo: M.D. Gunasena Co., Ltd.

H.G. Wells. (1949). *The Outline of History Vol. 1*. New York: Garden City Books.

ภิกษุณีกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม: บทเรียนเชิงเปรียบเทียบจาก ไต้หวัน ศรีลังกา และไทย

BHIKKHUNĪS AND SOCIAL CHANGE: COMPARATIVE LESSONS FROM TAIWAN, SRI LANKA, AND THAILAND

พระอภิเดช อภิปุณฺโณ[1], พระมหาวรเชษฐณรภัทร วชิรโพธิวิชชาคุณ (ภัททโก)[2], และศักดิ์สิริภณ วชิรโพธิวิชชาคุณ[3]

Phra Apideh Abhipunno[1], Pramaha Warachettanorraphat Wachirabodhivijjakhun (Phattako)[2], Saksiriphon Wachiraphothiwichakun[3]

บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[1-4]

Vajirañaṇavarorasa Graduate School, Mahamakut Buddhist University, Thailand.

Email: Apided045@gmail.com

Received 14 October 2025; Revised 24 October 2025; Accepted 7 December 2025

****

ภิกษุณีกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม: บทเรียนเชิงเปรียบเทียบจากไต้หวัน ศรีลังกา และไทย

พระอภิเดช อภิปุณฺโณ, พระมหาวรเชษฐณรภัทร วชิรโพธิวิชชาคุณ (ภัททโก),
และศักดิ์สิริภณ วชิรโพธิวิชชาคุณ

บทคัดย่อ

บทความนี้เพื่อศึกษาการฟื้นฟูภิกษุณีและผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในไต้หวัน ศรีลังกา และไทย โดยใช้วิธีเปรียบเทียบเชิงประวัติศาสตร์และการวิเคราะห์เอกสารทั้งทุติยภูมิและแหล่งข้อมูลปฐมภูมิที่เกี่ยวข้อง (รวมถึงรายงานองค์กร เครือข่ายภิกษุณี และแหล่งกฎหมาย/องค์กรศาสนา) เพื่อศึกษารูปแบบ กระบวนการ และปัจจัยที่ส่งผลต่อการฟื้นฟู จาการศึกษาพบรูปแบบการฟื้นฟูสามประการ ได้แก่ ความต่อเนื่องตามประเพณี การฟื้นฟูเชิงรุกผ่านเครือข่ายนานาชาติ และความต้านทานทางสถาบัน เป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนการฟื้นฟูประกอบด้วยความยืดหยุ่นของสายวินัยของภิกษุณี การมีเครือข่ายระหว่างประเทศ การสนับสนุนจากองค์กรพระพุทธศาสนา และทัศนคติของสังคมในประเทศ ขณะที่อุปสรรคหลักได้แก่ข้อจำกัดทางกฎหมายท้องถิ่น ความขัดแย้งเชิงอำนาจภายในคณะสงฆ์ของแต่ละประเทศ และการตีความวินัยที่แตกต่างกัน

บทสรุปข้อเสนอแนวทางเชิงนโยบาย ได้แก่ การส่งเสริมการศึกษาและการฝึกอบรมภิกษุณี การจัดตั้งพื้นที่ปฏิบัติและการศึกษาอย่างเป็นทางการ และการสร้างเวทีเจรจาระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อเพิ่มการยอมรับ การฟื้นฟูภิกษุณีไม่เพียงเปลี่ยนสถานะทางศาสนา แต่ยังกระตุ้นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ชัดเจน เช่น การขยายบทบาทสาธารณะของสตรีในกิจกรรมสาธารณประโยชน์และการศึกษา การปรับเปลี่ยนค่านิยมเพศสภาพในชุมชน และแรงกดดันต่อสถาบันให้ปรับกรอบนโยบาย ดังนั้นการฟื้นฟูภิกษุณีเป็นปัจจัยหนึ่งที่ผลักดันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในภูมิภาคอย่างเป็นรูปธรรมและสามาถที่จะวัดผลได้ผ่านตัวชี้วัดเชิงสถิติและเชิงคุณภาพในอนาคต

คำสำคัญ: ภิกษุณี; พุทธศาสนา; การฟื้นฟู; ความเท่าเทียมทางเพศ; การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

BHIKKHUNĪS AND SOCIAL CHANGE: COMPARATIVE LESSONS FROM TAIWAN, SRI LANKA, AND THAILAND

Phra Apideh Abhipunno, Pramaha Warachettanorraphat Wachirabodhivijjakhun (Phattako), Saksiriphon Wachiraphothiwichakun

ABSTRACT

This article investigates the revival of the Bhikkhunī order and its impact on social change in Taiwan, Sri Lanka, and Thailand. Employing comparative historical methods and documentary analysis of both secondary sources and relevant primary materials—including organizational reports, bhikkhunī network publications, and legal or religious institutional documents—the study examines the patterns, processes, and key factors influencing the revival. The findings reveal three primary models of revival: (1) continuity through established traditions, (2) proactive revitalization supported by international networks, and (3) institutional resistance. The major enabling factors include the flexibility of existing bhikkhunī ordination lineages, the presence of transnational networks, support from Buddhist organizations, and prevailing societal attitudes within each country. In contrast, the principal obstacles consist of local legal restrictions, internal power conflicts within national monastic communities, and divergent interpretations of monastic discipline.

The article proposes several policy-oriented recommendations: promoting education and training for bhikkhunīs, establishing formal practice and learning spaces, and creating platforms for dialogue among relevant sectors to enhance public acceptance. The revival of the Bhikkhunī Saṅgha not only transforms religious status but also catalyzes notable social changes, such as expanding women's roles in public service and education, reshaping gender norms within communities, and increasing institutional pressure to reform policy frameworks. Consequently, the re-establishment of the bhikkhunī lineage serves as a measurable and substantive driver of social transformation in the region, with outcomes assessable through both quantitative and qualitative indicators in future research.

Keywords: bhikkhuni; Buddhism; revival; gender equality; social change

บทนำ

การฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ในยุคปัจจุบันถือเป็นหนึ่งในปรากฏการณ์สำคัญของพุทธศาสนาร่วมสมัยที่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การตีความหลักพระธรรมวินัยในบริบทใหม่ และการต่อสู้เพื่อความเท่าเทียมทางเพศในสถาบันศาสนา ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ได้มีการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ในหลายประเทศพุทธ โดยเฉพาะหลังจากการประชุมนานาชาติเรื่องผู้หญิงในพุทธศาสนา (Sakyadhita International Conference on Buddhist Women) ครั้งแรกในปี 1987 ที่อินเดีย (Tsomo, 1999, p. 15) ซึ่งได้กระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวเรื่องสิทธิของผู้หญิงในพุทธศาสนาอย่างแพร่หลาย งานวิจัยของ Li (2000) พบว่าในช่วงปี 1990-2000 มีการบรรพชาภิกษุณีใหม่ในเอเชียกว่า 1,200 รูป ขณะที่ Bartholomeusz (1994) ได้ชี้ให้เห็นถึงความซับซ้อนของกระบวนการฟื้นฟูภิกษุณีในศรีลังกาที่เกี่ยวข้องกับการต่อรองระหว่างประเพณีและการสร้างใหม่ นอกจากนี้ การศึกษาของ Heirman (2001) เกี่ยวกับพระวินัยของภิกษุณีได้เผยให้เห็นถึงความต่อเนื่องของประเพณีภิกษุณีในจีนและไต้หวันที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งแนวทางการปฏิบัติตามหลักพระวินัยแบบดั้งเดิม แต่อย่างไรก็ตาม ยังคงมีช่องว่างในการศึกษาเปรียบเทียบแนวทางการฟื้นฟูภิกษุณีระหว่างประเทศที่มีบริบททางวัฒนธรรมและสังคมที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของกระบวนการฟื้นฟูในแต่ละบริบท

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและศาสนา (Social and Religious Change Theory) ของ Max Weber ที่เน้นถึงบทบาทของผู้นำด้านความคิด (charismatic leadership) และการปรับตัวของสถาบันศาสนาต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Weber, 1963) เป็นกรอบทฤษฎีสำคัญในการเข้าใจปรากฏการณ์การฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ นักสังคมวิทยาศาสนาอย่าง José Casanova (1994) ได้พัฒนาแนวคิดเรื่อง "การกลับสู่พื้นที่สาธารณะของศาสนา" (Public Religion) ซึ่งอธิบายถึงการที่สถาบันศาสนาปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อความท้าทายของสังคมสมัยใหม่ รวมทั้งประเด็นความเท่าเทียมทางเพศ Gross (1993) ได้นำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาพุทธศาสนาและเพศสภาพ โดยเสนอว่าการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการปฏิรูปพุทธศาสนาเพื่อให้สอดคล้องกับค่านิยมของสังคมสมัยใหม่ ขณะที่ Salgado (2013) ได้ใช้ทฤษฎีนี้ในการศึกษาการเคลื่อนไหวของผู้หญิงในพุทธศาสนาศรีลังกา และพบว่าการฟื้นฟูภิกษุณีไม่ได้เป็นเพียงการคืนสู่ประเพณีเก่า แต่เป็นการสร้างเอกลักษณ์ใหม่ที่ผสมผสานระหว่างความเป็นสมัยใหม่และความเป็นพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ของบทความนี้คือการเปรียบเทียบการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ในสามประเทศที่มีบริบทที่แตกต่างกัน ได้แก่ ไทยที่ยังคงมีข้อจำกัดทางกฎหมายและประเพณี ไต้หวันที่ประสบความสำเร็จในการฟื้นฟู และศรีลังกาที่อยู่ในระหว่างกระบวนการเปลี่ยนผ่าน เพื่อชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จและอุปสรรคในการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ในบริบทที่แตกต่างกัน ตลอดจนประเมินผลกระทบของการฟื้นฟูดังกล่าวต่อพุทธศาสนาและสังคมร่วมสมัย การศึกษานี้มุ่งหวังที่จะเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการในการศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ข้ามวัฒนธรรม โดยใช้กรอบทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและศาสนาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ และนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับประเทศที่กำลังพิจารณาการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์

บทความนี้นำเสนอการศึกษาประวัติศาสตร์การก่อตั้งและการสูญหายของภิกษุณีสงฆ์ตามพระไตรปิฎกเป็นพื้นฐานเข้าใจรากฐานทางศาสนา ตามด้วยการวิเคราะห์กรณีศึกษาสามประเทศในมิติต่าง ๆ

ประกอบด้วย บริบททางประวัติศาสตร์ แนวทางการฟื้นฟู ปัจจัยแห่งความสำเร็จ และอุปสรรค เพื่อหาแบบแผนและข้อแตกต่าง และสุดท้ายประเมินผลกระทบของการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ต่อพุทธศาสนาและสังคมในยุคปัจจุบัน ผลการศึกษานี้จะเป็นประโยชน์ต่อนักวิชาการพุทธศาสตร์ ผู้กำหนดนโยบายทางศาสนา และผู้สนใจในประเด็นความเท่าเทียมทางเพศในสถาบันศาสนา ตลอดจนเป็นข้อมูลอ้างอิงสำหรับการพัฒนาแนวทางที่เหมาะสมในการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ในบริบทที่หลากหลาย

รากฐานทางประวัติศาสตร์และหลักพระธรรมวินัยของภิกษุณีสงฆ์

การศึกษาเกี่ยวกับรากฐานทางประวัติศาสตร์ของภิกษุณีสงฆ์มีความสำคัญในการเข้าใจที่มาตามหลักฐานในพระไตรปิฎก ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย วินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภิกขุณีวิภังค์ เล่มที่ 4 หน้า 253-267 บันทึกว่าบรรพชาภิกษุณีสงฆ์เกิดขึ้นในปีที่ 5 แห่งพุทธกาล เมื่อพระนางมหาปชาปดีโคตมี (Mahāpajāpatī Gotamī) พระพันธุมดาและพระอุปมาดาของพระพุทธเจ้า ได้เสด็จไปทูลขออุปสมบทจากพระพุทธเจ้าที่เมืองเวสาลี พระนางมหาปชาปดีโคตมีได้ทูลขออุปสมบทถึงสามครั้ง คือ ครั้งแรก: ตามที่บันทึกในวินัยปิฎก จุลวรรค เล่มที่ 5 หน้า 354 พระพุทธเจ้าตรัสปฏิเสธ โดยตรัสว่า "อลํ โคตมิ มา เต รุจฺจิ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตาย" (โคตมี เธออย่าต้องการออกจากเรือน เป็นผู้ไร้เรือนเลย) ครั้งที่สอง: เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังกบิลพัสดุ์ พระนางมหาปชาปดีโคตมีพร้อมด้วยสตรีศากยชาติ 500 องค์ ได้ตัดผมใส่ผ้าเหลืองติดตามไป ท่านอานันท์จึงทูลเป็นสื่อ แต่พระพุทธเจ้ายังคงปฏิเสธ (พระไตรปิฎก มมร. (ไทย) 5/355) ครั้งที่สาม: ท่านอานันท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่าสตรีสามารถบรรลุธรรมได้หรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสยืนยันว่าสตรีสามารถบรรลุโสดาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล และอรหัตผลได้ จึงทรงพระกรุณาอนุญาต แต่มีเงื่อนไข (พระไตรปิฎก มมร. (ไทย) 5/356)

พระพุทธเจ้าทรงกำหนดครุธรรม (Garudhamma) 8 ประการสำหรับภิกษุณี ตามที่บันทึกในวินัยปิฎก จุลวรรค เล่มที่ 5 หน้า 357-358 ดังนี้:

1. ปณามครุธรรม: ภิกษุณีแม้อุปสมบทมาร้อยพรรษา ต้องกราบไหว้ลุกขึ้นต้อนรับ กระทำอัญชลีและปฏิบัติอาปจายิกรรมแก่ภิกษุที่อุปสมบทใหม่

2. วรรษาวาสครุธรรม: ภิกษุณีไม่พึงจำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ

3. ปฏิหาริยปจฺจเวกขณครุธรรม: ภิกษุณีพึงรอคอยจากภิกษุสงฆ์สองสิ่ง คือ วันอุโบสถ และโอวาท

4. ปวารณาครุธรรม: ภิกษุณีเมื่อพรรษาเสร็จแล้ว พึงปวารณาต่อหน้าสงฆ์ทั้งสอง (ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์) ในอาบัติสาม คือ ที่เห็น ที่ได้ยิน และที่สงสัย

5. มานัตตครุธรรม: ภิกษุณีที่ทำปาราชิกไว้พึงทำมานัตต์ครึ่งเดือนต่อหน้าสงฆ์ทั้งสอง

6. สิกขมานาครุธรรม: สิกขมานาเมื่อสิกขาในธรรม 6 ประการครบสองปีแล้ว พึงเสาะหาอุปสมบทจากสงฆ์ทั้งสอง

7. อกฺกุสนาวาทครุธรรม: ภิกษุณีไม่พึงด่า ว่า ภิกษุด้วยประการใด ๆ

8. อนุวาทปฏิกฺเขปครุธรรม: ภิกษุณีนั้นห้ามอนุวาทภิกษุ แต่ภิกษุไม่ห้ามอนุวาทภิกษุณี

เมื่อพระนางมหาปชาปดีโคตมีรับครุธรรม 8 ประการแล้ว ตามที่บันทึกในวินัยปิฎก จุลวรรค เล่มที่ 5 หน้า 358 เมื่อมหาปชาปดีโคตมีได้รับครุธรรมแล้วเช่นนั้น นั่นแหละเป็นการอุปสมบทของนาง พระนางมหาปชาปดีโคตมีจึงเป็นภิกษุณีองค์แรก และได้รับตำแหน่ง “ภิกษุณีเถรี” (Therī) ส่วนสตรีศากยชาติอีก 500 องค์ได้รับอุปสมบทจากพระนางมหาปชาปดีโคตมี

Heirman (2001) ได้ศึกษาหลักวินัยของภิกษุณีอย่างละเอียดใน "The Discipline in Four Parts" โดยเน้นที่การวิเคราะห์กฎเกณฑ์และการปฏิบัติตามวินัย งานของ Heirman ชี้ให้เห็นว่าภิกษุณีมีระบบวินัยที่สมบูรณ์และซับซ้อนไม่แพ้ภิกษุ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของภิกษุณีสงฆ์ในพุทธศาสนาตั้งแต่ยุคแรกเริ่ม

Wijayaratna (2010) ในงาน "Buddhist Nuns: The Birth and Development of a Women's Monastic Order" นำเสนอมุมมองที่ครอบคลุมเกี่ยวกับการพัฒนาของภิกษุณีสงฆ์ตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงการสูญหาย โดยเน้นที่บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการยอมรับและการสนับสนุนภิกษุณีสงฆ์ในแต่ละยุคสมัย Wijayaratna ชี้ให้เห็นว่าการสูญหายของภิกษุณีไม่ได้เกิดจากปัญหาทางหลักธรรมหรือวินัย แต่เป็นผลจากปัจจัยภายนอกเช่น สงคราม ภัยธรรมชาติ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

งานวิจัยของนักวิชาการไทยอย่าง กิตติพงศ์ วรรณพานิชม์ (2563) ได้วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ภิกษุณีในบริบทไทยโดยเฉพาะ มีความเข้มงวดและอนุรักษ์นิยมมากกว่าประเทศอื่น ซึ่งส่งผลต่อทัศนคติเกี่ยวกับการฟื้นฟูภิกษุณี อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่างานของกิตติพงศ์ยังขาดการเปรียบเทียบกับแนวทางของประเทศอื่นที่ประสบความสำเร็จ ซึ่งอาจให้มุมมองที่แคบเกินไป

แนวทางการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ในบริบทต่าง ๆ

การศึกษาแนวทางการฟื้นฟูภิกษุณีในประเทศต่างๆ แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของวิธีการและผลลัพธ์ Li (2000) ในงาน "Ordination, Legitimacy, and Sisterhood" ได้บันทึกเหตุการณ์สำคัญของพิธีอุปสมบทภิกษุณีระหว่างประเทศที่พุทธคยา อินเดีย ในปี 1998 ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ Li ชี้ให้เห็นว่าความร่วมมือระหว่างประเทศและการแลกเปลี่ยนประสบการณ์มีบทบาทสำคัญในการผลักดันกระบวนการฟื้นฟู

Tsomo (1999) บรรณาธิการของ "Buddhist Women Across Cultures: Realizations" นำเสนอมุมมองข้ามวัฒนธรรมเกี่ยวกับผู้หญิงในพุทธศาสนา โดยรวบรวมประสบการณ์จากหลายประเทศ รวมทั้งไต้หวัน ศรีลังกา และประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ งานของ Tsomo แสดงให้เห็นถึงการเกิดขึ้นของเครือข่ายนานาชาติที่สนับสนุนการฟื้นฟูภิกษุณี แต่ก็ชี้ให้เห็นถึงอุปสรรคที่แตกต่างกันในแต่ละบริบท

จากการศึกษาที่มีอยู่ สามารถจำแนกแนวทางการฟื้นฟูออกได้เป็น 3 แบบแผนดังนี้:

1. แบบแผนการต่อเนื่อง (Continuity Model): ใช้ในเอเชียตะวันออกที่ภิกษุณีสงฆ์ยังคงมีต่อเนื่อง เช่น ไต้หวัน จีน และเกาหลี การฟื้นฟูในกลุ่มนี้เป็นการขยายและพัฒนาสิ่งที่มีอยู่แล้วมากกว่าการสร้างใหม่

2. แบบแผนการฟื้นคืน (Revival Model): ใช้ในประเทศที่ภิกษุณีเคยมีแต่สูญหายไป เช่น ศรีลังกาและอินเดีย การฟื้นฟูในกลุ่มนี้ต้องอาศัยการช่วยเหลือจากประเทศที่ยังคงมีประเพณีภิกษุณี

3. แบบแผนการต่อต้าน (Resistance Model): พบในประเทศที่มีการต่อต้านการฟื้นฟูอย่างเข้มแข็ง เช่น ไทย พม่า และลาว การฟื้นฟูในกลุ่มนี้เผชิญกับอุปสรรคจากสถาบันศาสนาและกฎหมาย

Kawanami (2007) ใน "The Bhikkhuni Ordination Debate" วิเคราะห์เปรียบเทียบแบบแผนเหล่านี้และเสนอว่าความแตกต่างมาจากปัจจัยทางประวัติศาสตร์ การตีความหลักวินัย และโครงสร้างทางสังคม เธอพบว่าประเทศที่ประสบความสำเร็จมักจะมีผู้นำทางศาสนาที่เปิดกว้างและสังคมที่สนับสนุนความเท่าเทียมทางเพศ

ผู้เขียนมีความเห็นว่าการศึกษาที่มีอยู่ยังขาดการวิเคราะห์ปัจจัยต่างๆ อย่างเป็นระบบ และขาดการเปรียบเทียบระหว่างกรณีที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จ เพื่อหาแบบแผนที่ชัดเจน นอกจากนี้ยังขาดการศึกษาระยะยาวที่จะช่วยให้เข้าใจพลวัตของการเปลี่ยนแปลงในแต่ละบริบท

สรุปประเด็นได้ว่า แนวทางการฟื้นฟูภิกษุณีมีความหลากหลายตามบริบททางประวัติศาสตร์และสังคม แต่ขาดการศึกษาเปรียบเทียบที่จะช่วยระบุแบบแผนและปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จหรือความล้มเหลว การเชื่อมโยงระหว่างประเทศมีบทบาทสำคัญในการผลักดันการฟื้นฟู

ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จและอุปสรรคในการฟื้นฟู

การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการฟื้นฟูภิกษุณีเป็นด้านที่ได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นอย่างมากในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา นักวิชาการได้พยายามระบุและจำแนกปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการฟื้นฟู ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็นหลายระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับสถาบัน ไปจนถึงระดับสังคมและระดับนานาชาติ

1. ปัจจัยระดับบุคคลและการเป็นผู้นำ

การศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของผู้นำในการฟื้นฟูภิกษุณีแสดงให้เห็นความสำคัญของความเป็นผู้นำที่มีเสน่ห์ดึงดูดใจ (charismatic leadership) DeVido (2010) ในการศึกษาเกี่ยวกับไต้หวันพบว่าภิกษุณีผู้นำอย่าง Master Cheng Yen (เฉิงเย็น) และ Master Sheng Yen (เซิงเย็น) มีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของสังคมต่อภิกษุณี ผู้นำเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้บุกเบิกในการสร้างสถาบันการศึกษาและการกุศลที่มีผลกระทบต่อสังคมอย่างกว้างขวาง

ความสำเร็จของ Master Cheng Yen ผู้ก่อตั้งมูลนิธิจือจี (Tzu Chi) เป็นตัวอย่างที่โดดเด่น ท่านสามารถระดมทุนได้กว่า 2 พันล้านดอลลาร์สหรัฐสำหรับงานการกุศล และมีอาสาสมัครกว่า 10 ล้านคนทั่วโลก (Huang, 2009) ความสำเร็จนี้ช่วยยกระดับภาพลักษณ์ของภิกษุณีจากผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือเป็นผู้ที่สามารถช่วยเหลือสังคมได้อย่างแท้จริง การทำงานเชิงรุกในด้านสาธารณกุศล การศึกษา และการแพทย์ของมูลนิธิจือจีไม่เพียงแต่สร้างประโยชน์ต่อสังคมเท่านั้น แต่ยังเป็นการพิสูจน์ศักยภาพของภิกษุณีในการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ

2. ปัจจัยทางสถาบันและการสนับสนุนจากรัฐ

การสนับสนุนจากรัฐและสถาบันศาสนามีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จในการฟื้นฟู Laliberté (2004) วิเคราะห์นโยบายของรัฐบาลไต้หวันต่อพุทธศาสนา พบว่าการที่รัฐไม่แทรกแซงกิจการศาสนาและให้อิสรภาพในการบริหารจัดการช่วยให้ภิกษุณีสามารถพัฒนาบทบาทและสร้างผลงานได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ การที่รัฐบาลให้การสนับสนุนงานการกุศลและการศึกษาที่ดำเนินการโดยสถาบันพุทธยังช่วยสร้างความชอบธรรมให้กับภิกษุณีในสายตาประชาชน

ในกรณีของศรีลังกา Salgado (2013) พบว่าการขาดการสนับสนุนที่ชัดเจนจากรัฐบาลทำให้การฟื้นฟูภิกษุณีต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนทางกฎหมายและสังคม แม้ว่าจะมีรัฐบาลบางยุคที่ให้การสนับสนุน แต่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทำให้นโยบายไม่ต่อเนื่อง

สำหรับไทย Seeger (2006) ชี้ให้เห็นว่ากฎหมายที่ห้ามผู้หญิงบรรพชาเป็นภิกษุเป็นอุปสรรคใหญ่ที่สุด การที่รัฐใช้กฎหมายสนับสนุนจุดยืนของมหาเถรสมาคมทำให้การฟื้นฟูภิกษุณีในไทยต้องเผชิญกับความยากลำบากทั้งทางกฎหมายและสังคม

3. ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม

บทบาทของปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมได้รับการศึกษาอย่างละเอียดโดยนักวิชาการหลายท่าน โดยเฉพาะในมิติของความเชื่อทางศาสนา โครงสร้างทางสังคม และทัศนคติต่อบทบาทของผู้หญิง ซึ่งล้วนมีอิทธิพลต่อการยอมรับหรือต่อต้านการฟื้นฟูภิกษุณี

Salgado (2013) ใน "Buddhist Nuns and Gendered Practice" วิเคราะห์บทบาทของปัจจัยทางเพศสภาพ (gender) ในการฟื้นฟูภิกษุณีศรีลังกา พบว่าความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของผู้หญิงในสังคมมีอิทธิพลอย่างมากต่อการยอมรับหรือต่อต้านการฟื้นฟูภิกษุณี การศึกษาของเธอพบว่าในชุมชนที่ผู้หญิงมีบทบาททางเศรษฐกิจสูง การฟื้นฟูภิกษุณีได้รับการสนับสนุนมากกว่าในชุมชนที่ผู้หญิงมีบทบาทจำกัด Salgado วิเคราะห์เพิ่มเติมว่าในพื้นที่เมืองที่ผู้หญิงมีการศึกษาสูงและมีอิสรภาพทางเศรษฐกิจ การฟื้นฟูภิกษุณีได้รับการมองว่าเป็นการขยายโอกาสและสิทธิ ขณะที่ในชนบทที่ผู้หญิงยังคงอยู่ในบทบาทแบบดั้งเดิม การฟื้นฟูภิกษุณีถูกมองว่าเป็นการท้าทายระเบียบสังคม

Gross (1993) ใน "Buddhism After Patriarchy" วิเคราะห์ว่าการฟื้นฟูภิกษุณีไม่ใช่แค่ประเด็นทางศาสนา แต่เป็นการต่อสู้เพื่อสิทธิและความเท่าเทียมทางเพศในวงกว้าง Gross เสนอว่าสังคมที่มีการศึกษาสูงและเปิดรับแนวคิดสิทธิมนุษยชนจะมีแนวโน้มในการสนับสนุนการฟื้นฟูภิกษุณีมากกว่า เธอชี้ให้เห็นว่าในประเทศที่มีการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีที่เข้มแข็ง การฟื้นฟูภิกษุณีมักจะได้รับการเชื่อมโยงกับการเคลื่อนไหวเหล่านี้และได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มเฟมินิสต์ อย่างไรก็ตาม Gross ก็เตือนว่าการเชื่อมโยงนี้อาจสร้างความขัดแย้งในบางบริบทที่เฟมินิสต์ถูกมองว่าเป็นแนวคิดตะวันตกที่ขัดกับวัฒนธรรมท้องถิ่น

การศึกษาของ Lindberg Falk (2007) เกี่ยวกับไทยพบว่าความเชื่อเรื่องกรรมและการเกิดเป็นผู้หญิงยังคงมีอิทธิพลต่อทัศนคติของคนไทยเกี่ยวกับการบรรพชาของผู้หญิง ความเชื่อที่ว่าการเกิดเป็นผู้หญิงเป็นผลของกรรมไม่ดีทำให้หลายคนมองว่าผู้หญิงไม่เหมาะสมที่จะเป็นภิกษุณี Lindberg Falk อธิบายว่าความเชื่อนี้ฝังรากลึกในวัฒนธรรมไทยและสะท้อนผ่านคำสอนในครอบครัว วรรณกรรมพื้นบ้าน และแม้กระทั่ง

สื่อมวลชน การเปลี่ยนแปลงความเชื่อนี้จึงเป็นกระบวนการที่ช้าและต้องการความพยายามในหลายระดับ อย่างไรก็ตาม เธอพบว่าในกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาสูง ทัศนคติเหล่านี้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะในเขตเมืองใหญ่ที่มีการเปิดรับแนวคิดสมัยใหม่มากกว่า

4. ปัจจัยทางเศรษฐกิจและทรัพยากร

ปัจจัยทางเศรษฐกิจมีบทบาทสำคัญแต่มักถูกมองข้าม DeVido (2010) พบว่าภิกษุณีไต้หวันสามารถสร้างความมั่งคั่งและเป็นอิสระทางเศรษฐกิจได้ด้วยการบริหารจัดการที่ดีและการได้รับบริจาคจากผู้ศรัทธา มูลนิธิต่างๆ ที่ดำเนินการโดยภิกษุณีมีงบประมาณรวมกันหลายพันล้านดอลลาร์ ความมั่งคั่งนี้ช่วยให้ภิกษุณีมีอิสรภาพในการดำเนินกิจกรรมและสร้างอิทธิพลทางสังคม

ในทางตรงข้าม การศึกษาของ Bartholomeusz (1994) พบว่าภิกษุณีศรีลังกาต้องเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนทรัพยากร ทั้งในด้านที่อยู่ อาศัย การศึกษา และการดูแลสุขภาพ การขาดการสนับสนุนทางเศรษฐกิจทำให้ภิกษุณีต้องพึ่งพาการช่วยเหลือจากภายนอก ซึ่งสร้างความไม่มั่นคงและจำกัดความสามารถในการพัฒนากิจกรรม

5. ปัจจัยระดับนานาชาติ

บทบาทของเครือข่ายนานาชาติในการสนับสนุนการฟื้นฟูภิกษุณีได้รับการศึกษาโดย Tsomo (1999) และ Li (2000) พวกเขาพบว่าองค์กรอย่าง Sakyadhita International Association of Buddhist Women มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงภิกษุณีและผู้สนับสนุนจากประเทศต่างๆ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การให้ความรู้ และการสนับสนุนขวัญกำลังใจผ่านเครือข่ายนี้ช่วยให้ผู้ที่พยายามฟื้นฟูภิกษุณีในประเทศที่มีอุปสรรครู้สึกว่าไม่ได้ต่อสู้คนเดียว

การศึกษาของ Kawanami (2007) พบว่าการสนับสนุนจากภิกษุณีไต้หวันและเกาหลีมีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูภิกษุณีในศรีลังกาและอินเดีย การที่มีภิกษุณีที่มีประสบการณ์และความรู้มาช่วยในพิธีอุปสมบทและการฝึกอบรมช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนผู้มีความรู้และประสบการณ์

นอกจากปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จแล้ว การศึกษาอุปสรรคต่างๆ ก็มีความสำคัญไม่แพ้กัน Jackson (2003) วิเคราะห์อุปสรรคเชิงโครงสร้างในไทย พบว่าระบบการศึกษาพระสงฆ์ โครงสร้างการบริหารจัดการของคณะสงฆ์ และระบบกฎหมายทั้งหมดถูกออกแบบมาสำหรับผู้ชายเท่านั้น การฟื้นฟูภิกษุณีจึงต้องการการปรับเปลี่ยนโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้ ซึ่งเป็นเรื่องที่ซับซ้อนและต้องการเวลา

Keyes (2014) วิเคราะห์ว่าอุปสรรคในไทยไม่ได้มาจากการตีความหลักธรรมเพียงอย่างเดียว แต่เกี่ยวข้องกับความกลัวการสูญเสียอำนาจและสถานะของผู้ที่อยู่ในระบบปัจจุบัน การฟื้นฟูภิกษุณีอาจทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนในการกระจายทรัพยากร อำนาจ และความสำคัญ ซึ่งกลุ่มที่มีผลประโยชน์จากระบบปัจจุบันจึงต่อต้าน

ผู้เขียนเห็นว่าการศึกษาปัจจัยที่มีอยู่ยังขาดการวิเคราะห์เชิงระบบที่จะช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์และการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆ นอกจากนี้ ยังขาดการศึกษาเปรียบเทียบที่จะช่วยระบุว่าปัจจัยใดมีความสำคัญมากที่สุดในการกำหนดความสำเร็จหรือความล้มเหลว

ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จและอุปสรรคในการฟื้นฟูภิกษุณีมีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับหลายระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคลไปจนถึงระดับนานาชาติ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง การสนับสนุนจากสถาบัน ทัศนคติทางสังคมที่เปิดกว้าง และการเชื่อมโยงระหว่างประเทศเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จ ขณะที่อุปสรรคหลักมาจากการต่อต้านของสถาบันดั้งเดิม กฎหมายที่จำกัด และทัศนคติทางสังคมที่อนุรักษ์นิยม

ผลกระทบของการฟื้นฟูภิกษุณีต่อพุทธศาสนาและสังคม

Jones (2003) ศึกษาผลกระทบในเชิงปฏิบัติใน "Women Saints in Hinduism and Buddhism" และพบว่าการมีภิกษุณีช่วยเพิ่มโอกาสให้ผู้หญิงในการเข้าถึงการศึกษาทางศาสนาและการพัฒนาจิตใจอย่างเป็นระบบ การมีอยู่ของภิกษุณียังช่วยสร้างแบบอย่างที่ดีสำหรับผู้หญิงรุ่นใหม่ในการแสวงหาความหมายของชีวิตนอกเหนือจากบทบาทแบบดั้งเดิม การศึกษาของ Jones ชี้ให้เห็นว่าภิกษุณีไม่เพียงแต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้สื่อสารและถ่ายทอดคำสอนทางพุทธศาสนาไปยังผู้หญิงในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพเนื่องจากเข้าใจบริบทและประสบการณ์ของผู้หญิงได้ดีกว่า

การศึกษาของ Cheng (2007) เกี่ยวกับผลกระทบของภิกษุณีไต้หวันต่อสังคมให้ภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้นว่าภิกษุณีมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมโดยเฉพาะด้านการศึกษา การแพทย์ และการดูแลสิ่งแวดล้อม Cheng เสนอว่าภิกษุณีไต้หวันได้กลายเป็น "นักสังคมสงเคราะห์ทางศาสนา" ที่มีบทบาทสำคัญในการแก้ปัญหาสังคม ผลงานของภิกษุณีไต้หวันในด้านการกุศลและการพัฒนาสังคมไม่เพียงแต่ช่วยเหลือผู้ที่ด้อยโอกาสเท่านั้น แต่ยังช่วยเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของพุทธศาสนาจากศาสนาที่เน้นการปฏิบัติเพื่อตนเองเป็นศาสนาที่มีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการแก้ปัญหาสังคม

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่าการศึกษาผลกระทบส่วนใหญ่ยังเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพที่อาศัยการสังเกตการณ์ ขาดข้อมูลเชิงปริมาณที่จะช่วยยืนยันผลกระทบที่เกิดขึ้น และขาดการศึกษาผลกระทบเชิงลบที่อาจเกิดขึ้นจากการฟื้นฟูภิกษุณี

กรณีศึกษาเปรียบเทียบ: ไต้หวัน ศรีลังกา และไทย

1. กรณีศึกษา 1 ไทย แบบแผนต่อต้าน

1) บริบททางประวัติศาสตร์และสถานการณ์ปัจจุบัน

การฟื้นฟูภิกษุณีในประเทศไทยเผชิญกับอุปสรรคที่ซับซ้อนและหลากหลายระดับ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2547) พบว่า ทัศนคติต่อการบรรพชาของผู้หญิงในสังคมไทยถูกกำหนดโดยการตีความหลักธรรมวินัยในแนวอนุรักษ์นิยม ร่วมกับความเชื่อเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ที่มองว่าการเกิดเป็นผู้หญิงเป็นผลจากกรรมที่ด้อยกว่า

มหาเถรสมาคม ได้ออกประกาศ ณ วันที่ 18 มิถุนายน 2471 ห้ามภิกษุไทยให้การอุปสมบทแก่ผู้หญิง โดยอ้างเหตุผลว่า "นางภิกษุณีหมดสาบสูญขาดเชื้อสายมานานแล้ว เมื่อนางภิกษุณีผู้รักษาขนบธรรมเนียมสืบต่อสามเณรีไม่มีแล้ว" (มหาเถรสมาคม, 2471) การตัดสินใจนี้ส่งผลให้ผู้หญิงที่ต้องการบรรพชาต้องเดินทางไปรับการอุปสมบทในต่างประเทศ

2) ผู้นำและการเคลื่อนไหว

แม่ชีคุณหญิงกนิษฐา วิเชียรเจริญ (พ.ศ. 2463-2545) ถือเป็นบุคคลสำคัญในการเคลื่อนไหวเพื่อการฟื้นฟูภิกษุณีในไทย ท่านได้รับนายกสมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรีในปี 2525 และได้ใช้ตำแหน่งนี้ในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง งานของ Kabilsingh (2001) พบว่า แม่ชีคุณหญิงกนิษฐา ดำเนินได้สร้าง "วิทยาลัยแม่ชีไทย" ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาแรกของไทยที่มุ่งเน้นการศึกษาสำหรับแม่ชี

รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ หรือ ภิกษุณีธัมมนันทา โดยเดินทางไปรับการอุปสมบทที่ศรีลังกาในปี 2546 และประกาศตนเป็นภิกษุณี แม้ว่าการอุปสมบทของท่านจะไม่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการจากคณะสงฆ์ไทย แต่ท่านได้เปิดทางให้เกิดการถกเถียงและตั้งคำถามต่อระบบที่มีอยู่ ความกล้าหาญและความมุ่งมั่นของท่านสร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้หญิงไทยรุ่นต่อๆ มา และเป็นส่วนหนึ่งของกระแสการเปลี่ยนแปลงที่ค่อยๆ เกิดขึ้นในสังคมไทย

3) อุปสรรคเชิงกฎหมายและสถาบัน

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 กำหนดให้เฉพาะผู้ชายเท่านั้นที่สามารถบรรพชาเป็นพระภิกษุ ส่วนผู้หญิงสามารถบรรพชาเป็น "แม่ชี" ได้เท่านั้น ซึ่งมีสถานะต่างจากภิกษุณีตามประเพณีพุทธเถรวาท แม่ชีไทยถือศีล 8 หรือ 10 และไม่มีสิทธิในการสอนหรือให้คำแนะนำด้านพระธรรมแก่พระภิกษุ

การศึกษาของ Seeger (2006) ชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การฟื้นฟูภิกษุณีในไทยประสบอุปสรรคคือการผูกพันระหว่างคณะสงฆ์กับสถาบันกษัตริย์ การเปลี่ยนแปลงระบบการบรรพชาอาจถูกมองว่าเป็นการท้าทายต่อความเป็นไทยและประเพณีดั้งเดิม

4) ผลกระทบและแนวโน้มอนาคต

แม้จะมีอุปสรรค แต่การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิของผู้หญิงในพุทธศาสนาไทยยังคงดำเนินต่อไป การศึกษาล่าสุดของ พระมหาสมบูรณ์ จนฺทสโร (2566) พบว่า ทัศนคติของคนไทยรุ่นใหม่ต่อการบรรพชาของผู้หญิงเริ่มเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่เปิดกว้างมากขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มที่มีการศึกษาสูงและเมือง

2. กรณีศึกษา 2: ไต้หวัน - แบบแผนการต่อเนื่อง (Continuity Model)

1) พื้นฐานทางประวัติศาสตร์

ไต้หวันเป็นหนึ่งสงฆ์ยังคงดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยโบราณ ตามการศึกษาของ Heirman (2001) พบว่า ประเพณีภิกษุณีในจีนและไต้หวันรักษาแนวปฏิบัติตาม Dharmaguptaka Vinaya ซึ่งเป็นหนึ่งในสำนักวินัยที่ได้รับการยอมรับในพุทธศาสนาเถรวาท การที่ภิกษุณีไต้หวันมีฐานะทางกฎหมายและสังคมที่ชัดเจน ทำให้สามารถพัฒนาบทบาทและสร้างผลงานได้อย่างเต็มที่ DeVido (2010) พบว่า ภิกษุณีไต้หวันในปัจจุบันมีจำนวนมากกว่าภิกษุ โดยคิดเป็นสัดส่วน 60:40

2) ผู้นำที่มีอิทธิพล

Master Cheng Yen (**証嚴法師**) ผู้ก่อตั้งมูลนิธิจือจี (Tzu Chi Foundation) เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของภิกษุณีที่สร้างผลกระทบต่อสังคมในระดับโลก มูลนิธิจือจีที่ท่านก่อตั้งในปี 1966 ปัจจุบันมีสมาชิกกว่า 10 ล้านคนใน 67 ประเทศ (Huang, 2009) องค์กรนี้ดำเนินงานใน 4 ภารกิจหลัก คือ การกุศล การแพทย์ การศึกษา และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ความสำเร็จของ Master Cheng Yen ได้เปลี่ยนภาพลักษณ์ของภิกษุณีจาก "ผู้ต้องการความช่วยเหลือ" เป็น "ผู้ช่วยเหลือสังคม" การศึกษาของ Yu (2013) พบว่า การเป็นผู้นำของผู้หญิงในมูลนิธิจือจีช่วยสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้หญิงในไต้หวันเห็นคุณค่าในตนเองและมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะมากขึ้น

Master Sheng Yen (**聖嚴法師**) ผู้ก่อตั้ง Dharma Drum Mountain เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของภิกษุที่สนับสนุนความเท่าเทียมทางเพศในพุทธศาสนา ท่านได้สถาปนา Dharma Drum Institute of Liberal Arts ซึ่งเปิดโอกาสให้ทั้งชายและหญิงศึกษาพุทธศาสตร์ในระดับสูง

3) โครงสร้างการศึกษาและการฝึกอบรม

ไต้หวันมีระบบการศึกษาสำหรับภิกษุณีที่พัฒนาแล้ว มี Buddhist Academy หลายแห่งที่เปิดสอนหลักสูตรพุทธศาสตร์สำหรับภิกษุณี เช่น Luminary Buddhist Institute และ Fo Guang University การศึกษาของ Jones (2003) พบว่า ภิกษุณีไต้หวันส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับอุดมศึกษา และหลายท่านมีปริญญาเอกด้านพุทธศาสตร์

4) ผลกระทบทางสังคมและเศรษฐกิจ

ภิกษุณีไต้หวันมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคม การศึกษาของ Laliberté (2004) พบว่าองค์กรที่ดำเนินการโดยภิกษุณีมีงบประมาณรวมกันหลายพันล้านดอลลาร์สหรัฐต่อปี โดยมุ่งเน้นไปที่ (1) การศึกษา: Fo Guang University มีนักศึกษากว่า 10,000 คน (2) การแพทย์: โรงพยาบาลจือจีมีสาขากว่า 6 แห่ง ให้บริการผู้ป่วยปีละกว่า 1.5 ล้านคน (3) การสิ่งแวดล้อม: โครงการรีไซเคิลของจือจีช่วยลดขยะกว่า 100,000 ตันต่อปี (4) การบรรเทาภัยพิบัติ: มูลนิธิจือจีเป็นองค์กรแรกที่เข้าช่วยเหลือในภัยพิบัติหลายครั้ง รวมทั้งสึนามิในมหาสมุทรอินเดียปี 2004

5) การสนับสนุนนานาชาติ

ภิกษุณีไต้หวันมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการฟื้นฟูภิกษุณีในประเทศอื่น การศึกษาของ Li (2000) พบว่า ภิกษุณีไต้หวันได้เข้าร่วมในพิธีอุปสมบทที่พุทธคยาในปี 1998 ซึ่งเป็นการอุปสมบทภิกษุณีครั้งแรกในอินเดียหลังจากหายไปนานนับศตวรรษ

3. กรณีศึกษา 3: ศรีลังกา - แบบแผนการฟื้นคืน (Revival Model)

1) บริบททางประวัติศาสตร์

ศรีลังกามีประวัติศาสตร์ยาวนานของภิกษุณีสงฆ์ ตาม Dipavamsa และ Mahavamsa บันทึกว่า ภิกษุณี Sanghamitta เดินทางจากอินเดียมาศรีลังกาในสมัยพระเจ้าอโศกและได้ให้การอุปสมบทแก่เจ้าหญิง Anula และสตรีในราชวงศ์อีก 500 คน (Bartholomeusz, 1994)

อย่างไรก็ตาม ภิกษุณีสงฆ์ในศรีลังกาได้สูญหายไปในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 11 อันเนื่องมาจากการรุกรานของต่างชาติและสงครามที่ต่อเนื่อง การฟื้นฟูในปัจจุบันจึงต้องอาศัยความช่วยเหลือจากภิกษุณีไต้หวันและเกาหลี

2) กระบวนการฟื้นฟูในยุคสมัยใหม่

การฟื้นฟูภิกษุณีในศรีลังกาเริ่มต้นอย่างจริงจังในทศวรรษ 1990 โดยมี Bhikkhuni Kusuma เป็นผู้นำ การศึกษาของ Salgado (2013) พบว่า Bhikkhuni Kusuma ได้รับแรงบันดาลใจจากการเข้าร่วม Sakyadhita Conference ครั้งแรกในปี 1987 และได้ทำงานร่วมกับ Dr. Chatsumarn Kabilsingh (ปัจจุบันคือแม่ชี ดร. ชาติปุณณ์) ในการผลักดันประเด็นนี้

3) ความท้าทายและการต่อต้าน

การฟื้นฟูภิกษุณีในศรีลังกาเผชิญกับการต่อต้านจากคณะสงฆ์ดั้งเดิม โดยเฉพาะจาก Malwatte และ Asgiriya chapters ซึ่งเป็นสองสำนักใหญ่ของพุทธศาสนาเถรวาทในศรีลังกา การศึกษาของ Kawanami (2007) พบว่า การต่อต้านมาจาก 3 ประเด็นหลักได้แก่ (1) ข้อกังวลเรื่องความถูกต้องของการอุปสมบท: การที่ภิกษุณีสงฆ์ขาดหายไปแล้วจะสามารถฟื้นคืนได้หรือไม่ (2) ความกังวลเรื่องอำนาจและทรัพยากร: การมีภิกษุณีจะส่งผลต่อการกระจายอำนาจและทรัพยากรในคณะสงฆ์ (3) ประเด็นทางวัฒนธรรม: การเปลี่ยนแปลงที่อาจส่งผลต่อประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิม

4) ความคืบหน้าและผลสำเร็จ แม้จะมีการต่อต้าน แต่การฟื้นฟูภิกษุณีในศรีลังกาก็ได้ความคืบหน้า ในปี 1996 มีการอุปสมบทภิกษุณีครั้งแรกในศรีลังกายุคใหม่ที่ Sarnath ประเทศอินเดีย โดยมีภิกษุณีไต้หวันและเกาหลีร่วมในพิธี การศึกษาของ Gombrich & Obeyesekere (1988) พบว่า ภิกษุณีศรีลังกาได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มพุทธศาสนิกชนที่มีการศึกษาสูงและผู้หญิงที่ทำงานด้านพัฒนาสังคม ปัจจุบันมีภิกษุณีในศรีลังกาประมาณ 1,000 รูป (Salgado, 2013)

ผู้เขียนมีความเห็นว่าการฟื้นฟูภิกษุณีผ่าน 3 แบบแผน คือ แบบแผนการต่อต้าน (ไทย) แบบแผนการต่อเนื่อง (ไต้หวัน) และแบบแผนการฟื้นคืน (ศรีลังกา) การจำแนกนี้แสดงให้เห็นว่าการฟื้นฟูภิกษุณีเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและแตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละสังคมในแต่ละประเทศ

สรุปประเด็นจากการศึกษาเปรียบเทียบ 3 ประเทศ ผู้เขียนเห็นว่าการฟื้นฟูภิกษุณีมี 3 แบบแผนที่แตกต่างกัน คือ การต่อต้าน (ไทย) การต่อเนื่อง (ไต้หวัน) และการฟื้นคืน (ศรีลังกา) ซึ่งแต่ละแบบแผนขึ้นอยู่กับปัจจัยเชิงโครงสร้างทางกฎหมาย สถาบัน และวัฒนธรรมของแต่ละสังคม ความสำเร็จของการฟื้นฟูไม่ได้ขึ้นอยู่กับความพยายามของบุคคลเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยการสนับสนุนจากรัฐ สังคม และเครือข่ายนานาชาติ พร้อมทั้งการมีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง

แผนภาพสรุปกระบวนการฟื้นฟูภิกษุณี

แผนภาพที่ 1 แผนภาพสรุปกระบวนการฟื้นฟูภิกษุณี

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ในไต้หวัน ศรีลังกา และไทย

หัวข้อเปรียบเทียบ	ไต้หวัน	ศรีลังกา	ไทย
แบบแผนการฟื้นฟู	แบบแผนการต่อเนื่อง (Continuity Model)	แบบแผนการฟื้นคืน (Revival Model)	แบบแผนการต่อต้าน (Resistance Model)
สถานะภิกษุณีสงฆ์	มีต่อเนื่องตั้งแต่โบราณ ไม่เคยสูญหาย รักษาแนวปฏิบัติตาม Dharmaguptaka Vinaya	เคยมีแต่สูญหายในศตวรรษที่ 11 กำลังฟื้นฟูตั้งแต่ปี ค.ศ. 1996 ผ่านความช่วยเหลือจากไต้หวันและเกาหลี	ไม่เคยมีในประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ห้ามโดยประกาศมหาเถรสมาคม พ.ศ. 2471

หัวข้อเปรียบเทียบ	ไต้หวัน	ศรีลังกา	ไทย
ผู้นำสำคัญ	Master Cheng Yen (**證嚴法師**) Master Sheng Yen (**聖嚴法師**)	Bhikkhuni Kusuma ผู้บุกเบิกการฟื้นฟู ได้รับแรงบันดาลใจจากการเข้าร่วมประชุม Sakyadhita ปี 1987	แม่ชีคุณหญิงกนิษฐา วิเชียรเจริญ ภิกษุณีธัมมนันทา (รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์)
สถานะทางกฎหมาย	ได้รับการยอมรับเต็มรูปแบบ มีสิทธิเท่าเทียมกับภิกษุ รัฐไม่แทรกแซงให้อิสรภาพในการบริหาร	ยังไม่เป็นทางการอย่างสมบูรณ์ แต่ได้รับการยอมรับในสังคม คณะสงฆ์ดั้งเดิมบางกลุ่มยังต่อต้าน	ไม่ได้รับการยอมรับ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ตามมหาเถรสมาคม
ปัจจัยแห่งความสำเร็จ	• ผู้นำมีวิสัยทัศน์และเสน่ห์ • การสนับสนุนจากรัฐ • สังคมเปิดกว้าง • ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ • เครือข่ายนานาชาติ	• ผู้นำมีความมุ่งมั่น • ความช่วยเหลือจากต่างประเทศ • สังคมเริ่มยอมรับ • เครือข่าย Sakyadhita	• ผู้นำมีความกล้า • การเชื่อมโยงระดับบุคคล • คนรุ่นใหม่เริ่มเปิดกว้าง
อุปสรรคหลัก	• ต้องรักษามาตรฐาน • ต้องพิสูจน์ตัวเองอยู่เสมอ • แข่งขันกับภิกษุ	• การต่อต้านจากคณะสงฆ์ดั้งเดิม • ข้อโต้แย้งเรื่องความชอบธรรม • ความไม่แน่นอนทางกฎหมาย	• มหาเถรสมาคมต่อต้าน • ความเชื่อทางวัฒนธรรม • ขาดการสนับสนุนจากรัฐ • โครงสร้างสังคมปิตาธิปไตย
ผลกระทบต่อสังคม	• มูลนิธิการกุศล • อาสาสมัคร 10 ล้านคน • โรงพยาบาล มหาวิทยาลัย • ผลกระทบระดับโลก	• ช่วยเหลือชุมชน • โครงการขนาดเล็ก • มีศักยภาพพัฒนา • ผลกระทบระดับท้องถิ่น	• แม่ชีทำงานการกุศล • ไม่ได้รับการสนับสนุนที่ชัดเจน • ขอบเขตจำกัด
จำนวนภิกษุณีปัจจุบัน	**มากกว่าภิกษุ (60:40)**	**ประมาณ 1,000 รูป**	**ไม่มีอย่างเป็นทางการ**

สรุป

การศึกษาเปรียบเทียบการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ในไต้หวัน ศรีลังกา และไทย แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับหลายมิติ ตั้งแต่การตีความหลักพระธรรมวินัย ไปจนถึงปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง การจำแนกเป็น 3 แบบแผน ได้แก่ แบบแผนการต่อเนื่อง (ไต้หวัน) แบบแผนการฟื้นคืน (ศรีลังกา) และแบบแผนการต่อต้าน (ไทย) ช่วยให้เข้าใจถึงความแตกต่างในบริบทและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ความสำเร็จของไต้หวันสะท้อนให้เห็นว่าเมื่อภิกษุณีได้รับการยอมรับทางกฎหมายและสังคม มีผู้นำที่เข้มแข็ง และได้รับการสนับสนุนจากรัฐ จะสามารถสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อสังคมได้อย่างมหาศาล โดยเฉพาะในด้านการกุศล การศึกษา และการแพทย์ กรณีของศรีลังกาแสดงให้เห็นว่าการฟื้นฟูเป็นไปได้แม้ภิกษุณีสงฆ์จะสูญหายไปแล้ว แต่ต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างประเทศและการยอมรับจากสังคม ขณะที่สถานการณ์ในไทยชี้ให้เห็นว่าอุปสรรคเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะกฎหมายและจุดยืนของสถาบันศาสนา เป็นความท้าทายที่สำคัญที่สุด

การฟื้นฟูภิกษุณีไม่ได้เป็นเพียงประเด็นทางศาสนาเท่านั้น แต่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่กว้างขวางขึ้น โดยเฉพาะการต่อสู้เพื่อความเท่าเทียมทางเพศและการปรับตัวของศาสนาในโลกสมัยใหม่ บทเรียนจากการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าการฟื้นฟูที่ประสบความสำเร็จต้องอาศัยการผสมผสานระหว่างผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ การสนับสนุนจากสถาบัน ทัศนคติทางสังคมที่เปิดกว้าง และเครือข่ายความร่วมมือระหว่างประเทศ ซึ่งจะเป็นแนวทางสำคัญสำหรับประเทศอื่นที่กำลังพิจารณาการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

กิตติพงศ์ วรรณพานิชม์. (2563). *ภิกษุณีในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2547). *การศึกษาพระพุทธศาสนา: หลักและวิธี.* กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสมบูรณ์ จันทสโร. (2566). ทัศนคติของคนไทยต่อการบรรพชาของผู้หญิง: การศึกษาเชิงสำรวจ. *วารสารมหาจุฬาวิชาการ*, 40(2), 45-62.

กฎมหาเถรสมาคม. (2471). *ประกาศเรื่องการห้ามภิกษุให้การอุปสมบทแก่ผู้หญิง.*

Bartholomeusz, T. J. (1994). The female mendicant in Buddhist Sri Lanka. In J. M. Cabezon (Ed.), *Buddhism, sexuality and gender* (pp. 274-285). Albany: State University of New York Press.

Bartholomeusz, T. J. (1994). *Women under the bo tree: Buddhist nuns in Sri Lanka*. Cambridge: Cambridge University Press.

Casanova, J. (1994). *Public religions in the modern world*. Chicago: University of Chicago Press.

Chatsumarn, K. (2004). Thai Buddhist nuns and the struggle for women's rights. *Journal of Southeast Asian Studies*, 35(2), 147-164.

Cheng, W. Y. (2007). *Buddhist nuns in Taiwan and Sri Lanka: A critique of the feminist perspective*. London: Routledge.

DeVido, E. A. (2010). *Taiwan's Buddhist nuns*. Albany: State University of New York Press.

DeVido, E. A. (2015). The influence of Chinese Buddhist nuns on Taiwanese society. *Contemporary Buddhism*, 16(1), 91-112.

Gombrich, R., & Obeyesekere, G. (1988). *Buddhism transformed: Religious change in Sri Lanka*. Princeton: Princeton University Press.

Gross, R. M. (1993). Buddhism after patriarchy: A feminist history, analysis, and reconstruction of Buddhism. Albany: State University of New York Press.

Heirman, A. (2001). *The discipline in four parts: Rules for nuns according to the Dharmaguptakavinaya*. Delhi: Motilal Banarsidass.

Huang, J. (2009). *Charisma and compassion: Cheng Yen and the Buddhist Tzu Chi movement*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Jackson, P. A. (2003). *Buddhadasa: Theravada Buddhism and modernist reform in Thailand*. Chiang Mai: Silkworm Books.

Jones, C. B. (2003). *Women saints in Hinduism and Buddhism: Liberation and religious identity*. Delhi: Motilal Banarsidass.

Kabilsingh, C. (2001). *Thai women in Buddhism*. Berkeley: Parallax Press.

Kawanami, H. (2007). The bhikkhuni ordination debate: Global aspirations, local concerns, with special emphasis on the views of the monastic community in Burma. *Buddhist Studies Review*, 24(2), 226-244

Keyes, C. F. (2014). *Finding their voice: Northern Thai women and the question of women's ordination in Thai Buddhism*. Chiang Mai: Silkworm Books.

Keyes, C. F. (2016). Theravada Buddhism and the challenge of modernity in Southeast Asia. *Contemporary Buddhism*, 17(1), 25-43.

Laliberté, A. (2004). *The politics of Buddhist organizations in Taiwan, 1989-2003: Safeguard the faith, build a pure land, help the poor*. London: RoutledgeCurzon.

Li, Y. C. (2000). Ordination, legitimacy, and sisterhood: The international full ordination ceremony in Bodhgaya. In K. L. Tsomo (Ed.), *Innovative women in Buddhism* (pp. 168-192). Richmond: Curzon Press.

Lindberg Falk, M. (2007). *Making fields of merit: Buddhist female ascetics and gendered orders in Thailand*. Copenhagen: NIAS Press.

Martin Seeger. (2006). The bhikkhuni-ordination controversy in Thailand. *Journal of the International Association of Buddhist Studies*, 29(1), 155-183.

Salgado, N. S. (2013). *Buddhist nuns and gendered practice: In search of the female renunciant*. Oxford: Oxford University Press.

Tsomo, K. L. (Ed.). (1999). *Buddhist women across cultures: Realizations*. Albany: State University of New York Press.

Weber, M. (1963). *The sociology of religion* (E. Fischoff, Trans.). Boston: Beacon Press. (Original work published 1922)

Wijayaratna, M. (2010). *Buddhist nuns: The birth and development of a women's monastic orde*r. Kandy: Buddhist Publication Society.

Wilson, L. (2001). *Charming cadavers: Horrific figurations of the feminine in Indian Buddhist hagiographic literature*. Chicago: University of Chicago Press.

พุทธปัญญานำทางสู่สังคม
อ่านเหตุผลกลมกล่อมอย่างวิชาการ
เชื่อมพระธรรมกับโลกปัจจุบัน
สร้างพุทธศาสน์สังคมร่วมสมัยด้วยปัญญา

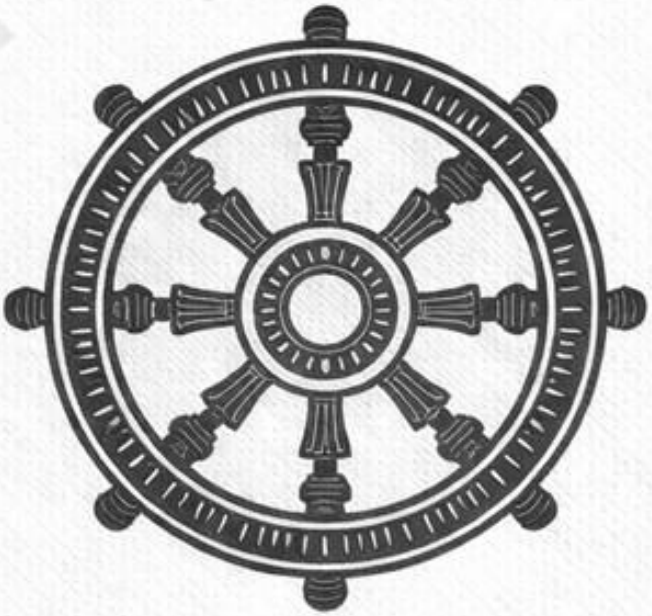

Buddhist wisdom guides the understanding of society

Scholarly inquiry refines reasoned interpretation

The Dhamma is connected with the realities of the present world

Contemporary Buddhist social studies are advanced through wisdom

Journal of Contemporary Buddhist Society

No. 2 Sanam Chai Road, Phra Borom Maha Ratchawang Subdistrict,
Phra Nakhon District, Bangkok 10200, Thailand

Contact Tel. 061-9945451, 065-5166615, Email: krittiya.tumtong@gmail.com